वत्वात्स्यात्सनत्वात्सर्वांगानां संवाहनकृत्मेभ्यः सः सपद्मः वः शुभानात् भृंगस्खलवनादिकर्माणि निगु
ढं लालसद्दृशी भूतिमर्हति अथवा लक्ष्मीमृत्यैः साम्यमेवेवेतत अस्याध्यात्मायोपद्मस्योपमानत्वेनाधिक
गुणत्वोक्तिः परिणामोयं भृंगसंभाविनो वेतनस्य प्रौढोक्त्या प्रतिपादनात् शेषोपपत्तिस्तु प्रपंचभि
धानेहसन्दर्भिते अत एव सर्वज्ञालंकारवर्त्मना २२ अथाद्धियानः करपुण्डरीकं विमाण्डयनाण्डु
कमण्डलुर्वः पर्यंकपंकेरुहवैरमत्रो विवांतरंगोरजनीभुजंगः २३ बालेन्दुः पाणिमेवमेव नपद्मं
भूषयंश्च भ्रकमण्डलुर्वैरत्वनात् नित्यविकासितत्वेनासनपद्मवैरी यः स्वाभागादेनरंगः प्रत्यासन्नश्चन्द्र
श्चु २२ ससंगसीष्टावलोकिरूपेषुसयः प्रसादेनकविः पुराणः चित्रैकरूपोपिहि सर्गबन्धे यस्याद्वि
तीयोनेकरसानुवेधः २४ चित्रेणाश्चर्येलोकरूपेऽभिन्नरूपश्चाश्चर्यमयेश्चत्यर्थः सृष्टिबन्धे यस्याविधा
नोनेकरसानुवेधः असाधारणत्वमनोजुष्टं गोभवति सपुराणः कविर्ब्रह्मा सर्वलोकेषु सयोनिरा
यासंप्रसादेनसंगसीष्ट प्रसन्नोऽदर्शनं ददातु प्रकृत्यादित्वाभूतीया अपिर्विरोधयोजकः चित्रेणा
काव्यालंकारविशेषेण एकरूपोपिसर्गाख्यबन्धे यस्यकवेरनेकरसानुवेधः सपुराणः कविः
प्रसादेनकाव्यगुणेनसंगसीष्ट समेगामीस्यात्मनेपदे वागमइतिकित्व २४ मज्जन्रजस्तेः जरत्

श्री॰
क॰ व
टी॰
२
6

भिरष्टसमस्तवृत्तांतश्चात्रिमात्रं यो हेलयैवाखिलविश्वसृष्टिमुन्मीलयत्यब्जभवः स वो व्यात् २५ ज
गत्रितयेहृदरंध्रविशल्यक्लोपकर्माणि पूर्वमी अभिरष्टा बुद्धाहृष्टाः सृष्टिरचनावृत्तांता येनैव सब्रह्मा अ
स्यर्थं हेलयैवाशेषस्य विश्वस्य निर्माणं करोति स वो व्यात् विश्वंभर ऊतो प्रलयकाले समस्तविश्वावस्था
नाद्गुणेत्वलं यः सकललोकसृष्टिं करोति सकषमब्जभवइतिर्यथं न २५ मूर्तिर्मुकुन्दस जयसुरन्तक
वर्मस्फुटा श्रीभुजबन्धनेषु तत्कालनिष्पीडननिर्जिह्मानसर्वांगसन्धिस्थमरित्त्ववण २८ लक्ष्मीपरि
रंभेषु रागवशाद्दृढभूतनिर्गता वर्मस्फुटा यस्याः सा हरेर्मूर्तिर्जयति अनन्तमेरपैते तत्काले आलिंग
नावसरे यन्निष्पीडनं लक्ष्मीस्तनयोः पीडनं तेन निर्जिह्मानानिर्गच्छन्तः सर्वांगसन्धिस्थसरितांकण।
यस्याः सेवनयः सर्वांगसन्धिषु विस्फुरमेत्तावीजं आईईहि पीडितेन समस्त्रवति तेनोर्वः पूजयामितीडभो।
वः २९ पापानि वो दैत्यवरस्य हृत्ता तोहिनलस्तुकानामयवामभागः अयाप्यमश्चान्नवकेलिहर्षमयीवि
शोकावपुषोवशेषं २७ कलिहर्षलीलयाविशोकानूपंपयद्दुलस्यभागमथ्याप्यसजन्निव देमसे।
नायमेनारायणः कांतासयोलक्ष्मीमयावामभागोयस्य स वः पापानि वारयतु अस्रतमंदतेका
मान्देत्यार्कपदरस्त्री नृपेणहारेरवचयदिमिप्रवृत्तिः सा जपसापिचिरश्वणद्भगवतो गृहीतेषा

नुकंपाप्रतिपादनार्थं संभावनं २७ लग्नो हि हरिर्वामनरूपशोभं श्यामं वपुर्लीनगदं दधानः येनाव
हृत्यानपदः सहेलमानायि सा पुज्यमिवारिलोकः २८ वामनाङ्गः त्यथासञ्ज्ञावितानृपशोभायस
न्त्यायाश्यामं सयेनात्तलीनागदारोगायसतहुर्विभ्रम वैरिवर्गभयवशात्त्रिसंनारायणस्मरणपरा
यणो येन सा पुज्य खसमग्रुणाग्निविवानीतः सहारैः सहसः हरिर्हि वलिवंचनार्थमभिनीतवामन
रूपेन हि तगदा सुयः स्वतः श्यामस्य धानपराणां चभगवान्सा पुंस्व दहाति २८ दैत्येन्द्रनारीनया
नाजनैर्वर्णनैरिवासा दिनकालिमायुः शोभस्य नीलोत्पलमौलिमालस्य कल्याणहृद्धो लसत्कौस्तु
भोकः २९ विपदाः स्त्रियो नेत्राणि प्रजनेनरंजयंति स्तनंत्य त्यनेदं तस्त्रीणां नेत्रे प्रजनं सदृश
णादिव पुः प्राप्तश्यामलिमासशोभशालिपित्वाङ्कुशस्य नीलोत्पलमयमौलिमालकौस्तुभाकोहरेः
वो मंगलकृदालस्मालस्समयेनायकत्वेनौमितसमरत्नपुण्यादेः कौस्तुभः प्रतिनिधिः नील
त्वान्मान्यत्वाश्च नीलोत्पलमालस्य रूपणं २९ त्रैलोक्यलक्ष्मीगृहहारदाम्निशोभस्य योगनरले
न्द्रनीलः देवैर्दिनैः संततितंतभेदी नेदीयसी वोविदधातु सिद्धि ३० त्रिलोकश्रियासी लिंग
त्वाद्गृसौम हाति हारदाम्नि मणौ हारे शोभस्य शारीरेम यस्य रन्द्र नीलः दिनैः संततिर्दैत्याः सेवेदी

श्री॰
क॰ टी॰
प्र॰
७
7

वेत्वान्नेनः तंभिन्नत्ति देवो हरिरति शयेनातिकांसिद्धिं करोतु श्रीतिकवाछयोन्ने दसायाविति।
नेदो देशः ३॰ कैशाग्निताद्भुतनाविग्रहो वसतीई यकौस्तुभराशिमेरोः सहस्रशः सिंचन्तपाव
जन्मनाद्वन्यमोवः शुभैः स्वधाया ३। यस्य केशश्रीपुञ्जनीमूतानि केशाग्निंभ्यो नेवभ्यः प्रभु
यो हि युद्दोवः तस्य सहस्रशीः कौस्तुभप्रभाः दूयन् पांचजन्यनाद्वन्यमो नारायणः स्वधाकर्ण
वेंद्र धासिवन्नयजनामराम्करोति स्पर्शः ३ पसोपक्रमोत्मेत्येयं नाद्रित्वाम्बुजलकणैः सिंचति ना
रीकरोति खेदश् ३। निर्मालमैश्वर्यमयैकसर्गमिवाद्रिकर्ने पुरमाहरन्तः प्रयः श्रियंती वि।
कचारविन्दमनिर्दिनेवो वसवर्धनश्रीः ३२ विभूतिप्रसूरस्या यारणेसर्गकर्ते विधान्ररथ
कारमारोढुकामेव प्रफुल्लपद्ममास नत्वेनकुर्वती श्रीः यमर्जितन्त्वानि त्वा राशिहते यनेवा
धित् श्रियो यथेनवर्धणोर्चिन्यादियमुताः ३२ पद्मानुसः सद्यसरोजसंगाद्गैः प्रसंगेनविनि
हुतांगी साम्यायपतस्तम्बलनीलमूर्तेरिवावहंती मासितेशरीर ३२ मधुपश्रीमोघस्तसरोजन
सिन्धस्य वासंगाद्भुमैरेराश्छादितांगी अनपवन उवनीलशरीरस्यभर्तुर्हरेः साम्यायवनीलं
शरीरस्मावहंतीऊर्वेतीलन्नीस्तसः प्रसंगेने निश्रेयोगानापद्मादधिक सौगन्ध्य प्रतिपादनं

प्रकृष्टोहि संगः प्रसंगः यद्वा प्रसंगेनानुषंगेनेति भ्रमरसंगाज्जातं नीलत्वं जनितत्वेन संभाव्यते कु
तौकेतोस्यावहतिविदधाति ग्राटयाति चेति ग्राङ्पूर्वो वहतिः करोण वर्तते २२ कवीन्द्रपत्नानां
पिहत्तानि संपाविस्फुरन्मसवालि नप्रचारा सा शेषवृन्दारकवृन्दवन्द्यासरस्वतीयच्छतु वांछितं
वः २३ सापयि तौमि हेन धर्मतो विशिष्टो धर्मीपत्रः पत्रं च कवीन्द्राणां कालिदासादीनां हंसा
नां च पत्रं मन्तानि पत्राणि वाहनानि निरोधप्रचारा सत्ती योल्लसति सा सकलगीर्वाणगणप्रणम
नीया सरस्वती अभिलषितं ददातु २४ वैदग्ध्यसिद्धिं विदधातु देवी कवीन्द्रजिह्वाचलनर्तकी
वः यान्नूपुरस्वानलतेव वति समासेवते वाहमरालपाली कवीन्द्राणां जिह्वाग्रे नर्तकीव देवी
सरस्वती विदग्धत्वसिद्धिं करोतु सजातीयानां शब्दसदृशत्वान्नूपुरशब्देन वहनवाहनं हंसप
क्तिर्यां सेवते नर्तकाश्च नूपुरशब्दो भवति नर्तकीत्वादेव विदग्धत्वावि धानात्किं संगतिः २५
यावेगनृत्यद्धयहंसपत्नपुटैरिवाज्ञानरजः प्रमार्ष्टि सावित्न्त्कूलकषदोषशोषपुण्या न
वाचामधिष्ठदेवतावः ४६ या सरस्वती वेगेन नृत्यतामिव वाहहंसानां पत्रपुटैरिवाज्ञानिनाम
त्तानसेवरजः प्रमार्ष्टि वारयति रजो बुद्धिगुणः पांसुनाव्यवसितः अज्ञानरजइति वा पाठः अ

श्री
कं च
हीं
८

तएवमार्ज्जेनोक्तेरोचितं सावाचांदेवी विघ्नसन्तूलंकाषा उपचारात्लोमकाः येरोवालेषांशोषंकरो
ते क्तूलकषत्वाच्छ्रोषोक्तेरोचितं कृद्धघशोषंकरोति रजोवारयतिचेत्साम्यंपे दोषाः कफादयोपि
श्रनस्य शोषोक्तिसंगतिः ३९ तथाकर्णानास्यपरः प्रकारोयेनतः कपित्थादिविकल्पनस्य दोइद्वो।
द्वैकविनीर्णमंदूचलन्तुलंजवोरसमुक्ति देवी ३० योस्तुतविन्दूनंतालेकोनरोमेदः तथाकपित्थादी।
नाविकल्पनस्य रुचेरेतः समाप्तिः तेभ्योपिसारस्वतरसस्याधिगुणत्वात् तथामादिकरसोद्रको
विनीर्णमद्य अनुद्वारनीयत्वंयेनतंरसंसरस्वतीप्रकाशयतु ३० सप्रागभावोघनविघ्नजातेःस्का
न्देपदंयच्छतुवेगजास्यः सिन्दूरधूद्दानवदाननंयोमहोत्सवंमूर्त्तमिवव्यनक्ति ३८ सासिन्दूर
दानंचात एवमूर्त्तमहोत्सवमिवाननंयः प्रकटीकरोति सघनविघ्नसंततेः प्रागभावः उत्पत्ते
मावानामेवविघ्नानांनिवारणात् गजस्यः स्कान्देर्वृद्धैः पदंदेयात् महोत्सवपविघ्नशांतिक
रोतिगजास्यः प्रागभावइतिकार्यकारणयोरूपकं ३८ यः कुंभसिन्दूरविलिप्तदंतकूलात्सना
मोदत्तमोपहृतं बिभर्ति सिन्धाहरणं चन्द्रलेखोस्तबोधभूयात्सगजाननो वः ३९ कुंभयोःक
वारविषयेसिन्दूरेणविलिप्तउपदिग्धोयोदंतस्तस्यवाजातस्तनामज्ञानानान्यकारंनिवारयितं स

८

न्याहृणांचन्द्रकलामिवाबिभर्ति सुगजन्मवेः सुखोपलात् चन्द्रेणचनमसिनिर्वर्तितेसुखेजाय
ते ४९ रानांबुलव्यालिकूलेतिवंडुविघ्नान्यद्दुमायसमूखेलेव कुंभस्थलीयस्याविभासमेयादे
यात्मनागेन्द्रमुखेः सुखेवः ५० सदजलेलंपटैर्भ्रमरसमूहैः विघ्नवन्यार्णकलितात्रायसी।
श्यात्मसमयीमूर्खेलेवयथासाऽ मानुमशाकाकवारभूमिर्यस्यशोभतेसुगजन्मवेः सुखेदिशणात् दी
वेशणासस्तनिवेशस्यमाद्रुमराणलोहमूखेलासंभावनं ५१ योदैत्ययोषिज्जनवाष्पवर्षसवर्हि
णस्येवमदेसुमोच सज्जेष्टमल्लेषुगुनन्दनस्यस्कन्दः सुखेवर्धयतप्रजानां ५२ स्कोवाहननारी
न्मीयोयोमयूरः तस्यातुष्टयेमिवयः कुमारोदैत्यस्त्रीबाष्पजनयामासस्कन्दसः परश्शुरामस्य।
न्मेष्टः प्रधानंमल्लः सुखेवर्धयतानात् कुमारेणहनमर्तकादैत्यास्त्रियोहृदविसर्पः सदेश्वतिप्र
योजनसंभावनं ५३ कुमारभावेपिजगत्त्रनीतेयः संप्रयातोवयसिप्रतिष्ठां सवांछितार्थार्पिण।
कल्पवृक्षोदिशणाद्विशाखेः शातशाखेमायुः ५४ कुमारइतिनामानिविश्वप्रसिद्धेपि सतियोवा
यसिपादेतोमयूरेप्रतिष्ठांयातोपिचरुः सविशाखेः कुमारोभिलषितवस्तुदानेकल्पवृक्षः
शातंशाखोवत्सरोयस्यतदायुर्दिशणात् कुमारभावेबाल्येवयसिप्रतिष्ठांबाहुकंगतःइत्यापिविरोध

श्री॰
कं॰ च॰
टी॰
७

द्योतकः विगतस्नावेः वशात्स्नावेदत्तातीति विशेषः ४२ देवस्य यः पंकजसौधभाजः समग्रसर्गे।
स्थितिसौविदल्लः सत्त्रायतां पंवशरः स देव विघ्नवृषांकप्रथमांककारः ४३ पंकजमेव सौधं तत्
भालिनं ब्रह्मं तद्भजतो देवस्य ब्रह्मणः समग्रया सर्गस्थितिलक्षसौविदल्लः कांचुकी कामात्
शरं विना सृष्टिप्रत्यावान्न कार्य स सौविदल्लत्वेन रूपणं शोभैपात्र सर्गस्थितेस्तत्त्वेन रूपण
सार्थं स पंचशरः कामो वृषांकस्य परमेश्वरस्य प्रथमः प्रधानभूमकारोभुसमनयो ङ्गाज्जगद्दत्त
नात् ४३ ज्ञानानपेक्षिणमपवर्गवीथीपथे विनेतार्थकदर्थनाभिः ययक्षुद्रानास्तिकपथा।
गानाजयत्तसौशंकरभक्तिचर्चा ४४ ज्ञाननिरपेक्षा मोक्षः तथा यत्नयात्राविनायत्नः ज्ञान
स्यपत्तस्य चयत्फलं तदीश्वरभक्त्या प्राप्येत इत्यर्थः तथा नास्तिकापवर्गस्तेषामस्तु तां
वृत्तिः भगवद्भक्तिचर्चाश्रवणेनैव दह्यमानत्वात् ईश्वरभक्तिचर्चा जयति ४४ यानि संक्रमा।
माणचक्रचरतायाशीतिनन्दामतानन्दोभेपिमयोरयोगतिकरीपसुर्हिजातां वपुः हृष्टावे
श्वसाक्षात्त्रिजगन्नाथो यंदिशं तत्पदुतं प्रणमामसानन्दुरभ्रुतसकमलोत्त्वासायवोजायतां ४५
ग्रभुतनतुः निसंक्रमसमाणचक्रचरतनामदर्शनसंयोगायसाः तथा मयोर्दानवविशेषस्तेषां।

मेन पुर्व्वं न्यकेपि पुरुषे न शीतिनातामता भूताम यंस्थ पुर्व्वान्तथा हि द्विजानां पस्त्रगंहडस्य वाहनत्वाद योग
निकेशानितयाकैः त्रिजगतोऽवसादं हानिं ऊर्व्वती हृशानवैश्चिदे सर्व्वः तथा त्रिजगतो वोपमोद
विहृत्रिदिशांती अङ्गुलालोकोत्तराग्रणामाच विशेषबलिमयपादः कर्म्मा धारयः हरितनुः कमला
यालस्याउल्लासाय जायतामिति हरितनुपदेयोजना अङ्गुलस्य पूर्व्वोपमानाराचिः एवंविथाभ
वति तमस्तेचक्राश्चक्रवाकमिथुनानि मयुर्वसन्तः तामस्तोहानिः द्विजानां पतिश्चन्द्रः कैरवसा
दकृदि तेकैंपदं कैरवाणांकुमुदानां सादं संकेचं करोति वोधः प्रबोधः कमलोल्लासः पद्मा
विकासः ४५ ऊर्ध्वीण्डादमुपरिपीरितः श्रीहृतमलाण्डवेभ प्रेमोत्कर्षं रचयतस्तनाचाण्डका
दण्डपादः यस्य जीरखनत्कलयाकृष्यमाणं जपस्य ब्रलाण्डाग्रवहनविहगाः संविदश्चाल
यंति ४६ अंतमात्रेपि हड्डे परोहडुशतेव दण्डशाहृनात्राण्डेकदेशस्याग्रहणं ऊर्ध्वीदण्डाद
मुपरि नासावसरे अग्निनश्चाणीकायादण्डपादः सतत्त्वेहायिकं करोतु यस्य दण्डपादस्य तु
पुरशब्दलेशेनाकृष्यमाणाः वाहहंसाः जपपरंब्रलाण्डं समायेश्चालयंति नूपुरशब्दैः हंसश
हभ्रमाद्धाहहंसे पुवलितेपपतनभयाद्बलानि रखयानः संपन्नाश्सर्व्वः कंपनचलितीनिमिन्नाभा

श्री॰
क॰ व
टी॰
१०
10

वाङ्गस्वाभावः ४८ प्रेंखोलत्प्रवेणीकोरहुंकृतानि महासिहासि चिन्नूढास्थितेः पार्वत्याः प्रसदानवयः विभवं
वदामहे तत्स्वत्वं यत्प्राक्प्रवणएककालेन वाग्मानि शसे वा विद आदिर्पूर्वस्मादेकानिलीनरेजकभव
त्तत्रापरो यो यदि ४७ प्रेंखोलत्तस्थपल्लानत्वोयस्यसि हस्य तत्थाघोराडुः प्रवाहुंकृतानि हुंकारो यस्य
सिंहस्य तत्रापि चिन्नूढास्थितेः पार्वत्याल्लस्वत्वेत्र्याम कीदृशं प्रसदानवयः विभवं प्रसदसह
हैसानवयो निर्दिष्टो विभवः समृद्धिर्यस्मात्तत्त्व श्रेवे तत्संगेनिलीनो यो रेजकस्तस्माद्भवो जन्म।
यस्य सः अत्र तु पक्षात्स्यतत्रैमवायां यदि तस्मात् तदा यस्य स्वत्वस्य सौभाग्यकर्णमल्लुर्व्यं चन्द्रो।
गौरी स्वत्वस्य सेवां कुर्यात् यदि सौभाग्यलाभलोभाकुलो गौरी स्वत्वसेवां करोमि तदा गौरीवाह
सि हे मया लालितमृगशावकं भङ्क्ष्यति इति शोकिना चन्द्रेण सेवा न कृतेत्यर्थः चन्द्रादप्यधिकं गौ
रीमुखमकलङ्कत्वादित्यर्थः प्रेंखोलत्प्रवेणीत्यादिविशेषणद्वय मृगत्रासप्रतिपादनार्थं पाद
त्रत्रलोकागमस्यापातनवत्सलेषु प्रेंखोलत्तिलौकिकः महाकविभिः प्रयुक्तत्वार्थे प्रेंखोलवा
पलेश्वतिकेचित् ५० सन्ध्याकलत्राव यो स्फुटितभीर्यत्रे स्वरोय यत्र च त्रस्यतादिहनासत्वीः
प्रतिरहो विस्रंभसंभावणे आलोयत्रवविद्रमेदविरुद्धानोपेशनाक्तिन्नमलन्दयाश्रुवयोः श्री

१०

वायरभसादेकीभवद्देववपुः ४८ यत्रैकीभवति गौरीश्वरयोः शरीरे परमेश्वरः सन्ध्यास्तोत्रविधा
नेज्ञा तभीतिर्भवति सन्ध्यायाः स्त्रीलिंगत्वे गौरीकोपशंकनात् सर्वोपि विश्वात्मकथावेदने गौरी
यत्र वपुषि त्वसमितिविभेति ईश्वरस्याद्वितीयार्धस्यत्वेन प्रतिभेदभयात् चित्तेभेदवैमनस्यापादाने
विदुषां दक्षाणां खलानां पैशुन्यवचनस्य शोनानिलितत्वेणम प्रभुत्वेनासंभवात् शरीराभेदेपि
ज्ञाभेदाद्धानदेकीभवद्गौरीश्वरयोः शरीरे कल्याणमयस्तात् ४८ तत्र ज्ञाएव[illegible]रूद्वरस्यस
निनादेवसचएडीपते ज्योतिर्लतास्रविशालभालनयनोद्भूतेन नमः क्रूरमहे यत्रेजः प्रसरेण शो
षमदर्पि हृतागाभिषन्ताएणदनः प्रज्वलदौर्वदाहस ततोभसोभविष्यत्वेवत् ४९ यत्रः प्र
ज्वलनोवाडवलतकर्केदाहेनितान्तभ्रमः समुद्रोयदिनाभविष्यन्तदायस्मने ज्ञाग्नेस्तेजसास
मुद्रः शोषमयास्यत् तस्यएडीपतेस्तत्र ज्ञाएवडवरे प्रसिद्धेनास्यप्रपंचेवास्यसनिनादेवसल
लाटाक्षितेनैज्ञोनमामः ४९ चन्द्रार्कचक्रचटनपूपुरुपापिरूढं ते वाएनाएववदशगिरि
शंप्रपद्ये यद्वाहुचातकलयापरितायमानो वज्राहतिरखमससंपतशैलवर्गः ५० चन्द्रार्को
वेवचक्रे द्वयोर्वैटनायत्रतथाविधे प्रपुरथे अधिकरूढं डः सहसान्त्रन्नेहरप्रपद्ये रथाधिरूढं तम्।

श्री क
च: टी
॥
॥

लोकैः प्रपद्यते यस्य भुजयोः पातनलेशेन त्रायमाणो गिरिगणो वज्रेण च्छानं स्वत्वसमन्यत यस्मा
द्वज्रघातादपि कोभुजपातोऽधिकः स इह स्मर्यः ५ त्रुटितस्फोटोपजूटत्रिदशतटवनीवारिपू
राभिरामं कामारेस्मारूढवतः स्थलमिह मह ते विभ्रमायास्तु नद्धः यत्र स्वच्छन्दलीलाविहरण
हारिणी सर्वदैवाद्रिकन्या विन्यस्तागानि संगात तत्र वितनुते कानि क्रीडनानि ५। स्वच्छन्दे यथे
ष्टं लीलालीलाभिर्विहरणं खेलनं तत्र हारिणी गौरी यत्र संगात्स्कन्दयोगानि दिव्या कानि क्रीडः
कुरुते स सर्वार्थः स्मर्यः तदीश्वरस्य वृत्तपर्वस्थलं मह ते विलासायास्तु यतः त्रुटस्पर्तस्फोटोपोये
जूटत्रिदशतटवनीवारिपूरः गंगाम्बुपूरस्तेनाभिरामे सजले वस्थले हारिणी क्रीडति ५।
व्यक्तालङ्कृतचिन्नमस्तरशिरोमाणिक्यकान्त्याकुलहचिन्नमस्तशिरोमाणिक्यकान्त्यालम
ल्लाशोभोत्रखेपङ्क्ति मत्रिकमलश्रियं दिशांशुप्ति यद्वासंप्रसरेण यत्र गामिनः चूडाशशी पूर्णे
तो तद्विलासनिरुद्ध सर्वककुभो विस्फूर्जितवत्सः ५२ यस्मान् तत्र पङ्क्ते मेर्भे सामुल्लासेन मौलि
चन्द्रः पूर्णत्वं यत्र प्रापितः तत्स्वविलासावृतसर्वदिशो वत्सो विलसितं वत्सा ख्येव यान्त्य
दिनसान्त्रदानखप्रभामौलिचन्द्रपूरयेत्पुरिस्मर्यः नामीश्वरनखपङ्क्तिस्तमः नसदमरमकुट ॥

मणीमयीवैर्यक्ताः अलङ्कृस्महार्चिर्यस्याः पादकमलयोर्लग्नानीमृणालभागायुतिस्तामिन्नारोपः
ईश्वराणांपादनखेषुलक्ष्मकरागौचित्यादलङ्कृत्नेन ५२ साशुद्धयेस्तुशिवपादनखावलिर्वो
भक्तायदीयहचित्रीठललाटपट्टः वन्नीभविष्यतिन्नृतीयविलोचनाग्नेरुंजनितपूर्वमिवतद्
वभस्मरेखोः ५३ ईश्वरेणस्वसामस्तृपनेष्यमाणोः भक्ताः प्रणामसमयेनखमयूखविवितभाल
तलाः प्रकटीभविष्यतः ललाटनयनाग्नेः कारणात्पूर्वकालमेवकार्यभूतास्तद्वानेनाग्नि
जाताभस्मरेखाइववर्ततिसाशिवपादयोर्नखपङ्क्तिः शुद्धयेभवतु स्वेतत्वात्पावनत्वाच्चभस्म
रेखोत्प्रेक्षणं ५४ सर्वत्रेश्वरपादपद्मसहितोभूयासमित्याशया पद्मजातास्पृहिकाद्वितेवविवि
हितंत्रूपांतरंजङ्गमं यः क्षीराब्धिरिवागतः शिवजटाबद्धस्तनेवीचितं श्रेयस्तः कुशलायभा
सनरजोगौरः सगौरस्तुवः ५५ स्थावररूपमयिवसतईश्वरस्यपादसंपर्कपवित्रनामसास्ति
प्रत्यत्रापिगच्छतः शिवस्यसा ममयथास्यादितिलोभेनयस्यवृषभस्यव्याजात्कैलासशैलेन जंग।
मप्रकृत्संतरमिवकृतं तथाहरजटाबद्धगंगेवचन्द्रप्रतापोदितंक्षीरसमुद्रइवयथागतः वद्।
साहिप्रतापवदापुक्तासन्नतसंवंधीभस्मनरजोभिरिवगौरेवृषभः कुशलायभूयात् श्रेयस्तः

श्री
कं॰च॰
टी॰
१२
12

निनद्याभंपदं नाम्नामिमेव ॥५४॥ कृष्णाणमयमाकरतटाक्लिन्नस्यैव गात्रांतराणमाये।
वलभामहेकमपि हि प्रीतिप्रकर्षोदयं इत्यवहृत् पदपैरकैरिवरसादासेविनेमेचकं विभ्रद्दृहम
हत्रिंशादिशानवः स्वांतेवसंतः सुहृत् ॥५५॥ अयंवसंतः कृष्णाणमनुत्यक्तिस्यान मनोसेवांगानिश्री।
धानस्य कृष्णाणि प्राप्य प्रीतिप्रगुणमश इति भ्रमरसमूहैः रसादासेवितानीव कृष्णमंशरीरंवहन्वसंतो निरं
मनःसमन्वेदेयात् ॥५५॥ सर्वैः कैश्चनहृषितैः कविनृभिः प्रस्तीर्य शश्वद्गीभृन्नामास्थानापणसी
म्नि विक्रयनिरस्काराटनवागिरः देवस्याद्रिभिदुन्नमां गामकरीली छंदोग्निरेणस्रजः कैलास
द्रिसभापतेरितिमयासंवेनमंत्रायते ॥५९॥ कैश्चन कैश्चिदपि महद्भिरितरार्थैः सर्वैर्महद्भिः क
विभिः दृष्टीभूतं नाराजाशैलानां चास्थानां सदपवापणः पणवेश्यो नत्र गिरां विक्रेयत्वान्ना।
स्तीर्य प्रकाशविक्रयावसानाद्वावोहृषिताः यतो न वर्णोऽनमूल्याः गिरां स्त्रीलिंगत्वात्स्त्रीव्यव
हारप्रतीतो विक्रयेन दोषाङ्क्रिसंगतिः इत्यतो हेतोः इति वक्ष्यमाणप्रकारेण वा मयासंवेन
अद्रिभिदइन्दृस्य उन्नमां गां शिरसि मनकार्यमाणेमयः प्राणविशेषाकाररचनाविशेषान्नाभि।
लीछंदोभीनं संसिता अग्निरेणस्रजममाणपद्मरजोभारायस कैलासाद्रेःसभापतेर्देवस्येश्वरस

२

मंत्वेवबद्धनिर्वदाचर्यते स्तुतिः क्रियते इत्यर्थः मंत्वेनेति स्वयं स्वनामग्रहणमात्मोत्कर्षप्रतिपादने
न काव्यस्य सर्वे तं संश्रवणयोग्यतां प्रतिपद्य ग्रंथे प्रेमैकवाधः इत्युपी भूतावाग्विक्रयमकुर्वन् प्र
हेतु श्रीद्विमिदानंतस्य वदीमवामीति व्यतिरेकालंकार इति भद्रं ५९ इतिश्रीकण्ठचरिते टी
कायां श्रीजोनराजकृतायां प्रथमः सर्गः ॥ ॐ श्रीगणेशाय नमः विनीर्णशीला इव वल्ग
नयस्य सरस्वतीवाहनराजहंसैः ये क्षीरनीरप्रविभागदक्षा विवेकिन लोकवयो जयंति हृ
नयस्या मानसवासिनी या सरस्वती तस्या वाहहंसैः कृतोपदेशा इव ये क्षीरनीरसमानाल
नानामुपचारात्काव्यगुणदोषाणां विभजने दक्षा योग्याः दोषान्निवार्य गुणानाविष्कुर्वंतीत्य
र्थः ते कवयो जयंति हंसानां दुग्धजलविभागयोग्यत्वात्संभावनोत्थानं सजातीयेषु कवि[illegible]
विनाया व्याख्यायाः सूचनार्थं स्वजातिधर्मवशाद्गुरुशिक्षायाः संक्रमणत्वेन संक्रांतिप्रतीत्यर्थं चो
भयार्थवाचकः कविशब्दो निर्दिष्टः हृदयस्य ग्रहणं प्रत्यासत्त्या हृदयस्य समागुपदेशसंक्रा
न्त्यर्थं । काव्यामृतं दुर्जनराहुनीतं प्राणं भवेन्नो हृतमनोजनस्य सम्यक्क्रमव्याजविराजमानैस्तै ।
तत्प्रकर्षं यदि नाम न स्यान् सतां च क्रमसमूहः सम्यक्छोभनं चक्रं च व्याजं विना विराजमानस्तैस्तत्प

श्री
कं॰ चं॰
टीं
१२
३

स मति स्फुरस्य यारास्यस्य चाङ्गणेऽन्त्वस्य प्रकर्षप्राधिका, यस्मात्पदिनस्मान्नराज्ञमनोजनस्य पाणिउ
तस्य मूढस्य देवदर्गस्य काव्यमेवान्तं क्लराङ्गणानीतं स्यन्न मनोज्ञनस्य लभ्यं न भवेत् अस्माभिरे
तत्काव्यं कृतमिति परकृते काव्ये विकल्प्यमानं दुर्जनानां हृदि वान्तर्येण संसतो यदि नमस्कीऊर्ध्वल
दास्य काव्यपाणिउ ताननलभेत राङ्गणे चनीतमस्य तं प्रस्तावान्मत्पदर्शनो देवेभ्यो दत्तवान् २ सदे
वस्तं सङ्गमस्तं मूखोपि खलः स्वतन्त्र्यं नज्ञ हानि ज्ञात्वा कृत्वापि स्वयं प्रयाणं प्रयत्नाद्गाढ्ढ गोतः किं
विद्रुयत्वयोगं ३ कार्यवशात्संसङ्गमस्तं मूखोपि दुर्जनो दौर्जन्यं न त्यजति स्वर्यस्य रवेः स्वरीणं
वाश्रयणं कृत्कृत्यं कृत्वापि राहु र्विद्रुयत्वस्य देवत्वस्य पाणिउ तत्वस्य च योगं किं गतोनगतः इत्यर्थः
कस्यापि शक्तिप्रभावात्प्रभावाद्वदेति नत्काव्यमहारहंसं क्लिष्टोगुरुणं सदवे गुनितं कथिद्गुय
श्रेनयवेन वायत् ४ शक्तिः कवित्वबीजरूपः संस्कारविशेषः तज्ज्ञानात्प्रभावात्कस्यापि ला।
कोन्नरगुणस्य तत्कस्यस्य महारहंसं सारमुदे तिगुरुहऊत क्लिष्टोपि कश्चित्पाणिउतो यत्नो वेत्ति वा
न वेत्ति विमर्शख्योयाः शक्तेः प्रभावाद्धसंवोदेति ४ अज्ञानपाणिउमार हस्य मुद्रायेकाव्यमार्गे
टयतेभिमानं तेगाहठीयाननयीत्यमंत्रान्हालाह लास्वादनमारंभेते पाणिउत्यस्य रहसं सारभा

२

१२

गः तस्य मुद्राग्राह्यैः सा अज्ञातार्थैरेव काव्यपथे व्यसनं वदन्तीति गाहडं शास्त्रं भवान्मेत्त्रानपादित्वा।
विषभक्तो मा रभेते अज्ञानात्काव्यव्यसनसमं त्याहु विषभक्षणमिति वा काव्यं चूपकं ५ तात्पर्यं र
त्नानि न संतिये षां सुवर्णसंवेन चयेन पूर्णाः तैर्गीतिमात्रेण दरिद्र कल्पायंतीश्वरत्वं हि कथं
कवीनां तानि लोकोत्तराणि पर्यरत्नानि श्रेष्ठा अर्था येषां न संतीति तथा ये शोभनानां वर्णानामव
राणां संस्तवेन येन पूर्णाः ते दरिद्रप्राया रीतिमात्रेण कवीश्वरत्वं कथं यांति तथा तिरीतिः पद
रचनामात्रं शब्दार्थ वैचकावित्वजीवभूतानि सर्थः निरर्थानी रत्नाः कनकसंवरहितास्तु रीति
मात्रेणेश्वरा न भवंतीति रीतिर्या रक्रूटाख्या या तु विशेषः ६ तत्त्वाद्विचारोपनिषद्दिमृष्टं काव्यकवेः
शुष्यतीति निर्दोषत्वं न रत्नमायातीति हि निर्मलत्वं शाणोपलारोपणमंतरेण यस्य वा सौ लोकोत्त
रो विचारस्तस्योपनिषत्परा काष्ठा तया विमृष्टं कवेरपि काव्यं निर्दोषत्वमेति कवेः काव्यसंदो
षकथं भवतीत्याह शाणोपलेत्यादि शाणोपलारोपणं विना रत्नं नैर्मल्यं नायाति यद्वा युक्तमे
तत् ७ बह्वर्थसिद्धापरिपाकभूमिः कस्यापि वाणीरसवत्युदेति आर्द्रप्रपन्नं बहवः पुनंतिम
त्वंयतडाक्लिष्टलवायमेन भवत्तत्पूर्वं यस्या वाणी उक्तिक्लिष्टलवानास्वक्षत्तानामक्तनसोकापेता।

श्री॰
कं॰ व॰
टी॰
१५
15

यान्मूलत्वादनादरेणास्मज्ञानां श्लोकानां संग्रहेण बहवोऽस्माकं पुनन्ति संस्कुर्वन्ति काविनास्वकृतप्र
बन्धमयानादरमस्मत्तयामज्ञानिपद्यानि ग्रथीत्वस्मभ्रमास्मानार्हा भवन्तीत्यर्थः बहुभिर्वाच्याभिस्त
चनराटिभिरर्थैर्वा सिद्धापका अन्नपक्वरसाकस्यापि ननु सर्वैर्षामुदेति यस्माद्भरसवत्साः कामे
ष्वयेन बहुवोऽस्मत्वमास्यपुनन्ति सफलीकुर्वन्ति सारसवनीयं जन्मादिसामग्री बहुभिन्नानाविधैरर्थै
र्द्रव्यैः सिद्धापका कस्यापि सम्पद्यते रसवतीति प्रकृतायावाण्या विशेषणत्वादर्थान्तरे विशेषणत्वा
च्च शब्दशक्तिमूलोऽनुरूपकध्वनिः ८ सूक्तौ शुचावेव परे कवीणां सद्यः प्रसादस्खलितं लभन्ते अ
यौतवस्त्रे च नरैः कथं वा विभाव्यते कज्जलबिन्दुपातः शुचौ शुद्धायमेव वाचि परे अस्मश्चयः खलाः
प्रमादेनावधानाभावेन स्खलितं काव्यदोषं लभन्ते सन्दिग्धपदे काव्ये दोषाणां व्याकथांवि
स्मभावानार्हत्वात् पूर्वार्थसाधकमर्थान्तरे वेधर्मेण ह अक्षालितवस्त्रपतितः कज्जलः
सद्यः कथमिव विभाव्यते नैव ज्ञायते क्षालिते तु सद्य एव ज्ञायत इत्यर्थः ९ अवधत्त बालगवे
षणाय कृते ऽयमसा मालाधवलसैरिभाणां कवीन्द्रवाङ्गुं जैरनिकुञ्जविरणानां सत्त्वायते व्यर्थमनोरथत्व
प्रबन्धकाव्यदोषः तदेव मलिनीकरणं अस्य कः तस्मादन्वेषणार्थं विहितो भामानां दुर्जनस

१०
१५

द्विषाणांशैर्निष्कलंकल्पत्वं कवीश्वरवाणीगंगायां संजायते सामान्यकाव्यवन्महाकाव्येषु दोष
लाभलोभादुष्टिमतादुर्जनेनानिष्कलप्रयासा भवतीत्यर्थः महिषाख्यंपकार्थमेवंगंगायामज्ञातेति
नचुनन्नत्रलभतेगंगायानभोगामित्वात् ९ कलंकमूल्यापिरसप्रवाहमपिस्रवंती विबुधोप
जीव्य वाणीकिमेणकुकलेवयत्रे टंकैर्विनाक्रिमविभ्रमेण दोषरहितापिपाण्डितैरा ह्लादक
त्वादुपजीव्यमापिरसस्रवन्ती वाणी चन्द्रलेखेव वक्रत्वविनास्फारं न बिभर्ति दोषाभावस्सव
स्वाभ्यां वक्रोक्तिरेवार्थिकं चमत्कारोतीत्यर्थः चन्द्रकलापि निष्कलङ्कापि देवैरुपजीव्यरस
मम्हंतस्रवंत्यपि वक्रत्वेनैव शोभते प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरिक्तत्ववाक्रिमा ॥ विनानसाहि
त्याविरापरत्रगुणः कथंविस्मयते कवीनां शालंबनेनत्वाणमंभसीवाविस्तारमन्यत्रनतैल
बिन्दुः साहित्यश्रेनविनापरत्रासाहित्यस्तेकवीनां गुणेनकथंविस्मयते साहित्यज्ञापवका
वौदार्यज्ञानानीत्यर्थः यथाजलेतैलकुणेविस्तारमेति नयाजलादन्यत्रनप्रसरति १२
सहृत्वविश्रांतिमतीनजानन्हृत्कुंपिपात्रपुरुषान्तराणां समस्तपभाजः सततासहृन्नाक
साप्यहोसमुद्रहिणीववाणी सहृत्वेवसंततिलकादौ सदावीरेव विश्रांतानन्याहृत्कुंचित्र

श्रीः
क. व.
टी.
१५
15

काव्येभ्रमादिसंकोचेच पक्ष्माणामकोमलानामनतराणामेवपातं सततमनुवृत्तावशपसती
समस्तीवुवाणीकस्यापिभवति १३ अनर्थवक्रत्वमनर्थकंयास्सूत्यापिसर्वान्यगुणोर्थैनाक्ति
अस्यदूषणताहूषितनयानयाकिं नृष्टुस्वगुणस्फुस्फुटयेववाचा १४ सर्वेअन्येयेगुणाश्रौदार्यादय
लेशेहितायावाक रसशून्यत्वाज्ञिष्ठुयोजनमातिवक्रभावंविभर्ति तयादुर्बोधत्वाद्धेयेताति
वाचमत्काराभावात्स्पृशत्वाभावेनदूषितनयानयाकिं नक्ष्णयास्वगुणस्फुस्फुटा स्वलोमप्रकरः
नयावाकिं सावगुणैर्मधकवारणादिभिः शून्यानक्ष्णत्वाद्वक्रत्वंचवहति वक्रत्वंचयद्यपि
गुणत्वयापिकेवलंनशोभते किंतुगुणेनरसेनचपरि तमेवेसर्पः १४ अशीलितायाः
प्रकृतेपिमार्गेवाणीहतेवक्रपथप्रवृत्ति पदेपदेपंगुरेवानुयाति किमन्याद्धनासास्खलितापि
वातात् १५ प्रकृतेसुगमेपिमार्गे अनभ्यस्तायावाणीवक्रमार्गेप्रसिद्धप्रस्थावतिरेकिणीमा
र्गेप्रवर्ततेसापदेपदेस्खलितेनोपघातादन्यात्किमानुयात पक्षेपंगुः राजपथेप्यशिक्षितो
वक्रेसंकटादौमार्गेप्रवर्तते सक्रमेक्रमेस्खलति १५ जिह्वाकथनामखलस्यमाभूत्सतामवि
श्लिष्टमपायहन्त्री कृतातिदतमात्राविपिनेवहूतिरहर्निशंपे शुनपाशुपात्रं खलस्यजिह्वास

१५

णोऽसन्तं तं भयमस्मात्प्रहन्ती प्रथमख्यात्ख्यापिका कथं नाम केन प्रकारेण मा भूत् सर्वथा भवत्येवेत्यर्थः
सतां दोषारोपणे दुर्जनाभयं कुशलान्वितेनात्यर्थं यतो नाविर्भावनात्रापि गुणं दोषारोपप्रवणाः पालस्य हृन्निवे
शितं कृत्वा वृत्ताविव परदोषप्रयत्नेनेत्यर्थः आजन्मनः परेषां दोषारोपणे लाभमनिरपेक्षमेव प्रवृ
त्ताः सन्ति तावदित्यर्थं ॥१८॥ दृष्टप्रवृत्ताः शान्तपत्रयोनेः किमयमहो साधुजनेन केनोपायोऽपि विद्यानवपन्नस्त
गतवल्लवनगस्सनतिर्भिमीते शान्तपत्रयोनेः पद्मभुवो ब्रह्मणः साधुलोके दया अहो आश्चर्यं यदि कि
यनीहृष्टस्थिरं प्रवृत्तप्ररोहमासा अथापि अस्मर्गादिय स्यापि कालेन गच्छति येन ब्रह्मा दुर्जनवानर
स्य विधेया पूर्वं परलोकेषां संगानजरतेऽबलाः सर्वदैव मन्त्रितापयेवेत्यर्थः अबलाः सविधायादिस्ख
लदा साधुषु दोषानारोप्य प्राणानपहरन्तीत्यर्थः वानरस्य चपलतायादिस्खलदा विश्वस्यापदं व
र्धयान् ॥१७॥ सतां वनास्यपुरवायिनोपि बद्धावदानो विधुरा क्रियास्त्र यत्कार्यं वादेन जितो हि वर्गे
द्विषेव पानात्त ललविशेषं अबाधितोऽकृतापकारोपि कृतापकारे द एवाशु पिकयाऽसिद्धः
दुर्जनः साधूनां दोषारोपेषु सावधानः यस्य खलस्य क्रूरत्वप्रसिद्धा पराभूतः फणिगणेऽनल
स्येव पानाल प्रविष्टः लज्जितो हि लोकस्य त्रियो स्यान्तेन शक्नोति सर्पोऽहिकमात्रियोस्यान्तेनश

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१६
16

बाधितोहं शंठदारात्ति दुर्जनेन खलु बाधितोपीत्यर्थः सर्पस्य पातालप्रवेशो वास्तवः नत्र लज्जानोमि
त्रं संभाविते १८ नीचस्य नेत्वस्य रुनि तोन कार्स्यिचुस्नान्नता धर्म्मभूटं जनेन विनात्तजायते न कथंचन
दीयतेरेन सारस्वतं हृदयप्रसादः अंजनेन सौवीरादिनस्या धर्म्मसाम्यं विभर्ति तथापि येनी चोदोषारो
पजानाड्डोषाद्वाष्पजननयन्नु ध्रुमस्ताचकरोत अनुमतौ लोह अनुमनुस्यास्तूचितोहि नप्राप्तिं दर्शीया।
ति नदीयतोरेन खेलाचमानेन विनासारस्वतं हृशः काव्यादिचातुर्यः प्रसादो न जायते दुर्जने।
नाशेपि तद्दोषः साधुध्वमत्तं कार्यं करोति दोषद्वारेण गुणलाभसन्दर्शनान्नीचानां साधुनिन्दया के
वलगतनीचत्वप्रकाशनमेव फलं मतं स्तैः संतानि दैवारभणीयेति वैरिणमपि हितोपदेशेन स
सत्रोजन्मव्यवस्थि अंजनेन च बाष्पजनाकं कार्स्यकारि चास्तु तत्पूर्णेन विना दृष्टिप्रसादो न भवति १९
निगूढसौजन्यभृतोपि केचित्साहाय्यमाहार्य्यमनुस्रवन्ते अतः सूर्यो वन्धुरसोपि यत्नेवहिर्वधुः का
केशामितु काणः अप्रकाशितसाधुत्वविशुद्धोपि केचित् कृत्रिमकाठिन्यमभिनयंति अथापि त
मेवोपकुर्वतीत्यर्थः कीर्तिप्रस्तुपकारलोभाभावादितिभावः अमृतसहशाखादोपि पुण्ड्रकादिः
बहिः काठिन्यप्रकृतिं यत्ने प्रकृत्या नाभिगम्यत्वमभिनीय साधवोः सभाविनमुपकारं कुर्वतीत्यर्थः १९ २०

किमद्भुतमयं कलिकालनामा प्रकंपहेतुः प्रथितो हि मर्त्यैः खलिन्मयखण्डरजनीविषयेस्मिन्ना योर्दिनसे
वटरिद्रमायुः कलिकालो नाम यस्मात् हेमन्तः कंपस्योत्पत्तिकारणं लोकियत्वासिद्धः बहुप्रथितत्वम
र्थः भयकृतस्सं कंपोस्मशी तकृते नकपेनाघवस्थाने यस्मिन्कलियुगे एव हेमन्ते निशा च खलिनी
खलकुलम खण्डाभ्रवृतपादिवसस्येव सा योरायुर्दरिद्रमल्पं हेमन्ते च रात्रिर्दीर्घा तदा दिनमल्पकंपा।
स्मजायते २१ एकः पुनर्दुर्जनसारमेयेर्पूर्तोगुणेण परस्पृत्रिकोश विविक्तताल्लुण्ठयितम भषतिय
दग्रतः कायमलिलुचानां दुर्जनाय वसारमेयाः श्वानः तेरेकोगुणस्त्वभूतः यत्परेषां स्मृत्नाय।
तांसां कोशाल्लापवादकोशः तं लुण्ठयितुमेवाधिनत्तमिच्छुना काय चौराणामग्रतस्तेभषंति चायं
समस्तप्रकाशयंति सज्जानीयोत्रातिमपिनमदंतेरतिभावः श्वानस्य परकोशमोषणं प्रविशं।
तां चौराणामग्रे भषंति शांतरमत्सयोर्ज्ञाविवदहीनः प्रकृतस्मभूतकालविषयत्वात् भषणं स्वजा।
निशाकृः २२ दिवेन्द्रजालनिशाधजमेतसखेनिरीक्षस्वखलेनं समभोत्स वद्धिविनेवोषधिमंत्रत
त्रं मुक्त्वैन योदुर्विषदं प्रसूते सावेवबुद्धितोपदेशत्वात्मखेश्वत्मा संत्राणं प्रश्न खत्वादिश्वामिवदिवं दि
वंयदिन्द्रजालमद्भुतवस्तुनिर्माणं तत्स्मातिशयं जानाति तं खलं निरीक्षस्व विस्मये शोकस्तेतियः।

श्रीं
कं चं
टीं
१२
17

वन् हरस्यसमाधिखलसम्भयवशात्समत्वसेवैनमितिनिर्देशः यो वह्निजननकारणभूतमोषधीमं
त्रंतेत्रचविनैव सभासमत्वेनाग्निसूते दाहकत्वाद्दुर्वचनानामग्निनाप्यवसाने ओषधादिवला।
दैदं ज्वालिकाग्निजननमभिधंयाति खलस्त्वोषधादिविनैवमुखेनाग्निं वमति अग्निवदुर्जनवचन
इह नीमर्थः २२ अनेकशो हंविमर्शात्रूपीत्स्यं खलं न वेद्मि स्थिरमस्थिरं वा सन्तमस्थिरश्चेत्त्वाम्।
सौहृदः किमथास्थिरः किं युगादीर्घरोषः एवं बहुशो विमर्शं कुर्वन्नप्यहं खलास्थिरमस्थिरं वा न
जानामि यतो यदि खलः स्थिरः तदा त्वां सौहृदं प्रीतिर्यस्य स तेहे स्थिरत्वाभावात्खलो न स्थिरः
अथास्थिरः तत्कथं युगान्तावह्नीर्घो चलो रोषो यस्य तेहे चलो वैरे दृढ इत्यर्थः २४ विधेहपाथ्या
य पुरामसायुरपूर्वचारित्रयरोपिशेतो तेनाप्यसत्यानि सृजमयं यस्ततो ललाटे पुडरत्नराणि २४
अपूर्वविधात्राअनेनिर्मितचारित्रं धारयति तथाविधोसापुर्वविधानरचिकदर्शित्व अधिकट।
शीलगुणाख्यायः अयन्तो यदयं खलो विधात्राप्यनिर्मितानि दुर्वचनानि सज्जनानां ललाटे पुलि
खति अदुन्तजनपवादान्सतां आरोपयती त्यर्थः २५ परेण सामान्यकवेव चलाद्दुधीयतां मंगलिमं
गपात्रं स र्वजनवयस्तुकथं प्रबन्धः से जायतेऽर्जनेनहंतकारः ॥ परेणशत्रुणा खलेन सामान्य १२

सामासामासगुणस्य कवेर्वचन मंगुलिमंगानांतत्तेनानांपात्रंक्रियतां सर्वस्मिन्नवयवोनिर्दोषः
प्रबन्धोऽङ्गेनानांहन्तकारोभिन्ना कथ्यतामायते मार्कण्डेयपुराणे ग्रासप्रमाणेभिन्नास्यात्तद्ग्रन्था।
सवन्नहृय अग्रवत्तर्गुणतेत्तुहन्तकारंविदुर्बुधाः २९ सरस्वतीसान्तरभ्रूश्रिरंनयः कवित्व।
पाणिस्मवन्नस्त[illegible]न्यपः कथसमसर्वांगमनाम्नसौष्ठवोदिनाहिंनप्रौढिविशेषमश्नुते सरस्वती
एवककवीनांमानांतस्याः कवित्वपाणिस्थाभ्यांहेन्नभ्यांबंनकृत्वास्तनन्यपः कवित्वपाणि
स्येवस्तनौपिवतीत्यर्थः यस्तनौचिरंनापिबन् ससर्वांगमवाप्नमलब्धसौष्ठवंशुभ्रमस्तिगा।
भत्वयेनसः प्रौढिः पदार्थवाक्यरचनावाक्येचपदरचनेत्यादिका तस्याविशेषंकथ।
मश्नुते यएवकवित्वपाणिस्थेयवस्तनावपिवत्सएवप्रौढिपात्रमित्यर्थः यश्चमानः स्तनौ
चिरंनपिबवति सकथंप्रागल्भ्यंप्राप्नोति २७ बद्धोद्यमापिसत्त्वरणा[illegible]वहारिहृद्योयत्त्यसक
स्यवन्तहंतवशंवदागोः सूतेनमद्भुतरसंबहुधास्वधायायोन्यः प्रकारश्चविम्बमिदंभुनीते
सत्त्वणंसदसत् अव्ययंविभक्तीत्यादिन्यासाकल्पार्थेव्ययीभावः सत्वणमभ्यवहरति सत्वणं
भ्यवहारीअविवेकी तद्भावे बद्धोद्यमापिनिर्विवेकापि कस्यापिगोर्वाणीअद्भुतरसंश्रृगा

श्री
क॰ च॰
टी॰
१८
18

तदिकं स्तुते योऽमृतस्यापरोभेदश्च ज्ञगन्मातर्नाहं करोति तदभ्यासेन सभ्याः स्तुवंती स्पर्धः येऽत्रस्वस
त्कृणाशिनी रसंती रस्तुते सारस्वतप्रसादाद्यत्नेनैव काव्यस्फुरन्ती स्पर्धः २८ येनोपदिश्यतित्रयः
कवयः कथंचिन्नार्थप्रयासप्राणयिनः प्रतिभादरिद्राः काव्यग्रहेण किमरोचकिनोऽपि तेऽस्मदस्ती या
सोमिनरसास्वादनानुभवंति २८ परानंतस्मिं इ तानाशास्त्राणां स्थितिमवसानं येन ज्ञघते तथा न च वा
शृणादावर्थेपरिरचिताः तथा प्रज्ञाहीनाः तेऽरोचकिनोऽपि अविवेकपूर्वं काव्यप्रयत्नमानाश्चापि का
व्यग्रहेण अनल्पादल्परसास्वादमात्मनिकमानुभवंति अनल्पमल्परसं च प्राप्नुवंती स्पर्धः सरस्वतीप्र
सादं विना प्रयत्नेनापि काव्यं न स्फुरति स्फुरितं वा मानार्हं न भवती स्पर्धः येऽत्र पदहीना निरर्थाश्च
ते अरोचकिनोऽपि अल्पमल्परसं चानुभवंति एवं श्लोकद्वयेनान्वयव्यतिरेकाभ्यां सरस्वतीप्रसादप
व काव्यस्फुरणमूलमिति युक्त्या प्रतिपादितं २९ अर्थोऽस्ति चेन्न पदशुद्धिरथास्ति सापि नो रीतिरस्ति
यदि सा घटना कुतस्त्या साप्यस्ति चेन्न नवक्रगतिस्तदेतद्व्यर्थं विना रसमहो गहनं कवित्वं अहो का
व्यंगहनं दुर्गाहं दुष्करं यतो वा व्यादिरर्थो यद्युल्लिखितः नहि पदानां शुद्धिः संस्कृतत्वेनास्ति सा
पि यद्यस्ति नहि गुणवती पदरचनानास्ति सा चेदस्ति घटना कुतस्त्या कुतः सापि चेदस्ति न नवव

क्रमादिः ॥ अपूर्वं प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरेकि तत्त्वं नास्ति । नटे नटर्पादिसमुदितमपि रसं विनाति विफलं रस एव
काव्ये प्रधानममेये गुणालङ्कारणीभूता इत्यर्थः ॥ १ ॥ काव्यमेव गाढं वर्तमानेन प्रयोगेन शङ्काः स एव रसमय
त्वं प्रयोगेन भानुर्य एव दहनी हर्ववैर्मयूखैः सदाः स एव जगदाह्लादनेन पयोभिः । गाढं नेगाढ त्वं रूपवि
शेषसाह्येन काव्यकर्तृत्वेन एव समर्थः स एवास्तदृशा रसमाप्य प्रयोगेन शङ्काः गाढं नेन एव काव्ये रसः इति ना
व्यं येनाय एवार्कस्ली हतोः कैरेजे गाढं इति स एव सयोजेले जगति स्थितवान् नापनेव बहुशिष्टिर्भवती इत्यर्थः ॥ २ ॥
नैस्लेरलङ्कृतिशोभैरवतंसितेनापि चूडामहत्यापि पदे यूनसेष्टबोपि नूनं विना व्यवनरसप्रसराभिषेकं
काव्याधिराजपदमर्हति न प्रबन्धः । नपमादीनामलङ्काराणां शोभैर्भूषितेनापि साङ्कवरायोशाकृ ॥
वनाया चूडोपि युनबहुत्वन्निरपि प्रबन्धः साहित्यादिर्वं न रसप्रसरेणाभिषेकं विना काव्येष्वधिरा
ज्यनार्हति । सरसमेव काव्यं महाकाव्यमित्यर्थः ॥ हारायलङ्कारभूषितेनापि सिंहासनारूढेनापि यु
क्तोभिषेकं विना न राजपदार्हः ॥ १२ ॥ वाणीप्रयत्नघटनानि गुणस्मरीतिनैर्यत्र मल्यकाविन्नर्भञ्ज
नं वराकी कल्लोलितापुनरनेकशमास्ति देवीकी हर्षिं संस्मरेन नस्फुविचेष्टितानि प्रयत्नेनन ।
नहेलया घटनायाशाब्दार्थयोजने निपुणस्य सामान्यकवेर्वराकी मानानन्दावाणी रीतेन त्वर्थे

श्री
कं च
टी
१५

मन्दमैत्रैव संनियतत्वं प्राप्ता तन्नासितानां सरस्वती ईशानि रीतिमात्रत्रपाणां न स्फुरिवेचो।
ष्टितानिक्रमस्मरान्तिन स्मरन्तीत्यर्थः अलसस्य कवेः काव्यं रीतिमात्रकमेव महत्तत्त्वस्य सर्वगुणमय
मिति तयोर्महदन्तरमित्यर्थः ३३ प्राप्यैव वक्रिमगतिर्वन्दनार्धवन्धोः कस्याः काव्यप्रवर
सूक्तिः पतनुर्ललितायाः कर्णान्तिकप्रणयभाजि गुणे यदीये चेतांसि मत्सरवतां चटितिश्चरति खेन
यद्दोर्भूदृढत्वन्नपलेशोविशेषतस्सबन्धोः परिचितायाः कस्याश्चित्पेलोकोत्तरायाः सूक्ति
रेवधनुर्लता तस्या वक्रत्वमेव तत्त्वं यस्या गुणे डोरके यदीये कर्णसमीपगते स्फानेसति मत्सरि।
णां हृदयानि सद्यः स्फुटन्ति गुणशालिकाव्यं श्रुत्वाऽर्जनानां हृदयस्फोटः सद्यो भवतीत्यर्थः
वक्राया धनुर्लतायाश्च गुणे कर्णप्राप्ते शत्रूणां हृदयानि स्फुटन्ति ३४ तत्रत्समग्रबहुशास्त्र
विमर्शोसितुवैदग्ध्यदिग्यमनयोवहवः कवन्तो यत्किंचिदस्तिन महाकाव्याग्रहस्सस्वमेपि
तस्यकिलनैनदिशंस्पृशन्ति तेषां तेषां समग्राणां शास्त्राणां विमर्शेन दोषेन जातं यद्वैदग्ध्यं चातु
री तेनदिग्धा उपचितास्तिर्येषां तेके वयः वहवः कवन्तां काव्यप्रयतेनास्मिस्मर्थः यत्नं किमपि म।
हाकवीनामन्तरेहसमस्तहृदयगामः कोपिपरमार्थस्तस्यमार्गमपितेनजानन्ति प्रोक्तानावस्तारा

शास्त्रेष्वल्पकवीनां तन्मार्गमात्रमपि दुर्लभमित्यर्थः १५ ऊर्द्धुल्वन्तु लक्षणमाश्रितेन लक्षणमये
काव्येप्रमाः कविपदाधिगमास्पृहायाः तेनुद्रु तच्छुद्द पुराइवपाल्लि शावाव्याग्राहृदेवेइयन भूम्म स
हृस्यन्तेति ॥ आश्रितेन मनयीनैलक्षणं काव्यस्तुयनेयेस्ते येकाविरितिपदस्मा धिगमस्तता
हेतोः प्रतिलक्षणं चपलतामाः कोपेविदग्धुः तेप्रसंन्नृठपत्ताः पत्तिपतोका इवहृदेनयद्याय
दुडुयनं व्योमगमनं तस्य बाहुल्येव्यग्रायथ्यापतेति तथाबहुवारान्पतेति पत्ताव्विनायथोद्वय
नं तथालक्षणं विना काव्योद्यमइत्यर्थः स्पृहायाइति काव्ये यं प्रतिहत्तोपंचमी १६ तोशाक
पवर्णारल्पस्यहृठापरीता ज्ञातंगतिस्तस्यमहतस्तुकवेर्विशेषः कोनामतीव्रपवनागमं मतेर
णभेदेनवह्निशिखादीपमणिप्रदीपो बहुशः परीत्वामकृत्वाल्पस्यनरस्यमहतस्तुकवेर्वि
शेषोनरेखानंतोपशाकः ज्ञास्त्राध्वदेतिशक्ताज्ञातावुपपदेज्जानातेस्तु गुणक्रियानोपलंप्रयानक्रि
ययाज्ञाविन् कर्मोच्यते यथादेवः स्तोतृशाकेनकेनचिन् इतिविशेषणाह्यत्रयमा सवेग
महतं विनाकोदीपरत्नदीपोभेदेनजानाति वेगवताबातेनदीपः शाम्यति नतुरत्नप्रदीपः
तद्वन्परीत्वया सामान्यकाव्यतस्मते महाकाव्यत्वाद्वियतेइत्यर्थः १७ मुत्पन्निमूषणमेव।

श्री
क॰ च॰
टि॰
२॰
२०

हिनितां तं तैतं तदापानमापूर्यंते रसमये योऽस्मिन्पदिस्तदीदं कथं तयोर्यदि मिथो घटना कवीनां जाते
वतद्व चसि पानकरीतिसिद्धिः ॥ वितंनेतःती तानत्वा मानाशानस्तु परिचयमरिचं जानीहि मधुरत्वा
काव्ये रसमनस्मिंष नीरस्तु दीताय त्रत्रं जानीहि मीतानत्वमधुरत्वा रसोगुणेन च तयोर्द्वयोरपि र
सयोः संयोगो यदि भवति तदा काव्ये पानकरसशर्करामरिचादिकृत रसविशेषस्य रीतिः साम
रस्येतस्या सिद्धिर्जातैव तथाविधं काव्यं पानकतुल्यमित्यर्थः २८ अथेंक कथानिमिषितकीर्तिसेना
तपत्रः स्तुमस्म एवकविमण्डलचक्रवर्ती यस्येक्षयैव पुरतः स्वयमाजिहीते द्राग्वाच्यवाच।
कमयः हतनानिवेशः अथेंक थमाकाशगामि उल्लासितेन कीर्तिरेव सितच्छत्रं यस्य स कविमण्ड
लेचक्रवर्ती स्तुमः यस्य कविचक्रवर्तिन इच्छामात्रेणैव सयोग्रे वाच्यवाचकमयोऽर्थशब्दम
कृतिः सेनानिवेशस्तुजिहीते उत्तिष्ठति चक्रवर्तिनश्चेच्छया सेना प्रायाति २९ निष्पीडिता।
बहुरसत्वं स्रवतेव द्रुतानागवाक्षिरात्मितनस्तु भाषित दुग्धधाराः कश्चिद्रुगायरसस्तु उनवपुर्वन्यत्ती
सेदरानपतिरेतिकवीश्वरत्वं बहुनिस्तुवातिद्वारात्मिसत्कृतप्राकृतादीनि यत्रैवं वतिनिष्पीडिताड
ग्याः वाचोमिताः सुभाषितान्येव दुग्धधाराः स्रवतेस्त्रवति अगायरसोरसमयः ख्यडोयोन

२॰

वः प्रबन्धः सप्तवतीरेषु यः क्षीरसमुद्रः तत्र दानपतिर्हैलयानिर्मीता कश्चित्कवीनामैश्वर्यमेति प्र
बन्धान्कुरुते पृथमात्रकर्त्तारोवरवः संति प्रबन्धकर्त्ता ज्ञाकविः दुर्लभइत्यर्थः ॥ ४ ॥ यावैदर्भ्या
या ध्वनीनभणितिप्रसरस्तत्रोन्नरप्रोतप्रीतिकृद्दर्यैरत्नचयैरितः कएरेगुणोयीमत्तौ वाग्देवीनयना
वलोचनचमत्कारंविनोदेतिकिं सावाणीमसृणीकृतानिरवधिगुणस्तन्निशाणप्रमति वैदर्भ्याश्च
यैवैदर्भ्योयः पन्थास्तत्राध्वनीनांसंचरंतीयाभणितिरुक्तिः सैवप्रसरस्तंश्रयत्स्तत्रतन्मध्ये गुंफितानि
प्रीतिकृन्ति आनन्दकराणि यान्यर्थरत्नानि उत्तमाश्चार्थास्तैश्चटितः कएरेगुणोयाविदुषांभव
ति सावाणीगुणस्तन्निरेवशाणप्रमा वर्षणपाषाणः तत्रमसृणीकृतेव सरस्वत्याः नयनाचल
स्यनेत्रप्रांतस्यचवनितेयपणे तेनचमत्कारंविना किमस्तेति तैर्नैवोदेतीत्यर्थः मसृणीकृते
वैस्तत्रवैशाखोयाहतैवः अन्यथाचमत्काराभावात् सरस्वतीप्रसादेनोल्लसितायावाचोगु
णास्तन्निमसृणीकृतत्वासंभवात् ॥ ५ ॥ यानालिरससारसंग्रहविधिंनिष्पीयनिष्पीययेवाक्रेवा
त्वलतांपुराकलिपयैनत्वस्पृशाश्लाकैरे जायंतेयययथाययानुकवयस्तेनत्रसंततन्वते येऽनुप्रा
सकटोरविज्ञयमकश्लेषादिशाल्कोज्जय वाग्हदस्यमेवेत्तलतानिष्पीयनिष्पीय बहुशोवि।

श्री
क॰ व॰
टी॰
२१
२१

तृष्णयेकवयोरस्य काव्यसारांशस्य सारस्तत्स्वसंग्रहविधिं चक्रिरे नेगन्तः स्वप्रतिपुन स्तेयपोत्र
रंजायंते येतत्रवाङ्गत्वेत्तत्लनायामनुप्रमादिरेव शाल्के प्रसारभागस्तत्संग्रहं कुर्वते सारभागा।
त्वस्य पूर्वैः संगृहीतत्वेनासारांशस्यावशेषत्वात् कवेरशक्तिश्चित्रादीनां विशेषणं ४२ सर्वः संचर
तेयथापरकविग्रामसकश्चित्तु समास्थः स्वप्रतिभायनस्यमहतः प्रक्रान्तदिव्ययः यद्विश्राणित
नयवाग्ध्यपद्गहस्तेन प्रतिष्ठाजयो विस्रंभाद्वहवस्तरं रतिगहस्तेसारस्वनेत्वोतामि सर्वः परकविग्रा
ममपथास्वरेत परकविभिहस्त्रिविन स्वार्थस्यानुसारेण काव्यं कुर्वती स्पर्धः सममस्तनीयाप
क्रादिस्मात्मनेपदं सत्तकश्चित्तत्ताः यः स्वमतियनस्मारथ्यो पूर्वैर्वाप्योयेनसयेनाविश्राणितं
प्रतिपादितेनत्थमन्त्रेत्रुत्वं रूपत्वाद्वाश्चयंप्रबन्धः सपवस्त्वेन रणपायत्वाद्ध्रहस्तेनः नचप्रति
ष्ठामालंबनत्वेनग्रहणं जगते तत्कृतप्रबन्धानुसारिणः सरस्वती संबन्धि ति प्रगायत्वादुस
मयत्वादविच्छिन्नत्वाप्रस्त्रोतसिप्रवाह शाहेति: शुकं तरति यनच्यं कृत्वायेन चदत्रस्यमे तोर्म
रेणवहवोनदीप्रवाहं तरंतिसचस्त्रसः ४३ निर्मर्यादत्वलोपतापनघृहदुष्कर्मनिर्माजेन प्राय
श्चित्तसचेतनश्रुतिमृथासकक्रियादीतिताः केषांचित्कृतिनां गिरः परिणतमुस्त्रिसीमंतित

२१

प्रादुर्भूतनवीनक्रिमगुणः कालेस्मिन्तांशोऽरते निर्मर्यादं निरवधिकृत्वाय त्वलोपतापवं दुर्जनसं
तापनं तेदेवदुदरदुर्वारंपापं तस्यानिर्माजेनायानिवारणाय प्रायश्चित्तं गृह्य हेतवः पणितकणावि
षये अमृतसेकः सज्जनादि परकाव्यश्रवणादमृतसरसीवमज्जति तत्र दीक्षिताः कृतनियमाः
खेलास्त्वापयन्ति सज्जनानाह्लादयन्तीत्यर्थः दीक्षा च प्रायश्चित्तेषु उक्ता परिणतापक्वा यावृत्तास्त
यासीमतितेनाविभागेन संनिवेशितः प्रकटीकृतेनानवोवक्रभावोयाभिस्ताः केषांचित्कृतिनां वा
चः सूतं कालेऽशेऽरते अपूर्वत्वात्तापवपठं तीत्यर्थः ४४ अपिच्छायाअग्रान्तऋतवितनींसिंहासनपु
रा महावीरः कश्चित्कुपातिकविसाम्राज्यपदवी विलासंगृह्णानोभणितिमयमत्सममपैरि
रोदेव्याविश्राणितमभिनवप्राभृतमिव अश्रान्तं गाढाभियोगेनाभ्यस्यमानं यत्कृतेशास्त्रं तदे
वविततंसिंहासनं तस्य भूः तामाश्रित्य अहो आश्चर्ये कश्चिद्वीरः कविसाम्राज्यं श्रयति नानाशा
स्त्राभ्यासेनाकविराजोभवतीत्यर्थः अतएव सरस्वत्यादत्तं ढौकनकमिव भणितिप्रकृतिकं
विलासमनन्यसाम्यं गृह्णान् सम्राजस्य ढौकनकमावितं ४५ गुणत्रिप्रतिपात्रं वतुरवचः
संचारवाचयमावक्रेणेवकलालवेनऊरुतेयः काव्यमव्याकुलः मज्ञावर्मविहायकर्मचसामे

श्री
क. च.
टी.
२२

त्कालोचितं तेनाखिलं विश्वं दाहमयेन ज्ञेनं भासिना संरम्भतो जृम्भते बुभुत्सितानां नानाशास्त्राणां प्रतिपत्तिः
स्वीकारः तथा चन्द्रो यो वचः संचारस्तत्र वाचंयमो मौनी वाचि यमो व्रते इति सूत्रं नानाशास्त्रेषु
नवकल्पत्वमित्यर्थः वक्रेण प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरिक्तेन नोत्कृष्टेषणयो व्याकुलः कामं कुरुते सकवच
सच्चक्रा संग्रामसमययोग्यकर्मकरणकौशलादिकं च कर्म विहाय यद्दुर्लक्ष्ये नजगज्जेतुं संरम्भेनस्थ(?)
इति श्रूयमाणो यदि जयति तदा बुभुत्सितां विना काव्यं करोतीत्यर्थः ४९ वाचां वक्रिमपद्धतिः
स्वविदितं बुभुत्सितपारायणप्रावीण्यप्रगुणस्य हृन्नवकविनः सोल्लाससमुन्मीलतीति वीणापीन्दुक
लाचराचरगुरोर्देवस्य चण्डीपतेः श्रूयतां संगमवाप्य कुत्र न गता नानव्ययाशिश्रियति ४९ स्वविदित
मवधानपूर्वकं कृतं यद्बुभुत्सितपरायणं नानाशास्त्रस्यायनं तेन प्रावीण्यकौशलं तेन प्रकृष्टगु
णस्य कविनर्वाचां वक्रत्वं सोल्लाससमुच्चरतीति जगद्गुरोर्देवस्य भगवतो मौलिनिवासमासाद्यन्ती।
णापि चन्द्रकलास्थया नवमाश्रियेति गता दीणापीन्दुपिशङ्गेन दीणा चन्द्रकलाविलता णा
यावाणपाटलच्छविकया सिद्धं बुभुत्सितस्य वक्रता शोभतेत्यर्थः ४७ प्रविदितं नवहृदन्तस्थ।
स्वक्रमोपनिषत्स्थिमकविततिगिरि प्रागल्भ्यं नोकथं चिदुदंचति ज्ञानतत्त्वपरीपाकसेनातः प्रक

२२

घमनाख्येनेकं यमिवास्यप्रमृदः स्याद्यदि कुशलादिति अविदितेनोक्तमनेवृन्दं तेनेषां तेनेषां शास्त्राणां य
उपनिषद्धृदयं तच्च ममाभ्यासे येन तस्मिन्काव्यविषये वादिसौष्ठवं कथं त्वीदृषिन स्फुरति कुमस्य
भ्यासं विना काव्येन स्फुरन्तीत्यर्थः इन्नता वर्षाकालेन कृतः परीपाको येषां तानि स्रोतांसि यत्र
वप्रकर्षमन्त्वकंघमनाख्येन अग्रामेदं यदि कुशलाद्विकपित्थवृन्तस्याम्ले फले रसस्फातिः कपित्थ
वस्याम्लस्यादित्यर्थः अबुभुत्सितकाव्यचर्वितं तमुदामकपित्थवद्वैरस्यजननयतीत्यर्थः इति नियसः
कपित्थग्राहिमन्मथाः आमे फले शलाटुः स्यादित्यमरकोशः ४८ आरोपेण परीयसा यदपि सा वाणी
कवेराननमुखे एवेलन्ती प्रथ्यते न तथापि कुहनेनोऽसन्मनोरञ्जनं तस्या यावदमन्दसान्द्ररगुणालंका
रं चांकारितः सप्रसन्दिरसद्भावायणरसासाराऽनुसारी रसः ४८ अतिमहत्तापदरचनयाकवे
र्वाणी आमुखेन तत्पर्यवसाने यदपि प्रथ्यते तथापि सा वाणी सतां मनोरञ्जनं चमत्कारेनावबद्धं
कुहने यावदमन्दसान्द्ररगुणाय अलंकारा उपमादयस्तैर्वाकारितः संमवीकृतः तथाप्रस
न्दीकृतिमान् लसन्यो रसायनरसासारोः मत्तरसासारस्तमनुसरतीति तथाविधो रसो न स्यात्
आमुखे एवाडंबरो मनोरमः पर्यवसाने तु नीरस इत्यर्थः ४९ मधुकण्ठचोवाचोयेषां विसारिर

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
२२
23

संक्रमणमुहूर्त्तरपरीपाकोद्रेकाः पिकाश्चवाविभ्रान्ति तत्र इह कवयो मन्ये नान्ये पुनर्द्वैरन्ति क्रमसंक्रम
कठिनतायोगाद्येषां विमलानि शेमुषी उहूत्ररोवहूः पाकोत्कर्षो यासां तत्र याम युकणान्मात्रि
कविन्द्रनिवयाः स्रवन्ति तावाचः कोकिलाश्चवक्रमपि लोके तत्त्वं विसारिरसं विभ्रान्ति तेऽत्र ह।
कवय इति मन्ये अथवा अन्वयव्यवधानेऽपि पिकाश्चवा ते कवय इति योज्यं अन्ये तु मधुरेन रवा।
वः कवयो न भवन्ति येषां दुरितक्रमसंक्रमा दुर्लभक्रमाकठिनतादुर्बोधता तस्मायोगात् श्री
तृणां मतिर्निर्मलाति उदारमेव काव्यं काव्यं न त्वन्यत्। ५ परस्पोकान्तोकान्त्रातिदिवसमभ्य
स्तनत्रये वनस्थाटीक्रर्पुर्वहृदवश्चहृतेमतिकवयः अविश्लिष्टोद्दूस्थज्जल पिलहरीरीतिस्व
च्छदः स्वच्छावैषपंदयाति किलकेषां वनगिरः ५ अलान्यरस्पोकान्सदाभ्यभस सेव
नृष्माटीश्लोकमात्रेऽर्गुः तेऽत्र हृवहृवः कर्षन्ति यत्नेन वर्मिनवकाव्यं कर्णेवहृवः समर्थश्च
षः अविश्लिष्टवसनाहतमूर्धज्जस्तेयाजलपिलहर्षेत्तामारीतिः परिपाटी तस्याः स्वच्छदः
सत्यः तयास्वच्छलयामनोरमाः वेषां च नवविरलानावाचो वैषयंविषदत्वेनिर्मलत्वं द्यति
प्रवन्धकारिणो विरलश्चन्यर्षः ५। दिवेवाकस्मात्क्रमे स्वकविनः प्रसत्त्वा वाचस्तेः श्रोत्रा

स्तोत्रकथात्मकः (स्वल्पपटुः) स्वाधर्मवत्तर्जनैः लभ्यः शेषफणीकृतलोकत्रयसन्नयः श्रव्यः सहस्र
हृदयेनाकर्ण्यैनमप्यस्त्येनोविनतत्रयाजिह्वासहस्रहृदयी ५२ स्वकवेरपूर्वत्वाद्दृष्ट्वा वाग्गल्भास्तेविषये
श्रोतृत्वेच कस्याधर्मवत्तः जनोल्पदर्शीप्रगल्भः समर्थः स्यात् अल्पदर्शिनोदिव्यकाव्यकरणहृरो
नोत्त अन्यकृतादिव्यकाव्यश्रोत्रमपि नेनयोग्याः ऊततः पुनः स्तोत्रमिति भावः सपुनः शेषेना
गराजोभूमण्डलेऊतोलभ्यः तस्यनागलोकेस्थायित्वात् यः शेषएवंविधंवाग्गल्भासंवक्तुः श्र
वित्वाहृषिसहस्रहृदयेनश्रुत्वानस्तुनोदिव्यकाव्यस्तेव जिह्वासहस्रहृदयीप्रसरोरुयेन् शेषे
हितत्काव्यं श्रुत्वा साश्चर्यो भूत्वा स्तौतीत्यर्थः ५२ मेणदस्वर्गस्थैरदाधिरोहिणीवशयानेस
वन्धौविधेः शृंगारेहृतत्वभारवेवौविवादिनेवाणेविषादस्पृशः वादेख्याविरमंतमन्तविधुरा।
द्वागहृष्टयस्थेष्टने शिष्टः कस्यतस्यप्रसादयन्तितांयत्र द्वाणिसद्वाणीनी मेणठनाम्निकाविराजे
स्वः स्वर्गपर्वाद्विरदस्तमधिरोहति प्रमीनतउस्यर्थः स्ववन्धुकवेर्वाविधेर्वशंगते तथाभारवि
कवौनिर्वाणे तथावाणकवौविवादिनेभग्नेसति विषादस्पृशः सतुः खोयाः सरस्वत्याः
हृंतकष्टमतविधुराः शोकग्लानाहृष्टयोव्यापाराविरमंत सरस्वतीमाशोचान्विस्यर्थः यतः

श्री
कं च
टी
२४
24

सकलभुवनातिशयिषुः चेष्टते रंहंनेयहृशाणिरेव सहृद्गणानी शोभनाहृती नांसुरस्वंती प्रसादयति मे
णदादिमरणंडुः त्रिविसारेयतीत्यर्थः कश्चिन्निसंवृतिवक्रनयासामान्याननिर्दिशन्कविः मेण्ठा
दिकाव्यानस्वकाव्यमधिकं धोतितवान् ५३ त्रयस्त्रिंशत्कोसोद यत्रविबुधाष्ठेषाकल्पवाधियं
निसंकाव्येत्रिदशाचरितेकेवयसमी भुवः खण्डेषमिन्वन्नसविधिनेकोपिविबुधोनसहृष्टायः
काव्यं धूनविमलबुद्धिः कलयते अधिका त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशत् त्रेसन्त्यस्मिनितित्रय त्रयस्त्रिंशत्को
सः सर्वोऽस्मर्यः विबुधदेवाः काव्येशुक्रोदैत्यगुरुस्तेषां हृष्टकल्पषामप्रसन्नाहृशानिस्पंदयन्त आ
प्रसन्नाः संतित्यर्थः यतोदेवानांचरितेअमीवयंकेकतमे देवचरितेनान्वेषणोहृश्नात्तिश्रन्त यतो
भूमण्डलेपि विधात्रापकोपिसमपोणतानिर्मितो योधूतविमलानिर्द्दिष्टाबुद्धिर्येनतथाभूतः।
काविरस्याति पकोपित्वोणपीत्यपिशब्दार्थः भ्यादारण्यैर्पिकयास्वर्गेविबुधानांकाव्यविषयमस्य
रवारणंडुष्करमितिसिद्धं काव्यविबुधयशान्दृयोरुभयार्थवाचित्वाञ्चाकद्वयोः स्त्रिसंगतिः ५४
शब्दार्थानांपरिषदाविलानिसमाजा विधेयादासंयमस्मयति पुरेणाभूलनामस्तनेन सस्मा
यश्रीजगन्निकाव्यनाम्नचक्रवर्तीकवीनांस्वेनस्कुरत्स्कुविरुपचितानांकिंचनमेवकीर्तिः यस्मश्रू २४

लतायाः स्पन्दनेन भ्रूकंपमात्रेणेङ्गितमात्रेणेत्यर्थः प्राकृतार्थानां सर्वसामग्रीप्राप्ताकारित्वादग्रेदा
सत्वमजति ननु हृद्दाहोऽस्मीकृतवर्मन स्वाहेतुश्रिसजगति चक्रवर्तीत्युक्तेनः नैसैवासिन स्फुत्रसुधा।
कीर्तिहृषुविनावृहिंगता चक्रवर्तिनस्तस्य सर्वशासनकारिणः छत्रचोचितं ५५ शैथिल्यस्यशि
तेश्यावदृष्पदेहोदासहिस्मोकृवेः स्वैरं तत्र सरस्वती निविशतें किं काव्यजीर्णोकासे पृष्ठास्तत्र क्र
माशिल्पकारुभिरलंभूष्णुप्रकर्षैः पौरैर्मस्ताभिः कथमप्युपस्कृतेव वः स्पृशाभिः नभ्यते ॥
शैथिल्यं गाढत्वरूपमोजोविशेषस्याभावः अनेनशैथिल्यप्रदोगुणसंलवादिप्याहुः तत्स्य श
ति तथास्तशयावहानिसन्देहकारीणिपदानियत्र तथा तदोर्विमर्षमसहिष्णोई दृशेकवेः काव्य
मेवजीर्णौकः पुराणगृहं तस्मिन् किं सरस्वती निविशतेयत् काव्यजीर्णगृहं काव्यक्रमशिल्प
कारुभिर्मर्मज्ञैरलंभूष्णुकर्षैः समर्थैर्धिकैः पौरैः कथमपिकष्टेनन्यस्ताभिर्योजिताभिः उपस्कृ
तिवचांसि गुणाधायकानि पदान्येवस्पृशाः लभ्या ताभिरुन्नभ्यते तत्रास्यते एवंविधेपुराण
गृहेव राज्ञीनोपविशति ५९ वाचः काव्यरहस्यवर्त्मानि पराः पुंस्त्वं न पश्यितं तस्याः किं तेगि
रः कनामचटतेरोयः परस्पार्तिषु यासारसतपादलेपनिभृताव सकान्दितानं उपासवाष्कुन्यातिव

लवाग्रमाधस्य यथाभिप्रायमाचेष्टते ॥ परावदप्रमाणो क्विविलत्ताणवावः काव्यरहस्यमार्गेषं
गृहीतेनपटुः वदाचरितेनपुंसेन ...
वाचा सारस्वतो यः [illegible] ... पदस्पृशन्निपुणो यो हृदि क्व नाम वदने जायते या
वाक् सारस्वतो यः पादलेप सेनननिभृतमविचलमवः स्थापितेनप्रागमनं क्रमशमयत्रेण स्वांछ
न्दयया सामस्तशास्त्रेषु यथाभिलाषं चेष्टते पादलेपप्रभावाच्च सर्वपथेषु निर्निरोधः संचा
रः ५७ तां संगच्छति भारती भगवती विश्रम्भतः क्रीडया यातुं यातीव रागिन्यसावपि हृदा नम्रा
सहृदीकृत्वा तत्र यत्नशतप्रसादितवचोदेवीप्रसादीकृते स्वच्छे संगमनीयरत्नमिव येश त्वा।
दुर्लभं बिभ्रति हृदेन चिरकालयोगाभ्यासः तेन हृदीकृत्वा भगवती भारती हृल्लयासक्तेव दुर्गा।
वि ष्वामेव तां संगच्छति तानाश्रयतीत्यर्थः तत्र यत्नशतैरध्ययनवोधादिभिः प्रसादितायाः
वचोदेवी सरस्वती तया प्रसादीकृते शक्रादुर्लभविचित्रकवित्ववीजं येऽविभ्रति किमिव स्वच्छे।
संगमनीयरत्ने संगमाहितेरत्नमिव संगमनीयरत्ने हि सति सर्वं संगच्छते शक्तिःपुरस्त्वभा।
सहृपात्कवित्ववीजत्वाच्छक्तेरेवप्रायान्यमित्यर्थः यत्नेनसेवितः स्वामी च प्रसादं करोति सर

वैसर्गमेः सकर्मकत्वादात्मनेपदाभावइतिभद्रं ५८ इतिश्रीजोनराजकृतायांश्रीकण्ठचरितटी
कायांद्वितीयः सर्गः २ ॥ श्रीभवान्यैनमः ॥ ॐश्रीगणेशायनमः ॐकौवेरसख्याः ककुभो
ललाटिकापदेतिकश्मीरपदाभिधेयतां सतीसरोनाममनदस्तिमण्डलंविचित्रसर्गोवभूयः प्रजा
सृजः । कौवेरस्यधनदस्यपरीचितत्वात् ककुभुत्तरादिक् तस्याललाटिका ललाटभूषणे
कर्णेललाटात्कनलंकारे उत्तरदिशिवर्तमानानांपदार्थानांमध्येतस्यदेशस्याधिकगुणत्वात्
यन्मण्डलंकश्मीरइतिपदेनवाच्यतामभिधेयतामेति कश्मीरसंज्ञमित्यर्थः एतेनगुणाणप्रसि
द्धत्वसरणंद्योतितं विधात्रर्नानाविधसृष्टेयत्नातस्यते तस्यसतीसरोनाममण्डलमस्ति सर्गोय
त्रस्थानीयः तन्मण्डलस्नानस्थानीयंसृष्टिहेतुत्वात् । विभातियत्रानवद्यैर्द्यसोल्लदादहं।
गुभिर्मूपपरिग्रहैर्दिशः कलेः प्रवेशानवकाशसिद्धयेसर्वपमवेधकुञ्जरागलाइव यत्रमा
ण्डलेदीर्घत्वाद्दत्तयूपैर्दिशः कृतभाति अत्रएवकलिप्रवेशस्यावकाशाभावायसर्वप्रवेश
स्थानेषु संमखीभूतार्गलाइव यत्रवार्गलव्यापालत्वप्रवेशोनसिद्धाति २ विभाव्यतेसान्द्रहिमा
द्रिमूर्तिभिः प्रवर्तितांश्चेलकमद्रमाद्रिभिः माणिक्यजेस्वर्गजितेनसृचितमदद्दिणतीरसरस्वते

श्री
कं च
टी
२९
26

वपत् भनदिभिसतुंगैः पर्वतैः कृतः प्राकारः कोयस्य तन्मण्डलं रत्नसानुभाजितेन क्षीरसमुद्रेण कृ
तप्रदक्षिणमिव लक्ष्यते पर्वतपरिवेशोक्तिमत्वेन सर्वदेशानां मध्याल्कश्मीरदेशस्य गुरुत्वादु
ज्जयत्वप्रकाशितं न केवलं दुर्जयत्वमेव यावद्रत्नाकरादधिकत्वमपीत्युक्तं तयोक्तं अन्यस्य
बलवताऽजितः संलग्नस्य प्रदक्षिणं करोति ३ ततो बहूनां प्रकटत्वमानयद्वयपल्लवकृत्याजिनम
स्तविधानकं श्रीविश्वत्रयीधूमभरोऽखिलरजः प्रमार्ष्टि यत्रौकसि सोमपीथिनां द्विजातिपुत्रा।
णां शरीरे आयासं विना कृत्याजिनस्य संविधानकमञ्जरीयचटनप्रकाशयन् आहिताग्निशाला
सु अग्नित्रयीधूमपुञ्जः सकलपापं वारयति धूमस्पर्शमात्रात्कृत्याजिनधारणपुण्यं द्विजाशि
श्रवः प्राप्नुवन्तीत्यर्थः धूलस्पर्शपदे धूमेन सह विरोधाभासः ४ कुम्भान्तियस्मिन्मधुपानभूमयो
नवांगरागैः शिशिरैर्विलासिनां शनैर्मनोभं कुसुमपाण्डपल्लवनः स्मरस्य शोणाश्मबृहद्धुल्लैरिव शि
शिरस्मयेयत्रदेशे विलासिनां मधुपानस्थानानि नागरंगैः कुर्वन्भान्ति अनाज्ञाविधेयानां विभ्रमग
विधानं धूतगुणचापलस्य कामस्य शोणाश्ममयैर्बृहद्धुल्लैरिव शनैरिन्धनाकलितं ५ स्थला
धिदेवीकुहविन्दशेखरप्रभांकुरैः कुंकुमगर्भकेसरैः करोतियस्मात्ततोरक्तकुंकुमगर्भकेसरैः कः।

२९

रोति यस्या तिलकितत्वं जगत्त्रयस्त्रैणविशेषकक्रियां स्थलदेवतायामङ्गरपद्मरागरश्मिभिः कुं।
कुमपुष्पकेसरैर्हेतुभिर्यस्य भूमिः जगत्त्रयेस्त्रैणस्य स्त्रीसमूहस्य तिलकक्रियासक्ततागुणाद्विरञ्जीवि
नीकरोति कश्मीरकुङ्कुमेनैव त्रिलोकवनितातिलकसदाऊर्वतीत्यर्थः यद्वा जगत्त्रयेयत्स्त्रैणं न
स्यद्भूतिलकक्रियां करोति यद्वेव तिलकभूतेत्यर्थः ९ वितस्तायां यत्र लुठन्नन्दनद्रुमप्रसूनसौहा
र्दभृन्मौलिसम्पदं प्रक्रियते हंसमज्जनोत्सवभ्रमन्त्सुरस्त्रीकबरीसनाभयः पतन्ति यानि नन्दनद्रुमा
णां पुष्पाणि तेषां सम्बन्धिविभ्रमाति सौरभलाभेन हृतपतितपुष्पेभ्योऽनुगम्यितानीत्यर्थः वितस्ता।
यां महानद्यां भ्रमरपङ्क्तयः प्रकटीक्रियन्ते अनल्पवहद्वेगव्यसनेन मज्जनोत्सवेलेनभ्रमन्त्यो याः
सुरस्त्रियः तासां कबरीवेणीतस्याः सनाभयः सदृश्यः तपसोपक्रमोऽस्त्येतेयं स्नातीनामपि तासां
सदृशत्वात् पतेनेन नाकनद्याप्यधिकाः पावनत्वादिगुणयोगितात्यर्थः ७ रसायनैर्यत्र पुर
न्ध्रिविभ्रमक्रियामयैरा नूनवीनयौवनः पतत्तुषारस्थूलतलपः स्वेजहातिमूर्तपलितं तरातिस्त्रियः
यत्र रामाणां विलासक्रियाप्रकृतिभिः रसायनैः प्राप्तनवीनं वलत्वं येन स कामो माघमासे पतनतो
हिमस्याजान्मूर्तं जराकृतं केशशौक्ल्यं स्यजाति हेमन्ते संविनोति निस्सत्त्रीभोगं ऊर्वतीत्यर्थः अन

श्री
कं॰ च॰
टी॰
२७
27

स्मृतयः तालेव्रलचर्याटोसाति स्नायैवेस्तहृणोभवतिरातिप्रियइतिसाकूतं ८ यनान्तियत्रोदकनर्ककै
र्धृतं यचैर्महापद्मकर्णीश्वरः सरः मकरन्दपादाहृतिदोहदोर्मिचाञ्चुरः सरोजानिषिभृंगभंगीभिः यत्र
महापद्मनाम्नानभाराजो जलाभिलाषुकत्वान्मैचैर्वेष्टितमञ्जूलाखेसरः प्रकाशयति विसैः पादे
नाहतैः नयादोहदोत्रपद्मापानलक्षणः तेनोर्मिचाञ्चुरः पद्मं तस्यार्थिनोभ्रमराणांभंगीभिर्विच्छित्ति
र्येषांतैः कालियनागस्यहि विस्तुचरणन्यासेनपद्मास्मैतेनलांछनत्वान्महापद्मइतिप्रसिद्धिः
समद्वद्वदनोपिमेचैर्जलंगृह्यते ९ विदूरावनीकौतुकतं न्नस्तनतिभुवं यदीयामधिगम्यशारदा
वनेरेजोभिस्सरणारविन्दजैः करोतिसारस्वतहृद्यसादनं कौतुकमेवतन्नः नस्तनतिंप्रकाश।
यतीत्याश्चर्यकारिणी शारदायद्भुवमासाद्य पादपद्मयोरजोभिर्ईहृतेभिः सारस्वतस्यहृदयशोधो यश
नेः प्रसन्नतांजनयाति शारदापादपद्मसेवयासुखेनाविन्यासम्भवतीत्यर्थः रजोभिः प्रसादनो।
त्याविरोधाभासः १० पिनाकिनोमूर्तिषुसर्पिरर्पितं नयत्रनेत्राग्निबलाद्विलीयते किरीटकोटी
गृहेपिनोविधेभ्रमाभिराकर्णनाभिवोन्तरावणे तन्नरायणे यत्र भगवतोमूर्तिषु विजयेश्वरा
दिकासु अर्पितंघृतंभगवन्नेत्राग्निनेजसाविलयंनयातिघृतस्यवह्न्यादि ईदृत्रप्रत्ययः भगवतः

२७

किरीटकोटिसंघृष्टमेचकितो वसनोऽपि योऽस्मन्तुल्यदीप्तिभिराश्रयाणां तस्यानामिवेत्यर्थः पादः कालिन्दी
भूतामिवेति संभावनं भगवतस्तत्र नित्यसान्निध्यमित्याशयः ॥ वशंवदः शासितस्तं ततस्थितेरिवाक्षि
याः कार्मणकर्मयुक्तिभिः विमुच्य दुर्ग्याब्जिजरत्नकोटीरकं पुनाति यस्तुक्रूरपरात्मनो हरिः शासिता
स्त्वब्रह्मास्त्वतांसततनिस्थितिर्यथा तस्याः कश्मीरेषु नित्यं वसत्यार्थः अथिपुत्रामर्त्यहान्त
ताभिः कार्मणकर्मयुक्तिभिः वशीकरणप्रयोगेरायतत्वेनारायणः हीरसमुद्रपवरजरत्नकोटी
रकं विराजुभूतशृङ्गं तयष्टाचक्रपरस्वपेण यस्त्विश्वयाति स्मृतगुणत्वाद्दीरसमुद्रं तस्त्वा य
त्रैव हरिर्वसतीत्यर्थः १२ अवासनानेकसमीपपर्वतकुलाद्दुदत्ताभयहस्तं संहाति यदणुजा
वेणुलभगवेणुनात्करोति कद्द्वाअदरिद्रमन्वयं ततनाबहवोऽयतिकूरपर्वतास्तद्याजाड्डान्हि
मा अभयहस्तपक्तिर्येन तत्मणुलं कर्तृ अणुजावेणुलाहूकडाड्डयनत्वणुनाज्ञागाजलम
दरिद्रं स्त्रावितं करोति तत्रवसतां नागानां कडाड्डयनास्तीत्यागम तत्रोत्पत्ते गिरिजाज्ञा
गानामभयार्थं हस्तानिवत्नमयतीत्यर्थः गरुडभीतिवारणादिति १३ सयत्नभर्गः कपटेश्व
राद्यव्ययानिरस्तलोकत्रयकल्मषक्रमः टयद्वगुः काष्टमयं जलेस्तपितत्वद्भुमायेवहगाग्निते

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
२८
28

गुप्तः लोकत्रयस्य पापेन खेदो निरस्तो येन तथा काष्ठमयीं मूर्तिं दधदत्र पवनयनाग्नेर्ज्वलनाभा।
वायव कपटेश्वरनाम्ना माहेश्वरो वारिणि गूढं वसति जलवासित्वात्क्रमहरणोक्तेः १४ बिभर्ति
मार्त्तण्डवपुर्यदंतिके पदं प्रभुर्धौतगदैकभेषजं तपस्यपौरप्रमदामुखेन्दुभिः स्वकान्तिहृद्यैर्मसृणी
कृतातपः मार्त्तण्डः इति वपुर्मूर्तिर्यस्य समार्त्तण्डस्सज्जरश्च सूर्यः धौतं निर्मलं देवगचारोगो धौतं वा।
गदश्चेति वा धौतस्सहस्रोमेदकारित्वाद्योगदो रोगस्तस्यैकभेषजमोषधं तमोहन्ता प्रभुः सूर्यो यस्य
दंतिके बिभर्ति प्रभावेन रक्षतीत्यर्थः अथवा यन्मार्त्तण्डत्वमुपेत्य पदं स्थितिं करोतीति योज्यं अथ
वायत्पदं बिभर्ति अथवा यदंतिके कपटेश्वरनिकटे सूर्यः पदं बिभर्ति अत एव पूर्वश्लोके सम
गेश्वेति तस्य स्फुटनिर्देशः आधौतंतरा अयमेव तपसि ग्रीष्मे अंतिके पौरस्त्रीमुखचन्द्रैः कान्तिभिः स्वका
न्तिहृद्यैर्हृद्यैरभिः करैणैर्वा मसृणी कृतो मृदुः संपादित आतपो यस्य एतेन सूर्यस्य तत्र सान्निध्या
नभूमिष्ठत्वेन चण्डत्वाद्दसेव्यत्वं परिहृतं अंतिकस्य हन्त्यं मार्त्तण्डसंज्ञस्य पुरस्त्वं प्रतिपादय
ति अथवा पूर्वश्लोकनिर्दिष्टस्य भगवत्स्वापस्यायं श्लोको हेतुत्वेनोपन्यस्तः यत्तमोहरोर्कोन्तिके
वसति अतो भगवान्स्वपिति निर्विकल्पमास्ते भगवद्धि येयस्य तमोहरणस्य सूर्ये लीलाविहितत्वात्

१५ २८

पुरःस्थितीर्यत्प्रतियातनाभिर्विगाहते यत्र सयास्तवामनः बलेरकाण्डे दययेव बन्धनाद्विदेवरोह।
न्फणिराजविष्टपं पुरःस्थमग्रयति यच्छीर्षजलं तत्रप्रसन्नत्वात्प्रतियातना प्रतिबिंबः तस्माः प्रति।
थिः सखेवामनो यत्र यामतेजः स्थानं वाश्राटन्ने तत्र संभाव्यते अनिमित्तमकाले वा करुणया बले
र्बन्धनमोक्षदायपातालं प्रविशन्निव प्रतिबिंबसन्तरसंभवत्वमनाहृतो स्मितेय १६ वियोगिहृल्लो
हितं सविभागवन्मनोभवप्रासविलासबन्धुभिः दिगन्तहृत्तैर्घुसृणस्य केसरैः करोति यत्कीर्तिस
मितत्वमत्र त वियोगिनां हृदि लुठयानि तेषां संबन्धिनो लोहितस्य रक्तस्य संविभागो विद्यते य
षां ते ये कामस्य प्रासास्तेषां विलासबन्धुभिः सदृशैः प्रासैरिव तैः कामोजयनीसर्पैः दिगन्तेषु हृतैः
कीर्तिव्यापकैः कुङ्कुमकेसरैः करणैः यस्य हृद्यशः स्वस्योत्पादयति अथवा कीर्तिसुमितत्वं कर्तेय
दत्वं ते सर्वगतं करोति १७ न मानता यस्मिन्नवस्थयाविलासिनाम कीर्तिजं बालजानिक्रियाक्रमः प
तः स्फूटस्य तयेवकन्तं भने पुरांगनालोकदृशामवग्रहः यस्मिन्नवस्थयाविलासिनां भूतीनाम।
कीर्तिरेवमलिनत्वात्स्पकः तस्यजानिक्रियातत्परायैः तस्माः क्रमेनजातमभवति यतोयस्मात्सही
जनस्य दृशोवग्रहो वृष्टिप्रबन्धो वाधाभावरमर्थः सकूटस्यतयापकत्वंपं कालव्यापित्वेन

श्री
कं॰ च॰
टी॰
२९

स्फुरन्ति दृष्टौ इति संपर्कं भवति प्रसवेत्यापीरेणुभिस्तस्याविनेभ्य यद्भुजंगायशःप्रवस्फुरन्ती सर्व्वः ९
कदाचिन्निशारदयादयाम्रतद्रुवाद्दृहस्पाकृतिशाकुलीपदं नशास्त्रभोगानशनव्रतक्रियासदिहस्त
बालाप्यपियत्रविश्रान्ति ९ दयैवाध्यापकत्वादस्य न तस्य प्रवाहस्तेनाद्दीहृष्टैर्यस्यास्तयाशारदयाक
दाचिन्नेयत्राशिशवोपि कर्णपुत्रिकास्थाने शास्त्रभोगस्थानशनव्रतमचर्वणनियमः तस्याद्दिहस्त
शास्त्रश्रवणयोगपनविश्रान्ति शारदाप्रसादादयत्नेनैव विद्याप्राप्तिरित्यर्थः ९९ स संगमो यत्र स
मुद्रकान्तयोर्विहारवेषीप्रवमिन्दुलक्ष्मणः निरंतरावानशीतैर्यनक्रियः स्वर्गाग्रमुद्राश्रवतत्व
ऊग्नः १० समुद्रकान्तयोः सिन्धुवितस्तयोः संगमो यत्र भवति पवित्रत्वाद्ध्नंनमीश्वरस्य विहार
णमार्गः ईश्वरस्य यो वाहवृषस्तस्य स्वर्गपदवी रावर्तव्याजेन यः संगमः प्रकटयतीति सायतनं २०
गुणैर्मयूरवैरिवस्फुडिमन्त्रैरविकासमसंमसितसर्वदिक्स्वेव भूतप्रसिद्धिप्रवराख्ययापुरं विगाहते यस
किरीटरत्नानां रश्मिभिरिवातिस्फुटैर्गुणैर्हेतुभिः रुद्धसितानि सर्वदिक्मुखानि यत्र तत् प्रवराख्ये
यापुरं प्रवरसेननाम्ना प्रसिद्धं तन्निर्मितत्वात् अथवा सर्वनगरेभ्योपि कृष्टत्वात्प्रवरमित्याख्यानयति
याख्यं नगरं तस्य मण्डलस्य मौलिभूषणत्वं भजते मयूरवैरिवगुणैः सुवर्णस्तेत्रे भूषितेनाकिरीट २१

रत्नं भवति २१ जयंति तिनेयत्र चकोरचञ्चुषां परं विलासा रतिनेत्रसत्त्वयः विद्रुम एव तेमान्मथशौर्यकस्य
नप्रथा स्तु येन ध्यनत्या समर्थितो २२ चकोरचञ्चुषां स्त्रीणां विलासाः परमतयोर्घ्य जयंति रतिनेत्रमे
वते त्र व्याकरणादि तत्त्वसूत्रयो व्यापकाः ये विलासा मान्मथशौर्यस्य कामपराक्रमस्य कस्य तप्रथा
स्तम्भितविजयतुल्याः नासुसमतया समर्थनो विद्रुम एव तेप्रकाशयंति यत्र स्त्रीणां विलासान् दृष्ट्वा मन
योपि भ्रमंती त्यर्थः प्रतिष्ठानाश्च समर्थान् समर्थयंते २३ प्रदर्शिताश्लेषनिपीडनोल्लसद्रसानिरेके
षुनयत्रजातानुचित ज्ञचेषुनैविभ्रमधीर चञ्चुषां महाकवीनां च वचः सुधीर्यते प्रदर्शितश्चालिंग
नेन निपीडनं मर्दनलाकारताया यास्मि स्तनोल्लसद्रसानिरेकोषु कठिनोदितस्तन आलिंगनेन पीडि
तो भवति इति स्तनपक्षे श्लेषेणानिपीडनं मश्लेषनिपीडने श्लेषाभाव स्तनसरसेषु इति वचः पक्षे स्त्री
स्तनेषु काव्येषु च निर्विवर त्व गाढत्व लक्षणं मेजश्च न जातं सुधीर्यते यत्रयानाशन गुणेनातिरे
योनित्यपीवनाः शारदाप्रसादेन कवयः सरसकाव्यास्त्रभवं तीत्यर्थः २४ पयोनिधिः प्रेमभुवोन्म
दाः सरिद्वितत्स्तयोर्यत्र चकास्ति सत्तवः वनं च नावर्तितमे नयोजयत्र वालवालैरिव धर्मवर्मतो
वनायेश्रावर्ताजलप्रमास्त श्याजेन धर्मवर्मतां पुण्ण लतानां वनं जलधारेः सगमयत्रिव मह।

श्री
कं च
रि टी
३
30

त्वादविरोधाद्वा समृद्धप्रिययोर्महासरिद्वितस्तयोर्महानद्योः संगमो यत्र शोभते तत्र संगमेस्त्वानादि
महाफलमित्यर्थः २४ निशास्वप्यस्मिन्वलल्लक्ष्मीभ्रुविभ्रमादपास्तनीरन्ध्रिकवक्त्रशोचिषा विलासलो
लाबहुलेपि कुर्वते वियोगिविपत्संगमभंगमंगनाः अत्र पूर्यस्य ष्टत्वान्निशास्वपि विलासस्य सन्निधेर्नव
लक्ष्मीभ्रुविभ्रमाद्दुमांसवाराङ्गनारूपास्तानि वारितानीरन्ध्रिका अवगुण्ठनपटो यस्सा तद्वक्त्रं तस्य
शोचिषा कान्त्या स्त्रियः कुसुमपत्त्रेपि चन्द्रस्य विपत्संगमः कलाक्षयस्तस्य भंगं ध्वंसनं कुर्वते यत्र स्त्री
णां मुखं चन्द्रादधिकमित्याशयः २५ इतस्ततः कुंकुमरेणुपांशुलैर्वियोगिनीव्यथापदानि वाति
पन् नयत्यवायुः सहतेन तज्ञ्वामकाण्डमानग्रहकीर्तिडिण्डिमं विरहिणीनां व्यथापदानि व
कुंकुमरजः पङ्क्तीः किरन् व्यथनज्ञापनाय रञ्जो बहेणपाञ्चस्य वयोहन्यते इत्याचारः वायु
यत्र स्त्रीणां पत्युः परागमाभावेपि मानग्रहणेन याकीर्तिः सैव डिण्डिमः पटहस्तेन सह तेन कुंकुम
वायोः कामोद्दीपनत्वान्मानिनं गृह्णातीत्यर्थः २६ मधुव्रतानां श्रवणान्तलस्पृशां कुलेहपङ्क्त्या
श्लोकितं दैर्घ्यमीतयः हरन्ति यत्रेणदृशां दृशारते रसत्रवैयथ्यविषादविक्रियां कर्णान्तलग्नि
नामपिमधुव्रतानां भ्रमराणां कुलैः स्तुतं दैर्घ्यगुणः स्वाभाविके भ्रमराणां कुलैः स्तुतं दैर्घ्यगुणः ३

स्वाभाविकेऽभ्रमराणां शृङ्गेऽस्तीति संभावनं स्त्रीणां दृष्ट्वा रतेनेरसलोयोवैयथ्याविषादोमर्न्दसरणुः
र्वेनेन विकारहरणात् स्त्रीणां कटाक्षपातमात्रेण कामोत्पत्तिर्भवतीति भावः २७ सरः सुप्यासीत्विस
दण्डमण्डली चक्राङ्कितशेषेणनिजफणावली स्फुटं विस्तृष्टेव मकरन्दसुन्दरी सरोजपर्यङ्कजुष
निषेवितं पद्ममेव पर्यङ्कः तेजस्विनां लक्ष्मीनिषेवितं पर्यङ्कशायिन्याः स्त्रियः सेवावसर।
प्राप्तेः शेषेणोत्थितस्वशिरः पङ्क्तिरिव मृणालदण्डसंहतिर्यत्र सरः सुशोभते शेषोऽहि हरिसे
वकः अतस्तस्त्रियाया अपि सेवाकिं हविना २८ हिमागमे यत्र गृहीभूयाधितोज्ज्वलद्दुहृङ्क्षि।
डूसखीहंसन्तिका विभाति जेतुं मदनेन शूलिनं धृतानलनिर्वहिमयीव वचल्लषा हरपराभवापका
मेन धृतास्त्राग्नेयदृष्टिपङ्क्तिरिव हरेणाहि एकेनाग्नेयेन नेत्रेण कामो जितः अतः अनेकाग्नेय
नेत्रत्वाभिनयात्कामेन जेतुमिष्यते यत्राहिमत्तावेतः पुरगृहे ज्वलन्तो निर्गच्छस्फुटदग्नीनामवेके
बाक्किदृष्टाणां परिचिन्तनाशाकशकटिका शोभते हसन्तिकागुणैः शीतनिवृत्तौ कामो हि दीपनं भव
तीत्यर्थः २९ विभात्यपत्रानन केलिकानने विलासचैत्रोत्सवमेण वचल्लषा प्रियासखोदी
र्णगुणैरभङ्गुरामपाङ्गदोलामधिरोहतीति स्मरः यत्र स्त्रीणां सखेदाने विलासपवा हृदकत्वाभ्य

श्री॰
कं॰चं॰
टी॰
३१

31

त्रोऽस्य वसन्तविलोकरतिसंसक्तिवचः कामो दीर्घगुणा सपक्षगपर्वदोलानामधिरोहति यत्र स्त्रीणां क
टाक्षपातमात्रेण सर्वं कामवशम्भवतीत्यर्थः वैचित्र्यदोलाधिरोहणमाचार तस्य देशेऽगुणा रज्जवः ३०
समन्मथो नाम जगाम तद्भुवि प्रथां प्रसन्नेश्वरदृष्टिभाजनं तमार्गणानां सुमनोमयानां नामनारा
पितैवपकल्पमहाशितितः ॥ प्रसन्नायाः सानुग्रहायाः ईश्वराणां स्वामिनां दृष्टेर्भाजनं राजप्रसाद
पात्रं तथा सुमनोमयः पारिछन्नरूपश्चात्मायेषां मार्गणानां याचकानां पिकूत्नाविसर्जनेषुना
शितितः समन्मथो नाम प्रवरपुरभूमौ प्रसिद्धिमगमत् कामः प्रसन्नायाः हरदृष्टेः पात्रं पुष्पशरा
णां मोहेचनाशितित इति शब्दशक्तिमूलो विरोधध्वनिः ३१ अपारिजातप्रसरे प्रदर्शितत्वमा
स्थितावस्फुटयाश्रियाचिते वभार यस्मिन्सततं मनः पिताप्ररोहदानन्दसमृद्धनन्दने अपारिजा
तस्यैवैरिव्रातस्य प्रसरोऽपगतो यस्य शात्रुरहिते यतः प्रदर्शितात्वमायां दृश्यमौस्थितिर्येन अस्फु
निर्मलादयातस्याः श्रिया पूजिते अपूर्वलोकोत्तरगुणेनन्दने पुत्रेपितामनः सहर्षमवाह अपि
यमानः पारिजातप्रसरो यत्र तथा प्रदर्शितात्वमायां भूमौ स्थितिर्येन तथा अस्फुटयाश्रपत्रया
श्रियाश्रितेते अनपवार्हर्वभूतेनन्दने देवयानेरतिसारप्रबन्धः ३२ सिषेचपुण्यद्रुमका

३१

ननानि यः समग्रमक्षालयदांतरं रजः वृषप्रमोदात्कृतसमानधर्मिभिर्द्विजातिहस्तार्पितदाक्षिण्यं
बुभिः वृषस्य धर्मस्यानन्दजलं जेनसमानो धर्मो येषां तैः ब्राह्मणहस्तेषु दत्तानि यानि दक्षिणा
जलानि तैः पुण्यमेव द्रुमवनानि सिक्तवान् समग्रं चांतरस्थं रजः पापमक्षालयत् जलेन सेको
रजःक्षालनं चोदितं ३३ अशेषमाहेश्वरमौलिरत्नं नामानुपायि वान्यस्वयशः प्ररूढिभिः प्रसादना
येव विभोः किलाखिलान्नगान्निनाय स्फाटिकाद्रिभूमिका समस्तानामीश्वरसेवकानामग्रेसरत्व
त्वं धारयन् महामाहेश्वरः इत्यर्थः योमन्मथः कैलासवासिनास्वामिनः प्रसादापादनायेव
सकलान्पर्वतान्स्वयशः प्ररोहैः कैलाससाम्यं निनाय तद्यशः सर्वत्रैव प्रसिद्धमभूदित्यर्थः ३४
वदन्यमास्यानवृद्धह्नुपारसप्रवाहशोकाजननैकदाक्षिण्यं स्वसूक्तिकीर्तिप्रसरैरनश्वरं सविश्व
वर्णाव्यसवापनन्दनं ॥ बहुप्रदं तथा अनपवाद्यानः कठिनीकृतः करुणारसश्चेति संभा
वनायाजननेपकंदाक्षिण्यमनुकूलं शोकायाजननं यस्याः साद्दाक्षिण्यं धनादिदानं यस्येति
वा अयंमूर्तः करुणारसपवित्रसंभावने स्वाभ्रकृत्रिमाः याः सूक्तिकीर्तयस्तासां तत्प्रसरैरना
श्वरमविनाशिनं स्थिरप्रयोक्तिपसंसविश्वावर्तनामानं पुत्रं सलेभे ३५ अनेकशोयेनधृतांकुशा

श्री°

क° व°

टी°

३२

32

इवप्रचारघ्नां सैकलिदुष्टदन्तिनः अरालसौवर्णविषाणकोटयः कति द्विजेभ्यो ददिरे न येन वः ॥
कलिः कलहः कलियुगं च स एव दुष्टो मत्तो हस्ती तस्य यः प्रचारः यथेष्टं सञ्चरणं तन्निरोधाय पृ
नोंकुशो याभिलाद्रूप इव अरालाः कुटिलाः सौवर्णी विषाणकोटिः शृङ्गाग्रयासां ताः कति न ये
न वो नवप्रसूता गावो येन विप्रेभ्यो वैर्न दत्ताः विधिपूर्वकस्य गोप्रदानस्य महात्म्यात्कलिः सङ्कु
चती न्वर्थः २९ गलत्सविद्यातिमिरे शुभापन्नगुरूपदेशाञ्जनसेवनेन यः विशुद्धदृष्टिः कृतपारमे
श्वरं वपुर्विमुच्याद्वयमेकमैक्षत शुभैरापनत् शुभमापन्नस्तापोगुरूपदेशः स एवाञ्जनं तत्से
वनेनाविद्यातिमिरे अज्ञानेनेत्ररोगविशेषे गलति सति विशुद्धानिर्मलादृष्टिर्ज्ञानं यस्य सः दृ
यं दृष्टेनं स्याप्याकं पारमेश्वरं वपुः कृतैक्षत सर्वगतं पारमेश्वरमपश्यदित्यर्थः अञ्जनसेवया
च तिमिरे शाम्यति सति चन्द्रादिविषयं दृष्टं नाभ्यासमप्याकपवदृश्यते २० सहस्रशो भक्तिक
थामृतं वर्षसि स्ववलङ्घि गानन्दभुवे स्फुणः कणोः १ रोजयोह्रुद्भतमिन्दुशोबेरभ जन्निवानर्गलम
मैमौक्तिकैः परमेश्वरभक्तिचर्चामृ सहस्रसंख्यैर्वर्षासि प्रवाहिगानन्दजलकणैर्हेतुभिर्ऽचम
त्काफलैः हंसेवमानोयः श्रुभे सहजभक्तिवशादीश्वरभक्तिकथामृत तस्याननदांक्षपतनी

सर्गः ३८ मदद्रिरामूर्धनलंदिवः पदं निजैर्विशंकोवभ्यंतेस्तकर्मभिः अनुल्लंघ्यणोयोविनयाव
हद्रुयाधियामहेवावनतानतोभवत् सविनययावुद्याशांतायः पुलैः पूरितंनभः शाकिते
वनिमममेवनतमत्वोभवेत् अवकाशोहिसाने शिरतन्नमायितेशाकाते मदहेतभूतानांयना।
दीनांसद्भावेपि अनुद्भतकन्यरआसीदित्यर्थः ३९ तपेत्यपादद्विनयजगाहिरेनमस्यमग्रामर
केशकैशलं करालकालोरगकंकणस्वजाभुजेषुचक्रुः पुनरुक्तकल्पना विनेनिरेग्राण्य।
गलस्थलंशनैरकाण्डशेहद्भवेलानतरभ्रमं नवोद्भतशमश्रुनिवेशपेशलंकपोलमूलेरचयांतिस्म
विभ्रमं ललाटिकालिंगितलीढपार्वतीकुरंगनाभीतिलकांकुरायितं क्रमात्स्वपद्मालिकपट्ट
वस्मिनितलणावतेसप्रणयप्रणीतिम्पिरे शिरःशशांकस्याविवद्यरानिकेसभाजनासन्ननिशीथिनीप्र
यां यपुस्तनोज्जूटसरागगातटेजलग्रहव्यग्रपयोदवैडुंबी समुल्लसद्वक्तिलतांनिमंत्रि तांहिरेफपं।
क्तिप्रतिनायकाश्रियः अनेकदग्धागुरुधूमराजयोयदर्चनस्पावसरेपिनाकिनः ॥ पंचभिःकु
लकं विकसंत्याभक्तिलतया आहूतायाभ्रमरमालातत्यातिनिधिशोभायत्कर्मकस्महरःश्रजन
समये अनेकादग्धागुरोधूमपंक्तयोमहेश्वरचरणद्वयंप्राप्यनमंतास्समग्राणममगाणांसंवलि

श्री
कं० व०
टी०
३३
33

नांकेशानांकौशलं शोभांप्रापुः तथाईश्वरस्य भुजौप्राप्य कालसर्पाप्रवकंकणत्वजग्मुस्तांस्तांपुनरहस्नके
लत्वेन द्विर्भाविकल्पयामासुः सर्पसमाश्वासन्निमर्थः ततस्त्वगलतलंप्राप्य धूमरेखाश्रकाण्डे समुद्गा
दिमघनघालितिरिन्नकाले रौद्रतोगरलातरस्य द्वितीयस्याविषस्यभ्रान्तिंचक्रुः नवतत्रतोभिन्नोयः
कूर्चस्सन्निवेशास्तेनपेशलेमनोरमं विभ्रमंगण्डतलेदधुः ततस्त्वललाटिका ललाटभूषणेन त
दालिंगनेनलीढः संक्रान्तोयोगौरीकस्तूरीतिलकस्तद्दाचारितसाहश्यंप्राप्य ललाटतटेतस्य
भूषणत्वंचक्रुः पूर्वकालाविवक्षा नात्रप्रधानं तिलकत्वंचक्रुरिति वाप्योजना ततस्त्वमौलि
चन्द्रमसोनिकटे धूमलेखाश्चन्द्रस्यनायकत्वात्स्त्रीतिदर्शनार्थमागतायारात्रिस्तद्भ्रान्तिंचक्रुः त
तस्त्वगंगातटे धूमलेखाजलग्रहणागतमेकंश्रान्तिंचक्रुः ४४। ४३ ४४ पुरः संश्रृंगारमुदास्वे
ष्टितस्तत्प्रपेदेपदमेकमन्नतेः मुखेनयः सत्यसरस्वतीमयाप्यमर्धनारीश्वरतामिवाग्रहीत् ४५
तस्यचसरस्वतीव तन्मयीश्रीर्यस्यतेनमुखेनयः शृंगारोर्धनारीश्वरभावमिवगृहीतवान् तथा
गेतस्यस्थानेतंपुत्रप्राप्तवान् सत्यमीश्वरस्थानीयं सरस्वतीनारीस्थानीया ४५ कवित्ववक्तृ
त्वमेपरत्नतुंगतप्रदानभोगादिमैयस्तथामिभिः सरस्वतीश्रीस्त्रमिथः समागतेयमाश्रितद्वीपदर्शो। ३३

विवक्षितः कवित्वं वक्तृत्वं च तन्मयैऽर्मिभिरनुगतं तथा दानभोगप्रकृतिभिः ललितं गैरनुद्रुतं
यं सरस्वती लक्ष्मीश्च द्वीपसदृशं चक्रतुः लक्ष्मीश्च सरस्वती च तस्मात्तामितरार्थः ४९ आ
लयद्रुटिकृतस्य पन्नगीनिरंकुशाक्लिन्नपयोयतो भवेत् अतः प्रतापोऽपि हर्षभूभुजश्च कारया
त्रासपुनर्निभृतये ॥ ज्वलन्नतापाग्निसमस्तमत्ततेजयाश्रियोयोवरयन्करग्रहं अखण्डजन्मा
न्तरवडवपटुतिः स देलमैवलिष्टकबन्धनर्तनं अन्तुतत्राणेकानिपी तस्य तत्र व प्रतापवद्विप्रतिवर्ष
णादिव असत्संतानकस्य ननाम निघ्नतज्ञो गामयद्दामाविलोचनोचवनं क्षितीयं पुष्पस्तजनमृमदा
लिभिः पुरस्कृतो देवसुभावैरिव असूत्र्ययस्य सतः सलवमापाति वृह त्रवपतिन्वकल्पना
वकवकलकं अरालाव क्राशपाद्रुद्धाटैः सेवकालोरगीतया निर्विरोधाक्लिन्नमार्गोपदभव
त्तो हर्षदेवप्रतापः अपुनःप्रवेशायपात्रां चकार यस्य च प्रस्थानसमये कृतस्य सर्पेणमार्गाक्लि
प्रेन तस्य पुनः प्रवेशो न भवति शावोः स्कन्धाः यद्रुद्धाटिमात्रेणैव हर्षदेवप्रतापः शान्तो भव
दित्यर्थः तथा ज्वलन्त्यः प्रतापाग्नेस्तस्य पुरो अयलक्ष्म्याः करग्रहमखण्डितं तेजोर्वस्य चाखण्डजन्म
स्य पुडुस्समख्ये वडापटुतिः संचारो येन तस्य कबन्धानां क्लिन्नाशिरसा कलेवराणां ननृते नैमिति ९

श्रीं
कं वं
हीं
३४
34

सर्वत्र जयलक्ष्मीलब्धवानित्यर्थः अग्नस्य ज्वलनोग्रे रणे विधिनापत्न्याः पाणिग्रहणं कुर्वन्
जन्मानान्तकालसहचारिणीम एति हृत्तमेनमीलते तथा अनेके तेषां प्रति लाणपीनानां वैरिव
णापाग्नीनांवमुनारिवमुद्दर्वेद्दवयस्मीयतेनदवश्पमद्दीर्यते यनदेवयसक्कुड दृष्टिमात्रेडुःस
हं कस्मनाभूत् तेन हृष्टापवशात्रवः मत्सरान्याताधिनाइत्यर्थः तथा विम्बकर्णः अभस्तूचके
रद्वैरैरिवभ्रमरैः सहितामम्लानामित्यर्थः पुष्पमालां दत्वाय सशृंगारस्य समूः सलदेवोद्व
हं त्त्रपतित्वं धर्माधिकारित्वमकल्पयत् अधिकारार्पणसमयेगृहीतमालांवभ्रंमीतिकश्मी
रेष्वाचारः ५ अदीर्घसूत्रः प्रसरद्गुरेरुक्तितोगुणैर्गृहं तंत्रपतिर्विशेषवित् उपोढशास्त्रप्रकृ
तिर्मृदुक्रमः करोतियः कौतुककाहलं जगत् अदीर्घसूत्रो विशङ्कयः उज्ज्वसद्गुणैः सो
जन्मादिभिरंछितः गृहतंत्राधिपतिर्धर्माधिकारी अंतरज्ञः पूतशास्त्रप्रकृतिर्येनविनीतश्च
सर्विस्वकौतुकेनकाहलंसकोलाहलं करोति अदीर्घसूत्रेयस्य हस्तोयः सप्रसरद्गुणैः सू
चैरंकितः योगृहतंत्रस्यस्थूलशास्त्रस्यपतिः सकर्थविशेषं रहस्यं जानाति शास्त्रीशास्त्रमपीव
होतिर्येनपूता सकर्थमृदु रितिनिविरोधप्रतीतिः ५। वसंतमासस्कवनवीरूपयोमरंदविभर्ति।

३४

लंपन्नसुमनःसुवलंरजः विमृदुपद्मप्राप्तिगमेपिनोक्तानिस्पृहातिरेकंमदवारणोव्ययः समंभृंगइत्यस्याग
तोनुजन्मतं दृथक्तनाम्नोनुगुणमापिश्रियं अपातातित्वेषदम्बन्नतोनन्तविगाहमानोदिप्राप्तिस्मावि
सयं ५३ आसंवन्नुवसं तस्यवेनकृतवसतिं दृष्ट्वायस्तुष्यति तथाकृतसर्वत्रदूरेपीत्यर्थः सुमनः
सुपर्णइतेषुरजोदरिद्र्यादिच्छिन्दन् विमृद्वाषाः प्रसारितार्पपद्मप्राप्यालन्दमाः प्राप्ताविपिमहाविभवे
पिसतिमदत्यागविषयमभिलाषंनत्यजति भृंगारस्यानुजोभृंगइतिभृंगनामानिजनामानुरूपाशे
भावहत् अपगतातानिः लयोयस्य तद्भावेसति उक्तमात्रुत्नंनपदंगच्छत् कसनाश्चर्यमदादित्यर्थ :
तिप्रकृतोर्थः अथवाभृंजातिविभर्तिभृंगः भृंजीभर्जने वंसतेषुश्यमासं आसमागतंवीत्यभ्रमर
त्वष्यति सुमनःसुरजःऊंजमकेसराभ्रंजनेष्यः प्रफुल्लानापद्मानांलाभेपिमदहस्तिन्यभिलाष
करोतिसभ्रमरः अविभ्रमानातप्तताति: पतन्मूलयस्य तद्भावेपि उक्तेतेभ्रमत आश्चर्यंददातीति
विरोधप्रतीतिः ५४ पुंस्य सूतामितांभवदेनत्तुमण्डलंप्रसन्नतारागातिरीदलणद्धयी समंजसत्त्वोध
ववचःपरिच्छदः प्रदर्शितश्रीवनविग्रहग्रहः उतीदृशीप्रसत्तुवतोपिसौगतक्रमानुरूपप्रति
पत्तिकल्पना विलोकातेयस्यकदापिकेनचिन्नसौविदेषुतलाभगासंततिः ५५ सूताःमितान

श्री॰
का॰ व॰
टी॰
३५
35

स्याश्राभावेनतत् यस्य मुखेन्दुबिंबं तथा यस्य नेत्रद्वयी प्रसन्नानताभिभंगातिः कनीनिकायस्याः ई
दृशी ईक्षणद्वयी तथा यस्य मधुरोक्तिसहितं वचः तथा परिस्फुटः परिवारः अथ च नायेविभ्र
मालोकेषाग्रहः प्रदर्शितो येन यस्यारिजनोपि महाधनः समर्थः एतादृशीमेवंविधि पाशोभनं गानेन
मननमाचारो यस्य तं तस्य बन्धिनः क्रमस्यानुरूपा अनुगुणा प्रतिपत्तिः सदाचारस्तत्कल्पनामनुति
ष्ठतोपि यस्य स्नेहो देशसुहृद्भावेषु दानेन भंगो नाशः केनापि न लक्ष्यते स्थिरा स्नेह इत्यर्थः अथ
वचन्द्रमण्डलभृतः ग्रामिनामभस्त्यागतो येन तत् यामत्रयस्थत्वात् भगवतस्तारा भगवती
प्रसन्ना सहमं ऋजुबोधेण तथागतेवर्तते तत् श्रीचनस्य सुगतस्य विलासो दर्शितो येन दृशा सौग
तक्रमं सुगतस्य बन्धिनमाचारमनुतिष्ठतोपि परार्थेषु दानेन भंगो न दृश्यते इति विरोधः सौगता
नो त्वाणिकज्ञानसन्तानवादित्वात् ५५ युग्मं ततः कनीयानुजनिः श्रविष्टपुत्रयेयविष्ठित्रगता
गतेर्गतिः अथ तत्र लंकार इति प्रवृत्तान्तासरस्वतीपादरजोति थ्योपयोगि सारस्वत्याः पादौ तयोः
रजः तस्याः तिथौ परिविते सरस्वतीसेविते पार्थिवशास्त्र अविच्छिन्न गतागतैरात्मगुणैः सुवेनतेन सा
हि भिन्नि भुवने यलंकारइत्यतो हेतोः प्रवृत्तान्तानामप्रोहं अथ यत् अलंकारनामेत्यर्थः ५६

तस्य व्रजकृन्ताञ्जलिकल्पनेवेष्टितस्य शाकयत्नतया तेन मीलितं स्वयं तदुन्मीलितवान् कल्पयस्व तन्मृति
व्याकरणस्य वन्ध्यः पाणिनिर्वररुचिः शेषस्य यत्नतया तेन वीलितं स्वयं तदुन्मीलितवान् कल्
पयस्व तन्मृति व्याकरणस्य वन्ध्यः भापिनाशाकत् किमतत्र वोद्धुमिन्यपि शब्दार्थो आहार्यः तत्स्वयम्
हनिरपेक्षं कृतवान् सो व्याकरणपथं चत्वारो मुनयः प्रवर्तयन्ति तारोपस्तत्रादृशं व्ययात् स्वयं च तत्र
मुनित्वात् शेषादिसदृशः समर्थः सख्योवसेन तत्र्ययीभावः ५९ सदा मुखे यस्य निसर्गमाधुरी गु
रे तन्मतस्य दसूक्तिगुक्तिभिः सरस्वती सद्मसरोरुहस्य शारसायुषां व्यक्तिमुपैति निष्क्रमः यन्मुखे
स्वभावेनायत्नेन मधुरत्वसहितान्तस्य सदा या सूक्तयस्तासां गुक्तिभिः प्रयोगैर्हेतुभिः सरस्वती
सद्मयस्य सरोरुहं तस्य शारभ्रमराणां शब्दो व्यक्तिं व्यञ्जनं प्राप्नोति अत्र गुक्तिः शब्दस्य योजनार्थं त्वपि
लोकोत्तरमाधुर्य दर्शनादि वचः संभावनाभावपर्यालोचनया निष्पर्यवसानादार्थो पहूवः य
न्मुखे सूक्तयो न भवन्ति सरस्वत्यासनपद्मास्थितानां भ्रमराणां शब्दः समर्थः तदेवं सरोरुहं मुखे
आरोपितं सूक्तिर्भ्रमरशब्दः तन्मुखे पद्मासना सरस्वती वसति तत्राप्यं भ्रमरशब्द एव नोक्त प
श्रुतिमात्रं ५८ वहन्नपि निर्वेदगतिं तनं मुखातिदिजातियराजत्रियिवर्धनो घर्म वनोपगुप्त क व वडुप

माणतामुपोढलोकाद्भुतवृत्तिर्यद्यशः यस्य यशो गुहेंगकारेतरी स्थितिमिव हन्ति अत्र शोऽपि स्फुतां यय
शः श्रोतृमेवमनोभिलषतीत्यर्थः द्विजाधिराजस्य चन्द्रस्यास्त्रियै शोभा विषयेवर्धने उद्योगं तन्न
जाति निर्मलत्वाच्चन्द्रस्य शोभां वर्धयतीत्यर्थः तथा बहुविपुलं प्रमाणं परिमाणं यस्य तद्भावं भज
ते उपोढाच्छुतालोके भुवने आयता आयातिमती वृत्तिर्नेत्रुतत् वनशाखाविशेषं यद्बवयाति
अतिवैदग्ध्यं वैरपातितीनातितयत्र द्विजाधिराजस्य भट्टकुमारिलस्यास्त्रियाद दर्शने वृद्धिं करोति बहु
निप्रमाणानि चार्वाकैरतीकृतानि तद्भावं यत्र तथापि वृत्तालोकायतस्य चार्वाकशास्त्रस्य वृत्ति
रैन ५ए यदाननेन्दुद्युतिसंगसंकुचाविकेतपंकेरुहपीडनादिव चिरंपुरस्ताद्वदनेषु जायते
विवादिनामाकुलिता सरस्वती यन्मुखचन्द्रप्रभायोगेनाकुलिता सरस्वती यन्मुखचन्द्रप्र
भायोगेन संकुचयद्भिकेतपंकेरुहमर्दानात्सरस्वत्याश्रयपद्मं तत्रनिपीडने सरस्वत्याः संको
चेनामतेतस्मादिव प्रतिवादिनामुखवर्तमाना सरस्वती तस्याग्र्याकुलासपद्यमे प्रतिबुद्धिते
सर्वेष्यसमर्थाभवंतीत्यर्थः परिणामोयं अन्यथापद्मसंकोचसंगतत्वभावात् ९ः एवली
ष्टोतायस्य वचोभिरहद्भुतैर्विलुप्तसर्वप्रतिभामयी श्रियं भवंतिसद्यः प्रतिवादिनो गिरोगभी

रमौनहृदमग्नमूर्तयः सर्वापाप्रतिभा उत्प्रेक्षे बुद्धिस्तन्मयी लक्ष्मीविलासहृदे तेनहृदन्यायहृद्वोभि
रवमानिताः प्रतिवादिनां वाचोगम्भीरो गाधो यो मौनहृदः तत्र बुद्धिस्तन्मयी भवन्ति मौनावगुप्तैः स
रेति नट्टक्षिमाच्चारे भेसभाविनपराजयावादिनो मौनं भजन्ते इत्यर्थः सभासु हि पराजयान्मौनं श्रे
यः यच्छास्त्रे वहन्त्यावलीक्रियन्ते सलज्जावशाद्रुद्धे मज्जन्ति ९१ निवेशितेत्यस्य सलभूविशेषजसास्व
येनारीयस्यापि सन्धिविग्रहे विधाय चक्रे स्वयशोमयीं लिपिं स लेखवर्गस्याधिमत्त्वमानन्दं गुरुतरे
सन्धिविग्रहे राज्यस्य सन्धिविग्रहप्रयोगाविषये कार्यविषये सस्मलदेवेन स्वयमप्रेरणयाधिका
रेनिजकीर्तिप्रशस्तिभंगी विधाय लेखानां पण्डितानां वर्गस्य मत्त्वेविमद्दमौनमद्दारादित्ययश्च
के गुणानि गुणानाराणि एतस्मिन्महाधिकारिणि स्तिगुणिनो गुणान्प्रकाशयन्नित्यर्थः ले
खानां देवानां च वर्गस्य मत्त्वेविमद्दं चक्रे पूर्वं पारिषदा देवकुलक्षं परिपन्थिभयान्मृत्तिकया
ववन्धुः तेन तु परिपन्थिभुपद्येते पुरेव मूर्तीनां भंगभयमपगमाद्द्वाराण्युद्घाटयन् हुज
नानरक्षत दुर्जनानां नत्वादित्यर्थः ९२ अग्योदभूत्तस्य कनिष्ठमोदरः सम्मलको यस्याशिशोरना
च्छनाशिरस्सपाठ गुरुपादरेणवः सरस्वती कार्मणचूर्णतां गतं तस्यालंकारस्य कनिष्ठोयवीया

श्री
क. च.
टी.
३७
37

स्मोदरो मे खनामा जातः येनाशीरसि धृता गुरुचरणरेणवः सरस्वत्याः कर्मणा चूर्णं वशीकरणौ
षधचूर्णं तस्यै गुणाग्रं मंयस्य विभोर्गुणप्रौढस्मदयुः पुरुषस्य बोद्धृ सर्वशास्त्रार्थैः स्वयमवबो
धैर्यात्बोभेदमापि से भवान् ९१ स्वदेहलीनां दधयद्भ्रान्तप्रयाम्य स्वर्वस्तु भगति प्रति प्रतिश्रवः
बहिष्कृतानेकपरांगनास्थितिर्यषकणवावत्सयोः जनिश्रियः स्वाश्रहृत्रिमादेहलीनाशरीरव
र्तिनीः स्वदेहयोरात्मशरीरयोर्वा लीनांगनां दधत् तथा श्रवे वाश्रहृस्वासनीयायद्धागति
लत्याः प्रतिश्रवोंगीकारः स्मृतौ धर्म इत्यर्थः अनेके बहुवरांगने बहुपरेषामांगनेभ्यश्चत्वरे बहुस्थितिः
सा बहिष्कृता मन्त्रा येन मानित्वात्संतोषशीलत्वाद्गुणमहिम्ना तेषां तत्समीपगामित्वाद्धेतिभा
वः अयथवात्मज्ञाः परांगनाः पुरस्त्रियो यया मा स्थितिर्यस्य सुशीलत्वात् योमे त्वेकपत्नी
लत्याप एकस्यानम ...... जाति लक्ष्मी गृहं च निजा या देहल्याः स्तासामेकत्र मदधत् तथास
त्याः हर्म्यगतेः प्रतिश्रवः जिनापुरांगनानां नास्थितिर्येन एवं विधं भवति अजनीति दीपजनीति
कर्त्तरि चिण् गृहावग्रहणी देहल्यंगने चत्वराजिरे इति कोशः ९४ अथीनवैदग्ध्यविशेषवात्स
ल्यवती वयं स्तनमत्वैरं चुंबनहृद्भिः सरस्वती कलासुभरत शास्त्रनिर्दिष्टा शास्त्रतर्कव्याकर

णादौ व्यवहारकर्मसु स्मृतिनिर्दिष्टेषु पुराणपाश्चिलितानैवेदग्रंथसरस्वतीसत्त्वे देववहुभिर्मन्त्रैर्वेभो
षाषट्कर्मादिभिरच्युवन् मामाच पुत्रं वुवति अक्रमादिति वाप्पारः ॥ २५ अनन्तरं सूनुः सल्लदे
वनन्दनो यमादरात् कुक्षौ जययसिंह भूपतिः । यथा प्रजापालनकार्यपुरुषं पुरुषं विनम्रज्ञाविनीतजं
नपुत्रः सल्लदेवात्मजो जयसिंहदेवः । पूर्वपुरेषु वंशादराज्यार्थिना पूर्वं यस्तस्वैकमनन्तरम
लंकारनिर्विशेषं प्रजापालनकार्यपुरुषं धर्माधिकारिणमकरोत् । सूनुः सल्लदेवनन्दनः २
तिवक्रतापरीतकतायोत्तनार्थं ॥ २९ पितामहेनैषां जरयापि जर्जरो निपीयमानेनस्रुतिसुधाय
ना अनेककालकीर्तिरसायनेन भवन्नवीनतारुण्यविशेषवानिव वृद्धत्वेन शीर्यमाणोपि सनेन
षांपितामहकर्णमार्गेण बहूनि पुत्रयशांसि नेपीतेसानि नवीनस्तारुण्यविशेषो विद्यते यस्य सः
वाटभवत् पुत्रयशःश्रवणसुखेन वृद्धोपि न तारुण्यं वा सीदित्यर्थः रसायनपानाद्धि पुनस्ता
रुण्यप्राप्तिः ॥ २० अनेकमर्त्यानुगतात्मनि स्वयं विद्यमाने बहूदानवारितान् अविद्युतनम
स्थियासमनोदिवं नवारणस्वामिनि भक्तिर्हृदये यो अनेकैर्मर्त्यैः प्राप्तमोदैरनुगतः प्राप्तसार्गाना
यस्य प्रलीनमनस्को तथा बहूनां दानवानामरीणां शत्रुत्वं भजति रणस्वामिनि श्री प्रवरपुरप्रपा

श्री
क॰ ठ॰
टी॰
३८
38

नैदेवतातिविशेषे नवाभक्तिलतस्य स्वर्गजिगमिषोर्हृदभून् यस्य द्रुतं गंतुमिच्छाते तस्य तक्राभि
रतुगतात्मनि तथा बहुदानवारिमदजलं यस्य तद्भावं दधाति वारणस्वामिनि गजराजभक्तैर
याति काक्काड्यात्स्वैव स्पर्धः ॥ ५८ ततः सकाले शिवरात्रिपावने समताभिवल्लिहृष्टशरीरसौष्ठ
वः दशाममगात्तीर्थपथोपपातिसत्कुशाग्रशय्यास्त्वसृमिकासखीं किंचिदिवल्लिहृष्टशरीरसौ
ष्ठवः दशाममगात्तीर्थपथोपपातिसत्कुशाग्रशय्यास्त्वसृमिकासखीं किंचिदवल्लिहृष्टशरीर
सौष्ठवं यस्य सः शरीरसंस्कारणभोगस्य कस्यापि पीडाविशेषस्य पीडावसरे ज्ञानिनामप्यवश्यं
भावित्वात् तस्मिन्नतिविख्यावर्त्ने शिवरात्रि रतपवपावनः तस्मिन्काले तीर्थपथे उपपातिस
ती उपपन्नायाकुशाग्रशय्यानस्यां स्त्वसृमिकास्त्वरवस्वापस्तलस्मखीं दशाममगात् शिवरात्रौ ।
व्रलम्भूयप्रान्तये सदर्भशय्यामाश्रयत् ॥ ५९ लीलामुक्तमतछविविग्रहमयग्राम्यग्रहः शार्ङ्गिणः
तीर्थेस्नोघ्यातियो वहन्स्वभूस्वद्वीपनेरभागात् वामार्धध्वजराजदण्डजपति त्रस्तापरार्थस्वल
त्केलीकेकणिदन्दसूकवहलोत्फालाव चूलं वपुः शार्ङ्गिणस्तीर्थे रणस्वामिप्रासादे श्रव ।
निभृद्रुमाद्रिः तस्य पुत्री गौरी तस्याः पतिः शिवः तस्मातिथ्यो शिवरात्रौ पुण्यबलात्स्त्रीलयावा । ३८

धिं विनाम क्रोमनुष्यशरीरसंयोगं प्राप्य ग्रहः संविदाश्रयाननात्स्वभावो येन स विश्वावतेर्वामार्थेषु
जभूतो राजन्यो एउ अपतिर्गह ड स्तस्साङ्गीनः अनर्थ वापरार्थं दासिणभागे स्वलंतो लुंठनः क्री
डांकंकणनूपादन्दमूकाः फणीन्द्रलेषां बहुलाये उत्फलाउ स्पननानि अवचूलोभूषणयस्तद्ध
पुराणतर् तीर्थकास्त्रयोर्माहात्म्याद्धरिहररूपप्राप्तवानित्यर्थः हरिहररूपभावप्राप्तिवर्णने चवा
समाणः स्वप्नः प्रमाणं ७० इत्यं यातेपि नारिरूपिणि र्वलभूयं य आसीदेतत्तेषां विषमविषसाह
ष्णुतिः शोकशंकुः सैतो भिन्नेर वरपथिहृदद्वनु रेके विवेको अथ्योदेको निभृतनिभृतं नश्यैव
हस्वलोन ७१ पितरि विप्रावेते एवं दुनपरपदनूपनत्वप्राप्तेष्यातिनन्तत्राणांविदेन दुःसहोयः शो
कएव शंकुः कील आसीत् तं शोकशंकुं वेतनपवभिन्निः उद्धृतनः विवेकउदव्रेन तत् अनुपयि
प्रस्तुपकारनिश्पेत्तनयोर्हृदद्वनुः मरणकालयर्मशनिविवेक बलानत् तद्गुणाविस्मरणार्द्रुः
खेमत्यज्ञान्नित्यर्थः शोकस्य शंकुत्वारोपणादु नखननोक्तिः संगतावन्धुस्नोपदेशः शोकं वारयति ७।
एकादशव्रतनियमवानेकदा तत्कनीया नीकाकीसन्भवनवलभी संवेक्कः सोधिशिष्टो वा।
गीष्वर्याविदनवसनेः केवलं वाह हृ स्त वेजनाएउ स्थलपरिणमप्पन्दविंबस्कुलेन गएउ स्थेसपी

णस्मात्प्रतिबिंबितो यमध्यन्दुबिंबस्तस्याजेनमुखस्यायाः सरस्वत्या वाहहंसं प्रकटयत् नायं चन्द्रः किंत
र्हि वारदेवी हृहंसस्तस्यार्थः एकादशगणवृत्तसोपवासस्तनियमोविधेनयमस्तः तेभ्यः कनिष्ठामंखो
कः केवलः सम्भवनसगृहस्य वलभीमाशीर्घ्यये गण्डाभोगे चन्द्रप्रतिबिम्बोज्ज्वलं श्रवगतनाभ्यामुद्रि
त्वशमस्क्रानिर्मलत्वाभाने वदयत्स्वपिसरस्वत्याः सातात्मुखवासित्वमभिजाततत्त्वचमूचितं ॥ ३
त्वमेनत्त्वदर्शसस्थापितं रदेहं वहतेमिलस्यापि कुस्फुटकेतकुष्ठविवपुषुखण्डद्वयीकल्पितं प
कार्येनवसंतमग्रचरणद्वारेणमन्दाकिनीसम्मार्येनवाविभ्रंतं पट्टुरटद्वीविंजटावर्मानि शंकर
नारायणरूपत्वादेकार्येनवामभागेन पादाग्रमुखेनगंगांस्त्ववंतं द्वितीयार्येनटादिलणभागे
न पट्टरटेत्तोवीचयोयस्यास्तांगंगां जटाजूटनटेविभ्रंतं तथामिलितमिश्रीभूतानि नापिक्षु
पत्रैः केतकानि तद्बहुष्ठविः शोभायस्यास्तया वपुषुखण्डद्वयाशरीरार्धयुग्मेन कल्पितं
देहं विभ्रतं स्वपितरं मखकः स्वमेरर्शी ॥ ३ स्तनमयस्तनदानी कल्पितप्रत्यभिज्ञलहरीभिर
नुगृह्णान्हरत्नोभीत्वामत्वा श्रमुवदमूतनामिस्त्यकण्ठ गण्डस्थले संस्त्वपनमिवविदृण्वज्ज्योत्स्ना
यांरत्नपंक्तेः हरिहररूपत्वात्कल्पितांसंपादितां प्रत्यभिज्ञाग्रहे सविस्मावर्तनेत्थंवरूपायस्मतंक्रि

याविशेषणं वापुत्रं हरिहरत्रूपत्वाद्धूनां नेत्राणामविच्छिन्नपातैर्भजनस्य विश्रावणैर्वचनावसरे
व्यक्तीभूतायां रतेःपरक्तेः कामपुत्रस्तपयन्निव कर्णाभ्यां पेयं वचनमेवमवोचत् स्तानपूर्वं चपानायु
चितं १४ हे राणप्रकाशिसमनोनिवहस्य कर्णपूरश्रियः किमपि वाच्यमपशीष्टाः तत्किं पु
नासि नमनतलदाक्रूटं वेलेखो वचूलचडुचुक्तिभिर्हर्द्धेदेवी पार्वतीनां देवानां नावर्गस्य क
र्णाभरणशोभां हृ राज्यकरं शास्त्राणापि कर्णानां भूषणत्वात् किमपि लोकोत्तरं शास्त्रत्वमधीतव
न् तस्माद्धेतोः हे सनतलदभात्रिः स्फाक्रूटं वेकलत्वं पस्य स चन्द्रस्तस्य लेखो भूषणं यस्य सईश्व
रः तस्य चडुचुक्तिः पेशलाहाम्यवर्णनानि ताभिः सरस्वतीं किं न पवित्रयसि पवित्रयसि युक्तः देवानां
कर्णभूषणस्य पौनरुक्त्यापादनोक्त्या स्वस्पदेवमपपातित्वस्य सूचनेन हरिहरत्रूपताप्राप्तिर्विष्णो
र्वैर्तनं न वीडिता १५ इति स्तुतिभिर्मोक्तिकमंपीत्सन्नस्य प्रकटयकर्णभविशेषावेरस्य गगना
धूलं वनच्चनभ्रमस्पृशाशशिना सहैव चन्द्ररतिरोदये सद्भुक्तिमुक्ताफलप्रक्षाति मालापुत्रस्य क
र्णेनिधाय स चन्द्रेणसमं तिरोहितोभूत आकाशमार्गोल्लङ्घनेन चन्द्रमस्पृशता वेतालश्चत्रुः
प्रतीयमानो मैत्री तालश्यो धा हार्यः चन्द्रात्ममयोक्त्या स्वमस्य मस्तत्वं सूचितं १६ उपक्रमे गुणवद्धि बोट

श्री
कं॰ च॰
टी॰
४॰
40

कदनघ्नैर्गीर्वाणद्रुमतल्लिर्मोनं भुवनानुरंजनविधिं देवेन तेन भास्वता तद्भूम्नास्तु विरहस्य दिवसस्याविशंति
द्वारदीर्घिदृशा वुन्नकमलाचक्षुश्च वा विस्मयरसोल्लासं च नस्स्पंदयौ ॥ १७ ॥ वनतापद्यानां विडपांच वि
घाटकदवे संकोचवारणे घ्नैः सुजैः गवां रश्मीनां वाचां चोद्भूमे हर्द्वेदेः कारणभूते भास्वति देवेन्द्र
ये भासमाने च भुवनानामनुरंजनं पीतवर्णतापादने प्रीतिपरत्वं च वक्ते नमयुक्ते प्रवृत्ते सति तेन त
थाविधेनापि तन्मात्सूम्नासुदिव तेनैव रविणा स्थितिसंभावनया तद्द्वारदीर्घिकेह दृशोन्मीलनाय विरहदर्शनाभा
वात्सुवर्दिदृत्तालसत्त्वाणमुत्कलोद्घोषकं तथाश्चर्यरसं चदयौ ॥ १७ ॥ पितृभारती विद्धूतपौष्टिक
क्रियाक्रममाणभक्तिसहृवासिमानसः इति संबन्धयति स त्वकोगिरं विरचय्य श्रीकंठचरित्रकिंक
री पितृवचनेन संपादिताया पौष्टिकक्रियापुष्टिप्रयोजनकर्म तयाक्रममाणया वर्धमानया भक्ति
त्या सहृवासिमानसं यस्य स मंखकविः गिरं स्ववाचं श्रीकंठचरितनाम्नीं संपाद्य ग्रंथं कं करो।
ति पत्तेन पितृराज्ञया प्रबन्धकरणे हट प्रवृत्तेन न स्वबुद्धिदर्पेणेति स्तावितं वातेनिति भद्रं ॥ १८ ॥
इति श्रीजोनराजकृतायां श्रीकंठचरितटीकायां तृतीयः सर्गः समाप्तः ॥ ३ ॥ श्रीगणेशाय न
मः ॐ शाशीमुभ्राः किरन्नामोदामोदयन्पतेर्दिशः गिरिरस्तीह कैलासो नित्यवासो वृषलक्ष्मणः

४॰

चन्द्रकान्तशिलादीप्तीः द्विपत् अतस्त्वं वैश्रवणदिशो हासः हरावासः कैलासो नाम शैलोऽस्ति यत
पतेरिति साकूतं यतिस्त्रियादिहासउचितः १ विविधैर्योमृगैर्भाति स्फुटस्फाटिकसानुषु
कौतुकेन कृता यात्रा राशिना शशिनामिव स्फुटानिर्मलायेस्फाटिकसानवः तेषु प्रतिबिंबि
तैः कुरंगैर्योभाति अतः संभाव्यते जगत्कर्त्रा कौतूहलेन मृगांकसंभारेणेव कृतः यो हि मृ
गांकमयः क्रियते सच्छोभमयस्य हरिणस्य भवाति विधात्रस्त्वकौतुकमेतत् तस्मात्तेनैकेन चन्द्र
णविस्वसितस्फोभते यदि चन्द्रराशिं कुर्यात्तदा किं यत्र शोभता इति चन्द्रलक्ष्मसदृशः कैला
स इत्यर्थः २ १ रश्मयोंऽशुकपायस्यस्त्र्यं येतेसरलाश्रियः मूले मृणालनालत्वं ब्रह्मासनसरोरु
हः रत्नानां त्रासरहितत्वात्सरलाश्रीः शोभा येषां ते तथा अभ्रमाकाशं कंपते यस्य रश्मयो ब्रह्मा
सनभूतं यत्सरोरुहं पद्मं तस्य मूले विसभावं सेवंते मृणालनालेव शुभ्रसरलत्वं भवति ३
यमोपक्रमोऽस्त्वेतेय तद्रश्मयो ब्रह्मभुवनव्यापिन इत्यर्थः ३ यदस्य सानतः संगाङ्गत्र्यमांगोऽपि पु
रेरेः नेन्दुः क्षीरोदकल्लोलनिवासप्रीतिमुज्झति हरमकुटेऽपि तिष्ठश्चन्द्रः क्षीरसमुद्रलहरी
ष्ववसनेन या प्रीतिस्तां न त्यजति यद्रश्मयोगात् क्षीराब्धिलहरीविद्रश्मयो नभत्याप्नुवन्ति इत्यर्थः ४

श्री
कं॰ च॰
टी॰
५८

सर्वतोपि प्रसृमरदुग्धसिन्धुकान्तिगभस्तिभिः लिखितैस्त्वेषु कुङ्कुमाङ्कर्पूरस्यास्तु कान्तिव नकेवल
सुपर्वैवापितुः सर्वत्रापि स्फुरद्भिः रश्मिभिः हेतुभिः योऽदिशां स्तुत्वेषु कर्पूरतिलकान्त्रिखेविव
शोभते दिशां स्त्रीत्वात्तिलकलिखितेनोक्ति हाविता ५ पादैर्मरुद्भिराक्रान्तादिगन्तो यः सितद्युतिः
विभर्ति तत्समस्तानां स्तेनेष्कं नवस्त्वयाभर ३ उन्नतैः प्रांशुनगपर्वतैः क्रान्ताग्राः सुभटीस्थिरैर्विसृया
याभूमेर्भरं सङ्क्रन शङ्कः भुवं धारयन्ती त्यर्थः सितद्युतिः स्वस्थपादैः रश्मिभिर्व्याप्तादिगन्तो नव
सुधारसं स्रवति ६ जहाति यस्मात्सिपद्भिः कैरवाणां न कालिमा जलदः प्रावृषेण्योऽपि न शा
रदपयोदं ता यस्य रश्मिभिराचान्तः पीतः कालिमा कृष्णत्वं यस्य सः श्रीकण्ठ इत्यर्थः वार्षि
कोऽपि मेघः शारदवारिदभावं न भजति मेघमार्गव्यापित्वाय यदीन्दुरित्यर्थः ७ सगुहा प्रकटा
हीनकटकां दधदाकृतिं सदापि नाकमाक्रम्याश्रितः पादवलक्षणः दयालोऽपि गतस्त्वे
नसारग्रहशरीरं तां स्वसाम्यमिव पोनीतः सेवाप्रीतेन शम्भुना सुगलकं सहगुहाभिर्वे
तितेया तथा प्रप्रकटाश्च नाश्चम्नूनाः कटकाशिखराणि यस्य तत्ताः साकृतिं दधत् तथा
नित्यं स्वर्गमाक्रम्याजित्वा व्याप्यवास्थितः पादेशुभ्रांशु नपर्वते शुवालंतः संचरते गणाय।

५

स्य तथाश्रितगतः श्वेतस्यानूनांग्रहो येन तच्छुरीरं यस्य तद्भावं दधानः यः कैलासस्तस्यैव यानत्वे
नेष्ठेरेण निजात्मनः साम्यामिवोपादितः ईश्वरस्यैवं विधेयो भवति तस्य गुहः कुमारः अहीन्द्रः
सर्पेन्द्राः पृथुकरकावलयः पिनाकोऽजगवं धनुः पादयोश्चरणयोर्वलयगणाः श्वेतस्यैव तात्म्यगाप्ति
सानुग्रहं सप्रसादं शरीरं यस्य तद्भावं दधानः अमुमश्वमेव यानत्वे भूषणत्वमस्य करोति ९ आवद्धपरि
वेशस्य रश्मिभिः स्फाटिकाश्मनां प्रदक्षिणप्रवृत्तेव राजते यस्य जाह्नवी स्फाटिकरश्मिभिः कृ
तपरिवेषस्य यस्य कैलासस्य प्रदक्षिणकरणप्रवृत्तेव गंगाभासते श्वेतत्वावरणयोर्बन्धु
त्वेवा प्रदक्षिणे हेतुः अन्योपिजितः सन्प्रदक्षिणं करोति १० यत्रांशुभिः समालब्धा भर्गनेत्रह
विर्भुजः यो मूर्तिरोहणेनैतं पद्मरागमयीमिव हरनेत्राग्निदीप्तिभिः रहणेनैतां मूर्तिरोहणव
राभवार्थं पद्मरागमयीमिव योवहति तत्स्वजातीयत्वाज्ज्वलतेज्ज्येयभावः ११ यत्रस्फाटिकने
त्रोभिर्भर्गस्य च गलत्विषा रजन्यपि दिनं मन्या रात्रिमन्यभवन्नहः स्फाटिकदीप्तिभिः प्र
काशमयत्वाद्विशेषात्मानं दिनं मन्यते हरकण्ठविषदीमन्धकारितत्वाद्दिनमप्यात्मानं रा
त्रिं मन्यते अक्षिपुनितिमात्रमेतत् नतत्तात्त्विकं रात्रेर्दिवा च स्फाटिकांशुकण्ठप्रभाणां निर्विशे

श्री
क. च.
टी.
५२
42

यं प्रवृत्तेः रात्रिंदिनयोरचेतनत्वेन सचेतनपुर्मेमकत्वासंभावादुपचारप्रयोगः ॥ १२ ॥ हिमद्युति
भिरेणकगभस्तिप्रतिवस्तुभिः यत्रासितवर्षेतायेन राजत्वेनैमहीभृतः चन्द्ररश्मीनां प्रतिव
स्तुभिः सहक्षपः तामिर्द्युतिभिः ईदृशम् तामिर्द्युतिभिरंगतेषु पक्षांासितवर्षेतायेन पर्वतानां राजत्वतः प्रा
शस्तोराजायेवांतेभव ति कैलासः शैलानामस्तराजेस्मर्थः राज्ञो यशो वर्षेणसवितं राज
त्वान्नैरामे शुभ्रिमायुः ॥ १३ ॥ नमद्भुवपदतलस्य यत्नोद्गीरेणुविप्रुषः भातिभेनन भोनूनं न
क्षेनक्षत्रगणसत्ते राज्ञोराज्ञैयत्रसन्ध्यासमये नमतो भवस्य पदाः तलस्यायाः पृथ्यायाभूमेः
रेणुकणाः नक्षत्रव्याजेनाकाशसेवंते वस्तुगम्या राज्ञोहर्षमाने पुनर्नचैषु स्फटिकक
णस्वभावेनोपनिबन्धः ईश्वरस्य नतत्रानिमसन्निधानस्य वनश्मर्थः रेणुनामाकाशगमनो
क्तिः कैलाससमनोहरत्वादीश्वरस्यनन्दनारसयोजनार्थं ॥ १४ ॥ शिववाहखुरोपजातान नृपस
भृड्डिभिः तलणान्मेरुसहस्रयः स्तनेशैलप्रजापतिः शिववाहस्य वृषभस्य खुराणामप जात्रा
पत्तानवखुरोपजयानि जाततृणाणि तस्य भृड्डिभिः कैलासे संचरतो हरवृषस्य खुरोत्थः सवा
लोत्पातिरिति प्रसिद्धिः यः शैलानां प्रजानां सापतिः प्रधानं मेरुश्रृंगाणि ताणि जनयतिमेरु

प्रमाणं स्ववर्णेन तत्रोपस्थापनेऽस्य स्पर्धः प्रजापतेश्च सृष्टिरायत्ता ॥१५॥ यज्ञेनेत्थानलशुंभोः प्रतिबिंबाव
लंबनात् कल्पितेन तस्य दावाग्निशिल्पकृद्रूत्वसानु षु कल्पितेन तस्य दावाग्निशिल्पकृद्रूत्वसानु
षु यत्र स्फाटिकसानुषु प्रतिबिंबितो हरनेत्राग्निः महादावाग्निः शिल्पकृत् पूर्वनिर्माताऽस्य पर्वते
पर्वते दावाग्निदर्शनादग्निप्रतिबिंबे दावाग्निभ्रान्त्याक्तिः ॥१६॥ हृद्योत्तमसाविभूद्देकद्रवस्मन्दाश्मजन्मा
भिः प्रवाहैरिव यः सर्वेज्ञाविज्ञोक्तातिनिर्झरैः हृद्योत्तमस्य हरमौलिभूषणभूतस्य वियोगस्वन्दसेहृदे
केणगलद्भिः चन्द्रकान्तेभ्यो जन्मयेषां तैः प्रवाहैरिव निर्झरैर्यः परिचयं तनस्त जाति उपमोत्प्रेक्षावा
किं स्विज्ज्ञौरीहरेभीत्याविनीत्याकिसद्भूर्जितैः हृताद्ध यमृगसत्काायमृडः सेवतेनिलः किं स्विन्माव
नीवाहसिंहभयात् किं वेस्वरविनयाहृताद्द्य हरीणमृणास्य ववायुर्यसेवनेय तोमृडः देशा यमन्वा
न्मत्वंवद्दतोवायोराध्यौ तन्मेत्ता तान्निवन्धनस्पसन्देहः अथवापर्वतस्य गुणोत्त्यक्रवाहमृगोवा
युर्यत्रवहति तद्विषयः सन्देहः ॥१८॥ दरीगृहकिन्नरीलेकं यत्रेयः सोघाविसत्वे न्यासीकृतमा
नेगेन भाण्डागारमिवस्वकं दाहे पट्टवावसरे कामेन सदेवपर्वतस्य कामोऽहीपकत्वेनाहितत्वं
संभाव्यन्यासीकृतं तेनिद्रेपत्रूपत्वेन स्थापितं तन्निजकोशमिव कामस्य पुष्पवेषकास्त्रत्वात् गुहासुके

भरीजनं योपयन्ने उपद्रववांश्च विश्वासास्त्रमयपशुं देसां वेन्यासीकरोति १९ येनाश्मकुहरैर्मेघस।
मशणमाभ्रमणडलैः यानश्रियः शैलवृषभसहस्रमिवचलत्पं म येस्थिरस्यापयित्वाम्समारव
षणसमेत्र्यायेपुनैः स्फटिकगुनैः योगिरिप्रधानेनेत्रसहस्रमिव युते वृषादुन्दुः नसचवत्स
हस्रमविनं २० अवगूढोहठदेव्यापोलस्त्यभुजनर्त्तिते यत्र तुणाविभ्रलैर्भेदोलाकेलिरसज्ञ
ना रावणभुजैः कंपिते यत्र तत्कंपेनभयवशाद्गौर्या हठमालिंगितो हरः तांदोलाक्रीडा
सुखं प्राप अप्यत्राग्रामे दोलाकेलिसुखं भगवांस्तत्रैव प्राप्तवानित्याशयः तथा रावणकंपि।
तेपिकैलासे प्रभोरस्तोभ्यत्वमेवासीदित्यर्थः २१ अभ्युन्नतस्य पादे शुद्धपाषाणलुठनेर्मुना यस्य
प्रभुरपिस्पर्धनैर्नितचन्द्रशिखामणिः अभ्युन्नतत्वात्मस्तनपर्वतेशुलुठता चन्द्रेण हन्तनाच
न्द्रमौलिः प्रभुर्यस्यसाम्यं नैति अभ्युन्नतस्य पादाग्रलोठनेोक्तिरुचिता २२ श्लोकद्वयं विपयेि
णलिखितं दिव्यप्रसारिनश्रृहन्मभापतत्तितं सपुटः योमानमेजगल्लक्ष्मीकेलिहंसद्वयंवाक्षि
नः सर्वासरित्प्रसारिनेवृहन्ती प्रभापवपतत्तितंसपुटेप्रतत्मूलद्वयं येन सः मानसेचन
सिस्थितेनाजगल्लक्ष्म्याः क्रीडाहंसद्वयमवति सर्वं गुणमयत्वाद्येनेवविश्वलक्ष्म्याः भासना

तु नायिकायाः क्रीडाहंसो भवति तस्य ते मानसं सरो विशेषः २२ यो मयमयसंक्रान्तनवाभ्र
कणशृङ्गारितैः लोहितीकृतैर्भाति स्वप्रशालिपटैरिव मध्यमयसंक्रान्ताः सन्ध्यायामेव कण
शृङ्गारितैः स्फटिकतटैर्यो भाति अतः सम्भाव्यते निजैः प्रशालिपटैरिव अभ्रकणवर्णस्या
नीयाः २४ स्फुलिङ्गभङ्गिभिर्भानोः प्रतिबिम्बैर्य ईक्ष्यते राशिर्भूतैरिव भ्रान्तसुष्टानां विस्फुपा
यमं अग्निकणशोभैः सूर्यप्रतिबिम्बैर्हं तमिरीश्वरदग्धानां जगत्त्वापानां सर्वं पापानां स्वा
भस्मनो राशिरिव यः सम्भाव्यते भूतिस्फुटितास्य स्फुलिङ्गं भवति २५ मनसा स्कन्दनपट्टः
सूक्ष्मात्कटकान्तानां दधानः सुवेदं रूपसिद्धसामगणाश्रितः मालाकान्तस्थितिर्नीलक
ण्ठो ध्यासनपावनः यश्च वा भाति यस्मिन्नमहर्पैर्लैसेव्यते शुंभ मानसस्य तरसश्रुतस्या
स्कन्देन आक्रमणेपट्टः समर्थः तस्यैः कटकान्तानि निर्नवरूपाणि तन्कटक्षासौ कान्तव
तद्रांवदयतु शोभनाः खेदाद्विण्यास्यस्य सुवेददानीति सुवेदं रूपं दधानः पावनत्वात्सि
द्धैर्निष्षेवितसामगाः सम्येषां तैः गणैर्मुनिकुलैराश्रितः सिद्धैः साध्यैर्गणैश्च सहितः सा
लैर्वदाहभिः कान्तास्थितिः महालकायानगार्याभ्रनेत्रस्थितिमावर्तते महालकायानग

श्री
कं च
टी
४४

पोऽग्रे नेत्रियस्यावर्तते नीलकण्ठस्य हरस्य मयूरस्य चाध्यासनेन पावनः अद्रिः समस्तं दिवं य
तैः सेव्यते अद्रयस्ताः सिद्धाः तस्य द्दशः प्राणिभिः सेव्यते पशुदासेनेन यः पर्वतो यद्वा आ
त्रि अद्रिरिति कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगो द्वितीया अत्राभेदेपि भेदारोपेण द्वित्वकल्पनया सोऽप्या
क्लिष्टरूपमानानन्तराभावसूचनार्थो २९ २७ क्वचित्कलापिविनः सान्द्रनवाम्बुकदम्बकैः योवि
मङ्गयति द्रोणीरंजनाद्रिमदद्रुहः अंजनशैलस्य कृष्णत्वेन मदद्रुहः अंजनशैलस्य कृष्ण
त्वस्मैद्रुहंति अतिनिम्नत्वेन प्रकाशाभावात् अत एव महत्त्वे शोभावान्नव मेघैः कदाचि
तः कृतकवचा इव महद्रुहः कवचित्वमाचितं अथवा साश्रत्वात् अंजनाद्रिमदहारी द्रवः
दाः यत्र कवलितः अस्यापादः २७ सीमन्तरेखा रोदस्योः द्यौमनीं रंगिकादिशां ककुप्‌ अजर
शृंगस्य पुरो मयूखपटस्फुरत् द्वितीयमूर्तिर्भर्गस्य फेनश्रीर्मानसांभसां भूपन्नगस्त्रीनिर्मोको
भातियत्कान्तिसन्ततिः पुच्छ रोदस्योर्द्यावापृथिव्योः सीमन्तरेखा सीमन्तरेखाः केशवीथिते
ला युः कैलासशिखरं तावद्रूः अत ऊर्ध्वं द्योरित्यर्थः दिशां नायिकानां वाक्कृत्यानां द्यौमनीरं
गिका पट्टवस्त्रावगुण्ठनपटः दिग्गजभ्रनस्यारेमयूखपटस्फुरत् तत्तमपच्छादनविशे ४४

षः हरस्य सर्वाङ्गभूषणे तया द्वितीयभूतिः मानसजलानां फेनः भूरेव फणिनीः तस्याः कंचुको
यस्य कान्तिः शोभते ॥ २८ ॥ २९ ॥ संक्रान्तेयो वहन् सर्वं वपुषि स्फाटिके जगत् आचान्तमिव कल्पा
न्ते शितत्वया चूषलक्षणः संहारैकसिद्धान्तरूपाहूरे पदे शान्त्वा कल्पान्तये निगीर्णमिव चूषलक्ष
णः इति पंचंभ्यन्तख्यावेयं ताहिकल्पान्तेण विनाशित्वसूचितं स्फाटिकतनौ प्रतिबिंबितं विश्व
मूर्तेर्मूर्धियेपाथ सैव त्रिजगान्नैव वसतीति तात्पर्यं हरस्य सर्वप्रतिबिंबसंभवाभावात् ॥ ३० ॥ बि
बिताकं भूतायां पाण्डुशरीरे यो विराजते सान्द्ररागमंजरी पुष्पगुच्छोत्तंसर इवाहितेः बिंबिता
र्कं भूतमायां पाण्डुशरीरं येन सः सः शैलाभूमे भूषणेन्थं वनेरागमंजरी पुष्पगुच्छरेव शोभते ॥ ३१ ॥ स्फा
टिकाश्मस्तु यत्रा ले बिंबितो गुहवाहिणः दत्तयात्ररवाकृष्टमहीपातालवासितः प्रतिमितः
कुमारमयूरः पाताले वसतः सप्यानाकृष्टमपुञ्जरिव भवति कुमारोपि तत्रैव वसतीति भावः ॥ ३२ ॥
विश्वात्मने स्वनाथाय यदि गंवरदशाज्ज्येषेव यूती वावरेदित्वयस्तनैरेष्णुतेनमिः दिशासु रे
वहन्तु यस्य तद्वस्याद यते विश्वात्मने स्वस्वामिने शंभवे तत्तनिर्हि तनि यैवस्तु वपनी वज्ञश
पितृप ॥ ३३ ॥ योऽश्नातशशाभृन्नागाद्रुवश्चन्द्रार्करश्मशीकरैः श्रानक्ति भगवान्पारपातानन्दास्के

श्रीं
कं वं
टीं
४५
45

दुर्दिनं भगवन्नस्तत्त्वत्कृतनवसन्तिन्वादश्यानंतेनिस्म अर्घ्याद्भुतनवमौलिचन्द्रस्पांशुसंगतस्तेन गलद्रश्मि
नूकान्तेभोजन्मोत्सन्निर्यद्धान्तैः जललवैर्ह्रनभिः येऽहरचरणस्पर्शहर्षवाष्पजलप्रवाहस्पकरय
न्ति ३४ यो बिभर्तिज्वलन्नगपतंगतागतमगुहान्तनारदन्तांभगवतो हृदिश्मिमहिवह्निमयीमिव दिवज्व
लंनस्तुगाः पतंगाश्मानः सूर्यकान्ताः यस्मास्तगुहायसमग्रान्त्मास्वच्छूप अथवा गुहानामात्म
स्वरूपेतेन हेतुना भगवतासेवाप्रीतत्वाद् दत्तामाग्नेयीं दृष्टिमिव यत्नेनैव स्थानीयानत्रगुहानाममति।
विस्तारात्तन्मूर्धेश्मसूर्यांशवः प्रविशन्तीति भावः ३५ औत्सुकितानंतनञ्जसमप्रकरैः पार्श्वपादपैः
कीर्णगौरीगिरिजासिंहकरणोत्सुक्तमौक्तिकैः ३६ धूपधूममभिव्यञ्जन्भैरवमवपयोमवा २
त्रटीपालिकः शृंगश्मज्वलनतपनेपालेः ३७ स्तानानिपक्वमञ्जिनमञ्जुलाङ्घ्रिरितस्ततः विस
निष्पन्दमानेन्दुदृषत्स्रुतितिमिरैर्भूमिः ३८ सयात्रनिर्झुराव्यसमालम्भनविभ्रमः स्तवन्दरी
मृवेर्वानलहरीमन्वरीकृतैः ३९ शुभोपकल्पितबलिन्नानाविधफलर्द्धिभिः नरप्रस्तनसंगी
नभंगीकोटिव्यवारणैः ४० योभस्मसेरसर्वांगो निभूतास्थितिमग्नात्ने निस्सतापिहितदेव
देवमभ्यर्चयन्निव धातुः कलंकं समीपवृक्षैर्नमिः औत्सुकितः सञ्जीकृतेनेवंतः पुष्पवर्षाये

न गौरीवाहसिंहनखविनिर्गतमुक्ताफलैः हिमार्घैः नैवेद्यैरिन्दुभिः धूपधूममिव प्रकटयन्
शिखिरेघुज्वलद्भिः सूर्यकान्तैर्दन्तुभिर्दन्तादीपालयः प्रदीपपङ्क्तयो येन मौलिशशिसन्निधाना
न्निःस्यन्दिगलच्चन्द्रकान्तजातैः जलैः स्नानानि ददन् सधातुभिः सगैरिकैः जरैः अर्घ्यः स
मालभनविभ्रमालिलकशोभायेन वायुतरङ्गैर्मुखरीकृतैर्दरीपवनमुखोत्थितैः स्तुवन् फलैः
कलितनैवेद्यः स्वर्गगायनैस्तैरेषु प्रस्तुतप्रारब्धासंगीतभङ्गी गायन्यस्य भस्मनेव समागीत
सर्वाङ्गानि यस्य सः निभृतमेकं पादं स्थितिप्राप्नोति अतएव निमसन्निहितमहेश्वरे पूजयन्निव
वेतिसंभावनं यस्य भगवतः पूजां करोति सएवं विधा वश्याभवति ३९ ३० ३८ ४० ४१
धातुधारम्नल्पेयपरिभूस्पराधिते यो यापीव मुखे यन्नेसकोपं दशकन्धरे तन्दोपस्तोलनं
सपदपरिभूतिरवमानः तेनापराद्धः रिरावणे अद्यापि कोपाहरणमिव मुखे यन्ने यतो धातुभिः
पाटलं रक्तं अन्यथा पराद्धरिकोपाहरणं मुखे धातवद्रक्तं यन्ने ४२ सूर्यग्रावाग्निना द्रवन्निव
विन्दूपुलद्भवैः कोपप्रसादसंभेदरवर्णं गदाहितः सूर्यकान्तानामग्निना तपन चन्द्रकान्त
नाप्रवाहैः सिञ्चन् यः कामं दग्धवतः प्रभोः कोपप्रसादयोः संसर्गरव भवति अनेगदाहिनः

श्री कं च टी ४६

46

तिसाकृतं कामस्य प्रथमं कोपं कृत्वेश्वरेण पुनः प्रसादकरणादियमुक्तिः ॥ ४३ ॥ सोरगाश्लेषणिः
प्रोषितो पश्याणस्सगतैः श्रीखण्डशैलं कृतेनेयः सान्मानुग्रहानिष्यि उरगालोकगणानामाश्लेष
णायोगेनस्मृहवर्तनेयः नयाविः शेषत्वापनिदाघसंचारकृतेन हृतियः स्याणः नंसगिमाघा
मलयपवेन सान्मप्रसादसमया चकेकृतेन मलयस्याणुसुन्दनस्फुटः नत्रस्याणरीश्वरः ४४
दिवापिषनास्मृमहेशशेखरप्रजागर्पकेणकृतेनगकेनानाकदाचन प्रोषितभर्तृकाभ्रनशीवा।
स्यस्सैषधिभिश्रशीविंतं यस्माशीखरेषु ओषधिभिः प्रोषितः प्रवासस्थितो भर्ता यस्याः नद्व
तं कृशात्वमलिनत्वादि कदापि दिवसेपि नशीतिनेवप्रातंमहेश्वरस्य मोलौ प्रजागर्तेकेवप्र
बुद्धेन चन्द्रेणतासिखोनाश्रणत्वात् ओषधीनां चन्द्रोभर्ता तस्माहवर्यतत्रैवहरस्याविधानां
त्यापेतं ४५ स्त्रियोराधानेयस्य षट्पदद्युतिचौरानवकेकिबन्धवः ज्वलदोषधिदीपसं
पद्दोटयतेसंभृतकज्जलश्रियं भ्रमराभाभोजा नवाः मयूरबन्धवो मेघाः यस्माशीखरपथेज्व
लत्स ओषधयपवदीपसंपदः तासां राश्रीभूतं धूतकज्जलं तस्ख्रोभांदयते ओषधिदीपानां वार्षि
कामेघाः कज्जलतयासंभाव्यते सभाजलानां मेघानां केकिबन्धुत्वेनवेति विशेषणम ॥ ४६ ॥

तिनवत्वयोगेनतार्थं ४९ नन्वरत्नसरति श्रीसुललंवपसश्रृंगेषु गुरजातिमयं प्रभोमूर्तिभिर्विविता
भिः भरसहनभृतानस्तोषभर्गप्रसादीकृतानिजन्वकपालस्वकतहस्तानि नेव निर्मलत्वाग्रसा।
श्रृंगेषु प्रतिबिंबितामिश्चन्द्रमूर्तिभिः प्रतिनिशं यस्य मूर्तिः शोभां परिचयमेति अन्तः संभाव्य
ते हरसंबन्धिनोभरस्यवहनेन धृतानां तेषां नासि नो धोयेनन्नेनभर्गेणप्रसादीदीकृतानांनिजानां
न्वकपालस्वजांसहस्रेणसहिनेव स्वेतत्ववर्तुलत्वयोः स्वेतानि भिन्ने ४७ स्फाटिककटक।
कुट्टिमेषु यस्य प्रतिमितयः खरतेजसो ज्वलने विचारणचरणशार्ववादपादपद्मयुगसमुद्भूत
ज्ञानरूपचूप स्फटिककटकान्यवकुट्टिमः तेषु प्रतिबिंबानि विहरणेनाविज्ञायो हरवाहवृ
षभः तस्य पादानां योगेन समुद्भूतानि यानि ज्ञानरूपाणि तच्छोभांभजंते हर्यप्रतिबिंबानि ज्ञा
नरूपत्वेन संभाव्यंते रूपमोत्प्रेक्षालावेयं ४८ यस्याः सौरभकिंकरीकृतामिलन्मत्तालिमाला
निभोद्युंजंतेनवधिक्रुयोरतिपत्रेभंगाविक्षिप्तयः चित्राविव रघानिलसफलहरीसायत्र
सज्जायनुमानानय पनाष्टमीशिशितमीजीवानम्रस्मत्रभेवः यस्याः सौरभेन सोगन्ध्येन
हेतुना किंकरीकृताः स्वायत्ताः संपादिताम त्ताभ्रमरमालाः तासां यज्जातं कोपि नसकामसम्सं

श्री
कं च
टी
४७
47

वेधिनो ऽभ्रंभंगाः संभाव्यंते ऽभ्रमरदर्शने न मानिनीनां मानभ्रंशात् कालस्त्वाम्व सा चैत्ररथे वैभ्र
वणे यस्मिन्वा यो लिहरी शिखिषु यस्तमीजीवातुर्बालो रात्रिपतिः तं बिभर्ति हरस्तमस्त्रको गौर्याः
मानस्नानयमुनायाः समशिखरणश्यमस्थमीजायते ग्रहस्मोलप्ययनपरिहारः यत्रवात्रवायोव
हृतिसते गौरीमानं मंञ्चतीत्यर्थः ४९ निहूत्रं त्वमीशानेगलपनैर्यस्तर्जितं तं गार्जितं खैरं
नारकवैरिवाहाशिखिनाथमौनमुद्राभिदः मयत्रस्तनितेनामेघो जलमुचा देवीहृदालिंगन
क्रीडासादरसौख्यदानपाने नामायो निखिद्वांगिनः सुखवशादातिमहद्भूणपनै गर्जितं क्वाटयि
तुं येशक्ताः येनारकवैरिणः कुमारस्तवान्यिनः वाहमयूरस्य मौनमेव मुद्रांभिदंति केकाः
प्रकटयंति द्विहितस्यानिरोधायकाः ते यत्रमेघगार्जितनतां गाः भयवशादेवीकर्तृकाया
हृदैनहरस्यालिंगनक्रीडा तया खिद्वांगिनः सादरसौख्यदानं त्वप्राप्नुवंति गौर्या हृदालिंग
नेनेश्वरस्यादरः सुखं च जातमित्यर्थः ५० कालुष्यप्रागभावप्रणयिनिनिविडप्रावृडातंक
न पंडुं सम्भोणी शारणप्रकटनदरस्हरीचिलेखोज्ञटाले योनु खेमानसाख्येपरिसरसरसि।
प्रान्तसंक्रान्तिरंतर्भूलोकालोकनेच्छोज्झिगमिषडरगा यो शंभंगी बिभर्ति स्फटिकमयपत्वा

४७

स्कोलुष्यसमलिनत्वस्य च प्रागभावे तेन संसारोत्तरे एवं प्रध्वंसाभावस्तस्य प्रगण्ये निषेधो विहिते प्रा
नपुंसकवनो वर्णोक्तमत्रांतकालेन नष्टं पंनीपलायमाना हंसपंक्तिः तस्याः शारदाभ्रेश वेतनीति या
नः प्रकरं तरेरं सोप्यावीचिलेखोस्तामिर्गेहाले जरायरं खनदुव्याप्य तं रंगे मखेम्रयाने।
मानस्नानान्वितनिकरहृष्यसरसि लब्धप्रतिबिंबो योमहीलोकस्य दर्शनेच्छया अस्यास्तीन्नाशे
कामानोयः कणिराजसत्कृष्टोंभोयते भूलोकं दृष्ट्वा शेषोऽभवीनत्वति संभाव्यते इत्यर्थः आशीका
यासन् १८ दिनेवापादः ॥ दूयपस्तनकुन्दिवं चांद्रिकायुगनिर्मुखी धीमुपति श्मानाम च
दुंताकन्दलपय्मश्रेणवर्णोनराव हूवाबिलवाय आकाशमाक्रासंतनी रात्रिंदिवज्योत्स्नाय स
दीप्तिः सर्वे ग्रं वर्णोतराएणस्तसितादीनामप हूवः लोपः सपत्वोपहू बलस्तदर्थैक्यनमवति
तर्वैव भवतीत्यर्थः तस्मापन्ववलीयस्त्वात् वर्णोनराएणक्षालणदीनामपहूवपकव।
णिनापादन मितितिलेशतोप्स्वनितिम ५२ याक्राप्यदावनरद्दन्तेजलप्रसूनितियासे वेतेहारेपदा
क्रमएन त्समत्व तनारकान करजन्मसुभाजुभावा गोरीनकुवहानियोदयितां ताहरस्स नदा।
ज्ञानितरं रात्रिवर्धमानानात्मनि भ्रतजलानिवि भीनकया शयः तेषां प्रसूनिजन्मा यस्मान्न तथा।

श्री
चं·
टी·
५८
48

याऽह्रीयिपदस्याकाशस्याक्रमणे समर्था नादयाति नानारारी साः कर्नौ मनोहराः येकस्रश्मस्य यले।
पांजन्मनाशुभस्वभावांशुभ्राहरस्यापि यामूर्तियो वदयाती तिप्रकृतयोऽनानदात्रनरे भ्रमद्भनेरे
तकुलेप्रसूतिर्जन्म यस्याः तथा याऽहरेः सिंहस्य पादाभ्यामाक्रमणे यिरोहणे सामर्थ्यं यन्नेना
नारकास्र्रुस्थान कुरोहताक्रमा रक्तजेनन शुभप्रभावा हरस्यापि या गौरी यो वहति इति गौरी
पदे ५३ हे मानितं नवभूवि पादतले लकामिर्योगपापयोपरवितृन्न शुभेपिलाच यस्यास्तं
गितवलीमृखे हृत्राच यस्तासमद्धहतिमूर्तिम पूर्वकांता यस्याम्रैर्नित्रं नवभूवि करक
स्याबेदंता विषमपाषाणैः यस्याः पादतले प्रस्तपर्वते अलकायानगर्याश्राणि: यस्मे
खेलावृम्रस्यानविशेषः पयोधराणां मेचानां विहृत्रयोविवर्तनानि नास्यो मया ३अन्ना
त्वात् नरेगितानाहर्षवशाद् निचपलावलीमृखोवानरायत्र नमः हृष्टमूर्धस्यां नयस्सतद्भावस्य
भवति अतोऽपूर्वा अदृष्टपूर्वाकांता हयणावनामूर्तियोवहति अथ चापूर्वकौमैवं वविर्यम
वति हंता यस्यानितंबे पादतले केशाः पयोधरे अने मेखला नरेगितामिर्वलीमिर्मुक
मृखे हृष्टयस्याः तद्भावः ५४ नहेल्लफलमृणबणसविवेहत्रामित्तामूर्धभिः पंखेमत्र

कृताश्रीनालिलहरीहद्रावतमालाभृतः शोहरीर्वजटामरेशुनपासिस्थमन्वयमकुमालेतिनिश्रे
निरयोपवमहनामंतनयंतोरजः नहैह्वन्निफलान्मेवमणुएषएऽः कपालमालाः ननावि
वैमूर्यभिरश्रेहन्नेसितामूषिताः नथापुन्नात्पेपवकरालदाश्रीनाश्रमरमालापवृषशुन्वाद्रि
नाहद्रावतमालाटयतः नघासोहंस्मोटीवोजटामूलानि येषांतेनरवः नपासिमाघमासे
महनामनिरोपेपवंसवारेटावसानि स्थमन्त्रवनिष्कपाले नेषानिर्श्रृति फलादिहः नगोरवुव
शाहूत्तान्कपयिनेवाग्रुरमममर्थेश्मर्थः रजोमकरन्दसंतंस्वन्नूपपक्कंतानयनः अपवावा
युंसवारपवसति रजोधूलिसंतनमनुष्यानेनयनः अन्यत्रवायौवहतिसति शूहलामरीवे।
पत्रन्वाडुलिमुक्तापयस्यानि नत्रन्नननथास्फाटिकमयत्वात् अपयवावृत्तालंनपासिनपो
विषयेषु स्थिरत्वेनानि हृनीति आत्योनपस्वीकपालहद्रावटाशिवंयत्रे महनामामाणटी
नामनिरोपपवकुंभकाभावेपि रजोरागतपोवलेनांतेविनाशनयानि ५५ यस्मिंजातन्ना
टायतेनवुजवनीकौमारुपर्मत्वानि ईशोपत्रनवाकृटाविदशनाभित्तस्मकोरीजनः तस्मिन
पदिचक्रवर्तिनगरोद्देशोपकाएटवाणा यन्मूलादिकाश्मरार्ष्टमपटलेः कोपिप्रकाशास्यः

श्रीं
कं चं
टीं
५९
49

यस्मिन्पाताले पद्मिनीनां वधूस्थानीयानां कौमारधर्मस्संकोचस्तस्मात्ततयोनित्वत्वतस्मात्तानिर्द्दि
निर्नजायते पाताले सूर्यप्रवेशाभावात् यस्मिश्च कौरीजनः अप्रशान्ताभिजातो न दृष्टः पाताले चन्द्र
प्रवेशस्याप्यभावात् तत्रापि अहिचक्रवर्त्तिनः शेषस्य नगरे निकरीरेयन्मूलराशिभिः कोप्य
पूर्वः प्रकाशोद्भवो भवति सूर्येन्दुप्रकाशादपि तत्प्रकाशोधिक इति भावः ५९ नैर्मल्यतत्त
लितस्याघुजनाशयोयः संक्रान्तकोमलतमालतरुप्रकाण्डः ज्योत्स्नास्नपनहविपीमनमल
रंगत्सन्दर्भगर्भमिवकुर्विमभिख्यनक्ति निर्मलत्वेन तलितो विंबितस्तस्या घुजनाशयस्य।
ज्ञानलिदयपेर्दमलशाद्विंबवासितः अतएव संक्रान्तप्रतिविंबितकोमलं तमालतरुप्रकाण्ड
श्रेष्ठतमालतरुर्येन प्रकाण्डशब्दः प्रशस्तवाचकः सकेलास्तो ज्योत्स्नायाः स पत्नीसमा।
याहविस्तयापीतस्तरंगसन्दर्भः सतामैव श्येयस्तनमिवकुर्वातिम श्येद्देशंप्रकटयति ज्योत्स्ना
यास्तमः पातं यर्मः अतस्तत्त्वस्याहृपणात्तमालप्रतिविंबतनमः पानसंभावनोक्तिः ५७ योसंवे
दरकुंभसंभवमदस्तोतः सिताशीकरत्वलसः स्वः सरिदेकपंकजरजः सौगन्ध्यवन्युश्रवः
वप्रेषुप्रसरः सयत्रमहतामोजायतेजायते यस्मैवाप्रवणालोगतास्ते मधुलिहां सन्दारमन्दादरं

५९

लंबोदरस्य गजाननस्य कुंभाभ्यां संभवो यस्य तन्मदस्रोतः तस्मादितरः स्थूलप्रवाहात्सलक्लौतैर्पङ्कः
तथास्वः सरितो गंगायाः अंके मध्ये अंकभूतानि पंकजानि तेषां रजः सौगन्ध्ययोर्बन्धुः परिचि
तोभवति तथा यत्र सौरभश्रीतलत्वादिभिर्हेतुभिर्भ्रमरभरोत्सवमन्दारेषु दिव्यपुष्पविशेषेषु मन्दा
रोत्तिः स्पृहा भवति स महतां प्रसरत्तत्प्रसोज्ज्वायते ॥ जायते दृग्निकाइः विर्मितालीपेत्रूपं ५८
यमहूरनत्र्जगदेककौतुकस्यवहारस्वर्गविधिनयवेयं अलकाविमृढवहुसोयसोल्हटा।
टनिमषलोचनचयेववीत्तम पंककौतुकस्यवहाराणामङ्गुतकर्माणिनिर्मातो अभिनवप्रा
ज्ञापतिपंतस्करश्रीतायभावाल्लिसोद्यादित्तानिबहूनिसौधा नि राजगृहाणि तस्मिंश्चयाद
निमिषनेत्रवालकावीत्यते अङ्गुतवानिमिषरहितत्वेनलोकोवीत्यते ५९ यस्मात्च कालिक
टके पुस्तकैलवेलहिंगायरीवरणपावकपंकमूढा श्रीकण्ठनेत्रपथजानपदार्कसोमसेवा
कृतेसततनस्तवि हिनेवसत्त्या अत्रानिसंवसतोहरस्यनेत्रमार्गेवालव्यावर्कसोमौतयोः सेवार्थं
निमिसतावियानकरीसन्त्येव यत्रितंवेष्टकांतवपुशास्तहेलानिः शंकं क्रीडंत्योपाविद्यायपिला
नापाटयोरेलजकं नमटवीशोभमेरक्त्वात्सन्ध्यान्तेतरण ६० वोमोत्लंचनजांवेकेनवग।

श्री
कं च
ही
५०
50

यानिः श्रेषकाष्टाहृदक्रीडाप्रेषविटस्यकालिमनवनोद्रलिष्टमुत्कर्षं पातालाधिशयालुमूल
महिमाः शंकेन यस्य प्रतिस्पर्धीव र्धनसादृसे बलभिदः शैलोपि सम्भाव्यते येनान्तनलं व्रवेनेजाविवेक
नश्रीङ्गगामिना योग्येन्द्रा पुपरि व्यापिनेत्यर्थः टेट्टेन व्रलाएमुत्कर्षं रे उच्यापिनोर्धकवाटरचय
नः तथा सम्मदि शंगाद्रीन्वाज्ञायिकास्थानीयानां हृदेन क्रीडालिंगनेविटस्य परिहासशीलस्य दिग्व्या
पिनरश्म्यर्थः पातालाधिशयालुपातालव्यापिमूलसहो वृष्णनेजो यस नसस्य र्धयोपमयैव वर्धन
महिः तदेव साहृसं न तत्र सम्मेहरूपिनसम्रलति अस्य मर्थो लिवलिभिदः शैलइति पर्यायवक्रत
या अल्पत्वस्व्राचित रेनुस्यापि नियतगमित्वात् ८१ दिविद्दीरोदन्वान्हिमगिरिरजय्योन्कमह
त्रामज्ञाता यः पातालेट शासरिदोघः कचतियः वमंज्योत्स्नाजालं दिशिदिशिसपत्नं शशीह
वांचकोरीजिह्वाभिर्विशविनत्र्यालेहनविधिः आकाशेत्नीरसम्भृदः सूर्यरश्मीनामज
यः श्रणावायि तम्मशाक्रोहिमाद्रिः तथा अज्ञातो यः पातेन्यस्य संगाप्रवाहः ज्योत्स्नाजालंव
सत जलत्र्यतया संतत्वन् चकोरीभिर्ज्योत्स्नाशंकया विहिते ज्योत्स्नान्वाहृयालेहनविधि
र्यस्य यः केलासशोभते ८२ हिर्मावस्थानत्पासांतहत्ताउम्रदिनीनाथचूडाट्टहासानुप्रासः

शैलपुत्रीनवहसितनस्तयाविभ्रमपौनरुक्त्यं स्वर्गंगावीचिवीथ्याहविरुपचिनुते चातुरीयस्तनस्य ।
दौर्णाभिर्भर्गुणेषु प्रतिपदपटनेकोविनिर्मातुमीष्टे द्वैवारोद्विः चन्द्रास्तनोद्विर्भावः तरुणः
क्रमदिनीनाथो बालचन्द्रः वृद्धयांपसमहरः तरट्टहासस्यानुप्रासस्तुल्यरूपो द्वितीयः समुद्रा
पः गौर्यानवहसितमेवस्तयाविभ्रमः तासांपौनरुक्त्यं स्वर्गंगायास्तरंगाणां वीथ्यायस्तरीभि
श्चानर्घवर्धयतितस्य भूभृतो गुणविषयं प्रतिपदपाठे कोऽनेकः समर्थः द्विर्भावादयेवक्रोत्त्या।
सात्दृशणवगमका इति भद्रं ९२ इतिश्रीजोनराजकृतायां श्रीकण्ठचरितटीकायां चतुर्थः
सर्गः ४ श्रीगणेशायनमः ॐ वृन्दारकाधिपशिरोरुहपारिजातस्रग्बन्धुभिर्मधुकरै
रुपवीणितान्तस्तु्: देवः स्वयंजगदनुग्रहकेलिकारस्तिबालशशीनकिरणाभरणोधिधोने वृन्दा
रकाणां देवानामधिपः शक्रः तस्य शिरोरुहेषु केशेषु पारिजातस्रजस्तासां बन्धुभिः परिचि
तैर्बन्धुभिः उपवीणितो वीणयोपगीतो वज्रीयस्य इन्द्रोपि नतमनोमस्थः यो जगतामनुग्र
हरूपकेलिकारः हरः स्वयमप्रार्थितो गुणवत्त्वान्नकेलासमाश्रयति केलौ वीणागानम
पितं । येनाद्रिपीठहठसन्ततनृत्तिनिर्यन्निर्घातकोणजगतिकंसनभालपाली देवान धीन

श्री
कं व
टीं
५१
51

नवदिव्यसुभाद्रालिन्यासेषु याति हि तत्काकपदेव चक्रे सेवासमये ईश्वरस्य पादपीठे इदेननितसं
चूर्णिवर्षणेन यानि यंत्रस्य प्रयसान्तस्तिर्यञ्जानि रूढीनः किणो मांसस्यवनी भावो यस्याः सा भालपाली
प्रशंस्त्रभाले दैवेन विधिना ग्रथिता या मालिखितत्वाद पदिताः नवानि दिव्यानि सुभाक्षराणि
तेषामालिः पाली तस्या न्यासे लेखेन तत्रैषुयाहे तस्मूतयानि हि तं काकपदं काकचरणाकारः
पतितस्य तराभिज्ञान विशेषो यस्याः सेव चक्रे ईश्वरं प्रणमता पापत्वेषणपचयेन च भाग्यापच
योभवतीत्यर्थः २ भक्त्यानतेन पुरतो वनितुं विश्व मूर्धो पुष्पोत्करे विकिरता वनमालयेवंदेस्यारि
णोव्रणयोः कचमेव विपुदोषैरदायि घनयस्य बलिप्रदीपाः भक्त्या प्रवनितुवी दण्डप्रण
मवशादूर्ध्व संस्पर्शी मूर्धाय स्मैवं विधेन अतएव वनमालया पुष्पपत्रमय्या मालया वक्षः
स्थितया पुष्पसमूहं क्षिपता हरिणा स्वकेशाग्र विपुद्भिरिव पूजाप्रदीपा दत्ताः भक्त्याग्र
दायि घनेतिवा पोऽस्य भक्तिवशाद्धास पूजोपकरणं संग्रहस्यावश्यं भावि कालातिपातासहिष्णु
हरिरस्मा इत्यर्थः सासि शुभी पूजा सिद्धान्ति विरोधिदण्डगमः ३ पूजा सु भक्तिरभसान्निरस्यापि
रूढलास्यत्र शेषकुसुमपकरत्वायेन यस्मै चिकीर्षति पुनर्ईहि तोपिनूनमभ्यर्चवनेनिजा।

निवासस्य तोरुहेण पूजावसरे सकलगुणसमाम्नायप्राप्तन् यतो भक्ताद्दृष्टेः कृष्णो ब्रह्मापि नूनं वि
नैकैः स्वासनपद्मेन पद्मा पूजां कर्तुमिच्छति स्वासनपद्मेन पूजायाः सा छायास्तीति साध
नं ध आत्मानविर्जरसनाभिगुणेन हि राजभोगसमन्दरयोरेश्वित्रिपुरव्यापारयत्र स्वापतो भूतव
तोऽपि शराग्निपुंखवाजाहूताननलशिखोऽद्भवतो विरेमुः त्रिपुरसंहारकाले भगवद्गुर्भ्रूवे
भजतोऽपि अतएवात्मनो नाक्षुभ्यन्व शान्तादिनीभूतायेनिर्धूराशेषासनाभिः समः निर्धुर
त्वेन संभावितो गुणेन वासुकिभोगोऽयस्य तस्य मन्दराद्रेर्द्वाग्निज्वालाद्भवनो विरेमुः नविर
ताः कस्मात् त्रिपुरदाहार्थं नियुक्तो यः शराग्निस्तस्य पुंखोः प्राप्ताः तद्याजाद्दु तन्भूतेमन्द
राद्रेर्गुणभूतस्य वासुकिभोगस्य निर्धूरत्वसंभाव्यते अथवा प्रेरितवपुंखोदीप्तत्वात् शर
स्याहिसाल्लुक्कादिरागः पुंखो भवति यत्तुभावपरिणामेऽपि मन्दरः स्वयं मनागुजादिस्पर्शः
क्तो यो त्वं मागपुनिलोलकिरीटसिन्धुपाथः इष्टमुरिसमूहतसिक्तादेकोहूद्वातिकेभुज
रिपत्त्रकुशास्त्ररौद्रैर्वोयैमन्त्रयाहुतिमदत्तविलोचनाग्नौ त्रिपुरमहन्दरीणं क्रो यैनो त्वं मागा।
स्यातिकं पत्ययालोलाया किरीटसिन्धुस्तस्याः पाथः इष्टजलकणा तेः परिसमूह

५

तंमलोद्दीपयाणिनाग्रेः प्रदक्षिणीकरणं तन्नुपरिषेचनमात्रेणैवनेते उपचारात् तेनास्तिकादि
शेषस्य तथाश्रुअदि पद्मानि पवनशालशः बहुसहस्रादिव विकीर्यमाणानि दर्भास्तेषां ते
नेत्राग्नौ यः कामानुभिमदन हुतमपरिसमूहने कीर्णास्तैरेवाग्नावाहुतिर्दीयते ६ नीरन्ध्र
बाष्पलहरीपरिवारितानि वक्त्राणि यः पुरकुरंगदृशां चकार कोदण्डदण्डपदवीमधिरोपि
तस्य शैलस्य निर्झरजलैरिवशरितानि येन पञ्चदण्डदृशामपि तस्य मन्दाराद्रिनिर्झरजलैर्वा
तानीवचित्रपुरसुन्दरीणां मुखानि यस्य कारयतोऽस्य शरीराणि ७ यस्योत्तामिनवकोपपा
श्रितेन नेत्राग्निना पुलकितेव पुषिः स्मरस्य खेदाम्बुबिन्दुशतैरन्तनतापभूमिज्ञामापिता।
परस्परासवपानगोष्ठ्याः यस्मान्नेत्र उड्डलोचनाश्रयो यः कोपस्तेनापि पाशितेन संन्धु
क्षितेन नेत्राग्निना कामशरीरे पुलकितेरण्येयमानि खेदाद्दत्तस्मात्तापस्तु खेदसंता
पस्य च भूमिः स्थानं स्मृतीरात्रि परस्परसपवासवोमधुतत्पानगोष्ठ्याः तामापितज्ञा भवती
रतेः प्रियापरस्परपानं दुर्लभमिति स्मर्थः ८ मारावरोधमुखशीतकरप्रभातं सूचेतस्यदीक्षित
मध्यामपराहिलाणायैश्रय्यापकाविलरिजेषु गांतत्वहूर्येर्द्धःसहं वहति लोचनदृष्टवारं

तारस्य कामस्यावृतो योऽशनि तस्यामृत्वेव चन्द्रस्य प्रभातः सोऽन्तो हानिकरमिति स्वर्घः स्वेनस्य राजर्षेर्ध
मभयानि वारणार्थं गृहीतानि यमेन तथा कल्यानां गोधेर्दीर्घापायं तस्मादपि कामित्सर्घः एवंवि
धं लोचनाग्नि तथापरे दुःसहं योऽविभर्ति ९ लोलं चलानि लविति धुनति सिन्धु सिन्धुनीरन्ध्र
शीकरकरालतया च कान्ति सायाह्न ताण्डवविधौ गजराजकृत्तिर्यस्याप्युनाप्यजहन्नीवकवा
दम्बक्त्राः सायाह्ने पश्चिमसन्ध्यायां नाट्येऽसति लोलां येन चलां गजकृत्तिः प्रोतः तद्युत्तेनकं
पिनाया मं गा तस्याचैतेः कृत्तेः करालतया व्याप्ततया अथापि कृत्वा रम्यक्रा कल्लानि
श्रमजन्तीव गजेन्द्रस्य कृत्तिः शोभते जलकणानां मुक्तात्वेनोत्प्रेक्षणं ।१० अशेषतनुशोषे
दिहृत्वा रिवैककालं नीत्वाऽदृशान वा विकासविलासस्य हृष्टो देवः कुशेशयकृदीवरतापसो।
पियस्याग्रेतानुदिवसाविनयप्रयुक्ते भक्तिवशाद्युगपदेवाहितानि जलाघाः अष्टावपिमूर्तीर्द्
दुकामः चतुर्मुखेनत्वाद्दृष्टे हृष्टोविकसंनीत्वा पद्माश्रयेब्रह्मायस्य पुरः प्रमहविनयं।
करोति यद्विनं पूर्कुर्वन्ब्रह्मा हर्षवशाद्विकासितहृदृष्टिर्जातस्त्वम्यर्घः ॥ सिद्धं चिरेणविचित्त
दहद प्रयत्नात्संश्लिष्टतामयमृजन्दगणेन पः केवलोऽवगिरेनैनिविलासलीलालोक

श्री
क॰च॰
टी॰
५२
63

त्रयीरसवंतीप्रलयोत्सवेष्व विधिरेवसूदोरसवतीपाचकः तस्यप्रयत्नाधिक्येणसिद्धां अथच
ऊर्ध्वपदपुरोगावः सूदाध्यक्षः तेनपालितांलोकत्रयीमेवरसवती तद्व्यंजनादिसामग्रीयः
केवलः कल्पान्तोत्सवेषुवागीशेनेसहरति अन्यश्चेश्वरः सूदसाधितांसूदाध्यक्षेणरक्षितां
रसवतींभुंक्ते १२ कुंभः करिशिरसिवारिगतिः अयांति मुक्ताः पश्चात् चरणयोर्नगजाकलत्रं
नागेंद्रपटोल्लेखेणमुद्रैवपृतनमंगमंगं यस्माद्भुनक्तिमनः स्मरकुंजरस्य यस्यस्मरकुंजरस्यमहा
देवस्य कुंभः स्तनयोःकलशः करेभवति वारिगतिर्गंगाशिरसिभवति मुक्ताः विरक्ताः
पादयोः स्योवंश्यंति नगजाशैलपुत्रीयस्यकलत्रंभवति यस्यसविषमदक्रूरमुद्रैः सा
र्धपैरंगसंगकृतं आनंदवाक्यंपंकरिणः अथचाहु तस्यहस्तिनः कुंभः कवाटः करेवारि
गतिर्गजवन्धनंशिरसिमुक्ताफलानिपादयोः गजाहस्तिनीतकलत्रं समदेत्रागेहं।
स्विभिरंगमंगचृतं १३ पुरस्फारदंतनमस्तलमुकुटेन्दुभासादानाबुद्धीप्रतयनाग्नेरुचाम्रशेण
ष हाराहिभिः आवणतालमहत्सपेचयस्याग्रतः कथमवालिंगजाननेरण चन्द्रशशिमतं।
पर्कोड्डलितानांदंतस्फोटनजातितयम गजास्तरसेश्वरमौलिचन्द्रदीप्या दंतपदवापुष्प

स्फोरं प्रस्फुरन् नेत्राग्निज्वालया मदजलमशुष्यन् हारसर्पैः कर्णतालपवनः पीतः अनेहदूर
स्याग्रे गजासुरेणकधवलितांगं पुष्करं भास्वर्द्ध्वमेव भग्नानि ज्ञापयन्वान् यो दुर्गजासुरः समरधी
नाभूदिति सर्पः ॥१४ भूषोरगेषु नलिनाप्रसंसृष्टवलेषु व्यङ्कांकुशाश्रियिकि रीट शशांककलेषु
श्रालानदूषणहविदोम्मि च यस्य चक्रः तित्मैव कानररनरः स गजासुरो भून् नलिनाः सा
दृशीकृता आयस्पोलोहमध्यः संसृष्टवलायैस्तेषु सर्पेषु तथा व्यङ्कांकुशश्रीर्यस्य हलोदमा
नार्था पृथविशेषसदृशे च चन्द्रकलेषु तथा गजबन्धनस्तंभे भुजे च दृष्टिमेव वलितवानगजासु
रो भग्नो भूत् सर्पो दीसृष्टवलादित्वेन संभाव्य युद्धं विनैव गजासुरो भंगं प्राप्य इत्य सर्पः ॥१५ लोक
त्रयैकभिषजा विचरन्त्र्यगोर्ध्वो येनावलंबनिविशंकरवालयष्टिः दुर्वारदर्पपटलेशमितेन
योगाद्रन्धासुरः सकलमेवतनभीतितन्त्व लोकत्रयस्यैकोभिषक् मलत्रयचिकित्सकः
तेनत्वक्त्वायष्टिः गृहीत्वारणपथयोगात्स्मदेनाशितेनसतिपुद्धभूमौविचरेत्मयातस्पलायमानोत्य
कासुरः समूलभीतितिरहस्समपशपत् यष्टिं कीलिकां च गृहीत्वावैद्येनौषधप्रयोगात्स्पटले
नेत्ररोगविशेषशमितेनतान्ति प्रत्यस्तत्र्यवस्तुजानपश्यन्ति ॥१६ येनत्वनाशुभिस्मस्तोविमत्वेन

श्री
कं॰ च॰
टीं
५५
54

कोपात्तृणाग्निजीनमृतिलोकविलुप्तलंत्रेदत्तसमनन्तराणविषादभूवानिजेनवाघहृदेनष्टगुनाव
भृष्येविवृद्धे रोषवशाद्धिमवत्येनयेन दत्तस्ययशो नाशितेस्मिन् अतएवनष्टः पलायमानश्चा
त्विजीनर्पात्विक्रमीयो हिमवतिलोकोयत्र अतएवविलुप्तसंतत्रे नष्टविधेयोदत्तस्यडुः खेनाने
नेवनाकस्यरोणयस्तानस्नानेसंपादिते यज्ञानेहिस्नानमनुविते यदस्येश्वरेणनाशितयज्ञत्वा
च्छ्रैकाकमीवस्नानमभूदितिसर्व्वः ७ नृत्तोत्सवेस्फुरतियस्यसदएवपादोयस्मिन्नातेगगन।
मागस्सेनमवंद्रा हूराघलच्चनुवनश्रमवारिविन्दुवृन्दप्रश्नोविभृत्हृनिकटादत्तयंति यस्मि
न्व्योमसमस्तसेनत्वंयामेमार्गोल्लिखनज्ञानवर्मावुकणसंभावनातोरालभंते सदएवकारः
पादोयस्यस्फुरति ८ पार्श्वेपविष्टहरिकेशपयोदयोगाद्दाग्विदुनरघमरालकुलविवेकं
शास्कृयंकमलभूः शृणुहंसपृच्छेतास्यवहभ्रमतिरोपसिमानसस्य पार्श्वेउपविष्टस्यहर
ः केशपयोदामयोगसंगात् नृत्येसपक्षेनवाहंसमसृहंगावधारितंयमाशृत्वाल्ह
स मानसतीरेबलावहुभ्रमति यतोबहुहंसे नामानिवयमानः यमाशृन्वेष्टमितिवोया
ज्ञं ९ गौरीमयेकवपुरवभूदाराणकेयूरकंकणफणीन्द्रमाणिप्रभाभिः सेर्ष्योहितीयमा

विभागमिवावहद्यः स्वस्थया सन्ततवल्लभया बिभर्ति अंगरत्नपाणं फणीन्द्राणां मणिदीधिति
भिरानुरागरक्तैर्द्वितीयमपि स्वशरीरार्धे नित्यप्रियया सन्ध्यया अहमपूर्वमवष्टब्धमिव बिभर्ति
यतो गौरीमयमेकं शरीरार्धं विभ्रत् अनेन प्रियायै गौर्यै शरीरार्धं दत्तं अहमप्यस्य प्रिया अतो द्वि
तीयमर्धहरणप्रीतिरत्नाम्बुजातान्तः सन्ध्ययेवाक्रान्तमित्यर्थः २ यस्य त्विषः प्रज्ञापितस्य विका
रशान्ति वक्रे निजस्य वत्रपावकशोणाभासः कृत्वा सरस्तमवर्तिरसाधिरोहं ततश्चव
श्चविरचय्य चनात्क्रमोत्तं सरस्तमवर्तिरसायायमभूमावधिरोहं कृत्वा समवर्तिनो यम
स्यरसे संहाराभिलाष अधिरोहमितिवा ततश्च वारतैश्चैनमस्क्रमोत्तं च कृत्वा यः पावके
नाग्निनाशोणाभासो हरणस्य नतीयसेत्यर्थः नेत्रस्य विकारशान्ति असोमत्वान्निवारणं च
क्रे अपच समास्ममात्रा अविषमावावर्तिस्फुलिंका नयारसाधिरोहमन्यस्य कृत्वा अ
न्यस्य चवाष्यमोत्तं मन्थिरक्तस्य स्वनेत्रस्य विकारशान्तिकरणमद्भुतं ३ यत्रे द्विजाधिपम
र्धं जिनावनारं स्वगाहतेनेव मूर्धशायालुशेषः भीमांगदावविरहितावभुजाग्रवीथीशु
ल्लानि पूर्वचरितः प्रहृषोन्नमो यः लोकोत्तरचरितोऽविपरीतस्वभावश्च प्रहृषोन्नमः प्रहृषेषु

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
५५
55

त्वमेहरो हरिश्च द्विजाधिपं चन्द्रं गरुडं चोपरि यस्य अनवस्थतुङ्गं गजचर्माच्छादनं नवमंस्त्री
त्वानमजिनस्पस्तु गगनवातिरिक्तस्पावतारमस्त्रस्त्रिगा हनेट याति नयोर्धस्तुपरिशायात्स्त्रिवस
शेषयस्य नयाभीमेनफणिमयत्वाद्गदेनाविशेहि तासहितो भीमाभयानका गदयाविर
हितोच बाहुवीर्येणि भुञ्जाति हरेर्हि वाहो गरुडो नवमस्यबुधावतारः शेषवशोते श्रीभोगा
हरित्वात्कोमलोसमगदां च नभुंजां यस्य अतोनान्यायएषप्रेविरोधः २२ यामालिलिंगमस्त्वेमा
शेदिशांचुचुंबहठ्ठाढ्वंरशशिकलामलिखेत्करोग्रैः अतन्निमग्नवरपुष्पशरोनितापान्विकिं
चकारनरहरोनयदीनत्णाग्रैः यस्याग्रिर्यादिवमालिलिंग दिशाचमस्त्वेचुचुंब हठमेव
रेनभोयश्चैवंकृत्वाकराग्रैश्चन्द्रकलामलिखेत् यतोनमथोनिमग्नचरोदग्धपूर्वः पुष्प
शरःकामोयस्य तथानरहरोदीप्तः अयश्चनरहरोपुवाहृदयस्थितकामः सर्किंकिंनकरो
ति किंचिदालिंगति कामाविस्त्वेचुंबति हठमेवरवस्तुयत्र कांचिन्नैवेलिखेति इतिश
ब्दशक्तिमूलोध्वनिः २३ योमूर्ध्नि धारयतिमान्दुवलस्फुलिन्दुकृत्वारधूमलहरिंद्रुहिणस्य
मूर्ध्नि अवातनामरसगान्धलवाद्धृत्वेरयापिबहृदयदलोरिवलिलस्त्रमानं सान्द्रयथाभवति

तथा धवलं सः फणीन्द्रफूत्कारधूमलहर्यो यस्य तत्त्वलक्षणः कपालं धारयति अतः संभाव्यते
ब्रह्मणा ग्रावासो यज्ञामरे सपद्म तत्सौरभकणानुवर्तनात् द्रुमेरेरिवास्वाद्यमानं गन्धलवा।
नुवर्तनं ब्रह्मशिरसः साक्षात् सनपद्मसंपर्कभावात् २४ नूत्(?) हृत्तामसमनेत्रनयाविष्णुले
लोकत्रयाक्रमणक्षणे शुभैकपत्रः आलोकवर्त्मधृतपुष्पविटद्रुमोयः स्थाणुर्गृहीतप
रस्तु रिनं नाच्छिनत्ति असमानि त्रीणि नेत्राणि यस्य तद्भावन प्रसिद्धं प्रकटयन् लोकत्रयस्य
क्रमणे क्षणे समर्थं शुभमेकं पत्रं वाहनं वृषभो यस्य तथा आलोकवर्त्मनि दर्शनाश्रये
नेत्रद्वये धृतः पुष्पवतोरर्केन्द्वोः हृद्रुमो येन गृहीतः परमाणुयविशेषो येन स स्थाणुर्ई
रः पापं निवारयति अथ च समानि नेत्राणि मूलानि यस्य तद्भावेन प्रसिद्धं वहन् सकपत्रः
आलोकवर्त्मनि हृष्टपो विविधे धृतः पुष्पवान् द्रुमो येन सुस्थाणुर्मणुवृत्तस्य गृहीनः प
रस्तुः काष्ठच्छेदको येन संच्छिनत्ति २५ नेत्रान्तरकमलसंगोत्रहवामपुरौ यस्याच्चल
शाश्चीनोनिशाम् अक्षुसंति आसीरतांदिविषदाम् अञ्जलीभवंति यद्दुमवाहिवपुरः करेषु
कवाणि सेवार्थमुपसीदंतामसुराणां करम् अञ्जलानि येषां शाशीर् प्रमीनावैभवान्माहा।

न्मादिवसं क्षपयंतीति नेत्रानन्दकमलानां सरोजानां सदृशी रूपस्य हरमौलिचन्द्रस्य केरणा
जं यन्निसेवनानि मित्रैर्मलिनत्वं चन्द्रकरस्य हानिर्न्यूनानिमित्रानरमलेश स्वयेत २९ ज्वरादि राज्यक
णरस्वमरीचिदूरैः सीमन्तितं नवद्गुनरसन्निपथ प्रहृतैः यस्माच्च कालिनः कपालमनीषमाल
मानेयमन्यादिवलोचनमुज्ज्वलाने ॥ ॥ कपालसुबन्धिनाम स्वरस्य पथेन प्रहृतैः ज्वरै
कणिता कणरस्वशशिकल्पैः शोभितं न कपालनरसम्पदोयस्य भालममीत्य ललाट
दन्नोग्निहृदन्तेत्र्यमिशोभते महानसेच्छारेभ्यो यथा शिखानिर्यातीति तथा कपालस्य
नेत्रादिभ्यो च्छारेभ्यः शिखा निर्गच्छतीति अत्र त्वत्रीयनेत्रवक्ष्यमर्थमप्याग्नेयनेत्रमप्यसि ताम
निसंभाव्यते २७ यस्माः परोनकरपीडनकुत्वनीनायाराहुणाविधुयन्तोदशनक्षतानां
याहूषितानशशाशावकचुम्बनेनयत्नासत्तीमपिशिरोवहन्तीन्दुलेखा ॥ ॥ यस्माः प
रोकौदिः कैरशृम्भिः करग्रहणरश्मीनां वापीडनेवशान करोति दिवसेप्यम्लानरश्मि
रित्यर्थः राहुणा दन्तकृत्तेणां क्षतानां व्रणानां स्थानानि नीलानि लेखामात्रत्वादिति हेतुः
प्रत्ययः अत्र पवमृगापोतकस्पर्शेन याहूषितानांसत्त्वीशोभना चन्द्रलेखाविभर्ति अ

यच्च सन्नीसांधीकश्चिद्दहति यस्मात्परः करेणपीडनेऽकुचादिविमर्दनं करोति अन्येन रा
तिं दत्तवृणानां स्थानं तावन्नीयते परचुम्बनेन च यावद्दूषिता ॥ २८ ॥ वक्त्रश्रिये गणपतेर्गीति
विभ्रमे च देव्या विभाव्यहृद्व चौरमहृत्यये वयः कलितानाहुपनन्ददत्तं चकार श्लिष्यन्मदत्त
पणलोलाशीली मृदुवौघ गजमस्त्वुसगणपतेर्मुखशोभाया गौर्या गमनविलासे च लु
एटाकं गजास्मृनिष्ठेसेव जातालोयान् यः कलितानाखञ्जयागृहीता हालिम्नत्तिर्येन ।
नेदत्तं जं गजास्यं श्लिष्यन् योमदोदानवारि तस्य तत्पणे खेलनेनेन हेतुना लोलास्य
हेलाश्रम्यत्त्वगनाश्रमरा यस्मात्तं चकार क्वाविले पेहत्य स्य वाप्रयोगः चकारविहितम वान्
नेदाश्लिष्यन्मद पत्नेणेदानास्वादने लपटभ्रमरसंनमिति व्याख्येयं अथवाश्लिष्यन् सन्नस
मदस्य दर्पस्य खेलनेन लोलः शीली मृदुवौघः शारसम् होयसेति व्याख्येयं चौरं च मदवार
णार्थ निखेलनशारङ्कुर्वति ॥ २९ ॥ नत्वा मनोऽमृजानि पुष्पाणि पाणिमानं नहृदुछ्यापरीणमहि
रहोकलत्मा यस्मान्नतास्रु रस्मसृमरिन्नेग शीलो पचारवति नूद्दनदे शायालुः अस्तमा
मन्हानोयेप्सुसरिन्नेर गागगालहर्यः तैः शीलो पचारवति शीनलेज्जूटे वर्तमानमस्त्रून्दुः दा

श्री
कं॰ च॰
टी॰
५७
57

नतां कलां त्वं न स्पृशसि स्वेन तत्त्वं यत्ते हृदयस्थया कलंकलस्माच्च प्राणविरहः हृदयस्थितया च।
स्त्रिया विरहितः कृशः पाण्डुश्च भवति शीतले नदीतटदेशे ३॥ भालस्थलाद्दहद्दग्निशिखो भुजं
गं वक्त्रे वलद्भुजगकंकणविप्रयोगं निः सर्वमंगलमथाश्च यच्छरीरं रहन्नस्वसाम्यं निवारयितुं।
मिव तासां ललाटादग्निशिखेव संक्रमः समाग्नुं यमहरत् वलन्तो भुजगा बाहुगतायेकंकण
स्तेषां विप्रलोपनिवारणं चक्रे तासां शरीरं सर्वमंगलेभ्यो निष्क्रान्तं कल्याणरहितं तथा यात् ईश्वरस्य
पुरस्त्रियाश्चाग्निशिखो दिसवन्त्यायस्मात्समभूत् तद्वारणाय वाग्निशिखो दिसवन्त्यायि कृमपाह
रदिस्यर्थः ईश्वरो हि ललाटे अग्निं वहति भुजगाः सर्पास्तपवकंकणः तान्वहति सर्वमंगला
गौरी तत्संहितं शरीरं वहति ४। यस्मात्तदाशावधुबः सहध्वः सितात्मे भालस्थलश्रमपयः
प्रकरं ववर्ष हव्याशनो विषमनेत्रपुटोपविष्टो यस्मात्तसंभ्रमभियेव तिरो बभूव श्रान्तमभिनी
तदाशावधुः किरातरूपयेन सितात्मेवर्जनेसकोपस्य यस्यललाटस्थलं कर्णं चर्मजलप्रवाहं
ववर्ष यस्य चर्मांबुनः पातस्तेन संभ्रमाद्भीत्येव विषमे तृतीयनेत्रपुटे उपविष्टोग्निरन्तर्दधे
ईश्वरेण स्वरूपस्य प्रकाशनाभावार्थं तृतीयं नेत्रं गोपितं तत्र चर्मजलपातभीतिः निमित्तत्वे

नोत्सहसे ॥ ३२ ॥ शम्भुः सहेलचरणन्यासमात्रकेण कुर्वन्नगान्तः नितान्तनिर्भरजातरूपं क्लेशेन
समादिवसानि सुवर्णवर्षं यस्त्वं तमपि वाहवृषोति शेते सहेलं चरणयोर्यर्पणपादन्यासः
तावन्मात्रेण नितरां जनितानि उत्पादितानि निर्भराणि बहूनि जातरूपाणि सुवर्णविशेषा यस्य
तदीदृशं जगत् कुर्वन् वाहवृषो यः कष्टेन समा हानि सुवर्णवर्षं तं जयति ईश्वरो हि समा हानि
सुवर्णवर्षं वृषस्तानि सवर्षाति अतो वाहवृषो जयति स्वभक्तान्स्वसाहचर्यकारितीत्या
शयः ॥ ३३ ॥ आलोकमार्गमपरोक्षमभ्रमसांस्वर्लोकपद्मलदृशां नयनोत्पलेषु तत्कालसं
भ्रमदर्शितभितेनधूममञ्जरीर्यमाणामिव वाडवपावकेन मन्ये द्विवहनमिव पलायमानं
पातालतः सुचिरसंभृतमन्धकारं लाण्डकमञ्जिगामिषत्कमलानिवासव्याकोशपङ्कजपुरः
सरंभृगरीतेः योऽभोनिधेर्हृदि तमाहितवानिवि हारकाल रागेन्दुनि विश्रयस मृणालिकाभिः लो
कत्रयस्नपनदुर्ललितं स्वकण्ठकाराशृहे गरलमन्तरलं बबन्ध तिलकं स्वर्लोके स्वर्गपद्म
लदृशां स्त्रीणां नेत्रोत्पलेषु दृष्टं विषं परोक्षमकृण्ठशक्ति स्वेनो विस्तीर्णान्यप्यनिमिषस्त्री
णां नेत्रोत्पलानि विषमयानस्तकवि नान्या सत्रिस्पर्शः अतएव तत्कालेमथनविषये स

भ्रमवशादुद्वेल्लितेनसन्तावक्ष्यमाणं धूममिव धूमोद्दिदृष्टिपथंहरणाद्धि अतएववमन्त्यादि
णामन्दरेण घट्टनेघातः तद्द्वयेनपातालतः पलायमानं तिमिरराशीभूतमन्धकारमिव त
थाउज्झिगामिथवीसमुद्राद्धृमिष्यतीतिसंभाव्यमानाया कमलायाश्रीस्तस्यानिवासोगृहंभूतंवि
कचंयत्पंकजं तत्समुद्रः सतः प्रथमोत्थिता येभ्रमरालेखरीतैः शोभायाः लुण्ठाकं तथा
जगत्त्रयस्यग्रसनंदृष्टतपणे तत्रदुर्ललितव्यसनिनंसमुद्रं दृष्ट्वा समुद्रादुत्थितंगरल
विषंगलेहारभूतायेफणीन्द्रास्तएवाङ्कुडराः शाखशृङ्खलास्ताभिरावृत्तंतथामस्यानंस्वक
एठएवकारागृहंबन्धनधाम तत्रबन्ध्य यस्यलुण्ठाकचौरः सर्वस्वरूपकस्य चपलमदे
ति सश्रृङ्खलाभिः कारागृहेबध्नाते २४ २५ २६ तद्यस्यकैटभजिताच्छरिणैकवृत्तेर्वृत्तः
कटाक्षयतिकंचनंत्रासमानम् यस्मिन्परस्परसभाजनसौख्यमापदेकोदरेणमणिनासहका
लकूटः पंकसाधारणमुदरमस्याभिस्थानंयस्यतेनमणिनाकौस्तुभेनसह परस्परंसभा
जनंप्रीतिदर्शनंतेनसौख्यंसुखत्वंयत्र कालकूटःप्रापत् नाम्नत्रसंतिमत्वान्व्याप्येकत्रो
तानावसतो हरिहरत्रूपमस्यपस्यवलासि विस्तीर्णत्वात्समंवसंतत्रस्मार्थः कैटभजिताहरिणा

चरितापेक्षकृतनिरूढं तं येन यस्य वा हरौ हरतनूपुसेत्यर्थः यस्य तद्धरः किमप्येतन्नं संदर्शयति तं गोनदा
रेचवसतोऽर्श्रीञ्चोः सोऽहार्दं भवति महद्भिः सदृश योगेमहंतो निगन्ववर्णनमनुविंतं १७ गौ यनतश्चर
णयोर्दयडन्नमांगसंक्रान्ततनद्रूयमृगेन्द्रमुखेयुसिन्धु यः श्रीकण्ठमौलिगुरुगर्वशमाय विसृतं रूपं रस
दञसरराशिवनारसिंहं यो गौर्याः प्रणयोर्नितातप वंसक्रांतप्रतिमिंतनद्रूयमृगेन्द्रमुखे वाहसि
हमुखेयस्मांसायुसिन्धुर्गंगा यस्य नाकिरोदयत प्रणामसमये हरशिरःस्थितिरोभूतासि हमुखे प्रति
बिंबित मतो नरसिंहरूपं वहन्निव हरेर्दर्पभंगाय सामर्थ्यमेति १८ यस्मात् सहमृत्प्रणमतो यूत
मेनं तनञ्चमन्त्रानना गिरिसुतानखाभिरंजनं के मौलौ नवलिखितिशशीतरुचेः कलंकपुलस्य का
णयमुना प्रणयाद्वगंगा रोषानिवृत्तये पुनः पुनः प्रणमतो यस्य संबन्धिनो मौलिचन्द्रस्य पूर्वं
कलंकं गौरी तो जनैरसकृभिर्लिखति तथा च काण्डप्रयागादन्यत्र यमुनायाः प्रणयः परिचयो
यस्मात्तां गंगा मंजनानखाभिः करोति सा तापनापि भर्तरि प्रणमति सृष्टीणां रोषशमेनाखपातः
स्वभावः अतो गौर्याः पादयोः प्रणमतो हरस्य मुकुटचन्द्रपतितो गौरीवाप्पकाणाः कल
कत्वेन संभाव्यंते गंगायां च यमुनात्वेनेत्यर्थः १९ प्रादुः प्रहं हविरचयन्त्वपुषः स्वरूपं पद्मोदरुगर

श्री
क चि
टी
५९
49

दृशा चादिशन्नशेषं यः सर्गसंहृतिविपंचनसक्रमेण चक्रे महानयविदां प्रथमः स्मरस्य पूर्वकाम
स्य शरीरनाशं कुर्वन् तदनुप्रसादं दृष्ट्या विश्वव्यापी करणलक्षणरूपकामस्य प्रतिपादयन् यः अक्र
मेण संहारान्तरसृष्टिलक्षणेन सर्गसंहृत्योः सृष्टिसंहारयोर्विस्तारणं चक्रे यतो महानयना दर्श
नज्ञानामाद्यः तस्मिन्दर्शितेहि संहारानन्तरं सृष्टिः ४ सभ्रुः स्मरस्मनवकेन कृतेजे किरीटस्य स्मि
न्दुवाहमकांसदहसेव हर्तुं यस्मात्र मात्र भुवि पूजितमूर्तिरिन्दुश्लाघ्येन गोत्रतनयाननवर्णचौरः स्व
मित्रस्य कामस्य ध्वजकृते मौलिं गंगया यावद्दहनभूतमकरं हर्तुमिव चन्द्रो गौरीमुखकान्तिचौरः पू
जितमूर्तिः संकुचितनवपुष्पास्ते कलामात्रत्वात्संकुचितमूर्तिस्त्वं मकरहरणार्थं संभाव्यसे चौर
श्च हरणाद्यतः स्वगोपनार्थं संकुचितमूर्तिर्भवति ५ यस्मिन्विनिर्मितवति प्रसभप्रकोपात्स्मरग्रनि
ग्रहनवानुभवपदेशं तद्बोध्यते क्रतुपात्रिकतंत्रविद्भिर्याप्यपिष्टचरुभाजनमब्रवबन्धुः रोषव
शा यस्मिन्नादिमस्मात्क्रतुः सद्यो योनिग्रहोदंतभंगलक्षणस्तस्मिन्वा योनुभवस्तदुपदेशं कुर्वतीमति
पिष्टचरोः पुरोडाशस्य भाजनं भवन्त्यपि याज्ञिकैरर्कः पुरोडाशपात्रं वर्ण्यते यदुर्मूलितं दन्तविषया
हेतन्मेतेय ५२ यस्माच्छावः सकलवैरवैरकालावज्ञे पूर्वैर्मृगदृशामपमानबन्धुः लीढमवे

५९

ष्टसमसंयमसंविदविरोधिनः प्रोक्तः समलकाममोरभसार्थवाहः शेषमयस्फणभृन्नेतृहरोनपत्रं यथाचते
जलयंत्रविपुरोमयूर दीक्षा प्रवेशकृशमरहितयः शारीरेयः सर्वतारकानिरर्गलराजमार्गः यत्सम
यीभिरष्टमूर्तिविवर्तनाभिरिति ष्टन्नप्रथयभुवनत्रयसामरस्यं पुरस्तन्यदं जनिजरामरणानभिज्ञं शास्त्रे
षु गादिमतिमद्भिरनष्टमूर्तिः तिलकं यमस्यसमयः सकलोत्पलानां वैरकरः सोर्कः तथा यः
स्त्रीमुखे ष्टपमानेनबन्धुः परिचितः सचन्द्रः तथा यज्ञेषु येमंत्रपूतानामाहुतिभुजो सोग्निः तथा यो
विकसतां पुष्पाणां मोगन्धसमसार्थवाहः सोर्यात् वायुः तथा यस्त्रेबादे राक्षादकत्वाच्छ्रमर्या
दूमिः विधुरः पिपासितोमयूरो बर्हिणो मेघो यथाचते तज्जले यः शरीरदीक्षाप्रवेशेन नियमेन
तनुं बिभर्ति सयजमानशब्दव्यपदेश्य आत्मा यः सर्वेषां तारकाणां निरर्गलो निकृष्टः पन्थाः अ
सावाकाशः तन्मयीभिरादित्यादिमयीभिरष्टभिर्मूर्तिविवर्तनाभिः शरीरपरिणामैः भुवनत्रय
सामरस्यं व्यापकावस्थानं प्राप्यति ष्टन् जनिजरामरणानां जन्मजरामृत्यूनामनभिज्ञपदं पुरस्तन्
शास्त्रेषु वेदादिषु मतिमद्भिर्ब्रह्मादिभिर्यो भगवाननष्टमूर्तिरविनाशिरूपः अगादि गदितः अपि
विरोधयोतकः यो मूर्तीनामष्टकोन जगन्ति व्याप्नोति सः अनष्टमूर्तिः कथं तत्राष्टौ मूर्तयो यस्य

तितमस्तेवाकं ५२ ५४ ५५ ऊर्ध्वप्रसन्नकमलज्वाकलितस्फुलिङ्गलिङ्गं तदग्निमयाविरभीभवद्यः
गच्छन्नयोवधिपदिदृक्षतया प्रसङ्गाद्दोषत्राग्रहीत्स्फुररवाग्रखधूमरेखां अग्निलिङ्गस्योर्ध्ववधिपद
र्शीनेच्छया ऊर्ध्वगच्छन्कमलजोब्रह्मा सपदाकलितः स्फुलिङ्गो वह्निकणो यत्र तथा अधोवधि
दर्शनेच्छया अधोगच्छन्नारायणः वाग्ग्रखसत्पन्नगामिनो धूमस्य भङ्गिमग्रहीत् तदग्निमय
लिङ्गं यः प्रकटयामास हरिब्रह्मणोर्धूमाग्निकणत्वारोपद्वारेण लिङ्गावधिभावः सूचितः
धूमस्य लिङ्गयोरधोगामित्वात् ५२ योवाहिनीसुमनसां वादिनार्थचन्द्रीकृत्य पुराणकविनम्रमु
खभङ्गहेतुः भोगैर्वपुः परिचयन्निजमेव विचित्रपुष्पानि सेव्यगुणस्य परमहिमनीया ॥ सुमनसां
देवानां वाहिनी गङ्गा तया इतिनः सङ्क्रान्तोऽर्धचन्द्रो यस्मात्तां कुर्वन् पुराणकविर्ब्रह्मणो मुखभङ्ग
सवितुरच्छेदस्य हेतुः भोगैः सर्पशरीरैरेव निजं वपुः परिचयन् यः सेव्यस्य सेवनीयस्य राज्ञो देगुण
लिङ्गं स परमहिमनीयाम सदृशी यत्र चित्रशाखोविरोधो यथा तकः यः सुमनसां पाण्डुतानां गणाच्च।
रितोऽर्धचन्द्रः खलीकारार्थं गलद्दूहालिका यस्मात्तां करोति पुराणस्य कवेर्मुखभङ्गोऽवसानेहेतुः
भोगैर्हृष्टाखापनायैर्निजमेव वपुः परिचरति सेव्यगुणाग्निभर्मीतिविरोधः ५७ द्वाकस्मि

वपत्रिभुवनवहन्तिं संचारयन्तं च स्तु अंजनारंभरीणै तपनमत्सर्वांगहाराकुलः निर्वालसवव थाये
नाटकविधिमीनावचूलो विशाम्यन्नेत्राग्निशिखावलीजवनिकां तान्तर्यतों नर्दये मन्खोदिभुपंचस्त
सन्निधिश्च तपनापेभुपंचसृशरेभुववहारे लक्ष्यपातं दर्शयन् आरभटीसंरंभौद्धत्यविशेषव
प्रकटयन् तपनम् अन्तः सर्वांगानां दाहात्मकेन हारेणाकुलः अंगहारैः करणविशेषैश्चाकुलः स
वयनामनाटकं संपाद्य यन्नेत्राग्नेर्ज्वालापंक्तिरेव तिरोधायकत्वाज्जवनिका तिरस्करिणी तां वि
श्राम्यमीनावचूलः कामो विशेषवणसाम्यात् चाक्षुषः शैलूषश्चान्तर्दधे ५८ तरलविवलनाभिः प
तयस्ताः शिखोनायदलिकनयनान्तर्वर्तिनः पावकस्य रविजमनसिजातिद्रोघशोरीर्यवन्यो
रेखाणजयपताकाटंकमन्मीलयन्ति यद्वाललनेत्राग्नेः स्थितस्य यमकामम्रखोनासोघदाहे शो
रीर्यवन्योर्ध्वसृष्टस्य अग्नेः तरलस्फुरन्त्याविवलनाभिः सर्वैरीहाभिः ज्वालामालाः रक्तानां जय
ध्वजानां भंगिं विभ्रति वलिनो हि जयपताकाउचिताः अग्निश्च यमकामदाहोद्धुलीभूतोज्वालाः
रक्तध्वजत्वेन संभाव्यन्ते ५९ सप्रीतिं चकृतं द्वलवजगतां भुलानयस्मरवयंवामार्धक्रमस्सवोगि।
रिजयाय तत्त्वत्वलणमय्यते संभिन्नोभयवाहनाग्निमण्डलम्यासक्रियाभिः सात्म्यक्राटं नरजानतूपाविपुला

श्रीं कं चं टीं ६१

61

लंकारवस्तुर्वती यत्रोत्स्वेवेगौरीश्वरावस्थायां स्वामिसंभेदात्संभिन्नैकीभूतेयेनमेवाहनेसिंह

वृषभौ तयोर्याविग्रिमत्वैरौ तयोर्याभ्यासक्रिया संचरणं तेन निःसरंति निर्गलेलितयानि मुक्ताद

नराणि सैमेतिकानिज्ञातरूपाणि सिंहस्य करिकाचाटपाटनान्मौक्तिकानि हरवृषस्य वल्लभ

मेत्वात्कांचनानि तान्येवाविपुला अलंकाराविधेयंते यस्याः साभूमिर्जायते सगौर्याश्वयमप्रेरण

या हरवामार्धक्रमणमेवोत्सवोविस्मयस्फीतिः विचित्रत्वात्कौतुकं चवितनोतु तत्सैवपाल

कारयत्वरणमुचितं ५ नासांरभेतत्वभितमथितोयोद्यानः शरीरं सर्वांगेभ्यः प्रसभमट

यद्वासतंरेणजालं यस्माल्लोकचितयाविपदोद्गाभिवोत्सारितानादिद्धन्यस्य स्यात भूतशिरःसि

न्धुपायः सनाथं नूत्नारंभेतत्वभितं लोलशरीरं यानः अतएवसमस्तावयवेभ्यस्तरसोत्ति

ष्टत् तथाप्यानिभृताया शिरःसिन्धुर्गंगा तस्याः पाथोजलं तेनसकायघुङ्कभसरेणजालं

योविपदामिवात्तिपाति यतोदिद्धन्दिगंतेषु निष्कासितानां दुःस्थदेशाविष्कालितस्य पुनः प्रवे

शाभावार्थं यस्माद्दृसजलं विघ्नेतरत्नाचारः ५। दंतोदंतातिलौजलोदिनपतेरभोजयोनःशि

रोदारिडे नयनोद्भूतो भगवतो लीछासहेन्दुकुषः किंवाशेषवपुर्धपरातपतेर्यः कारणत्वम

६।

जन्नयायानिनकृत्तनामज्ञगतः सर्वांगसिद्धगतं ॥ दिनपतेः सूर्यस्यदंतानामुदंतः कपोतसाति
लांजलौ वक्रोन्नतानिः शोषतयोर्मूलके नयात्र्लतणः शिरोटोरिड्डमूर्धस्थिते नयाल्लीठंनिगी।
णमस्तेन्द्रागुर्येननस्यभगवतोहरेः नेत्रोड्डशे कामस्यसमस्तशरीरनाशहेतुभावंभजन् यः
सर्वांगायाः संपूर्णायाः सिद्धेरंगतांस्थापनंतत्कृत्तनायानि अपिविरोधयोनकः योदंतादीनांस
गांनांभगहेतुः सर्वांगानांसिद्धांवगनामायानीतिवित्र ५२ स्वयंबभ्रौविभ्रद्वृषमनयनस्येन।
शोपविनाइठी यः सोहार्दसननमगुरुड्डौषधिपतिः जटाजूटोयस्यात्रिभुवनमनः कौतुकक
तःस्यपत्रेविस्त्र्यावस्यधयपयरीतिफणभृता ॥ स्वयंरागविनाकपिशोविषमनयनस्येनतती
यनयनस्येनाशोविनाग्निना इठतेरपरिवर्यविभ्रत् सदाअनुकुद्वौषधिपतिस्थन्द्रोयेनस
विजगदाश्चर्यकारिणोयस्यजटाजूटः सर्पाणा माम्रस्तावस्थानभंगीयते अथवयः स्वयंबभ्र
न्नकुलाशोविनामयूरेणयः सोहार्दविभर्ति औषधीनांनागदमनीप्रभृतीनां पतिर्येनधृतःस
कथंसर्पाणामास्थानस्थानं नकुलमयूरौषधिपतयोहिप्रत्येकंवैरिणः किंपुनःसमुदितानांइति
कौतुकं ५२ हेयस्मांतंआपिनवगुणोर्यस्मदीनपुआसाकंस्थानेऽस्मयनुघोतगृहाण्यारस

श्रीं
कं चं
हीं
६२
62

सौन्दर्याम्भोनवविधिमदिरानिर्भरे यत्र नेत्रैर्लेभे वृन्दारकमृगदृशां स्वैरमापानकेलिः स्वसंबन्धिनोः श
रीरयोर्हि यस्य हि रूपत्वसंपन्नमेकरूपता पः शैलपुत्र्यास्तद्वपुः कार कन्दर्पस्यापि स्याद्वैर्यमेकरोदिमर्थः
ऊस्मयमुखः कामस्य योऽनुग्रहादग्यस्याप्यनुहृष्टयजत्वसंपत्त्वाभ्यादरालसस्यानं स्त्रीपुंसयोः शरी
रैक्यं हि कामाज्ञानुष्ठानलतालं सौन्दर्याम्भो सौन्दर्यरूपदर्पणप्रनवविधिः पीयमानत्वेप्यत्यामदिरा
नयानिर्भरे यत्र शरीरैके देवस्त्रीणां नेत्रैरापानक्रीडाप्राप्ता गौरीस्वराभ्यां स्वशरीरैकेसंपादितेसं
ति देवस्त्रियः साभिलाषमवसन्निमर्थः दृष्टिर्विलासानमनसः सानुरागत्वात्स्वमृगदृशामित्युपय
लं पथ विभ्रमा प्रभुशक्तिं तां रतिपतेरेकत्र भागे कृतप्रसादे सामगाधिराजसुतयायस्तद्वपुः स
ति वामोयत्र ऊर्वोर्विस्फुरद्रुः शोभाद्दिरन्तां तेरसंक्रान्तेनयनी वदतिणमपि प्रसत्तं मूलस
नं रतिपतेः कामस्य प्रभुशक्तिमादयमा गौर्यापृकत्र वामे भागे कृतः प्रसादेशः स्वयमाक्र
मणेन निराकरणं यस्य तस्य शरीरं विभर्ति प्रभुशक्तिमास्वस्वयमाक्रामति यत्रैकीभूते शरीरे परर्य
सामर्थ्याद्दृदितिणं नत्राविस्फुरन् उरः स्यः शोभाद्दिः तदन्तमध्ये प्रातिविंबितोवामः स्तनो गुरुमा
पिदितिणं स्तनं प्रसत्तं दृश्यतामेवं न यानि दक्षिणार्धभरणीभूतस्य फणिपतेः फणारत्नमध्ये वाम

ततः प्रतिबिंबितो दक्षिणस्तनतया संभाव्यते इत्यर्थः स्त्रीपुंसैकात्म्यकल्माषितनगातिवदयन्नोवपु
श्लिष्टमेव श्लेषाद्वैशाम्बकेशाह्वचिरमदहरमधिदं लोचनानां वामांगोत्सङ्गमगाहस्वतनुमणीकिरणा
पटूनां यरेखजन्याप्रेयस्यायत्तवृत्ताविपुराणवहनीवार्धनारीश्वरत्वं यत्रैकीकृतेव पुषि वामार्धस्मे
त्वेनैकमूर्धाभरणंयेगाहस्वतनुमणयस्तेषां केशानां पटुं तं क्रीडितेनमर्धयसतपाविषः मौलिचन्द्रा
प्रावल्लभयासहार्धनारीश्वरत्वमिवप्राप्नोति मरकतेरत्नरश्मिभिर्वामितत्वा द्वाविंत्वेनसंभावितं
स्वेन्दुस्तोक्षालितत्वादर्धनारीश्वरतां संभाव्यते इत्यर्थः स्त्रीपुंसयोरैकात्म्यमेकरूपतापादनं तेन
कल्माषितानशिवलितागातिर्यस्य तद्वपुः संपादयन्केशानेनेत्रपंक्तिमनिमेषत्वकर्तृकान्तेशा
डुदहरमदहनवान् सर्वेएवलोकोत्तरत्वादीश्वरमूर्तिनिर्निमेषतयाप्रपश्यतीत्यर्थः ५९
देहद्वन्द्वैकशोभं समवनिभृतः कन्यया निर्मिमाणो यस्तेषां संप्रयुङ्क्ते प्रतिरजनिमनुद्विनात्मली
लाहतस्य प्राप्तंतो दक्षिणार्धाभरणफणभृतो यत्र फुत्कारस्फणागं ज्वालामग्न्रामार्धनिर्यत्स्वरमिमृदे
महत्वानगोष्ठीज्वषं ते नासवशान्तावियमानादक्षिणार्धाभरणाये फणभृतः सर्पाः प्रबला
त्वात्क्राममन्त्रामवेदेयदामार्थं ततोनिर्यतो मृदवे महतस्तेषां पार्श्वेन्गोष्ठीमासनबन्धनं फु

लूस्कणाग्रन्यादीर्णकाणं कृत्वा सेवंते तेदेहद्वन्द्वसेकशेषं द्वितीयार्थेन निर्दिष्टं गौर्यासह कृतो वाणः
प्रदोषेनासामस्वं कुरुते तमिमेकशेष विशेषणस्यात्रेति प्रतिनिर्देशः एकशेषनिर्देशेन गौरीश्व
रयोः सत्त्वपरत्वस्थापि नामितिमं २ ५७ इति श्रीजोनराजकृतायां श्रीकण्ठचरितटीकायां पंचमः
सर्गः ५ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ अथोल्लसत्तस्मानशनव्रतान्तो मानोग्रशापावधिरंगनानां अथै।
कदानंगमदानुकूलः पुष्पावचूलः समयो जजृम्भे ॥ अथ भगवतः कैलासाश्रयणादनंतरं अ
थग्रहणं तत्रैवेति प्रतिपादनार्थं एकस्मिन्समये पुष्पावचूलः समयो वसंतो जजृम्भे उल्लसत्
शिशिरेपुष्पाभावाद्भ्रमरकुलस्यानशनं भोजनाभाव एव व्रतं तस्यांतः समाप्तिः वसंते मकरन्दो
द्भवात् स्त्रीणां मानएव तीव्रः शापस्तस्यावधिः समाप्तिसंकेतः वसंते मानवोढमशान्तेः अतोनं
गस्य मदस्तस्यानुकूलः ॥ क्रमादथाचीमलयाद्रिबन्धुमदीतमार्गपवनेनवानं उपोढतांप
प्रथयंश्च शीतेरयोयो भुजिन्याः शीथिलीचकार मलयाद्रेर्बन्धुर्नववायुप्रतीतमार्गमवाचीदिति
णांदिशांनलिन्यानायकः सूर्यः क्रमा .... दृशीथिलयत् वसंते सूर्यस्योत्तरदिग्गमनात् मेवा
पायादेहस्तनांपवहन् शिथिलीकरणे त्वावसंतस्य प्रौढत्वं स्थापितं अथ च विशेषणसाम्याव

श्री
कं च
टी
६३
63

६३

स्त्रियं त्वाशिषं नायिकां महतः कस्माचिद्भूत्युं तत्क्षणमभिप्रायेणैतत्माणमंगुजिन्याः सखीत्वयवल्प
तायावल्लभः स्वदेहमीर्ष्ययातापेन गुरुकृष्वहशैथिल्यं करोति अनुभूतेस्तंहाविज्ञाटवरोहयतीम
र्थः २ कश्मीरकान्ताननकिंकराणि पंकेरुहाणि कुनपल्लवेषु अथाविरासस्त्वहृसोपगंतुं वसन्त
लक्ष्म्याः स्वाविश्यत्व कश्मीरस्त्रीमुखानां किंकराणि पद्मानि नशकेषु कुनाविरासन् अनंतश्लेख
ते वसंतलक्ष्म्या आसनत्वं गतानीव लक्ष्म्याः पद्मासनत्वात् पद्मेष्वेव वसंतलक्ष्मीरवस्थितेत्यर्थः ३
अथैणशावाक्षुणपथेषु विहरन्वसंतनृपकोऽस्य पार्थिवस्य अनंतवेमान्मथपुस्तकेषु न ग्रन्थिमुन्मोक्ष
मपि तत्मते ४ रसपार्थिवस्य कामस्यावेणशावत्वाक्षुणे जगद्विषयः सन्धिविग्रहव्यवहारस्तत्
मार्गेषु वसन्तनृपको विहरन्बभूव पार्थिवत्वात्त्वाक्षुणेणाक्षि: वसन्तादन्येऽत्र नवो ग्रीष्मादयः कामतन्त्रे
षु ग्रन्थिमात्रमपि निवारयितुं न शक्ताः अपि शब्देन दृष्टान्तरूपिकया कामशास्त्रावबोधोऽतिष्कर इति
सूचितं सौन्दर्यातिशयेन वसंतो यथाकामकथानं रागेन नपाग्रीष्मादयाः इति कविना प्रोक्तं ज्ञा
पितं ४ स्फुरत्यशोकः पुरो विलोलाद्विरेफमालातरलीकृतभ्रूः फुल्लाङ्गनेः स्पन्दहगालत्
नेत्रशृंगारकाय्योर्मखे पीवसंतः ५ स्फुरंति चपलानि पलाशान्येवौष्ठपुटं यस्य विलोलाअलिपं

श्री
क च
टी
६४

त्रिरेव केऽपि नाधैर्येन कुलाङ्गनाम्यक्कान्येवाभिः सन्दाहरूपस्य ग्रीष्मोन्नतं मन्ये वसन्तः शृंगारकाव्ये कामवी
र्यप्रबन्धे समन्ततो धीर्यस्य प्राप्त सर्वाभिविच्छित्तिभिर्वसन्तः कामप्रकाशितवानित्यर्थः ग्रन्था
न्तरकाव्यज्ञर्वन्नेवं विधि योऽभवत् ५ चिरानुभूतोऽस्य मयूखस्य प्रवृद्धतापग्लपनेऽस्मयेव दिव्यमस्त
ण चन्दनसौरभाई महत्तरङ्ग प्राणंयपुपोष चिरमनुभूत कृतानुभाव यत् स्तमयूखस्य खेरसि तिण
यनकृतः सूर्यसंयोगात्तेन प्रवृद्धो यस्तापस्तस्य सन्तापनं वा नेत्रस्मयेव दक्षिणादिक चन्दनसौ
रभेणानन्दसन्ततमष्टायो मरुत्तस्मैरिचं यपुपोष यस्तव तावसं तेमलयमरुद्गुरिति दक्षिणादि
शः तस्सेवनं तापनिवारणेक्षुानिमित्तत्वेन संभाव्यते उष्णमयूखेऽशिशिरस्य
ने ग्रन्थोऽपि तापात्तस्मुन्दनं पवनं च सेवते ६ शनैः शनैर्मानवतीकवोष्णस्मा सोर्मिभिः
सार्थमवर्धताहः निशीथिनी कार्श्यपदशा वियोगिजीवाशयानापूर्थमपि पूर्वे र ७ मानिनी
नाम नतु तापवशान्कवोष्णाः किंचिदुष्णायेनिः श्वासास्तैः सहक्रमेण दिवं वपुषे दिने
ष्वहह्षु विरहवशगत्यानिन्योवहहाभिः श्वासानन्मचानितयर्थः विरहिणां जीवेनी वश्येषा
शयासाकं रात्रि सर्ववल्ली तामापन वसन्ते रात्रि घल्लीभूता मुषि रोहिणी जीवाशाममजा।

त्रिसर्गः ७ पलाशस्त्र्याईनवेवसंनकाद्ऽरवेमानगन्तेंगनाभ्यः भीमेयपैसंमनवाष्पंत्रि।
छलादिमन्त्रायस्मश्रृङ्खलालिः ८ वसंनपववकाद्ऽरवः सिंह पलाशानिकिंशुकान्येवरन्त्राद्री।
नवायसमनाम्निरन्साति भीतोमानपवहस्तीस्त्रीभ्यः सकाशाद्ययोपलायितः सांजनास्त्रव्याजादि
मन्त्रास्मन्त्रा श्रायसीलोहमयीश्रृङ्खलापंक्तिर्येन सिंहेव पलाशेपलंमांसमश्नाति श्रतपवर
त्राईनवेसाति भीहः ढ्रौढनश्रृङ्खलोगजोपसरति ९ दिग्दाक्षिणार्केनशशाकहान्तेनसंग
नःसोपिसदालत्नापः परसंरकिंतनयोस्तदांनीनवेष्टिकः पैशुनमाचचार १ दक्षिणार
गार्केमन्तुसमर्थानाभूत घण्मासान्त्रवेदक्षिणादिकस्थत्वात् तथादाक्षिणादिशासंगतःसंग
छमानस्तत्संगमाद्वा सरविश्च सदालत्नापेभूत दक्षिणायनेहिसमयत्वात् तयोरर्कद
क्षिणदिशोरन्योन्यंभेदकंपैशुनमसदोषारोपणंकश्चकारेतिनज्ञाने लिंगविशेषाद्विशेषण
साम्याच्चार्कदिगर्केयोः कामुककामिन्युनव्यवहारप्रतीतिः नसेवदक्षिणञ्जकला १ येनस्तु
हयानपथेतिवेलमनेलमूकाः शिशिरेन्यपुष्टाः अरनातिनीशासनपववित्रमास्थानविधा।
पतयोवभूवुः १ तयानेतः योशिशिरे श्रनेलमूकारवंक्तंश्रोतंवासमर्थास्तस्युः तपवेका।

किलाः वसंतस्यास्थाने विद्यापतयः पण्डितास्त्रैवभूवुः राजानुगुणोक्तिरियं अनेनलभ्रूका
स्यान्यगुणाभवंति ८ उपहूतोभिर्नवपत्रशोभैर्हन्त्यहि रागाः परपुष्टनादैः अथन्यलोकःस्त
रभैर्विभायकन्दर्पसैन्यैरिव बालवृत्तैः ॥ तयहूतोमकरन्दोधूलिस्थयेषु तथाचनापत्राणं
वाहनानां चशोभायेषु तथापरपुष्टनादैः पिकशब्दैः परमस्पर्धयापुष्टत्रादैरव करणैः आशा
दिशोजयाशाख्यहन्त्यहि कामकटकैरिव चूतवृतैरीदृशैः वसंतस्यापिकलोकोभीतोव
भूव ॥ वियोगिभिः प्रोत्फुल्लसदृट्टहासवासंतिकाशालितमाहमानि अकाण्डवैतालिकको
किलानिकेरपसत्संततकाननानि प्रोत्फुल्लसत्वट्टहासाविकासेयासंतताः वासंतिकामाध
वः तामिर्ईदृशैः शालितंतसाहंसविरहिव यादिदेर्यपुवा तथाअकाण्डरात्रावपि वैतालि
कावहूतल्पाकाः कोकिलायेषुतानि वनानिकेरपिविरहिभिर्नसेहिरे ॥ विद्युतावितासे
रभरोरहोषुवादिवृंतवर्णगुणैः स्पृशंत्याः विकस्वरेकुसुमकर्णिकारे घ्राणेनदृष्टेर्वचूये वि
वादः कर्णिकारेसौरभोरे सोगन्धाभावपवेदोषस्तप्रकाशयताघ्राणेनसदृ दृष्टेर्विवादो
वहृये यतः कर्णिकारवर्णगुणैरीदृशैः स्पृशंतिरुपवंत्याः दृष्टिनासिकयोः स्वविषयेगुणदो

घदर्शनान्निराकरणसमर्थैर्हे तपस्यासामर्थ्याभावेन निर्णयः शर्हे तेविवादे समाप्ते ज्ञासीदित्य
र्थः कर्णिकारस्य वर्णसौभाग्ये सौगन्ध्याभावस्य कविनाशुक्तात्प्रतिपादितत्वादिति कर्णिकारमेव
इति प्रसिद्धिः १२ शाशाकेनोयः किमपिग्रहीतम थापमानोपि वरांगनाभिः उद्यानलीलाम्
भूतस्तदानीमसिद्धसाररसनतोऽप्रपेधे वराउन्नमाउपाध्यायकर्माणि निपुणत्वा अंगनास्ताभिः
पास्यमानोपि कोकिलः किंविटपि ग्रपेतंतनाशाकत् सतदानीवसंतकाले सिद्धस्वयंनिश्च
येनतस्याधसरस्वतीसंबन्धिवाग्भवकौशलं यस्य तद्भावंप्रपेदे पुरांगनाभिरिति वापाठः नग
रस्त्रीभिवंतग्रामस्याभिरित्यर्थः पुरेतिभिंन्नपदं वासंमताद्रमदापठनेप्रेरितोपि जात्यमेवयो
भजत्तस्य कोकिलो वसंतेस्वयमपाध्यायनिरपेक्षतया वाक्कौशलशाली बभूवेत्यर्थः १३ अ
कालेनलोल्काकृतिमध्यमध्यमस्कुलद्दुस्कुगवादितांगी किंकिल्लवल्लिस्तहिनास्यपिव
भावेनगास्यहंसतिकेव यक्ताः फुल्लाः अनलोल्काकृतयोग्निज्वालारूपत्वेनव्यवास्थितामध्य
ध्यमध्येनस्यज्ञायेशुक्लालवकालैर्गवादितानिजालपुञ्जानि अंगानियस्याः साकिंकिल्ल
वल्लिरशोकलता बभौ अनंगास्य हिमाभावेपि शाकटिकेव हंसतिकाजालपुञ्जाशाखमयी

श्री॰
कं॰ च॰
टी॰
९९
66

मग्नाग्निः १४ स्वपक्षलीलाललितैर्हयपोढहेतौ स्मरे दर्शयतो विशेषममानं निराकर्तुमशेष
मूर्ध्नाऽपिकस्य पाण्डित्यमभवदासीत् स्वपक्षाल्लीयुः कोकिलस्य पक्षललितैर्हयपोढाहेति
तद्गुंफयेन पिकपक्षविक्षेपैरेव कामस्य यत्तु कार्यसिद्धिः कामेबलोपोद्बलनाद्विशेषमापि
दर्शयतः कोकिलस्य पाण्डित्यं संजातं तरुणानां मानवनितापेक्षां वारयितुमवल्गमभूत् अ
यच्चास्मिन्पद्ये यथिषित धर्मविशिष्टो धर्मी पक्षो हेतुः साधनोपन्यासः हेतुबलेन स्वपक्षे परपक्षा
डुत्कर्षं दर्शयतः कस्यचित्पाण्डित्ये तानां मानेप्रमदादि निराकर्तुं शक्तमस्ति १५ सिन्दूरितानांग
मतंगजानां स्य यद्धानशीकरैर्जोजगतीति तन्मानिनीमानतमस्तोककारं बालातपायद्भुतिमा
हरोहंसिन्दूरितं तसिन्दूरैरवकृतं कामकरिमुखेयेन तद्दशीकानारजोजगतीति ध्यानध्यामा
शैजगृहेयत् ततो हेतोर्मानिनीनां मानतमसोंककारं विनाशकं बालातपस्पर्धामाप यथा बा
लातपोन्धकारं निराकरोति तथायं शीकरजोमानं निराचकारेत्यर्थः १६ नीरन्ध्रनिर्यन्त
मनोनिकायेत्युकाषायपटप्रणयात् शोकः तथा हमिवत्र वनमध्यगानां मनः सुमूमन्वामिवो
परेहुं १७ नीरन्ध्रं निर्विवरं कृत्वा निर्यन्मुद्गियमानो यः सुमनोनिकायः पुष्पसमूहः स एव

वकाबायपदृत्तस्य प्राणायामसेवया दृशोकोभिन्नवृन्तशाकादर्शनानि ईर्ष्यमाचारामिवजग्राह
किंकर्तव्यपान्थानां चेतः स्फुटमत्वा किंकर्तव्यतामूढत्वमुपदेष्टुं भिन्नवोढिकाबाययथारिणः
स्फुटत्वमनुपपद्यमानत्वादूपलत्वमुपदिशतीति ७ वियोगिनीरोषकषायितेव नेत्रद्युतिविस्फुरितानाम्
रस्य प्राज्यपलाशेषु बभौ शुकाग्रचञ्चुस्तुतिस्तेयनिरङ्कुशेषु मानवशान्यासविरहासु योरोषस्तेन
कषायितारक्ता कामस्य दृष्टिः दीप्तिः पलाशेष्विव प्राज्यास्वशुभे यतः शुकानामग्रं चञ्चोः शुभ्र
ग्रस्य रक्तत्वेन यास्तुतिस्तस्याः स्तेयं हरणं तत्र निरङ्कुशेषु निरवग्रहेषु पलाशानां नैसर्गिकं
रक्तत्वेनास्ति किं तु मानिनीक्रोधारुणकामस्य दृष्टिः पलाशेषु पतितालोहितत्वात्तस्यारोहि
पकत्वाच्च संभावनास्तेनेषु चञ्चुट्ठा राजदृष्टिः पतति ८ कामप्रशस्तिपत्रसंप्रदायो वियो
गिहालाहलबीजमुष्टिः द्विरेफराजी रुरुचे लतानां ग्रैवेयगारुत्मतरत्नमाला । कामस्य यशः
प्रशस्तिः तत्राक्षराणि तेषां संप्रदायः परम्परागतः क्रमः कृष्णत्वान्मालारूपत्वाच्च तथा अ
नपवविरहिणां विषबीजमुष्टिः अथवा हालाहलशब्देन उः हलत्यते तथा लतानां ग्रैवेयं ।
ग्रीवाभरणं चासौ गारुत्मतरत्नानां माला लताग्रनायिकास्थानीया ९ सत्यं वसन्तकव

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
६७
67

दत्तानां शाल्केत्तिशालानामलयोबभूवुः न चेत्काश्यं पान्थानितं विनीतां च्यपुर्महशोराज्ञान वोपदेशं
वसन्तेन कर्त्रा क्रकचेनेव करणेन दत्तानां तन्तूकृतानां रात्रीणां शाल्के चूर्णभ्रमरान्तमभवन्
भ्रमराश्च शाल्केपरिनाभवन्तकर्थपान्थस्त्रीणां हृदयेऽन्यभावोपदेशमकार्षुः चूर्णमेव हि दृष्टेशान्यां
करोति ग्रान्थं हि विरहजनितं चूर्णं कृतं च दृष्टिविचात्ताशं २॰ कन्दर्पकर्णेजपभूमिकास्तम
धुव्रतार्थैर्यमथीनवंतः विलसत्कोशाः सुमनः शालानां मचीकरनिग्रहमधगानां कन्दर्पस्य
कामस्य कर्णेजपभूमिकास्तु पिशुनत्वं परग्रहणाव स्थास्य वैर्यं यथेष्टभावं शालितवंतः भ्रमराः
तथा सुमनः शालानां पुष्पसमूहानां विलसमानः कोशोमकरन्दं येषु ते भ्रमराः पान्थानां दुः
खोद्भवत्त्वं निग्रहं वसन्तेन कारयामासुः अथ च केचिद्राजोग्रपैशुनमाचरंतो देवानां हृन्तग
ज्ञाः अध्वगानां सन्मार्गगामिनां निग्रहं कारयन्ति २२ द्विजाधिराजेन गवां प्रसादात्स्मितत्व
पकारितभूमिसेकः पान्थप्रियाणामसृजच्चक्रवर्तीनेत्रेषु वग्राहमपाचकार गवां रश्मीनां प्र
सादात्तैर्मस्मात् द्विजाधिराजेन चन्द्रेण कर्त्रा कारितो भूमिसेको येन हेतुना कर्पासक्रान्तचक्र।
वर्ती वसन्तो विरहिणीनां नेत्रेषु वर्षप्रतिबन्धं नेतियामास नाक्रोदयपरिवर्थः अथ च द्वि

६७

णापि राजेन ब्राह्मणवैरेण गवां येन तेनां प्रसादेन कारितः दीरेण भूमिसेकोयेन स चक्रवर्ती स्वदेशे
वर्षप्रतिबन्धं निहन्ति अर्णवतावस्थायां याकरोतेः कर्णपदभू नसा द्विजराजशत्रु सारणतावस्थाया
ल्डक्रोरन्यनरस्यामितिपालिकं कर्त्तरं कर्णलेनानभिहितत्वान्नृतीया अवग्रहो वर्षप्रतिबन्धे
इतिवाचन् २२ गलज्जुषाराद्भुकणान्किरंती दैर्घ्यं नयंती पिककूजितानि वियोगिनीनामवनी
नदानीं किं रोदनाय व्यथितोपदेशं विरहविनयाभ्युंचलिरुचनी नाविरहिणीनां तापवर्षकान्दिना
विर्भावः अनेन वसंतेन तापवशाद्दूलज्जुषारेहिमं यस्मात् अनेनाबुकणान्दवंती अतः शीतलत्वा
न्कोकिलशब्दान्दीर्घी कुर्वती भूमिर्विरहिणीनां रोदनपदेशं किमकार्षीदिति सन्देहः २४ स
पदृपानानिरुपाधिबन्धोः शिशिरायवेगाउपरिभ्रमंती अकस्य चूतनरोः स्वदेहमारात्रिकायै
वमपुष्पमाली निरुपाधि भ्रमरकूजनमुपकारं विना बन्धो रुपकारकः स चूडवृत्तस्योपरि सौरभ
लोभाद्भ्रमंती सहपदलाभीकरणं भ्राम्यन्तेन गमनेन वर्तनेया सा भ्रमरमाला चूतवृक्षस्य आरात्रि
कायदृष्टिपात्राय भूतादिदोषशामनहेतोः स्वदेहमकल्पयदिव अकारणबान्धवस्य चूत
देहमारात्रिकाय समपद्यतेतिजनः कल्पयति २४ नमानभग्नायबभूव केपांलोलालिमाला।

अङ्कुरितदृष्टिभिः विश्वैकजित्वोर्मदनस्मनवयस्याचिव्ययेगाम्ल पुरुषमर्दितः पकस्याविश्वजेतः
कामस्मनवमस्त्रित्वाहृमेव संतोलोलालापलायाभ्रमरेपत्रामयस्तापवअङ्कुरितदृष्टिभिः केषान
यतीनामपि मानखण्डनायवभूवनदायतयोपि मानमस्यजन्निस्पर्धः नवयस्यचिवस्यअङ्कुरैदिभिः
सर्वेषामानखण्डनंकरोति २५ पुष्पाहृतांगोनिविडालिनादः केलीवनेष्वत्र नचाटकोभूत् वे
त्रम्नियोनूपुरनिःस्वनांकोन्नोयतायाइवदण्डपादः विश्वविजयनृपकार्यसिद्धदर्शनाद्रम
प्रहृष्टायाःश्रीवल्लभ्याः संमजीरशिंजितेनाटण्डपादइवोत्तनचाटुकहृतः क्रीडावनेषभूत् य
तः पुष्पैराहृतानंगानियस्य तयाश्रनपवनिभृतभ्रमरशाढ्यः विश्वजित्वानूतंतथाश्रीवल्लभ्या
दण्डपादत्वेनचाटुकः संभाव्यते २६ निष्पन्नपुष्पातिथिभिर्द्विरेफैरुपास्यमानस्तिलकस्यका
शे पत्नीहृशांदोहृदहृष्टिपातैरीवांजनेनाहितसंविभागः निष्पन्नानिरूपसौरभसाद्गिवशावर्ति
यानिपुष्पाणि तेषामातिथिभिर्मकरन्दभोगार्थमभ्यागतैर्भ्रमरैः सेव्यमानस्तिलकद्रुमः श्रमुमे
भूतस्येदयते पत्नीहृशांस्त्रीणांदोहृदरूपाविकासोपायभूतायेदृष्टिपाताः कटाक्षास्तैरंजनेनहु
तंसविभागइव कटाक्षविक्षेपेणसंक्रांजनइवतिलकशनिसंभाव्यते तिलकतरोर्वरनारीक

दाहैर्दैर्दीर्हद इति प्रसिद्धिः २७ पुष्पोद्गमैराभरणप्रयोगं प्राप्तैर्भिरेवामहृशं प्रभुवानः ततो विना कार्मुक
कर्मसिद्धिं पुष्पायुधस्यागमदस्त्वमोहः रमणीनामाभरणेन हणः पुष्पैराव्यवेतः ततो भूष
णकरणाद्वंतं तरदेतो वा यत्नुष्कार्येण विना कामस्य शरीरमोक्षः सिद्धिगतः स्त्रीपुंसयोः परस्प
रं प्रेमवृपंपयत्कार्यस्मरशरैः साध्यं तस्य पुष्पभूषणसंपादनात्सिद्धमित्यर्थः उक्तानिमित्तानां विभावना
निमित्तं चाद्यपरस्परानुरागो हृदि पंके पुष्पाणामाभरणीकरणं २८ तन्व्यः अशोकस्य पदाहतीभिः पुर
न्ध्रिभिः पुष्पशरास्त्रशालाश्लिष्यत्र बालउकुकपंकटकाः स्निग्धरम्यद्रुमसविवेव चक्रे लीलारसाद
शोकस्य तन्नं मूर्तिं पदावरणेन स्त्रीभिस्तोउयन्तीभिः पुरन्ध्रिभिः कृतमनायिकाभिरशोकवृक्षत न
त्रः सिन्दूरमद्रापुञ्जैव चक्रे कस्मात् श्लिष्यन्त्स्त्रकामवृक्षैर्येल उकुकपंकस्तस्यटकोभागीस्ततः
यतः कामस्यास्त्रशाला अस्त्रशालायोर्हि सिन्दूरमद्रान्यासो युक्तः स्त्रियां मूर्तिस्तत्तुः तन्व्रीरिति
कोशः अथवा पदाहतीभिः स्त्रीभिरशोकतन्त्रः कामास्त्रशाला चक्रे इति योज्यं अत एव बालउ
कस्य च तस्य सिन्दूरेवेति च योज्यं एवं योजनया कामास्त्रशालात्वं पादाघातेनापि प्रतिपादितं तस्मात्
पद्मस्यानिस्मस्यपवनस्य शोके पदं न दत्तं पुरमस्य लाही हैविंस्स चक्रे न नवपवमूर्धिपदं वनाशोकमही

२९

श्री॰
कं॰ च॰
टी॰
६९
69

रुहाणे १ सपवती संस्मरदर्पास्त्री चरणमशोकवृक्षे यत्र लवती ततः पादन्यासादेवैतेरे स्वान्तं
त्रेण समस्त वृक्षाणां शिरसि पादमशोकस्य कार पादाघातात्कुसुमसत्त्वशोकवृक्षः सर्ववृक्षेभ्योपि
कस्मात्सीदिति अर्थः १ अनुत्स्विषवृक्षिनिषेदुषी एणमास्या परं भाद लटभर्शयथा वियोगिनी नोहि
जंपुंगवेन पुंस्कोकिलेनाधिजगेन कालः ॥ अनुर्मिं षम्यो संकुजवमो हृष्टीयत्रैवं कृत्वा निषेदुषी
एणमनुज्ञान निषसानां कदलीपत्रदर्भास्तरणमाश्रित्य निषसानां विरहिणीनां मरणकालः प
हिमसैन्येन कोकिलतरुणेनाधीतः कोकिलशावकेन कृत्वा विरहिणो मुमूर्षवो जाता इति तात्पर्यं
दर्भाः परितो निवेशितास्तत्संस्कृत्वैव तस्य मुमूर्षोर्व्रालेणेन मंत्रैरेत कालोधीयते ३। तद्भसेनाकस
ननाम यत्रावसंतनाम्ना रुरुपे टकेन प्राणास्त्वकण्ठे शुचिराय चक्रुर्वियोगिवर्गस्य रागतारा ना
नि तद्भसेना बलवता वसंतनाम्ना टकेन हठमोघकेणकस्य च प्रस्थाने हठे प्रस्थानसंकल्पोपि
विरहव्यथाभूरित्यर्थः विरहिणं प्राणाः कण्ठे शुगमनागमनानि चक्रुः विरहिणो मुमूर्षवश्चा
सन्निति तात्पर्यं सर्वेषां यात्रानिरोधः कृतो विरहिप्राणानां गमनागमनानुगुणं कृतमिति ३२ से
कौं भूतासो श्वमानतताननप्रतानिनीनां मधमानिनीनां सेना स्कपुष्पैर्वितनपत्रवल्लीः कपोलयोरा

६९

कुलयां चकार अंबुनामेको जलककर्दंके मेचकं प्रतानिनीनां लतानां सौष्ठवं बलं विस्तारयामास
अथ बाष्पपूरैर्योगिमानिनीकपोलेलोल्लिखिताः पत्रलताः अनाशयत् अंबुसेको ललनानां सौष्ठ
वं करोति स एव बाष्पपूरः पत्रवल्लीः शाक्त वाच्यानां तासां विसौष्ठवं करोतीति विरोधो वतश्चाले
न प्रतिपादितः ३३ प्रसारितान्दूरमतिगभस्ताकरानिरीयाभ्रान्तिरस्करिण्याः वियोगिनामेते
करा जयानीमपावृतद्वारपुटाश्चक्रुः ॥ अथ प्राणेश्वरतिरस्करिणी जवनिका ततो निरीयनिर्गा
त अतिगभस्तामा चन्द्रेण प्रसारिताः प्रसरन्तः प्रयुक्ताः करा रश्मयः प्राणपस्य यमनगरीसद्वा
रि तद्वारपिधानं चक्रुः चन्द्ररश्मिदर्शनेन विरहोद्दीपनात् साम्या आसन्नमरणत्वम् अभवत् इत्यर्थः ३४
मानग्रहान्न ध्ययनोर्मृगाक्षीनां मासे दुर्भीक्ष्णं दयितोपकण्ठ वामभ्रुवां लोचनचक्रवालमभ्य
स्तलीलाकुलविभ्रमासीत् मानेग्रहोऽभिनिवेशस्तस्मान् ध्ययनं वर्जनं नत्रस मृगाक्षीनां मानसा
न्तेतीनां अतो दयितानाम् उपकण्ठे गलतलं प्राप्तवतीनां रामाणां नेत्रसमूहः अभ्यस्तलीले
वकुलविभ्रमेण नदासीत् रमणनिकटे लरभावः करातस्त्विति चक्रुरित्यर्थः अतएवान
ध्ययने समृगाक्षीनां न यात दयितायाः रमणनिकटं प्राप्तानां कुलविभ्रमः अभ्यस्ता भवतीत्याश्चर्यं ३५

श्री
का॰व॰
टी॰
८०
70

सखोऽनिलः खं विषदं जलानि रम्याणि तेजस्तलहणं न वाभूः अहो मयोः काचन शौर्यलक्ष्मीश्च ।
कारभूतेष्वपि याविकारं याशौर्यलक्ष्मीभूते पृथिव्यादिष्वपि विक्रियां चक्रे सा च सतस्य ।
विक्रमसमृद्धिः काचन लोकोत्तरा आसीत् तमेव विकारं पृथिव्यादिष्वपि विक्रियां चक्रे साव
मतस्य विक्रमसमृद्धिः काचन लोको[illegible]सीनां विशेषणमुखेन पूर्वार्द्धे दर्शयति अनिलो मरुत्
सुखः सुखकारी आसीत् मेघापायेन शीतलत्वात् खं नभो विषदं मेघाभावात् जलानि र
म्याणि प्रसन्नत्वात् सूर्यादिकं तेजस्तलहणमभ्रविमुक्तत्वात् नवा भूः रसार्द्रत्वात् अपि शब्दे
न दशापि कृपया भूते भरते रेवान्तसिद्धुपव सर्वेष्वेव विकारवत्तोभूवन्नित्यर्थः ३९ मली
मसश्रीर्मधुपानसक्तो भजेमलाः पुष्पलताः सुरंघः सपव चैत्रेण वनद्विरेफः पुष्पपुतान्जे
विद्विनः पुराणः ॥ मलीमसाऽतिकृष्णाश्रीर्यस्य न कृष्णश्चेत्यर्थः वृद्धत्वादिस्वस्ववर्णापचयो ।
भवति दृश्यते हि व्यभिचारानुभावेऽपि विशेषणोपन्यासः पारम्पर्येण कवितरश्योतनार्थः य
थात आकाशमसिश्यामसितम्रसिश्यामत्वदर्शनात् असिश्यामं निरभ्रं वा तम्भंगलसूचना
र्थं तथा मधुनो मकरन्दस्य पाने सक्तो यः प्रफु[illegible]ल्लालतां भेजे चैत्रेण पुष्पाषिः कामसराज्ञेव

८०

स्पर्धयेद्दर्शीकृतः पुष्पोद्गतिसमयं तेवा चन्द्रादिभ्यो यथिकं कामोद्दीपनो भ्रमरव्यवासीदित्यर्थः अ
थ वमल्लिनलतिकामयपायी च पुष्पवतीः रजस्वलाः स्त्रीः सेवन्ती सराज्ये पुरोहितः क्रि
यते रम्याश्रये वनशाखने सूचितं ३७ अट्टुटयत्याम्यपुरन्ध्रिवाष्पधारैरिव क्षालितमस्रजालं से
रेण चन्द्रोमरलोगनानां मुखेन सापत्नकमालले वंसतेमचापायाम्बुडु निर्मलं शशिमसमूहं द
यत अतएव पान्थवनिताश्रुप्रवाहैः क्षालितमिवेति संभाव्यते क्षालितमेवाहं शुद्धं भवति चन्द्राद
स्त नाम्पुरललनामजनपदविशेषवनितानां मुखेन सापत्न्यं कस्पर्धां जग्राह अन्यथान्यस्याः समानः प
तिर्यस्यास्तास्सपत्नीतिमुख्योर्थः तस्माश्चान्यस्याप्रति प्रायशो द्वेष इति सपत्नीशब्दाद्धि इमात्रव चनोद्वे
षस्वसदृशेन सदृशास्येतिलवितेन लक्षणयासदृशमात्रवृत्तिः अतः सापत्नकशब्दः स्पर्धावाची ३८
संकोचितायव्ययपवयः प्रागतेहस्तापुष्पमितं तपवेन नदास्वकिंजल्कमहास्मितेलीलाः शिशिरे
कान्तिनाद्विरेफः पुष्पाणांमितं तपवेल्पानिर्माता कालः शिशिरस्तेन हे तनाकरेण वा संकोचिता
वायव्ययावुत्पाद्विस्यागौयेन सप्राक् शिशिरेयश्रासीत सनदावसन्ते किंजल्कसमहास्मितं समृद्ध
तस्मिन्स्मिते कान्तेन क्रीडः शिशिरे बहुलीलाजश्रासीदित्यर्थः शिशिरेयः परिमितानाशन मात्रेण श

श्री
का॰ व॰
टी॰
७१
71

णमस्याराणमकार्षीत्स प्रमरो वसंतेन सर्वलीलापारंगामश्रासीदितिसर्वर्तु भोम थावधिकश्रासीदित्य
र्थः मिननवैः पवश्निवेश ३९ दित्तुतननस्वापरमैरशोकैः कृतप्रतापानलस्तूत्रपानः गात्रा।
भिमानग्रहिलोजगंति तृणायमेनेनऊषावचूलः दित्तुः ततः पाणितः स्वापेसकोचेरसोर्थैः प्र
प्रफुल्लइत्यर्थः अशोकैः रक्तवर्णत्वात्तूतः प्रतापाग्नैः स्तूत्रपानः आस्तूत्राणिकायसम तथाभा
ढेहंकारेग्रहिलोभिनिविष्टोमीनध्वजोजगंतितृणायनमेने तृणवदनादृत्यापि यान्नकरोदित्या
र्थः मन्यकर्मणीतिचतुर्थी ४० समीरणस्पन्दनशैलराजजन्मास्मरस्मरघोमागतः विपोगिनी
निःश्वसितानिलेन प्रसक्तोनेगौरमाससार वन्दनशैलराजान्मलयपर्वतान्नत्मा त्यांत्रिर्यस्मात्
समीरणोमलत्काममनमंहाशरीररहितेन विरहिणीनिःश्वासवायुना कृतप्रसक्त्यानोगौरवं
महत्वंप्राप समानेनहिसर्वस्यवृद्धिर्भवतिरात्तश्वप्राणरदकोगौरवंमान्यतांप्राप्नोति ४१ छ
वेवपाण्डुरनमाचरितेसोः कपोलमूलात्यधिकाबलानां हवंककवत्कांचनवर्णचौरीश्यपत्रवै
त्रेनवचम्पकेषु पाण्डिमापाण्डिमत्रिगुणेनत्वात्तस्यामर्थैनियममाचरितेसोः सेवमानामत्यधिकस्ती
णांगण्डतटारिवानीयैवतत्रः कवनेतांरीमसंकांचनसमपोवर्णस्तत्रश्रौरीहचंदीमिफुल्लचाटकेषु

तिहि नवान् चैत्रमासे सति विरहिणीनां गौरत्वं सुखोभूतं मुखानां पाण्डुत्वप्राप्तेः चाटके पुगौरी
ही मिर्ह्रपते अतः संभाव्यते विरहिणीगाण्डभावो गौरत्वमपहृतम् चैत्रः चाटके पुष्यापितवानि
ति ४२ दालिणपदत्तः पवनैर्नवीनमासत्रयन्त्माम्रपदीनतंत्रं गण्डूषितासो घजगजुयो भूद्दे वः
संपकामुकलोकपालः दाक्षिणपदाक्षिणदिग्वर्तित्वे अनुकूले चैटसैर्मह ह्रुमिलयानैरिस
र्घः साम्रपदीनतंत्रं समप्रमासत्रयन् संपादयन् कामुकलोकपालः कामो गण्डूषितः अशे
घजगतो जयो येन तादृशो भूत् मलयानिलभयात्कामस्य विभ्रमाय तन्नमभूदित्यर्थः ४२ स्मराग्नि
धूमप्रतिमालिमालेव हृद्गजो चूषित चूतवायो पान्थप्रियाणां नयनानां स्वलेपुवाष्पावंसने सलभो।
बभूव ॥ स्मरपवतापकत्वादग्निः स्मरस्य धूमत्वमस्य प्रतिमा यस्याः आलिमाला या सा तथाविधा भ्रमरमा
ला यत्र धूमाग्निस्मायेन स्मरस्य धजत्वभ्रमराक्ष क्रूरित्यर्थः तथाव हृद्गजश्लेन चूषित आम्रकुरित
भूतवायुर्यत्र तस्मिन्वसंते पान्थस्त्रीणां नेत्रे षष्ठ्यक सलभं बभूव विरहिणां भ्रमरादीन् दृष्ट्वा अह
दाग्निरित्यर्थः धूमरजोपुष्टेवायौ वसति वाष्पोत्पत्तिर्हि विना ४४ वनानि चैत्रानिलचालनैरभिस्र
कौशिरे ताणाविनकृदानि समेषु स्थमन्मथस्ययेवमनोमनीनामपितर्जयंति चैत्रानिलस्य चान

श्रीकं च टी ७२
72

यैश्च नराणि ताभिः तारुण्यवितानस्य पल्लवेन नवत्वमधूत्ताः क्रुद्धाः पल्लवा येषु तानि वनानि बभासिरे अ
तः संभाव्यते स्मैः पूर्वमात्मानं मन्यमानं नवनन्दासो पूर्वसहितं नमुनिमनो पि नर्जयंतिरव यश्च न
र्जनं करोति सोऽङ्गुल्यादिकं नरलयति ४५ लतानर्तकीषु सहेलमानलोलालिपुंजासितनवाम
रास्त्र बभूव कारणः कलकण्ठानामास्थानरानो मुखेरागपराज्ञः लतापवनतोरणाग्रचामर
वाहिन्यः तास्त्र आङ्गानि गृहीतानि लोलानि आलिमालापव कुसुमचामराणि याभिस्तास्तासु नर्तकीषु
पिकनहणं नाकाणः आस्थानस्य सर्वदर्शनावसरस्य दानं नते षां मुखो रागराज्ञः पंचमाख्यो रा
गो यस्य सहेलं नन्नयत्नेन बभूव चूताङ्कुरास्वादेन कषायत्वात्कोकिलानां कण्ठेषु पंचम एव
स्वरत्नस्य शक्तिसमर्थः एतस्य राजत्वं तत्र भगपावर्णितं ४६ शनैः शनैरात्तवनान्तवीनजगात्र
योल्लेखमहाकवित्वं चैत्रेण चक्रे वनवाटकौघैरभ्यस्तसौरभ्यसुवर्णसर्गः ॥ उल्लेखः अपूर्व
निर्माणविषयः प्रज्ञोल्लासस्तत्र महाकवित्वं निर्माता तत्स्वभावः जगत्त्रये तल्लेखेषु महाकवित्व
गृहणता अपूर्वं रागादिकं कुर्वते स्मर्थः चैत्रेण च एषकसमूहैरैः तमिरभ्यस्तसौरभ्याणि पूतसौ
गन्ध्ययस्य वर्णानि सुगन्धीनि च भवंति अतोज्ञायते चैत्रेण सुगन्धिसुवर्णकृतं कविना च स्तव

णः स्वर्गः क्रियते ४७ विकोशकन्दर्पकृपाणे यस्मिन्नव्यंजनस्समालक्ष्यमिवांगसंगं जल्पाकतोसे
कमियाय चूतसौरभ्यसम्भ्रममधुपापि लोकः विकोशः कोशाद्दाकृष्टोयः कन्दर्पकृपाणः स्मरा
सिलस्य यस्मिन्नेजसासमालक्ष्यंतिनमिवांगसंगं व्यजन भ्रमरवर्गोजल्पाकतामवाद्जल्पत्वं
तन्त्रोत्सेकतद्दे कलमियाय यतः चूतानां सौरभ्यं तत्र सम्भ्रमसर्वयिता चूतरजोभक्रोपयितोबल
वान्भ्रमरवर्गोशब्दायतेस्मर्थः भ्रमराणां कुसुमवर्णे कामखड्गप्रभालेपोऽस्मैत्वणाद्भ्रमराणां का
मशास्त्र यरत्वावनामेन कामप्राणैरद्दत्वस्तुविन राजस्यप्राणेरत्नकः खड्गादिके शास्त्रमुद्दत
मुद्दहति जल्पाकस्य भवति दुर्लभवस्तुभोगं च करोति जल्पभितज्ञहेतिघाकन् ४८ श्रीख
ण्डशैलानिलरात्रिराजपुंस्कोकिलादिप्रविभक्तराज्यः हृदाहृत्तनामधिपस्य कारजगत्सवर्गः
स्मरवीरभोगं सगर्वः साहंकारजगत्त्रपाति रतपवश्रीखण्डशैलानिलो मलयवायुः रात्रि।
राजश्चन्द्रः पुंस्कोकिलः कोकिलतरुणः तदादिषु प्रकर्षेण विभक्तं विभागेन दत्तं राज्यं येन
सः जगत्कामवीरस्य भोगं चकार यस्याधिपतिः स्वयमवलिमत्वाद्राज्यभारोद्वहनं स्वयं नक
रोति सोऽन्येहृदाद्राज्यं विभज्य स्वयमण्डलं वीरभोगं करोति वं सतत्प्रभावात्कामस्य विस्मयमाय

श्री॰
कं॰ टी॰
च॰
७३

नमभूदित्यर्थः ॥ सगर्वः स्मरवीरभोग्यमित्येकपदं तया पादे प्रविभक्तमिति कर्मकर्तरि क्तः स्व
यंपक्वामालूरमिवत् विभक्तं राज्यं यस्मा इति वाक्यं यस्य चापि यतेराज्यवद्दुर्याविभक्तं सत्स्व
एवं लटत्वाद्वीरभोग्यं करोति ॥ ५९ ॥ इन्दिन्दिरैरिति भ्रमरगर्भमीषदुन्मेषवशादेककुड्मलमासीत् दि
रेफमयं पश्यामनलेखेदितोः सञ्जातमषीमालामिव स्मरस्य ॥ इन्दिन्दिरैर्भ्रमरैर्निर्भरो गर्भोऽन्तर्यस्य
तस्मादेककुड्मलमीषद्विकासवदभूत् ईषद्विकासेऽपि भ्रमरैर्भृतान्तरत्वोक्तिः परिमलातिश
यस्तु चनार्थं आज्ञालेख्योद्दूतोः सञ्जस[illegible] बद्धकामस्य संबन्धिन्तु वर्णमयं [illegible] मषीमालामपि या
नमिव तदेव स्मरस्याज्ञालेखेषु गमभूदित्यर्थः ॥ ६० ॥ मधुश्रिय इति क्रमपत्रभंगान् ध्यावस
न्किंशुककुड्मलानि अलिस्तदीयैश्च नैरजोभिः प्राणाग्निहोत्रक्रममन्वतिष्ठत् ॥ वसन्ता
लक्ष्म्याः क्रमपत्रभंगान् तद्रूपाणि किंशुककुड्मलानि भ्रमरो ध्यावसत् ध्यायति स्म तदी
यैः किंशुकसंबन्धिभिश्च नैरजोभिः केसरैर्भ्रमरः प्राणा एव ग्रासकत्वादग्निस्तस्य होत्रं होमस्त
स्य क्रमममास्वादनपरिपाटीं चान्वतिष्ठत् किंशुककुड्मलानामभिनवलिंगपत्रभंगैकरूपत्वं भ्र
मरस्यावासदानाग्रासदानाच्च किंशुकपत्वाभूदित्यर्थः ॥ मधुश्रीर्नायिकास्थानीया ॥ ६१ ॥ रता

जम्भूर्माङ्कुरवेनवो यस्तबकोपहूतैर्धृतयालिजालैः सयोगनालिङ्गनतः प्रसक्तकुचाग्रकस्तूरिकयं
कयेव स्त्रीपरिरंभात्रवकृत्वा ३५ स्रस्यमानानियानि पुष्पाणि तैः हयहूतैराकारितैः भ्रमरजाले
वेष्टितयामूर्माङ्कुरवकवृक्षतोटिटीवे अतः संभाव्यते आलिङ्गनान्मत्तङ्केसङ्क्रान्तं कुचाग्रविविबं
कस्तूरिकापङ्कं यस्याः सा तयेव स्तुमस्तत्वाद्भ्रमरास्तैः कस्तूरीत्वेन संभाव्यते यद्वा वासन्तेपुष्प
सौरभे कस्तूरीसौरभसंक्रामणसंभावनेयं ५२ ननन्थ वो येरणपुष्पेण काषायपट्टो मधुमास
भिः मानस्य चेतो गृहनिर्गतस्य चकार यात्रां स पुनः प्रवेशं ननन्थ वो नाममाधाः सम्बन्धिनस्य
चेतोगृहाद्विनिर्गतस्य मानस्याग्रतो मधुमासपर्वभिः वसन्तप्रमणैः प्रधामानस्य यात्रा प्रस्थानं मा
पुनः प्रवेशं च कार रामाविनिन्नमानः पुनः करोति न प्रविष्टः वसन्तगुणस्मरणेन पुनर्निगमम
पादि स्मर्थः अरुणैः पुष्पाणि णेरणैरेव काषायरक्तः पट्टो यस्य गृहाद्विर्गतस्य पुरुषस्य वर्तमानो
भित्ययात्रामपुनः प्रवेशं करोतीति शङ्कनत्वात् तदुक्तं विमुक्तकेशा काषायनरेन्द्यनवुभुक्ति
नैरित्यादि ५२ रसानुहत्सगानि लीनमानि रङ्गाभोगावलिपाठवन्ती किञ्जल्कतल्पे जनि
ताहकोरनिमज्जनोन्मज्जनकेलिकारः तं संगेयेके निलीनागाढाश्लेषणलग्नाजायाप्रमा

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
७४
74

रीयस्य जायायाः निद्रुः इति निद्रुः तथ्यान्ननंगस्य कामस्य भोगावलिरूपभोगावृणोनातन्यादेवन्दी।
जगज्जित्वा कामो भोगावल्कं रोति इतीव हन्तव्याजेन वर्णयतीत्यर्थः रसात्पुष्पमरः साहकारे कूत
संबन्धिनि किंजल्कपत्रागायत्वात्तल्ल लद्राकलत्र निमज्जनोन्मज्जन नूपाके लिं करोतीति एवं
विपर्यासीत् कश्चिन्मन्मृगारी गमामं केरहीत्वा तडाकमध्ये केलिं करोति तत्स्यश्मपपादः
तत्र निमज्जनमयं संभवात् ४४ मध्येनभः कौशिकवद्धूतीयं किं स्वर्गसंगमदन्तलतानि दोला
धिरूढप्रमदापदेशाद्यस्मिन्नवाप्सरसो विरेजुः नभसो मध्ये मध्येनभः पारे मध्येषष्ठ्यावे
ति अव्ययीभावः कौशिकवद्धूः विश्वामित्रवद्धूतीयं स्वर्गसृष्टिं किं चकार विश्वामित्रः किल
त्रिशंकुस्वदेहवद्धूतीयं स्वर्गं निर्ममे यस्मिन्द्धूतीये स्वर्गे नवा अप्सरसो विरेजुर्बभुः दोलाधिरू
ढा दोलाकेलिकृत्वोयाः प्रमदाः तासामपदेशाद्व्याजात् स्वर्गोत्यप्सरसो भवन्तितत्र दोलावेग
नोपरिगच्छन्त्यः स्त्रियोऽप्सरस्त्वेन संभाव्यते पुरस्त्रीणमप्सरोभ्यो नभः संचाराभावमात्रेणाभेदो
भवत् तदानदोलारूढैरप्सरः सदृश्य एवाभवन्नित्यर्थः ४५ आरूढवत्यः तरुणं तनीयं तं
वोतिस्म दोलाः तरलास्तरुण्यः वज्रद्युतिदीप्तिहारि विधानरिन्दोरास्कन्दहेतोरिवदन्तयात्राः ॥ ७४

तरलालोलालोलाः कर्मभूता आम्रकूटवयः तद्गुणः तन्निमाकाशं यान्ति स्म अतः संभाव्यते
तद्गुणी नाममुखे कांतिष्ठो हृत्कर्णेत्यस्यानुस्यास्तन्दहेनोहृदयानन्दकारणाहृत् नयात्रः कृतप्रस्थाना
रकचन्दस्य सर्वं हृत्तयामुखे साहृत्यंपनिष्ठितं रोलाधिरोहे तमसमासज्ञा मुखेन चन्द्रोजित
इत्यर्थः द्रोरपीरिचहृदापानेन युक्तं ५८ अभिनवविभवोऽस्य वन्यनान्माननान्मा निखिलश
शिमुखीनामोचयन्मानसानि अभजतस्य हृत्कारस्य सन्दसाङ्गीभिषेकैः रथिपरभृतकाण्डसोऽष्टवंग
गराजः ॥ प्रसरणनिरोधेन मानाप्योऽन्त्वनान् सर्वस्त्रीणां चित्तानि मोचयन् रागराजः प
चमोरागः कोकिलकाण्ड चूतरसाभिषेकैः सोऽष्टवंबलमभजत चूतरसंभुञ्जानस्य कोकिल
स्य कषार्यकाण्डत्वात्सवमनदचारटिमर्थः राजा च नवराज्यलाभे वन्यनस्कोटं कुर्वन्नोज्यपा
भिषेकैः सोऽष्टवंभजते ५७ उन्मीलन्मधुगन्धमधरायिकावनम्राविभ्रमेणानिखिलाशिलीमुखो
न्मखेन चापत्वं भुवनजयाभियोगभाजः सेवापेजशृङ्गारनमजस्य कामस्य सेवार्थपत्रभावं
लताङ्कुः लताभिरेव कामस्य पत्रुच्छायेमभवत् लताहृष्टैव जगत्कामस्यायत्तमभूदि
त्यर्थः यत उन्मीलति विकसति कुसुमानि तैर्भारेलेनावनम्राः तथाप्यनपव निखिलाय शी

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
७५
75

लीमुखेभ्यः स्मराक्रान्तत्वसंबन्धि संमुखत्वं वहन् सः यन्नाभिचारोऽपि न गुणत्वाद्गुणत्वाति शिलीमुखानां
शराणां संमुखत्वं वहति ५८ मलयपरिमलात्प्रभावुकः केरलीनां विपुलपुलकवेपथुमन्म
थग्रन्थकारः दिशि दिशि दृढबन्धो हारालिनां सः शिशिरेतरस परिवृढमलयोद्धूततस्यापा
लानि मलयस्य पर्वतस्य संबन्धी परिमलः तेनात्प्रभावुकः समृद्धिमान् केरलस्त्रीणा
मभिलाषजननाद्रोमांचनिर्मितात् मन्मथसंबन्धिनो ये ग्रन्थाः ये तु मन्मथोपवर्णनीयः तान्क
रोति मन्मथवृत्तान्तप्रकाशकः स्वार्थः स्मपरिवृढः शृङ्गारापरनामधेयः कामदेवस्तेन स
ख्यैमैत्री तेनाहंकृतः साहंकारः कामोद्दीपनसमर्थः स्वार्थः हारालिनां सोमदन चापला
नि दिशि दिशि शिशिरेतरे सर्वत्र वा विस्तर्थः राजमैत्र्या साहंकारस्तस्मात्प्रभवति स्त्रीणां च ।
रागं जनयति राजवृत्तान्तप्रकाशकस्यापलक्षमभवति ५९ विश्वाक्रान्त्याद्रवसर भ्रमानंगयो
धैर्यशोकैर्दधीमस्य ब्रम्हणमुखेस्तवौघो प्रसूनमधुमाला आसीदन्तीनिविडनिविडपङ्क्तिः ब
हूपदानामग्रेयस्याः सममवदत्सुणामलापदिकेव विश्वस्य कर्मभूतस्याक्रान्तिर्वशीकर
णस्य प्रवाहः संग्राममल्लस्समर्थकत्वात्कामभरैर्यशोकवृत्तैः सालशाणाणहपिपात्ताणांरुवाणा

नांशुणलतानां सखी सदृशत्वात्तत्वेन संभाव्यमाना प्रोत्फुल्लतां विकसनतां पुष्पाणां माला दधे प
स्याः पुरः समं युगपदिति निर्विडमासीदिति श्रेणी नाभ्रमरपंक्तिः पुष्पमलात्कुल्लापट्टिकाभ्रणा।
स्फुटनामिवाचरत चरितनायो यास्मरुधिराईपुष्पेणपु पट्टिकां ग्रथ्नाति ९ रोहत्कन्दुकके
लयस्तरल्लिनैर्यैनारिकेलीफलैर्योऽस्मि षड्टमरोमिभिर्बहुविधाभ्यस्तासि येनक्रियाः येकल्लोलि
नं पांसुखेलनरसात्वासंतिकोशिभिस्तैकर्णाटसमीरणैः कामिवनक्रीडारसं चक्रिरे रोहंतीकन्दु
ककेलि गेण्डुकाख्यक्रीडनकक्रीडायेषां ते कंपितैर्नारिकेलफलैर्यैपवनावहंति तथास्मिंश्च
तः सजंतो ये भ्रमरारोलंबास्तैर्बहुविधाभ्यस्ता आसि येनक्रियाद्वारिकाक्रिया यैस्तैर्भवंति
तथा वासंतिकानां माधवीनां रजोभिः ये कल्लोलिनस्तरंगिनः पांसुस्वखेलनेरसो रजः क्री।
डारागो यैः ते कर्णाटसमीरणा मलयवायवः कामिवनक्रीडारसं चक्रिरे वात्यादिवपोवस्था
विनाः क्रीडाक्रुरिरन्यैः पांसुखेलनं दिवाल्येक्रियते त्वरिकाक्रियाक्रीडायोवने तनस्त्यौ
कर्मकादिर्निवन्धः ९१ रुरुभ्रमस्तज्जवघट्टपदचक्रचिह्नं यत्रोत्फुल्लसत्कुसुममाविरभूत्तत्तानां
मानसपद्मलहंसानां सहंसैवपेश्च तनस्त्रशमाम्भेपवरहविलासमासीत् रुरुचक्राकारतया चूर्ण

श्री॰
का॰ व॰
टी॰
७९
76

मानाः मज्जवावेगसहितागेभ्रमराः तेषां चक्रं कुलं चक्राणीव चक्रं तस्मिन्दृष्टमेको यस्मात् तत् लता
नां संबन्धि यस्तुच्छं प्रोक्षसहितकसत्मकटमभूत् तत्स्त्रीणांमानस्य सद्यः प्रेङ्खलायितेनस्खले
तिः संशयोमन्मथस्येव स्थितोचरहस्य विलासो यस्मात्तदासीत् चरहः पेशलं यच्चक्रं कटय
मुच्यते दलितेनपुनः प्ररोहति अनेनामानदलनार्थे चरहोस्त्रीतिसंभाव्यते सभ्रमं दलनानापृष्ठ
दृष्ट्वास्त्रीणांमनः पिष्टप्रायमभूदितिसार्थः चरहस्येवोर्ध्वचक्रंभ्रमतिमानस्यपेष्टुमिति जानीयात्
प्रहतीतिकर्मणिषष्ठी ५२ पंक्तिः पुष्पालिहामशेषवनितानामानावसानक्रिया गर्वोन्नद्धवसत
वहुवितन्नश्मश्रुश्रियंबिभ्रती आलानायस्मरस्मरेभविपुलातायः शृङ्खलेलेहैर्लेभूर्विसव्यकष
मध्यहोविरहिभिर्नप्रदिन्नवत्मे अशेषवनितानांसंबन्धीयोमानस्तस्यावसानक्रियासमाप्तिस्त
यागर्वः तेनोद्धतोयोवसन्तस्तेनवहुश्मश्रु कूर्चः तस्यश्रियंबिभ्रती तेयंभ्रमरपंक्तिः किंनवसं
तस्यवहुः कूर्चइतिसंभाव्यते सच्चेतिवापादः सन्ध्याप्रतिज्ञा तथा आलानाद्बन्धनस्तम्भादपस
रन्नुच्यमानोयः स्मरेभः कामहस्ती तेनविपुलाकंपिता अयः शृङ्खलालोहशृङ्खला तस्मात्
श्लेवोभगितस्मय भ्रूः माभ्रमरपंक्तिर्विरहिभिर्विस्मयस्तनया दृष्टमपिनवत्मे समर्थैरभावि उपसे

७९

पक्ष्मोत्क्षेपा भगवच्छक्तिमेरुस्मृत्यङ्कितसङ्गतिः ९३ येन गात्रेण पुरा गोत्पलदृशामङ्गारवर्षप्रदा येन
भोगा रसालसालसमवपूर्णैस्त्राचलै रचिताः श्रीखण्डाद्रिगुहाशृङ्गारनरभवः शृङ्गारिभ्रुप्रोर्मिवक्त्रा।
पान्थग्रहदृशां क्षयो वक्तृषि पिरेतेदं यवो वायवः अथ गोत्पलदृशां विरहिणीनामङ्गयेवायवः अङ्गारव
र्षः स्फुलिङ्गवृष्टिः ततस्त्वाविलयगुः अग्निकणवर्षवद्दिशदरणीनां व्यधायाचक्रुरित्यर्थः तथा संभोगर
सेन रतिक्रीडया अलसालसायेवपूर्णैस्त्राचलाः स्वीकरणालैः सादरं पायमाणत्वेन पूजिताः
संभोगोपकारकत्वात् तेमलयाद्रिगुहोत्थिता वायवो वक्तृषि पिरेतूहिङ्गताः कामिषु विषये प्रोक्ति
येन त्रसन्ती शापानुग्रहशक्तिः कोपप्रसादसामर्थ्ये येषां संयोगिषु प्रसादो वियोगिषु निग्रहः अतः
ग्रहवः साहङ्काराः अहं सुभमोगुरिति पुः ९४ आरग्कुन्मलयानिलः सहृहचेकोदण्डदण्डग्रह
वात्रिमणापुरतः प्रसारितवान् गेन दीर्घो भुजः सौगन्ध्यस्पृहयालुमांसलामिलद्भृङ्गावलिव्या
जेन व्याक्षिप्तजगाहिरेपरिणमन्मौर्वीकिणग्रन्थयः कोदण्डस्य धनुर्दण्डस्य ग्रहोपग्रहणं न
त्रव्याप्त्रिमाव्यग्रत्वं तेन देवेन कामेन पुरतः प्रसारितः सोऽदीर्घो बाहुरिव आरात्कुन्मलयवातो
दिदीपे पुरेतोग्रहणं सबलत्वावबोधकं स्वबाहुनेव मलयवायुना कामो जगदजैषीदित्यर्थः

श्री
कं च
टी
११
77

यत्रवायुभुजे सौगन्ध्ये स्पृहयालुरभिलाषवती मांसलाच्छमामिलंती उपविशंती भृंगावलि लस्मा
ब्याजात्सरित्णमतः परिणमं गच्छतः येमौर्वीकिणग्रन्थयः ज्याघातलेखाः यत्किं प्रयाजगाहिरेश्र
पुः वीराणांभुजेषु हि मौर्वीकिणं भवति शत्रौ मौर्वीकिणं नाशपामं त्वभवति इति परिणमद्रू
ढणं ९५ विराटस्य पत्रिणो भुजमकाण्डकाण्डूलतां नयन् मलयवीरुधां परिमलस्य वैतालिकः
शिरेशाङ्कदेवरसः कनककेतकीलक्ष्मणा सदाहितेन समीरणेन निशामापमूर्धवौ अस्तम
पत्रिणो विषमबाणस्य कामस्य संबन्धिने बाहुं विराटकाण्डं सदृशभस्त्राभावे काण्डूल
तां प्रहर्षमभिलाषवत्वं नयन् मलयवायुवलात्कामोद्रेकः सहर्षासीदित्यर्थः मलयवीरुधां
चन्दनलतानां संबंधिनः परिमलस्य सौगन्ध्यस्य वैतालिको वन्दी प्रकाशकरस्यर्थः वसंतेन
वर्णिकेतन्यो भवंतीति प्रसिद्धे लक्षणात्काले वसंतनस्य निदेशमाज्ञां जगल्ल्वर्नलक्षणं करो
तीति ताद्रशः मनिशामस्यापमृत्स्ये कस्माद्विनाशकः सदाहितेन बातो बभौ ९९ कैलासस्यापि
शयालुशंकरगिरीलकारकाकोदरग्रासमयासभयादिवाबुचरतां हिन्वोत्तरस्यादिशः वातोसे
वनदाहितेन पयमगश्रीखण्डषण्डोत्कुसमस्य पालीरसनावलेहचकितं लल्लणं नतोपाययो बै

११

लासमयिप्राप्यालुरधिवसन्तः शंकुरलसाशीतैलंकाणामङ्कुरभूषणानि येकाकोदराः सर्प
लत्नकर्णिकोग्रासोनिगारणं सर्पाणांवातभक्षत्वात् तेनायासस्तनोभयादिवोत्तरस्यादिशौ
चरत्वमस्याःमहद्दाक्षिणपथमेवतत् वसन्ते हि दक्षिणमहद्दृश्यति तद्योत्तरदिङ्नागसर्पभ
यकारणत्वेनसम्भाव्यते अयदाक्षिणागमनादनन्तरमेव ततोपिदाक्षिणपश्चाटपिमहद्दायपो
श्रीखण्डेनाचन्दनंतत्तृणघंटेसमूहे उक्तसंती वायुपानोर्मलयो पासर्पपंक्तिः तस्यारसना
भिर्जिह्वाभिरवलेहः पानंततस्त्राकि तोभीतइवेति विशेषणमवेनरेतः सर्वत्रप्रसरत्त्वसंतनवा
तत्रासीदित्यर्थः ६७ विकसितसितगुच्छत्रमासाद्यनस्योतनहषुपदलिचक्रे प्रोषितप्रेयसी
नां पिशुनयितमसंलेदुर्निमित्तंदिनेपिसुटमजनिसपत्नानेकचन्द्रोपरागः वृन्तेषुविकसि
तानिप्रफुल्लानिसितानिपुष्पाण्येवश्वेतकंकत्रंप्राप्यषट्पदरचक्रेतिष्ठतिस्म सपत्नप्रोषित
प्रेयसीनामपान्थस्त्रीणांदुर्निमित्तंमरणलक्षणंसूचयितुंदिनेप्यनेकचन्द्रग्रहोजातः सम्र
मराणांपुष्पाणिषट्पदप्रोषितप्रेयसीनामनर्थवोजातइत्यर्थः दिवसेप्यनेकचन्द्रोपरागोयदा
भवति तदाप्यरिष्टानिभवंति कार्यकारणयोपचारात्दुर्निमित्तप्रशंतःप्रयुक्तः ६८ मदना

श्री॰
कं॰ वं॰
टीं॰
७८
78

गगनास्थाने लेख्यप्रपंचमसृंदच्चपाल्विचाकिलवृहन्मञ्जमस्तोद्दैरेकमषीलेवैः कुटिलाललिपि
भिः कंकायस्थननामोविसृत्वरपाल्यिथिनविरहिप्राणास्थायच्चयावधिकंमयुः मदनसगण
नास्थाने यत्र नदी पंकजताङ्कनेविविशणते तत्र लेख्यप्रपंचमहाशविन्यासमनुस्यं चन्द्रलासयन्वैः
विचाकिलानांवृहंतिपत्राणिवपत्राणि तेषुन्यस्तावेद्दैरेफाभ्रमरास्तपवमषीलवामषीकणैः
तथाकुटिलावक्राः समस्तैर्वाचयितुमशक्याः यालिपयोभंगयः अक्षरविन्यासास्ता ताभिः
कं नकायस्यशरीरेण मायच्चयादिकृतं च विसृत्वरपाल्विहूलयन्नयुविरहिणाप्राणेषु प्रवेशा
निर्गमौ चक्रे प्रियसंयोगे प्रवेशः अन्यदाव्ययः ९९ वनकुन्दकुड्मलविशेषणकुलालं हृदि
नायचारवहमाणुपञ्चना तिमिरंद्विहृं बुदनिचोलगोलकंमहसाविहायजगहरेककठोरन
वंसनेकुन्दानिशुंभति अतोवनेकुन्दानायहि शोषणशोषः शुष्काकुन्दयाजाताहिनसाहिम
स्याभिचारे विनाशहेतुभूतायांकुन्दयांवहमाणुपनि तत्रयञ्चनायजमानेन तन्वक्राति मिरद्विहृ
रेवमहसा तेजसाकठोरंत्वगृहीतं अंबुदामेघाएवनिचोलगोलकंप्रावरणमण्डलंमस्मात्शिशि
राभावात्मेघाविर्गतेत्यर्थः अत्रलौकिकेभिचारे शास्त्रप्रसिद्धवस्तुव्यवहारसमारोपः ७०॥

त्वात्कंदर्पयशोनुवादविडंबां मल्लीदलानां कुलं गुंजद्भृतभ्रमरश्रेयोविरहिणीप्राणध्वगुंजानयोः प
केनाजनि पान्थपत्नीहृच्छाकूरं विषं चवत्तेषां रवे नायंचवपश्येव्रवणयोर्वीणावल्लीदुर्दिन
कन्दर्पस्य कामस्य यशस्तस्यानुवादेनुकरणेन वचनं तत्रविडंबापणितानां शुभ्रत्वात्कामयश
नुकरणं नाम मल्लीदलानां कुलं यद्भूतं तद्यां गुंजंतो ह्वंतो ये भृंगास्तेषां भरश्रेयो भूतं सशाह्व।
त्वाद्विरहिणीप्राणानामध्वगुंजा निर्गमनपटहः तयोर्मल्लीपत्रराशिभ्रमरभरयोर्निर्धारणे षष्ठी
पकेन मल्लीपत्रराशिना दृष्टेन तेना पान्थस्त्रीणां हृष्येः क्रूरे विषमजनि अन्येन भ्रमरभरेण पान्थ
स्त्रीणां कर्णयोः शरपंक्तिप्रसरः प्रपेदे मल्लीपत्राणि पश्यन्त्या हृदये विषमिव लग्नं भ्रमररुता।
निसृतवन्तोः कर्णयोः शरा इव प्रविष्टा इत्यर्थः ७। अभ्यस्ताशकलेकापरिसरसरणिक्रीडन
त्त्रिकूट प्रान्तप्रोतद्रुमालीमुकुलपरिमलाभ्यंगसौभाग्यभागी अभ्यस्तोमातरिश्वा मलय।
विरहिनास्यापयावात्मनीनो मीनौकसौकपालीदयपददतिरभसाद्दर्पणः सौतांतास्वपर्णाः अश
केशीकारादितं पल्लिकापरिसरसरणौ लंकानिकटमार्गे क्रीडितं तं शनैः गमनमभ्यस्य पुनः पुनः
कृतं येन तत्क्रीडितं तेन अभ्यस्तो गृहीतात्रिकूटपर्वते प्रोता स्वर्णादीनाय येषापितां पाटलपंक्तिलस्या ॥

श्रीं
कं चं
टीं
७९
79

केद्रसौगन्ध्यसंस्कारेणसौभाग्यमंगीर्षेन लंकानिकरैपर्वतोस्ति अतोलंकायांवदनाग्निकृतस्य
वृक्षाणांसौगन्ध्यवायोः संक्रान्ते तेनवायोर्मनोहरत्वंजातमित्यर्थः मलयवृक्षाणांमाघ्वेलानिक
टावस्थानात् मीनांकस्यकामस्यात्मनीनः ताम्रपर्णीनद्याः जलानामकपालीमालिंगनंदय
द्रावयन् नतस्पर्कोस्त्रीनलरस्यर्थः सुभगस्यस्त्रीभिरालिंगयते मानतीरस्थावायुरागयौवहति।
समवायोर्विशेषणैः सौगन्ध्यमर्दवहनस्फीतलत्वादयोगुणाश्चाणिताः ७२ नवमस्तुणाक्रमेणेव
पूर्वामलायामिलायां मघाशीशिरसमपास्तोद्रेकमहद्रनिर्दष्टौ अभजततवसन्तोनंगसर्वस्वरता
विधिपूर्वमधुपनादाहंकृतोयामिकत्वं पूर्ववसंतेनतद्रेकेसति नवोनोमसृणःसकुमारत्वा
सुखोनोयस्तृणेनवलेनपूर्णामलायामिलायाभूमौशीसिरकर्तृनिर्दष्टौयतोपास्तास्मरा तदेक
मुद्रामहिमरकोपेनपरिभूतः सांद्रलीनोभवति शिशिरस्यचवसंतेनपराभवकरणद्भूमिलीन
त्वोक्तिः अतोभ्रमरमार्गेनाहंगतः सान्द्रकारः अहंकारोहिनदति वसन्तोनंगसर्वस्वोनिसर्व
प्रयोजनानि सर्वस्वसर्वथनवानेषांनस्यवारस्तावर्मसुयामिकत्वंजागर्यकत्वमभजतः अथ
वारनामसमधुपनादाहंकृतस्तयोजस्य यामिकेषुचकष्पिवदिशालानिहतोयोजागरनादास्वेचा

नीतिभरं ॥ ६२ इति श्रीजोनराजकृतायां श्रीकण्ठचरितटीकायां महाकाव्ये वसन्तवर्णनं नाम
षष्ठः सर्गः ६ ॐ नमो विघ्नहर्त्रे ॐ इति वसन्तपरिणतेनांतरंगीकृतममपेसमपेवहन्स्मभिख्यांस्म
टिकाशिवेरिणः श्रियं पादिह तत्र विगमदद्दिस्तनासवस्लदेवः ॥ इति परिणतेनः कामस्यान्तरंगीया
गपत्वेनग्रालाममभिख्यां शोभां ऊतममपेसमपे वंसतेव हर्तिमृतिकैलाससाग्रियं दृष्ट्वा कामोद्दिस्त
नासलोगौरीसहितनसदेवो निगमत् अत्र श्रिपदेश्लीपुलिंगावष्टिमसहीपुंसत्ववदारोभग
वतो स्मरदर्शनसंभाव्यमानदोषनिवृत्त्यर्थः १ हविभिरलिकशायिनः कृशानोर्दिममदस
स्याकिरीटकिंकरस्य उपवनतरुपंक्तिनीरवोद्गीकिसलयिनाम्यपुष्पिता चकार अलिके ल
लाटे शायिनो ग्रहविभिर्दन्त्रभिर्भगवातुध्यानमूलपंक्तिःसंजातपल्लवा चकार तथा मौलिस्थ
स्य चन्द्रमसो दीप्तिभिः ल्लांसंजातपुष्पा चकार अग्निदीनयोरल्कोत्लयोगात्संजातपुष्पत्वं २ वि
षमनयनहारिभिः रचितायां वनभुवि शीलभवस्मरहतेः पातैः इति कामिनरशोकमूलयान्तोमन
सिमयाभयसान्त्वकार्यमासीत् त्रिनेत्रस्मरहतिभिः तथा गौर्यां स्मरहतिपातैः रचितायां शोभितानवे
तरुजितायां वनभुवि समनामशोकपदवमूलयामप्रयान्तरे हृदयमनसकामस्य चित्रेभयाभयपोः स

श्री
कं च
टी
८०
80

न्धिः संचरन्तं तत्कार्यमासीत् अशोकावासः कामः हरदृष्टिपातैर्भीतो भूत् गौरीदृष्टिपातैस्तु अम
यमभजत् इत्येवोत्प्रेक्षामपह्नुत्या दर्शयति ३ प्रसरमवसरसमस्तं च चिदृचाकिलकुड्मलाविश्र
मस्मिन्तस्य प्रसृमरचलभृङ्गः सूनृतनीनैः सङ्कुलकयानिस्मसविस्मयमेयं तत्सावसरस्य वसन्तस्य प्र
सरम्नुल्लासमचलभृङ्गः प्रसृमरैः नवैः सकुलकयानिस्ससाभिलाषमपह्नुतिं दर्शयति सहविस्मये
न प्रमेयेन तत्सानन्देन वर्तनं यत्रानादिनिक्रियाविशेषणं चंचं ति पुल्लाविविचाकिलाम्यवाविश्र
मस्मिन्नेयस्य चुलकेनागिरतीति कर्तृकरणे थेयतिपिणादि रूपं ४ मलयपवनदोलितो च
लाभिः सविधलतान्तैरिवोपदिश्यमानं अभिसरभिमवसकोनकेनकरनकिलकं पमशि
तत्तेतन्मंगत सुरभेर्वसन्तस्याभिमुखं समभिसरभि कौतुकेन हेतुना भवस्तोत्रमागमशिव
तीविचित्रपदार्थदर्शनादाश्चर्येण हरः शिरोकंपयत् अतनतस्तदामे मलयपयनेन दोलि
तैः कंपितैः चलैः प्रांतोयासंतानाभिर्निकरलतामिहपादिश्यमानमिवमलयवाधुकंपित
भोलतामग्रेश्वर शशिरसाकंपः शिरो तस्य दर्शयति ५ अपिकजुत्नकलोलमौलिमतैः सुरस
रितः सलिलेस्तत्नोहरेण निकरकरकशाविनामयता न्स्विरमरयतसेचनोपचारः

८०

वसंतगुणट श्रीनारदयविकंपत्नुत्नकमाग्रंर्यंतिनरेह्नेनालोलोयेमालिः श्रिरस्नतोमह्नेः पति
नैर्गगाजलैर्हैनभिः करैर्णैर्वाह्रैणकत्रीस्वतिकरशिविरहृत्नाणंसेवनोपचारैः सेकेना
वर्यनार्थंपरिचरणंग्रयत्नाज्ञनानयनादिरूपप्रयत्नंविनाकृतः ९ दिशातिहशामसुग्मलो
चैनभ्रद्यविललनापटलीवनस्थलीषु ग्रथिवसदसमाह्नगुनयेरेग्राथिनतिरस्कारिणीवेसण
ज्ञालैः नसुग्ममसुंमलोचनानियसनतस्मिन्यश्णतिसतिवनभूमिसंवन्धिनीसकलालुताप
ङ्क्तिः ग्रर्थाद्वनभूमिष्वपिवसन्तोः समाह्नः कामलसमुगनयेनिहूवायपरागजालेहूनातिर
स्कारिणीज्ञवलिकाग्रयावङ्जवनिकेवाभीरिन्मर्यः प्रफुल्लालताह्सूत्रिनेत्रोपिकामकोप
विसस्मारेस्मर्यः ७ समुदितमकरुतामृतांसुनेत्रज्वलनमहः प्रसरेणमाथवस अनतुनास
मशीननापयेयेभुवनगुरुर्भगवाननिवोपदेशं समुदेग्रमृतांसुसुन्देनेत्रज्वलनलायेः
समुदितनमिश्रीभूनेयमहहलिजलसप्रसरेणहेननाभुवनगुरुर्भगवानीश्वरोमाधवसवस
नसमसमयोः श्रीननापयोर्येने उपदेशमिवाकरोत् वसंते श्रीननापावस्थावाल्लवी नत्रोस्नु
ह्वेन पूतनेत्रोग्मस्नसुमोलेहपदेशाद्रिवजाना अनपवमुवनगुरुरितिसमुचितः पाठः ८ इति

श्री कं. स्त. टी. ८

81

परिमलमालुभारिणा लब्धरितमनोहरपनीयनेत्रमैत्री भाणितिमाणिवंतसमेवमीक्ष्णोतोरिड्डहिनः
श्रुतिवर्मनिश्चयपत्र परिमलमालाविभ्रतञ्जनोर्वसंतमस्य चरितंललनाविकामादिकनेत्रमैत्रीमुप
नीयवीत्यमिरिशुभ्राः कर्णेहरपवंभणितिहृत्केरेवाक्तिमनोहरम्माणितवंतसंरत्न भूषणचक्रैरा
यीवसंतगुणान्दर्शयितुमग्रवाचेत्यर्थः २८ केचिकमालानामितिमालाशाब्दस्य ह्रस्वः वहिर्भागु
रिरेखापमवायोर्हपमगयोरित्यवशाब्दस्याकारलोपः ९ सरभिमञ्जुगृहाणादेविन्नस्समधुकर
केनकवन्धुभिः कटाक्षैः भवनशावलंमतिकेवनानांविहरदंनगाविलासहास्यशौरैः देवीति
महत्स्वोचितमामंत्रणं नस्संतोमकरन्दभोगानन्देनेतस्वनः प्रसरंतोमधुकरायेषुनेषां केत
कानासदृशैः कटाक्षैर्वसंतमनुगृहाणवसन्तकृतंललनाविकासादिकंपश्येत्यर्थः अनुगृ
हाणेतिदेवीत्यामन्त्रणागुणं अनंगमसविलासार्थं हास्यशौरैर्मृगौर्वनानामंतिकंशवलवि
चित्रंभवन भ्रमरः ''' मण्डलस्यानीयाः केनकानिश्शुक्लमण्डलस्थानीयानि ९० लवकय
तियथायथंकरोरश्मिनिकरस्लशाणिलवायनाति स्मरकरीकरशीकरांककारैः भ्रमज
लविन्दुमियानने नुरविंवं यथायथंयथोनराधिकंकरोरोडः सहाश्रुतिनिकरोयस्सतनरोणिः

सूर्यस्तवमनुखेचन्द्र चर्मोबुकोणैः स्तवकयति स्तवकं वंतं करोति स्मरकारिणः करशीकराः करांबुक
णस्तेषामंककारैः सर्थाकारैः चर्मजलकणैर्ममस्यानुष्यगकुंकाकारान्सूर्यः स्वरश्मिभिर्दर्शयति
सर्थः प्रायनातीत्यामंत्रणस्वाभाविकनेत्रविकासप्योतनमाकृतं ॥ रचयचदुललोचनकुंदानाम
तिथिमघस्मयानिद्रमङ्गषणे अनंतकुलपतिरेनकिंचनाभिर्विधुतसितासितकेलिचामरत्वं चा
दुलानां नेत्रकुंदानामतिथिदर्शनविषयंविकासितकमलकुलजरुवीतस्वेत्सर्थः पद्मेभ्यो
नेत्राणामधिकगुणत्वं गुनाप्रतिपादितं अथ अनंतकुलस्य पतिर्वसंतोवि धुतेवीजिते सिता
सिते केलिचामरे यस्य तद्भावमेतद्दृष्टीनासितासितलावण्यपललावण्य चामरत्वं तत्स्थचामरत्व
जनमवितं १२ मन्ववमनुसृतनदीर्घमत्स्यरेतेसह जहविपनिवादनौ बुजेषु प्रभवतिगिरिराज
पुत्रिसोऽठं कथमपितनसाहदेनपादपातं मन्वेसह जास्वाभाविकीयाकृतिः तस्मा: पद्मेर
हुं द्विमयाशोभया प्रतिवादः सर्थातस्मात्पद्मेषु जसृतः प्रामोदीर्घीमत्स्यरोरवोयेन तत् म
खेकर्तृ तस्मादः पद्मवन्योः सूर्यसपादपातं रश्मिसंस्पर्शंचरणनाडनं च सोऽठं न प्रभवति
नशांके गिरिराजपुत्रीत्यामंत्रणं सोऽजमाव्यापनार्थं मित्रबलेनाजितया शोभयावात्सल्याः

श्रीं
कं चं
हीं
८२
82

शोभायाः सर्वथा कस्मिंश्चिज्ज्ञातमन्तरं कश्चित्त्यजति पद्ममित्रचरणेन ताडनेन सह ते तत्पदे
राजपुत्री तिस्माभिमानत्वद्योपनार्थं १३ त्वद्गृपरिपरिवारपारिंतेन वचनचक्रसगोत्रमात
पत्रं स्पृशन्नभ्रमवपुस्तिथानरत्नापरिचितमण्डलितासितारगान्त्व नन्नस्माद्धेतोस्तवोपरि
वारेण पारिंतेन वचनचक्रसमसगोत्रे समन्तापवारणात् आतपत्रं कृत्रतवसभं गदहुपुलदेव
निपानंनिधिः नमरत्नार्थपरिचितः सन्निहितो नोमण्डलितोमण्डलीकृताकारोयोऽसितो
रगः कृतस्मरपत्तद्वावमेतनवमेत विधेयरत्नार्थसमीपे कृतस्मरपोवसति १४ तिलकं विच
रयचुम्लत्पुनाधिकारंरचयचतस्त्रिनमंगमंगमंगं मलयरुहरसैः स्मरप्रतापज्वलनावली
नशशिप्रभासपत्नैः इदानीं शोभाभावात्वचुम्लरेऽङ्गमेअधिकारमस्तावविचरयवारयङ्ग
ङ्गमस्तुत्वमवीर्यं अतः स्मरप्रतापाग्निनाविलीनाः याः शशिप्रभास्तासां सपत्नैः समैर्मलयरु
हरसैश्चन्दनद्रवैः लाञ्छितशांकितः संगोपयत्नं तदंगमंगमंगरुह अधुनातापोद्रेकः अतः अंगमंगंचन्द
नलेपंगरुह १५ मलयजरजसा कृताभिषेकां नवचकोरदृशामसत्यमेव स्तवककपटतो
पयोधरमालविरचितपाशम शोकमंजरी १६ चकोरदृशां स्त्रीणां तनुं अप्य तापवशान्मलयजर

ज्ञसावन्दनरसेन हृतोवकाशोयस्मनन्दीरंकुंकुम मशोकगुच्छुच्छला देशोकलनास्य हृपाङ्कु
सोढुन्यनमिवास्ते यस्य चस्त्री रेहेभोवकारी सोस्तूपपापाशस्मनुहुन्यनंकरोति १९ पथिकस्त्रवा
तिभिः कृताभिषेकोनयनजलैः सुकलमिचक्रवर्ती त्वदप्परदलकांतिनस्कुरीभिः स्थितमा
घपाटलिभिर्दरिद्रनिद्रं पान्थवधूभिर्विरहव्यथयानेत्रवारिभिः ऋतुचक्रवर्तीवसन्तः कु
नाभिषेकोभिषिक्तः विरहिणीरोदनेनवसन्तस्याज्ञाप्रवर्तिरनाभूदित्याशयः अथानन्तरंत्व
दोहपल्लवशोभाभाः नस्करीभिश्चौरीभिः पाटलिभिः पुष्पविशेषैः दरिद्राणि शानिशंसको
चोयत्रैवहृत्वास्थितं विकसोल्लव्यश्स्मर्थः चक्रवर्तिनस्याभिषेकेसति चौराभयवशाहिवा
निशंनिद्रारहितत्वेनतिष्ठतीत्सुचितं स्थितमितिनपुंसकेभावेक्तः ७ निर्विविप्तं कुचउ
द्रुलान्तस्फुरणेविरचयतियस्यतनोरर्हं वावक्त्रं भवतिभूतनतः सपुष्पशरैरूपनमदङ्गमंभग
स्पुवादः यस्यतनोः सामर्थ्यान्तुरवकस्य तरुणेहृदयेननिर्विड्ममवगूढमालिंगनंकवे
[illegible] पवनविविद्धानि चक्रनृपाणिसंपादितानि कुचकुड्मलानि यस्मात्वान्मकुलाकारा
यासांताः सकुरवकः पुष्पशरैर्भूतनतः व्यामस्मृतिभवतिरामालिंगनेनकुरवकस्य

गी॰
का॰ व॰
टी॰
८३

कि कामलाभात् अतएवोपवनमञ्जरीमुपवनटुतोभृन्तपूर्वोर्मगानां भ्रमराणां साधुवादोयस्ता
सु हेला गच्छन्तां भ्रमराणां गुंजितं साधुवाद इव नर्त्तयति यस्य च तेनोभागपवनभ्रमहरणपटुरेना
लितानंकुर्वंति तेभृंगाः कामुकाः सन्ति तस्मिन्मुख्याणि च संभवंति ९८ मलयगिरिभुवां
लतानां रजोभिर्विरचितनेत्रपटोपकल्पनानां भवन्तियुवजनः समीरणेनाक्रान्तशुभाम्ना
यं संप्रदायशिष्याः मलयगिरेर्भुक्तसान्निध्येषां तथा लतारजोभिः करणभूतैर्विरचिता अ
र्थायुवजनस्य नेत्रपटोपकल्पना नेत्राच्छादनवस्त्रकल्पना येस्तेषां समीरणेना वायुनां
तहणेलोकः पृथ्वीमहतोमानमयस्यमन्मथस्यवन्दिनः संप्रदायस्यपरंपरागतस्य रहस्यक्रमेनस्य
शिष्याः कृतं भवति मलयवायोरेव हतिसंनिनहणेः कामवशंगतारस्यार्थः शिष्यस्य वर्हद
सोपदेशसमयेगुरवोनेत्रपटं बध्नंति ९९ उद्दकवतिपलाशपवमन्तपवनचलाहरणवर्णेपर्णेप
त्राः विरहिमृगगटशासकलमन्तदूर तत्स्यंतपान्थजीवयेव पवनेनचलाननसत्वात्तच्छत्रप
त्वेनगौरववशात् हृतवर्णोलोहितः पत्रपंक्तिर्यस्याः अतः संभाव्यनेवहृदयोदन्तारशीभूतः पा
न्थजीवाः पथिकजीवितानि यस्मास्तेयेवमन्मोरुद्दविरहिणीनांमृगगटशामकालमन्तरकस्मा

मरणादपसृतः पत्रपलाशः कवचितिरीटेनेपलाशः पलमश्नातीति राक्षसः सपत्रवहन्नीवासंहरति तस्य
शोषणेन पत्रपलाशानि चनेत्राणि भवंति पर्णानि पत्राणि पत्रपाः नाहि पलाशस्य पर्णान्यहरणान्यपि तु पुष्पाणि च
व रक्तत्वाच्च पलत्वाच्च जीवो न्येत्ताण जीवो हिंसतीनृपस्य पलस्य २ः मदसहचरगन्धवि धूतैलापरि
मलपत्रविशेषत्वेनोज्जगेति सदयति मलयानिलो निवेचैमदनमदद्विपकर्णतालवायुः मदसगजसंब
न्धिनः सहचरः सदृशो यो गन्धः सो ऽस्यास्ति तेन हेतुनानिर्धूतो जितश्चैलापरिमलो येन तथा मदनएवमद
गजस्तस्य कर्णतालैः तालशब्दः प्रशंसावचनः तयोर्वायुः पत्रमलयवायुरा निवेलं भृशं जगति मृदय
ति मत्तानिकरोति मलयानिलस्पर्शोद्दीपकलीभूतरागाः भृङ्गावलिरणरणाचाद्भुतिं ताक्रीडंति वाङ्मु व
नीत्यर्थः मलयवायोः कर्णतालवायोश्च जातिभेदाभावे पिव्यक्तिभेदमाश्रित्य उपमा रूपकभावो ऽस्ति ः २।
म्रत्वमहृद्विवन्दमाचलमायासिन उपाविदर्तिनापत्रगन्धवाह मृदवेरयतिजपायमीनकेतोः परभृता
गाल्हुडरत्नपोत्वपालीः चन्दनाचलस्य मलयस्य म्रत्वमहृद्विवेचरति गन्धवाहः पवनो मीन
केतोः कामस्य जयार्थं परभृताः कोकिला एव गाल्हुडरत्नपोत्वपाल्यः प्रशस्ता गाल्हुडरत्नपोत्वं नाम
विरयति मलयवायोवहविमानत्वाः कोकिलाः कूजंतीत्यर्थः मांगलिकत्वाच्छुवेशोहैनजयोत्सवा।

श्रीं
क'च'
री'
५४.
84

नीतिशाकुनशास्त्रविदः गणएवालीवस्यालीशकुनः प्रशंसायां २२ शशिकरमृगतृष्णिकाधिकाराद्द्विचकि
लेरेणुविप्रलब्धजिह्वः भरमपिपरमार्थचन्द्रिकायादशीतिनपशणाविंचकोरशावः विचकिलारणुष्पवि
शेषाणांरजः शुभ्रत्वात्सर्वत्रस्थितत्वाच्च शशिकराइति मृगतृष्णिकाभ्रमस्तस्याधिकारात्प्रस्तावा
द्विप्रलब्धा प्राप्तविसंवादाजिह्वारसनायस्य सचकोरशावः समस्तेषामपिभरेनापिवनिन्त्वपशु
पशेत्तमस्यवाकार्यं कर्म एतेचन्द्ररश्मयइतिमत्वाचकोरशिशुनाविचकिलरेणवोज्योत्स्नाप्रारब्धं न
नोप्राप्तास्वादः समस्तेषामपितेषांवमत्वानास्वादयतीत्यर्थः चकोरशावइतिसाकूतं २२ सपदिरवि
जदिम्भवः समीरविषमशराजगरस्यफूत्कृतानि विरहिहरिणचक्षुषांशरीरेनिर्दयतिहालाहलस्या
दीर्घिकास्तु २४ रविजोयमस्तस्यादिक्दक्षिणादिक् ततोभूतस्याविर्भवोयेषां तथाविषमशरः कामः स
एवाजगरः सर्पस्तस्यफूत्कृतानिफूत्काराः समीरावातास्तेविरहिणीनांशरीरेहालाहलस्यविषभेदस्यदी
र्घिकास्तुवापीषुनिर्दयति निर्दितंवेतः मलयवायुस्पर्शोत्र्हिविरहिणांविषवधंयान्तिप्रान्नुवन्तीत्यर्थः रवि
जदिशितिसांकुलं २४ मदनहुतवहेद्धगोत्रस्खलातीजनहृदयाहूतिदानवलीतिनस्य अलितान्तिरिप
मात्रभ्रमराभिः सुरभिमनुनेर्द्विजुलोजराउदेति ॥ मदनः कामः सएवदारुकवाहुतवहोग्निः त

२४

त्रायणो मलाली जनस्य विरहिणी लोकस्य संबन्धि यदुदयं सेवाद्भुतिनस्मः दानं कामाग्नेः प्रलेपः तत्र दीप्ति
नस्य कृतनियमस्य सुरभिमरुतेः वसन्तऋतोः संबन्धिन वकुलोत्कटजावकुसुमसमूहस्य पर्णशाला सकाशादिय
मलिननिः श्रमरपंक्तिः प्राज्य धूमराजिरिह विषयधूमरेखोदेति धूमेन यथाद्भुतिदानं तथा भ्रमरपंक्त्या।
कामाग्नेरुदयहोमो लक्ष्यते २५ विटपिभटजनो यमुर्मदिरां शर्म युक्तपदुतिलोहवर्मवन्धान् न
यति मकरलक्ष्मणो निर्योगं सकलसुरासुरशेखरां ग्रशाखा मधुकरपदुतिर्भ्रमरपंक्तिरेव शृणामल
त्वान्लोहवर्म शस्त्रकवचस्तयोगादुर्मदिरः दमो विटपिभटजनो द्रुमयोधलोकः मकरलक्ष्म
णः कामस्य संबन्धिनं नियोगमाज्ञां सकलसुरासुराणां शेखरमौलय तेषाम् ग्रशाखा तामेव शाख्या
विश्रान्तिस्थानं तानयति सभ्रमरान्वृतान् दृष्ट्वा मदनमोहिता जाता इत्यर्थः बहुकवचा भटास्त्रप्रभे
राज्ञो जगन्मौलिं नयन्ति २६ यदिह पथिकविप्रयोगदीक्षाकरणव शावहुभूतपोरधर्मः स्कन्दलित
रजनेः स्वकुटनाम्नो विरहनन्नकरणेन तस्य शान्तः पथिकानां विप्रयोगदीक्षाकरणं विरहबाहुल्य
जननं ततो हेतोर्नः संततस्य यश्च धर्मः समजनि स्कन्दलितात्प्रल्लीकृतात्रजनिविलिशायेन तस्य वसन्तस्य च
क्रवाकानां विरहननकरणेन सो धर्मः शान्तः व्यपेतः मयोः स्वाधिकारे वर्गमानस्य पथिकविरहव

श्री
का द
टी
८५
85

पंनेनोमत्रस्मापर्मस्सचक्रवाकविरहासीकरणाविहृतिविरतिसंमन्तात्योलंकारः लव्धविभवोवसंतो
यपेषुभसेवुशुनेनसर्गः २२ वहतिमधुरदक्षिणः समीरोभवतिनिशाचविनतानदीर्घमायाः वपुषिपुलक
कंपसंपदासेमयुसमयः शिशिरंतरेवतस्याः वहनीत्यादिनवभिः कुलकं दिरहव्यथावर्णनात्प्रश
मतत्वंमदक्षिणः अप्रतिकूलः समीरोवायुःवहति निशारात्रिश्च नितांतमत्यंतंदीर्घयामः यस्याः वि
रहस्यातिवाहनत्वात् तस्मावपुषिपुलकोरोमांचः कंपश्चनयोः संपदास्तत्वदुद्वेगभावना बलात् प्र
वंसति तस्मात्स्वात्मियायावसंतः शिशिरंतरेवभवति शिशिरवद्दुसहोपिप्रियसंगमस्यभावनात् शि
शिरंतेचादक्षिणउत्तरदिग्भवोवातोवहति रात्रिश्चदीर्घप्रहरापुलककंपोचशिशिरः करोतितत्
शयनमपिसरोजिनीपलाशैर्मनसिजेसंत्प्रसितेतरानयने: अमृतकरतनोतितस्माच्चादितवि
धुतदंसनतिप्रतिष्ठा मनसिजेसंत्प्रस्यकामकरकस्यपवलत्वचिलत एणंचसितेतराणिकृष्णानि
आनपत्राणिकृत्वाणि तैः सरोजिनीपलाशैः नलिनीदलैरपिशयनंशाप्याचाट नाल्पशायाविधुतद
संततिः राहुरश्मीणि तस्याः प्रतिष्ठांपर्यवसानंकरोति कस्याः अमृतकरसदृशीमूर्तिर्यस्यास्तस्याः
स्वात्मियायाः स्वात्मियाचन्द्रसदृशी तस्याः नलिनीदलैरपिशय्या राहुवदुग्यांकरोति त्वद्विर

ह्रादिति प्रतीयमानो हेतुः पद्मिनीपत्राणां वहुत्वात्संततिरिहक्ता २९ वपुषि शुचिमुषे ठगा ठ नापे
दृशि च भूप्रोदकवर्षभाजि वर्षाः वहति कृशानतुई लापकारिणा पाचितमंतहपेवमावसते (
वल्लभाश्रविमापा ठ शरीरेव हृ नियतउपो ठाहृ ठोगा ठोडुर्वारत्नापोयेन श्राषा ठाहृगा ठ
तापलक्षणः तथा सा हृषि दृष्टो वर्षाः प्रावृषं वदति यतो भूशामुदकवर्षमस्य तूपभंजेसा अता
पवकृशानतुर्मूर्वेला अतमेद्राते विरहोद्दीपकत्वादुद्वेनापकारिणपकर्तरि वसंते उपाचितो वृद्धिं
गतोमन्मर्थस्तद्भावेनैव वसंतस्तस्याविरहव्यथावर्धयति अतोमन्तेनेवसा वसंतमप्रति हृष्टिनो
ग्रीष्मादौ शरीरादौ धारयति अमित्रसंबन्धी च शत्रुर्लौकिकमान्यः ३१ अपि च कतरलमाननस्या
निद्रापरमरसो नयनाभसावगाहः स्मितनपवनपानमेव तस्यास्तव विरहादियन्तो शरीरयात्रा
तव विरहाद्भवतः संगमाभावात्तस्याः शरीरयात्रादेहगतिरियन्ती तामेव दर्शयति अपि च क
रतलं हस्ततले आननस्य निद्रासंवेशः नयनाभसामश्रुस्रुतकाणा केवलं वतमेवगागाहनं स्नानं श्व
सितं निश्वासः अधरयोः पानमेव शोषकं स्नानपाननिद्राः प्राणिनां शरीरगतिः तस्याश्च त्वा
द्विरहतएवमभवंति : अतः प्रसाससुन्नमरणेति सूचितं विहूतसदजसोरभामिषकस्वसितवा

श्री
क॰च॰
टी॰
२९
86

शंवरं भृङ्गेणीभंगण भ्रमित नराविजयाशरदन्दभृङ्गैः प्रयुयतिमादद लिलिमानमायुः विद्भूतः प्र
काशितः सरजोत्कृष्टिमः सोऽयमभिषेकः सोऽगन्ध्यस्त्वनयेस्लानिनिः श्वसितानि निःश्वासास्ते
षां वंशावदा आयन्नायां भृङ्गवेणीः मालात्वाद्वेणीत्वरूपणं नद्याजाटसिताः हृत्सायेरविजयाश
रदन्दभृङ्गाः यमपाशसर्पाः तैर्हि देवन तरसा लिलिमानमास्वाद्यमानमायुः प्राणान्श्रयपति प्रका
शयति भ्रमरपंक्तेर्विरहोद्दीपकत्वान्मूर्छ्णः साभ्रमरत्वपैः कृत्स्नैर्यमसंबन्धिभिः पाशसर्पैः पी
यमाणा प्राणेव समभाव्यते वा तादृशं त्वमस्मत्ताबीजं ३२ श्रवणपुट नटाभिधानमद्वन्मलयप
हृद्भुनमोहनेश्वयायुः रयादहीरणमवचपानभिन्नरवीयेनामिष्टुविवोक्तिनाञितसाः तस्मान्भ्रद्दलो वेव
योः श्रवणपुटनटेरनकाणींद्भुतेनाभिधानेन श्रमरणनिरोधमलयवायुः रवयाति यतोवनसमोहसमु
ह्रीयादेनवायः ऊर्विनः कैर्नस्पर्थः सोऽहंपरस्यानीयंय लत्नुपति समंतश्वायकः तस्माद्दृष्टिः कार्णि
नव्यापिन्यासीत अयपुनर्मलयवायोर्विरहोद्दीपकत्वान्मूर्छायाद्दृष्टिरेवान्मीलनीयर्थः अनेनैवसनेत्व
रयमूरा मयत्राणायाद्दृष्टिकीर्तिपरायजानायाश्चानभिज्ञमज्ञानारेकनैमिकुरिव मद्यमगासदृष्टिवि
लारकीर्तिमेघाश्रतिविस्तीर्णायास्वरस्यामादर्पीरितीवचाग्रुत्तदृष्टिनिमीलयनीतियाकार्थः

२९ ३२

भ्रमरकलकलासहिष्णुतासे चिरमबलानि मिलेद्वणकुचाग्रे हृदयशहाविहारिणः कथंचिन्न
ववचनलवर्णाभिर्वाकूयेव ॥ हृदये भूतनस्तनववा कंप्रोनामि स्तुयेव भ्रमरकोलाहलमसह
मानासा प्रबलालनाग्रनिम्नलहाष्टिराले अयोमृत्वीभ्रालेश्मर्षः भृशाकुशमहरिष्यदेव
नस्मावपुरपस्थ्रसमीरणेरयेण पदिनसमजनिष्पनाद्विहानलनज्ञचनस्थलगौरवानराय:
विरहवशाद्दृ शांकुशांकेन्दुकुनेनस्माः शारीरमपमयोटात्प्तौणिमहूद्वपरहरिष्पदेवपादिनोद्वि
हनमवनमद्रस्तुनस्युपत्नलनज्ञगानिस्थलेनैनगौरवं नदेवानरयोदेहहरणविद्धोपदि
नसमजानिष्पनसमदपविषमम्रनसनायमद्विरेस्मोपुवानिमहाविरहानिकीर्तनेन अभि
रथानिरसंविनैर्वचोभिर्युवजनमिसाविराडुपेमसख्येः युवतीनां नहणीनां मदनीविरहानिर्वि
रहव्यथा नस्माः कीर्तनेननिवेदनेनामृनसमेन विषमद्विरेन्यः भ्रमनसहितनव विरहव्यथ
याद्गः त्वमस्यासस्वजनत्वात् रसेनाविनैः शोभिनत्वेनपूर्वैर्निः हर्जितैः ववनैर्वल्ल
भलोकं सख्येश्याभिदयनिकथयेति ३५ अलकं मनसिभूतिलतांविवायमानोमुकुल
हृदन्वरकैवाचड़र्दिनेन कुसुमशरशरपशाङ्कुदाविवंनस्तदानिवियोगिजनस्यासिन्धुवारः

श्री
कं॰ च॰
टी॰
८७
87

मुकुलानि कलिकाः तान्येव कूटत्सरुकोशः वर्षोपलप्रवाहः हिमर्तुदुर्दिनेन वर्षेण विरहिजन
स्यविनैर्वर्तमानानापूर्तिर्येषां ते बालत्वात्तानां बाधमानः कोरकाणि वर्णि मन्निवेशभ्याकर
काभिरूपणं करकास्थलतांतावायं नेकस्म्रमशरस्य कामस्य संबन्धिनी नायशस्तु टानां विवर्नः
परिणामः सिन्धुवारो विरहिजनस्फुटतां वियोगिजनस्येति कर्मणः शेषविवक्षायां षष्ठी नम
धाणमश्रीयादिति वत् क्रियाकृतावपि कारकत्वपरिहारेण संबन्धमात्रस्य विवक्षितत्वा
त्षष्ठीति न्यासकारः २९ प्रकृतिमभिसरन्तीं कथंचिद्धुनहिमर्तुर्दिनगर्भवासस्य तेः ज
गदुपवदनेशनैर्हरं चन्तरसिजमर्नैरयान्तुयाममोजः वनाहिंमयदुर्दिने मेवच्छुर्गमहः
नटेरगर्भवासः ततोमन्कैविक्रमणं त्वाप्रकृतिमभिसरदनुसर दयानयासमसर्पङ्घिने
नवमिरस्पर्धः शनैः क्रमेणादं चहूर्हिंगस्कन् सरसिजयमर्नैः सूर्यस्य संबन्धिनेमोजगदुपव
दनेसाञ्चयति ३० चूटललितासिचयाचलच्छटाभिर्मरलपुरन्ध्रकवेष्णुष्णकेतोः भवना
विजयकीर्तिवैजयन्ती मिहदयमुन्निपतीवदक्षिणयः अरलादाक्षिणयाः जनपदवि
शेषापतनश्रीस्तने षुवदुलिनाः कं पिता यस्मिचपाचलच्छटाः वतितातपक्लृपः ताभिः कर

णभूताभिः पुष्पकेतोः कामस्य भुवनविजयेन या कीर्तिः तस्या वैजयन्तीः पताका इव दर्शिता
यः मरुत्सु लयवायवहान्दिपति वायुना कंपितानां सुरलसी वल्लभानां कामोद्दीपकत्वात् पता
कात्वेन संभावनं युवजनवनकेलिसत्र यात्रा विरहिशरीरनवी नवबाहुर्वर्षः स्खलितवनतनैसै
हिसोनभस्वान् त्वामपि मानशरव्यसव्यसाची युवजनसमूहात्लोकस्य वनकेलेरनवरत
क्रीडायाः सूत्रधारः सूचकः तथा विरहिणां शरीरस्य नवीनो बाहुर्वर्ष अग्निवर्षवदुःखाक
रोतीत्यर्थः सैहलः सिंहलदेशसंदागतो वायुरित्यर्थः स्तनस्खलेति मानतात्म्रालसाटपदा
ड्डीन भवति मानशरव्ये मानलक्ष्ये सव्यसाची वामदक्षिणयोर्धी वर्षस्तुः पुष्पापिवर्तते २९
ज्वलितदलदशा कपोततताम्निस्तालतमालतरुछदासिपत्रा निरयति गृहमानदुग्धतान
मुपवनभूमिरवामनस्तनीनां दलानिविकसंतियासामशोकानि सपत्रयानतनाग्निरिवकानि
त्रयीशाग्निः ज्वलितो यत्र तमालस्य छदा पत्राणि सिपत्राणि नरकोचितकरपत्राणि चपला
नि यस्या सा उपवनभूमिर्हयानभूः गृहाद्वीरी यो मानः सपत्रवल्लभकदर्थनादुष्कृतेपा
यं यासां तासां अवामनास्तनीनामुन्नत ऊर्वानां तरुणीनां निरयातिनिरपरवाचरति सर्व

श्री
कं॰ च॰
टी॰
२८

58

प्रातिपदिकेभ्यः क्विविति क्विप् उद्यानभूमिः कामोद्दीपनत्वात्तन्महालीनां नरकव्यथासंपादयेने र
सर्थः गुह्यमानतुङ्गस्तनानामिति विशेषणपरं वा तदा फलत्वेनेत्यर्थो योज्यं रतिरमणेन रसपान्थ
नारीजनवंचनाटकनर्तनेनोन्मुखस्य तज्जनिजवनेकालिपिशुरत्वस्य वनविसारित चूतपांसु
पटः पान्थानां पथिकानां नारीजनस्य च यः सपवनाटकं तत्रान्तरं तत्र संमुखस्य रतिरमणः
कामः सपवनटः शैलूषः तत्सपुरस्तादेव पवनेन विसारितानि विकीर्णानि चूतानां पांसवस्त एव
पटः जवनिकायास्तिरस्करिण्या लिपिभंगिभ्रुजाति चूतरजोभ्यः प्रादुर्भूय कामा पान्थस्त्री
न्द्रं नीत्यर्थः नटस्य जवनिकाया निर्गमनाटकं संपादयति ॥ विनमदस्समबाणचापमौर्वी
रववधिरीकृतसमस्तलोकरन्ध्रे मधुरमधुकरेस्त्र चैत्रे चैके कथमिव मानवनीजनस्य निद्रा
मधुरमाशब्दायमानमधुकराश्रमयत्र अतः संभाव्यते विनमदस्समबाणचापकामयचुस्त
स्मौर्वीगुणः तस्यारवः शब्दस्तेन वधिरीकृतानि समस्तलोकरन्ध्राणि समस्तभुवनांतराणि
यस्मिन्नमदः चैत्रे मानिनीलोकस्य निद्राकथमिवास्ति अथवाविश्वस्य वधिरीकरणात् कामोद्दी
पनाच्च निद्राया अभावः विनमदित्यत्रास्यभिचारगतार्थत्वात् प्रयुज्यमानमयः परेशामिति

कर्मपदमत्र योज्यं अन्यथा नतु रहस्यमानं विणाविति कर्मवद्भावात् आत्मनेपदं स्यात् नमतेदण्ड
इति वदन्ति केचित् ॥ ४२ ॥ शिखरिदुहितृनरहस्यं रंगत्सूक्तिव्यवहृतिभिः शशिखण्डमण्डमाले इति ।
भगवति निकंचन प्रसादं कुन वति कर्णरसामृतप्रपाभिः मधुमधुपनपतारदाम्भंतत्रैरभिनवकेनक
सूचिसाब्धेरेखो भगवदभिमुखं शनैरयं स्यविषदमगादि शिलादनन्दनेन ॥ युगलकं ॥ शिखरि
इत्यादिश्लोकद्वयेन संबद्धार्थेन युगलकं कर्णयोरसार्थमास्वादार्थमनमृतप्रपाभिः सदाशयालि ।
काभिः अथवा कर्णयोरसप्रास्वादः सपदामृतनस्यप्रपाभिः पानस्थानैः उद्गरंगाः सोल्लासाः
याः सूक्तिव्यवहृतयः वर्ममनगुणवर्णनानि ताभिः शिखरिदुहितुः पार्वत्याः शशिखण्डमण्ड
माले चन्द्रार्धमकुटभूषणे भगवानि महेश्वरे कामपि प्रसादं अवति सति भगवदभिमुखमद
स्वरात्र शिलादनन्दनेन नन्दिनाविषदमगादि सूक्ष्मभाणि अतोशब्दां मूर्नादेन रथसनोनतैः
प्रपंचैर्मधु वसंतमभिनवमपूर्वं यत्केनकसूचिभिः सूचकरपत्रत्वात् सूचिभिः संपरिचयत्ल
ड्डितिमधुपनयता केनकानां वार्षिकत्वाद्वसंतस्य केनकसंबन्धमपूर्वं भगवदभिमुखमेति भग
वद्भक्तेः सकाशान्नेश्वर्यकीर्तिकरणं तस्माद्विन ॥ ४२ ॥ ४४ ॥ पिबति च वदति नलक्ष्मीतीवनामेतिचत्त

लक्ष्मणेन पवनं सगाढावमत्रस्तमास्ते किमपरमनिमिषेणान्वकाएपा देवर हृष्टा न वल्लभमिविलासं
मालिन कापिचेनः साटंरनिरीलणाहि नश्चोभांपि वादिवमृदविकासहं शविकास चूर्णमा
नन्वमेति नथानकृणः सघोमे वमन्नो यस्त्पनः सूर्यलम्यारिचयाद्द्वान्नमग मत्रलन्वामशहिकृ
मालेवमृनेरेवः श्रीनोलन्पन्वाक्षुीनोलश्रामरहिनम्मगामिस्पर्थः किमन्यत् नवनद्दुलर्थः
तरभिर्थमनलमविलासंहृष्टा प्रनिमिषा प्रालवनश्चन्या यानन्काएाहकहाहिका नयोहेलम्
नयाचेनः कापिनमृति नवनैनेनमः कृनंसकेचनिरामाहैपुलंभञ्जनेश्स्पर्थः यप हृंरहश
प्रहिएनाथमनाकानेगमवाहाभुजंगशशीसंगमृनानेरगात् सेजाथनंसमृदिनाभिरयप्रभाभि
लासादिशांचुरणचन्दनलेपसन्धिः हेनाथस्वामिन्पवनेगः सूर्यः स्वाहाभुजंगोगिः शशीव
नुः नेषांसंगयोगविभ्रमि नासंहृशाहृष्टीना नेरगाद्धुल्लासम्मनागृहंप्रहिएा किंचिहृंरपश्य
स्पर्थः अथननः समृदिनाभिलासाप्रभाभिर्दृष्टिरश्मिभिः दिशांसुीन्याञायिकालेनबवश
याणंचुरणचन्दनाभालेपावंगरागो नयोःसन्धिसहावास्यानेसंजायनंसपयता चन्द्रम
प्रभाःस्वेताः अग्रादिनयोरक्ताः अनः कुंकुम चन्दनाभामनेस्वताम् चन्दनाद्धकुंकुमलेप

चितः नाथेत्समंत्रणप्रयोगात्सार्थेनेत्नोद् ४९ लिम्पत्रभोमरकनइवनिस्रगणाभिष्यन्दमदस्रु
चरत्यस्फटिकाश्मकूटैः नन्वर्दिशं परिमलाद्गुपवादरदीतांपश्यपो लुमत्सपरतनः उत्समावतंसः
मरकतनरत्नानांइवागुक्तिसाधितनाः प्रवाहाः तेषां निस्रगणत्नाभिन्नैर्धा भोलिमजुपदिहानः आ
काशश्यामलयंति त्सर्थः तथा स्फटिकाश्मनां कूटै राशिभिष्यन्दमदस्रनूसंवलितैर्तेजोचर
यत्नोजयत् शशिरश्मी निर्मलयन्ति त्सर्थः अतिशयोक्तिर्द्वयं तथा परिमलस्माद्रुपवापदः
परिमलैकमयत्वं तत्रदीत्वानियमं दिशानन्वन् अयं उत्समावतंसः पुष्पभूषणार्जवतंसनः
स्फुरतिलंपश्चेतेषां कार्यः कर्म ५० दिध्मणलीकनककेतकासिन्दुवारकिंकिरातवलिपटली
शवलीकृतेयं चैत्रेणाविश्वविजयायफषध्वजस्मरसज्जीकृतामारचापततिर्व्यनक्ति कनककेत
कानिसिन्दुवाराणि श्वेतानि किंकिरातवल्लिरशोकलताविकसितपुष्पत्वाद्ररक्तानां सा पटली सम्
हः तेन शबलीकृता चित्रिता इयं दिग्धरणली चैत्रमासेन कामस्य विश्वजयार्थं ओकिनामि
त्यनेः पंक्तिं प्रकाशयति केतकादीनां विचित्रवर्णत्वात् दिन्द्रचापपंक्तिः २ शीमरम्य गृहीत्वा
यितामकरध्वजस्मरः तत्रिद चूतमसृदिदेवतयो स्विदानीमन्यान्यादिविविति यमसमयः करोति वस।

॰ यनाक्तिः ४८ प्रासादाग्रेष्विशशिखिपङ्क्ति ॰ २ पं

गण्डप्रभाभि रपहसितचम्पकाभिः व्योम्नो तसीकुसुमसाम्यमपह्नुवाना पुष्पान्विदेशामधि
गम्यविलासलोलाः दोलातलं भगवतीतदलंकरोतु

श्री
कं चं
ही
५ं
५०

तासु वैरेमेते उत्सवाभिः सूर्योदितानां दिशामाशामाश्रयत् नरदेवमहद्वापुरुत्त्वरस्मादिशः प्रणायितां प
तिचिन्त्त्वमग्रहीत् नविद्रुमाणां विकासिनां चूतानां सह सखोपवसमयावसनः पुनस्तयोः स्वयमह
तो हन्योन्यस्सखस्मसंबंधियोर्दिशोर्विनिमयं परिवृत्तिमिदानीं करोति स्पर्धदृतोरीदृशं प्राप्तो वा पुर्दे
क्षिणामिसर्थः पूतेन वसन्तसप्रभुत्वस्तु चिन्त राज्यरक्तार्थमन्त्रिद्वानाभरानां सखो राजा च भूस्यैः
क्रांतानां विषयाणां परिवृत्तिं करोति ४९ हेलावहन्मसृणदक्षिणगन्धवाहप्रेङ्खोलचाटकाशि
खोमपि रूढवंति प्रेङ्खोविलासमधुना मधुनामनामयम पादुहिरेफमिथुनान्यपि शिञ्जितानि युग
लकं हेलया पवनेविनावहन्मसृणामन्दो दक्षिणागन्धवाहो वा पुलिन प्रेङ्खोलानि कंपमानानि
चणकानि तेषां शिखोमग्रमारूढवंति हिरेफमिथुनानि भ्रमरयुगलान्यपि अमुनावसन्तेन प्रे
ङ्खोविलासं दोलालीलां पाङ्क्तिदितानिनतोदेनोपुष्पानि देशं भवदास्तामपि गम्यप्राप्य भगवती
गौरी दोलानलमलंकरोतु शोभयतु यतो विलासलोलालीलारसिकी प्रतो ऽपहसितानि निर्भि
तानि चणकानि याभिस्ताभिः गण्डप्रभाभिः कपोलकान्तिभिः करणभूताभिर्दन्तभिः व्योम्नः
खस्मातसी कुसुमपमासमंनीलत्वं सपदु वनाच्छादयंती गण्डकान्तियोगेनाकाशस्य प्रतिपादना

न् आपीयमस्मात्तिमुखेन सुधामनाभिनन्नाद्दिनोवचनमिन्दुकलाकिरीटः देवीमवोचन्नादिशान्दशानं
मुशैरै भूयोपुपोष हिममात्मिवदिष्मुखेषु अमिभ्रीनदोलाक्रीडोपदेशान्मुधासनाभिश्रमन्तमहदृशं
नन्नाद्दिनोर्वचनंश्रातेर्नन्नलेखोदेर्मुखेनापीयमृत्वारन्दुकलाकिरीट मृन्दुमौलिभूयोपिदेवीम
वोचतानातनोदशनानांदंतानानाममुशैः शमिभरैरीन्नभिहपोष्ठदिमतासतातिहिनवदिष्मुखेषु
भूयोपिदिशान्निव ५४ नन्दीयदिन्दुवदनेमदनेन्दुजालादिव्योपदेशवाक्तितनदयपुके आदरस्तना
त्तरिकरंस्मृपिरं ऊरुद्युम्नक्रोचनामयउरस्तानात्तनपारणानि मदनसेन्दुजालमदुतकर्मतंसव
न्वीदिव्यालोकोन्नरउपदेशः शिलाविघनेयस्मात्तस्माआमंत्रणं कीदृशि इन्दुवदने चन्द्रमाखि
नन्दीयद्वाक्तितदयवसंनेपुन्नमप्यपं त्वतसादोलायाः परिकरसंभारमादत्स्व गृहाण त्वसत्रै
वाणिमानामन्तपारणानि क्रहत्वदोलाक्रीडादर्शनेनमहृहेश्रमृउपारणंजायतां यावत्त्वदीय।
दोलादर्शनंनजातंतावदेवयोहपवासोभूज्जातेत्वदोलाक्रीडादर्शनेपारणंभविष्यतीत्यर्थः ५५ ४
दोलांमदाशयमिवाशुवयानानाकेमदृष्टिभिः सहविवेदिगन्नागतानि त्वत्का एवमौक्तिकतानि
प्रीतिपात्रिभिः तेसंजायतामितरतत्वकेवगीमत्तीः मदाशयममदृपमिवदोलां नाके स्वेगैस्त्रि।

श्री
कं॰ च॰
टी॰
८१
९१

नुवधानपार्वसांस्त्रैहवशादीग्धरहृदयंबध्नन्वैसाधारणेप्रभ्वेउपमानं ममहृद्विभिः सहत्वंदोला
भिर्गतागतानिकुरुष्वयथायथापार्वतीदोलागतागतानिकुरु तेनतथा नतथा भगवद्भूष्योपीतिसहार्थः
पतेनभगवत्संबन्धीकौतुकप्रेमसंकरोद्योतितः दोलोत्सालावसरेत्वात्कएदैर्मौक्तिकानांप्रति।
पात्रैभिः स्त्रीकारैर्वेनसीतः प्रजापतिकृतादन्योयस्तारकवर्गस्तस्यसर्गः संजायतामाविर्भव
तुत्वड्डारमुक्ताराश्वेनसंभाव्यतेइत्यर्थः दोलादर्शनेत्वकएदैर्यास्माकमतिप्रेरणयानारायंयेन
वद्भुक्षोतिउक्तिपुनर्दोलालीलायामुक्ताहयाति ५५ धावनेनदोलनविलोलपदारविन्दसन्दु
नितैर्मुखरैर्नामविलेलनयनैर्नो त्वत्पुरोरचयतांरणमंतरीतंप्रमत्तसिद्धनिजशाकुणप्रसिद्ध
दोलनेनदोलाक्रीडयाविलोलेचपलेयेपदारविन्देपादपद्मोतयोः सन्दानितैर्वेडोग्रतोधाने
नशैरैनसमस्तमन्तरिक्षंमुखरैर्नादशाबुधमानंत्वंनयतैर्नोत्वत्पुरोनवतुलाकोटीप्रनूपुरैर्नमा।
काशंप्रमत्तसिद्धाशाकुंतुणादिनिप्रसिद्धिर्यस्यतत्रणरचयतांकुरुतांप्राकाशस्यशब्दोनिजो
गुणइतिप्रसिद्धिरन्नुमानात्प्रत्यक्षंपुनात्वंप्रमत्तसिद्धाइन्द्रियप्रमाणात्वलुदोलायांवेगवशाहृष्ट
रोगाचारे हरेगंभ्रसानवियसंयत्केवलनूपुरशाद्भुश्रवणात ५६ अनवरसन्मदनसायकः ११

गन्धमभ्युद्गच्छद्विववनलटन्नुश्रमेण स्वामस्तवगुसरिदब्जवनंवियोगमिन्दिन्दिरैर्नयनसोरभवाद्
कौरेः नरन्नुदोला विलनमनुश्रमेण यासेनत्वनोनवरनः स्वामोनिः स्वसिनंयुसरिदब्जवनंगंग
पद्मवनं२न्दिन्दिरैर्वियोगंभ्रमैरशद नलेनयनयनः सोरभससोगन्धसमचाद्रुकौरेर्लब्धैः श्र
धवामैरभसस्वामसंबन्धिनस्वाद्रुकौरेः प्रमिद्रुकारकैः श्रनः संभाव्यनेश्रेन्नमनसिवसन्ति
सं निवसन्मदनः कामः नमसमायकभून्नानिच नानिनेषां संबन्धिनं गन्धसमुद्यानाभ्युद्र
त्र्धमाकर्षति वैनसर्गिकं सौरभ्यं सौगन्ध्यमत्र हेतुः अस्माभिल्लयादोलोत्कालुनेयथागंगा
निकटमपिगच्छसीन धैः इति युक्तोत्साहयति श्रेमस्त्वापि स्वामानां सोगन्ध्यवर्णनेन पार्वत्या।
लोकोन्नरगुणत्वप्रतिपादनेनानुरागयोनकं दोलेयमं भिनवयुमणिभिर्विनिर्यत्रियेत्रर
श्मिनिकरेणसंहरन्तोह श्रीरोढं मिदुमनसैरभसेननभ्रहृराज्ञोवितरनीवकरावलंबं हे
संहरनोहः संहरन्तोनि विदेपीयौगयच्छत्रयस्मात्समात्श्रीमत्रयेण सहस्रादिनेष्यूहः सहृदनमामत्रेण
विनिर्यन् प्रसरन् निर्यत्रोनिर्निरो येयोरश्मिनिकरेलेनकरणेनयंदोलानभ्युदयेकरावल
बहन्तावलंबपाणिस्वीकारं दिशतीवयन्तोदोलामारोढुं मिदुमनसेनत्यारचितायेमणिभिरनेह

श्री
का॰व॰
टी॰
९२
92

विततवपुः स्फुरितमूर्तिः पीवरस्य चत्वरयोः पर्यन्तेषु कामस्य रहलस्वी कारोपलक्षः ॥ किं चैयमंवि
नमहत्ठलेनावलंती दूरोच्छलत्कनकपीठमूर्ती विबाहुः आसन्नतावकपदप्रणयप्रमोदात्स्यशपाप्र
येनभिषिलास्यमिवप्रयुक्तं ॥ अविततोमरतुत्वेनद्रजितोयोमहत्नट्ठलेनवलंतीइतत्लतोगच्छन्ती
अनपववकनकपीठस्यहेवर्णचक्रलसमर्पीवयत्लपववाहवोहूरमत्स्वलंतः प्रसर्पतोयस्याः संघ
दोलातावकेत्वंसंवन्धिनीपदेचरणेतयोः प्रणयः परिचयः आसन्नोचिरभावीयः परिचयस्तेनप्र
मोदोहर्षः तस्मात्स्वयंसंन्यस्तमिवकरोति अरहवप्राप्यात्तेणयोः नृत्यतितस्यचबाहुप्रसारणमव
ति ५६ एतांसमीरचलनचलणवामिनीनां नादैर्धैनैस्वहुलकांचनकिंकिणीनां अभ्यर्थनाम
वमुहूर्तमिवाचरंतीमध्यासनारतगृहाणगलाद्विलंब समीरणस्यवातस्यवलनचलनेनश्वला
नावसारलदवामिनीनांचटुलाः वामुवसाश्वपलायाः कांचनकिंकिण्यः सुवर्णमूलघंटिका
स्तासांधैनैर्नादैर्ध्वनिभिः प्रतिचलणमारोहणनृपामभ्यर्थनांयाञ्चाकर्मभूतामाचरंतीकुर्वतीमिवे।
नोदोलांगलद्विलंबं कालातिपातरहितत्वेनातुगृहाणचिरेणेवारोहेत्यर्थः प्रार्थयितस्वमरे
तोनगृहाणेति ५७ इतिवचनमनीचोदंचिरोमांचसूचीमाविचवुहमानदसंगलितेनवल्लभेन आतिपा।

यमुपनीयप्रीतिकल्लोलिनालीदर्शविरलितलज्जातां शुनैरुपसहतन्   वल्लभेनभगवतेतिसूर
वैलक्ष्यप्रज्ञात्वाहृतनमेत्कव्वनकर्णेनमुपनीयरसेनस्कन्वा अनीचास्तूत्स्यस्तासासविवेवरुद्धया
सासूता अपवारोमांचसूच्चः पुलककंटकाः सविवासरूभावितोयस्यतनरुपुर्यस्याः तथाश्री
स्यानन्देनकल्लोलिनतनंगागीतंअग्रलितेत्रयस्याः सा उमाचिरेणविरलितांकेविस्रलितालज्जा
यत्रैवंदोलांशनैर्नतत्वरयायपसहतन् ५१ अंगैः कांचनभंगभंगीभवनैर्भातीपरंपार्श्वयोरु
ष्णीलन्माणिकर्णपूरकिरणैरुन्दुद्दिनेन्द्रायुधा आचस्कन्दतदेन्दुमौलिरयितादोलाविला।
सक्रिया   यानायानतशनैरनभ्रगगनाविर्भूतविद्युद्युतिं   कांचनस्यभंगछेदस्यानेतस
भंगीविच्छित्तिर्तस्याभवनैराश्रयैरंगैर्वपर्वैर्भातीशोभमानातथाकर्णपूरयोरत्नाभरण।
योर्येकिंकिरणाउन्मीलंतोनिर्गच्छंतोयेकिरणास्तैः पार्श्वयोः परमनर्ध्यमनुर्द्दिनंटे।
कितमिन्द्रायुधमिन्द्रचापंयया सायथावासेन्दुमौलिदयितार्द्धश्वरीनदोवर्ततेदोलाविलास
क्रियाखेलनंतयायायानायानानिगतागतानि तेषांशनैः करणभूतैरनभ्रमेघरहितेनयद्गग

श्रीं
कं चं
टीं
९३
93

नमाकाशं तत्राविर्भूता प्रकटा सपत्ना या विद्युत्तस्या द्युतिशोभां प्रापत् परमनुः शमितिपूर्वविशे
षणेन वायोरन्यं   आलिंपंती सकलककुभां मंतरालं विशालं तन्साम्यो मित्र व्यसरदसमाका।
पिलावण्यसिन्धुः दोलोत्फालावपवनकलांतुंभरेण स्वयं सा सैवैरं यस्मान् समुल्लकृत्तेन्मज्ज
नेमज्जनं च   सकलककुभां सर्वासां दिशां संबन्धि अंतरालं मध्यमालिंपंती व्याप्नुवती का
पिलोकोत्तरा लावण्यमेवाविच्छिन्नप्रवाहत्वात्सिन्धुः सो मित्र नभसि विशालं व्यसरत् वि
रगमत् यस्मात् लावण्यसिन्धौ असकृन्मुहुः पुनर्मज्जनं उन्मज्जनं च सा स्वयमप्रेरिता अ
कृत व्यतनोत् दर्शनाभावान्मज्जनमनुद्रुमज्जनं केन स्वैरं दोलायानं तत्फालावपनने ऊ
र्ध्वा योगमनेन तयोर्वै हृदयं तन्मपंचेन दोलाक्रीडयास्यनं शोभामापादितमर्थः ॥ शिवेरिड्डा।
हिनः प्रेंखोत्फालक्रियावसरे गतस्वरमणसरणे रंग्रे वक्ष्यमा प्रभावजयादिवचहुलितनवला
दिधानोपहूतसितसूक्ष्मदक्षविविचयन्तं चक्रे तत्र तालं तालदाकरः ॥ दोलोर्ध्वाक्रमण

कालेशीखेरिडहिक्के: पार्वत्याः संबन्धिना वक्त्रेण वजयान्यराभवादेव चरणस्मरणेः परप
टुनेरश्रेगनलणरोकरश्मिन्दुः चरलिनेत्यैनलाकोटीनूपुरेनयोर्ध्वानेरणनेनेनोपहूतः
श्राकारितोयस्मिन्स्फुटेहंसस्तस्य शोभानस्याविचयनेअनुकरणम्कतान् यत्तस्याः अ
मन्दीरश्रीकरभरः क्रीडाद्रिरेकऋमादासीत्तं जवनोज्जहारपवनोलोलः कपोलस्थलान्
देलानर्ति तज्जागर्च्छकनकांभोजाधिवासाकरे स्वर्गगाजलबिन्दुवृन्दमस्त्रचन्द्रविकूया
येवच तस्याः पार्वत्यादोलक्रीडानुबन्धास्रमेण खेदेन नीरश्रीकरा घर्मकणस्तेषां भा
रोयत्रासीत् घर्मकणसमूहं कपोलस्थलाज्जवनोनन्नमेदीलोलः पवनोमहज्जहारलोल
श्चहरति कमलनामद्रेलानर्तितानिजागरूकानियानिकनकांभोजानिविकासीनि
स्तवर्णपद्मानितेषामधिवासोगन्धस्तस्याकरे स्थाने स्वर्गगाजलबिन्दूनांवृन्दमंरय
वनस्तस्यहृतस्यघर्मकणभरस्यनिष्क्रयायप्रतिपादनायेवामसवत् यश्चकिंविद्वरा
तिसमवृद्धितत्त्वनिददाति वेल्लल्लीलोनरीयाचलमलसवलन्काविमञ्चारितोऽस्या
क्रांणमंजीरमञ्जुवनितनखेरिताबाउ दिक्षणलंचयानायानातिदोलाविधिभिर

श्री॰
कं॰ च॰
टी॰
७४

९५

यिनमेनेकृशरोपदर्शयंतीसा पृथ्वी सर्वस लोकत्रयजयपिशुनावैजयंतीवेरजे । वेल्लदुल्लसन्
लोलल्लल्लउक्तिर्यथा चलउक्तिर्यव स्वप्रोता यत्र तथा निनेव समगुरु त्वादलसं वलंती वलंती
याकांक्षिः रशनानन्यासेवारितः प्रकृतिः नम्रोनीचः कामेशरणेन यत्र तथा मंजीरयोः
पादाभरणविशेषयोर्मनमम पुरेपन्त्वानिनेनमनम्रत्वारितसशब्दहृनं अवणरणसर्वदिश्वणले
श्रीगा वलयायत्रेवं कृत्वादोलाविधिमिदोलाक्रीडाकरणे: करणभूतैरश्मिनमेव्याभि
निर्निरोधं गमनागमनागमनानि दर्शयंती पार्वती लोकत्रयस्य भुवनत्रयस्य: कामक
रे कोजयतस्य पिशुनासूचिका वैजयंती पताके वरेजे काम नाकात्वेन संभाविते नस्पर्धः
पताका च केपमान वस्त्रप्रोतासस्तत्स्मकिंकिणी शब्दामपटदशब्दजित्ते: सर्वभिरत्र
जीविभिः जयप्रकाशनार्थं नगरम ध्ये संचार्यं नश्निभः ॥ इति श्रीकण्ठ
चरितटीकायां पण्डितबहुनेन राजनकजोन राजकृतायां सप्तमः सर्गः ७ ॥

॥ ॥ ॥

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ विरंविलसनखेदवह्निंगैरवकृताविरहय्य केलिदोलां रभसाद्दापिस
पिबाद्रुयंत्रगिरिपुत्री जगृहे महेश्वरेण । विरंयन्खेलं नप्रकृतत्वाद्दर्पोद्धतालाविधानक्रीडनं
नेनखेदो ग्लानिर्विधाने येषां तैरंगैर्ईनभिः क्रीडादोलाविरहय्य तु क्त्वा वकृतापार्वतीरभसा।
त्वरणेवाद्रुयंत्रोपरि महेश्वरेण जगृहे अवरोहंती व भुजालिंगनसंस्थाने पार्वती भगवता गृही।
तादोलायाः सकाशादवकृष्य यावत्केलासस्थानं नप्राप्तानावदेवानिस्तेहादालिंगितेत्यर्थः।
वनकेलिविमर्दकीर्णकर्णप्रणयीन्दीवररेणुशोणेव ६ स्तनपीतननर्म्मविन्दुवृन्दे रचितगण
स्थलिर्धूर्ब्रुवे मृडान्याः अयि गण्डस्थलि कपोलोपरि चूनाः नवरतायाके केलिः क्रीडातया
तस्या वाविमर्दः संमर्दस्तेन कीर्णः प्रसारितायेकर्णप्रणयिनो कर्णाभरणीभूतानामिन्दी
वराणमुत्पलानां मे वचिनो रेणुवृन्दाः पुरागाकणास्तेशुद्धतेपीतुंनंक्रमं ये स्तेर्चर्मविन्दु
वृन्दे धूर्ब्रुडे ब्रुडितं पराग्णाः पताः तेषु क्रमवत्र्मकणव्याप्ति नगतार्थः चौरेस्या
भिनीतवेशादिसा यत्रैर्जलमखोपयोगी पते २ ज्ञामसंगिभिरंगकैः सतीसापरिरेभे सम्भगाव
लङ्गृह्ला बहुशः दृष्टदृष्टमदृष्टमूर्तिप्रियमस्मितरमितस्पाशाकं ३ अयं वागुरश्मेवैर्नःप

श्री
कं॰ च॰
टी॰
५५
१५

रुनेम्यूरस्याग्रियं मूर्स्निं नरं भवतीत्यपाताम्भक्ताशंकायैवैवं कृत्वाक्रम हरत्वात्तम भंगमनोहरं रेष्टषद
म्यवाङ्गुस्मामती सा देवी क्रमसंगीभिः सवेदैरंगकैरनुकंपितैरंगैः परिश्रमश्चालिलिंग अष्टम्
र्त्रैरितिसंकृतमभिधानं अपास्तशंकामितिवा योवीविशेषणं ३ हिमवद्दुहितृस्तदा वहद्भिः
स्तनिशेषश्रमशीकरैरशसीरं हरशेखरनिम्नगोर्मिभंगैरनुसस्रुसितचामराधिकारः ॥ हर
स्यशेखरो मौलिभूषणं या निम्नगा गंगा तस्या यऊर्मिभंगास्तैरंगाव्रणस्तैः सितचामराणाम
धिकारः कर्तव्यतानुसस्रे प्राप्ताय तो हिमवदिग्रमानत्वात् श्रमशीकरा चर्मकणा यस्य तदा
वहद्भिः ऊर्वद्भिः सन्निवेशेन श्रमनिवारणरूपेण कार्येण च चामरैः साम्यं ४ चटितान्यग्रक
रः पपौ सतनस्याः श्रमजानिर्भरं जृंभमाननमंभः गिरिशस्य शशिखण्ड ऊर्ध्वनेत्रज्वलनासंगभुवा
पिपासयेव ॥४॥ चटितान्या योजितान्यग्रकराग्रम्पग्राणि पाणि श्राणि च येन स गिरिशस्य शशि
खण्डः चूडाचन्द्रस्तस्याः पार्वत्याः श्रमणं खेदजातं निर्भरं जृंभमाणमत्यर्थमुद्भवद्यो घर्म
जलं पयो पीतवान् अतः संभाव्यते ऊर्ध्वनेत्रज्वलनाग्निस्तस्याः संगः प्रत्यासत्तिः तस्माद्भूत
सन्निर्यस्यास्तया पिपासयेव दग्धूतयेव यस्याश्चाग्निनापेनापिपासा भवति स चटितान्य प्रकैरो या

जितहृत्सुगुरोजलेपिवतिप्रेमवशाद्गगवां सृत्रैवसत्त्वेदिहितमामीदित्यर्थः ५ विजयाकरनर्ति
तैर्मृहूर्मोत्कचकुंभातिथिचर्मवारितस्याः अतिलोनालिनीदलैरशोषचषकैर्मारकतैरिवाच
वाम ।। विजयापार्वतीसखी तयाकरणेनसवहस्तेननर्तिते आलिते नलिनीदलैः पद्मिनीप
त्रैः करणेरनिलो वायुः कुचकुंभातिथिचर्मवारिसलिलकणशोषणशीलस्थिरपूर्वांगतत्त्वचर्मवारि
स्वेदजलस्य हूर्मोदाचचामनिर्गीर्णवान् अतउपमीयते मारकतैश्चषकैः पानपात्रैरिवकुचयोः
कुंभद्वारोपेणरूपुत्वे प्रतिपादितेपिचर्मजलस्य अभितिथित्वोक्तया महिमोत्कर्षः प्रतिपादितः
अतिथिः पुंलिंगः अतोचर्मवारिशब्देनसहैकपद्यं ६ त्वणशीविदिनवेगनारतनसैः श्वसितनता
नवनीगतागतानि अनतोदिवबीजनोपचारंरनिजचूर्णलकमालिकापितस्याः ।। हेत्वेणे
शितितेपुनः पुनः स्वीकृतवेगतारतनमरयप्रकर्षोयेस्तानितैः श्वसितैः निःश्वासैर्गतागता
नि आनवनीगृहीतानी निजाचूर्णलकमालिका चूर्णकुंतलपंक्तिर्वीजनेनश्रमानिवर्तनेनो
पचारंरूपरिचरणमिवअतनोत् चूर्णशब्दःकुंचितवचनः ७ वचनाधिकमापुरीशुशिक्षः
पिकलोकोमिकचूततजागर्थकः उपवीजयतिस्मतंनाकमार्गितत्यदीत्वागुरुभिः गहस्समीरैः

श्रीः
कं. वं.
टी.
११
96

अंतिके तत्सर्वं स्मानि करवर्तिनि वृत्ते जागरूकः वृन्ताङ्कुरास्वादावहितः इत्यर्थः तथा वचनानामर्था
त्पार्वतीसंबन्धिनां यानि अधिकमाधुर्यैः प्रकृष्टमधुरत्वानि तासु शिष्यः प्रकर्षेण तस्यास्तस्या उपजीवक
इत्यर्थः पिकलोकः कोकिलसमूहः क्रमेण दोलाकृतेन यातिः पीडितस्याः प्रतिनिर्वारणत
चरीतानि यमस्त्रगुरव उपदेष्टारः तैः गृहसमीरैः पवनैस्तस्याः पार्वत्या मनुपजीव यानि समाशि
क्षत्रमहागुरुं स्वल्पगुरुभिः सह परिचरति ८ अथ लोलकपोलपाटलिम्निस्खलितस्वेदष
षड्भिरिव मितस्याः निभृतश्वसिते चविग्रहे भूद्विधुताशेषपरिस्फुरः सखेदः ॥ लोलोनिवमेना
भिन्नत्वेन वर्तुलः कपोलपाटलिमा गण्डाहरिणिमा यस्य स्खलितः स्वेदः एव षड्भिरिमा च नर्मकणवा।
हुलं यस्मात् निभृतानि निवृत्तवेगानि श्वासितानि यस्य तस्मिन्विग्रहे पार्वत्याः शरीरे सखेदो विधु
ताशेषः परिस्फुरः परिवारः स चाप्रनिवृत्तो वर्णितः ९ षडुवाहवधूस्तदा मृडानी निर्विडक्रीड
नशीर्णसर्वभूषा अधिकाधिकभूषणमभ्येतावनमेनेतनयव चन्द्रचूडः मृडानी पार्वती वपुर्नि
विडक्रीडनेनानवरतदोलाक्रीडया शीर्णा विक्षिप्ताः सर्वभूषणानि यस्या तस्य षडुवाहयद्धभारतन
यवेद्देतोश्चन्द्रचूडो भगवानेनां पार्वतीमधिकाधिकानि भूषणानि यस्यास्तां मेनेव तनशाढ़ोविन

कैर्भूषणैर्गुटोलावेगादृष्टेषु निजलावण्यप्रादुर्भावात् भूषणानां शोभाप्रणयिकत्वमिति विरोधो
वनशोभैर्नस्तुविनः १० मृडमौलिशशांकरश्मिभिर्यन्मुखपंकेरुहन्न्यमीलन् तस्माः नतु जृंभन
पथमत्र जृंभोमदनस्माहृद्युवादसंप्रदायः मृडस्य भगवतो मौलौ शशांकस्य रश्मिभिस्तस्माः
पार्वत्याः संबन्धिमुखपद्मं यदुर्मिमील स्वेदनिवर्तनाय हि च कामप्रपंचवन्नृशभिः पद्मविकासो
मदनस्माहृद्यवादसंप्रदायो जृंभितः कामस्माहृद्यवादो विरुद्धयोरपि एकत्ववचनं चन्द्रप्रभया हि
पद्मस्य विकासोऽन्यत्राविरुद्धः अनुनयसपत्वसिद्धम् इति एवं कामाहृद्यवादः ११ गिरिराजभुवः श
शांककान्तवदनं प्रोत्फुल्लसदस्फुरश्मिपंक्तिमन्दुरुहुग्रकराभिमर्षयोगाद्विगलत्स्वेदजलप्रबन्धमासीत्
प्रोत्फुल्लं तमुत्फुल्लं ततोः स्फुटानिर्मलारश्मिपंक्तयः यस्य तत्तथा शशांककान्तं चन्द्रकान्तं गिरिराजभुवः
पार्वत्या मुखं मुहुः पुनः पुनः हरस्य भगवतः करौ हस्तौ तयोरभिमर्शः तेन योगाद्विगलितो निर्गतः स्वेद
जलप्रबन्धः यस्य तदासीत् स्वयं हरः स्वेदजलोद्गमनमकार्षीदित्यर्थः अथ च शशांककान्त
तमग्रकरस्य सूर्यस्य योगाद्विगलज्जलं भवति १२ रुचिरं शिशिरोपचारं तत्रैरिति देहात्मनिम
ग्नं तानितनः ऊरुस्तम्भोऽप्ययनेन मालतानां सफलीकृतमिपेषवेत्रमेत्री इति पूर्वोक्तप्रभृत्सवि

श्री
कं चं
ही
९२
97

ंशिशिरे यस्य प्रचारः परिचरणं तस्य तंत्रैः प्रपंचैर्हेतमिदं ह्यास्यति मरुतो वारि तस्मात्तीरे वसंतानेनव
नेमिदं ह्यास्यति मरुतो वारि तस्मात्तीरे वसंतानेन वनेमानत्वान्न तर्षस्याः बीजखेदे मर्थः सा पार्वती
ऊहमोक्षयेन पुष्पावचयेन ललनानां चैत्रमैत्री पुष्पोद्भवलक्षणं सफलीकर्तुं फलयितुमिये यस्य उद्य
मनायि कायाः पुष्पाणामवचयेन सफलता भवति १२ सुमनोनिवहं गृहीतुमिच्छुर्जितमरकताशव
लेन्द्रनीलभासः प्रतिपण्णतयैव दृष्टिपातानमुचन्त्या प्रथमं महीरुहेषु ॥ सा पार्वती महीरुहेषु
वृक्षेषु दृष्टिपातानमुचत् वृक्षानद्राक्षीदित्यर्थः यतः सुमनोनिवहं पुष्पभरं ग्रहीतुमिच्छुः प्रता
विकासाज्जितमरकताशवलानामिन्द्रनीलानां शोभा यैः श्यामण्डलस्थानीया मरकताः हृत् सम
ण्डलस्थानीयानीन्द्रनीलानि अतः संभाव्यते प्रथमं प्रतिपण्णतयैव प्रतिपण्णं प्रतिविक्रेयं येन
पण्यं क्रीयते यस्य किंचित्क्रीणाति स प्रतिपण्यं ददाति १४ श्वसितेषु सुरजनस्य तत्र तस्याः प्रसर
त्सौरभसारसत्रदानं अलितर्ककलोकमूम जन्मा ऊसुमानां विरलीबभूव भारः १५ तत्रैकेला
सोद्याने तस्याः पार्वत्याः श्वसितेषु निःश्वासेषु प्रसरद्व्यापकं यत्सौरभसारं तदेव सत्रं तस्य
दानं सुरजनस्य कुसुमानां पुष्पाणां मलयपवनतर्ककलोको याचकजनस्तस्य भूमा बाहुल्येन

स्माज्जन्मोत्सविर्थे समस्तभारो विरली बभूवान्योभूत् स्थितिनेत्यः पूर्वं भ्रमराः पुष्पेष्वेवासन् निःस्था
नेषु निर्गतेषु तत्पुष्पेभ्यः स्खलित्वा नेत्रेष्वागताः स्थासानामधिकसौगन्ध्यत्वात् १५ अथ तामनुज
ग्मुरहान्ते षड्ढूर्मणिमंजीररवैरुदीरयन्त्यः मदनाभ्युदयोत्सवाग्रवाद्यविजयायाः प्रमथाग्रणीः
मण्यः तस्मिषड्डिः स्फुरद्दूर्मणिमंजीराणां रत्ननूपुराणां रवैः शब्दैर्मदनस्याभ्युदयोत्सवे ग्रवा
द्यमुदीरयन्त्यः नूपुरशब्दाः कामस्योदयोत्सववाद्यभूता जाता इत्यर्थः यथा वाद्यान्युत्सवं सूच
यन्ति तथा नूपुरशब्दाः कामोदयं सूचितवन्त इति तात्पर्यं विजयाख्यो देवी आद्यायास्तां ताः प्रम
थाग्रणीनादेवप्रधानानां संबन्धिन्यो रमण्यस्तामनुजग्मुरनुययुः १६ ललितकाललितकाद्य
लोकितदेव्यानरलाकेरलमाहृतनस्फुटाभिः पृथुवेपथुमद्वपुर्भिर्विस्मृतमनोलुलितैर्भियाविधृता एवनी
वकरलोद्योतदलिणपद्येनपदविशेषस्य स्फुटमाहृतनस्फुटाभिस्तैरलासकं पाललतिकाललतिकाद्देव्या
वलोकि विलोकितातः संभाव्यते भविष्यन्तीभाविनी यास्तमनोलुलितैः पुष्पहृद हृरणेना
नेभियापृथुवपुर्वेपथुसंकंपस्ताहितैवपुर्भिर्विधृता एवता प्रकाशयन्ती कपस्य वचनादिहरिषेते
समयात्कंपेन १७ निभृतंप्रातिकेलिवल्लितस्मान वशोभाविभवाद्भुतेनवक्त्रः भ्रमरावलिलो।

लोहशृंखलानां विनिवेशैरिव बध्यमानमासीत् तदीयः शोभाविभवः सप्तलोकोत्तरत्वाद्दु
र्नमात्सूर्यं तेन हेतुना सर्वानुक्रीडाललनासुनिभृतं निबद्धं लब्धदंष्ट्रैर्भ्रमरावलय पञ्चवर्णसंख्या
नाम्नां लोहशृंखलानां तासां विनिवेशैर्निवेशनैर्बध्यमानमिवासीत् यस्य शृंखलाभिर्बध्यते स
निश्चलो भवति ९८ तदिह संकटसीम्नि कर्णिकारैस्तनुलेखोपरिपस्पृशे सहरीणां ऋषिगणानामि
वाङ्गनां गमसंगात्तद्वसौरभ्यमगोचरं विधातुः तदिह मिथुनैः संकटां संबद्धायां सीमान्तत्र क
र्णिकारैः सुरीणां देवीनां तनुलेखाग्रे खोसंकटत्वाद्देवपस्पृशे स्पृष्टानः फलोन्मेखलाश्रंगना
नामङ्गेनसंगात्सौरभ्यसौगन्ध्यं ऋषिगणैः प्राप्तमिव यतो विधातुः स्वसृष्टेरगोचरमविषय वि
धातुस्तेषां निःसौरभाणां निर्माणात् अंगरागसंगादिति वा पाठः ९९ अपि चोद्दण्डलः स
दायिकं यो मधुगण्डूषसमर्पणेन भृंगीः स तदा गिरिजानुयायिभृंगीमधुगण्डूषरसं वनाव
कान्त मधुमकरन्दस्तस्य गण्डूषश्चुलुकं तस्य समर्पणेन दानेन यो बकुलो भृंगीर्भ्रमरीरपि
नोदप्रीणयत्स तदा गिरिजायाः पार्वत्या अनुयायिन्योऽनुवर्तिन्यो या भृंग्यः कामुकास्तासां मधु।
गण्डूषश्चुलकं तद्रसस्य चकांक्षाकांक्षितवान् यद्वा मधुना भृंगीस्तर्पितवान्स एव

भृङ्गीभ्यो मधुप्याविततवानितनिवनशाखात्राविततो विरोधोर्थभेदात्समाहितः ऋपिनोदितेति धिन्वि
कृण्व्योरचेति लटि तिङ्रूपं २० तिलकोग्रपच्छायितो मरीगुच्छकिंरतीगुपदृच्छुपेव हृष्टि कमपि
भ्रममनवेणमधुः शारकारः क्रमस्मातृयसनते ॥ भ्रमरीगुच्छेवीगुपदृच्छुपेव हे नंदिवैनेवहृष्टि
त्विपंतीगुमतीगुमयस्तिलकहृदः कमपि भ्रममलमापिशातानयतुखरनादि रूपमायासमंनरे
णविनाजस्तमातृयसगुच्छेषोः जनेजातः तमाणकरात्तपानेनातिलकस्यविकसनीयत्वात्
तिलकगुच्छाणिगुच्छेषोः शाराज्ञातार्थस्यार्थः २१ विशतोविभुधीजनसमस्य कच्चरणस्पर्शमि
वानमम्रमणप्रतिबिंबिवनिभाद्गुलीयतस्थेमाणिमयाविपिनावनावशोकः ॥ वंनविशतोदे
वीजनस्याभ्रमेणदेवीकृतंयत्नविनापादस्पर्शप्राप्तमिवाशोकोमाणिमयावनभूमौप्रतिबिंब
वाज्जेनतिलीयतस्थेयानिलीनः पूर्वकालोविवक्षितः अनेनमार्गेणपासंसत्वादेव्योमासमस्यका
दाम्भास्पृशान्वितीवाशोकोभूमौप्राविष्टः २२ चरणहृतिभिः प्रसूयनीत्वाविकचत्वललना
नवैर्लनतः समकालमशोकगुच्छज्ञानैर्वतसर्गाख्यातिसंसतीर्विनेतुः पादाहननैरशोक
गुच्छाणुत्वायतान्येवविकचत्वविकासनीत्वातान्येवनवैः लग्नं स्मक्षिप्तन्दस्मोललनादेव्याव

श्री
का॰ व॰
टी॰
८९
९९

ताशोकवृक्षमूलाज्जातेर्वृक्षगणपत्रसमकालं सर्गास्थितिसंहृतीः सृष्टिस्थितिसंहारांश्चक्रुः सर्गादीनां समका
लत्वसंभवाद्वृन्तान्मूर्धपोतकं जातेत्युक्तिद्वारेण सर्गादिसंबन्धः २२ सुचिरं विगमक्रमापि वे।
लसदसंपर्करसैरशोकपाली सहसा विबुधाधिपावरोधैर्यच्चक्रे मधुपोत्थकाममधेनुः विरका
लं विरसत्क्रमारसरहितापि अशोकपङ्क्तिर्विबुधाधिपावरोधैर्मणिभिर्मधुपोत्थसमभ्रमर
कुलस्य कामधेनुः संघपवञ्चक्रे कैः खेलनां विहरणां पादानां चरणानां संपर्कोद्गतैः तत्र रसैः क
रणैर्विशेषणं वैतन्न् रामाणां चरणाहननात् विकसितोऽशोको भ्रमरानतर्पयदित्यर्थः २४
वकुलो द्विजजातिसंस्तवेनापि पदोमुखोषणमयपीतश्रासीत् वनगाढनिषेवितस्वशाखैरपिपा
तितम्यसत्त्वभाविकृत्वैः द्विजानां भ्रमराख्यानां पतितानां जातिः समूहस्तया संस्तुतः अशोकः
प्रमदानां नायिकानां मुखोषणमयं मुखाद्भुतं तांपिबतिः सपीतश्रासीत भृङ्गपीतो कर्णरीतिक
नरिक्तः सर्वंपीतमनेनेति वाहिताग्न्यादित्वात् पीतशब्दस्य परनिपातो वाख्यास्थेयः गाढनिवि
ष्टं कृत्वा निषेविता स्वशाखाखेलनायैस्तैः कृत्वैः स्वदापाति संपतितस्य भावः पतनमनुभावि
प्राप्त वनापि शाद्वैविरोधमान कौयेनमयं पीतसद्विजेन सतः यः स्वाशाखेष्वाख्यायविशेषेस।

वेनेसपातितस्माचारुभ्रूशममनुभवति २५ रमण्याश्चरणेन यस्याशोकेस्तद्दोहदस्तमपि प्रसूनषण्डं
नहृण्णहृणरन्नूपुराङ्गुस्तवकस्तु नतेनाचिराद्बोधि अशोकवृक्षेस्वपादं ददतीरामास्तः
सयप्रवोदस्तत्जातंपुष्पषण्डं चिराद्बोधि ज्ञातवतीयतः अरुणरत्नानि पद्मरागास्तन्मयैर्योन्
पुरैन येरंशवो भासस्तपवस्तवकागुच्छास्तैस्तु ज्ञातानुर्यस्मनूपसाम्यं विरबोधयेदन्तः अशोक।
पुष्पाण्यशोणस्वभावात् २६ हृदताडितमूर्तिरंघ्रिणाग्रमन्त्ववरीभूतविलासनूपुरेण अथ
रयुतितस्करणप्रशोकः स्तद्दशामाशुपोषकुट्मलानि ॥ मन्त्ववरीभूतः शाब्दायमानः वि
लासनूपुरोलीलामञ्जीरो यस्मिन्नेवाङ्घ्रिणा चरणेन हृदेनतरसा ताडितो हृताम्भूर्तिर्यस्यसोशो
कः स्तद्दशांसंवाञ्छितो यरस्य यायुतिः कान्तिस्तस्यास्तस्करणिसा हृ पणान्कृतचौर्याणि।
कुट्मलानि कलिकाः पुपोष हृठ ताडितमूर्तित्वादिव कोपकरणाद्यस्य द्युतिं तस्करणि
निर्धूपमानो स्मेता २७ श्रवणाभरणीकृतनवधूनाम्रपकारान्तरस्माद्याव शोकं नवज्ञ
कुमपत्रभङ्गभासाप्रतिविंबेन विमण्ड्य न्वकपोल श्रवणयोः कर्णयोराभरणीकृतं भूषण
तानीतमशोकं कदेव धूनाम्रपकारान्तरमन्यमपुपकारंगण्डमण्डनरूपमाद्योजन।

श्री
कं च
टी
१००
100

यामास पतेनेव कुङ्कुमेन पत्रभंगः पत्ररचनातदृढाय स्तनेन प्रतिबिंबेन कपोलं गण्डं विमण्डयद्भ्
घयत् पतेनेव पूर्णा विषदगण्डत्वमस्तज्ञा वर्णितं २८ सस्मरप्रमदाजनस्तदानीं वनपर्यन्तपा
घप्ररोहभाजि करञ्जलतनकर्मणा विकारान्नुतिमन्नेस्मननस्यापिव्यधत् वनपर्यन्तपघप्ररोहं
जन्मभजतिमन्नकनामाणि पुष्पेकरञ्जेनैवैः तत्कर्मणाकरणेन सस्मरप्रमदाजनोदेवीलो।
कोविकारान्विक्रियाव्यपञ्चाकार्षीत् अथच मन्ने वासनावन्धरहितैः कामजननमिस्यापिविरे
पयोतकः प्रयुक्तः २९ सहकारमयोविधायकाविन्तनपुष्पव्रजसंपदापिकानां वसतिच्छि
दयावचोनुवादक्रमवैरप्रतियातनं चकार सहकारद्रुतमविनोस्थितापुष्पसंपयस्तं विधा
यवसतिच्छिदया सहकारपुष्पच्छेदेन पिकानां कोकिलकदम्बकेयस्तद्वसामनुवादोनुकर
णेनक्रमेण यद्वैरं तस्य प्रतियातनं शोधनं चकार काचित् वैरिणश्च वैरप्रतिवैरेण महान्तःशो
धयन्ति कोकिलमधुरवादिन्यस्ताधुवनयद्दस्याशयः ३० अथवाद्विंसकेरणकापिदप्रशिरसाधु।
छमशोकपादपस्य अपनेतमिवाङ्घ्रियातहेलाविनयातिक्रमजं कुपः प्रबन्ध्य अशोकवृत्त
सपुष्पं करेण वाधिस्याहत्य काचिच्छिरसादप्रेकरग्रहणस्कन्दान्नमभूमस्य शोकस्य पुष्पितत्त्व।

सापनार्थमभूत्कलशेषेत्ता अंबुधिगृणपादेव वालोहनंनं तेन हेलासहवासौ विनयातिक्रमः अविनयः गे
डुं स्यन्नतो ज्ञातहषः प्रवन्यं सन्नतिमपनेतं वारयितामिव प्रणिपातप्रतीकारः संरंभो हि महात्मनां
निद्रेयेसावियेयक्रतेर्वभूमिः च्युतेन्हूनं व चंपकप्रसूनं अथ कांचनकर्णिकाकपोलस्थलयोस्तस्म
च सामरसमासीत् च्युतनिद्रुमपसंक्रांचितं न व चंपकपुष्पं व भूमिः कर्णिकेटेनिहितं तनंः का
चनकर्णिका स्वर्णकर्णाभरणकपोलस्थले गाण्डतटं तयोस्तस्य चंपकस्य चेति त्रयाणां सामर
स्यं गौरत्वानुगमाद्विभागाभावोभूत् २२ मुखेंदुरुहे रोहिरेफनादैः सलिलतानंगमहेभ हेमचारु प्रि
यगात्रस्य गोत्रमिमंजसा च तस्याः कांचनचंपकं ददर्श उहे रे अनेरोहिरेफालेपां नादैर्मुखेरमन
सलितानुहूतः नंगमहेभस्य मदनमत्तगजस्य संबंधिनी हेमचारुणि स्वर्णकिंकिणीयेन तस्य
एपकपुष्पं कांचनप्रियगात्रस्य वल्लभागात्रस्य शोभया सगोत्रं सदृशमिसमतोहे तोरजसं दृदर्श प्रियया
सह पुष्पपतितानामवतरा २३ कबरीभुजंगीनयामरीभिस्तगरैरेश्चितकंचुकेवचक्रे अभिपन्या
यथामयुवतानां प्रकरोवाणीभरांतरेसमर्ज अमरीभिर्दंबीभिः कबरीपक्वत्रूपसात्रिवेशाभ्यां भुजंगी
तगारषुष्पैरंचितः शोभयाप्रजितः कंचुकोनिर्मोकोयस्याः सा नयाचक्रे यथाकबरीमभिपन्नमधु

श्री॰
कं॰ च॰
टी॰
१५
१०१

भ्रतानां प्रकरो भ्रमरभरो वाणीभरां तरं द्वितीयं कवरभसमर्ज अंतरशाखेन सहजस्य उगौरेक्ष्णादनाद्वितीय
मुच्यते ॥ २४ ॥ नवकिंशुककर्णपूरसम्पादयितेन स्वकरार्पितं बभार । वेतनं तद्गुणमेव तस्य पत्न्याः प्रकटा
पाटलमाननं बभूव । भर्त्रा स्वकरेण निजहस्तेनार्पितं दत्तं नवकिंशुकैः कर्णपूरं कर्णाभरणं यस्याः बभा
र वतायाः श्रेयेन तद्गुणपवतस्याः तं बाल्यिन्याः सपत्न्याः आननं मुखं प्रकटं व्यक्तमापाटलं अरुणं बभूव
सकोपत्वात् लोहितस्य कारणं किंशुकपारणमन्यत्र लोहितमन्यत् ॥ इत्यसंगतिर्वतश्लोकेन योतिता ॥ २५
रं तराकुसुमं ग्रहीतुमैच्छद् द्विरपाङ्गुस्थानरागुदलपाण्डिः । भर्त्तोवपुरानमय्य तस्याः कुचेभारस्तम्भा
तोरणं बभञ्ज । स्वदेहापेक्षया कृतावि टपस्येवात्तनत्वात् । तदपलोऽउन्नतो पाणी पादयो भागो य या
त उन्नताद् द्विरपानकन्दात् कुसुमं पुष्पं ग्रहीतुमैच्छत् । भर्त्ता भरात्तस्या वपुरानमय्य प्रह्वीकृत्य कु
चभारस्तस्याः पुष्पप्राप्तिविषयमनोरथं बभञ्ज पार्श्वस्थेन रुन्धेन स्तनभारसहत्वात् तस्याः स्वेच्छं पुष्पं न प्रा
पेत्यर्थः ॥ २६ ॥ श्रवणाग्रनिवेशिसिन्धुवारं स्फुरमानप्रतियातनं कपोले । तदगच्छदकृत्रिमप्ररूढ
स्मितगुच्छकविभ्रमं तथापरस्याः ॥ कर्णाग्रे निवेशिनि विशमानमनः कपोले स्फुरमानां संपद्यमानाः प्र
तियातनाप्रतिबिंबं यस्याः सिन्धुवारं कर्णपूरं कृत्रिमः सहजः प्ररूढो वलोपः स्मितगुच्छो हासः

लवकस्तस्य क्षुवि: कान्ति स्तम्भौरतां स्वीकारं बभासे वीरस्याहः सौकुमार्यं नमिरदयनस्तादृशेषपर्व
वासितः १७ उत्तमान्यवहन्नयस्य शाखोमृगचेष्टाभिरत्नावीर्णान्नवलस्य नमनायकोणवाद
द्वृन्तहृदेवाय नहृष्टिरंवकेपे पुष्पहृदस्यमासो ग्रंथांचिरोनामिनोवलः प्रांतयस्तेस्य
तोर्द्धत्तस्य उत्तमान्यवहन्नम्नुणिरत्नाकाभिः शाखोललतामृगचेद्स्तास्मक्तामहृतेनमनस्याप।
नमेवेगाडुदं चवत्र्द्धशाखोमवक्र भेवचिरेचक्रंपेवस्तहृत्ते नपुष्पावचयार्थं शाखोगृहीत्वास्य
क्रान्ततः कपोलनतः सकोपदेनुक्त लेनोत्मोलितः १८ परस्यांडुपुवेदुमः सदेलेरजमाहृद्
हृषोक्रापेवनस्याः अथतदृष्टिनस्यैवनेनेपरकांतावरिरंभणेषलभः परस्यांडुमोहतः
सदेलेदेलयाडुपुवे पुनः अपदेहेलाकंपनजातयाक्रपेव तस्मादृशावादर्पहृष्यित्वोतनडु
मेणनहृष्टिनस्यपरकांतयारमन्याणेषत्परिरंभणमालिंगनंनस्यापलभः प्राप्तेस्तेनसंपादितः २९
उदजृंभनवीरुधारन्नलादिवुधायीशापुरन्ध्रिभिर्वृतानां मधुमन्मथयोर्निसर्गसख्योः स्मचुराक
लतयेननयांसकेलि: विबुधानां देवानामीशाः स्वामिनस्ते षांपुरन्ध्रिभिर्नायिकाभिः पुष्पलो
भादुतानांकंपितानांवीरुधांलतानांरजोरेणुरुदजृंभतोदलसत येनरजसाकरणेननम पु

श्री
कं च
टी
१०२
102

मन्मथयोर्व संततकामयोर्निसर्गेण कारणं सख्येन तस्मात्त्वं चतुरो बहुः पंकजकेलिः रजः क्रीडाप्रक
ल्पनं संपन्नाबालानां पत्नक्रीडाभवानि प्रहृतेषु षड्जोगतत्वेन वं संततकामयोः सहभाविन्वा
न्मायनार्थं वर्णितता ४ प्रसभपरिरेभिरे तया त्वां अधिरोढ वरस्त्रीविंतसख्ये अधुना यथा
युस्त युवानो द्रुमजन्म प्रमाणयानमेव चक्रुः दिविसंतत स्वैर युवानो अपि द्रुमजन्मानि प्रमाणयानस्मा
धनामेव चक्रुः यथा वरस्त्रीविंतश्रेष्ठत्वमधिरोढुमारोढुं प्रसभं बलेन देवाः परिरेभिरे
आलिलिंगुः वृत्तापि वृत्तालिंगनदर्शनादात्मनो वृत्त जन्म देवैः कादिनमित्यर्थः ४
अधिरोहणमनया कयाचिन्निट यस्मा वरणे न रुद्रस्तरुणा अवज्ञेन नमशोकमंजरिहानल
वकलहविंतवयेन चक्रे अधिरोहणे संज्ञापायनयानावृत्ते वरेणानिट यस्मात्विंपस्माक
याचिन्नहणा शोकवृत्तमवज्ञेन वृत्तः तयोः पादयोदीप्यमाअन्जिहानाऽत्वयमालाः स्तव
कामुकच्छायस्य सचक्रे प्रतीपमानोऽन्येषा ५ अपि सककमौलिके विविब्रेऽसचकं [illegible]
जनस्पृहार्हः समयत्नतनं तेऽप्ययत्नादलिपुंजनलता लेदनीलललीला वधूजं [illegible]
ऽवकंऽमे प्रतिमन्त्रकाम्येव वर्णसन्निवेशाभ्यां मौलिकानि [illegible]

विवक्षे हारशोभाप्रकटीकृता विप्रकीर्णान्यतिमुक्तकानि मुक्ताकाराणि समाहृत्य स्तनोपरि स्था-
पितानि हारवद्बभ्रुरित्यर्थः ॥ तस्यातिमुक्तकहारस्यान्तर्मध्ये लिपुंजो भ्रमरभरोऽपि पतन्नेव
विनानरत्ने हारमध्यगो यदिन्द्रनीलरत्नस्य शोभां समपादितवान् ॥ ५२ ॥ परस्या बकुलस्र-
ध्यलोभ्रमरसन्तत्या मलिनत्वं शोभमाणेनाविनरीतामिव द्रुमाधिराज्याविदधे मूर्ध्नि पट्टबन्धसान्द्रिः
पुष्पपुलोभसेन भ्रमरत्विनत्वमेताङ्कुरः पाणिः हृत्तलस्य मनोशोभस्तस्यान्तेन बकुलस्रङ्मेण
कृतेव पि राज्यसाम्राज्यविनरीतं दानं परस्यामूर्ध्नि पट्टबन्धस्य राज्यप्राप्त्युचितस्य सन्धिः तस्या-
न्मिवविदधे वेक्रनवरश्मिभरः परबन्धत्वेन संभावितः ॥ ५४ ॥ विधुतः करपुष्पके लहृताभि-
पतद्भिः कुसुमैरयथस्थिरतो तरुण्यो मितरस्तलरुद्धकांविविधरमानपमनोभवायिदेवी कपावि-
त्करपवपुष्कां पञ्चनेन विधुतः केपितः पूर्वापेतयाऽतरस्तल हृत्तलस्य कृतस्या योवुर्भेचरन्तीका-
वि हृताभिपतद्भिः कुसुमैरानर्चपूजितवान् ॥ ५५ ॥ मनोभवस्यासिद्धिदावित्वादपि देवीमिष्टदेव-
तावपूज्यते ॥ ५६ ॥ समुपनिक्षिप्तजनः कृतोपकारसहकारकुसुमार्पणपाणिभिः रजसा जनितैः
दृशां तद्दृशैरसिचपत्रकर्णमिक्षुपेव कुसुमानामर्पणेन दानं ततो देवोपयाचितकनिकाभिः हृ

श्री
कंचं
री
१०३

103

तोपकारं सहकारवृन्दं सखी लोको रमसे मादितैर्वाष्पशैरसिचत् अतः संभावये प्रयुपकर्तुमिच्छुये वाः

साकं सहकारेण शुष्याण्यर्पितानि वयमपि सेके नप्रत्युपकर्मश्रुतिइवासि चरिमर्थः ४९ अवंतसित

मल्लिकाः किंकामतप्रबले गणउत्तले विलासिनीनां चरितार्थात्ऊहिलालिपंक्तिराययान्मृगनाभीमकरी

शुपोनहुङ्कं अवतंसितान्भूषणीकृतायां मल्लिकानसा आधिवासलेन प्रबलेसनाथसंगमनानागा।

एउनले ऊहिलाचरितोपविष्टागौ गडुलिखितासम्मृगनाभ्याः कस्तूरिकया मकर्योमकार्याकाराः

सन्निवेशास्तेन शुपोनहुङ्कं पुनर्भावमायादकरोत् अमरपंक्तेस्तनसाहृशपात् ५० गणपत्मलचक्र

यानदांनीरजसान्द्रमनोभिरर्पितेन निपतत्कठिनार्कतापयोगाद्गुनलावण्यमिवांगमंगमा।

सीत् समनोभिः पुष्पैरर्पितेनप्रतिपादितेनरजसाद्रूवत्रूपेणमकरन्देनांईगणपत्मलवक्र

यांगाणस्त्रीणांसंवन्धि अंगमंगानिपतन्त्यः कठिनाश्चतापः सूर्यातपः तयोर्योगाद्गुतं द्रुवत्रूपता

प्रांप्तलावण्यमेतन्वंर्थयस्मतादिवासीत् ५१ करवीरमथीरलोचनाभिर्जग्रहे यत्स विलासमग्रह

सैः प्रसरत्करजांशुस्त्रसख्योन्न्तुमितनद्धुडुमिवाप्रपन्नमेभूत् अग्रहस्तैः कराग्रैः करणभूते

रथीरलोचनाभिर्योषिद्भिः सविलासंहत्वा यत्करवीरपुष्पंजगृहे गृहीतं तत्करवीरं प्रसरन्नः स

रं तो येक रज्ञां शवेन खप्रभा स्तप एव स तेन योगात्स्वाजि बृंदुमालाया मं विनामिवासीत् ४९ सक
लाधगलोकानिर्निमि नेत्तपणाख्या भ्यधिकाप्यराय विनिनिविटं रसराजकिं करीभ्यो ललनाभ्यः
कुसुमानि वन्यमापुः सकलो यो धगलोकस्तस्य निर्निमिनमहे नेत्रं तपणं वदस्तदाख्यो नाम
यस्य सो भ्यधिको यराया यो विद्यते येषां तानि कुसुमानि रसराजकिंकरीभ्यः शृंगारसमुद्रवेष्टितल्ली
भ्यः ललनाभ्यो वन्यमेव वनमापुः प्रधुगानां मार्गस्थितानां नामपद्रवकारी च राजकिंकरैर्बध्य
ते ५० अभग्ननैसर्गिकसौकुमार्यैरलिः शोभभूषाग्रथनास्पदेषु चक्रे शारीरे [illegible] सुन्दरीभि
हृदानन्तनन्तं स्मरमनः समाजः अभग्ननैसर्गिकमकृत्रिमं सौकुमार्यं [illegible] पेलवत्वं यस्य त
स्मिन् शरीरे ऽलिः शोभानिधानि भूषाग्रथनास्पदानि अलंकरणवचनस्थानानि [illegible] कण्ठादीनि
तेषु गणस्त्रीभिः हृदानां नानाश्रेष्ठानां नृत्तानां तासां समनसां पुष्पाणां समाजः संग्रहः चक्रे पुष्पैरेव
भूषणानि न्यग्रकुर्वन्नित्यर्थः देहसौकुमार्यत्वात् तावन्मात्रं श्रमेणाभूषणानां वोढुमशक्त
त्वात् ५१ एकत्रली नाम पुष्पः परचपुष्पैः पुरो भूद्द [illegible] स्वाभिप्रायः [illegible] नत्ते समूहे ना
नाम भाजि देहे नाना समनां कान्तनया तनस्या [illegible] कत्राणां

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१०४
104

नखेलीनो भ्रमरोपरनाम्नासिमुखे बहुलाभिलाषोभूत् सासंदेहे पुनर्भ्रमरो निराकांक्षतयानिः
स्पृहत्वेन न स्थितो यतस्तन्नम्नस्तूनानाम्बुजत्वं क्षं भजति सर्वपुष्पैर्द्दृष्टेहस्तकृत न भूषणत्वात् निराकां।
क्षतिख्याति रेकास्तुराशब्रूपप्रातिपदत्वम्भूननदात्वगम्येत ५२ आसीत्स्फुरन्मधुकरस्कलितना।
सारिस्मस्फुरायादरीद्दिनमेघोदवरस्फुरीरे ततं कंपमापदवंशास्तनाभुवन्यात्वं कांतेविविषयोगमयि
गमलतनागुलस्थैः कांतैः स्त्रगान्यिभिर्गुञ्जैर्विरहप्राप्य पुष्पैर्ब्बवचितेषुविस्मर्षैः ततनामधु
करस्कलितनस्य भ्रमरहतनस्यासहिस्फुरासीत् तथा शरीरं स्फुराय यादरीद्दिं नेरहितमवहत व
पाम्बुसनस्यवायोरनुबन्धात्कंपमापत् कांतैरितिबहुवचनात्स्तनायाः समासो कृता स्तवंस्फु
रच्चारिणीत्वप्रतीतिः साचकांतैः कामकेविरहप्राप्यभ्रमरशाब्दैनसहतेविस्फुरायं नायवैस्व
सनानांविरहनिः स्वासानाम्नानुबन्धास्तुनः पुनः कंपते ५३ उद्भासिनातिस्फुरभिप्रसवात्तुव
न्यात्स्पष्टेभ्रमहविकराक्रारितलक्ष्मायाः देव्याः किरीटमणिदीधितिदण्डसंगिनतहंगमण्डल
मभ्युदितातपत्रं उद्भासिनाभूषणत्वेनहृताः प्रतिस्फुरभयोयेप्रसवाः पुष्पाणि तेषुनुब
न्यात्स्त्रीभावेदेव्याः पृष्ठेभ्रमस्य स्त्रीकारतयाचूर्णमानं भृंगकुलं देव्याः किरीटरस्मयपवदण्ड

लसत्संगो विघ्ने यस्य नदसितानपत्रं नीलस्कंधवमभून् पद्मेश्वविकोशैर्वं कृतिनः क्रमः खेदो यस्याः
दैव्या राज्ञस्वनापेसति स्कंधयथारणगुं॥ ५४ सर्वस्वे स्वमनोमये श्वसमये नास्मिन्नगणप्रेयसीलो
केनापदले नेक्रगीत्सवसितान्ते शोषाश्रयः पाटपाः प्राकेतस्फारनिचीरदाऊलखनोन्नालालिमाला
रैयैरत्नालपस्तुदैस्यविवहदोटस्ताग्रशाखोभंजे नदपुष्पावचयसरूणस्त्रीजनेन स्वमनोम
येसर्वस्वे पुष्पमये सर्वं यनेपदे नेलग्निते नेसत्त्ववसितान्ते विनष्टाशोषाश्रयैर्यैर्यां तेपाटपाः हृत्ताः प्रा
कसेस्फारः प्रागत्रासमटभून्नानिपुष्पाणपत्रभंवती निस्वरूणनेनुनिचीदस्यश्राऊलाचनन्दू
न्वोन्नालालिमालालस्तासारैवेहनभिरत्नालपस्पदवनिवेदकशोभ्रमिवोदैस्यद्भुदवारय
न् कथंचिरकालं नमितन्वा द्रुढनोदस्तोन्तिमाश्रग्रशाखोलतान्ताग्राल्पेवभंजायत्राल्पिनसर्वस्वा।
श्लोन्तिमभुजनकुन्नोपदवेष्टनकोगानिखेलयवसोषान्ग्रलपस्मितिन्तूपं॥ ५५ कर्णेचपककुम
नलस्वनत्तटोत्सगतिमनुजस्वंजं भूषायेप्रम यष्टियानि टथिरैमालैवचूडाउर प्रस्यगंकुतनि
समस्तिर्यथाविधैः सूयः सयत्स्वरस्त्वेनाकल्पननन्तरीयकनयाटेवस्मृगारिणः प्रमदाभ्यः
यागलस्त्रियाः कर्णेटोचपकादिकं भूषणं त्वाद्ययष्टिं दधिरोनिहितं वसलेन मृगारिणोरे

श्री
कं॰ च॰
टी॰
१०५
105

वसन्तकामसमसमर्यादारसः पूजासंपन्नायतोनंतातीरीयकतया अविनाभावेन तासां प्रसंगं गतो निसंस
त्रिधिविधिविधेयं न देवस्य चरणजानुजेतिभद्रं ५९ इति श्रीकण्ठचरितटीकायां पण्डितजोनराज
विरचितायां पुष्पावचयवर्णनं नामाष्टमः सर्गः ॥ अथ ततः प्रसूनरभसेन तानिम्नतपादि
नामधुव्रतैः आतिदवधुरन्तयेयमनापयसीवमग्रवपुषो वनस्थिते भूषणत्वार्थमालेख पुष्प
पुरभसनावेगेनेनेदन्तनामधुव्रतैर्निर्भूतं न कृत्वापिहितास्ताः क्लान्ताः खेदेन दवथुस्तापस्तस्स
हन्तयेनिवारणाययमनापयसिमग्रवपुषामङ्गानस्त्वावनस्थिरे अवस्थिताः समवप्रविभ्यः स्थ
रत्नात्मनेपदं १ अवहन्ततः अमजलाई कुसुमरजसा विनवपुः पत्युरभिरमयारभसा
द्धिहितानागरागमिवनिर्जरांगनाः तावपुः कुसुमरजसाश्रितं शोभितमवहन्ता जपवत्सरभिरम
यावसंतलब्धारभसादेत्याविहितानागरागमिवेत्युत्प्रेक्षणं वसन्तश्रीरपि ताभ्यामन्येन मर्षः २ च
नकर्णिकारभरेरेणकवचितसमस्तविग्रहाश्यामतनुरपि तु गौरतनुरिव तत्र कापि हरुचेव
कोरहक श्यामतनुः श्यामवर्णापि कापिचकोरहक्कस्तौ गौरतनुर्गौरवर्णा वहरुचेयतो
चनोयः कर्णिकारभरेरेणास्तेन कवचितस्फुटितः समग्रविग्रहः शरीरे यस्याः स्त्रियाम्

र्निस्तलनुस्तननूरितिनिशोकोश २ अपगापरागानिकरेणचननरहरिरिह तंवेरा आज्ञन्दायिनवसनव्वा
सानारमणीमनुवधि नवधासम्मः परागम्मनुकरन्दस्मानिकरेणचननरम्म न्यर्थं हरिरिह तंपी।
नीकृतमेखवंश्यस्मामाः पराग्रांलदयिनवसनेपीतंतावरवस्त्रव्यसनमभिषगोपयातांपीतवस्त्र
धारिणीमित्यर्थः पीतवाससोहरेरमणीलली मनुचकारपीतवाससश्रितिप्रकृतानुगुणम।
मिथानं ४ अप्यतामिहपननरेखेदवहलगातिमिर्मचोनिलैः तन्नामिवादिवसनानायवपुः
स्तरवर्ज्मनः सपदिमथमथगात डुनिवारखेदेनबहुलगातिमिर्मखोनिलैः र्निः स्वासैः
करणभूतैस्तामिर्नुत्रंप्रेरितमिवादिवसनानायवपुः सूर्यविंबंस्तरवर्ज्मनोव्योम्नामथमसपदि
सणेनैवाथगाद्वापत सपदीतिपुष्णाववयेरसयोननार्थं अथगादिलोगालङ्गीतिश्लो
नृतिर्नितृपं ५ गगनामसितात्रमनटकोटिनिविडतरवहूनादिवा थामकठिनमभवन्नरणे
रथिकं नदाविहृतनापविसलं नदामथाहृतरणैः स्तूपस्य यामेनेजोयिकं कठिनमभूत
यतोविवृतः प्रकाशितनस्तापविलवः संतापोपद्रवोयेनविधृतेतिवापावेविधृतस्तापोयस्मा
दितिवांके अतः समाध्यतेगगनमेवासितात्रमनटमिन्दुनीलतनटतस्मकोसानिविडतरंवहूने

श्री
कं॰ वं॰
टी॰
१०६
106

तस्मादेव नारीतो दिक्कटिनो भवंस्तांपयन्ते ९ तिलकं समार्जे विससर्जे चुस्तरणे रसमान्द्य पद्गु :
वं मसलिलमकुलेन द्रुमावगाहकुलमल्लुनात्र नक्रम चर्मसलिलं कर्न तिलकममार्जे वि।
नाशयामास चुस्तरणे रसकृकू मागरागाविससर्ज सहारवयुराई यदाई मकरोत् प्राई शाव्वागीविल
टि॰ वृं॰ पं॰ शान्तरेवान्तृपं पणीहशामवगाहकुलसस्त्रानकार्यमकरोत् स्त्रानोहेलका दीर्माषि व
मसलिलकुमननालुनात स्नानाद्रुमजलसेयदेवानरमासीदिमर्घः ७ प्राहितागहनामेवस
द्विदलनटरखिन्दवान्दिभिः ऊर्मिपवनानिव हरयतः प्रययुर्निमज्जन रसेन मानसं सान्द्रकृत्वा
विटलविलयानशखिन्दानि तेषां वान्दिभिः गुणवर्णकैः सपद्मसौगन्ध्यैरिमर्घः ऊर्मिपवनानां।
निवहैः प्रहितावितष्ठाग्रेहतायेन तन्मानसस्सरो विशेषं निमज्जनरसेन हेतुनाजगमुः ८
उटपशपराम्भ ऊनकेनगण प्राशीमलीलतेरोन्मुखीः लोलशफरुवलनेनसरः प्रकटयलोच
नविचेष्टितानि तोः लीलयाभयेनवा लोलायेशफरामीनास्तेषां वलनेनस्पन्दनेन हेतुनालो
चनचेष्टितानि नेत्रकृत्यानि प्रकटयन्नस्सरोमानसं नटास्थितानां गणस्त्रीहृदपशपत् अत्रे
वशावृः प्रतीयमानोदृष्टव्यः अदर्शयदितिहसोटि॰ गुणश्मितृपं ९ पुलिनस्थलीकनक

पटुपटलमुकुटेषुतत्रनाः केलिनलिनकलधौतशैलैर्जवैर्निबिडुसमम्प्रमस्थिरे तत्रमान
मेघुलिनस्थलीमैकतभूमिस्तत्रयेकनकपट्टाहेमशिलासनानिने धौपटलं तस्यमुकुटेषु तात्रग
णीस्तयोस्तमस्तवहोः ग्रमसास्थिरे वारणयजवैर्निबिडनिषण्णाः केलपांग्रपतेनेननलितः स
मीकृताः कलधौतशीलाः स्ववर्णाहृशदोधैस्तानि गौरववद्भिरिमर्थैः अनुरूपसं घटनोक्तिरि
यं ७ पवनात्तताण्डवलतं दंगपरिचित्रनडुगूलपल्लवैः तस्यतटमपि पिचिवं सरसोयवलोर्मिसुर्ग
रवसान्किमगृहीत पवनेनहृतनार्तनाण्डवकंपोयेस्तुदंगपरिचितुनान्यि कोगात्रलग्नायेड
गूलपल्लवास्तैर्हेतुभिस्तस्मान तस्य तटमपि यवलोमीण शुभ्रतरे गाणस्तर्गोनिर्मोलेस।
क्रिमिवा ... वस्त्राणां कंपमानत्वात्कुभ्रत्वात्पमानस्तवीचिविभितरमेवास्त ॥ प्रतिफालमेस।
सरसेतरपि धृतपटावगुण्ठनः तृणिमकृतनसपुरन्ध्रिजनः प्रतिपालनासहतये वामज्जन
धृतपटावगुण्ठनं वस्त्रवेष्टनं येन सपुरन्ध्रिजनस्तस्य सरसोतर्मे ख्ये प्रतिफाले प्रतिबिंबमेतस
मज्जनमिवाकरोत् स वस्त्रः कथमज्जतीत्याह प्रतिपालनेवस्त्रवारणेन कालविलंबे असह
नानयेवेति पूर्वकालोतिविवक्षितः १२ रविदिन्द्रनीलमणिभासितपयसि सरसः सविंबितः

श्री
कं च
टी
१०७
107

दिव्ययुवतिनिवहः प्रययौ वारिहारि हारिजलमाल्यवधीलिपिं द्रवन्तोद्रवन्नूपायेन्द्रनीलमण
यलतुङ्गाद्रीनिर्यत्स्वनिर्मलेत्यर्थः सरसः पयसि प्रतिबिम्बितो दिव्ययुवतीनां निवहः स्वस्मात्सरसो
वारिहारिहारिणा नद्युत्कुम्भेनापाजलमानुषस्त्रीसालिपिं भङ्गिप्रापुः वल्लहूद्वेनप्रतीतिर्विबिनऊर्ध्व
मुखोभवति अतः सम्भाव्यते जलमानुष्यो नद्युत्कुम्भं नीता इति १२ जलकेलिनाटकनटीषु नटप
थमुपेयुषीषु पौनपदमलुलहरीनिवहः पुरतो व्रजञ्जवनिकापरिभ्रमं जलकेलिरेव वि
धाभिनयत्वान्नाटकं तत्र नटीषु नाट्य नटपथमुपेयुषीषु सतीषु तासामग्रे उपज्ञान्तिश्रमलो
धोलोहरीनिवहो जवनिकायाः परिभ्रममाकुलादनरूपं कार्यं मपुरो व्रजन् नटीनां च जवनि
का भवति १४ स्फुरदुत्कटोत्कलिकमाशु विसृमरतरङ्गबाहुभिः शैलदुहितुः परिवारवध
ूः परिरब्धमैक्षुटिव नाजलाशयः स्फुरस्य उत्कटास्तास्त्कालिकाः सूत्कलहर्योयत्रैवं बहु
त्वा विसृमरा प्रसृमरशीलायेनं तरङ्गबाहवस्तैस्तैः शैलराजदुहितुः परिवारवधूः परिरब्धु
मालिङ्गितुं जलाशयो मानसमैक्षुटिवाय वस्फुरेनीनत्कलिकाः यत्रैवंकाश्चित्परिवारस्त्रीरा
लिङ्गति १५ श्रमवारिबिन्दुभरवर्षपरिचितपयोधरोद्धुराः कूलसीमनिविहगलोकमदाकृदि

मारदपुर्गतिरसेन नतत्रनाः श्रमवारिणो बिन्दुभरस्य ववर्षु निनपादे वितागुत्क्रावेपथोधराः तना
मेघाश्च नैह दुरालंगगलन्मरस्पर्धः नाः कूलेसि नविहृगलोकस्य हंसगणस्य मदाङ्घ्रिदिर्प
नाशगतिरसे नारदपुः वक्त्रः हंसे भोऽपि सलीलजगत्यारिस्पर्धः सवधे भूमेवेभूसन्सहंसानां
मदस्फुटः १९ वहणावरोधपुरसौधसद्दचराविलासस्मृग्निहृष्टिरजानिवनफेनभरेसह शा।
निजानिन्नस्तवेस्तवेलना वहणस्यावरोधपुरमंतःपुरं नस्यसौधनस्यसहचराः सहभाविनो
येविलासास्तेषांसमृग्निन्याग्रयभूतेवहणस्त्रीसौधसहशारस्पर्धः निजास्मिनस्यनडासस्मसहृ
शेवनफेनभरेविषये नहशाहृष्टिः नवेलनाखेलनीजानाफेनमापिहृष्टा हृष्टिरस्य आदि स्पर्धः १७
मृत्वेरस्नरंगानिकरः समुत्वेनिमिनफेनलीलयाकिंचिदवलडदिन यतेनादभिषेकके
लिसुभशात्वेवादनं मुत्वेमग्रमास्य वनत्रनिमितानि स्वलायेफेनाश्लेषालीलयाभगणपाव
स्याः स्नानक्रीडायां शात्वेवादनेमृत्वेरस्नरंगानिकनः भणभरः किंचिदकरोत् फेनानांसुभ्र
त्वात्क्षुत्वेत्वंमृत्वेरत्वेनवादनं संभाव्यते १८ विधुनः स्मराग्रिकणवर्षकरणिभिरशोकको
रकैः भाविसलिलपरिमर्दभयादिव नसजेकचमरोनतभ्रूवा स्मराग्नेः कणवर्षस्यकर।

श्री
कं वं
रीं
१०८
108

तिमिर्वर्णमाल्लेवेशाभ्यांसमैरश्मोकमजुलेवन्न भ्रवाकवभरस्लन्सजेयनोविधुनः स्नानावसरेभ्
वणगुच्छादिपतनार्थंकेपिनः संभाव्यन्तेभावीभवेच्छन्यस्सलिलपरिमर्दोजलस्पर्शस्तेनाभया।
दिवजलंलग्नैर्विपलः ९९ विवलन्निमिग्रणमभाजिवरलासितफेनचामरेप्रीतिमयिनस्तुरभी
हजनः स्मरके तटण्ड्ववीचिमण्डले विवलंलेभयवशाद्दृलायेतिमयोमीनास्तेषाम्प्र
णयंभजतिनरलाः सिताः फेनापववामुरंयत्रतासिन्वीचिमण्डले प्रतपवसरध्वजटण्ड्व
कामसमीनोध्वजोध्वजोपरिचामरेणभाव्य सुरभीहजनोदेवागनागणः प्रीतिमयात् ९०
स्तनटावविकीर्णकर्णपत्रिकैस्सुरसितानिवितेधन्नलने हारमपरस्सुपकल्पितवान्समनन्तरंषस्व
रवलाजलाशयः निविडैपीवरात्तुङ्गैतोंस्तुगोलनोयसनासिन्तुरसिकर्णपत्रिकविन्यापरहि
नीयंहारमुपकल्पितवान् सजलाशयःसरःस्वरवलाःस्वर्गस्त्रीःसमनन्तरंषहनोषयत् ९१
मनदान्वभारस्सरदारविवियमणिभूषणश्रुभिः वारिविसरस्यमलाभिसरहुनतौकिनेन्द्र
यत्नहडुनानिव स्सरदाराणांसंवन्धीनिविविधानिमणिमयानिभूषणानि तेषामंशुभिरिंदन
भूतैः सजलाशयोवारिविसरेरसेनतस्सयाभिसरद्दुर्यनेठौकितानियानीन्द्रयन्त्रंषिनेहड

नानिवनतटान्तभागपतत्पुष्पजालादीदृग्मोक्तिः २२ अरुणा अरुणलोहितता अरुणत्विषा परदलेन
शशिहाचिसत्वैस्तदा स्फुवैः सैरणमकृततनटजानपदं हरिहेतिहूतिजनमनुन्मदाकुले अरुणवक्ष
स्त्विकान्तिर्यस्य तेन परदलेनेन्नणशशिहचैः सरुदशौर्मत्वैः करुणैः सैरणसञ्जीवेगेर्हरिहेत्याना
रायणापुयेन चक्रेणहूतिराहूतं यस्य तत्तज्जनं स्वक्रवाकवर्गस्तत्तनटवासिनमनुन्मटमाकुलं चाक
रोत् अरुणप्रभसौहृस्पदर्शनात्संभावनयोमेटः चन्द्रसमस्य सत्वस्पदर्शनाद्रात्रिशं।
कयाकुलं स्वक्रवाकवर्गः कृतः २३ जलदेवताजनाविनिर्यदशितमाणिकेलिदर्पणैः व
क्रहिमगुसविधेस्तदृशांगगनापितेवनसरोजिनीदलैः जलाद्विनिर्यतोबहिर्हस्थितात्रासि
तमणयइन्दुनीलप्रकृतयः केलिदर्पणाः क्रीडादर्शाः जलदेवतानां स्वबान्धिभिः केलिद
र्पणैर्नलिनीदलैः पद्मिनीपत्रैः वक्रहिमगोस्त्वचन्द्रस्यानिकटे गगनापितसमाकाशवद्।
चरितं कर्त्तः कादुम्बलोपश्लेनिकाटं ताड्रावेतः २४ अवसानवासतसिचिरायवशागिणयो
षितांप्रियः ऊर्मिमहदनतवेपथुमत्सलकोद्धृमंकृतहृदावगूहनः अवमानं स्ववधासोप
सतस्मिन्नाणस्त्रीणांवशुष्वेपथुमान्यः पुलकोद्भूमोरोसांचोद्रेदस्तन्तमूर्मिमहत्स्त्रहर्यवगुरन

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१०५
109

नविक्तारिनवान् यतः कृतं नरहेनास्यर्थमवगूहनसालिंगनं येनाप्रियोऽहृदयंगमः कामिनोवा
लिंगनश्रीणां कंपरोमांचोजनयतिननारिभ्यः स्पष्टासेविमिमिचोलुक २४ प्रतिबिंबवारिणि
ममज्जवरनपटलीनभुवां जन्मभुवमिवसभाजयितुंनिजमालिवेशस्सहृदरोमरोरुहं हप्रति।
बिंबजलेरस्मर्थः ननभुवांस्त्रीणांसंबन्धिनीवरनपटलीमुखसमूहोवारिणिसममज्जमग्नाः
नः संभाव्यतेनिजोयः मालिवेशोत्रूपंनसमसहृदरोमरुहश्शनं सरोरुहं हंपद्मानांसंबन्धिनीज।
न्मभूमिंसभाजयितुंप्रीमाउच्छमिवसभाजनंप्रीतिदर्शनेइतिचौरादिकः २५ ऊर्वकूरुमलेस्त
रलवीचिभरपरिणतैः सुवर्णत्वंषां प्राप्सुचिरमतिवेलवलज्जलदेवमाकनककदुकायितं
स्वानत्तोभवशान्तरलोपोचीविभरस्तत्रपरिणतैः प्रतिबिंबितैः स्तनमण्डलैः श्रोतिवेलममम
र्यवलतिऊर्ध्वायोगस्फुतियानिजलदेवीनांकनककंदुकानिसुवर्णक्रीडनकविशेषाः
नद्वराचरितंनमृचिरंप्राप्तिवत्तमितिनंतत्तांभसिममोचमयूरवपविसरः सरोरुहं इष्टममरणुवनीः
ऊनकाम्नरनोपमारिनश्वाश्रियोदाग्न् अंभसिक्रीडयावत्तमितिवपलेमयूरविसरोअमरासम्
हः सरोरुहं पद्मनमाजश्रनः संभाव्यतेऊनकात्त्कुनह्रलवशारमरणुवनीरमारसोइष्टेवी

हितमरणस्यत्रम ध्यस्थितयाश्रियापुरतोगात् पसारितोनिवारितइवनदरास्रमप् लोपेपंचमी
भयकानरेनहरणमनोकुटिलहृदयदीर्घोविग्रहः प्रेंतिजलकरीभिरेणहृशांकवरीभरोभि।
नवसंभृतवलाभमान् नहरणोर्मनोप्रसारितप्रत्यंशः कुटिलः संसकारानुरोधान हृदयदीर्घोनि
प्रलंबोविग्रहः शरीरयस्यसप्रणीहृशांसंवल्नीकवरीभरः कवरीपाशोजलहालिभिर्नवसंभृतवे
लेभिभ्रांतिवशाद्दयेनकानरेदीनंकृत्वाप्रेंतिवीतितः २८ जलदंनिदानभरेलोभविशाट
लिकलापचापलं मज्जदमरेरमणीचिकुरप्रकरस्तदावरसरस्सेवत जलदस्तिनादान
भरेमदप्रसरेलोभेनाधाज्जलानविशानालिकलापाभमरसमूहस्तस्यचापलंतनस्हृशंचा
पलंतवमानसेमज्जंतीनांसंस्नातीनामस्त्ररयुवतीनांचिकुरप्रसरः केशसमूहोसेवतप्राप्तवान् २९
ननुघीकरोत्करविभेनपुलकितइवायत्तविग्रहः दिव्ययुवतिजनसंगमसुखेसलिलाशयस्य
सहसाभूपयुषः अंगनाम्नानदोभोग्यिनानांतनूनांशीकराणांजलकणानांउत्करःसा
मूहस्तस्यनिभेनव्याजेनसलिलाशयस्यसरसोविग्रहोमूर्तिः पुलकितोजातरोमांचइवा
लयनोदिव्ययुवतीनामप्सरसांतनुसंगेनशरीरस्पर्शेनसुखेप्राप्तवतः सलिलाशयपशारहृस

श्री
कं॰ वं॰
टी॰
११०
110

पुंलिंगत्वादित्यमाह्निः ३० जलमानुषीचिकुरभारश्लाघ्येन पटुपाटलस्रजं याच्यमपुरुषनम
नहरणी चुस्त्रणागरागसुभगास्तदोर्मयः उपवनमनुक्रमन्वस्तहरणीं कुंकुमांगरागस्तेन सुभगा
मनोहरा कुर्मयः कदाजलमानुषीणां जलस्त्रीणां सुबन्धीयश्चिकुरभारः केशकलापस्ततः
शिथिलाविश्लिष्टाः चबोद्याः पाटलस्रजः पाटलामालास्तासां याच्यं तत्साहस्रपमापुरयारय
यन् तपसोपक्रमोनस्यैवं ३१ अपनीयपीननमसुपोच्छ्रदायितनखेलस्ताणस्तनोः कापिकु
रीनिपरिपाटलतांप्रतिनायकाननमिवानयन्ययः तयोच्छ्रानिपृतानिदायितनखेलस्ताणि
प्रियनखेतनानि ययातस्यास्तनोः संकाशान्तीतनं कुंकुमांगरागमपनीयत्नानतोभेनिवा
र्यकापिप्रतिनायकाननंसपत्नीमुखमिवजलकुटिलास्युपरिपाटलानीमहरणत्वमनयत्
नखेतनदर्शनात्कोपेनसपत्नीमुखस्याहरणत्वं कुंकुमसंक्रमणाज्जलस्याहरणत्वं प्रति
नायिकाननमिस्युपमानतया कुंकुमारप्यपिकरोधाहरणत्वंसपत्नीमुखस्याभूविन समु
स्थितोपमेतिकेचित ३२ अपहृतकुंकुममशेषममरसुदृशांशरीरतः भीतइवगदन्नामि
गृहाप्रपलायिष्णतूर्णमाविशतयोभरः अमरसुदृशांशरीरात्पीतनंकुंकुममपहृतमपीत्वाभीतइव

तस्य योमरः प्रपतनात्यगहनात्पातालाभिः सेवगहनत्वाद्दुर्गातां प्राविशत् अन्योपि महतां संबाध्य
व्यस्तहन्त्वा भयवशाद्दुर्गहनां गुहां विशति २३ ललनासुमज्जनरतास्तनदलमृदुखेलनसक्षियौ
वहिमथिकमथिगम्यतदासरसीं बुनांबुधिजलं ब्रह्मवन देवाङ्गनास्नमज्जनेस्नानेरता समनीषु
नांसां देवस्त्रीणांस्नानवशात्समलायेमृदुखेदं वस्त्रेषां सान्निध्यौ सन्निधानेसंनिश्रयिकावृद्धिंप्राप्य
सरैसांजलेनसमुद्रजलमन्वकारि समुद्रस्यापि चन्द्रसन्निधौ वृद्धिः सोखेन्दुसान्निध्यवशात्स्नान
जातनमज्जनप्रतीम्या स्तनाप्रत्याप्ता हृचिनः २४ प्रवेशप्रविश्यपरस्तमज्जदनमिव तुरंगिता ना।
नो नत्रसरसि नतिरप्यरसां सलिलं चकार विलक्कूलमनुद्रुएव प्रवेशकृत्वारे सेनमज्जतो येप्र
निमिषादेवा सैलल्लुरंगिन उल्लासि न ग्रान्त्वा चे लोयासांतां मा मप्यरसं तानतिः पंक्तिस्तत्र सरसि पावि
शप्यजल कूलमनु तं कूलानि न तानि न द्वजानि भन स्रो वं विधं चकार उदिक्कूले हजिवहोरिति
वेश्र अनिमिषेम स्येस्तरंगिनु ग्रान्त्वा स्वभावो येषां नेषाम प्सरसां संपूर्णानां शरसामिति च २५
निजनीरशोखरमरालकुलगानिविलासनस्करीः स्वभ्यदृष्टमनलहरीलग्नैः हृदवाह्निताखि
दशास्यन्दरीः सरः निजनीरस्पर्शे खेरोम्भूषणयन्मरालकुलहंसव्रातस्तस्य गतिविलासो गमन

श्री
कं च
टी
३१
111

शोभातसनस्कूर्पलान्तहृष्टागतीरिलकूलमर्थः त्रिदिवसुन्दरीकनारीः सरोलहर्षपवरष्टुला
ल्लगुडाहतेः हृदेनचाहि नाल्लारितः अक्रूनयनः त्वभ्यस्तशोभ नस्करेवलगुडनाडनमवि
नं कोपानिमित्तः शोभोविसंस्खुलरूपेण शोभेणाववसितः १९ पुनपूचनः समरसेनक
लुषितमशोषनलदा कूलयवलाविहगानतुनोदपिमानुतसमसरसोवनोदकं पुनहूनामस्त
रसाचनः समरसुंजुजमकस्तूरिकाकर्पूरचन्दनेरंचितमगरागहूयांतेनाशोषनः सर्वत्रक
लुषितमाविलितं सन्मानस्यापिजलंकूलेपवलविवगानंहंसानतुनोत् अनापयत् यस्यैव
नित्यनिर्मलंजलंतटेवातापयादिनिवनशाखार्थः पवलाविहगैतिपर्यायपरग्रहणात्कलु
षितेननिर्मलस्यानपनंसंगतमित्यस्यार्थस्यवमूवनार्थ २० गतिभंगेनिर्जितजलेभद
शानशकलभ्रमादिव कापिविसमृदहृरन्सरसः प्रियकेलिवहनयिपामसंगगनागतिभ
गपागमनशोभयानिर्जितः पराजितोयोजलेभोनुलहलीतंतंसवन्धीयोदशानशकलोंद
नाग्रनडुमादिवकापिसरसः सकाशाद्विंसरणलाप्रियस्यकेल्याक्रीडयायहूहनताडने
नडियोदहरडहूनवनीपराभूतमस्वतस्हरणमवित २१ सलिलग्रहायपरिरथसपद

रवसान्द्रनीरदैः सैन्येण नक्षत्रचयुसरणं सवनन प्रार्थितास्तरुण्या युतिरराजत स्तरः सान्द्रनीरदैः स।
न्द्रासेचेरपदे समयेपानीयपानायाति तिमिवनस्तरः सैन्येणस्य स्त्रीवर्गस्य नन्नुपद्रुसरणं कुरु
मं तस्यसंसवनने संक्रान्तिलेन प्रार्थितास्तरुण्या युतिर्यस्य तस्मात्स राजसंसवेनेन स्नानपत्नी कैरवेण च
युतिः प्रयाते ३९ रसमज्जुड स्मदपुरन्ध्रि तरुणकवरीभरैर्दये ये व्यक्तसलिलतुरगप्रवराः क्रान्तिरूह
सचामरविंदु वधुवनं रसेन सज्ज स्मः स्नानसउन्मदाः सरघाः पुरन्ध्रयस्तासां तरुणाः कुन्तलाये
कवरीभराः केशपाशास्तैर्व्यक्ताउत्क्षिप्तास्ते ये सलिलतुरगप्रवराः श्रेष्ठाजलाश्वाः तेषां श्रेणयः
कर्णास्तच कुसुमचामराणि तेषां विंदवो नुकारास्तस्य वुवनं प्राप्तमिदं ये धृतं ४० द्विभिन्नाव
भ्रान्तिनिरामज्जितस्तरयुवतिवक्त्रनिर्जितैः गतामिव शरणमंबुरुहैः वलिसहृशाणिविहरिना
भिपंकजं स्नानवशान्त्यभिनयदबुजंजलनसम्भ्रमाबाहुल्यं तन्नाबुरुहैः कमलैर्निरमज्जितम
स्नः संभाव्यते तरयुवतीनां वक्त्राणि मुखानि तैर्निर्जितैः वलिसहृशायी पातालवासी
योहरिर्विश्वस्तस्य नाभिपद्मं शरणं गतमिव तत्स्नानानीयत्वादिन्त्याशयः ४१ करजैलुला
वकलयैन कमलकुलमंगनागणैः तुठनवकनकपद्ममिव प्रतिरविंबाभिनेरघसेनाक

श्री॰
क॰ च॰
री॰
११२
११२

रोमाञ्चैः शृङ्गनाजनः सैन्यं करेणुर्निवेशैः करणभूतैः कलयोन्मयं सुवर्णमृणालिकमल
कलकलावचिन्तुरश्रवणप्रतिबिम्बितैः स्वमतैः तरोत्तूर्णानिजानानि कनकपद्मानि प
स्यन्तीदिवाकरोत् नवनवपुराणानां साक्षीदानं ५२ विजहे यिवारेनरकोकमिथुनं तनितमालम
मनोदरी दृष्टमिवकुवपुगैः पुरतो चनकुकुमावरणमेणवदाषा जलेयणचन्द्रषांसीणं
कवपुगैः सोनदृन्दैरग्राह्मनंकुकुममेवावरणमास्तादनाविजहे समंक्ता अत्रफलोत्समेतात्मा
मनः स्वमसोदरीसहपृती नरे कोकमिथुनानां चक्रवाकाणनानिपतिः दृष्टमिव ५२
भगवानपश्यस्वपश्यपेम्यसममचलराजकन्यया तस्यैवकूलजलकलिरसात्कैसलाकारस
पुलिनं समणउपवहलोयोणलकेलिरसस्तस्मात्स्वयमप्रेरण्याः चलराजकन्ययापार्व
त्यासममपेत्यागतस्य भगवान्सहे शृत्तस्यसलिलाप्रायसमसरसः पुलिनं तरं समणउपतन् अप्र
चयन् ५४ चूडेतुनामशालिलितांवुजमन्यकारशाकाकृतागलहचासममशाकोकोकं नेत्रो
नलोपमचरितेनतटीरिद्वितोभः तस्याग्रातोवनसरोविपुरीवभूव चूडाचन्द्रप्रभावात्तेकं।
चिंतपंद्मनीलगलत्वादन्यकारश्रातिकृता कादटीमाग्रसममशोकाः सडः लाः को।

कार्श्यक्रमापस्य नेत्रयातृतीयनेत्रनलोऽग्निलक्ष्मीक्षचारितेनसंतापेनदारितेहि तमलक्ष्मीकृतं नभो
यस्य तस्य रोभगवतः पुरोविपुरीबभूव ४५ तत्रत्वं भगवतः शशिखण्डमौलेः साग्र
न्यमानमिवमानसमावभासे नहिग्रहेण पयसि इवहिन्दुनीललावण्यलुप्तवनकुलिप्रति
बिम्बेन इवंतो इव रूपायेन्द्रनीलालिबालावण्यशोभानसलिलखण्डनेह नने कुर्वतिनिर्म
ले इत्यर्थः पयसि प्रतिबिम्बितेन नहि ग्रहेण भगवच्छरीरेण हे तनातन्मानसं कर्तृचन्द्रमौलेः
साग्रजमानमिवप्राप्तैकान्त्यमिवावभासे निर्मलत्वात्तत्त्वमागानामपि प्रतिबिम्बितत्वात् ४६ शु
द्धप्रमेभसि नदासजलाशयाग्रः तस्योर्ध्वनेत्रशिखिनाप्रतिफलभाजा इर्नस्यपश्यतिक
रजलये पूर्वमौर्वाग्निसोऽदृष्टमिवप्रकटीचकार शुद्धप्रमेनिर्मलेभसिजलेप्रतिफालेन।
प्रतिबिम्बभजनातस्य भगवतऊर्ध्वनेत्रशिखिनातृतीयनेत्राग्निनाहेतुसजलाशयाग्रःस्रो
वरः समुद्रस्यौर्वाग्निवह्ननेनदर्पद्दर्तमिवयौर्वाग्निःसोऽदृष्टपरिचयं प्रकटीचकारदृष्टपस्य
दृष्टपूर्वपटलासेरिवति अगाधदेशेनसोऽदृष्टमितितूर्णं ४७ सीमन्तितो हेमाभोहहृञ्जो।
हृमलेः प्रकटितनालीकाग्निकीलाभर विभ्राजितोजटिलवपुः स्फुटिकिनीपयैः सतोपट्टल

८ फेनापाण्डुरखण्डभस्मरजसंपर्यन्तः २

श्री
क० च०
टी०
११२
113

क्षुण्णायंतं समरं उद्यंडं भयादिव क्रीडासरजाकरः सक्रीडायैः सरोजाकरैः सरोवरस्तं मूर्द्ध मीश्वरस्य पादं व
यद्दत्त्वकरोत् अनुकारी चन सिद्धत्वेनापि तं संभाव्यमानत्वेनेतीवशब्द प्रयोगः अत्रोपयत्रैकेना
पाण्डुविम्बादिविशेषणाभिप्यन्यासः केनैरापाण्डुरत्वेणभसरजायसहैमपद्ममकुलैः पंयंतेस
वैत्रसीमंतितः कृतसीमंतः प्रकटितमौली केललाटगैः कीलानां ज्वालानां भरो येन तथा
पुटकिनीनां नालैर्नायपत्रैर्जटिलमाहृतं वपुर्बिभ्राणः चन्द्रहूत्वा धुनीगलक्ष्णा याकाण्ड शो
भायमतम ४८ दधच्चन्द्रं नयनदहनार्चिः कपिशितजलक्रीडासज्जीकृतकनककं
जप्रतिभुवं निमज्जत्प्राज्यत्वंसहगौरिदुहित्रा यो भगवानेनेपीन स्तोभोच्चाटितपदहेफेनाद्र
हसितं नयनेददहनोग्रस्तस्यार्चिर्भिः कपिशितमानजलक्रीडार्थं सज्जीकृतयत्केनकसृं
गं तस्य प्रतिभुवं सदृशप्रतिभूर्हिमसदृशाविनः चूडाचन्द्रं दधद्भगवान्गिरिदुहित्रा पार्वत्या
सह निमज्जत् तं संभो मानसजं प्राज्यत्वमाधिकामेनेषीत अत एव चाटितं तपद्रफेनपवाहद्र
सितं यस्य आधिक्याला भेल्ह हासउवितः ४९ तरललहरीबाहुक्षिप्तैः सरोरुहलोचनमार्वि
वाक्षिर्शमिवसरः फेनश्वेतप्रसूनकदंबकैः हरितसलिलावनेश्रेणाहरिनाणीकंकण।

प्रकर्षमुपयाहि तोर्द्धं खे ददाविव वाहमं तरलाश्वपलायालहर्यस्तापववगाहवः नैः तिमैः
कीर्णैः फेनापव स्वेनप्रसूनानि तेषां कंटकैः समूहैः करैणानन्तसरोरुहम सृजयत् तथा
हरितानीलायसलिलावर्तोलोकांश्रेणये हेमभूतयाहरीर्मणीकंकणानाऽऽरन्दुनीलवाहुवर्त
कानप्रकरेनसरः करैरुपयाहितोः ठीकनाकनिमिन्नाहेवेश्राहनंसादरेहून्वाददोवदा
दिवदेव्याश्लेोपयोचितो ५ तस्मिन्नयोसरसि दत्तसमुद्रशोके मोदर्यवसलल तयातन्तनयाहिमा
द्रेः पातालमूलविहितावसथं ववांकमैनाकमाश्विवसभाजयितममज्जत् तत्रसरसिपार्श्वनी
ममज्जमग्नाः तन्मेहस्पतेसोदरवत्सल तयाश्रान्तस्तेहेनमैनाकंसभाजयितंप्रीत्याद्दष्टुमिव।
पत्तोवराकंदयाहर्यतः पातालेकृतवसतिंपक्षच्छेदभयात् मैनाकः समुद्रवर्त्तसातत्र
किमग्रेत्स्याहमहद्भवेन दत्तासमुद्रइतिशोकायेन ५। स सज्जनस्सरभसनीलकान्तिहशोकानितं
तिविडपयोयरप्रपवे आयातोगौरिदुहितुर्वनानिरेकं नत्कालिकिलसलिलाशयोयिशि
श्रे दर्शनसज्जसोत्कण्ठहर्षहृष्टोगौरीसंबन्धितिपयोपूरप्रपवेसज्जनप्रागभारेयातित्यासंतः
प्रवेशान्यरिचयमायातेसतिसमरोवरीतिशयमाधिकाशाश्रियेप्रयच्चसमक्रसोत्कण्ठमपूर।

श्री॰
क॰ व॰
टी॰
११४
114

दृष्टौ पृथ्वे यत्र प्रपंचे भेद्याद्वं वरेति यो मतिः सरोतिनिरिच्छुतश्चन्द्राश्रयं ५२ यदि तो महेश्वर ज्ञानं गुरुत्व
वः प्रतिबिम्बितां वहद्बन्धुमण्डलः पूतशान्तकोमकलशारवादयः स्वचिरत्नरंगनतया भि
षेचनं प्रतिबिंबितस्तु यद्विवावीचिमालाः सप्तवर्णक्रमाश्च महेश्वर्याः पार्वत्याः यदि तो भि
षेकं दधुः ईश्वरास्त्रियाश्च सुवर्णक्रमैश्च भिषेकं कुर्वन्ति स्त्रियः ५३ कचे शक्तुनमज्ञतानां वि
नवीतरागं वपुर्निरंजनं दशास्पृशावयन्तत्तारसघोदृशा समज्ञानमहोत्सवः पुलकं कप
सपञ्जषं जगत्त्रयगुरुप्रियामपि निकामसम्बग्रहीत् ततः सरोगगौर्याः केशोभमज्ञतां वन्ध
मणिमकरोत् तथा निरंगरागं वपुर्व्यधात् तथा निरंजनाव स्थदृशौ चकार शीतवशा
त्पुलके कंपसंपदं सेवमानां जगत्त्रयगुरुप्रियां गौरीमपरन्वग्रहीत् सहजं कामाविष्कारणं
न प्रथचकं सूक्ष्मतानि वीणं करोति रागमभिषंगं विगमयति निरंजनं ... स्त्रीवाक्यु
ण्ठाकरोति पुलककंपौ समावेशकृतौ तज्ज्ञषं गुरुप्रियांपरहाचार्यभार्यामनुगृह्णाति ५५
त्वगद्धात्र तंरंगयोतत्शिरसोप्याननत्व तोमज्जन श्रीकंठसारमगाधिराजसुतयादेवसंसारदु
हः मौलीन्दुद्युति पीनहज्ञाग्रहभिः गात्रोद्धवैः भस्मभिः दिक्केलीमज्जरेनिकाममस्थृत

सिन्दूरसस्फुरता ॥ त्वां गाढसंलग्नैर्नखरैः यौ तं शिरोयस्मान याव यस्मापि गौर्यासाकं त्वान व तो

मारद्रुहो हरस्यांगतो स्थितैर्मसम्मिलितसिन्दूरसिमाननेसेरूत्सर्युः अस्फुरतापावित्रतानूपनैर्मलस्मृट

भूत मौलेन्दोर्युतिपोनरुञ्जौ गुरुभिहपदे दृभिः दिशांकलीमकुरे क्रीडादर्पणे दिशांतत्र प्राति

बिंबान मकुरस्य वमस्मनास्फुरत्वमनुचितमि ति भेद ५५ इति श्रीकण्ठचरिते टीकायां पण्डि

तराजानकजोनराजकृतायां नवमः सर्गः ९ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ भानुमान

ध्वनभोधलंघनक्लान्तिकुड्मलितपादपल्लवः मन्दनिर्झररवैर्हरीरितस्वागतं चरमशैलम

भ्यगात् नभोध्वनो गगनमार्गस्य लंघनं पारगमनं तेन क्लान्तिः खेदस्तया कुड्मलिताः संकु

चिताः पादपल्लवा यस्य भानुमान् सूर्यो मन्दमधुरा ये निर्झररवाः प्रपातजलशब्दास्तैर्हरि नमि

हरीरितम्नं स्वागतं शोभनागमनं शब्दो येन तं चरमशैलमस्ताद्रिमभ्यगात् अथ स्नातचर

णस्थविश्रमार्थं स्वागतं करणमभिगच्छति । तन्द्रणो जिगमिषन्त्र पाकरग्रावकुटुर्दिन।

कोणहतवणादिव अस्तभृति कलापमूष्मणोभीतमर्षमरीचयो रुष्मयकुष्मणः कलापं

तापप्रपंचमस्मं वन् अमजनकुअस्तपर्वते कृतपवो जिगमिषन् प्राणिकार्यसव रक्षाया

श्री
क.वं.
स्तीं
११५
115

वाउज्जिगामिषन्नुद्यन् यः सपयाकरस्थन्दस्तस्य ग्रावाणस्पन्दकान्तास्तेषां दुर्दिनं प्रवाहस्तस्य कारण
स्तैस्तत्स्नानं सेचनं सेकस्तस्मादिव जललवैरभ्रनिपतत्रैः २ प्रास्थितेन रविणा समर्पितं गगनमिक्षुरि
वपाक्षमंगुये पल्लवारश्रुपियानबन्धुरे श्रीरमं चरदरविन्दमन्दिरं पल्लवाः पत्राणि तपवारर
पिधानं द्वारसंपुटं तेन बन्धुरे सुंदुङ्कृत्वा तेन श्रीररविन्दकमलमेव मन्दिरमावासमस्यजत् हे त
ह मेदत्यैत समग्रनिकटं प्राणि तेन सूर्येण समर्पितः समग्रसानिकटं गगनकामेव प्रवाससद्घर
सलाभेस्त्री चापि तच्छृहं गतकामा स्वगृहं स्वबन्धकरोति २ भूमिमण्डलरसोपभुक्तिभिस्ति
ग्मगोः स्वाहितनामम्रपेयुषः तस्य कल्पचरमाद्विशायिनः पादलालिनमकारिवारिजैः भू
मिमण्डलमधुरसः जलं तस्योपभुक्तिभिः पानैर्हितभिः स्वाहितं नाता तमिम्रपेयुषः प्राप्तवतो
स्तथा तस्य कल्पः पर्यंकसमो यः चरमाद्रिरस्तपर्वतस्तत्र शायिनोस्ति ग्मगोः सूर्यस्य पादा
नोर श्मीनालालनं परिचरणं वारिजैः पद्मैः कृतं कस्यापिश्वरस्य नाम युरादीनामुपभुक्तिभि
स्तस्य तस्य शायिनः पादयोश्चरणयोः लालनं सउमारक्रमेणापरिचरणं भृत्यैः क्रियते
रोदुमिक्षुरिवं गतमयं तं वल्लभं प्रति पदां चलश्रहात संज्ञचन्द्रकमलपाणिपल्लवो विल्ला वा

५

ज्ञानि सरोजिनीजनः संकुचंतः कमलान्येव पाणिमुकुलाः यस्य सः कमलिनीगणो विह्वलो

हीनो जनिज्ञातः हे नहस्य त्वमेनं गमय नकुतो योगं वल्लभ नलिनी संवरस्थितत्वान्न्‌ यरोदु मिथु

रिवकु नः श्रुतिरेव प्रसारित्वात्‌ स्फटस्तस्मान्‌ चलग्रहात्‌ कामिनीलोकस्य परांचलग्रहणेन जिग

मिथुनायकं रोदुं कामस्तस्मिन्‌ हठाकृष्टे इति संकुचत्करो दीनो जायते ५ चण्डधामनि वहन्म

हरतामाव हद्दि रसमेषा विलवं सूर्यकान्तगतिरेव पश्चिमं प्राप्य सर्वमाणिभिः पयांनि यो

पश्चिमसमुद्रे सर्वमाणिभिरशोषरेत्तैः सूर्यः कांतानां गतिः सामं प्राप्य प्रातायनः चण्डधा

मनि सूर्ये हरतां प्रत्यासत्तिदयति सति अन्तमेव हृदुष्मविलवः संतापबाधस्तमाव हा

द्भिः ऊर्वीणैः सूर्यकान्तवत्सैर्व पाषाणैः ससंतापाज्ज्ञातात्‌ स्पर्शः ६ पद्मपाणिमरविन्द

नीतदायदुभारकरसंमुखं रवेः वेल्लितेन पुनरागसार्थिनी यम हस्तमसुतः किलाग्रहीत्‌

रवेः सूर्यस्य नायकमुखे संमुखे वान्यिनः करस्परशमेहस्यस्य चसंमुखं पद्मपवपाणिः हस्त

संनलिनीयदुभारतेनेति वेल्लिज्ञानामित्र अरविन्दिनी पुनरागमनं भूय आगमनमर्थयते श्र

मिलषनीमतीप्रमतानायकप्रत्योन्मखांदुर्मेदंतस्यमस्यार्थं हस्तवाचनिकमग्रहीत्‌ ७ हंगण

श्रीं
कं चं
रीं
११९
116

पादघट्टनाद्दिवांशुमद्दिङ्मुखोणमणिपीठिकालुठन् संभ्रमाकुलसरोजलोचनो वासरो जनि।
विरात्रिराश्रयः हृगंणभग्नयस्मात्पादघट्टनं पादानां रश्मीनां खुराणां च घट्टनं तस्मा हेतोर्दिवो वर
सकाशादंशुमद्दिंवस्सूर्यमण्डलमेव शोणमणिपीठिकापद्मरागमयआसनभेदो लुठन् सं
भ्रमेणावेगेनाकुलसरोजलोचने पद्मनेत्रे यस्य स वासरो दिवसो निराश्रयोः जनि जनितः पी
ठिकास्थानीयसूर्यवैरलमयात् उरकुंभगामी वेलुठति पुरःश्चानिराश्रयो जायते १०
अंबुधेः पयसि बिंबमंबराच्चूर्णमंबुजपतेस्तदापतत् तच्छुलितशीकरैरिव प्राप दर्कमणि
पावकः शापं अंबरादाकाशादंबुधेः पयसि समुद्रजलेंबुजपतेः बिंबं सूर्यमण्डलमपतत्
तेन हृताज्जलमध्ये सूर्यपतनेन समुच्छुलिताऊर्ध्वमुच्छुलिताऊर्ध्वमुत्थिताये शीकराः कणाः
तैरिव सूर्यकान्ताग्निः शमं प्रापत् १ मन्दमग्निरर्यमोपलाद्दर्शितस्वयशुचाभवत्तमः ९२
यस्मिन्निरञ्जसि बिबविरेदोषमोषधिपतेरसवित्रि यौ ओषधिपतिश्चन्द्रो वेश्म तस्मात्सवित्रि यौ स
न्निधानाभावे अर्यमोपलाः सूर्यकान्ताः मलिनत्वात्स्वरुषाशमनं शाम्यन्तमग्निं बालसास्तत
रेचा पुर पारयत् तमोन्धकारं दर्शितः स्वयशुगी वृद्धिः शोकस्येव तत्तदाभवत् ९२ यो नेत्रा

गिरिनिर्मितकारागृहे रोगभेदाज्ञातं दोषमिवविरेप्रापुः अत्राय पादे विस्मयालंकारो विरहि प्रदोषवर्णनं शिवा
पादानरे नहि नमः प्रणाशः स्वयम्भुवमपगमश्च सूर्यकान्तानामग्नित्वव्यपगमः १८ अग्निघनरेला
गुरुतालयासन्नयानकलहरणतानयादये गाढरागगरिमोद्भूमोपयथावासरोभृशाक्रूपनमायैयो उप
मिषत्वउत्तमसनललताललारादीप्तालाराललारकाहष्टिमण्डलवयस्यास्तयाविशेषणसाम्यात्त्रिया
वलकणतापैतदेवयोवनचनयादयेधृतं यथागाढोरागस्यलोहितत्वस्यापिद्युगस्यचगरिमा
दूमोवाहुल्येनसवासरोदिवसं भृशाक्रुशात्वनत्तुत्वस्मायैयोप्राप्तः ॥ सर्ववासरविच्छेदपद्मिनी
कण्ठकवानकरः प्रभाकरः पातितोंवरतलादनेहसावत्समेकिमपिनावलंबितं सर्ववासरम
शेषदिनंनिकृष्टादार्द्रीणादनेननीत्वाभिहृतायपद्मिनीकण्ठकालैः तंतः करोराश्मिईस्तत्वेना
धवसितोयस्मिनिप्रतीयमानोत्येतादिवाकरः सूर्यो विशेषणसाम्यात्तु हयस्थानेहसाकालेना
स्वरतलादाकाशात्पातितः सात्किमण्वलंवितमालंवत्वेनकर्तृनवत्समेनशाक्तः १९ शासि
तेविजयितामनेहसोन्यसतालहरिकोसिद्धिनानिर्ममेभुपमर्मरीचिमद्दिमतामप्रपदवादवच
दूतं लहरयपवकेणः पटहवादनदणत्समस्यतान्विनासमदेणाभुपनमयर्मरीचिमद्दिं

श्री
कं च
टी
॥७
117

भ्रमेव तत्सूत्वपटहः मुल्ल्वानकस्तस्य च्छद्दं तेनेर्ममेकृतं किं कर्तुमनेन हसः कालस्यविज्ञायितंशास्ति
तंप्रकाशयितुं निकटं प्राप्ते सूर्यमण्डले लहूर्योगलेत्रिसर्थः १३ पद्मरागगृहविसंचयां विनावते
गर्तेशतनवन्धुरैर्बुधैः सन्ध्यारागसविवनमण्डलंयप्रग्रेष्यविवलमानमनुसरगतोः पद्मरागाणंगृहविसं।
चयोदीप्तिप्रपंचेस्तितंनां विनताव्यातये श्रावर्तागहृताः तेषांशान्तानितैः बन्धुरेमनोज्ञैः बुधैःसमुद्र
सस्न्ध्यारागंविवलामानंभ्रमरदुस्तगेः सूर्यस्यमण्डलंतनपप्रग्रेतप्रतीतं समानगुणत्वादावर्तेश्रा
तैः १४ पश्चिमाद्रिवनदावपावकेचण्डरोचिषिदयमहूरतां गर्भसोठवड्वानलवधः सानशे
शेयवदिरम्पदलन पश्चिमाद्रिरस्ताद्रिस्तस्य वने पुदावपावके दावाग्नौ तापकत्वाच्चण्डरोचिषि सूर्ये
हूरतां नैकसंटयतिसतिसागरोवहिरप्यदलनदग्यः गर्भेभ्यन्तरे सोढवड्वाग्निव्यथायेनसः अन
वेड्वाग्निरिवबहिरादित्योतापयदित्यर्थः १४ तोयमितप्रविशतोविवस्वतोवारिधावधिकमास्त
तेलात रत्नशारितनदीयपंकवन्मायग्रौतहणतारकंनमः समुद्रं विशतोविवस्वतासूर्येणरसात
लंयावत्समुद्रे तोयमिते सतिरत्नैः शारितंशवलंकृतं यन्नदीयपंकंसमुद्रसंबंधीकर्दमस्तदिवनरुणता
रकं नमस्तिमिरं प्राग्ययाव्ययंत नपसोपक्रमोत्सेसंयं १५ सत्यमसमहविरायथोतदासमप्रवत्वमनले

विविक्तयान्तर्हि मानस्य कंचुकं चुरितोविषामंबनादिव यशंस्य शोणयेत् विविक्तया प्रवेशोऽस्य योस्य हविः स्व-
यैर्न लेभे सेमन्नलं त्वमस्मे फ्रुवमाय या पूर्ववाकार्येसमाख्यस्मे तः यन्नूर्यः स्य शोणं शोणेभवत्
तस्मादेवैर्यविमानस्य कालेषां चंचवोमत्वोग्राणि तेषां रचीषिदीमयस्तेषामंचनात्स्यक्रमणात् अ-
त्रसाख्यस्य वह्नौ प्रवेशस्य स्मायनभूत शोणत्वं तस्य वह्निकृतं चचुप्रभायातः संभावितः निमित्तान्तरं
अग्नितापेनहि वस्तुरक्तं भवतीत्यर्थो श्लेषता ७ सायमर्चनविधिं विदितेनिरे खेचरानियतमस्तस्य सम-
येः सान्ध्यरागहरिचन्दनाचितैस्तैर्नभोऽर्धविकणवयदावभौ नियतं निश्चयेन खेचरादेवाः सायंदि-
नावसाने सूर्याय पूजां चक्रुः यत्र भो व्योमार्धविकणवत्सार्धमावभोस्य नभेकैस्तारकैः सान्ध्यरागएव
हरिचन्दनं तेनाचितैः शोभितैः पूजायां चन्दनाचितेनार्घेणभाव्य अर्धविकणवदेतिवतिप्रसमा।
योव्याखेयः सुकोपमेवाच्य उत्प्रेक्षायापर्यवसनीयः ८ किंनुकालेनगणनापतेर्मषीभाण्डमर्य-
मवपुः हिरण्मय तत्रयद्धि परिवर्तितानने लिंपतिस्म परागिनमोमषी कालः सर्वभूतानाम-
पिष्टातासएवकलनीयानांभूतानांमांसख्यानापिकारित्वाद्गणनापतिस्तस्यमषीभाण्डकज्जलरसं-
पात्रंमर्यमवपुः सूर्यविंबकर्तृकिंन्वभवत् यत्रास्मिन्सूर्यविंबमषीभाण्डेविपरिवर्तितननसमग्र

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
११४
114

मथनतज्ज्ञानं बुद्धिमतितनमपवमलिनत्वान्मषीयशांतिं भूमिमलिंपत् मषीभाप्तेऽचाविपरीवर्तितो
मषीयतांते १९ इतमसान्मषवत्कृष्णिनीभरस्फुटस्फुटकरवालरोचिषः बन्धवोन्यतमसोम्मषीयाम
वव्वल्लभाभिसरणायसंभ्रमो ॥ इत्थाभुवनजयेन सदर्पायामास्मषीकामसंबन्धिनीयावद्रात्रे
नीतस्याभरायेयास्तैः स्फुटमच्छत्वं हेतुत्वाद्दृष्टानि श्यामीकृतानि येकरवालाः खड्गा यासां तेषा
रोचीषिप्रभा स्तासां बन्धवः सदृशा अन्धतमसमस्मगात् अन्धकारस्तोमेयः तरंगाः सद्भुवास्त्री
णां वल्लभाभिसरणाय प्रियांतिकगमनायाभवन् कार्यसंपादनसाद्विवेशाभ्या स्वेदेन तमसः सा
मक्रियया चोद्दिश्य इति चतुर्थी ग्रन्थकारेनिविडे सति तस्यैवाभिसारिकाः प्रियासमीपमगम
त्रिरर्थः २० अस्तमितोर्कमणिजातवेदसोऽन्तर्गूममानस्येव धूमर्द्धवरः अन्धकारनिकरो विनिर्ममे
चक्रवाकहृदि शिवाष्पदुर्दिनं दिवसावसाने शमं प्राप्तवतोर्कमणिजातवेदसः सूर्यकान्ताग्नेः
संवन्धीजृंभमाणः स्फुरन् धूमप्रपंचइवान्धकारश्चक्रवाकनेत्रेषु वाष्पदुर्दिनमस्रुप्रवाहं विनि
र्ममे जनयामास चक्रवाकानां विरहहेतुत्वात् २१ तामसतामपिकसान्ध्यं न तेरेशंभुकंकणाप
णाभृतामिव अस्मादपूर्वमविसरेणांसलं तत्रामिस्वमन्नदाहिर्योगिनः तत्रामिस्वमन्धकारो विये

गिनो विरहिणो गुप्तदर्द्दवन्यथयन् यतो मांसलं च नीकृतं अतउत्प्रेक्ष्यते शंभोरीश्वरस्य कंकणाये
फणभृतः सर्पास्तेषां संबन्धिनो मुखास्य धूमविसरेण वर्धितोऽधिकं यत्तन्ध्यान्तं तेन संध्यानां ताण्डवेन
स्यन्तानां विद्यमानानां इव शांभवोऽभिनवक्रमो विसरेण त्यतां नं तरे द्रष्टव्यः २२ सान्ध्यताण्डवविलास
ससंरम्भचन्द्रशेखरशिरःसरिज्जलैः पूर्यमाणा इव नीरधिविरहे ये वृद्धिमिन्दुहर्षदं बुनिः सह इन्दुहर्ष
दां चन्द्रकान्तानां मणीनां वृंनि जलानि तैः सह ता वृधिः समुद्रो वृद्धिं दधौ वर्धये चन्द्रोदयादिनि भावः
अतः संभाव्यते सान्ध्याः संध्याभवा ये ताण्डवविलासा नानास्थली लास्तामिः संसंरातिः ईश्वरस्तः
यंते तिया नि चन्द्रशेखरसरिज्जलानि गंगाबूनि तैः पूर्यमाणः [illegible]यमाण इव २३ टीपिकार
जनिकेलिकुंकुमस्यासकप्रतिभुवो मरीचिभिः जर्जरत्वमपनीयसान्द्रतां निन्यु रंजनरजो
भरैस्तमः रंजने रथ्यस्त्रीत्वाज्ञायिकात्वप्रतीतिः रंजने रात्रेः केवलये क्रीडायें कुंकुमसमाये।
स्यासकास्तिलकास्तेषां प्रतिभुवः सदृशाः प्रतिभूर्हि सदृशा अविततः मरीचिभि दीप्तिभिः क
रणभूताभिस्ताभोऽन्धकारं जर्जरत्वं हानिमपनीय नीत्वा जनः प्रदीपिकास्तं बंधितनुपवकज्जलस
रजोभरैः करणैर्दीपिकास्तमः सान्द्रतां घनत्वं निन्युः २४ केलिस्था योषिः शेखरे ततोऽधिका दीपि

श्री
कं॰च॰
टी
११९
119

काः प्रतिगृहं चकाशिरे उल्लसन्मरुद्वदग्धुमध्यगाप्रेयसीजनमनश्चाविघ्नुतः गृहेगृहे क्रीडसौधा
ग्रेत तोनं तरदीपिकादिदीपिरे अध्वगानांपथिकानांप्रेयसीमनः प्रियालोकललदग्धुमसौकर्ल
मल्लसत्योनश्चाविघ्नुतः अश्रुविनाविघ्नुतोऽयंतातेनाश्रु नश्चाविघ्नुतः २५ उन्मयूखमनुसन्दयम
रः प्राणनाथवदनेन्दुमण्डले अस्खलन्नथिनामितानिः सहेनोकथंचिदभिसारिकाजनः न
मिहेणतम साकरणेननिस्सहे अगाम्येपथिअभिसारिकाजनाः स्वैरिणीगणः कथंचिन्नोअ
स्खलन् स्खलितवान् यतः प्राणनाथानांप्रियाणांवदनेन्दुमण्डलेषुरागुन्मन्दयाकलयन्
नस्याभिलाभान्सावयानश्रमर्थः चन्द्रसतिस्खलनाभावः प्रसिद्धः २६ यतनुपत्रापिनस्याभि
यमुखेस्यानुसन्धानमात्रात्स्खलनामितिविन्न २७ नेत्रमद्रुनमहोमनोभुवोयन्मतेतिमि
रमेवयोषिता चिन्ननाथमभिसर्तुमंजसाजायतेस्मपथिहस्तदीपिका ॥ मनोभुवस्तत्र
मद्रुतं यस्यकामस्यमतेतिमिवमार्गेहस्तदीपिका प्रकाशकोजाता चिन्ननाथंप्रियमभिसर्तुं
प्रांतेअभिसारिकाणांस्मृपितिमिरेकामवशान्मार्गप्रकाशनामिवसंपन्नामिमर्थः २८ संक
टावटपथेपिवास्खलन्मांसलेतमसिनाभिसारिकाः ज्ञग्मुरेवरपथेनतिष्ठितेनताविमानम

यिहत्वमनमयं संकरः संकीर्णोयोवर्णपद्यः स्वभ्रमार्गेलत्तापिच्चनेनान्धकारेभिसारिकाना स्खल
न् तान्नभिसारिकान्नंनेमान्मथकामसवन्धिविमाननमाहत्वस्वरपथेननम्यः अन्यथाकथंनस्व
लेयुरितिभावः २९ शीलितोत्सकरयाममिथ्यिरेराविमाहतनजडीकृतेरिवध्वन्नासीन्तनमल्लिव
नैलदासंऊचन्नुभिरामिनीरजैः कोशामयोरसलोभादुद्धानापूर्वसंस्कारवशाद्दपारेभ्रमतावा
भ्रमराणांस्वनैर्ध्वन्नानिसीन्तनानिसीन्तकारायन्नैवनीरजैः पद्मैः संकुचन्नुभिरास्युपविष्टमनः
स्वभाव्यनेरात्रिमाहतेनजडीकृतैः शैत्यमापादितैरिवयतः शीलितमभ्यस्तंउत्सकरयामयैरि।
तिशीतमसास्पृष्टमाचितं अभ्यासात्स्येनशीतेनजडीकृतः पुष्पसमीत्कारंसंकुचन्नुनपाविश
तिआसीतिलुङिभावेरूपं अत्रवाक्यार्थप्रतीतिसमयएवपद्मस्यहेतोरन्तानिकत्वावगतेरि
वशाट्टः २९ सैन्यरेणुहृटगात्रिगीषतोरोदसीरनिपतेभुवंतमः स्वापकेतवमृषेत्यंजनमि
यद्वयादिवनिमीलितादृशः ॥ रोदसीद्यावापृथिव्यौजिगीषतोजेतुकामस्य कामस्यत्वंनेसे
नारजस्तमउत्थितं तमस्तितंभावितमरेणुत्वसमसापनंविवत्वाराट्स्वापकेतवनिद्राकपटंप्रा
प्यदृष्टयाइएणभीतेः प्राणिभिर्दृशोमीलिताः अत्रवाक्यार्थसमयएवपद्मस्यहेतोरन्तानिकत्वा

श्री
कं व
ही
१२०
120

वगतेरिव शावृः त्वमभोजनवत् दृक्ष्टी ल्लेनेविद्रानतिमित्तं किं तरजः पानइत्यर्थः अत्रारोपविष
यस्य स्वापस्मार्निषिधेन्यस्य विषयिनो रज्जसो विधानं कैतवशब्दाख्यप्रकरणादिवशात्त्रिषेधप्रतीति
रित्यार्थोपहृवः २ पानवः स्वैरमधूस्वैरोविधामानंः तापमिव तन्त्वणतमः निर्मिमेंगवलनाम्न
लिव्रणव्याजनोविकचकैरवोदरे भ्रमरव्याजात्कज्जलस्थलमध्ये तमोंगवलिनानि गात्रप्रसार
णानि चकारसंभाव्यते स्वैरमधुस्वरोचिषां सूर्यरश्मीनां पानतो निर्गरणदान्तनापमिव ता
पशमनार्थं वशीनलस्थाने गात्रप्रसरणानि क्रियंते अत्र तपस्यावस्यानं पानमत्र २१ कुत्र नो सर
सितम्यजेरजः सत्रदानपालितान्सरोरुहैः कैरवाणिजगृहुः शनैः शनैः चंचरीकनवरंगपी
ठतां रसोमकरन्दस्तदेव सत्रमविच्छिन्नं तत्रदानपालितान्याचृन्त्वं परैः कुत्र नो सकज्जलस्थला
नि चंचरीकाणां भ्रमराणां नवरंगपीठतां नृत्तस्थानभावं शनैः शनैः प्रापुः पद्मानि सकज्जलभ्रम
राउत्पलेषु नन्तृन्निरित्यर्थः २२ उपनोपरजनीविलासिनाभासि कन्दलितनिर्मलाश्रियि त्वम
दंवृषिविमन्नकैमोत्रिकायोन सत्वमधिनेनशक्रादिक उपनोलव्योदयकालस्य शशिराजस
भासिदीप्तैकन्दलितान्याप्रामानिर्मलाश्रीयं यानस्यास त्याशक्रादिक पूर्वदिक त्वं भंस्यन्तोच

पवशाग्रोर्णवः तस्माद्विमुक्तानि वारिः पतितानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषां श्रेणी तोटीमिल
न्सखेमयितायादिव २३ पूर्वपर्वतशिखोधिशायिभिः ग्रावभिः शशिमयूखपाण्डुरैः भावि
नाशभयतस्ततोदयावस्थितशेषमिव विग्रहं तमः पूर्वपर्वतस्योदयाद्रेः शिखरं तामाश्रयद्भिः
तथा शशिमयूखैः पाण्डुरैः शुभ्रीभूतैर्ग्रावभिः पाषाणैः हेतुभिः अवस्थितशेषमिव शारीरं तमः
कर्न्दयावयारयत् ऊतः चन्द्रोदये भावी भविष्यन्यो नाशस्ततो भयं तस्मात् न्यात्नयाश्रिश्र
तेमपाषाणैः किंतु तिमिरस्पकीकसशेषो देहो भयात्त्रातरत्यर्थः २४ गाढरागमभिगम्य
ताविराडम्बनप्रसरंदमुबाहुभिः रुष्यतेस्म परिरम्भदम्भुरः कर्तृमोषधिभिरोषधीपतेः गा
ढोरागउदयकृतलौहित्यं यत्रैवं कृत्वा पुरः पूर्वदिशोभिगम्य तओषधीपतेश्चन्द्रस्य परिरम
णमालिंगनं कर्तुमोषधिभिः कर्त्रीभिः अनल्पप्रसरंतोशववबाहवस्तैः करैरभिरुष्यतेस्म
येरपत्ताप्रमाउत्तनप्रसरदमुबाहुभिः रिति विशेषणत्वेन वायोज्य नायिकाभि सविरागता
स्प्रियस्य परिरम्भणं बाहुभिः क्रियते २५ गन्धसारमृगनाभिः पंकयोः संकरं प्रतिदिशंदि
शःत्रिवस्तरणैर्विहितमस्य विग्रहः चन्द्रिकातिमिरयोर्ज्योत्स्नान्धकारयोर्विहितमस्त्यात्रे

श्री
कं च
टी
१२।
१२।

रुणायत्त सत्क्षणोवसरश्चान्द्रिकातिमिरयोर्ज्योत्स्नान्धकारयोर्विहितसन्धिविग्रहोजातः सन्धि
र्मिलित्वावस्थानं विग्रहो ज्योत्स्नयान्धकारस्य पराभवः अतः संभाव्यते गन्धसारमृगनाभिपंक
योश्चन्दनकस्तूर्योः संकरस्सर्गं प्रतिदिशादिशान्निव प्रतिदिशामित्यव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यइत्य
कारः समासान्तः २९ दिक्करटान्काञ्चनचन्द्रिकाचितान्काप्यनुज्झिततमिस्रविप्रुषः अस्येत
जलनिधेर्विप्रुष्यायान्त्कीर्णमौक्तिककरटिमिणीनिव विप्रुश्चन्द्रोदिक्करटान्कीर्णमौक्तिककर
रिणयोमुक्तेन्द्रनीलायेषु तानिवाकरोत् यतोजलनिधेरत्नाकरादुत्थितः काञ्चनकापिच
न्द्रिकयाज्योत्स्नयाचितान्नाश्रितान् काप्यनुज्झितान्श्रमकास्तामिस्रविप्रुषोप्यन्धकारकण
येस्तान् ३० रात्रिवल्लभमरीचिशारितध्वान्तसन्ततिपरिस्फुटे पथि तत्क्षणेकिलसितासिता
शुकैः सत्वरमस्फुटाभिसारिकाजनः ॥ तत्क्षणे तस्मिन्नवसरे शुभ्रकृष्णवस्त्रैः परिचयमार्गे
भिसारिकालोकःपरिस्फुटं तमः स्थाने कृष्णवस्त्राणि ज्योत्स्नास्थाने श्वेतवस्त्राणि स्वगोपनार्थ
मस्फुटितमर्थः यतोरात्रिवल्लभस्यमरीचिभिः शारितशबलितायांध्वान्तसन्ततिस्तमः पूरः
सपरिस्फुटोयस्य ३१ कोप्यराजत नभस्तले तदा रोहिणीरमणबिम्बदर्पणः यत्रबिम्बवर

वामचक्षुषामेकतः परिणतामृतद्युतिः कोपि रोहिणीवल्लभस्य चन्द्रमसो बिंबमण्डलमेव।
दर्पणेष्वादर्शो राजतनुश्चशुभ्रे पत्रचन्द्रादर्शोऽप्येकतः एकस्मिन्भागे विश्ववरवामचक्षुषामिम
त्रवरश्रहणसामर्थ्यान्निष्कलंकेवरस्त्रीणां परिणताश्रीरोढामृतकान्तिरभूत् अथवा स्त्रीणां
मृतकान्तिः परिणता नतद्भावमापन्ना पूरिणामास्त्रीवावस्थायामृतकान्तिचन्द्रयोरायोराये
यभावः सर्वस्त्रीणां दर्पणे मृतप्रतिबिंबादिदेहेन तद्भावप्राप्तेश्चित्रत्वं २९ भूतलेन्यत्रमसे
नसेवितेकुत्रचित्कुचनयामभिर्वियोः देहद्युगममिव शौरिशार्वयोरासस्मादतिलतण्डुला
यितं कुत्रचिदन्यकारेणक्कापि वियोश्चन्द्रस यामभिरंशुभिः सेविते भूतले शौरिशार्व
योर्हरिहरयोः संबंधिदेहद्वयमिव तिलतण्डुलायितं तिलतण्डुलवान्मिश्रीभावेनासिं
गनमासस्मात्प्रापत् ५ पूर्वादिदिनिर्गुरजलान्वरुडुभिः समीरैरुल्लसमानश्वत्ननफेनापि
ण्डः बिंबः शनैरुद्यति श्रीयवनीप्रियस्य प्रावेशिकीमधिनभोगगनमानतान निषीथवनी
प्रियस्य चन्द्रस्य बिंबोधिनभोगगनमाकाशाङ्गने प्रवेशिकीं प्रवेशोचितं नसंरंभमानमतानवक्रे न
तस्वभावत्वेनमृदुभिः कोमलैः समीरैः पूर्वपर्वतजलाडुल्लासमानऊर्ध्वनीयमानोनवः फेन

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१२२
१२२

पिण्डः स्वर्गाद्युपरि हृतं पृष्ठे नैव हृदयस्य तत्र चानेन स्थापितः ॥ ४१ ॥ उन्मुद्रितानामुदयन्नेव तत्र देवः
तारागणेन कैरवनयनैः कैरवाणि विकासीकृतानामुपसि भानुभिः प्रभासमानतुच्छलेभ्यः स्वसद्य
पुनर्जितवृत्तः उदयकालप्रवृत्तारागणकेतन्द्रः कैरवाणामुन्मुद्रितानां विकासं संलब्ध्वा तत्कृतानां
पततः सम्भाव्यते प्रातः सूर्यभयेनेव पुनः प्रासीकृतानि दिनान्तसमासंजितच्छ्वर्द्धीनकामर
वनतुच्छलेभ्यः कैरवमुकुलेभ्यः अथ चन्द्रोदयकाले संजाचितानां स्वभूमान्विकास
यति ॥ ४२ ॥ याम्यां गौरज्वलनद्रव्ययुक्तेदनेनामुपगम्य श्रीखण्डेभ्यः परिकरयुगावगाहो
वृत्तुच्च सार्ववाद्रीवनकायिरदोर्दच्छन्दस्थवस्थाप्राप्य ज्योत्स्नालभनेन भसः कैरवोन्नसम
द्रा याज्योत्स्नाप्राकट्यंसमुद्रेवारवनापस्मकोटदनेमुपारिजिहीर्षनयारेनभूतयापप्र
केसेक्रमिनयमुश्रीखण्डेभ्यः चन्द्रनरमलस्य परिकरसामग्रीनस्यभूः सामामिवाकरोदसौ ।
ज्योत्स्नापूर्वपर्वेनवनदयितेनारदेभ्योरंतेनभ्य उदंचनोशावलेपाद्यवस्थासान्द्रेवेशव्यापनभसो
व्योम्नः कैरवैकन्नसमुद्राभूवणाभागिस्नामलभनचन्द्रोव्योमप्रापादितमर्थः ॥ ४३ ॥ प्रकाशः ।
उच्चायमानदरिणप्रोत्कीर्णमालोदरश्रीखण्डद्रुमखण्डपाण्डुशशाभृच्चूर्णैश्चटीकर्णो

इवन्यो त्वामावि रयेदि शोकशापतः पान्थाङ्गनाघट्टनव्यग्रानङ्गानि शावराट्टहसितांशकासम
ट्टकने अंकाचूडामणिवलीगुणायमानो दाहक्रिमैसमे यो हरिणोमृगोपातनकलेन प्रोत्कीर्य
मानग्रासमानमूर्द्धं यस्य सग्रीवोण्डुमवेणुपाण्डुस्यन्दनवृत्तस्थे नोयः शशाङ्कभूस्यन्दलस्य च
तैर्णैचः सूक्ष्मशल्कैतेनकीर्णाभूतार्द्धवदशादिशः सान्यो त्वा चक्रे पान्थाङ्गनानां विरहिणीनां
घट्टनं हट्टङ्गलत्रवाणः संरब्धो योनङ्गानि शाचरः कामरात्स नस्मा हट्टहसितं तस्यांशकाश्रांतिल
स्यातट्टकेन संपादनेपटुः प्रगल्भः कामरात्समस्यायं हासइति ज्योत्स्नायास्संभावनं मृगदाहक्रि
मिणा चन्दनवृत्तलालितः तस्मूर्णमेवान्यो त्वा भाविष्यतीति संभावितं ४४ अभ्युद्गतोरज
निवल्लभबिंबमंगणाराद्यातदाप्रवमनंगनियानकुंभः यत्तत्रमण्डलितविग्रहकालरैत्यासर्प
द्युतिर्विरहिणीरचशाककलंकः रजनिवल्लभस्यचन्द्रस्यबिंबं तस्य मंगणाद्याजेन राज्ञानंगनियान
कुंभः कामशेवधिः अवमद्भुतः अत्रस्या यस्यस्यायनमाहमण्डलितः कुण्डलितो विग्रहः शा
रीरं यस्य स कालेसितो योनियानरेत्यासर्पस्तस्य भः सकलंको विरहिणीर्यरददशद्दशानि स्मविरहो
द्दीपनेनवबाधेरत्यर्थः नियानकुम्भोद्दुरणवेलायां कुम्भोपिनोरत्यासर्पोयकं कवनदशानि कामस्यामी

श्री
क. व.
टी.
१२३
123

ह्रस्वाथकव्याख्यन्द्रस्तनिधि रूपणं ४५ कूलं केशमृणालशैवललताभंगात्र्यंगो मलोत्पर्यस्ता
श्लिष्टैरुपचाररचनाद्धेतोरिवाग्रे वहन् सावशेषाय यः कर्णोत्करवल्लसत्तावल्लीलीलयादधे।
गाढवियोगतापविधुरः सार्द्रां जलार्द्रामिव कुलानां मकेशुमखे शुविशेषेरथांगश्चक्रवाकः सा
वशायपयः कर्णोत्करासनीहारावलंतीकं पमानाथायापत्तावलीपत्रनिस्तल्लीलया व्याजेन
सार्द्रां चंचंनाजलार्द्रां जलक्रोतेवासावत्स्यमिवदधे बभारयतो गाढेन तीव्रेण विरहतापेन विधुरो
दीनः अतएव मुखोश्चचोः सकाशात् दुःखवशेन पतितान्मृणालशैवललताभंगान्विसशैवा
लखण्डानग्रे शिशिरोपचाररचनाद्धेतोः शीतलोपचरणनिमित्तादिवाग्रे वहन् सोन्तर्लोहस्त्वाविर
हमयान्मुखमध्यादपि चक्रवाकस्य ग्रासाः पतितास्समर्थः ४६ विहितपरिसमूहनः पुरस्ता
च्छशिमणिवारिभिरार्द्रितैः कराग्रैः विरहहुतवहे जुहाव कोकां जिगमिषुरात्मदिवाद्विजाधि
राजः शशिमणीनां चन्द्रकान्तानां वारिभेरोजलप्रवाहस्तेनार्द्रितैः कराग्रैरश्मिभिः हस्तैश्चावि
हितं परिसमूहनं संस्कारविशेषो येन सद्विजाधिराजश्चन्द्रो ब्राह्मणवरश्च विरहाग्नौ कोकां स्वा
कोजुहावाचिक्षेप यदिवं स्वर्गमाकाशं च जिगमिषुर्गन्तुकामः ४७ राज्ञोदर्शिनमण्डलाग्रमहसः

सोऽप्रहाराग्निरेषैं खड्गा ह वल्लाभिरत्नानि च यायेजीवितं नन्नन्तः तेन यो गुरुधूपधूमकलयाज।
न्मालेभिरे शं केनाकिवयूजलार्द्रचिकुरो नस्मगोपभोगोचितं प्रेंखेनी जल्लसंनी खड्गह क खड्गव
हृतिमिः खड्गाभिलाषस्यैव यत्र न यादर्शितं प्रकाशितं मरणे लाग्रमहो विवेतेजः खड्गतेजस्यैव
तस्य राज्ञस्त्वन्नृस्य पार्थिवस्य च सवन्ती सोऽठाभिसरटः प्रहारवुहानं नं येत्नेनाभिरनीनि च यास्तमे
राशयोजीवितं नन्नजः तेमुः तेन यो विरादगुरुधूपस्य यो धूमस्तस्य कलयाद्याजेन जन्मान्तरे ले
भिरे कीदृशं नाकिवधूनामप्सरसामार्द्रीयेचिकुराः केशास्तेषामुत्संगोमखेन मोपभोगस्तत्रो।
चितं यो गंप आर्द्राणां केशानामगुरुधूपमानत्वात् येच सखड्गाभिलाषाः पार्थिवेन खड्गेन हताः
स्वर्गस्त्रीभोगयोग्यजन्मान्तरे लभंते ४८ यस्मान्नेत्रोदयरागयोगसुभगास्मिन्नूरमुद्रालिपिप्रागथा
लसमस्तमान्मथहृदन्कोशप्रतिष्ठानिधिः जज्ञेसक्रमशोनिरंकुशासन लम्भन्स्मेरप्रेयसीकर्णो
शमुत्तंसनपद्मलना लक्ष्मीवल्लभः सान्द्रोद्वनोयउदयरागस्तस्य योगेन सुभगो मनोहरो यस्मि
न्नूः प्राक्प्रथमसिन्दूरेणमुद्रामुद्रणानेनालिपिभंगिस्य थास्तप्रापयन्समस्तो खेणिडतोमान्मथो
मन्मथसंबन्धीहृदन्तः कोशोगञ्जस्तस्य प्रतिष्ठानिधिः प्रतिष्ठापकः स्मर्थः कोशोहि सिन्दूरम

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१२५

द्रेन भाव्यं चन्द्रकामकोशेनायमुदयगाताः किंतामित्यूरमद्रेत्यर्थः क्रमशः क्रमेणास्तनमीवल्लभो
रात्रिराज्ञो निरंकुशानिर्नियंत्रणं रेतक्रीडायां लभ्यंतः संख्यायाः स्वैरप्रेयसोप्सरसस्तासां कर्णे
ग्रेभ्यः च्युतं स्त्रस्तं संरंभात्पतितं यस्य तत्पत्रं दंतिदंतकृतो भूषणविशेषस्तस्य तल्लनानुकारः तत्रम
ल्लः समर्थो जज्ञे जातः प्राप्येति तात्पर्यं ॥ ४९ ॥ आनन्दयति द्युनारीजनवदनरुचाऊर्वदावार्यचार्यो
मंभोधेः स्थूलकूलंकषजललहरीलास्यलीलारहस्ये बिंबकोटंबुचुंभिः स्मरमदकरटिश्रोत्र
कंबुप्रख्यानोदाहाणेवल्लीचाभरनलमल्लवनाद्विस्वचक्रवर्विधारं दिव्यनारीजनस्याप्सरसां वद
नरुचां मृदुत्वेकांतीनां सपत्नसतत्वेन चसत्दृशेन भवितत्यमिति तल्लक्षणयासमामित्यर्थः आनन्दयति।
ल्लापत्रश्रमितिरूप तथांबुधेः समुद्रस्य स्थूलमहतः कूलंकषाः तटव्यापिन्यो या जललहर्यस्ता
सांलास्यलीलाचोमनस्यानेरहद्रहस्ये आचार्यचर्यामुपदेशं जर्वन् चंद्रोदयंरहत्यासमद्रकर्थ
मुदकस्विशृदित्यर्थः तथास्मरपवमदकरटीगन्धगजस्तस्य श्रोत्रे कर्णे कंबुः शंखस्तस्य प्रख्यानां
प्रकाशानां कोटंबंबन्धुत्वोपलक्षितं तस्यादृशं बुवतिस्पृशानितया लीढं स्पृष्टं मवरतलमाका
शं येन तस्मात् इंदुबिंबं द्राणेवनर्णिविसम्प्याविस्वाधिवाचनस्त्रैषिदृश्यतेतेषांविषादोनिरालोकत्वम

ल्लनादवाप्य ५॰ हृदयनिवसन्तं कन्दर्पं पुष्पसन्नज्ञसौरभप्रणयिमधुकृतंसंजाताच्छायाच्छलादवतु या।
विताः चन्द्रे हिमकरालोके लोके विपाण्डुरमण्डनाच्छनरचन्दनरं कान्तापांतं यशुर्वरयोषितः क्री
याच्छलात्सच्छायाप्याजाहृदये विन्नेनिवसन्तः कामस्तस्मै च वः श्रीय्ये प्रसूनानि पुष्पाणि तेभ्यो जा
तेय सौरभं गन्धस्तत्र प्रण यिनी तु व्यामधुकृतं संज्ञितं भ्रमरमाला तया नु यात्रा विताया अनुसृताः अप
रिहार्यच्छायामात्रमेव कृतं सत्वं अक्षरितार्थः चन्द्रे हिमकरालोकस्य चन्द्रप्रकाशस्यास्मिल्लोके भुवने
सति विपाण्डुरमण्डनाय परिज्ञानाभावार्थं संप्रभूतवन्ना यारिणोऽभिसारिकाः चन्दनरचनरमन्त्व।
एव यान्तम्भयान्तूर्णं कान्तापांतं प्रियनिकटं जग्मुः ५। देवः शिवो मणिरयुग्मविलोचनस्य
ज्योत्स्नानिचाललिपिहितोऽखिलजीवलोकः तत्कालकान्तविरहान्तपुरन्ध्रिवर्गदृश्याणि मात्रशर
णं विदधेऽन्धकारे ज्योतिश्चाच्छादकत्वाति चोलः प्रसेवकः तत्र निहितः तदाच्छादितस्व?
पत्वादिहितोऽखिलोजीवलोकः प्राणिवर्गो येन स अयुग्मलोचनस्य त्रिनेत्रस्य शिवोमणिः
चूडारत्नं देवश्चन्द्रस्तत्काले चन्द्रोदयसमये कान्तविरहे णान्तोऽवाप्तो तोयः पुरन्ध्रिवर्गः स्त्रि
णं तस्य दृश्यार्गः सपवकेवलः शरणमाश्रयो यस्य तमामन्धकारमाददे ऽस्मात्रोनिवृत्तो वि

श्री॰
कं॰ वं॰
टी॰
१२५
125

रहिणी हृ शामे ववरे हान्यालक्ष्णोन्यकारोल्लग्रोभूदित्यर्थः ५२ असत्कुडुदयहानस्तोनः कणोत्क
रविभ्रमसरसिसरसिद्या नन्वैनैर्निलीनमणिव्रजे जलगजस्वरोदस्तैर्दन्तोक्कैरेरिवसर्वतः कुमु
दमुकुलैः द्रागस्फोटि स्फुटेन्दुकरोदये स्फुटोयश्चन्द्रकरोदयस्तस्मिन्सति सरसि कुमुदमुकुलैः
कैरवकोरकैर्द्रागाड्ढास्फोटि विकसितं अतः संभाव्यते जलगजानां चटापंक्तियोज्योत्स्नया।
हि हसितेनोद्दन्ताः स्फुटं इति अनपवालिव्रजभ्रमरभरमसकृन्मज्जनहृदयविर्गलुयहानस्तोतो मदः।
जलं तस्य कणोत्करस्तत्समः ५३ आमन्द्रोर्मिनिनादवंहितरवैरशङ्खानदिक्कान्तरः सैरं वारिधि
वारणस्तटगिरिप्रक्रान्तवप्रक्रियः वेचक्षन्दमरीचिभूतिरजसः संगेनशिंगारितैरंगैर्व्योमत
मालकाननदृष्टास्कन्दायदभ्रेमदं वारिधिसमुद्रः सपववारणो हस्ती व्योमत्वमेव तमालवनं
तस्य हृदेनरभसेनास्कन्दआक्रमणं तदर्थमेददर्पदानं चदभ्रे कीदृशः आमन्द्रामधुरायेऊर्मिनि
नादास्तैरंगशङ्खास्तवद्भिहितरवागलगर्जितशङ्खास्तैराचूर्णाशृङ्गीनगन्यादिककुब्जयादिगहत्ति
तोयेनऊर्मीश्रान्त्याशागाजशङ्खस्तिरोहितरश्मयर्थः यथा तटगिरौ वेलापर्वते प्रक्रान्तारव्या वप्रक्रि
यापरेणतिर्यग्नचंचं स्योयास्वन्दमरीचयः तापवभूतिरजो भस्म तत्संगेन शृंगारितैः कुमंडनैर

गेहपल्लवितः ४४ व्याख्यानात् हृत्कुसुमसम्योपनिषदां कल्याणमित्र हे दृप्राणेशाभिसारिकाभ्रमेण
गृहंशून्यं हृत्तत्वप्रदीपोऽरतेः ध्वांतात् हृन्नटकांतिं नरवपुः सीमंतिनस्वर्भुवोर्दैवो ज्ञायत नयामिनी
प्रियतमस्त्वमश्वकोऽप्रणयामिनीप्रियतमो देवः चन्द्रस्त्वमतापिपासितानां चकोराणां प्रप
ञ्जलाविनरूणस्थानमजायतन्नातः पृथ्वीयामान्त्यउपनिषदः सिद्धान्ताः सुरतक्रीडाः तासां
कर्मभूतानां व्याख्यानात् प्रख्यापकः मृगाहं शून्यां स्त्रीणं प्राणेशान्मन्मभिसारितिरभिसरणं सैवाव
शृणान्वेष्यत्वाद्भ्रन्तं तत्र कल्याणमित्रमनुगुणवस्तूपदेशकं रतेः संभोगाविर्भूतेः स्त्रीत्वार्था।
यिकात्वेन व्यवहृतायाहृत्तत्वप्रदीपः स्फुटप्रकाशकः ध्वांतसन्तमसोऽहं तदाभिर्मर्मस्फुटिका।
भिः कांतिभिः हृन्नभिः दर्शरं वपुर्यस्य तथा सीमंतिनम एवं वर्तमानत्वाद्धि यावृत्तं स्वर्भुवे
माकाशावनिपार्श्वयेन ४५ किं देवसत्कुम्भकृद्दती जलपते व्योमस्थलीशायिनः संक्रान्तप्रति
केलिवापिनरलोक्षालं वभोमण्डलं येऽष्टमानवती जनस्य मनसो मानं स्मरोऽनिर्ममे किं पानीय
वरष्टुटंकनमिति भ्रांतिर्न विश्राम्यति ॥ इति भ्रांतिरयं प्रमानवीयैति कुम्भकृद्दतीनां कुम्भवृद्दिनीनां
जलेतनस्य पतेव्योमस्थमण्डलं प्रति केलिवापिसर्वासु क्रीडावापीषु संक्रान्तमतपवनरलं व्याख्येन लं

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१२९
126

यो ज्ञालमृद्दृटं किं वभौ मानिनीनां मनसः पेष्टुमसमानामितिवाक्क्रियाविशेषणं स्मरः पानीयचर
हृस्यबिंबप्रतिबिंबवशात् कं नं किं निर्ममे किं मे नेत्रानन्दमण्डलं किं मानिनीमनोदलनाय काम
निर्मितः पानीयचरहृश्यतिभ्रमोन चलनीत्यर्थः ५८ भूरैन्द्वोपलमयी सलिलं ववर्ष योगाय।
नाण्डविनचित्राशिखेण्ड्रूप श्रासो नृपमरसमसीम्नि नरो यहृन्निरिस्थं ससर्ज किल राशिरपूर्व
वर्षाः पेन्द्वोपलाश्चन्द्रकांताः तन्मयी भूमिः सलिलं जलं ववर्ष चन्द्रकांताः सुस्रव भूरित्यर्थः
योः एवं नाण्डविनाः स्फुरं नक्षत्रराशिखेण्डिनः समर्थयः यत्र तद्रूपमापरसमसीम्नि शृंगारदशायां
रो यहृन्निरुद्रूपमस्य चन्द्रस्य नाम्नि भूमिर्जलं ववर्ष यौर्नृन्नमप्र हृन्नमपूर नृपमापदृद्रूपमस्य शारप्रवा
हृणस्मरसमसीम्नि जलम योरो यहृन्निर्वितनं नाम्नलपवं राशिर पूर्वाश्चित्रा वर्षाः ससर्ज ५७ क
वैः श्यामन्त्रयोपलदहनस्य व्यतिकरादिवापाण्डुस्रायैः ऐदयमकरोद्भंगुरहृदशां समन्तर
न्याशेषमलमज्जलमानग्रहमयं मृगांकुलितन्कालप्रतिफलितकन्दर्पमकरोत् मृगांकस्व
च्छे भंगुरहृदशां चनतं श्यामतीर्णाहृदयादर्श प्रतिफलितः संक्रान्तः कन्दर्पः कामो यत्र तमक
रोत् किं कृत्वा श्रन्नलोसमो यो मानग्रहः तन्मयं मलं समन्तरूपनिवार्य कैः श्यामस्मः स्मरो

पल्लवइव नः सूर्यकान्ताग्निः तमस्भस्मन न्नारिचयादिवापाणउष्णायैः म्वैः करैः असंलक्षैश्च करैः आ
दर्शस्य च मलं निवार्य संक्रान्तपदार्थमादर्शं करोति ५८ आरक्तं इह देवोदनाहरणपतत्रैः आनकांस्य
द्रुमैर्निरम्भ्याश्वासैर्विरसत्वनिसर्गशिशिरस्पर्शकदोरोर्मिभिः चन्द्रचण्डकरैर्वियोगजनिहजास्तब्रह्मचारि
कंघकोकीशोकजिहीर्षयेव सविरपास्य प्रियाश्चक्रिरे इह देवानारनयद्वीरनमस्कमोत्तलेन
हरणलोहितनाः पतंतो येनेत्रात्ताः तेषां कातिरहरणंवेनसोद्गमाः मुखरागावितेरारक्तलोहितनत
घाकदोरोर्मिभिर्वेगवद्भिः निःश्वासैर्विरमनत्वपगच्छत् निसर्गशिशिरः स्वभावशीतलः स्पर्शो
यस्मात चन्द्रपान्मूप्रियाविरहहिणयश्चण्डकरे चक्रिरे रक्तत्वोष्णत्वयोः सूर्यधर्मयोः प्रापणश्चन्द्रः
सूर्यः कृतइत्यर्थः अतः संभाव्यते वियोगरुजा याविरहव्यथा ताः सब्रह्मचारिः समानानुभवाः
अतएव तत्कंठ्यस्योदन्तसमानायाः कोकस्य चक्रवाकस्त्री तस्याः संबन्धिनः शोकस्य जिहीर्षया निवार
णेच्छयेव चक्रवाकोहि दिवा प्रियायोगं लभते ५९ स्फुर्जन्निजल्कहालाहलवहलरसोद्गार
तोमानिनीनां दत्वायासं विकासं कुवलयमकुलानामाश्रय निश्रमेण उद्यन्मायामयीव्रतस्याकवल
नकलितस्मरकन्दर्पकालव्यालव्याहीर्षमाणस्फुटफणफलकप्रोदिमानं विवस्वः कुवलय

श्री
कं॰ च॰
टी॰
१२०
127

मुकुलानि उत्पलकलिकाः ३ यती वांती या सा याहू बालासंध्याकालवातनकालललमकवलनमद
र्शनं तद्दर्शनेन वा कलितमन्दः स्त्रीकृतनकेपायः कन्दर्पव्यालः कामकृष्णसर्पस्तेन व्यादीर्घमा।
णा विकसितायेफणाणस्तपवविपुलत्वात्कूलकानि तेषां प्रौढिमानं शोभां विवभ्रुः दधुः अतएव
स्फूर्जत्कुलसन्धः किंजल्कः सपद्य हालाहलविषभेदस्तस्य वहलो यो यो रसो ज्झारस्तस्माद‍ृत्तः आया।
मोविरहदुःखं येन तं विकासमाश्रयंतिभजमानानि ४ मल्लघनिभसज्जोत्कज्जलः सान्द्रसान्ध्य
द्युतिशिखिविलिचितानाभ्राभ्राहूतस्पन्द्रविंबः नवरंजनकटाहः कल्पितो मन्मथेन क्वथयितुमिव पा
न्थप्रेयसीमानसानि मन्मथेन चन्द्रबिंबो विरहिणीचेतांसि क्वथयितुं नवो रंजनमयः कटाहः
क्वथनभाण्डमिव कल्पितः सान्द्रसान्ध्यीया द्युतिः सैव शिखी वह्निः वह्निस्तेन खचितं खचितयद्रश्री
इश्राकाशपावकस्यानंतत्रस्थः मलकलकलसमलवः तन्निभेन तद्धोजेन मज्जत्स्वच्छकज्जलय
स्य क्वथनभाण्डं च भ्राष्ट्रस्य सकज्जलं च भवति चन्द्रे हृष्टा विरहिण्यः संतप्यन्ते इत्यर्थः ५। इति श्री।
कण्ठचरितटीकायां पण्डितभट्टनोनराजसुतजोनराजकृतायां दशमः सर्गः १० श्रीकण्ठा
यनमो नमः ॐ मण्डलेनाशशिनाविनिविशप्य व्योमिति दीर्घकन्दरमण्डसमत्वेन मारवज्रगुलकश्रिता

मेन द्राग्भग्नो नववधूजनमानः ॥ दीर्घा ये करालपवदण्डलखेन चन्द्रमण्डलेन व्योम्नि निविष्ट
स्थित्वा वधूजनमनो भग्नः अतो सारसवज्रशृङ्खलकसाधुयमेदस्तत्त्वमेन १ यत्कलाकिलरुषं
कशुलिन्दसन्दमानवदिशान्तनसाधान् मण्डलोमृतकबोजानि चङ्क्रमक्रमेणरसराजरथस
यसचन्द्रबिंबस्य कलारुणांकपवविरहिणीहिंसकत्वा मुलिन्दः कामशबरः नमस्संबन्धि
सन्दमानं कंपमानं यद्दृढिशामस्य वेदनवालकं नमस्त्रं नसाहृश्यमधान् कलामात्रमवोदितः।
आसीदित्यर्थः २ आवहत्वनवधिपरिवारमण्डलशशभृन्नेपिशयानः चित्रमत्र कुसुमायु
धदेवो मानिनी स्थितं सहतिमृद्धान् ॥ अस्य व्यपरिवारवसन्तादिमावहत्तथा चन्द्रमण्ड
लमाश्रयत्कामदेवो मानिनीषु विषयेसंहारं टकमधान् चित्रं त्वं संहारपतयापरिवारे गणेश
दिमसंख्येमावहन्मण्डलमिन्दोः सिन्दूरादिकृतमाश्रयत्संहारमद्य येन संहारोदिसूर्यमण्डला।
पिष्टानेनागमेषु प्रसिद्धः ३ हरतः परिणमद्धि पुबिंबं विजकावाकृत्व नंदविरहिणः चित्र
निस्सहदित्त्वपिधानं मन्मथेन पुटपाकयितेव हरतरतिस्तनयोर्वैषम्यप्रतिपादकं परि।
णमद्धिबिंनीयुबिंबयत्र नन्त्वनंरविरहिणीपादयुः संभाव्यते मन्मथेन टंत्रपिधानं स्फुटं न

श्री
कं॰ च॰
टी॰
१२८
128

यस्तारे इव कनीनिकायाः तादृशं पुटपाकः पिहितभाण्डपाकः तद्भृद्योतयति गाढं पाको भवति तादृशी सैव
तद्रुचनस्य पृथुत्वप्रतिपादनं रुचनं दैर्घ्यं इति वा पाठः धाम्नापि धाम्नेति कर्मधारयो यद्वापि
धाम्नेति वा पाठः हंसमयोपि धाम्नेति करणेन लघुः करणं च कर्त्रपेक्षं मन्मथेनेति क्रियापेक्षा
कर्त्तरि तृतीयापि धाम्नापेक्षा यादृशीति सप्तमी ४ अब्धिवारिवदवीयः पदेन्दुः कोमलं बृहच्छि
मानवनीतं नायेन सिक्तवपुषो शतिमर्त्तैः प्रसृतप्रवहत्तेभुजकाण्डः समुद्रजलमिव कोमलं वा
ध्यं चन्द्रो मालिनीनां तृष्णावदीर्घपथ्य येन सिक्तवपुषः कामस्य प्रसृतशमनेऽपि समे भुजयोः क
ण्डः दर्पावस्थाववृते कोमलं सबुकाण्डं शमनं ५ प्रसृतताखिलधृतितलांतदीहेः मण्डलाचन
द्यौतैः शशिपादैः निर्ममे गृहमिह धनपूर्नामस्कन्धेनेत्रपटबन्धविधानं हृतसकलधैर्यनाश
निर्येमे मण्डलस्य चन्द्रशोभनेनेनाविनैः गृहमिर्महद्भिः शशिपादैः पान्थतरुणानामस्कन्धेनेत्रपा
टलस्य बन्धनं निर्ममे कृत गृहभिराचार्यस्य प्रसृतनदीहेर्मण्डलस्य प्राभवनस्य चनद्यौतैः
शिखाणेनेत्रपटो वध्यते ६ मध्यलक्ष्यपृथुलाञ्छनमिन्दोर्मण्डलं ददृशुः सधगवधः उद्भृता
रसमिव स्फटिकाश्मक्षुद्रारमन्तकणुरीमयि पीठ ६ मध्येलक्ष्यपृथुलाञ्छनं कलङ्को यस्य तन्मण्डलं बि

वंविरहिणोपमनगरीमारोढुमद्रुतारंस्फुरीकृतमहाभ्रपुटंस्फटिकदृशमिवापश्यत् ७ मानिनीषु
पदघोमहत्वासीत्स्फुल्लकैरवराजः प्रकोपेणा भस्मनेवविरहानलहेलादग्धपान्थहृदयप्रसृतेन
महत्मानिनीषुस्पर्शेनकार्येणचपदभ्रासीत् कैरवराजस्माविरहाग्निदग्धविरहिहृदुत्थितेन।
भस्मनेव ८ चूचुकोपमशशः शशिबिंबः कोऽप्यदर्शिसनिशाकुचकुंभः पीडनेनिविडमग्रक
रैर्यैः विभ्रमानन्तकामिजनस्य॥ स्तनाग्रोपममृगः शशिबिंबः कोऽपिनिशास्तनकुंभोऽदृष्टः
यः कामिनांकराग्रैः पीडामकरोत् चित्रत्वंपीडनीयस्यपीडकत्वात् ९ चन्द्रहासमपथदर्शि
नतामस्तुविप्रयोगभरजर्जरतामे सेतुबन्धइवनतस्समयेमहोभंसंभ्रममवापपयोधिः चन्द्रस
संबन्धीयोहासपथोऽशेषमार्गस्तद्दर्शिनेनतामस्तोऽग्नायस्मायतोविप्रयोगभरजर्जराविरहार्त
तामाः पान्थाङ्गनायेत्रेति तत्कालपदेयोजनात्सेतुबन्धपदेनचन्द्रहासोरावणखड्गस्तद्दर्शने
नास्तमीतायाविरहेणातेरामोदाशरथिर्यत्रसेतुबन्धइवतत्कालेसमुद्रः क्षोभव्याकुलतामा
पचन्द्रोदयकृतस्यशैलपानजातस्यचक्षोभस्यचाप्यवसानं १० मीलितास्तुनलिनीषुतदानी
किरमाकुमुदिनीरथिपशिशये नासवपत्रीदिमदानकणानोरकमाधुरलयोनिपतन्तः ॥ तदा।

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१२९
129

ंनीता त्रिभुवने नलिनीषु मीलितासु संकुचितासु सतीषु सा लक्ष्मीः कुमुदिनीः किमधिशिश्रिये आ।
शिश्रिये आश्रिता कमलाश्रया लक्ष्मीः प्रसिद्धा आश्रयो पद्मवनाश्रया न तु कैरविणी लक्ष्मीः किं जगा
मेति संदेहः अत्र स्वापं तस्मात् स्मायाय तेनोवाह न हस्ती न ह्यानेकणानां दकं भोगि अलयो यत्माभुः
नासु कुमुदिनीषु निपतन्तः यदि न लक्ष्मीः कैरविणीं राश्रयो त्वत्कथं कुमुदिनीषु समयाद् हस्ति
नो मदजलकणाहृष्यपरश्रिमर्थः ॥ चन्द्रमाः स्मरचमूवरयो यो याता जनचेतोदारणे विरचय
द्विवियोगया स्मरस्य चमूवरः सेनापतिस्तासौ यो यस्य चन्द्रमा यामभिरेणुभिः करणैः कुमुदानि
स्मरदरन् विप्रयुक्तो विरही यो वनिताजनः तस्य चेतो हृदयं तस्य दारणे विपाटने योगपाशितां।
विरचय तत्रिवलक्षणहेतोः क्रियायामिति देहलः श्रात्रादेशः १२ कमलरुचिनिमीलने
कुकार्यप्रविसृमराधिकमत्सरे क्वेव नवेपरीणतमूर्तिरेणु लक्ष्मा परिरंभेन रभसेन नेतं त्रि
धुमं नवे शुनिमिलन्त्वा त्यरिणताप्रतिबिंबिता मूर्तिर्यस्य सम्पूर्णलक्ष्मा चन्द्रो रभसेन नवपाद
रूपमालिंगतीति देत त्स्यै त्यते कमलानां रुचिः शोभा तस्या निमीलनं पराभवः तदेवैकं साधार
णं कार्यं तेन प्रविसृमरं प्रसरणशीलमधिकं यन्मत्सरमसूयास्तद्वलाद् इवेपेव चन्द्रमेव रामायादस्य

३५

सत्त्वि येऽपि प्रमादे ह्रीभा हानिरीति कार्यसमाधानं समकार्येण हृद्येन वस्त्रेण हृदयशङ्कालिङ्गनमावि
तं १३ नवचरणयुगं ग्रीवेन वैष्णुप्रतिफलना हरिणं कमण्डलेन वन्दुरमण्डलेन नूपुरोपह्नावि
रलमरालमनाथत्तामिवेति ॥ ग्रीवेरमाचितमामण्डलं न वैष्णुप्रतिबिम्बभाजा हरिणाकमण्ड
लेन चन्द्रबिम्बेन हेमना नवचरणयुगं च नं रनिर्विलम्बं कृत्वा मण्डलेन नूपुराभ्यां सशब्दाभ्यां मञ्जी
राभ्यां उपहूतम् कारिताग्रविरलावरद्वेयमरालालैः मनाथत्तामाहत्यामिवेतिनेवाषितिवहु
वचनादुत्कलमालेषु हंसेषु विरलवचनं १४ घनजघननतेरविलीयतेसौ नवतरुणप्रतिमा
हिमांशुबिम्बः रयदर्पिंगतनितम्बसविधानस्मरनृपराजतपादपीठगोष्ठी नतरुणी तिसभवना
गमामण्डलं नवघनजघननते प्रतिमाचन्द्रो निलीयते निलीनतामेति अथ पिगतं प्रातनि संश
ब्दनितविधानं येन समस्मरपदं वमहत्त्वाक्रपे राजतं तैः पमयंयत्पादपीठ तस्य गोष्ठी विष्टिमावर्ततेन
रयत्. १५ परिणतिमुपजग्मुषा नवघारयुतिवपुषोदरसीम्न्यवेणिनेन शुद्धहरसित हरेः पुर
स्त्रिमूर्तिपीठिनरदोद्रुतनाभिपुण्डरीकं उदरे प्रवेणिनेन परिणतिप्रतिबिम्बमुपजग्मुषा गते
नवघारयुतिवपुषा चन्द्रबिम्बेन हेमनात्वहरेः पुरस्त्रिमूर्तिविशेषकारूपमतदरसितमर्थमिकी

श्री
कं चं
टी
१२
130

दृशीपि दृतमास्फाटिकमपि परिज्ञानाभावोऽर्थः हृदे मो दूनं तेनाभिप्रायेण श्रीकं नाभिसंघासितां भोजं यस्मा:
गानि तान्स्फटीला नुविवत्तयान्तु दृशीमयत्र सिमद्यः १६ तव वरललनेवल्ली विभंगप्रतिफलनप्रावे
भक्तमूर्तिरिन्दुः अयतिलिपिमकृत्रिमप्ररोहन्नवरशनाश्रयरत्नकिंकिणीनां वरललने इति
रशनाश्रयरत्नकिंकिणीवक्षस्यसाधारणमामंत्रणं तव वल्लीविभंगेषु प्रतिफलनं प्रतिबिंब
नेन प्रविभक्तानेकरूपा संपन्नामूर्तिर्यस्य सऽइन्दुः रकृत्रिमं स्वभावेन प्ररोहस्थानेन वारशनाश्रया।
मेखलावर्तिन्यो यारत्नकिंकिण्यः स्तासांलिपिविस्फूर्तिमश्रयाति बालिसंपत्रेषु चन्द्रप्रतिबिंबेषु
मणिकिंकिणीसंभावनं १७ प्रहरति हरिणांकने तवेदं ऊरुयुगमंतिकबिंबितेलसंस्नाः
हविसहचरकोकयायनादिववलहारलताविविवलानेन ॥ अंतिके समीपबिंबितेजात
प्रतिबिंबे हरिणांकने चन्द्रे ऊरुद्वयं प्रहरतिकर्मात्राधिकरणत्वेनाविवादितं चलालीलाव
शात्तरलायाहारलतानां स्नाविवलानेन संभाव्यते ह चेः स्वकांते: सहचराः सहशाः इत्यर्थः
कोकाश्च कुचाकारणं तैवरीवर्तिलत्वाहूयरूपत्वावस्थानाश्च हविस्नाहचर्यं १८ विलसति।
कलकांचिकादंपप्रतिफलनानवचन्द्रमण्डलेन हारी पुरुकरंके कुवेव शोभा दृश्णहा

हरः किंकरीकृतेन ॥ हे कलकण्ठि तवैष कर्णः प्रतिबिंबितेन चन्द्रेण विलसतीति संभाव्यते शो-
भया हृतलक्ष्मीसर्वस्वेन हरिणा हेतुभूतया हृदेन वल्लकिं किंकरीकृतेन दासीकृतेन मकरीपुकरकंबुने
व पांचजन्येनेव कर्णस्य शोभमानेन सदृशामिति हरिशंखः सादृश्येन संभाव्यमानतिरस्कृतेन वे
न दासीकृतः ४९ परिणतनवपुरेखणात्रिराजत्तव सविधे यत्र पल्लवसमग्रये प्रभवति रचनामत्र
ग्रहीतं प्रतिदिनपुंजितविभ्रमस्मितस्य मृगयेऽन्यामत्राणं विलासैरत्रानुगुणं नवोष्ठपल्लवस्य।
सविधे निकरे परिणतं प्रतिबिंबितं नवपूर्विंबं यस्य स चन्द्रः प्रतिदिनं दिने दिने पुंजितं राशीभूतं
यद्विभ्रमस्मितं विलासहासः स एव स्तन्यरचनामात्रे वेशस्तामत्र ग्रहीतं सादृश्येन कृतार्थयितुं प्रभवति
हासस्य सादृश्यः संभाव्यते इत्यर्थः ५० प्रतिसितनमधिगण्डमण्डलं तेरजनिपतेः परिपूर्तिमच्छुरी
र् उपनयति नतां पिपीनरत्नं स्पृशतरमौक्तिककुण्डलप्रतिष्ठां ॥ परिपूर्तिमत्सूर्णगण्डमण्ड-
ले प्रतिमितं चन्द्रबिंबं स्पृशतं वृहद्यमौक्तिककुण्डलं नस्य प्रतिष्ठातां पीनरत्नं द्विभावमुपन
यति गण्डतटे चन्द्रप्रतिबिंबं द्वितीयमत्र कुण्डलं संभाव्यते इत्यर्थः ५१ श्रवणपरिसरे तनुषु
र् धामानवचरितं प्रतियानं नश्यकान्ति पुवतिकुलगुरोर्महोत्सवोट्धीतं किमपि रहस्यमिवापरे

श्री
कं॰ च॰
टी॰
१३
13

ष्टुकामः नवश्रवणस्य परिसरे निकटे खचितेनालग्नाप्रतियातनना प्रतिबिंबेन यस्य स चन्द्रः चकास्ति ।
अतः संभाव्यते युवतीनां कुलगुरुः कामस्तस्य मन्त्रोपदेष्टीन्तशिक्षितेनेति किमप्यस्य सा वाच्यं रहस्य
मुपदेष्टुकाम उपादिदिक्षुरिव रहस्योपदेशो हि कर्णनिकटे क्रियते २२ अलिकफलकसीम्नि ते
स्वच्छे शीतशिशिरकरप्रतिबिंबपात्रिताले निखिलयुवतिमण्डलाधिराज्ये कृतं तदेव पट्टबन्धेण मौ
लिबन्धः अलिकं ललाटं तदेव विपुलत्वात्फलकं तस्य सीम्नि शिशिरकिरणस्य चन्द्रस्य प्रतिबिं
बं पात्रिताले ललाटस्य विपुलत्वाच्चन्द्रस्य प्रतिबिंबपंक्तिः अतः संभाव्यते मम तत्स्त्रीमण्डल
साम्राज्ये मौलिबन्ध उचितः २३ निरुपममहिमस्य शशाङ्कप्रतितनुभिर्निखिलाङ्गसंगिनी
भिः अघटि चटुचतुरेति प्रियेण प्रहसितहृद्याम तद्गागाकिंकरेण ॥ निखिलाङ्गेषु समस्ता
वयवेषु संगिनीभिः लग्नाभिः शशाङ्कप्रतितनुभिश्चन्द्रप्रतिबिंबैर्निरुपमोत्तलोयोमहिमा तस्य
शेति तासां प्रहसनहृद्यानिकुञ्जपाणि हृष्टीनां चटुचतुरात्प्रपञ्चः प्रियेण घटितः यतोऽनुरागे
णाङ्गबन्धेन किंकरोऽस्मि २४ चन्द्रबिंबप्रसृतिभिः कलंक ज्ञाटिनीलदुकूलस्तावितानवपुष्प
शरेकाण्डपाण्डुरस्य तातिमेव कुरङ्गके तन्मात्रैः ज्ञलटानेककलामयः कलंकः पाण्डुरस्य

गौरस्य वपुषो नीलकण्ठमूलस्य संविधानं चन्दनं जहि परिहर कुरंगो मृगः केन लाञ्छनं यस्य स चन्द्रः न
सम्पूर्तेः अलदानं कामेव कृतेनाभावः तस्मात्सुगादनं वैरगर्व्येन न्मयः कलंकः स्वीयकलंकविल
लणः लतिमिन्नग्रपैन्नवाकार्यरूपकं २५ सकृदेवविलोचनद्वयीं पृक्तुनवत्सेनमदावधीरण
ने वटनामपुनान्नगणे लेखोपम्नपान्वेणनमदावधीरणाय नेतनवं सखान्विनीयाविलोचन।
द्वयीनेत्रद्वयं पणानां मृगाणां मदोनेत्रसौन्दर्यदर्पस्तस्यावधीरणं पराभवं सकृदेवैकवारमेव
कृतवती तथा मृगाणां दृष्टिदर्पवेणे न त्वया कृते यथा पुनः कदाचिदपि मृगास्त्वद्दृशामाप्य
मनसापि नाकुर्वन्निति सकृद्ग्रहणस्यार्थः द्विः शरानभिसन्धानं हि यान्विगुणः एवं पूर्वं मृगद
पट्टशिरहाषीन्न अधुना तत्तवगणे लेखोपणमदस्य कस्तूरिकाया अवधीरणं पणायावट
नामेन कस्तूरिकाशहितां सम्पद्यमानामित्यर्थः अवयवत्वेन दृष्टिगणे योस्त स्वजातीयत्वादेण
मदस्य चाथवसानादुन्निसंगतिः लेखोपशब्दः प्रशंसार्थः २६ विसृज त्वजमधुमत्वलक्षुदानां
हृदके शाग्रहसाहसैकपुस्त क्रियते नवपेश्वन कदाचिद्यदमीभिर्नयनैकवैरकारैः केशानां
ग्रहो भूषणत्वेन ग्रहणं कलहकृत कचग्रहः चमपवड्करन्वान्ताहूसतनेत्रकायकृत्यः प्रगल्भा

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१३२
132

नामकमलपत्राणां मालां सृजयतः अमीभिः कमलपत्रैः लवैः पेशलं कृत्स्नीकरणं गन्धालिशब्दैः स
वनं कदाचिन्निकायनेषु यापि सितनीरंगिकायाः क्षुद्रं वनं न याप्यन्यांशकया कदाचिद्ग्रहणं यत्नेन
यनयोरेकवैरकारैः सदृशैः फुल्लैरित्यर्थः पृष्ठेभ्योवैरिभ्यश्चैपेशलं नशकोचिता २७ द्रुमस्य
ऊचवद्रूपं चरितं रूढं कालागुरुमंजरीभरेण मृदुलवरश्रमरोपहृतिचंचुर्यदनर्थान्तरमप्यप्रस्त
ने कृत्स्नाहरणं मंजर्यः मंजर्याकारा रचनाविशेषाः कालागुरोर्बललनास्तासां भरेणदरिद्रं
रदिनमस्य ऊचवद्रूपं त्वकूकृत्ययतः अयं कृष्णागुरुरनर्थान्तरं कृत्स्नीकरणात् तृणीयमनर्थं प्रस्तने
करोति यत्नोमृदुवरापेश्रमरास्तेषामपहृतिराहृानेनयाविनः कृष्णागुरुगन्धलोभादलयः स
शब्दमेघ्रन्तीति कृष्णागुरुपरिहरेत्यर्थः उत्तमास्तेरभंप्रसरन्तीनुष्ठग्रहणं २८ निविडस्तनम
एडलानवासावपयान्तद्रुतमिन्द्रनीलहारः वितनोति तमोधियेव चन्द्रोहृचिके शग्रहमस्यर्व।
न्वाग्रैः नवस्तनमण्डलादिन्द्रनीलरत्नैर्हारो भूषणविशेषः पयान्तलीचेतिप्रार्थनेलोद्
प्रासिन्नीलत्वादन्धकारभ्रान्त्यैवकराग्रैरग्रमग्रैर्ईत्तरमस्य चन्द्रस्य हारस्य सहचीनांकेशग्रहोन्म
त्माकं करोति प्रारभते चन्द्ररश्मिसन्निधौ स्फुरन्परभागा इन्द्रनीलहाराः पेशलं करोतीत्यर्थः २९

इति मे वक्रपथवेशमार्गः शममायान्तु तवानवद्यगात्रि उदयन्मदयं करोति विघ्नं मृगयन्त्याभि-
मितराभिसारिकाणां हे अनवद्यानि निर्दोषाणि गात्राणि यस्या मे वक्रः पन्थाः इत्येव वेशमार्गः
शममायान्तु प्रयान्तु यतः तदयन्मृगलक्ष्मा चन्द्रोऽन्यकाराभिसारिकाणामभिसरणविघ्नं
करोति प्रकाशनात् अनवद्यगात्रीति विशेषणानुगुणमामन्त्रणं उदयं प्राप्तः शत्रुर्विघ्नं करोति १
अथ वा विभूतिः त्वमगवीथ्याम् असितालकस्य मनस्य मिन्दुवक्त्रे स्वयमेवापि यास्यसे तत् यदेतं नवकेलि-
स्मितचन्द्रिकाधिकारः हे इन्दुवक्त्रे त्वं सतगवीथ्याम् अवयवपथेन स्वमसितालकस्य हृत्स्वे वेशमथ
याविभूतिः अनुमतो लोकः यतः चैनयत्केलिस्मितलीलाहासस्तदेव चन्द्रिकाज्योत्स्ना त-
स्याधिकारः प्रस्तावः पथे हृत्स्वे वेशमध्यमेवा प्रेरणायैवापि यास्यसे आच्छादयिष्यति २। चन्द्र-
शशलक्ष्माणि तपायाहरति ध्वान्तमसितेनतरोनवीयं उपदेशामितिप्रसतलस्यो रचयन्ति स्वमतमो अभिसा-
रिकाणां वासन्तिकत्वादथवा संशून्यप्रमोदयत्वाच्छत्र तेनुर्णं शशलक्ष्माणि चन्द्रे तपायाराते
नायिका स्यानीया याधान्तमन्यकारमेवासितेनतरे हृत्स्यमञ्जरीयं वक्ष्यप्रसरणदवाद इति सतिमि-
राभिसारिकाणामित्येव मयदेशसख्योः ऊर्ध्वन रचयते स्वनरं वा विशेषणं ३२ अभिसारिका।

श्रीं
कं॰ च॰
टी॰
१३३
133

कुलकं ज्योत्स्नाभिसारविषये बिसकङ्कणानि मुक्तागुणा मलयजं च न वाति तनुश्रैः कन्दर्पदाह
लहरीहरणाद्वाप्तं यत्रान्तरीयकगुणं न रमणीभिः ॥ ज्योत्स्नायामभिसारविधिः प्रियाभिस
रणं तदर्थं बिसकङ्कणानि मृणालवलयानि मुक्ताहाराः मलयजं चन्दनं च न वाति हर्षोपभवं
त्तिन केवलं चन्द्रिकायां वर्णसादृश्यादभेदोपगमात् यावत्त्वस्थैवान्तरीयकत्वं गुणं न रमण्यो ग
ण्योप्यमीभिर्बिसकङ्कणाद्यैः करणभूतैर्यदवाप्तं ततः कन्दर्पेण कामेन दाहलहरी तस्या हर
णात् तस्मात् मृणालाद्यैस्तव केवलमेवाकारगोपनमपि न कामदाहहरणमपि कृतमिति सर्वार्थः ॥ ११
कल्लोलिताम्बुदयतो पदानि गम्भीरश्मेर्यद्भासेत च वपुके न विवल्गितानि शुभ्राभिसारपरिपाण्डु
रवेशबन्धुस्तद्भासि दुग्धजलधेरधिदेवतानां ॥ प्रतिगमरश्मेश्चन्द्रस्योदयात्त्वकल्लोलितानि त
लितानि तरङ्गापदसि पश्चाच्च केनः कामः समुद्रस्य तद्वल्लितानि तदुल्लासान् गाढदेशमालो
दुग्धसिन्धुश्चाभिसारे ज्योत्स्नागमेन परिपाण्डुरवेशः समबन्धुर्यदस्मि ततोऽहं तोल्लवतीरसमुद्रस्याधि
देवतासंगं श्रीखण्डसकाण्डेनालं तद्रूपेन प्रतिभासितनमाल्यपाविपत्वात् ॥ १४ ॥ संपादयेदु
वदने त्वमकाण्ड एव श्रीखण्डकाण्डरसपंकिलसंगमं गं येनात्र केनक श्रवोविचरन्मदानिना

दुर्नर्मदेति सचेन रतिद्वितीयः हे इन्दुवदने त्वमंगसंगं येनात्र केतकशरो विचरन्मदानि नो दुर्नर्मदे
तिजचेन रतिद्वितीयः हे इन्दुवदने त्वमंगसंगं श्रीखण्डसंकाशं नालं तद्दुसेनं पंकिलं चन्दनपंक
पुष्पकं कल्पयेन यतः अत्राग्रे रतिद्वितीयो विचरत्त्रभ्रामसहाविचरन् पंकिलत्वान्मदानि तूर्णमु
त्वं नादेति कामसर्वदं गेवसतीतिप्रकाशितं चन्द्रोदयेमस्यमेव तापोपशमात् नुलेपनभा विविल
चत्वाद्दाग्रकाण्डअकालेरमकं ३५ चूर्णालकव्यतिकरेण नवं किमथेवशेफालिकामकुल
शेखरकल्पनाभिः अस्मिन्ललाटफलके प्रतिबिंबितसेतनत्वकर्मतनुतेरितमीकुटबः चू
र्णालकानां व्यतिकरः समूहस्तत्र शेफालिकामल्लिकानत्सामकुलानि तेः शेखरेमौलिभूष
णे न त्वकल्पनाभिः किं न किंचिदित्यर्थः यतोमथेवनिष्फलाभिः तेन वास्मिंल्ललाटमेवविस्तीर्ण
त्वात्फलकं तत्र प्रतिबिंबितः नमीकुटुंबश्चन्द्रस्तत्कर्मशेखरकैर्मवनमयपरिहासः तत्ततेल
लाटेप्रतिबिंबवशान्मकुटभूषणं सिद्धमिति किं मल्लिकाभिः विलंबकारित्वादित्याशयः ३६
चन्द्रातपाभिसरणे मणिनूपुरामं पादौ वरं परिचरन्तममीरतारे तन्मञ्जुशिंजितशतैरुपहूय
मानं यदि हूवाय नवकेलिमरालयूथं चन्द्रातपेज्योत्स्नायामभिसरणे प्रियनिकटगमने नदास्मश

श्री॰
क॰ च॰
टी॰
१३४
134

कृत्वातिमृदुनाभ्यामपि रत्ननूपुराभ्यां चरणौ वरं पातैव्र शोभयन्नथीरताके प्रकृतानुगुणममंत्रणं
यत्नस्तयोर्नूपुरयोर्मञ्जुनिमपुरातीर्णि शिञ्जितानि शब्दास्तैरुपहूयमानस्य कार्यमानं क्रीडाहंसकु
लेनिहूवायाय्योन्नूपुरशब्दानां नाच्छादनाय भवति अथ वास्य श्रेशायागोताग्याश्च तत्र वानिहूकाय
तियोज्यं ३० खेलैः पदैर्दयितमानसमं चरिस्तु त्वं प्रस्थिता मदनविभ्रमराजहंसि व्यालोल
चीनसिचयाचलपत्रपालिस्त्वं णं किमुड्डयनकर्म विनिर्मिमीषे हे मदनस्य विभ्रमार्थराजहं
सि विनोदकन्याः त्वं दयितस्य मानसे चित्ते संचरिष्णुः खेलैर्मञ्जरैः पादैः प्रस्थिता त्वमुड्डयन
मेव कर्म किं विनिर्मिमीषे यतः चीनसिचयस्य चीनदेशवस्त्रस्य चलपवपत्रपालिः पत्ता।
तिः व्यालोला यस्याः प्रथमं शनैः प्रस्थिता इदानीमुड्डयसे इवेति परिहासयोजनं अथ त्वं खे
लैः पदैः प्रियचित्ते संचरेन्त्यसि इह त्वं प्रस्थिता न तु उड्डयनमेव कर्म किं करोषि राजहंसी चले त्वामा
नसमरालसंचारं समुड्डयते ३१ ज्योत्स्नास्थिता वभिसरं त्यभिकं शरीरे भूषाहृचैयकृतनवत्वमसि
चन्द्रकान्तैः पदं यदिन्दुकरतापविचितैः पयोभिरार्द्रीकृतेव पादपदानि तव सवन्ति ज्यो
त्स्नास्थितेन समस्तमभिकं कामुकमभिसरन्ती त्वं चन्द्रकान्तैः भूषाहृच्चैवाकराः पदं चन्द्र।

कांतानां संबंधिभिर्भूषणैर्वसनैश्च विलेपनैर्जलैराद्रीकृतेन पार्थिवेन वपुः दानेन स्खलंतीति अत्र संभाविताद्दूष
णत्वेऽपकाराद्विहेतु स्पष्टमुपलनस्यैवान्निः ४९ रत्नायमानादितिसितेन वशाविशेषमेव चिंतयित्वा प्रिये
प्रतिनिः संप्रतिपुनस्तेन तनुलग्नैर्भिः श्रमजलैर्हि कदाचिदेष तु त्वन्मदार वनसारमयो गाढरागः
प्राप्यनादी त्यामन्त्रणं साकूतं चिन्त्यमानक्रीडनाप्रियेणैव कारायिष्यमाणत्वात् त्वयि सितेन वे
शेरनाविनानां परिहाराद्दित्याशयः प्रियं प्रति नवविन्नानगुप्तनेयतः तयाचिंतयाजन्मये
षां तैः श्रमजलैर्कर्पूरागरागो गलितः प्रियस्मरणेन च घर्मजलोत्थं त्याकर्पूररागोन स्यतीति
तिप्रियस्मरणं किमर्थं ५ दाक्षायणीप्रियतमे विदितेऽभिसारे ज्योत्स्नासितांशुकविनि
हुतपारजन्या आपादभूषणजुषामभिसारिकाणां मिथ्यामिथोकथितवृत्तगान्वरीभिः
ज्योत्स्नैव छादकत्वात्सितांशुकं तेनच्छादितयापारजन्यादाक्षायणीनां नारायणप्रियतमेच
न्द्रे विदितेऽभिसारे ह्यभिसरणे यातिशुभ्रवेशधारिणीनामभिसारिकाणामनुचरीभि
भिश्चेटीभिर्मिथोकथि एवं काथितेन वा नामयेयमेतादृशी दृष्टा सदृष्टस्तया सदृशी चातुर्यादि
तिफलितरूपं ५। ज्योत्स्नाभिसारिकाकुलकं वक्राग्रे यासं ननदहिलायोपनीतः प्रीतिशी

श्री
कं वं
टी
१३५
135

रस्यपमितोनिर्दयत्वकारणं भूयः समग्रललनाकुलमौलिरत्नं देवेनवाशिवामितीवपतिर्हि
ज्ञाना सततंदहति णयामममानपर्मत्वादनुकूलयामुखेलत्स्याप्रीतिं साहरणजानितानीतः
प्रापितः द्विजानां पतिश्चन्द्रः नवेमामाशिवं दत्तेर्दत्तेवत्वं समस्तरमणीगणस्य मौलिरत्नत्वं प्र
पन्नं भूषार्थं किंकराणां रत्नमंशिरसि निदधत् द्विजानां पतिर्ब्राह्मणश्च दक्षिणया प्रीणितः शि
रसि हंत तस्यापयत्राशीर्वादं करोति सौभाग्यविभ्रमविशेषकराण्यधत्ते मन्ये ललिते विबाति
दिव्यप्रभावतराणि सन्ध्यावशेषपुरुषेण विसृत्वरीभिर्भालस्थले हिमकरः करलेखनीभिः ५२
चन्द्रं स बध्नाति मिलत्पल्ललाटे रश्मिभिरहं मन्ये अयं चन्द्रस्तव ललाटे दिव्यप्रभावतराणि लिखे
दिति यतिलेखितनामिकं त्विति कामिः सन्ध्यायामवशेषोनिवृत्तिमदवस्थानं तत्पवपुरुषेण ऊर्जम
नेन विसृत्वरीभिः प्रसरणशीलाभिः करलेखनीभिः शुकलमैः सौभाग्यविभ्रमयोर्विशेषका
णि लिखतीत्यध्याहारः चन्द्रशशिप्रयोगाटयिक सुभगाविलासवती च त्वं जाने मन्ये ५३ क
र्पूरपांसलहरीलटभा व जाने मिथ्यात्वाय रदले शाशिनो मयूखोः अमिन्द्रहरिरतिकान
पशाकृतानामेषां ननु स्थितिमपह्नुवते स्मिनानि ॥ कर्पूरपांसलिहरीतटलग्नरश्मिः प्रोतास्तिकः क

दूरभोगीनः चन्द्रप्रभास्तैर्वोऽशमिष्यावरं नेतृष्यापतंतानिनत्तुग्रनः कामपशंसां स्मृतानि सत् दृष्टानि सि-
तानि हासापंक्षा चन्द्राम्शूनां स्थितानि मयूरूवेन स्फुटयंति हासोल्लासवशाच्चन्द्रकरानवि भांत्येन स्त-
म्भनाप्रेमस्वनं निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति नत्रेयो नेकार्थाः स्मृताः एव स्तनस्फुटं स्तनमा-
ंसं नव विद्रुमाणां चन्द्रास्तवस्तवकं यंति कराग्रभागाः एषाममस्याविकिरणेरहत्यी स्फुतानां भूयो ध्य-
स्तावुदयनागरवाम्भुरेति ॥ नवा विद्रुमाः प्रवालास्तेषां स्तोमवल्लोहितस्वदेयोयेन विद्रुमाधि-
करणमिस्मर्थः स्तनस्फुटमयं रेचान्द्राश्चन्द्रकराग्रभागाः चन्द्रशावः स्तवकं वंनकुर्वंति विद्रुमाणां
च स्तवकाभवंति अस्माण्णोऽस्मरारिमिविरहणी स्फुतानां चन्द्रांशूनां पुनरप्युदयागमश्चान्तुग्रयति स्फु-
रति एव दूरप्रसारितकरस्पृशः सदूरमाक्रामन्नान्तरलहारलताकराग्रैः मृगयेनिगुरुचन्द्रा-
नाशाशिमण्डलस्य किंवर्तिनो सदृनवस्तनमण्डलेन मृगयेश्च स्मामंत्रणसाकूतं तरंगस्यापि चन्द्र-
मण्डलस्य चन्द्रेण सदृत्वाद्गुरुपरिवभ्रमानत्वात् नवस्तनमण्डलेन सदृशाशिमण्डलस्यानि।
गुडवदनानजपद्धारंभः किं वर्तते दूर्योमण्डलत्वेन सजायतीयत्वाद्युद्रोज्जिसंगामिः एतो दूर-
प्रसारितः कराग्रमयः एण्याश्रयेन तरलानंगात्वेनाविषमत्वाश्चपल्लायाहारलतानस्याः कराग्रा

श्री
कं च
टी
१२९
136

गिप्रभारस्त्वाप्यनेयवहद्रमाक्रमता ४९ पूर्णांकरांशमलहरीभिरथीनसमस्येः शुभ्रातिरतेऽधिपमसाव
दरप्रदेशः कार्त्स्न्यक्रमावाजितवज्रतमार्जितसख्येजातैर्वाङ्कुमहमोपशामसत्वेरगात् अप्सोतवो
दरप्रदेशः ख्रियं यत्रैयतः चन्द्ररश्मिभिः प्राप्तयोगः अतः संभाव्यतेकार्श्यंनकरणेनक्रमेण
वाजितो वज्रोयेन तद्भावेनार्जितसमाकुमहसः निर्मलतेजसोपशामसत्वेरगात् व्यंजनस्य कार्श्यापावि
ववज्रोमध्येकृशातताः कुदरेकृशीयः इसतः कीर्तिरेवासौ नेन्दुरश्मयपरस्मर्थः भवजा
यांशाकातिरामर्थक्रमवववं ४९ स्तोतःप्राणाकमहसंमहगाभीसारनाभीपथंशिशुमृगादि
नवाचिशेते प्रयासनिर्झरतरंगवतीसपङ्केरोमावलीयमुनयाचरतांप्रयागः हे शिशुम
गादिबालहरिणनेत्रेशशांकमहसांस्तोमः प्रवाहः नवगाभीरंनितम्बनाभीपथमधिशेतेऽधि
ते चन्द्ररश्मिप्रवाहस्य बहुत्वयोगतन्नार्थंसहसांववंन अलस्याति मेघतूर्णप्रवेशाभावात् निर्झ
रादेवालिकाणांतरंगवतीं गंगातस्याः सहशास्म नाभिपथेरोमावल्येववर्णमत्रिवेशाभ्यांयमुना।
तयासहप्रयागोचरतांसंपद्यतो ४८ रंभोहसंभृततमोत्रतवातिहूणाहृतदयीमृगीमेचर
ममः प्रकाशः पचाकिलेतडटया त्काटलीविशेषाल्कांत्स्ववशोत्सवकलयापिमि रे कोन

रे रंभोरु कदलीस्तंभोरु चन्द्रप्रकाशतुल्योरुद्वयी दूरान्नष्टशान्तिसंभृतनरोत्तमनरः पक्षोरुद्व।
यी कदलीविशेषात् रंभास्तिरस्कारेण विजयते। कथं कान्ते वशीन्यकलुषयापि कृतः एतस्य च
न्द्रप्रकाशस्योदयात् कदल्यस्तु ऊर्वोः समाना आसन् अधुना चन्द्रांशुसंपर्कात्कामीशशिरी
ण चोरुभ्यां कदल्यो जीयन्ते ॥ ४४ ॥ एते कराः हिमकरस्य चलाचलालोलालाजपोद्भरणयोस्तव सं
स्तवेन जन्मान्तरवासरचरफुल्लसहस्रपत्रसौहार्दसौख्यचरणानां चिरमानुभवन्ति हे चलाचलालिं
चलनयने परिचलितपतीतिरूप लालाजपोरलक्तकभाजोः पादयोः परिचयेन हे ननाचन्द्रा।
श्वो जन्म निजन्मम ध्येन वासरचन्द्रोदये पद्मानां संकोचात् हेरलब्धपूर्वं यत्फुल्लसहस्रपत्र
सौहार्दं प्रफुल्लपद्मपरिचयः तेन सौख्यसहितं भवन्ति विरमानुभवन्ति प्रफुल्लपद्मसदृशौ तव पादा
विति स्थितिः ॥ ४५ ॥ उत्तुङ्गसौधपदबन्धरतानताङ्गाः प्रत्यग्रसंगकुरङ्गभृङ्गदंष्ट्ररेखाः ॥ इत्थं क्रमेण
रमणैर्मणिपीठपृष्ठप्रकृष्टैर्वर्णितवचात्त्रमयैर्वचोभिः मणिपीठपृष्ठप्रकृष्टाः प्रधानभूताः
तैः रमणैर्नानागणस्वादुमयैः स्तुतिप्रकृतिर्वचोभिरेवं क्रमेण वर्णितवनितावर्णिताः प्रत्यग्रसंगताः
कुरङ्गभूतभृङ्गनखरदंष्ट्ररेखा यासां ताः नतोत्तुङ्गसौधेषु पदबन्धाः स्थितिः तत्र रताः ॥ ४५ ॥ चन्द्र

श्री· क. व. टी·
५७
137

करकुलकं आलिकंलमपुष्पः करदीपं चंद्रमंडलमिति प्रथितेन नवनेनापिहितममव
त्तः मेरुरूपां गांगुरतमोगुलकेन हे आलिसखि तं करदीपं हस्तस्य चाटदीपं कस्यचन विति
हेतो चंद्रमंडलमिति प्रसिद्धेनानेन पांडुरतमोगुलकेन पुष्पोपकारापंकेन ममव दृष्टिः पि
हितं दीप्यमानमनलसवनार्थं करग्रहणं प्रमथ्यानन्यसामर्थ्यमपीकरणमनुकंपानेद
चंद्रमंडलमपि तत्पांडुरतमोगुलकं नतममदृष्टिः पोषायकं ५२ कोदयति तिमिरमेणकलंक
च्छद्मना वहति हंत शशांकः यत्करेणैव विलुंपति दृष्टिं मादृशां दधिपतिदीपवियोगे हं
तकांक्षेकलंककव्याजेनेपस्वंदः कोदर्मध्ये तिमिरं नमापनेयत्करेणः तिमिरकरेणैव मादृ
शां विरहिणीनां दृष्टिमयं लुंपति निपिदधाति करदीपित एव प्रकाशकानां दीपस्त्यस्य वियो
गे चंद्रोदयस्य कोमोदीपकनामदा विरहिणीनां मतेता दृष्टिलोपस्य निमित्तेनेनकृतं कोपका
रकगणस्सभाव्यते ५३ कालकूटमिह तिरतिलोकोयेन शंभुरजरामर एव श्रुतं तत्कविर
हिणीषु मृत्युसे तोमसंतविरतो हि विवेकः येन कालकूटेन शंभुरीश्वरो, जरामर एव तत्का
लकूटं रहजनो निरतिरेवोत्तनियमतोपकारितं प्रतिपादितं विरहिणीषु विषयेयमयं चंद्रलो

कः सुधांशुः सोतिमसृणार्थं वर्ण्यतिमिवेकोहि हिविरलोसः सर्वएवगतानुगतिकाःसमर्थः ५४
विषमद्याणांश्च स्ट्रडः स्कहृश्वनितामर्थ ५५ चोयकमविविरहिषहहवकतेमिव्यु सितो वचितमेतत मूर्धिनात्रि
करातिहृसिसशवहिहृश्वसहानिक्षुतोस्मिहरस्य सहावलतरणांचोरकमविविरहिषुविषयेवकेतेयदिक्षोसि
ततवयुतो विश्वसहायकाविणोहवस्मूर्धिशिरस्यलोकोतमायुविवातिष्ठासिहरस्योतिशकतान्तुशुं
५५ कालकूटमपुनापिनिहतेहेतनोवह सिता गच्छेन भगया यद्ध्यादर्पितिनीलमपिताना
श्रुमंचेतिसयावरगाडुः हेतकेष्टनोस्माकतिहेतेनकेकथाजेनाथापिकालकूटेवहसिमयताः
वेकालकूटसहवासादपुनापीतमपि शङ्खोपि न्यासः तायंकलंकोपितकालकूटइतिवर्णकृता
भोसेमावनं यद्ध्यात्कालकूटभयेप्राप्यवराडुः त्वोनिमीलकश्चवतीलमपिनूणमेवेति ५६
श्रेशवस्तवनिशाकरनूनेकल्पितालक्ष्मणेकेतवापेड येतपांडुनतरप्रतयोनः कृष्णकोविवसरोतेण
गुरे विधिनातवशमाः कैतकैः षंडे नूनेकल्पिताः येनेहितेनापतेशवोनः शरीरकंठकैविवतृद्रेति
पांडुवतरामूर्तिर्यथा केतं कानि सकं श्राका निसितानिवभवतीनिशाकरोतिसाकृतमानश्रुतो
५८ श्रुमयेहदगमहिपुष्मदाणनूनमोवेष्टितिभास्मतपिंडः यांत लास्यवटेतेनाहितमिः खंडितानन
हगयुसाणिद्धिः नूनेवितर्कवेद्रुयाजेतसमुद्रदोरावेष्टेभोस्मतोमस्मसयः पिंडउदगमउत्थितः नायंचंद्र
विम्बः किंतवडवाग्निभस्मपिंडः यद्धेतो श्रुमयंचेदुःशाहृदयपरेशयस्यभस्मपिंडस्यततमिश्रवटतेकाभिः

श्री॰
कु॰च॰
टी॰

१३८

138

खण्डिता जनस्य विरहिणीवर्गस्य दृशां नेत्राणां तमसि दीपिः श्रमं यथोदयवतीमर्थः समस्तवज्ज्ञेनेत्यादि ५८
गौरीजनस्य कुमारशरीरः कस्माद्धेतोस्तनुनाममप्युरखान् सशीमाप्यस हेतोर्वरीयं चेद्धारान्तदर्शनापिता
लेति कस्य कुमारशरीरस्य वक्षस्थलस्य हेतोर्नाममममयनायोलिङ्गपुरीयं वड्डिमसं विधिनस्य शोभा
प्यवेद्धाकोनतोनालायोपितालातिद्वकोति देशानां प्रिका माधेन कुमारागातोपालनेसिद्धं ५९ उक्तमाहद
यितोमम वक्त्रे पंकजे रहास चाटुकथासु सस्तवेह चिभिरस्याहिमांशुः प्राप्यकामापि रुजेयपडपेति नयु
क्तमप्यपनेदयितोममप्युरवे यंस ज्ञायावु मेयपदाहवर्तमानमानोप्यवर्तमानवहेतिलङ् यपतोहि
माह्यारप्यस्य स्तलवेयोगप्राप्यवसमप्युरवेकामापि रुजेयथापामातिपयस्य वहिमको चुकारीचद्रमाः
६० पद्मनामककरणांकु रूपयोविग्रहेणापीस्ववपराङ्गे येननजठरकोटरशायी जातयविपुरयेण
विपुनः हेपद्मनामनारायणांकरणांकु रूपयोविग्रहेनोऽतः शरीरेणापराङ्गेपरिहृतवभूयः शाङ्गो
विग्रहशाङ्गसंबद्धः येनेति हेतोनस्मात्हो जठरपुरंतरेव कोटरंतत्र शेतपवंविपयस्य ज्ञोनो स्माजात नाभि
पुरयेत्र्यायेतकविति सार्धेने सोदृविपुरषशद्वात नमोत्तिताजेनाहिर् ६१ नापवहवशहदस्कवहलाः
कल्पयतस्त्ववसाद्रजलाद्रं खण्डितास्ति विडदेमवतीभिर्वाभिरयमसकादि उमातिदन खण्डिताः ह्रीत
सकेतनमंगाः वेदमतिदयमगान्यपनकाभिस्त्रिविडमममर्थ्यदेमवतीभिः ह्रीनाभिः वामिभः पत
उदस्कवाप्यस्तुत उमूलयामाश्रतस्समायतेव ः सार्द्रजलार्द्रा जल हातंजलकलंवह वस्त

वदंतु यस्मात्तत्कान्तयं प्रेमस्वभावेन स्नेहाय वर्तमानविरहतापं २२ वंदितांगुलके सप्रेवबाधं ऽकलमागुप स
कुहूः श्रीरध्यितनित्रिनेत्रः बयाहिमिमेजस्य पाकोरेणानीतः सम्भू योऽप्यजरामरात्न ऽकलमागुहूस्यका
मस्यशरीरेनहतरथिंशातविहरोबाढं स्मैथेवशृथेवक्षतेवान यतस्त्वयास्तथाकोरेणामितृलसकामोभू
योपि जरामरत्वमममरतेनीतः कुहूः कोपवशाद्रहाद्दृश्वा २२ त्वत्संकलेन नूनमानितमम रश्मेवेतो भूयः
सेनामनीयरते यस्य प्रभावात्स्महृस्मैव भंगयास्मितानातो श्रियविप्रयोगः हेस्रातिमर श्मे वेद्यवेत
वसंउलोवेतो भुवः कामस्यसेनामनीयतत्रे समागमहे त्वमलिप्रवतिक्रमस्य दोबहुतामिनिकते
यतीयं यस्य सेनामनी यत्त्वस्य प्रसादाद्धियविप्रयोगोरपितविरहस्मा हस्मैव भंगयातिहरस्या
शुपि शरुधाह्न न्तुहिमे वेस्यथातिताभि पुंजैतेस्मर्थः २४ यदर्थनारीश्वरमूर्तिरीशस्तेवगौरी
विरहानभिज्ञः शृंगारवन्योभजतः शिरोग्रशशांकशेकेमतवप्रभावः हेशृंगारवेधाशशांकपू
गारस्मसोपात्तलकलाढ्योग्रहे शेकेमतवप्रभावः यतः शिरोगुमीश्वरस्मरस्वामअलिस्थानेभजतेः
अर्धनारीश्वरमूर्यो भवानिसमेव गौरीविरहस्यानभिज्ञोयत्र्वलि शृंगारवेधा इति हृतानुरणमा
मेत्रणे २५ त्वच्चापिविधाकांतभुजोपधाने स्माश्लिलशय्यामधितस्थुषीणां संकेतभूमावभिसारिका
णांभवस्यत्वेनरातिप्रदीपः कांतभुजएवोपधानके शय्यागेडकेतस्थात्स्मायोभूमौ प्रतिशय्यामधि
तस्थुषीणामभिसारिकाणामयत्वेतर शादिसद्भूह तोपेनविनातेरतान प्रदीपः संकेतभमौभ

श्री. क. व. टी

१३९

139

वलिमुखधियनस्युवीणामितिव्यादिष्टभ्रामसेनेतिपर्वतेलब्धेतिपूर्वकालत्विवद्धानप्रपाते ९९ अमोघ
मेणाकनसंचरष्यविलोनोर्दहकवाटयुगम स्फुरद्भितंनं टङ्कबाहुवैथान्यकरोषिकेंदर्परहस्यको
शे विलासिनोनेहैपवककवाटयुगमस्मिन्युः संचरत्यदृष्टबाहुर्भ्रामसमीलास्यानीयाभ्यांवेयत्स्मात्
वेदर्परहस्यमेववशात्कस्फुरद्भितंनकरोषिवैद्वारस्यमस्यकामोद्दीपकनाशलिगनेनकामरहस्यसानभो
गरूपरद्भितंनभवतीत्यर्थः ९७ पुर्योर्मिसौभाग्यमनोहरयाशोयस्मिन्युगामोवरतापिरूढः सुखेसिम
नेविश्रान्तिकेरविणः विरलानिद्रातिवर्षकाजिम्नः हेमयांशोतेसौभाग्यमतोहमगानोपुर्याउल्ला
रासिययस्मिंस्त्वयिसौवरलाधिरूढः दृष्टिविघ्नतांगतेसतिपुरोग्रेकेरविणिमुखेसितिविकासे
विश्रान्तिं पेकाजिमानिद्रान्तिसंकुचयतिसुभगादर्शनेनचकाञ्चिरनुरागवशाद्धसतिकाचु
सुखवशान्मुमालितदृशोभवति ९८ किंवोतकेतत्त्वमवपुः सखोनिधिनोविययद्धामदृशामु
खानिभवानिसमेणातमीभुजेगपवहसंतंगोपिहितिपद्मपाते सयमङ्कुचित्रमेवपुः वपुशन्द्रेनसौभा
ग्येलसंतेतेनिसुमानिवामदृशांमुखानिप्रियद्विनोविमुखववशाद्धासययसिनंकिंकौतकेतातु
यहेतनमीभुजेगानिशारमणभवांतंनंगोमनोनुविश्रान्तिश्रोणिनिमग्नोपणकलानिरेपेतंपद्मपातमुकुलसंवह
ति ९९ ननूनतेनेत्यमदास्करूपृष्टिंदृष्टीपरामसारिनवरूपभाभा नतोपिचेंद्रप्रथमस्मनमेवेशानेदजलाहिरुणा
सुविदः प्राप्तिनप्रियाणांमीणांद्दृष्टोजातेनदासकुपेवाहेयस्करोषितस्य ^अथवाकारणानुरागेणानाकार्यमस्मत

^नूननंनार्श्चैवनमस्त्वमवेः प्रथमस्तर्षास्तुविदः

प्रसंगात्व्याख्यातं प्रथमश्रुतिपूर्ववाक्ये न योज्यं ११ मृगावशपत्नोदित एव सद्यः कर्णान्तरेषु चित्रविभ्र
माणि कटाक्षनेत्राणि विलासिनीनां गुरुत्वाद्वा विकाशितान्येव मृगावहेलितं वदन्माणिक्यैस्तानु
गुणमासेवते उदितः कृतोदय एव सद्यो विलासिनीनां नेत्राणि संचितविभ्रमाणि आश्रितविलासाति
कानि चक्रीकरोति विकासयति श्रुतः सम्भाव्यते उत्कर्षोयं इन्दुसेवं मदीयस्य रविकुलस्य क्षितो
परेशस्त्येव वंशोदये कामाहीनकान्तस्त्रीणां दृष्टिविकसनमिति तत्र स्मरोपदेशो नियमितं संभाव्यते १८
राशीन् शेषांज हतांसहे लेकमाउदारेण वियोगवातः नयान्तलवं वामितनुणं तन्मोमयमानगृह
मुत्सहते हे वियोचंद्र प्रशेषान् राशीन्मेषादीन् क्रमात्संहतानि क्रमतां उदारेण संहृतानि नयापातुराग
नलते यातायि हृत्हेतामिते मातिषुवाना मोमेमानगृहेनो तस्य हनेसंयुक्ताप्वतिष्ठती सद्यः राशी
यो हेमादिकूटाद्यपि ग्रन्तलमितलोन्मेयतां भावोपि मानगृहः परिमाणलोकारोपितिस्ते शतः सू
चिते १२ प्रटष्टतापमसूनाः स्नानार्थं प्राणेश्वरे हारस्रवाधिरूढे वाकैरितिप्रीतिरसैर्नु रंगोमत्त
न्यस्त्वंतिस्त्रसायामासैः हारस्रवप्राणनः श्रीलनाग्रमधिरूढे सानि प्रटष्टतापडः स्वालत्यः
प्रीतिरामसोहासैर्वचनैः स्वेद्गमस्त्ववहूत्सयायामासैरिति प्रीमनु रूप गुणमभिधाने १२ वद्धप्रशो
साकुलके प्रयाराधिरुद्रोयरगुजवनश्रुनाकर्णितनवनितिमासीरवहूलवामदूध्रुणारूढे उचितं
मदः प्रासीदुः कमरानिमाणिविकसनूतीलियस्यादरनेगाइ वारवानिंसभ्रमरणे उर्वणा वेटालिप

श्री.
क. च.
टी.
१५०

श्रृंगारपर्वाह्निदोहदश्रीपूर्णानां हृदंतामलवननलिनीमेव सुधैवौत्स्य पुष्कराणि येषां लीनत्वेन आसीत् पवनेनूनं पुष्प
एवस्त्रामभूत् तदुन्मानाय रूढ्यपदि इविवितेनेन्द्रमरुद्भ्रमेण स्मरः यस्य शृंगारद्विरदस्य कुम्भदानितिङ्गु एवं दालि
पिण्याकिंकिणीभिर्गिरयः वंद्यो दयस्य नवनानास्मामितिं विस्मृत्वा निस्तु रत्नमशाखाहृतिश्रृंगारवाये
टानुनादस्यातीयाः ॥७४॥ त्रैलोक्याशंकावीक्षतविस्मृतिरनन्तनगकोदंडविधानत्वं प्रीतीर्णवगोष्ठिहि
तापिपतिषस्यकृष्टिप्रतिम स्त्री कामांक्षिस हृद्गि त्रिविडितपुष्पैः श्रीमस्तोमांशुपुंजेनेत्यर्थ श्रृंगारक
सकुमयनलमनोगच्छसलोकप्रपोष त्रैलोक्यस्य ग्रशंकायहीक्षेन्नत्सविस्मृतोस्य प्रकाशनेर्न तोयेनेनास्त
सकेदंडविधानयात्वप्यन्योनीवीलावर्णस्तेन प्रहितानापिपतिषतीपतिष्वनीस्याशंकमानाया
पुष्पकृष्टितस्याः प्रतिष्ठाटंकसरकामांकः श्यामुखद्विम सत्प्रैतिनिविडसंबाधकृतेन व्योमप्रकाशः सो
मांशुपुंजेरेतेनाभिः श्रृंगारकल्पवृक्षस्य मनोगच्छसामानामस्यत्य प्रपोषवेदूरशमथः श्रृंगारकस्य
वृत्तपुच्छसमाश्रुहानिसमर्थः पुष्पकामक्षितिकमनाभावात्कुमसंघवोल्हटः शार्दूलदेशस्तनिभद्र ॥७५॥
इति श्रीकंठचरितटीकायां पंडितभट्टनोनराजानकजोनराजविरचितायां एकादशः सर्गः ॥ ओं
दधत्युषमहिम्नि निविराजकौडयाकरदलिपत्रकलत्रै नीतिमाधवयनयानकथाविनेत्रयस्य स्वैर
तेषां भागाः । तत्करदलिपत्रमयं तत्तु त्रैस्य वर्णराजकौडयानतमभयेन दुष्पितवपुर्हितेषु
वरणीहृतेयस्य करदलिपत्रु

नेत्रत्रयस्य तत्र कामस्य शुषिप्रभागो विच्छित्तिमान् उत्कण्ठनः नीलिम्ना नीलत्वस्य हृदयमयाद्दुग्धबल
नुत्रयस्य वा हृदयनयनः हृदयोपरि नीतत्वात् कामोद्दिष्टानामः कदलीपत्राणि च समस्तस्तनवक्षःस्थाने वा।
नः परिहितमपि कदलीपत्रकेशके तद्विभावितमित्यर्थः १ कामिभिस्तनतिहृदन्तरा वा सयोनतरा
गतहृदीसमरीमिः पाटलापटलमधुरस्वाच्छहीरपट्टवन्नाभिलतारे पाटलाः पुष्पविशेषास्तेषां
तां पटले समन्ततः समयीवीरपट्टस्य वटनालतान्तरस्वाच्छत कामिभिस्तने रागि जनस्य हृदने
हृदयमध्ये वासो निवसनं तेन तत्योताः संक्रान्तायाः रागास्तद्दृयो नु रागो हृसास्तासा समाप्तीति भंगि
प्रभाः नपमेयपक्रमोऽस्त्रे तयेय रागाशक्ष्मावस्थितः २ माधवग्रथितया हृतरोयं गोयथा विच.
चलकासमध्या ३ ग्निते पिवलये कृतकेलिलणे कवालामिवासभुजाग्रं समासमये समहनवा.
शोकेलिकेकणेनकेपिभुजाग्रेकेलयेस्लीलायेसलणेकेकणेभूते येनेवयतोमाधवेन पुष्पमये
नग्रथितयालिकचचंपकमध्योकुहूवल्लकपुष्पानिमितयामो बीजानाम्लेकेनप्रकोष्ठत्राणेनक्कत
रोयमाच्छादिते ३ चापमापकापेकलहाकेपाटलेरलरशोककृतेन सर्वतः परिणतायरागंगु
स्तनादिजगजयलक्ष्माः वर्तेतिविकसितयात्रशोकानितेषांकृतेनाहणाचापयतुः कारेकापेकेह
हेकेहलपद्ममध्यमापकामेनहस्तोवापरहीतमित्यर्थः जगतोजयलक्ष्मीलक्ष्मकेत्रकाम सर्वतत्तुव
नामीतलतः संक्रान्ता या रागा यास्तनोद्वास्तनरागातनायेसवेतोवववतं जयलक्ष्माः हीलितानिवता

श्री.
क.व.
टी.
१४१
141

यिकाख्यवहारः ४ तद्वद्गुणलतालग्नविषद्रुः लोभयति जगद्दृश्यलिशणावैः सोचवैनेविरहिणी
नयतोमः द्रीकर्णै लिवकपालितमासीत् गुणलताग्रयोरिव्यमयीतस्या ग्रथितत्रातिषद्रुःस्लिविहर
लिशणावैश्वर्मरणेनतके हेतोभः तद्वत्र जनमहिनेविरहिणीनाघ्यकर्णोरिवकपालितमासीदतमा
सीत् एतारिष्ट्रजगद्दपिकमिमतलोभयत् ४ सोहदृश्यतिवहेः भ्रमाभः कृष्णवर्मलिरेवातिषणः
यत्रसोरभहृतमधुमरोघ्यामोजातिमस्मिशिथिलेः कच्छभारः अलाणिवतानि शाणितेषान्निवहेः स
महेः भूतः हृतितोनाभोभमध्येयसमलितिषणास्थलीरं कृष्णवर्मलिरेषाकृष्णेश्रतपवतोरभेरहृतः
हृतस्मीपृतीतोधमरोघ्योलिमालायेननतास्मिमस्रतिषणकच्छभारोवलीमज्जातिस्मविभागाभागकृ
ष्णाभूतत्रिजगतलूणवद्भूजमीयत्नयोततनाथेशाधितहृत्मिवृतेन ६ अतोपिदृश्यतागुरुहेहेः
लेहलेनरथ्यतापववेतन सोरभाडपतत्तेरलितकैर्योग्रस्मातरथ्यागाहवासीत् गुरुतोरववद्धी
वेगदृश्यतोसेहिलेनासिहसरेश्रागातेतपववेतरथ्यताग्रवातोधिप्राशामलयमुहतनजगरद्वेषाद
सर्थः सोरभातेसोगयाडपनतेगतेर्लिवेकैः हेतभियोवाद्युरयेमागतरथ्यागः पुरोलग्नवक्रो
गवासीत् ७ प्रातपत्र पदगीमधिविरोध्यमंडलारजोतिभमरलवडः विरमधगासरीजमखोनायो
तएउपविप्रोष्ममुपयत् अबुद्रुःसेहर्षोरजतिमर्वेमंडलखद्रविंबव्कुत्रेभावमधिशिरोष्यप्रयतोसि
यत्रेदृमेरतोधगासोजमरवोनापोथस्त्रीत्रोमेनस्वैतमिख्यातपविशेषसंतापाधिकाम पुष्पदंजन

यत छत्रस्मात पंजननान्निवृत्तं ८ आक्रान्ताक्रान्तकलानगुणमभ्यागतपरभृतो जनिर्वंदी यः हृष्टं
कमलहृकारपरागैरध्यनीयतपंपरितोषे अपिशाहोभिमकमः परभृतशाब्दामृतेनेयः सत्वम्लमु
ग्धयार्थः आक्रान्तानंतरुफ्कलकलाफतानिश्रुनवभन्नमु इदुंदुः ऊर्वभरभृतापिकोकिलच्छ्वसीतु
लपाठकोज्ञानः दीपजनीनिकतीरचिवण हृष्टकभृतानिशरभृतानि पानिसहकारापिणैवापरा
गोदृजोभिर्यः कोकिलः परपरितोषमनीयमानीतः चूतरसपानकवायकंठः कोकिलः कामोद्दी
पकोभूदित्यर्थः वेदीवधूनादिनामेष्यते ९ आवहन्त्येव शङ्कुहृतमानमनंगूतिं युवतिहृद्ध्वनेषु र
मतोदयदिधिप्रतिहारोपचमोऽपुणययोप्रथमेव युवतीनां हृदि तामेवमवतातिराजगृहाणि नु
प्रविशन्ततः उद्धतः स्मरहेकायामानस्तस्यमकूतिपराभवमावहन्त्ववेलधारेपदयदिप्र
तिहारप्रतीहारोयुपचमोऽगारराजः प्रथमतं प्रथानं नृमगमतपंचमोपिप्रथमः शतिविरोधोऽपिश
हेनयोतितः १० उत्तनस्फुतानितयमश्चकेननतसातिमिरध्यशायिष्ट वाहिनीनिर्विरहीणीनील
णवाभिर्यः प्रपंचयति वासस्थितिमेव उन्नतस्य गुणाधिकस्यैकैतनतस्य यजस्याग्रस्य प्रथमप्रवृत्तिस्तिमि
मीनः अयं तस्मिन् पतितो निर्विरहिणीनामीक्षणवारिवाष्पजलानि नैवीरहिनीः नदीः प्रपंचयतीतक
स्यपतिर्विरहिणीरोदयतीत्यर्थः अत्र संभावनेयमस्थितिवेवास्यपञ्चहृद्यो जलवासी हिमतस्मः ११ कोत
कोदितजगज्जयलक्ष्मीमुपेतोरतिपतिः परिणतेः समनाहरमनाहतरागपताकापि तनेत्र प्रोतकोतिश्चन हृत्का

श्री. कं. व. टी. १५२

152

तमन्तः ऊरुद्वहलाजगगजयलक्ष्मीं नायिकां ध्यानीयां परिणानवोढुमयतः प्रद्युम्नो रतिपतिः का
मस्तमननाहृसममनाहृत श्रुतपूर्वमेष्यन्नाहृपितनवायत्नात्विलेतिन्हित्मेयमेत्रयातेननस्पकोमाधुनरह
म्मोहि भृतंततत्रु त्रैवर्मेयस्यसर्व्यैनावत्निपातिपरेनधृतिते ११ कामसमस्तनऊलतकुम त्रियप्रखेडांथ
त्रिविधा योगिनीः कतनस्त्रियमियात्मारिष्ठमः ध्रुवलादलनात्कवापृतवदृशीयञ्जनकीर्तिरिदेष्ठमः हे
त्रिपत्रिपोगिनीः प्रोषितभर्तृकाः त्वेडयिलेदत्तपितत्रियानपर्यमितोयपरिश्रमः कतनः कः कृ
तवशाङ्खाहृष्यां किं शक्ष्याध्यापिद्दश्येतश्रुत्रहेतः तमेवववदश्रुवलानारततनान्मानतानाद्दीयञ्जतेनको
तिरेवादिष्ठमः क्ववार्यतनकापीत्यर्थः १२ स्त्वपमेवकथंप्रवर्तते मैत्रिजगज्जेतनमुमोढकेकदःचेट
तेमधुनेडुनाथवानततरेकेनपदातिनापिते उपोढवर्द्धकेकटकवर्धेयनसमवेत्रिजगज्जेत्व
यमेवकथंकिमर्थं प्रतिष्ठसेयतः तजगज्जयलक्षणवत्तनचेटतेकाकामयथतनपवेमर्थः के
नमधुनाथवैडुनामवत्यात्रिनापनिमात्रसख्येकार्यत्वयं प्रदृत्तिमयशेकरीमनत्त्वयानप्रख्यान
वामिमर्थः प्रख्यानमात्रमपिनोवित्तेशहृमेत्त्ववासेवकेतिप्रतिष्ठसेशतिप्रभुत्वं १४ मतिहमेवभ्र
वागवः त्रियमेकामपिडुर्यशोत्रिथिः तवनाथकथंतकीर्तितंत्रिजगत्रैणवयाम्रवन्ममिति एकम
पित्रियमवतांनिहमस्माधवोरामाडुर्यशसोपयशसोतिथिः ध्यातेवभूवहेनाथत्रिजगतसैण
स्त्रीवामित्समवथाकीर्तितंत्वतिस्तवकथंप्रवर्तसेतिवृद्धिंतामिथ्यातिदेडापूपिकयाश्रय कीर्तितेवा।

पं

भाविनीमर्थः प्रवर्त्स्यतीति हृद्गतस्य मनोरितिपदसंपदं १५ शमितानामप्यर्थैर्यत्नमर्थैस्तस्येविग्र
हदाभ्युपायत्नुः अपि कवद् किं त्वयेक्षितं स्वशरीरमयतनेनापि नमस्कारे अथोस्मा पैते अथैनिपद्दोत
दृग्रहणेन स्वसमतानिराशांकया कोपिडदाश्रयानुयतशरपनुर्दैयतशमिनामनुनीनां पैर्यस्य
स्पयेनाशायत सेऽग्य च्छेसैवं वरतस्यपरस्य फलेस्वशरीरनाशादप्यधिकं किमीक्षितं प्राप्तमि
दृशमितो भोमदनात्वयाशरीरस्यापिनाशः प्रामः अतः परं कस्य प्राप्तस्य प्राप्तये यत्नः क्रियते
नदपि शरीरनाशएव प्राप्यमनर्थः एतदेवस्फुटयति १६ नवतुर्मदनाकिपस्मेहाहरनेत्राग्निशि
खोक्षैः शितैः चटनादपुनापि यस्य नो भुजकं कुरुपशान्तिमश्नुते दृढः स्वाश्रयविनाशयोग्ये
मदोपस्य तत्त्वावस्त्वबाहो किंयतीश्वराक्षे दूर्यः यस्त्वतवहरनेत्राग्नेः शिखाज्वालास्ताएवती
क्ष्णास्तावरैः कृशानुस्तद्दनात् योमारपुनापि भुजकं कुरुपशान्तिं नाश्नुते तेनापि शाम्यति परमेवसमाप
मतिनोपशेषहार्यं तत्कलेदर्पमभिनीयक्रमेणदर्पमप्रभावयतिभवांस्तु पराभवकलतवदयापि
दर्पमेवविभर्ति तु मदभावः यद्वा विजितस्यापि मदोहृदं मदरते १७ विजहीहि सद्यानतपोधनानवज्ञे
स्मरवापचापले २ अतः पुनरप्यहसोहनं हि वैयर्थ्यं विचारे विक्रिया स्मरेति स्वेच्छा त्वा पर्यस्मारमामत्र
ण तपोधनानमनीजेतुं तमयथा चापचापलमिथ्यायतनुः दोऽभविजहीहि मनहृवैमकमेवमोरार्धेना
वष्टंभयति यतः पुनरपि अतः स्वमरणमेवैवयथापियमरणेनेन विचारोदुःखेनेन विक्रियेन

श्री.
क.च.
टी.
१५३
153

सहं समस्य च वा त्वं मन्तन एवेति मया निश्चितमतो हमपि सह स्थिये इति भूत्तो वचनं मम सह इति शब्दं भु
त्वा य पश्चा मृतः शब्देन संबंधः शमितो नस्य मात्रार्थे मया ताम्य तेन न त्व ज यार्थे मिसे न त्वि इस्मित
मा हू ९८ शमि शुमजनैराग्रमं सफतानुग्रहह नि ग्रहा हि ते ननु निश्चित ति फल श्रमो व्यय स्तो य
मनर्थसंश्रयः शमिविषयतजनार्थे मुग्रम स मंतजमा कार्षीः शमि विषयतजेनोपयोगो निषेपे हेत
मा हू ननु निश्चुये श्रयं पवसायो मुनि विषयभंगो पमे नर्थे ने श्रयो भवति यत्रानर्थो व हूतं सभाव्यते
थेश्च उ ते भः निश्चितं ह्न नानि फलो यत्रा हि थेस्मा दर्थे शमिनः सफलत्व प्रसादको पाश्रनर्थसंश्रय इति
वा पा दः न मम प्रख्या ने शमि विषयेन वह्नी णां वधार्थं किं तं तासा मा न भंगा र्थं मि मा शक्या हू ९९
त्रिजगा ह्रिषये ष्णं संभृतं ते लल नापवत्त वैकसा यनं कतरेण पथाश्रुजेष्य शिश्रथमेताय दिहं समना ग
मः ग्रामा एव त्रिलोक जयार्थं मयत्क्षोपनतमेकं मसाधारणं साधनं त वालि ख्या रेष्य मालं नू पश्यावि
वत्र पाक्ष्मी सेकवचन प्रयोगाः न शाह्रो भिन्न क्रमः ता इ मे तस्मात् स्परो बोद्धव्यः सर्वा वधाम एां थः श्रनाया
मोनिर पुरा था ल्लात तना एव पूर्वे यदिहं सि हताः कृहि क्षु नत्वे कतरेण व ध्याकेन साधनेन ज्ञेष्यसि मानव
ता उपभोगातृ णां निषेपं यं सो तत्तना णां हि वर्धयंति १०० ग्रामयतो ज्जितनएव विग्रहः सर्मनो मार्गाणा हू ये । वि
णा नयानाश्चनथाण्यं कथं परावा धाशु मनुष्ये व दुर्ग्रहः सर्मनो मार्गणा विद्ध्यापकाः शुभ्यशा स्त्रुते ।
पां ह्रणामिक्क्षना भवता विग्रहो विरोधः शरीरं चोज्जि तन मनः तथापि परेषा मसेषा बाधाय दुग्रहो दुर्हेवा कथं भवति

नयुक्तस्त्वमर्थः यतो ब्रवीषि वसिष्ठ कालः ११ अयुतान्यनुभूयते त्वया स्मर शापात्कुलमयुजन्मनः कि
मर्थं क्रियते तदयमहेव कुमस्मृतर शापसंग्रहः स्मरेति प्रकृतानुगुणामामंत्रणं त्वयाश्रुजन्मनोऽग्रा
लणः शापात्कुलमयुतानामपि त्वमनुभूयते तथापि त्वयि बहूनामस्मृतलला शापात्सेधास्तयहः स्मर
यः किं क्रियते एकस्यापि फलेन निर्वाहिते बहुभिः किं प्रयोजनमित्यर्थः १२ क्रमेणैव निहतः क
थं बध्याम्नुपयातीति ब्रूषे त्वमस्येममाणिमंत्रप्रयातिवाति नो विषमेवाहि शीघ्रं जायते शुष्काणामेव घ्रा
णैर्लाडिता व्यथा कथं यातिन यातीत्यर्थः इति हृषीवाक्समस्मसेहिर्य स्मारशैथिल्याक्रमता घ्रो
यं प्रति विषमग्नजायते वैविषेन लेनातीत्यर्थः यतो मणिमंत्राणां पश्चात्स्मृति वर्तते डहेयन्यति विष
दोषहृत्तणापाये मणिमिं मंत्रैर्वाताप्यनात ११ सनयुक्तमभये श्रुविलसदैवचसामिन्यहणंत्समरय
तिः सनृतनकृतोऽमुकोवले द्रुतमाकृष्यमचेवनातिर्य्या इति प्रणयवाक्यकुलके नयमभयसेभू
ते वा विलसंदैवतिः काममकला द्रोहुप्रहृष्टमासीत्समकामः पुनस्तस्यारतिः कातोहर्लारंभुकाचलव
न्तौ तेन एणीमदनाकृष्यतिर्य्यो सन्ततनकवत इति प्रोढोक्त्या स्मरप्रकाशितं १४ विलोकतोभः सति
तो बनक्रिमामुखेन मीनोकपश्चानुबधिनीः क्रूरेषु यास्माप्रतिबिंबिता श्रीबजेतिसख्योजलमा
नुबीलिपि मीनाकः कामः समुद्रस्थ तनमध्यमन्नुब प्रतियातिके तमुखेनारंभेणनवबसानेतस्या।
स्मानयामममास्यासमुद्रयातिसाविलोचनांभमोत्क्षणः सतितोनदीर्घ्यं तनिप्रकटयतियामामस्य।

श्री·
क च·
टी·
१४४
१४५

नदीनां ह्रदेषु प्रतिबिंबिता जातप्रतिबिंबास्तस्यौजलमानुषीणां लिपिभंगिमाश्रयंति २५ भुजंगनतस्मा
विरहापचारितः श्वसन्मानोऽभ्योधिकमधावृपिनवराशिसेकस्य च सक्रियायापैतिघीथिनीनाश्वसुय
षु विलप्यते भुजंगकामकविरहप्रवापचारात् विरहाहाहा विरहादिमेव नतस्माद्धेतोमथावपिवसते
पिप्रवर्धमानो हृद्दिगाब्धेः श्वयथुहृद्दिगारभेद् स्वनवराश्मयेसेकस्य मनोरथ्यास्तेत्रमक्रियाचमत्का
राप्तवोषयानि तैर्विलप्यते निवार्यते तामेव समस्तामस्तेपानिशयातीमथ्यः २६ सोऽयमभुखास्महतेमधु
व्रतैः समरोमहालालाहलबीजबंधुभिः निपतमतस्साः शुतोहृत्सारितालीभतीहलोहेत्वहजेवजमते
निपतमपतितामधुव्रतैः भ्रमरैस्तस्साः तांस्त्रियायाहलेनस्मरेणोहेलेरवतनकृषुणेतेनहजाग्येथवज
मते समरो भास्वगांषयोयोश्वासास्ते हृताः तथा समरेणोद्येयमालालाहलबीजतस्य बंधुभिः सदृशैः
श्रवणाः सारणीकृस्यातां विभांति विरहे पिश्वासानोपभोक्तिनैसर्गिकगुणख्यापनार्थमित्कहृ
लोलितिवितेच बीजोपमैः २७ कुचस्थलीसाभिमकाउउकाभिविंहृ– नीहारलतापथिग्रहे घनक्रि
लबौमरत्नादवथ्यतो धृतोपवीतामिवदेहकदली विरहतापशमनायस्तनस्थलेमृणालसूत्रे हार
लताग्रहणेविहृणवतोप्रकाशयंतीसंभूयोपिवत्स्याभ्याशयाकामारवथ्यतामहेतवतोतसग्रदहप्रवततुवा
तेरलीलतातां धृतोपावीतां धृतयत्नहृ जामिवयनेसापणाघमापिग्रालेणमप्यशास्त्रवय्यतामावश्रुमणात २८
श्रतस्तमेकल्पवशेनममतेदिशास्तवराकाकृतावधूहनाः ततश्चमातामव्रतु हृदिविमुग्धधीविमुंवतीयाकत्थेविते

चेते

ध्रुतस्याव हृद्वोये संकल्पात्स्वस्थानानि न दृशेन तत्त्वं सम्वेदनं गमा दिक्शाल्व शाकारस्य सम्भवच्छरीरस्य कृ
तमवगूहनमालिंगनं याभिस्ताममन्ते भाव नाबलास्तर्वे बेवनामेव य श्यती समर्थः ततः समन्तयाप्र
तीतेः सामुग्ध्यातासहित्स्त्रस्त्रीत्वानापि कानवगवहार्यास्स विलोचने ईर्ष्याकलषैवि मुंचति पलितिम
नायकमेताः कथमपलितानीतीर्ष्योविश २९ शशांककांतोपलकुट्टिमेषु सा विभाति संक्रान्तवपुः
प्रतिद्वंद्व रसातलेकर्तुमिवोद्यता शशिशक्लविच्छ रासयाभयेनमज्जनं शशांककान्ताश्चन्द्रकान्ताय
उपलाः पाषाणास्तन्मयेषु कुट्टिमेषु प्रतिद्वंद्वि परागाद्यौ संक्रान्तवपुः प्रतिबिंबिता सा शशिशक्लवि
च्छपयाज्ज्योत्स्नापाते स्वतेनाभयेन पाताले कुट्टनेकर्तुमिवोद्यता पाताले चन्द्रस्य प्रवेशाभावात्पाता
ले कुट्टनात्स्याज्ज्योत्स्नास्पर्शोऽद्भुः सहृदयमाशयः ३० वियोगावस्थाः शैवलेऽकुचवस्तु लेसकजलशोच्छ।
लदस्तुचेद्धैः कथं च नोच्छ्वासमधुतेवि भाव्यते निवेश्यमानामुञ्जिनी रत्नावलिः विरहतापशमना
र्थं कुचवल्कले सखीभिर्निवेश्यमानानलिनीपत्रपंक्तिस्ताभिरेव बन्धेव नाविभाव्यते विभ्रमान्तया लक्ष्य
ते यतः सकज्जलैः सांजनैः प्रोच्छलद्भिः श्वासैरवकेस्तुकाकांर्यैः कृतैः श्वासलेकस्याघ्रन्तस्तर्हि
विभाव्यते रमाहृतनच्छ्वासैरिव श्वासैः नैकपातनिः श्वासकृतस्य कंपस्याकृतकस्य संभवाद्यथेति
वेश्यमानेति वर्तमानप्रयोगोक्तिसाहचर्यप्रतिपादितार्थः तस्य च कल्लमस्त्री विहृताश्रुतवल्लापनं ३१
वनतरुणीते श्वयसोगगततः सकजलासातयनामुपहर्ति सकोमलतां ररविजेनतिस्वर्गाणां

श्री. क. च. टी.

१४५

145

विहर्तुं मिवं हरमसिद्धये बभाव शाक्ल्यायां वर्तनीतत्तुर्यसमाः अवसोंकर्णियोगतपोनेसां जर्लावाष्प
पद्धतिं प्रकाशयति श्रुतसंसं भाव्यतेर विज्ञेनयमेनद्भूमासिद्धपेहतनायघ्नं वैविस्लेशस्वकांसमांरयमप्रना
मिवहतनश्वमहतानिदेशेकर्णिद्युतेहूसंतज्ञावकमलीतिशेषः ३२ स्तनाग्ररम्भादृतडंसवेभुसापतद्भि
रणेनाञ्जनमस्त्रणः कतसेः यियासतात्हूतमनगशाल्लिखमस्समतापथियदृकानिवस्तनाग्रंरभादृता
नितेषांडंबरे ष्ठांसांजनंसकजलंरूक्तानापतताहुस्मकर्णेहतभिरस्तूनांप्राणतांपथियदृकाभ्स्मानीति
गध्रामनांथे लेखांतितिलिरवतीतिध्रेनभीविनेणुर्थावालिखिः यतः कामनिदेशापुयासतांयास्यती
स्याशाक्यमानानां प्रवासमूर्घतीतिवदा शंकायासततः किमसहहुताधुनापि चेडुपेषिवातघेव शु
वदेः पदेः नजायतेनेतदकीर्तिकल्मषश्रोहकल्माषतिवेशतेयशः वहनापुमेनस्वैकारस्यांकि
सात्रियतेरतिनिश्चयः चातर्पस्यततायावशेवचेस्ततोः पदेः क्रमेर्यदिहमुपोषितनवयशः अकी
तिरेवकल्मषं पापं तेनकल्माषश्यावलं निवेशतमयस्थितिपस्यतत्रजायतेनसंपाद्यते तत्रणीयदिनत्स
मीपगवक्षस्तनदासाद्यादिज्ञी वेदितमर्थः अकीर्तिकल्माषमिति वाह्रुद्वुः ३९ निपीयहृतीवदनात
जन्मनः दारुणांकृतिभ्यासिववाकयविधुषः जवापुवानोद्यतः पद्मामणायघुः प्रियाणांनयनो
श्वलेष्मतानाम हतीवदनादातजन्मनोगृहीतानमतिः वदनग्रहणसातात्कुवणप्रतीतमर्थ
श्रमयापिपारम्यंयेणापिश्रवणास्मभावनास्यात वाक्य विप्रुः बोः व

वनानि कृतिभ्यां निपीयसानुरागं पदादनेनतं पदं जयाहृदनत्त्वृणि कामं तोगुवाना: शिया
णि नयनाभ्यामुष्णु ते पपेयसत्तु ज्ञानं यगु: प्रियासमीनरुणाशुभाच्छ निमग्नः धूलपाठेन सापितु
लेपैः कास्मै कायहरुणे श्रुलेष्या षीमितिथानवं १५ हनीवाकाऊलके शुधलि हो ह्रोलऊते
ऊवेष्ठुदि श्रेहिपसत्तन मौक्तिकाली: वभू ववेमानिका कामिनीनामपत्ततोसारलनानिवेशः
विकमानेन संवरति वैमानिकाः तेषां संवेथिनीनां कामिनीनां ऊवेषु श्रेतिहमाकाश स्थापि
पडहोलऊ तेनयंगासमूहस्तोमिमतनाश्रविरुह्यासौ क्किकंपैनौ: द्विपतिसति श्रयत्नतो हाराविष
यं पतेल्लविना हापने नाहृवेगाहृरागमं नेश्रुतिपानितेफलामिहि हूणिनामिकम वमैघरलनानिवे
शाख्यितिवेष्टव १६ ईदीसहयोच्छतउमिमु मेमि माफलेगानन बाव गृहे दत्तसकम्याः वऊ:
श्रेसंगामाशिकानेस्पतरतानाव कामिः वेगाव शान्तसहहमुच्छ तेनऊ निष्टतोयऊ मिमं गामसैरिदेश्रा
तोगहीतो नवोहवौवगृहश्रालिगानेनसिंमतिहतगामिहत्ता वकामिसहह प्रसंगसक्तिमाशवादत्त
स्पकुमारोहिलपारयस्तागा: वुऊपु: कांपवजु: ऊमिवेगनेतागासमानिमुक्ता फलानिश्राकारे
प्राशुविमर्षः १७ तेगामिमेगाबुहस्रपिसोकः प्रसंगातोष्पग्रमवामवत्ता श्राचानयेप्रोष्ठ्युतशी
भुक्षीवभयेनपस्पर्शनतस्पर्याप्ति तेगायेऊमिमंगाजलानितेष्ठप्रसंगेनाष्पग्रप्रामितु सतसमृतम
पनेश्रोहृडच्छेषायः शीघ्रः मदिरातद्रुयनदेवाणिगाणसमृद्दस्पपयासाचमनार्थनासरशत

श्री॰
क॰ चं॰
टी॰
१४९
146

ज्ञातानि सप्तर्षिसप्तमीयं प्राप्नुवन्ति सर्पः ॥ १८ ॥ व्ध्ने बहेन्नर्गा लवीविवकाडस्यायमीनैमिकरैस्तनी
कैः मौहूर्तिकानां प्रबभूवदृष्टिनेत्राशिमच्चाविवितिस्थ्येषु श्रनर्गलं तिनिरोपयद्दीक्षिकेतनत
डस्यायातैकैमीनैमिकरैजेलजन्तुभिरस्वेव्याप्ति व्ध्नेसमुतिराशीनांयस्मा चारसत्तविति स्थ
पास्तेषुमौहूर्तिकानांकालविराटदृष्टिर्न प्रबभूवपश्चात्तासीनडस्याद्रावसत्ताद्दैन भौमध्येवमक
रमीनादिदर्शनाद्वाशिमच्चारान्नाज्ञाननमीनमकरादयोराशयोहिमीनमकरादिसमाकाराः ॥ १९ ॥
हो व्ध्नेलहेलाहितकोस्मुज्जाजेनरं भमानातवमरारां लवेसाम्यकांपातिरमारयोपिनकस्पमौ
मभ्रवमेवचक्रुः लवेनभौमिहस्तुव्ध्नेलेतोयेलोहितकाः पद्मरागमणयस्तेषामंसुजालैतेवमरो
षुरागमालम्बमाना गृहणतः काव्यसोम्यातिरसादयः मुक्ताजीवतुपारयोपिभौमइतिप्रसकस्स
नचक्रुः भौमोपियत्नावर्णः मुक्तादयोपिपद्मरागरश्मिपातावशाद्वकात्सपन्नाः श्वेताभौमश्री
तिर्ज्ञाताअपिशङ्कः मुक्तादीनां शुभ्रत्वगुणानितिशयेनभौमानेवाभेदप्रतिपादकः ॥ ४ ॥ श्वेतः शाया
नाञ्छुतनाभिपद्मरागपातुसंयोगिविवितनवनीपुरुमस्वसंतानकवीकृयोधिविचीपुनाकधमराति
षेडः संतानकलता अपिसन्कालहरीपुरस्वर्णधमराणिवेडलिपञ्चः यतः श्वेतः शायानसुमदृशापी
अच्युतोहरितसनाभिपद्मेतसर्गापत्तस्तानुसंभातेपद्मरागमाकाशविलासयतीषु ॥ ५ ॥ पद्मोविताट्टहरूण
तिवाहिनीनांप्रख्यानलीलामधिनाकवीथयिकहोतवामाभवांनतरान्ताः स्फुटाः शुभापेवपुलोविनेडः वाहिनी

नां नदीनां पत्यौ समुद्रे शयितो नाकवीथिस्थमामागीविगात्मस्थानलीलां गृह्णातिस्मेति कल्लोलवा
साभिः लहरीवानजातैर्मुखैर्मतरात्लमध्ये येषां ते शंकाः प्रोतोग्रैर्विनेदुः शब्दमकुर्वन् यतः संभाव्य
ते शुभा येवममीलार्थ्यमिव वाहिनीनाथसौधे नानायकेवशतिष्ठमानैशुभोर्ध्वं शब्द एव शङ्खैः क्रियते
॥५२॥ निद्राणनारायणकेलितल्पप्रोतस्य दीपोज्ज्वलमहिकायां त्वंगत्तरंगावलिमौर्वे वाडवज्वालमज
ज्वालाग्रतयापि जजृम्भुः और्वो वह्निर्वडवाग्निस्तस्य ज्वालास्ताभिर्जटालमाकीर्णमग्रं यस्य तद्भावेन त
रंगाद्दंडान्निद्राणः समुद्रमध्ये शयानो यो नारायणस्तस्य केलितल्पलीलाशय्यास्तस्य प्रान्तस्यासमी
पवर्तिस्यौ दीपोज्ज्वलाया महिकादीपिकाद्दृष्टिकाल्लासां ततिविभ्रमं जजृम्भुः प्रापुः तथा समुद्र
तो भोभवयथा वडवाग्नेर्ज्वालावलिताग्रापि लहर्यो दृष्टाः स्म यैः ॥५३॥ पीनत्वदैर्घ्यादिगुणोपिथिशा
यितथानिकामोच्छलितैस्तरंगैः तेभ्यो यथावांविराटाः सहस्रमालानरंडभ्रमतोपसर्पकः निका
समुच्छलितैस्तानि तैस्तरंगैर्लहरीभिः पीनत्वपरिणाहः दैर्घ्यमायामः तदादिगुणैः तथा यशायि
प्राप्तः वारिराजो जलराशिर्लिनः तेभ्यस्तरंगेभ्यो यथा यथा समहे रंनेशुः ऊर्ध्वं ततः प्रातानरंडोहलिर्वेपथन
स्तु इति भ्रमोऽभ्रान्तिस्तनः ॥५४॥ हरोज्जिहानौर्वशिखावलीनाः प्रोड्डीय बिंबप्रसृतामृतौघैः आशुष्य
मानो यस्य धौ दधितत्वमवाप तूर्णं लवणाम्बुधिर्वोऽपि हरोज्जिहानाऊर्ध्वं गाच्छन्नौर्वो वाडवस्तस्य शि
खाभिर्ज्वालाभिर्विलीनो विगलितः प्रोड्डीय शुष्णीयं डबिम्बस्तस्मात्प्रसृताः पतिता येऽमृतो ज्वाले

श्री.
कंठ.
टी.

१५०

147

ताकृष्यमाणः स्त्रियमाणोलवणालीवः दाक्षसमुद्रोपिलक्ष्यालीववं द्वीपसमुद्रत्वमापप्रातः तथा
लहरीवेगवशाद्भुडुवाग्निर्हेमसमुद्रतिक्षयत्वात्तमापवशाद्वितीनस्यैवं दृष्टाम् तन्त्रस्येसमुद्रः क्षुभित
इत्यर्थः ५४ नटीत्यादि जोभिर्लहरीसमीरधूतैः पयोभिः स्नुसवाडवौलैः स्वातिरपमानेनगाते नाविद्रुणेन
तेसमहाम्भूतसमाजनृत्ये नटीसमीरणधुतैरस्याणितेसटीत्यादिजोभिर्वाडवज्वालासहितैः पयोभि
स्नुपागतनेस्वातिरपमानेव्याप्यमानेसतिमहाम्भूतानां पृथिव्यादीनां समाजस्सम्मूहः पृथगावस्थात
नेनृत्तं विरेणजन्तैजातसमाजनृत्ये वसौगातप्रसिद्धेगीतवाद्येपयोगीनिलेशेमप्रकाशिते ५५ लोभा
मोदिस्फुप्रगुणलाकलाश्मरश्मिच्छटापाटलितोमुहुः समगर्वमोवीथिशिखावलीभिरशेषतोनीत
इवावभासे लोभेननमोदिक्षवोनिमेलीभूताः प्रगुणाः सुजातयोयेशुभ्रकलाश्मानः पद्मरागास्तेषां
रश्मिच्छटाभिः पाटलैर्नोमुहुरावाहिनांगैरोवीथिवीडवम्वशिखावलीभिर्ज्वालापंक्तिभिः स्वार्थेक
नाशेषतः सर्वत्रलीढोग्रस्तइवावभाषे ५६ मूलेनपातालमृणालयोगाक्रामदाकाशतलेतदम्भः
विशंवभ्रमाणसमनायमानेपुण्डरीकांतोकत्रयमासीत्सत्तेनब्रह्मवेधिनापातालमाक्रामद्व्याप्नुवदशो
नवेनगुकाशतलमाक्रामनत्वमगच्छविशंवभ्रमणभूमेसमनायमानेमासीनामहृशातदम्भोलोकत्रयस
मासमस्तत्रैलोक्यायनतंपुण्डरीकं ५७ आतालकल्पोककत्रलप्रतिष्ठामासेदुषीभिर्जलमातृकाभिः विलास
दोलावननाहहस्पमतापिकांतेसमसमधुमेण जलमातृकाभिर्दिवतासहदोलायावलनापतेनामसंतेनसमाहस्पर्शयेसम

श्मेण रोलाविषये नायासेनैव विनाप्तापितानं यतोऽत्रालोले तप्भीव शाश्वपलेक ट्टोल ऊ वेत वंग
समूहे प्रति ष्ठाप्यितिमार्गा ङुवीभिः प्राप्तवतीभिः जलमध्याद्युच्यः स्नातानां मालेविनु नाशकान्त्रिस्पीः
४९ प्रज्ञसमानोदरशैलशृंगारीमोषधीदीधितिवीरणीभिः अर्थाह ठाइकश्रामाय नूनमजगमुरो
वेज्वलनांतराणि प्रज्ञसमाना समुद्रजलस्य ऊर्ध्वं गाते प्रकटीभूताये तदरशैलाम ध्यवासिनोमेनाक
धाः पर्वतास्तेषां शृंगे गुहीमाज्वलेतमायाओषधयस्तासां दीधितयोरम्याज्वालामालास्ताभिर्हेतुभिर्न
नूमोवेज्वलनांतराण्पमोषिवडवाग्नयोपो समुद्रजला नो हरेनौर्वमणाययोवोइकस्मात्तस्य प्रामाय
णात्मगृध्मानन्नजुः ५० कृतप्रविद्वेषपयोनिधिस्नाताश्वानातेषु मातेषु तरंगा भेगा नू सो या
त्रिकस्तीवद्देने श्वेतीक शांशि श्रमे ण वहताभिपोताः अन्नमध्य प्राणितेषु स्थितेषु पोतेषु प्रवह
णेषु समुद्रतरंगान् कृतप्रविद्वेषसर्वत्रापिपदिस्मर्षः अतः सभाग्यते सांयात्रिकाणां पोतवणिजांस्ति
यस्तांसामुखे षष्ठ केचद्वृओतेव कृताभियोगा विवरं ते नोयांना सांयात्रिकाः पोतवणिजितिशोकः ५१
श्रोदोलिता नोलहरी भरेणते विद्रुमाणां किरणाः प्रसस्तुः अकृत्रिमो यत्सरणयान्मखेषु तिस्मिहराप्र
रोजलं ऊजराणां लहरीभरेण दोलिता नानुमिता ना विद्रुमाणां प्रवाला नांते किरणाः प्रसस्तुः ३ ह
तुः येषां किरणानां प्रसरण्यास्तेषु कोऽप्रलहलिता मुखेषु स्मरसिंहरप्रागभूत विद्रुमकिरणजलह
स्ति मुखेषु सिंहरसंभावितं इसर्थः श्रादोलितातेलौकिकः ५२ तीरप्रोहद्धनसारवहिलप्रोपोड्ढ

स्तु॰
कु॰
टी॰
१५८
148

सोरभमोर्वेवक्रेः संकाशसिद्धेः कवरीतताएंगासिबोबेरखेवरचंद्रमखोः ओर्वेवक्रेर्हेतोस्तीरप्रदे
हद्धनसारसोंपमलटजायमानकहैरततनाद्राहलस्माडुझेवाजनमयस्यतेलोयभखेचराणांदेवानां
चंद्रमुखोनापिनापिकासिवधविधकेशमकाश्यं ५१ गामस्यविश्वभयनाभिरयमसमप्रसूजेस्त्र
नुराननस्य तमीजुहुभप्रतिबिंबभेरपाविणासमानोरथराजहंसः कुष्मलितनासास्पतिवासरानांघ्रं
नाडुयमुखुतर्भगरंदुः सोहासमानास्यविभामितिरोदितस्यप्रस्तुतोभस्मरदुजेगः गाभस्याभ्यतरवती
योविश्ववतोहारिलसनाभिपद्मेतत्र्यप्रतिकिनिवासोयलस्यवतराननस्यज्ञालनोरथराजहंसे
विणाय्यमानः कथानमीजुहुवसुद्रलस्यप्रतिबिंबानितेषांभंगितिहिपित्तयातथीस्त्रार्थेनेत्यादं
डास्तैर्याताकुयमतः संभाव्यतेमुरालनिवासस्थानादाश्रयरातानांकुंमलकाण्यत्रिवृत्राणस्मिनसमु
द्रः पीतः यतः समुद्रस्याणस्मिविरोधः इदोरथिमंभिः सोहारैंमेत्रीमासाधप्राप्येत्यस्यबौनाकदिशाम
विडुजंगास्यमुद्रः प्रभुतोभद्रभितोभूत ५४ समुद्रतोभकुलके समप्राप्याश्रितेनातिविनय
रजोविधमेनेवमुभ्राविधारणशांतनेगांधिववविरहवतीवक्रुतसमालितोवे स्निष्ट्रानिमोकपुष्टोमिभि
हृदयगुहापन्नगानामिवैदोः भासमहासायमानारजनिमृगाढ्शः संततानितिलकंदवृः इंदोभासस्तुङ्गप्रस
यल्लातिक्षिप्तेदलानितिनारणायसंततानातिरोहित्वद्वरश्मीनामविराजनितानीवमृगादकाभिनीतस्याप्रहासायमा
नाःउपमोपकमोमस्तेपयतः संभाव्यतेपांर्वांपूर्वसंसाबोसिमस्मुद्रस्मस्पेवेलायोगिलत्रतमाणागाणिसविशेषाले

छोतेः पराणः स्मितपदमस्मवि

धमेण प्रसरणेन वस्तुश्चाः पूर्वस्ममुद्रादेव हि वंडुस्फोट योभवतितत्थाविरहिणीनां वक्षोभोल्ल
सकिंनोयः स्मितो चोहासो हास्तस्तमेगेष्टचानेनिविडेसंग्रे विश्राणा इव तत्थोदयः श्रुवेपर्वतस्त
स्पष्टुहास्तुपमगानां स्मयंणा निर्मोकपट्टस्त्वचएवोत्मयः ताभिः स्निग्धाधूलिनिताः इव वाल्लवस्तु
ध्रुवेपरागादिहृतेसंभाव्यतेव्याभिवाणभवाहृभूस्मितविशेषणातमसंयातमितिवर्णनीयाद्यः
साधुः अथवास्तपपवस्मितसोपधोतनार्थेवत्र्युग्रहणं ५८ स्फ्याः संकोचनेच्छामीदृतकमलि
नीषिंडनालप्रकोडदूर्वाचीमुः केटकाग्रप्रकृटचूरनयोर्वाभिवद्धृतः थासः पादग्राः क्रादातिशयीमु
दयवर्तिणामच्छोणिमानः क्रियास्तेस्तुदृद्धालेवाहियामामुखचुस्मणश्चवस्त्रभमानंगाः इत्ये
तज्ञमस्मविणामक्नुनशोणमारक्तांतयेषांतेवाड्राः पाराः इत्यमेयाक्रारहुपमातिशयिविषयेयविवर
णोक्रियाह्नः संभाव्यतेस्पष्ट इत्यस्मकातसंकोचनेच्छातयाहेतभूतयासमपरिमर्षितायकमा
लिनीषंडास्तेषांनालप्रकाडातिश्रेष्ठानिहृतानितेषुदूर्वाचीयामेहीवेतताणिकेटकाग्राणितेषांप्रक
टायाश्चटनामसंकेलयेवोभिषेसः निर्गच्छेसोरतथाण्येषांतत्याहुयामास्ताचिः स्त्रीलिंगात्वा
माधिकत्वेनक्षवहृतानस्माभुरवप्राप्तंभोवरनेवतस्पचुस्रनष्टवन्मयाः क्रकुमाविंडप्रकृतयः पत्रभ
गास्तेषामंतरंगास्त्रटशाः इपमोपक्रमोतमेतय ५९ वद्धारास्तत्रस्तुतिनिर्दिशिशिदृयतीपस्वराणामाव
हंति प्रस्तासनिस्स्पृशोतीनिविडनरमहानीललदमांवितंतं नेमेलागाहमानानेभास्तवनिकवग्रा

श्री
कु.च.
टी.
१५५
१५९

वृप दृश्यमाने भूषा ओमाधिदेव्या लिरयतञ्च नवं दीननतां कौमदीव: कौमुदी ज्योत्स्नाव वृच्छवं तुणं
दीननतां दैन्यं तिरयत्याच्छादयतु ओमाधिदेवा यागातेरवनताया भूषा भूषणं कौदृशी चेद्वादिरोसमुद्र
सुतिज्ञातादिशि दिशि प्रतिदिशं प्रज्ञानारागास्मात्तु भूति विनाशास्त स प्रमासंति मे केदारयती ति वि
ड्तमहाबद्धतेजा: नीलपातिशपामे पद्मलसवकत्वे केलना वितत्वे शोभां स्पृशती ति ध्यानिकथ: कथ
ं तदूर्ध्वश्रावपट्टं तद्धराचयतिन भीमैने मे सेमा हृमनाभजेती ति कौमुदी चत्ते पाजना भूषा पदातव
द्वान्त्सुवर्णी ज्ञाना: तथापमसगागात्त्वविद्वेषानाममेवमाने भूतिरयती नथामहानीलनदंतश्ड नी
लविक्रमस्पृशंतीकुरणहिकायानमे सभजेती ति ति: श्वहान ननको नीतिति विदिलापतिरय
ति ति रूपं रूप पदैव द्वादाम प्रसूति तिति ति विशेषणमाथ्यर्थेवेलाद्रूपपदे पदोष: ५८ शैले वैभीस
मानाविलकमलवनं क्रांतसोगपान्तुच्चैर्वतीर्मिवैसमानानास्परामिव विहिता व्यादनेला च्छेनेन दे
वस्याभोधि वद्दोरूपदयदधिकामषोपीषु श्रोसिद्धिनार्ह्वनिर्विंतभविरविहतज्ञामेषज्ञमाकि
याद्ध: सेनोधि वर्णोदैवस्याविबेविंर्यावि रहत्ज्ञानस्थामेषजनमोषधभावव: क्रियात् विहस्य
पां तिरवायतिसमर्थ: पतडोषधिद्वयिकाप्रसिद्धि रघरोषधिपतिवात् तथा लोकेन विहिता
व्यादनमनस्तमाव्यतेमी समानानि सेको व्यमानामाविलानि कमलवनानि तेभ्य: क्रांतं सक्रांत
यत्सौगंध्यं नत्रत्त्वैतं पटैरेलैवभ्रमो: श्रेतनेमेध्येति वैसमानं क्रियमाणमास्परं प्रतिष्ठायस्य

तदिव ५५ दृशौ दृशौ निर्यातादिव तदिव स्मृतः श्रोतस्त तस्य रत्नासु श्रेणी कोमशामे गात्रि सुशश
कलयासंततं तयद्धिभर्ति प्राच्यासीमंतमुक्तामणिरिति निकृविभिः स्वरमुस्येस्य माणिक्याख्येयेनेदं वे
तद्धिदलयतविपन्मंडलेमंडलेवः तदेदं वेचद्दसंवेथि विवेविपन्मंडलमापत्समहेविदलयतु
नाशयतार्थ प्राच्याः पूर्वदिशः सीमंते केशगुमुक्तामणिरुद्यमिति कविभिः समाख्यमानं यद्भेदम
डलमसमावस्थायां रविमंडलप्रवेशार्थं कातः संक्रांतोयस्तस्मरत्नाश्व श्रेणीकांस शुणोविरथकाजि
प्रभालेशस्त्वामिवेगोयहंतिकयाशिशुप्रशाकलयाबालाकमम्प्राप्नोतेन ५६ मध्येरश्मायमानप्रवि
स्तनहरिणीयोरभियोनयंधन्मनामजीरीतिदिशांतिस्मगाहशोशोभयालोभमदाणः तद्धि ख
पार्श्वरोहस्तहगुणिनायत्वातत्पचारनारणामीशितवैतिमतमभिमतावामयेवभोवीद्र न
नारणामीशितत्राथस्यांविवमभिमतामपभीष्टताभायवोभवीन्नुश्रस्थेभवृत्वयत्सीणामदाणः
शोभयालोभहिशातियतोयेदिवोनापिकालेनयववहायीयामुक्तामयंपन्मजीरंतस्याराति शोभा
मभियोनयतयेतामप्रश्रायमानेशुष्णमच्छिद्वरावरमर्विस्तोहरिणीयस्तनयापार्श्वविक
टेरोहस्योग्रहणामस्तनशोणितः क्षतोयतोपचारोरत्नपरिकरतंतयस्यमंजीरस्यतः स्वमपरिकार
रत्नंयमवतिबोमभवीत्रिनिभवतेयदंतस्यलोटिचूपं ५७ पूर्वस्त्राभ्यंत्रिऊजप्रश्रमणपरिणतानागो
ताश्वेरवीमसच्छायसाक्षेततत्त्वमरकुलयतेनिहतिनाथिमोत्त तथिषाश्रांतसमस्कोजननयन

श्री
क. च.
टी.
१५०
150

जलोत्सीङ्कनोमं हूलेत्वोयंकेसेवोच्छलेमाविरहिन्गगदशांशुणामनामासुवंतिसर्वहनाभ्यउरया
दूर्यतिकुंजाहूवात्तितेशुभ्रमत्तेतेनपविमलनासेक्रातानशेलाग्रहूर्वीयाहवोशातनपविकातस्थास्य
च्छायेस्तमानेऽपमोपक्रमोन्येत्तयेततन्कुसुरकुलपतेश्व द्रसलोच्छतेकलेकोनिर्हूतिमसेवयिनोत्तवर्ध
यतत्वात्रिश्चस्त्रान्तहूत्वासकोजनस्माजनोयनोयतजलोत्सीङ्गावाच्छभस्तनोविरहिणीनांमंडलेत्वाः
शुणामनामासुवंतिश्रुतः सभाव्यतेउच्छलेमास्कुरमायत्कोस्वकलकशोभयेव ११ तस्त्राद्दतस्तलस्मी
चिरमुपचिनुतादरातेवः शयानेमयूविंवकुटुंभेत्तटभवहुलटककेशपाशप्रथानाम् हरेरंचय
दीयस्तुतिततिमिवतस्यास्त्रियोयामिनीनाविरहखायामनामाभरमहरंषिपस्पर्धयेवयस्तते तच्छा
द्रवंद्रसंवंधिलस्मकत्तेकोयतः शुभेतस्मीमुपचिनुतात्कूर्पयतात् मयूखविंवलतादमयूखवलाम्
नेस्फुरततवालीच्छानशातः लटभाः प्रगल्भायाश्च दुलटशोणामालासाकेशपाशास्तस्प्रथानाकुरुवं
सदशोनत्विकविरहमानहरमुरंचनीउज्ज्वलंतीयरयेयकेतकसंवंधिनीस्तुतिततिस्तस्याभिघतोमाजेन
तयामिनीनाप्रियस्त्रेशोपामनुनायमनासवंधीयोभोभरस्तमिवाहरपिपसमानोः स्पर्धयाप्रसृतेनयकोपा
मिनीनापाठः समुनमः ११ केदोसिंपवाभस्तववकसहवायोतमोहार्धभाजोत्तजन्ममात्मजमथ्यानमपुकरोतिकास्थक्रिया
नस्तोवः श्रायानोदकमुद्रास्तुतिविवसमाधेतिहाहात्तंरउपातकोतदूनीलोपत्तशाकलातिपिविधदकेकलंकः
कलेकोकोव्याजमस्यादहनाद्यैसिंधुवारस्पयेस्तवकाउच्छात्तेषांमहवः समटप्रोप्योपोनाशुतिस्तस्यसमोहादं

श्री. क. च. टी.

।५।

।६।

तथा अन्तरीणवलवंतो येपन्नगाः पत्रालितद्राक्रमेणेनपरिणाते एकाशमयंगाढकंन् ९५ ओं वीप्सि
घोतशेषं दृष्ट्वा दिव्यं जलं पेहजिहानोमुभवः संध्यानागानुवं योगाहलाहलविषं विरहितराजेरारोउत्रंभूमा
यत्सुभानामसमपरिणमच्छोलिमानोमहूर्तं वर्तते केरविणोपाद्धितकमलिनीमेउल्लसद्येयैव जलं
येहजिहानडद्दयमतः संध्यानागस्यानुवं योनिसंगाहलेनाहलाहलविलीहितांशुः रात्रिराजश्चेद्रामुभन्तु
रोउहितस्तत्रतः संभाव्यते ओं वीप्सियोतस्तत्तस्य शेषं दृष्ट्वा दिव्य अथवा जलं निपेहजिहानइति ओं की
प्रियोतशेषयात्रणेहेतः समुद्रमध्ये सुमयवाडवज्वालालाच्छमासीदतः शेषवचनेनेशमितिवापाठः
तस्य प्रभाणामश्चेतदसमः परिणमन्तस्त्वरामनूशाणिमारमेयाभाताः केरविणापिसकलयत्कम
लिनीमेडलंततस्यधेयेवरतेरकनालकमुद्रातिपरिप्रतीसमानिभवतीत्यर्थः ९९ केदंसवशाणिपल
कलकामिहृशांततामानुसुन्दुषेश्याभिकामेवहद्दरायथविभ्रमेलाकतामफेणावतीयमुनेरपानज
लनिपेरतरोसकृद्दोयजनितंखुकारंवेदिशाडक्रमुरिततीजीवबंधुः सत्वानां कुमोहितीताजीवबंधुः प्राणना
यः सत्वानां करत्नसमहसमहोदिशन्तकिंक्वतंन् मागमवविशालतानजततानिधिलस्याभ्यंतरेफेनश्रेकोय
यावतैस्तत्सविवेकजनसंभाव्येकरपस्यशाणिपतफलकामिवाचष्टणाश्मपद्दुमिविकिकृत्वेमिहशांत
तोतेदापेनीत्रैवस्ततम्बेदस्यस्यापकेतेजातयतोलाकृतस्यविभ्रमेकलेकस्यदंकमन्त्रवृषश्यामिकामेशारवषसम
श्यामिकामदशउदरायथेमध्यभागेदृश्यत ९७ नागमध्यचलीलोज्झितवायमुनावारिहारः किमकोनिर्मुचमयायस्मिन्नुतपरिविष

निपतितयोमिनीनां सविघ्नं नीयाह्नः शान्तिमाविर्भवद समशब्दक्रोडितोपक्रमेषु सपामि
नीनां पतितेष्वद्रयाविर्भवन्सनस्तमयमानोपमोमशब्दः कामः तस्य क्रोडितानि क्रोडालिषाड
पक्रमामायांभास्तेषु विघ्नवः शान्तिनीयानयामिनीनां पतितेनिस्तनलीलाविघ्नशमनानुगुण
मभिधानंतीलयाहृलयोज्झितचारोमुकूपूर्वैयमुनावारिपूरोयेनसोकोयराक्षां किनिर्मुक्व
मत्तसुजनतीतिर्विकस्यान्वहंजनेवहतियुग्मिशतिपादिपुत्तेनाविषद्समग्गुणजिह्वानेनिर्गच्छति
सतिनेममिंडकितांहियमुनावगृहाम्हर्षः सुजनीनियामिमर्केविवाग्निगच्छन्तिजनोतिदिकस्ती
कृतेनेवेदृतेलायामलदाकारान्तसविघ्नाहृमादिसपः ९८ सिंहवनोदराज्यहिनकारिकर
जाचाटदकेनुदंष्ट्रायह्लेखालोतितीकांकृशाद्वांविशतिसेवरमुसान्तुविवेदवः हिंसांगानतस्मा
मुलयजमकरीतिभुद्धाविवज्रेसह्लद्विलीलांतलृतमसृदसलहवीगाहनप्रीतयेवः राग्नेः स्त्री
लिगनानायिकालेलप्यवहायांवज्रेमुखेमतयजवदनेनमकराकारवनानस्यारीतिद
कः विधन्नांगलतुमाशशांकादूवलाश्चनास्यारसलहर्षः शृंगारवीचयः नासागहनमवगा
हलेनप्रीतिसलदर्पभवतांदनमवमहलानकरीगजस्तस्यकादरचाचुदः कैटः सविवेशस्तटकः
शोभायस्यतांलिंहर्षमंडलेयहलेशावद्कांस्मतोहितीकाकृशः स्फटिकमयोकृशद्वंसरमनु
दंष्ट्राप्रतिपदेविगाति ९९ शोमययस्यामश्रयनेदिशिदिशिहवयत्तः पयोनाशिगावक्वेदसाके

श्री.
का. च
टी.
१५२
152

प्रभाजो नवरतकमलोन्मीलनव्यग्रमूर्तिः चंद्रखंडः उद्युतिवाक्रमरवनसमुल्लासनाकुंठशक्ति
पुष्पाकेसो ग्रमेयोदयसमयमयोत्पत्तिमेवृष्मनक्ति पयोराशिर्डिंयपूर्वस्त्वसमुत्पवनगवायस्त्वस्य
च्छेदेतिवाणेन तत्र स्वाच्छेदभाजः पद्मनिरूपे त्वस्य तयावनवरततन्निमुकमलायात्तदूपाः कमतेस्य
मनाग्स्वेवोन्मीलने स्फारस्ते नूच्यग्रामूर्तिर्यस्य च चः पैशशीततामा प्रूयते स चेंद्रः क्रमरवनस्य स समु
ल्लासने विकासे अकुंठ शक्तिपुष्पाकमप्रमेयोपायरिच्छेदेयोदयस्त्वत्मपुत्पसमयस्योत्पत्तिर्यस्य नक्ति
ति चंद्रपक्षे योजना कोवा चंद्रद्युतिर्वावाशाहृद्यवार्थे यस्य चंद्रद्युतेहृच्चयः — स्योशितनतातीत्यानवमाश्रय
ते पयोराशिः समुद्रस्य गर्वः दाभः तच्छेदेस्य तत्र स्पराग्रावेवसमुद्रस्तोभस्संभवात् कमलानापद्मा
नांउन्मीलने विकासे तत्र व्यग्रमूर्तेः स चेंद्रद्युतेः कोभूमेयोऽमृत्यलीतिस्त्वस्याश्रवणें द्वेणेनत्रा
क्रणेशक्ति चंद्रदयं ध्वनक्ति च द्रुसमवेस्त्वनकेवलमात्मनडद्याभिव्यक्ति यौवपुष्पाकमपि भूपा
दिरर्थः ११ यो राजापि द्विजानामग्रहित मनुतेवाहलोकेस्याभंगी द्राघीयानमलतुलाग्रः प्रवृत्तितम
स्विधमपवोधमेवः यः पद्मायामतंद्रे दिशतु च हरिणा ध्यासमानोपिविचित्रं चारित्रे तिमिरमार्णः
स शिशिरकिरणः स्तात् शात्तिच्छिदे वः द्विजानां नक्षत्राणां राजापोनुहितमसेवहीहल्याः पक्षि
मदिशः संतोयोगास्तत्रज्ञैतामयुतेगच्छतिनयाद्राघीयोरीचैतं मेदसानग्रयसमयस्तमसतिमिर्विवि
षयेध्वंसो नाशः तत्रोपमकृदयप्रयुयति धर्मेतथाहृहरिणाच मगोणाध्याससमानगृहीतोयः पमना

मायामतं त्वं सं को वं दिशति स्मा शिशिर किरणस्त्वं दृष्ट्वित्थं चारित्रमाश्चर्यं हृन्नि निर्मिमाणोशस्तिर
प्राशस्त्यस्याक्लिष्टे दैवारण्यस्तानन्त्राश्रिपिशाहोविरोधयातकः हिजानां राजा सद्व्रात्ल्लोणेवा हरण्यमदि
रायां संगमयते तथाद्धावीयावन्ते उल्लाग्रः एवंद्धापस्य सोसिधं सरवद्धं नाशेत मृगतमृगमप्रथयतेतथा
हरिणाक्षिस्सु नाथ्यास्य मानोयः पश्याया तत्स्या शुभ्रा वा सते त्रैलेक्ये शं दिशतीति विरोधः ७१ वालाली
लागवालोरचपश्चविसाहूपधूमप्रवेष्टुप्रमाजारालिंपमानानाकृतिरिवनिशयामूर्तिमस्मानुपक्रम
निर्यन्नीरंधूद्धवमौरकवकाणसद्धवेदीरविडः सशाश्वद्रात्रिशाणेश्वरो वोवितस्तवितनाने दृसंसारोहमैत्री
वालानांलीलागवाहः क्रीडाप्रग्रीवः तस्योरूपथः तस्माद्विवरान्निर्गच्छन्यो धूपधूमस्तस्य प्रबंधोनु
बंधस्तद्वाजारनुबद्धकैरनुरागाद्धेतोर्निशयालिंपमानाकृतिः परिवृत्तः इवातपवर्ति येतोनीरध्रान्न
नुनन्नागवर्मौरककणस्ववावमज्जनसद्दशा इंद्रीरविंद्रेवावश्याय जलकणायस्ससतोत्रिशाणेश्वरा
श्वद्रोविततोयश्रानेर्दृसंसारोहम्ततस्यमैत्रीपरिचयं वितुरत्नरयात ७२ निर्यातीनामवामहा सिरतिस्मा
वाभ्रियेभुजाशंकेयः संकेतकेलिप्रमरवनत्तनामरूपकामिनीनां तत्रप्रसंगात्मिस्थयेशोचसमस्
घनमाद्रोमाचवाशीनाशीवीरैः शशांकाभ्युरयनस्समयोपक्रमैर्दृहृदयधः रविरससंशृगाररस्य
वाभ्रयेप्रासर्थंतत्रकेलासुशैलेरहसि विजनेप्रेयसाप्रियतमानांसकेतोयत्रतकेलिप्रमरवनक्रीडा
यानेतत्रलतामंडपमवाप्तसगृहान्निर्यातीनांनिर्गच्छंतीनांकामिनीनांप्रसेवमंगेरोसांद्रायेमा

श्री. क.च. टी
१५३
153

ग्चराशघोरोमांचकुंजास्तान्नृह्व – समभुपन्नवर्धकैः शशांकस्याभ्युदयनसमयउदयकालस्तड
पक्रमैस्तन्मूलैराशीर्वादैः शृंगाररसोद्भूतजातोरोमांचः कार्यसिद्धिफलेनाशीर्वादेनपोषितइत्यर्थः ७५
चेद्वाशीर्वादरूकुलके गगनमहीरुहहसितकुसुमेजयतिसुरजनिभुजंगः मधुकरनिकरविलासमध्ये
प्रथयतियत्रकुरंगः गगनमेवमहीरुहोवृक्षस्तस्यश्वेतपुष्पवल्लीसन्निवेशभूषकेतेरूपेणस्ताराजेन
भुजंगस्यद्वोजयतियस्यचरद्विशुष्पस्यापकुरंगो मधुकरनिकरविलासेभ्रमरसमूहेरंके प्रथयतिमृगस्य
प्रणाममनात पुष्पोद्भ्रमौभाव पतेनपुष्पस्येरामासदृशोगुणाः सूचिताः ७६ केतनवतस्यचरित्रगुण
रजनिकरणन्नहृते त्रिजगतियामृदसानकृतेशेषावनयाहरंते ग्रहरंतेदिवसावसानेत्पिशहोत्याहा
र्यः प्रदोषेपितृजगतिमध्यार्थेविषयेवानेत्रयोस्तद्विषयः करोतितस्यतवचरित्रगुणेनुहरतेनुस
रति ७७ कोस्तिभवानिपुष्पशिरहचंचनलीलासमद्रः रजनिविभ्रमकेउकलांप्रथयतियस्यसमु
द्रः भवानिवकोपचनामहलीलासमुद्रयतिसंचरयपेवविधोस्तियस्यभवतोविभ्रमार्थकमेकभाव
समुद्रोरजनिपुष्पप्रथयतिभवद्र्यामयशासमुद्रः त्वभ्वतिपश्यानिकरवर्तिनोकार्श्केतप्रकाशय
तीत्यर्थः ७८ प्रतिपदिकसत्तनाममनोहरासितमुखाकरबालः शतिकामिनिजस्त्रिजगाद्धिजयेसितकुटिलः क
रवालः प्रतिपदिपदार्भोबालार्कतामाशोतारतिकामिनः कामस्यत्रिजगद्धिजयेनिमितेसितकुटिलः कर
वालः खड्गः ते कस्यनमनोहरासिकसितरूपंरतिकमित्तीतितमाप्यादेकुमैवशुणस्सूचिताः ७७ जयसिमुधानिधि

ताराप तिरेकः यस्मिन्नुदयति कोऽपि भवेत्क्ष्वेकेतोरतिरेकः यस्मिंल्लयदिते सति कोऽप्य
वीतिरेकः स्मारोरूपकेतोस्स्मृद्रस्यकामस्य च भवेत्तत्तव नारापतिश्चद्रूपकरश्च भवेत्त्रिजगति प्र
पुष्टि ७८ ज्ञानाम्बाहृद्द्याप्तृप्तिताममृतमपूर्वेति शान्ते प्रकटीकृतेऽमृतमूर्त्येवयात्वामपि ताम
शान्ते एवं यामतितिरभाश्चोशान्ते भुवनालोकतेऽतिमतियातिशान्ते अमृतमेव वमृत्वेप्रकटीकृते शका
शयति तानि शान्ते तवाहृदयामवभासयिता ज्ञानाममृतमपूर्वं सामत्रतामभिप्रायपरमेश्वर
समीपस्थितत्वतः प्रियामृत्वेनप्रकाशयति ७९ तेऽपि विशसाशिलाभरणस्तोऽनितनुर्जातिकलर।
ङ्कः स्फुरेयत्तस्य यामशुभः स्फुरद्दहतिकलेकः यत्तस्याया चद्रुमं त्वंधितामृते नहेतनांकेस्थो
क्षिशस्यकलंकः शवालिपंजरस्फुरद्रजीनजनिजातनेत्रामिविशस्यमौलिभूषणास्त्रनीतिकार्ये
वेद्धोनस्तोतिप्रमीतानपियोजीवयतितजीवकोनस्तोतीत्यर्थः ८० योललनाजनमानतरोः
परभृः प्रकृतिनिशान्तः तस्य नमामो यामविधुराधितानमहिमनिशान्तः ललनानोसंबंधीयोमा
नसएव उच्छेदत्वात्तरुस्तत्सम्प्रबोधः प्रकृतिनिशान्तः स्वभावतीक्ष्णः परभृः कुवारविशेषो
भवतिच्छेदकरमित्यर्थः निशान्तोराज्ञस्यकाशाधिगतः प्राप्तोमहिमायेनतविधात्र - मचोद्धेते ज्ञो
नमामः प्रणमामः ८१ बंधोमकलवकोरदर्शोरजनिकरायनमस्ते मांवाङ्काल्मकराषिविबोध्यति
तिकृतायनमस्ते सकलानां चकोरदर्शोरामाणां बंधोश्शेशारोत्द्दीपकत्वात्तचंद्रमसंकौरदेवत्वं भुनो

श्री
कु.च
टी.
१५४
154

केरैरविरतं तेषां ज्योत्स्नापायित्वात्तेन भ्रंशजनितकमायनमः वर्यंतावक्रगिरितिन्मणिमेवालेत्तपर्वते
क्रमायनेक्रमतगमनेकदापिमासमज्ञानमाप श्यामज्ञातेपिनिद्रशेर्मास्य योगेन तु रिहपे ८२ कस्यचिद्
शतिनमामममुरं विष्णुहस्तकुलपरिवारः विकिरति योज्ञलयेगागननादृपिमहसोपरिवारः उदुकुलेताण
गणः परिवारः परिच्छदोयस्य सविष्णुक्षुद्रः कस्मन्मुदंदिशतिसर्वेस्यवप्रीतिंददातीत्यर्थः यो विष्णुजं
तथैवापस्समुद्रस्यजन्मानिगगनादपुपरिवृत्रकाशादपुर्धविकिरतिद्विपतिचंद्रोदयसमुद्रस्यतो
भोगमतेः किरातिरतेन भौवितलपतेनावाअलेयः ८३ विजयंतेतनवत्वहिनमहबकिरणागुरुमहिमानः
पूर्वोक्तचनयदभ्युदयेसहनिहृदिनाहिमानः हेतहिनमहवेहिमकरगुरुमहिमायेषां तेतथा किर
णा विजयंते येषां किरणानामभ्युदये सति पूर्वोन्नहृदिमानो ताप होहितिनजायते चन्द्रोदयस्य कामो
द्दीपकत्वात् ८४ अभिषिंचत स्नावपुरसहकतावककान्तिनदीनः श्राप्यायद्रदयनम्रदनः क्वचिदपि
भवतिनदीनः तावकीनंत्वं वधिनीयाकांतिस्तस्या विक्लिन्नतामदीनो स्माकं वपुरभिषिंचतनदी
तिषोक्तिः यत्र त्वत्कांतौ प्राप्तायामणीरयन्मदनोदीनः क्वचिदपि जन्योपि न भवति सर्वमेव जय
तीत्यर्थः ८५ इत्थंनन्नमन्नमपुमगितीरदृशानिहितामलं नविंदु अपितगतदृपिततयावतितामस्तश
लत्रुचुरंडं अपितगतःश्रोणादयितः प्रियायेन तज्जावेन तमथ अतएव नमतीस्फुरतीमपुगावदकानिलि
रडेवेदं तत्कुरुमलो गुः स्तरदशोनिहितानाः दिनागमलाविरदवः सुधाकरणायेनचेदं दृष्टान् तवषेणेव

येनं चेंद्रं हृष्ट्वामत्तवर्षिलोवहृष्टाहस्यर्थः ८८ चेंद्रद्युताऽकलंकं मत्कार्यसिद्धेर्हतवहेंतयांस्मामा
गेंघ्रेलेभूः रुरुहुषः समीरः यन्नाहतेयलुलितातकतंपर्यस्तबंधः कवरीनिवेशः हतकेशममका
र्यसमण्णानयनलत्तंणप्रयोजनेनतस्यासिद्धेः साधनेनतद्दर्शयांसमागच्छेसास्तवमार्गेघ्रेणेत्रसमीरोवायुः
घुरुषोऽभूः सुहाभूतशेशसा— मज्जनतास्वपर्यस्तः शिथिलोबंधः यस्यसकवरीनिवेशः केशवेशाभो
गोल्लुलितोविश्रङ्कीर्णाश्चलकायस्यतद्वावेणाहतेसेवनेत्रकेसतानयनार्थोविसृष्टयाहंसास्वयंकृत
स्योनिगूढस्यसतः कामंतपाभोगस्यशांतिभेदः सुलिन्याकवरीबंधशे— स्वकथनद्वारेणकृतः प
वमृतरश्चापिहेयं ८१ संस्पृष्टपंतेडस्त्रुरितैकचंचुसत्वतया किं विहितोवगाहः स्नाद्दीणिगात्रा
णितवास्तेयद्धस्येयन्निलितकेतूलाटं डस्त्रुरितेनडष्टहंसैनैकेचंचुविततमङ्गतीसंस्पृष्टपाव
गाहः स्नानेकिंकृतः श्रथथसृष्टपभोगाल्यैडस्त्रुरितकारीत्वयासंस्पृष्टः तथातथागात्राणिद्रोणिस्त्रा
सतेनतलाटंनिलितकनष्टोविशेषकंयत्नेयश्रुपायसिद्धंगतनान्वमेवराईवेनतिलितकवेनशंतिभे
दः ८८ केनक्रमेणातिरथ्याक्षिन्नीयानेनाधिकहरतिभाग्येनाभूः यच्छ्राम्यतिव्याकुलितेत्वण
यानायापितेकमकस्यागुबंधः अथेसान्तेपेक्षिद्विनेकैसंदरीतिप्रकृताऽगुणामामंत्र्याणिप्रहितवये
काकिनीतेकेनक्रमेणातिह्रायितामयप्राप्तिताभूः भयाकुलितेर्वृत्तोयस्यासिकेणस्मभयज्ञातस्यक

श्री
क.च.
टी.
१५५
155

लाभं गिरिसुतेत्युक्तेर्थः नाद्यापि शाम्यति निवर्तते केन क्रमेण कस्य भीषणस्य प्रसूयस्य हरणेन सर्गः ८९
स्वपक्षस्य शिकपङ्कजन्मारोषभुवे ते अपितानगणाः विभर्षिय त्सैोचमस्ते सिभुगरंशब्रह्मणो वेगुरमे
गामंगं कल्पस्य विकपकान्तस्य रीकरेमा जन्मयस्य सोगतगोन्नु नेते रोखमनर्थमकरोते स्यारभेणाहे
तेनाम्तेगानस्य कायेभृगास्तदृ शत्रुणो भंगुरेमोभिचातमंगमंगायहि भषिष्टवे स्याके सदृशीवेन तम्नु
यभुंजेत्युक्ति तिहविते हहतते भिहैवतडपभागस्यकालयमंगतेति कुलपेगगणाशयुताम्नु विनम ९०
सूनस्य येशैतमुपेस्यस्य स्यवायुतेना समिरोपवाहः अद्यापि यते विवलसमसूर्यमोचसचारसवेश
शेरि अनुमयरुवोरशेत्य शीततासिततोशाणयरायवहावायुवायतवाषितवान अभिभाल्लगाय
रोमोचाः शीतीकृताः कामहतास्तु तेषां सेवास्वसखिपविचितशरीरं अद्यापि यहिवलनिकपतेय
त्रकेपणेमोचाभ्याशंति मेद्रः ९१ नखोनविपक्षतसंस्तस्य केनापि सार्कोकिमूसंप्रहारः यद्वा स्यस्य
र्थेसहसा विशतीति नखोहेस्वपदयगतापि विमुवितकै तस्यनखानविस्वप्रहाणेहृदयुद्देनापि
सकेप्रस्तुत आरब्धः किमु शालाभूतयस्य नखानाविद्युद्धस्यवारणार्थं सहसानिविभंशविशतीति तस्य
नखेहतोस्वः पादने नत्स्यधगतामि बहुव्रीहिसमासात्सकेन तृतीयार्थे हनीजेतेनखानतोमवयम ९२
हृतौ सत्सदानी दयितोपभोग तस्माउत्तामीयतयकोपसभूलतावकिममागिशिखोपरिस्यतहरणे वचनेरथुवन
कोतापभोगजनिते हतौ गुकोपमपलपनि कुमतरुणोहनीरधवनं अर्केपपनकैः सभूलतानावक्रिममार्ये

वक्रत्वेशिष्येवैक्रेरित्यर्थः वचनैर्निजभूलतानां कोटिस्पर्शितलितमिति शिष्यवर्गं ददीनस्यापभो
गास्तस्य लक्ष्मणेन त्वेन तानादीनि कुलोनीः अथ त्रियोपभोगस्य हतीकृतस्य लितात्वकता गुंका प्रति
भेदाइक्षेदालंकारः आद्यश्लोके स्तनभिधेयस्तेनत्वं यस्माच्छेदेरस चरम श्लोकवाच्य सिद्धा तेन ध्वनिः
९२ प्रतिमिमहतीवाकर कुलके इत्युमानमयसंप्रदायगुरुणा भूतो हिमज्योतिषा तस्मात् अनभ्यो
कृतलतलेन त्वत्वयश्च ख्याञ्जलिं अनयोहि विभावरीमकालिताभोजेन चाणक्किरता बंधे बैरवमंडलम
दयतः पादग्रहणगता अनभ्रे यत्र भोग्येन देव श्यामला कुतलाः केशालिपंनलेन तत्रापि वल
सन्निवेशाभ्यां पुष्प्याञ्जलिं लस्य विधाय हिमज्योतिषा चंद्रेण विभावरी रात्रिरनग्राहि अनुगृहीता
ज्योत्स्नया प्रसारे मीता भूतो मानमयसंप्रदाये कामप्रमथदीपदेशे गुरुणा परे शके ननु यापारत्वा
एषमोताग्रहे ग्रहणअगता दयतः कुमुदकुंतलस्य बंधे संकोचे किरता वारयता मुकुलितभोजेन चाण
यस्याः रात्रेः अथ च संप्रदायगुरुणा कामशास्त्रगुरुणा यामस्त्वके पुष्याञ्जलिमस्पर्तीय सब्रह्मचारि
वद्गृहीता वार्यवरा ९ तद्वयस्य संसार बंधे पञ्चकेर पूर्वे ममाहितनेननसे कुचितनेत्रा स्नातु दृश्यते हि
मज्योतिषमा चार्यानुगुण एव दृशीकरचोरणीति विकिरतावतनात्मना भर्गा सुष्मनो भवाद्भुति
थियाच — णतांपयः शके भूमितलेव्यसायतचनज्योत्स्ना व्कलारत्वभूयत्कांताग्रह पूमधूमलह
रीयो गानयायागश्रियं अ हामिति शके भर्गोणहो एणस्य छोदगयो यमोनभोवः कामस्त्वस्यो छ्रीतिरद्भुर

श्री
कं·च

१५९

156

णं तत्कुड्याहेतुभूतयाचंद्रेणकर्त्रीयत्र ज्योत्स्नया याच्छलाञ्छनं गंधयोर्भूमितले प्रकीर्यता वनारि
ते ताम्रगणमवनाः प्रकाशनेन तस्यात्मना नूपुरेण शीकरयोर्मणीः करणे पंक्तीर्विकिरतय हंसगणयः
कांता गृहेषु धूपधूमसलयोगात् स्वयामाश्रियमनभूतश्रयायोगान्नायमनुमात्सगमः अथ च स्तुष्टशब्दो यो
गतो पलत्वलाभ्यः अयोमतस्वर्णगाजते नाललितस्पशब्दायेणाह्वियते ५५ वातन्दिशेसविपलतिकाप्रह्व
वेष्याल्तुगंगास्य न्नते स्फाति भूतवकिते लोचनाऊच नानि संकेतो ध्वांतमसितहणोभीरुभावैकभाजो
पकाकिन्याः कतम्भुवनयोस्तत्स्थिरेव व्रजभभाः सविपलतिकाताप्रह्ववेपिवातन्दिशेवायुक्तपि ते सम
ता गृहीताशंकाणेष्वत्वास्विदिति बुद्धियीभिस्ताः अतएव निभूतवकिते वहूतालाच नाऊच नानि द्
ष्टि मीलनानि तन्मयः ऊर्वे सः भुवनयस्त्तमसितहणो मतिसंकेतभूमौ च हृदमेभ्यः कनन्तायिस्ता
त्मानं प्रकाशयामासुः भीरुभावैकभाजो भीताः अप्येकाकिन्यः केवलाः शंकिमेर भयात् प्रकाशनशंक
ते ति ष्ठितेरात्मानेपरं स्माचाङ्गुष्ट्येतिवल्लभशाङ्कस्तवं थो ५६ तत्कासंध्यामुरक्तांशुकमयविहतधात
कस्तूरिकाम्भः संभारालेपके लोवगुषिधृतवती चद्रकाशीत चोले ध्योः सघानूतनोयाद्वचकितकालिका
कारन्तत्रमालामालिन्याकल्पलीलामिव चिरमविनोदूर्पणाभे इंबिवे संध्याभ्रमेव रक्तांशुके स्तवकेवस्तुप
रिहृत्सशशीरे चाद्रिके वचीनचेलचीनवस्त्रं धृतवती पारिहृतवतीधांतमेव कस्तूरीकाम्भः संभारस्तेना
लेपके लिरंगरागालीलाविधृताये न नूतनेन नवं कृतोयोभ्यः कृतोरयाविचकितकलिकाकारावि

श्री॰
कंठ

१५६

156

चकितमुक्तलसमानतत्रमालामलतिधारयतिएवंविधोयोहस्तीतेनोत्थापिकातेनव
बृहार्याश्राकसत्तीतावेशाशोभामिवाचिनोदृथारथत् दर्पणाभोमकुरसमंइडलिबोधयेत्
वेष्टितापतेनवद्धमाणार्थीपत्तेपइतिभद्रम् ५५ इतिश्रीपण्डितभट्टजोनराजसुतजो
नराजकृतायांश्रीकंठचरितटीकायांचेडवर्णने नाम
द्वादशः सर्गः ॥ शुभमस्तु

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ अथ संभ्रमं नयनसंवननं प्रथमोपयायमदनाधनुषः सुरलोककोकनद
पत्रदृशः परिकर्मनर्मविधये विदधुः नयनसंवनने दृष्टिवशीकरणे प्रथमापयप्रयानायोद्यथाय।
परिकर्मवेशस्य देवनर्मणस्य विधानाय सुरलोकेनाकेयाः कोकनदपत्रदृशः पद्माक्ष्यः संभ्रमं
चक्रुः पतनमोदनाधनुषः काममार्गसेविन्यः १ अथ काचिदंगपरमाङ्कुरसुदुस्तरेण कांचनस्य
मतनुः स्फटिकाश्मचन्दनविलेपनवत्समनागविशेषमपुषन्नविधिः कांचनस्य सवर्णसमा
नवर्णगौरीतनुर्यस्याः सा कांचनकुसुमेन कुंकुमेनांगपरमाङ्कुरपद्धिलिप्सवतीसविधिः कुं
कुमवर्णयोर्नतनोकुंकुमांगरागलक्षणो विशेषः परभागं नापुष्यत् किंवत् स्फटिकाश्मनि च
न्दनविलेपनमिव तयोरपि समवर्णत्वादर्थ २ अपरा वपुर्विपुलहृगविसरन्मृगनाभिपंकपटला
पिहितं स्थिरभाविमारशरपातभिया धृतलोहकंकटमिवोदवहत् विपुलहृक दीर्घाक्षी।
दीर्घदर्शिनी च वपुः कर्मभूतं विसरन्ता मृगनाभिपंकपटलेन कस्तूरीगरागेणापिहितमकरोत्
अतः संभाव्यते स्थिरं कृत्वा भावी भविष्यन्मारशरपातः कामबाणपतनं तस्माद्भियाभीत्या धृतं
लोहमयं कंकटं येन तदिव सवर्णत्वात्संभावनोत्प्रेक्षा मारशति साक्तत्वं ३ सरगन्धमिन्दुरशरीर

श्री
क॰ च॰
टी॰
१५७
157

पुलिनस्तनभूतिविभ्रममनप्नोष्ठवता इतरा नलहल्लपक्षिनयापाण्डुरितं चन्दनसारेरेणुविसरेण वपुः सर
पवनान्यस्मिन्नुरोगान्य हल्ली नभस्यशीलान्मदक्षनया पुस्तांकपेन चुलायाभूमितिः शंक्षागरा
गल्लस्याविभ्रंमदयनाचन्दनसारेरेणुविसरेण कर्णंगरागेण काचिद्वपुः पाण्डुरितं पाण्डु अक्षू
नाकरोत अभ्रचन्दनसारस्य वर्णोत्पादकत्वाभ्यांसाहृश्यपभून्माज्ञेयं ४ लसन्ताचन्द्रः समरसेनव
पुः पुनरुक्तसौरभमयीरहशा घटमानषट्पदभरादवृणोदितनरेणनाभिरसलेपमिव इतरा
वपुरेणनाभिरसेनलेपेयस्य नदिवावृणोत प्रकाशितनवनीकुलेनाघटमानः संपुज्यमानोयः
षट्पदभरस्तनः पेनोल्लसन्ताः चन्द्रः समरसेनकुंकुमादिसमाहारेणस्वगान्यि अपीरहशामि
तिलिपरिणषष्ठीअपवाः पीरहशावपुः कर्तृ इतरोपपणनाभिरसलेपस्तमिवावृणोदिति
योज्यं ५ मृगवत्सबालिकनलेतिलकंपदलेख्येनागुरुरसेनसक्तुन अजनिष्टनेनशशिनः
शनकैः सशरीरराविपरिरंभविधिः अगुरुरसेनकरणभूतेन मृगवद्वाघाभाल तलेतिल
कंपदलिख्यनतेनलिखेनेनचन्द्रस्य शनकैः सरसत्वात्सशरीरावामूर्तयारात्रेः परिरंभ।
विधिरालिंगनमजनिजातः सक्तादिति कोशल्ययोजनं ६ कुसुमास्त्रकेलिसदने वदनोविनि

वेष्टमानवपुर्वैदिवैमेव नृ[illegible]वीतिविभ्रमसिकदिकौ[illegible]दर्पणतांचन्द्रसारबिन्दुर
रविन्दहृशः उत्तमाङ्गस्य कामस्य केलिसदने नर्मगृहे पद्यात्मा सखेवि निवेष्टमानवपुर्लि
लिखितो चन्द्रसारबिन्दुः कर्पूरतिलकोरतेन नातिरत्नाद्यादिन्यर्थः ७ परयेण नाभिप्रयसातिल
कंपदसालिहृन्नर्मापि लाभनलं मदनप्रसादविभवाद्दृढिंतसहृशोत नीयमिव नवपंन अपिला
मनलंललाटे हृन्नतिलकं कस्तूर्यापदसालिलिखितं नतन्नि लकं कामप्रसादाडुमवन्तन्मीयमेव
मिवहृश ८ अपराललाटफलके कुसुमाङ्कवाचित्रकं व्यधित मृगयसखी हरकोपलुमवपु
षोनिमितो मदनस्य जीवरक्षपोहहवे मुखं मनोज्ञं मुखं यस्याः सापरा कुसुमाङ्कवेणचित्रक
तिलकं व्यधिताकरोत् या कुसुमाचित्रको मदनसञ्जीवरक्षहहचेदिदीपे हरकोपेलुमवपुषो
दग्धशरीरस्य निमित्तो निश्चलः कलितो पमेयं कामसम्प्राणसमरूत्यर्थः ९ कवरीभरंव
धित काऽपि लसत्त्रवसिन्धुवारसुमनः सचिवं मुखे शीतगोरजनि येनसमं सितनतहृत्सपत्नपरि
भवविधिः कापि कवरीभरं वेणीं लसन्तीभिः सिन्धुवारसुमनोभिः सिन्धुवारपुष्पैः सहितं व्या
धिताकरोत् येन हृदन्तभूतेन मुखेवचन्द्रस्य गुणापत्तममेवरूषपद्मस्य शोभा जातः १० अपिरोपिते

श्री
कं० च०
टी०
२४
१५८
158

विकुरशेखरनामानिमुक्तकेत्रिदिववामदृशां अगामदन्तंगममयुक्तनतंमकुटेन्दुनीलमणिदी।
पिनयः दिवस्त्रीणां विकुरस्य केशभारस्य शेखरतां भूषणत्वमधिरोपिते प्रापिते अतिमुक्तकपु
ष्पस्तितनाम्नामेव मुकुटेन्दुनीलरूपमयः अजंगममयुक्तनतां अलोलभ्रमरभावमगमन् अजंग
मेष्पतिमुक्तिकस्य सौगन्ध्यं सूचितं ॥ श्रवणेषु लोहितमणीन्द्रमणीनिवहोमुहुर्निश्वयी निद
धे यत्र यत्नभाग्रणयनो द्विगुणामनगामन्नपांगरुचयोः हणनां अंसं खोलोहितमणीन्यद्यरा
गान्वीजनः कर्णेषु निहितवान् येषां लोहितमणीनां प्रभापरिचयात् कटाक्षकांतयो द्विगु
णशोणतामगमन् नकेवलं वर्णपदपद्मरागैर्भूषितो यावदपांगा अपी त्यर्थः १२ अपिग
ण्डमण्डलसलेखविविरात्त भुजिष्ययावरतनोन्मकुरी मृगनाभिमय्यपि विलासहसद्युतिभिः
कृतेव च्छनसारमयी स्वभुजिष्ययानिजदास्या निपुणं कृत्वा खेलनार्थं रेणगण्डमण्डलेमक
रीमकः कारचना लिखिता कस्तूरीप्रकृतिरपि विलासहासकांतिभिः कर्पूरमयी वकृता १३
मापी गण्डलब्धितन कापि वधूः श्रवणेकपोलफलकप्रणयात् व्यतिषक्तमौक्तिककुल
स्थलतो वहलोलतमसत्स्थलकजालमिव कापि वधूः कर्णे रत्नकुण्डलमकरोत् व्यतिष

तं लग्नयन्मौक्तिककुण्डलं तस्याजाह्नहृल्लं उल्लसम्मलकजालं यस्मात्तादृक्वरलकजालं कुण्डोज्ज्वलानामि
न्माद्द्कपोलफलकप्रणयात् गण्डस्पर्शात् नकेवलंश्रवणमेवभूषितंयावत्कपोलोपीति
भावः १४ परिवर्तलोलगुरुमयपत्तिलकोवरयोषितोलिकतलेलिखितः मृगवेकांतिसंततिस
रिद्भिसरत्नपद्मिनीदलविलासमयात् ललाटेवरस्त्रियालिखितोवर्तलोलगुरुतिलकोमृगवे
कांतिसंततिरेवाविश्कृतत्वात्सरित्तस्याविसरत्नपयस्पद्मिनीपत्रतस्यविलासमयात् पत्रेन
मृगवेकांतिरंगायत्वंसूचितं अगायपवनलिनीदलोन्नतैः १५ मणिकुण्डलयुग्मदर्पीरहशो
विमलेकपोलफलकस्थतले विचुंबविंबितमनंगतोरणस्तुहणलवालवलयेकालिपिनि
र्मलेदिव्यनाभागण्डतलेप्रतिविंबितेरत्नकुण्डलंकामहृत्तस्यालवालशोभामापत् कामः
स्वस्यारोपायमवापदित्यर्थः १६ दयितेनग्रवंतितिमुखेवरयोमकुरेकरेसगुरस्त्रिजनः न
नदीतरणानिहितनदानननः प्रतिवर्तितंकुवनतामिरे प्रियेपुरःस्थितेसतिदिव्यस्त्रीजनोह
लेदर्पणंमिथ्याधारयत् यतस्तदाननततः प्रियमुखोन्मतिवर्तितं प्रसारितं नदीतरणानिस्त्रीजन
नेत्राणिनवनमिरेनशक्ताः रागवशात्प्रियमुखमेवैक्षितुंनतदर्पणेस्वमुखमित्यर्थः १७ त्व

३

श्री॰
क॰ व॰
टी॰
१५९
159

दुमानंदं नवलयाविबभुः सरसस्वंभोमृदुलबाहुलताः । निजकांतिचौरत्ववैनेकनखांकुनवेष्टना
इवमृणालदलैः । वरमानानां दनवलयायामांनानां दिव्यस्त्रीणां कोमला बाहुलता विबभुः अतः सं
भाव्यते निजकांतेः चौर्यरत्वेन पोषणं तेनैकाहट नयाहेतभूतया मृणालदलैः कृतं वेष्टनं प
रितो ग्रथनेयां सा नाइव १८ नवमौक्तिकावलिरमेर्मेव भूनिवहस्मरहष्टवनसंवटनं लनमण्
लान्यथा निजप्रभवाद्धिपकुंभभक्तिमइवाभ्यसरन् हष्टवनासंवटना यत्राभिसरणेषु एवं कृत्वा
दिव्यस्त्रीजनस्य स्तनमण्डलानि नवमौक्तिकपंक्तिरभ्यसरन् अतः संभाव्यते निजस्य मौक्तिका
नां प्रभवः कारणं ये द्विपकुंभास्तेषु भक्तिमइव तेषां भक्तितः शोभनोपायेन स्त्रीणां नाहणं
स्तुचिंत १९ मृगव्ववाससौरभलुनभ्रमरप्रडनायिनस्थितिकपोलतलं पुरुषायितेषु पारिमस्य
हयापूतकृर्वलेखमिव काप्यवहत् कापि कपोलतलं मृगव्ववासस्य कर्षणादेः सौरभलुब्धा
आकृष्टा ये भ्रमरास्तैः प्रेङ्खनं कृत्वाइष्पिता कांतिनास्थितिर्यत्र तदवहत् अतः संभाव्यते पुरु
षायितेषु पुरुषोचितेषु कर्मसु पारिमस्य हयापोहषाभिलाषेण पूतानां [illegible]र्वलेखोश्मश्रुदेहोयनेन
दिव २० नवपत्रागलतया मावेयं तरुणीजनोरलमकरोजघनयोः घटंभीरुभिः सकलमे

ववपुः कुसुमेनानुरागाविरोषेणत्वमभूत् स्त्रीलोकः स्तनयोर्निकटं नवयापद्मरागलतया अलमक
रोदभूषयपयस्याः पद्मरागलेतिकायाश्चरश्मिभिः हेतुभिः सकलमेव शरीरं कुङ्कुमानुरागानुलिप्तं ह
मभूत् २१ आसिनः शिखामणिरथेनरथ्याविनिविचित्रिपेः लिकसमीपभुवि प्रियपाणिकर्षणमवा
पि सुयापदभी शुभिः कचभरभ्रमनतः इनरथ्याः लिकस्य ललाटस्यानिकटे नीलं वृत्तं रत्नवद्धं प
स्यांशिखामणेरश्मिभिः प्रियपाणिनाकर्षणं ग्रहणेन स्याः प्रकुञ्चमवाप्य प्राप्तं कुंमः कचभरश्च स्पर्था
त् प्रियस्य भ्रमो भ्रांतिः ननोभ्रमयोगादेवे सुयात्व २२ निबबन्धकाचनाविरायवपूरहणेप
लागदमनंगवती प्रकटीबभूव यदभी शुनिभाहुजवल्लरीकिसलयाभ्युदयः विरायानंगवती
सकास्यितोपभोगगाकाचनपद्मरागबाहुपट्टं निबबन्ध यस्यांगदस्य रश्मिव्याजाद्भुजवल्लर्योर्बाहु
लतयोः किसलयाभ्युदयः पल्लवोद्भेदः प्रकटीबभूव नद्दाश्मियोगात्समस्तोपि भूषितो भूदि
त्यर्थः २३ माणिकांविरचितविलोचनयारंभसादवध्यतनमोपरयानपदं शुनिहुतनितंबनया
भवाति हियोरतिशुस्याविषयः अजितेस्मरनावसरे लज्जाविषयन्वाभावादान्दितवि स्तीर्णाविलो
वनेयस्याख्यामाणिकांचिरवध्यनवद्वायस्याः कांचनाशुभिर्निहुतं छादितं नितनिनद्दुगलस्थ्यानां यस्य

श्री
कं च
टी
१८
160

तद्भावेन देहत्वावस्थानलेशलज्जाया विषयः स्थानं सानं भवति २४ लटभाललाटफलकं सकलद्विजराज
कान्तिहृद्बलुण्ठनकृत् पुरतः प्रलम्भकुरलस्फुलनसहृषयाकरोन्मुखपृष्टग्रहणं लटभाया विदग्धा
या ललाटफलकं भालपट्टमुखपट्टीकारमकरोत् कुतः प्रलम्बदीर्घकैर्गलत्वान्सवमानं यत्कुर
रमलकरचनाविशेषस्तस्माज्जातात् अथ प्रतीयमानहृते: स्मितात्रपयायुतः पुरतोऽग्रे सकलः पूर्णः स
कलाः समस्ता अस्य द्विजराजश्चन्द्रो ब्राह्मणश्च तत्कान्तेर्हठेन लुण्ठनं करोति २५ कज्जलतूलिकाग्र
विनिवेशिगलद्बहुलाञ्जनद्युतिकरम्बकमतः प्रकटविधानसुपिमिव केलिपथ्ये परेतन्मांसिनयनैः स्फुट
दृशं कज्जलकुटिलायास्तूलिकाशलाकाया अग्रे विनिवेशिता लगात् अञ्जनं तस्मादगलत् बहलं यदञ्जनं
तस्य द्युतिकरः संसर्गस्तस्मात् मांसनयनैस्तन्मांसीवपुरे केलिपथ्यमभिसरणमार्गं प्रकटीकर्तुं ने
दमञ्जनं किं तत्तसीवनयनैः पीतानीत्यर्थः २६ चोदितप्रलम्बतरहारलतं मणिमेखलाकिरण
जालसात्वि उदरं द्वयोरपि हृद्धोः स्फुटशोभमतोविनान्वभवदाभरणं उपरिष्टाद्धृदिनाः प्रलम्बन्
गाहारलता यस्य तथा यस्मान्मणिमेखलायाः किरणजालस्य सात्विपरीचितं द्वयोरपि दिशोहपर्य
धोभ्यामुदरं भ्रमतो भूषाविषयादायासाद्विनाभरणमन्वभूत् २७ स्तनभारहारबहुवर्णमणिस्फुर

भीरुवर्त्तिभिरथो रहस्यं रतिकान्ताचित्रकृद्रः फलके व्यतनोदिव स्वमनश्चित्रलिपिं स्तनभारे हार
लताव चूर्णयामास्वजलसा अभीशापववर्णयद्धूलिकास्ताभिः स्त्रीणामुरः पट्टे स्मरचित्र
करः स्वमनसश्चित्रां लिपिमिवालिखत् २८ अपरास्तैरभवनं तस्य नखलवकान्तं सुलवकलेशलि
भिः कुलवालिकापूयितवक्त्रपयंसहहसैव नीलपटः जालिकया साभिसारभावनसमृताय स्तव
कासेश्यान्ना गृहीतासं स्तवकलापरिचयाविष्ठित्रिर्यैस्तेशलिभिर्हृताभिः पराकुलवालिकानी
लपटूपवजालिकाजालसदृशास्कुवन्तं नयामवमार्गव्याप्य तनास्कादयत् २९ नरीवकारस्
रवारवधूविक्षेत्रोत्काराननगुरुधूमभरः चटनान्तर्दर्घिमधुपायिततेनरञ्जव ध्यमानविनिवेशरव
अगुरुधूमभरो दिव्यस्त्रीकचभरान्वीकार्यत्वेनांगीकृतवान् तस्मादगुरुधूमस्यार्थिनः स्वर
यालवो यमेत्रापायिनो भ्रमरालेपांततेः पंक्तेर्चटनांसर्गोदनुवध्यमानेनानुबन्धेनाश्रीयमाणो
विनिवेशक्लेदगुरुधूमस्सैवसंस्थानमिव ३० वरयोषितः उच्चतरैदायितावोद्दिनप्रपन्नमक
रोत्मकरीः सहसानतरगकरसंगमवंविममालानास्तचनच्चर्मपथः दिव्यास्त्रियः स्तनतटेवद्रू
प्रपन्नहृत्वाप्रियोमकरीरलिखत् तस्मादयितस्याग्रकरस्तस्संगमेनसात्त्विकभावरूपतयोस्वेत्र

श्री
कं च
टी
१२

१६१

घनघर्मजलं तामकरीर्विभ्रमार्जैरदंष्ट्रुतयत् ३१ दयितेन विलोकयति कापि कुचौ हृदयमेतत्कं चुपिक
यापिदधौ अन्तर्नेववर्षन्तनडुन्नर्नितस्फुटिमेतस्मापिवततत्समदृशोः प्रियेण पश्यति सति लज्जां प्राप्य
कापि कंचुकयात्मनाच्छादकवस्त्रविशेषेण स्तनावपिदधौ आच्छादयत् अथ तनयोः स्तनयोर्हा
रतिततैत्रसा.... रितंतग्रन्थिच्छेदमेतस्मकं चुलिकाप्रियदृशोरमृतमवर्षयत् पकचूपतायैर्हि
रेमशोतोविस्मयाय चवनशब्दः प्रयुक्तः ३२ इतरस्याणि मर्गाहृदगौरतनर्म्मगनाभिपंकमग्नचा
योः नयनस्यचालमहूरविसुंगं दयितस्मगाढविनिमग्नमिव निसर्गेणाहृदेनगौरीतनर्षस्मर
नराकुचयोः स्तनोपरि मृगनाभिपंकमग्नचत् यतः कुचसकाशाद्दृष्टिमुमेन च बालातनः संभा
वनेगाढं विनिमग्नमिव पंकिलत्वात् ३३ अपरामराग्रस्तुतनोः अमतोविहितोपि भूषणावि
शेषविधिः कृतनिह्नवोनिजशरीरहृद्यप्रसृतप्रभाभरवशादभवत् अपरयाअमराग्रस्तुतनु
दैवस्त्रीतस्याः प्रयत्नेनकृतोपि भूषणांविधिर्निजमर्थाहैवस्त्रियोयकुरीरतस्माद्धृदेन प्रसृतः स्फु
रन्मः प्रभाभरस्तद्वशान्कृतनिह्नवोभूत् ३४ रशनाचनूपुरस्तुगं च परापरिहितम्भूषणमस्वेमुखे
स्फुटंताविनायदयितानाभिसहितिप्रणयस्पृहामयिपिविदग्ध्यसाविव भूषणारंभेरशनानूपुरद्वयच

मुवेक्षितां नस्य यमुनास्य वाहमहिषोद्दृष्टो वीक्ष्यमाणः पुनर्मेचेति पंक्तिमः मर्कोयोरोषपोषक्ते नवलिता
पांगाः कम्प्रमानांताः शास्वतिकविरोधादितिभावः ५९ यस्याः फलीनमाविलवपुरेव हर्षवर्ववर्षिवा
वदिविन्महिषीजनस्य वर्णास्वेचविश्वतातिशायास्त्वपूर्वी गौयवं पंक्तिमवधारयतामपांगोः यस्यां
भवपंक्तेवलिविलेवपुः ये श्राकाशीलीनया चदिविघटेनमहिषीणानस्य स्त्रीवर्गस्य हर्षवर्ववर्षधूम्रपर्यवर्ष
तिवर्णास्यायायादेमस्वर षट्टरोष्टनेति भावस्त्वाथिकांययातामपूर्वालोलकोनरांगंधर्वसमेधिनीमपांगे
रवधायपश्येत्सर्वैः शंभ्वर्वात्रस्यास्त्वतत्पदेसदेवपुरुअन्तोनेकक्रिकाभवतिमहिषीणांमहिषाउंपस्थ
स्त्रीणां हर्षकरोती 'सपूर्वेवर्णाः शोणादिस्वरो हेमिते ५० श्रामेत्तकोपित्तपर्वभिक्तिलक्षितेसत्वे
कविकाहतैनागैः कापिचकिवरैरनगमंगीताउल्लेः 'पश्यति ऊर्ध्वाध्येति चसेत्तवंरजगनिहलेउंक
वेरुकाति खातमेहरेज निकृतस्त्वंइसलेखाकाविभं यस्यभस्मामंयणाम् तेनहारस्यांगमकोपिसप
वेभिर्देवैस्थूलेकितंशोभितमाक्षिपवंसर्वविक्रियाम्बद्धांगानेकारस्वेनौयोजसम् एवंदर्पितंविषेषांः
तूपेयेननतदिवहारांगनेरंगतिशोभते ५८ हरेणोवैतालिकउऊलमखोड्डाविविरतिशविष्टावेटैः
दाशीविवरणाविधानश्रुतिभवः गिरः स्फुटानतलंयतवरमटमोद्दे प्रियजनमाचिरंपिपासेतस्पतत्वापित

श्री·
च·
३

दयमाष्टकं शयनम् । तत्रे विशति निहति मस्सां प्रविष्टा हृष्टं तं तस्यां वेदम् ध्येत विवराणां प्रकाशेन तत्र प्रतिभ
वः पालनपरायणैः श्रुत्वा हरेः गौरीशायने ममनम् अत्र स्त्रियम् अमा गौरीति शयनमाष्टकं तस्मात्सा थिह
दयं हृदये शिशेषे प्रशान्तशायनाद्भूर्थिवो पि भगवत्गौरीमेव स्मरन्नासीदित्यर्थः ५९ गौरीलीलाकचाग्र
गृहकलहभरस्फोट निष्पंदमान क्रीडचूलावचूलामृतकरकलिकां नमनः शीकरोद्यान् शीर्णांद्रा
तस्समीरैः पुनरपि रसनाभंगभीतिप्रसंगात् कामोर्मिर्धाम्न जिघ्नानलिलिहूरहयोचक्रमेतीं प्रदोषापि
गौरीकर्तृकायोलीलाग्रभर्थाद्भगवतः कचाग्रग्रहः केशाकर्षणं तत्कलहे करेणाग्रोच्छ्रंद स्फोटा
मंदस्तेनैनिष्पंदमानानाम् अवेतीया क्रीडः व चूलभूतामृतकरकलिकाविंदकलानस्याजन्मात्सातिर्येषां तां
स्तथा शान्तस्यैवीनैः कीर्णांशुलायावक्रमेतीं पारिचयं जघ्ने तेतानपिकर्णोद्यानहयोर्लिलिहुर्नौस्माद्य
न् अतः पुनरपि जिह्वयाभंगोदारणात् तयोर्भयात् एवं हि नागाणामत्यन्तगणोज्झिकाभंगो जातः इति भ
नरितिपदे त्रिशतिमोऽर्धप्रणामस्वरावगाल्लधान्यक्तिप्रोतान्त्वाधारमः प्रदीपं निद्यपदापिनमःकपारेभा
भंगप चक्रे भक्तेव हृत्वा नमिनतहि नर्तामिमन्मृर्धामपर्यपर्याप्तैः सप्रसंगात् त्रिभुवनगुरवे वेंद्रचूडायतस्मै सप्रसंगा
प्रातःकालस्तस्मै त्रिभुवनगुरवे वेंदुचूडाय सम्मपाप मर्त्यो मम प्रणामांवि भक्त्या चक्रे ॥

त्वयेपि दिनस्य पश्चपमहः मासं जायेत पुष्फवः पद्मांकः । इत्याणं मालिषु स्रगाव कूला स्त्रं इत्यस्तेषां सहस्रस्तेज ।
सः महायकैः समाप्य नक्षमौलीं दु स्सयो गुपतामवमारब्धवान् ततोऽन्यकारार्थं ज्योत्स्नैव नत्वकोशवस
वेश्मवनानि संपयतिनि मल्लीकृतैस्तं पश्यतः प्रभाते पिदिनस्य पुष्पवत्समयनेरात्रि नेनिहतेतिज्योत्स्ना ।
त्स्नौम हिमालोको जानातीत्यर्थः ५२ तद्गौरः भगाम णडल्लेस्तत श्नोदीपायमानो नित्यषड्त्सैवाहितसं ।
लिकाश्च वघरः श्चामिनभवत्सेव यापाश्चपास्व रगा हृयात्स्वरपपातेः संरब्धवागोगनपाणिश्चेकदसख
यामस्मत्तहासक्रियाटश्वः दीपवदाचरंतिदीपायमानानि रत्नानि येषु तैः कृटएङ्क्षधी कृतैः फणाम
णडलैर्भवत्सेवयाहेतुभूतया श्राहितानां नाम ल्लिकादीपाधारभूतिष्विव येस्तेऽउरगास्वरूपते रिंडससहद
त्रिवाविनाश्चपिपार्श्वयोरितियत संरब्धासेवार्थ मस्रंरस्सावरांगनास्रजास्ता संपाणिषु श्वेऽऽतिकस्याणि
चामराणि तेषां मस्तु नस्यश्रामक्रियायोरश्चवालस्मजास्सपांणांवाद्यभक्तातातमिणिदीपानांवायु ।
भयेनालिप्रवृत्तमेवां मंगभयाभावाल्यसमस्ति ५३ इंकाराष्टन्दतो यपायगरलो ह्रारेः गिरीशागा
नान्यषेपते चिटणाश्चापि श्रुतिकल्लं सर्वेनमस्यवते यत्सवीयमतो रसा तत्तलसम्यल्लेशता भ्रम्यामीसलि
माभवतो नमां यावत्स्मा हि स्थोपरिस्थायिनः ५४ श्रकारोगारलेस्य विषस्योह्रारो येषां तैः श्रकारैः सि ।

श्री. वं. ५

दशांस्तदतोव्यययतोपिसर्पानतेत्रिदशाः प्रतिकालंस्वकर्मस्कृतमक्कनतेयद्यतोरसातलंसर्वभुवनानां
मधस्थितंतत्रसमस्तसर्वाधमतोगतः अथैतेभयतोनस्वमोरोशिरसिधारणाहिशास्यापविस्थापितः अथमा
पिमहत्त्वमानितस्तत्रमस्कारोभवति ५४ येवेगोङ्ग्यानावदारितनभः खेडाभ खेडोकिन्नरोहर्षजपलताफ
लानिगुलिकाभंसृवययविभूति तेमम्लत्वभयापिशंकरनमस्कारोपचारायतेन्यास्तमस्तकमहदंसवानिते
नाद्यापिविद्याधरः येपकेविद्याध्यरावेगेनोङ्ग्यनंगगनगामते तेनाब्धारितंखेडग्याःकृतेयत्रभस्वसावे
खेडेनतदाभायस्यतेनखेकेनोकिन्नरश्चिकिताः तथायेचान्येविद्याधरागुलिकावाजेनरोहत्याएपलताफ
लानिविश्रुतितेऽभ्येपिविद्याधराहिविद्याःस्तवनमस्कारमेवार्थंस्मौनस्तनमस्तकमद्यापिविरकालेश्रामे
पिंस्मृसितोनोहरंतिनोंऽऽपयंतिभक्त्यातिशयाद्विपाशयः ५५ त्वत्स्तनोःकल्पयांतरंगवपुषोदंतावलास्सये
तानालोक्ययगापतोहयमस्खोत्थीसंचनेत्र्यचनेः वक्रोपेकिमरोधपोषवलितपोगदृशोवीक्ष्याहरादेवकृ
तोनवारमहिपोयषांविसंचति दंतावलाहस्तीनतदटास्योयस्यस्त्वत्स्तनोनजपतेःकल्पयांशेनयेनतरंगाव
पुषस्तदृशामृतयःमावेनपशुक्षूपत्वात् देहनृम्वनधमासादृशात् ॥ ताहृयमस्वोत् ॥
किन्नरास्पीसांचनेप्रमारणाववधोतेः लोचनैःपशपयेषा ॥ ॥ ॥ ॥

लाधिदैवतमितिवायोजनायह्लभायाः पश्चिमदिशास्समंथिनआगात्रिहेकाहेमपाञ्चस्यपद्वीशोभं
स्त्र्यंमणे लेमायंस्मायंययातियनडत्रेश्रादीपानेपविस्यपस्पतत् अधिदैवतस्पचस्मायेयोषिद्दीपश्रुक
मायाविकांकेरोतीतिदिशोयोषितंव्यवहरणीयम् ५० ईत्वामूर्धन्यमरमरितस्मदर्वादिष्वानेतस्प
त्वंवदापिभगवन्सर्वमेवान्वरहः सपस्तत्राप्पयुमपसरज्ञातपापप्रमाथः पाथोनाथोभवदभवतोन
यहापेगमाते: हेभगवंस्त्वंगंगायक्षिरसिय्स्वापतस्यवहाणास्पपन्नेनघाघरूपमपसरणात्सर्वमेवय
दपेनशूत्कालस्यापिसर्वमेवान्वयहेस्यपिसयडपसरत्र्ययंवहाणोभगवतोन्वयहेसत्पपिडपस्मरत्न
येवहाणोभगवतोन्वयहेणाग्गयातेनेवत्रिभागे त्रितैराम:पापाज्ञांप्रमाथोनाशोयेनसभवत्र
ष्टपेतिसमंजसः पाठः मूर्धनिष्टमाध्यावतोनेस्पर्धः ईतिधीरणाथेस्ययादितिकोशः ५८ स्त्वाय
स्याथयंवितर्कानलिनीनालांतचलास्पदादभ्पस्ते विमज्ञंस्तमपुयः वितस्योत्पहविमन्यतेकिं
चित्त्वंचविलोचनांबलामिनश्चाडिवरास्तकयाम्भोकस्मोगिरस्मोगिरासोगिरानयिपुरश्चैलौतिवे।
दिव्रतम् ब्रह्महत्याभयादात्मानेनिक्षोत्वेनलिनीनालस्पांतरालेयदास्पदेस्यानेतस्मादभ्पस्त्वंपवि
वितंविमतंतमसिस्खलतरंहः विविद्योयस्यांगिरस्याथियंस्तत्वोवितर्कमन्यतेमरणात्तस्याद्दपिह

श्री
व.
५

तिमतिमस्त्वमेतिमन्यते श्रमार्थी । सोगिरसोदेवर्षिर्लोके प्रज्ञो हृहसाति: अस्ताकयानल्पयावावांदिश्रतंप्र-
स्तौति प्रारभते हे चराङीशात्वं किं चिहिलोचनांवल्लमितोस्वच अपत्येतोकेंउयोस्तामेश्तिकोयः ४९ इतो-
रुद्रा:पपपत्रिनपनभंवुते समममसी नमस्पनित्तो णीनलवल्लन पारिमवजटा: हठतेवज्रटसालित
शाशिलेखवदने विये हमायघोविदयातिमणालेजरथिया नामित:पशपभ्रमीकत्राभवंतेसमंसहे
वनमस्येतिनमस्तपोवविवाचित्रटः क्यव अतः सोणीतल्लोतलीवल्लेनमतिहेत्थ्यात तेनलीलाजठायेषा
रुद्राणोहहेनमेत्रयः पतग्योजनमस्तः स्फुलिताग्रलुटिता सप्तशिलेखाग्रमणालोजरतिभ्रुञावि
येत्री लणोहसावदनं वधुनिटयति तेसाहिमवणालाषिन: ५ रुद्राहिमाद्रितनयाथनमुजटवि-
स्निग्धदिंडकुलाहितपुष्पहस्ता: आसीद हर्षनयनाग्निशिखाभिरेनेनीराजयंतत्वदेवपुरोंद्रिपीठ
म. हेहिमाद्रितनयायागोपीथवभ्रेत: नम्रजुटोभ्यो विस्त्रिग्धलि:पतद्भिरिंडशाकलेराहितंकृतंपुष्प
हस्तंपयैरतेरुद्रास्तवपीसेनीराजयंति आसीदं तिभिऊर्धनयनाग्नीनां शिखाभिनीराजनं शांतिकमितसप
र्घ्यातपरिसमाप्तम् ५ पद्मांमौलिमगावल्लसहसा: सम्याप्यमाहायकेनस्फुउराजजरापिमरकेकिराणा
त्पकौरमारब्धवान ज्योत्स्नेवोस्तपयत घोषभवनाभोगगतवरालेभत: ॥ श्र ॥

वर्जयित्वा दायिनस्तत्कर्मभूतस्य याभिसृतिरभिसरणं तस्य प्रणयस्तत्र स्पृहामभिलाषं स्फुटत्वेनि
नाय प्रकटीचकार अथ विदग्धस्य वा विविदग्धस्य सद्यो यतो मुखे रसज्ञा तृष्णा नानापुरपरिहारवशा
द्विदग्धसद्योज्ञातानमियमभिसरणप्रवृत्तेति करणेषु यानि हृदयविश्लेष वनामव यानतः प्रदलि
तेमनसि दयितेन भृशपेशुषि नवेशविधिश्रल वल्लभाकिमपि सिद्धिमगात् कोनेभृशपेशुषि प्राप्नवति
सतिकरणेषु वल्लराटिशु हृदयेनाय्यर्थविक्लवं तास्वविषयग्रहणं तमन्वेयान्त्यगम्भुन्तसत्त्वनथास
माद्दृन त्वान्मनसि चलितेसति चलेप्रियागमना त्वभावतस्य वल्लभीयांसा तांसा वेशविधिः
सिद्धिं नागान्नासि अतः २९ विबुधा वरो यतमुखैरमलस्फटिकान्तदर्शितेन संक्रमणैः विदये
परस्परमहो बहुशः परिरम्भणं कमलचन्द्रमसोः अमलः स्फटिकमयो यश्चादर्शो दर्पणस्तत्र
कृतं संक्रमणं प्रतिबिम्बनं येस्तैः दिवसश्रीमुखैः पद्मचन्द्रयोरालिङ्गनं विदये कारितं स्फटि
कादर्शेश्चन्द्रमसा सह श्रीमुखे प्रतिबिम्बं पद्मस्य समभिमर्थः अयोऽतस्य स्थानेऽत्र होऽरतिपठनीयं पद्म
चन्द्रयोरन्योन्यमालिङ्गनमाश्चर्यं ३० गृहसंभ्रमात्प्रियतमागमनादयहाययुकाच्चलमलकसंत
प्रसरद्भुवोर्व्यधित पादयुगं मृदुपद्मरागमणिनूपुरयोः प्रियतमस्यागमना त्संभ्रमवतीश्रतेनालो।

श्री
नै॰टी॰
९३

नखकरसंपरिवर्ज्यं स्फुरत्कांत्योः कोमलपद्मरागमंजीरयोर्विषये पादद्वयं निहितवती
नूपुरद्युतिभिरेवालक्तककार्यकारणात् मरद्दितपादयुगविशेषणं वा ७८ युवधैर्यं
ऊहनगरहीतरसस्मरकोपमानकरकोचनवा विदिवारविंदवदनानिवहस्समयुंज
मौक्तिकसरेण ऊर्वो स्तनांधेयमानस्तस्य ऊहनेनाडनेनतत्रगरहीतरसः प्रवृत्तोयः स्मर
तेनकोपमाणोयः कारकौचः वर्षोपलास्तद्रूपस्य तेन मुक्तादाम्ना दिव्यस्त्रीवर्गः
स्तनौ संयोजितवान् ७९ कनकं निमज्जति शरीरनवाविति कापि गौरतनुरेत्याविर
मू परभागलाभकृतसंवननैः स्वमभूषयन्मरकताभरणैः कनकं गौरवगात् शरी
रकांतौ कनकं निमज्जति परभागं न लभते इति विचार्य कापि गौरांगी मरकतभूषणैः
स्वात्मानमभूषयत् यतो गौरतनुत्वात् परभागलाभेन कृतं संवननं वशीकरणं
यैस्तैः ८० लरभाजनस्य पद्महारलतां विनिवेश्य नाधिगतकांतिधनम् प्रतिबि
म्बितोधितरलं रमणो द्विगुणं व्यमंडयदशोभमरः तरलो हारमध्यगो मणिस्तत्र प्र
तिबिम्बितो रमणः स्त्रीजनस्य वक्षो द्विगुणं व्यमण्डयत् अभूषयत् पद्म्यां हारल

तान्तस्यां विनिवेशनमाभरणीकरणं तेन हेतुनाधिगतं प्रामंवंतिरेवथनं येन तरलवद्दीपि
तोपि प्रतिबिम्बितो वत्तो भूवयदित्यर्थः ८१ लावण्योद्गम्यजलधेरधरप्रवालसंश्लिष्टहो
दशनमौक्तिकपंक्तिबन्धोः व्यक्तैव शीकरततिर्वदनेंदुयोगात्सीमंतवंशजलतारुरुवेग
तानाम् अंगनानां सीमंतेषु केशेषु वंशजलतामौक्तिकसीमा रुरुवे संभाव्यते लावण्य
मेवोद्गम्य जलधिः तोयसमुद्रः तस्य कणमालेवाधरारुणत्वात्प्रवालो विद्रुम तस्य संश्लि
परिवर्यस्ट शाति तत्पाददशना एव मौक्तिकानि तेषां पंक्तिस्तस्यां बन्धोस्संयोगभाजस्तथैव
वंशात्मकराश्शीतानेयं शशंजालतामिंतु लावण्यसमुद्रस्यांबिंदुपंक्तिरित्यर्थः ८२ पर्यंकुस
त्मकरकेतुरसा निसर्गोद्यत्पयोधरभरावततन्नुवंधूनाम् आसाद्यकंकणविशेषमहोवका
रश्रेयोजनस्य नयनद्वयमात्रपिपासम् निसर्गोत्पर्यंस्वसन्नुस्फुरन् मकरकेतुरसः काम
रसोयस्यास्सा उद्यन् तुंगः पयोधरभरः स्तनभरोयस्याः सावधूनां तन्नुः कंकणानावलया
नां विशेषमासाद्य प्रेयोजनस्य प्रियवर्गस्य नयनद्वयमात्रपिपासं दर्पनलम्पटं चकार
ग्रहोग्राद्व यंयोनकम् मकरकेतोः समुद्रस्यारसः स्फुरन्यस्तात्तथोद्यं पयोधरभरोमेत्रा.

श्री॰
व॰ टी॰
२

7

उद्बोधयस्याः कामो जलस्यकणानां निवेशयामासायोत्थिपासस्थूइतत्स्वलंकरोति ४३ इत्थं
ततस्तणकल्प्यमानाविविधाकल्पाविनैरंगकैः कांचीकंकणनूपुरादिरणितान्यगणीरम्पास्ते
नैः तत्कोलाहलमाकुलत्वमनयान्नाटालिनां वाधिकक्रीडासम्भ्रमलोलकुन्तलवसद्वास
तिकावंदिनाम् एवंततस्तणकल्प्यमानैः परिधीयमानैर्विविधैराकल्पैर्नेपथ्यैस्तैर्ना
विनैः पूजितैरंगकैरवभूष्यमाणीयैरंगैः कांचीकनूपुरैवकंकणानि वनितानीशाहस्त्रियम
कैः श्रीयकः क्रीडाविषयोयः संभ्रमस्तेन लोलाये कुन्तलाः केशास्तेषु वसंत्योयाःवासंतिका
स्तासांवंदिनां सौरभलोपकानामालिनां नादस्तेषांकांच्यादीनां कोलाहलं ध्वाकुलत्वमन
यन्नाम लीहूतवान् ४४ घनसहजशरीरघोतकल्पाविभूषामणिकिरणतरंगैरावहन्त्या
सलत्वम् तन्तरमपिवासोनांगकान्यंगनानां नादर्पितर्दर्पाकणाविद्युकृतामानिनाय ॥
तत्वनरमक्रमापिवासः कान्तेश्वगनानामंगकानि दर्पणे तदर्पीकांतस्वहोधमुक्तानावानितानाय
दर्पानलब्धा ध्यापिकातास्वकांतांगतत्त्ववद्बाहूतमपिनापधूणात्मिक्त्वथः घनोमांसलत्वंपी
ततामावहतत्कैः घनस्सहजोयः शरीरघोनः कांतिस्तेन कल्पाखाद्विजाये भूषामणिकि

णतरंगास्तैः ४५ अन्योन्यमक्षमालिभूषणमालिकास्तु मध्ये सभंभ्रान्तिफलद्वयवः पुरन्ध्रीः
डोलस्थवर्तः वत्तरमेण्यतदानननाम सप्रत्यभिज्ञमाविर्भावितांप्रतिस्वम् नदाडोलस्थव
नाध्यात्तु रान्ध्रवेवान्त एवयाइतमेत्य कांताः आत्मस्वस्वसम्बन्धिनीः पुरन्ध्रीः सप्रत्यभिज्ञा
नेनसहसानाविदन्नाजानन् इयंमेप्रियेयातिनाज्ञासिषुरित्यर्थः यतो मध्ये संभ्रमेण ताः अ
तएवान्योन्यं प्रतिफलन्त् वपुर्यासांताः अन्यासांभूषणरत्नेषु अन्याः प्रतिबिंबिता इति
यथास्वंप्रियोदायितानां प्रतिभिज्ञासिषुरित्यर्थः ४९ कासांचित् समभून्नवीनमगमत्का
सांचनव्यक्ततामन्यासांवहुथेवंनीकृतमभून्कासांचनकृत्रिमम् जात्यैवाथमनमध्यमोत्र
मतया सौंदर्यलेखालिपेराकल्पेनशरीररूपलहरीनवंचकोरीटशम् वकोरीटशीणामा
णांशरीरस्यरूपलावण्यादितस्सलहयंउल्लासातस्तेननवंसाश्चकासांचित्स्त्रीणांनवीनंस
मभूत् नवंजातम् केनाकल्पेनवेषेनकांतिरहितानांवेषेणकांतिर्जातेत्यर्थः कासांचित्
व्यक्ततांप्रकटत्वंरूपंवेषेणनागमत् अन्यासांवेषेनरूपवहुथेवाडिंगतम् कासांचनाकृत्रि
मंसहजंरूपंवेषेणापहृतमभूत् कयाजात्येवानिसर्गेणैवसौंदर्यस्यसौभाग्यलेखानस्या

श्री वं टी ८ ४

लिपिविच्छित्ति लक्ष्म्याः प्रथमसमागमोत्तमतया प्रथमस्य प्रकृतीनां नवं सौभाग्यं वेषेण जातम् प्र-
थमसमुद्भूतानां सौभाग्यं हृदि गतम् उत्तमसमुद्भूतानां नवं सौभाग्यं वेषेण नाकादिति तात्पर्यः ४७
इत्थं तत्र विविधमण्डनविधिं निर्वर्त्य वामभ्रुवः स्वाकारार्पणमभ्यनुग्रहपदं दर्पणं न त्यजः
सापत्न्यप्रसरत्स्वहृत्तिगतिषु स्वच्छत्वबन्धुषु स्थितासंक्रान्त्याधिप्रियमानसेषु त्वन्निजाकल्पश्रियं नि-
र्दिशे तत्र वैलासे विविधप्रायामण्डनविधिं भूषणविधानमेव निर्वर्त्य सम्पाद्य स्वाकारस्य प्रति-
नेप्यारोपस्यार्पणमभ्यासः प्रतिबिम्बत्वेन प्रतिपादनं सैवानुग्रहः प्रसादस्तस्य पदं स्थानं द-
र्पणं न त्यजः दर्पणे स्वं रूपं द्रष्टुं ते न त्यजः प्रसरन्ती स्वहृत्तासानुरागात् दर्पणस्थानीयत्वाद्धृते
ला वगाति यैषां तथाच्छत्वसबन्धुषु प्रियवित्तेषु संक्रान्त्यावेषेण प्रतिबिम्बनेन नवेषाश्रियं
सपत्नीनां निर्दिशे वेषाभूषितानाः प्रियाणां वित्तमविशन्नित्यर्थः ४८ तत्राकल्पमनल्पमार-
तनया संतन्वतीनां स्मरस्वाराज्याद्भुतविभ्रमप्रतिभुवां नाके सदेणीदृशाम् तासां वेलिव-
ला विलोलकवरीभारारावासंतिका सौगन्ध्यातिशयैर्मिषद्भृङ्गभ्रमैर्नीतावादमन्नालिभिः
श्रारतनतया सादरमहां तेवेषां उर्वन्तीनाम तपवस्मरस्य स्वाराज्यस्वर्गराज्यविषयेत्प्रभूते

छत्त्वैवं द्रुतविभ्रमीभूतक्रीडास्त्रप्रतिभुवं लग्नकानां देवस्त्रीणां सम्बन्धीयः क्रीडाविच्छित्त्यावि
लोलोयः कवरीभारस्तद्ग्रथसंत्यायावासंततिकालतामेदास्तासां सौगन्ध्ये श्रान्ताधिभिरर्थि
भिर्मन्नालिभिः समदैश्चमरैः शुभंशुभामिनीवावादिकाथितम् ४९ कादिन्नवविभुद्रुपंकज
युवो सौभाग्यभाग्यावयितीर्थाणं हृत्वक हृदातनिजाकल्पैकपात्रं वपुः प्रेमव्याकुलकां
तकेलिकहलप्रोन्मज्जमानाखिलक्रीडामण्डलडम्बराध्यजयतायत्नात्सपत्नीजनम् सौ
भाग्यानामवधिरिति सौभाग्यभागेत्यर्थः अतएव प्रेमणारागेणव्याकुलो यः कान्तः तस्य केलि
कणहारतरणस्तेन प्रोन्मज्जमानो गलितः क्रीडामण्डनडम्बरो गराग्यादिये स्याः सा कावित्स
पत्नीवर्गमजयत पराभवत् यत्नाहृद्धेनकहृनराहता तन्मोत्तमेजयोश्चाकल्पस्तस्यैकपात्रंव
पुर्वैश्चाणम् दौर्भाग्याभाग्यभाजनमित्यर्थः ५० निर्वन्त्यर्थं प्रथमस्तु त्वदं मंमध्यप्रक्रियाणां
नाम्लवग्योविविधमधुरोल्लेखितावप्राशोभम् हेलाविलासप्रियकरतलन्यस्तहस्तारविन्दाः
क्रीडोद्यानानां वनितिलकतां कौन्नकादध्यनदान् नास्तनवप्यः क्रीडोद्यानानावनीतिलकतां
नूवणतमाश्रयत हेलयाविलतः क्रीडन्तोये प्रियाः तेषां करतले न्यस्तं तेमं हस्तारविन्दा

श्री॰ व॰ टी॰ ५

७

यामिः तामन्मथप्रक्रियाणां कामप्रकाराणामाद्यं सुरतं वेपापोवांनिवैन्त्यसमप्रायेविवेधो
मधरोयउलेखस्तस्यात् हेलावेतिवापाठः ५१ विश्राणाद्यनरागयोगलहरीं भृंगावलि
श्रीणनश्रीमद्भृत्विमसंसरत्पारिमलागीवीणवामध्रवाम् व्यालोलप्रार्थ्यमाननेत्रवघवे
रापीयमानेविरां तत्रस्वस्वाविलासिनांसमजातेश्रीत्यप्रसन्नमाननः हिंव्रस्त्रीणां ननःस्व
श्रृंगारेणांश्रोत्येहृद्यप्रसमजातेजातायतोवनोयारागः उंउं मादिहृतोमिश्चंगोवानयो
गंविश्राणानथाभृंगावलिःकाग्रकपंनेर्धेमरमालायाश्च श्रीणनेनोद्यणेश्रीमद्भः प्रगल्भो।
हृत्विमः सांसपंत्पारिमलोयस्याः तथाव्यालोलाप्रार्थ्यमानानायेनेत्राणेपववद्यकालैरापी
यमानाप्रसन्नाप्रसादवतोप्रार्थ्यवप्रसन्नात्तराश्रीत्येजातात्उत्पतेरागःस्वाभाविकःश्रृंगारा
गिणोधराश्च स्तावद्यकैः पीयमानाउवेष्येतन्नु विपोव्याप्रसन्नाविपोद्यणम् प्रन्यत्रविप
यंयः पनेनवत्पमाणाप्योपेतः कृतश्तेभदस्म् ५२ इतिश्रीपाण्डितभट्टनोतराद्यप्रवजो
नराजकृतायां साधनवर्णनोनामत्रयोदशः सर्गः समाप्तः श्रीगुरुवरचरणकमलपरा
गपुंजेभ्यो नमः उंश्रीयवालेमाण्डपमखेण्डमान्मथप्रथमोपदेपारुभंगरभवः प्रथ।

वल्लभैः सममभग्नविभ्रमा मधुकर्तॄमीसुरथरा मरन्तातिशिम् वल्लिमण्डपेलतामण्डपेव
लभैः सममं मधुमत्तमधरा मरन्तस्यौष्ठामरन्तस्यातिशिमार्थे नं कर्तृ भंगुरभ्रूर्वावक्राभ्रूर्वइत्
रैक्षन् मधुयस्यष्ठामरन्ताहनंनालिं पानेनेत्याह श्रवेंडामामन्मथः प्रथमे प्रथानान्नियै।
उपदेशान्ते गुरूपदेशाकम् मदवशाल्लज्जापगमे कामान्ते प्रयातन् अभग्नविभ्रमाः।
सुरम्भिलासः इत्युक्तिइक्षनेलिरिच्चूपम् १ पद्मगंधलुब्धमधुपायिधारणीपरिरम्भ।
एणेन बकुला हालिप्रियामणेकं न लेक्षुवहते निलाभानां निजवाससा हलभृतेनेव गोपि।
ता रात्रिवघवे हुसितां हालिप्रियामादिरा हलभृता हलधरेण स्ववक्षेणाथाग्निलेनकर
णेन गोपिता रातेनापिहि नेव वहते भूत केनपद्मगन्धेलुब्धायामधुपायिधारणीश्रम.
रपंक्तिस्तस्याः परिरम्भेणानेव पोनमेनाकाङ्क्षुद्वीदिति हलधरेण स्ववक्षेणक्वादिते
वोन्मेत्यापनेन हलधरेणापि नत्थाविधामादिरान पीनेति प्रकाशितम् हालिप्रियेति
नामग्रहणानन्वगणम् २ प्रसरत्प्रभादलनयाग्रमौक्तिकानानव पद्मरागवषकास्यैवेवि
रे निपतितच्छलाससर्वसावलेहनस्यह्याप्रसारितरसत्तनामिव अग्रेमौक्तिकानाः प्रापिताः

श्री॰
व॰ टी॰
१॰
10

नवाः पद्मरागमया ये चषकाः पानपात्राणि असंवत्यः प्रभाप्रवाहणा नाटलानि पल्लवा यस्य ।
तद्भावेन हेतुना प्रसारिताः कांचितारसताजेकार्यैः तद्भावमिव सिद्याविरेकयानिपातिब्धम् ।
थां स्वचके ऽप्ययश्रासवरसस्य सैरहागरभ्रुतानतया श्रुवेतनैरपि चषकैर्मधुस्वादलोभादंश
व्याजेनाजेकाः कांचिता स्वेतस्येस्यायास्वादितुता स्यविता दीर्घसंरञ्जनवाजेक्लोह्यतण प्रभा
णां हेतुः च । स्तुभाण्डेतोत्पलग्रभाजनोदरे वानिवेश्यमानाविसरः पुरस्पृतैः प्राविस्वरानेजे
रक्तरान्धेञ्जम्बनप्रमवादितो दनदत्तासवद्रवः पुरःसरैरयवाभिरनुजोविभिः स्तुभा ।
ण्डतो चरादेरन्यास्मिंल्लत्वानि सूत्सभाजनोदरे स्वकारिकादौ विनिवेश्यमानः पात्रमानो विस ।
रोयस्य सप्रासवद्रवो मधुप्रवाहतदन्नद्रणाह्वायुत श्रुतः संभाव्यते प्राविद्र्दे प्राविरोणयन्त ।
रान्धिभिः चुम्बनेतेन प्रमादात्तो बादिवद्रव शाह्वस्य पुंलिंगत्वात् व्यवहारयोगपच्चुम्बनादि
सम्भाव्यते ४ पारिब्रभ्रमुमधुरगान्धगरभवोवरूहारहरकण्ठतामुपारिसु प्रालिमण्डलावि
पिनदेवतापिंनप्रकरेंद्र नीलवषकानुसारिणः बद्धयुद्धारहारकं मधुतेन कण्ठतामुपारितु
पानपात्रेषु प्रालिमण्डलाः परिब्रभ्रमुरभ्रमन् यतो मधुरे गन्धे रभवात्तमाः संभाव्यते वन

देवीभिरर्पितानये प्रकटाः इह नीलमणिमयाः स्फटिकाः पानपात्राणि तानि नन्दयंति उपमोपक्रमोत्प्रे
क्षेयम् ५ इत्थं शातकौम्भकारिकास्तनस्तटाग्रनस्तरंगेन दृश्यामालिस्वनैः उदारास्येनाम
वतयेवमनन्तनामर्थिगम्यार्थं किं विद्रलपालिव स्फुटम् स्त्रीणामये इत्यर्थः शातकौम्भाः सौवर्णी
याः कारिकाश्च मरकतेर्हेतुभिः किं विद्रावि स्फुटं येन प्रमलपालि व उदरे मध्ये जठरे वास्येन स्वास
वो यस्य तत्रावेन मन्तनामदमर्थिगम्यमव स्वास्फुटं प्रलपाति ६ मदिराविरायवघकेघ्राटे
रपुते दधती विभ्रयपाटिपाटलं महः आविलम्बमम्बानीयि सम्भवतारो सकलप्रवालशक
लैरिवार्पितम् वघके घ्रमदिरादिरुनेश्रतः सभाव्यते श्रम्बातेयेः समुद्रसकाशात्सम्भवोति
गमस्तत्र तरणेः सकलैः प्रवालशकलैरविलम्बमकाल तेपमार्पितं दर्तां विभ्रयं पाटलं वते
नाभ्रिरायद्दतीववालस्य लौहित्यं क्षान्तिमनयासम्भाव्यते समुद्रात्तः सारभूतनवलव।
नार्थम् ७ प्रतिपादितस्वकान्तेन्दुरक्षान्तिमप्रमदा दृश्ये कविथयेशारीरेणाम् शातशाः स्व
रावक्रुजनानुरागभूत्तु नपश्यद्दृष्टिवदनोविनाभवत् श्रक्षान्तिमश्यवाह्यान्तिमः सह
नानेदकरणाय प्रतिपादितास्वकाशात्मीयानन्दयं यानपव बहुक्राजनानुरागसम्भूः

श्री॰ व॰ टी॰ ११

स्थानेष्वनापातयाः शरीरिणां सम्बन्धिन्याः पुष्पहेवे रचनेयोजनेऽवितानामा भवतु अत्र च
विशेषणसाम्याद्बोध्यं सत्त्वयोगमयेनेत्यस्येव पराणं शारीरसमर्पणं जनानुरागस्य दृष्टत्व
प्रत्यङ्गे विषयत्वं नयोजनीयम् नद्यन्तश्चान्तिकपमानित्वं केवि दाजः ॥ ८ ॥ हृत्कुमानन्तं तुकरपत्र
विक्रेयानयनद्वयाहृतकलास्य दैहोकः सत्समाद्विभागकलनामलिङ्गं वो मृगवत्स्वामजनि
पुरोधुसंप्लवः स्त्रीणां हृत्कोपयोमानन्तेनः नस्यवरपत्रप्रकारः तेनयेयाकरपत्रेण क्रियते न
यामानलेनेत्यर्थः नयनद्वयस्याहृतकलास्यसहजचूर्णने दैहोव उपदेशास्य सत्स्वन्तो प्रका
युक्तयोः यावि भागकलाविभजनं नवाहिस्तस्या मालिङ्गं वोपहारकः पौधसंप्लवो मधुपरिवयो
मृगवत्स्वीं जातः मानेत्यत्रा रामा मदनलीलारत्नाद्भवामित्यर्थः ॥ ९ ॥ मधुडम्बरेणस्तु मनः
शिली सुवर्णयोः इतेन वनरागयोगिना हृदय प्रवेशावलम्बेन केवतुनाललनाजनोधरद
लेषु नम्यन स्तु मनस्तुघृष्टो शिरीली मृगवाधमता स्तेषां प्रणय स्तेन हेतुना इतेन यतनरागस्य
वहप्रोणन स्वयोगिना तथा हृदये उदरे प्रवेश रचना पानद्वारेण नयेकवन्तुः विनमेन मधु
डम्बरेणैष पल्लवे पुञ्जोजनो प्रम्यान स्पृहः अत्र समासोक्त्याकामिभावावगतिः नन्वेते स्वमनः

॥

शिलीमुखः पुष्पेषुः कामः रागोभिष्वंगो ल्पदयं मनः ९ मणिकुट्टिमप्रतिमितं पुरोपगाग्रा।
शीमण्डलं हरिणेणारितोदरम् मधुपानकेलितरलाधृतोत्पलस्फाटिकाश्मकुन्तलाधिया
वलोकयत् पुरोग्रे मणिकुट्टिमे रत्नभूभागे प्रतिमितं तथा हरिणेनांकमृगेन धारितं शाव।
लितं उदरं मध्यं यस्य तत् प्राचीविम्बमपराधृतोत्पलः स्फाटिकाश्मकुन्तल स्तेधीस्तयाव्य।
लोकयत् इदं सोत्पलं स्फाटिकापानपात्रमित्यपश्यत् यतो मधुपानकेलीतरलालस्य।
टा मधुपानकेल्यांतरला चूर्णिता विचाररहिता वा ११ रसना स्वपर्वस्वदृशां प्रयत्नतो रस
मासवस्य शनकैरबुध्यत् ननु नासिकापरिमलोपलम्भनादजनि हि तत्स्वमभोगभागि
नी स्वपर्वणां देवानां सम्बन्धिनीनां स्वदृशां स्त्रीणां रसना जिह्वा विरागत्वेन मद्यस्वादम।
जानात् घ्राणस्य आसवस्य परिमलो विमर्दोत्थो गन्धस्तस्योपलम्भनादाघ्राणान्नासिकान्तस्यास।
वस्य प्रथमं रसनेन्द्रियात्पूर्वमेव भोगभागिनी जाता १२ निपतन्विलासमणिभाण्डमण्ड।
लेन वक्रापिपायनरसोन्ववर्तत चर्चितो गरागराति नाग्न्यपार्थिव प्रथमाभिषेकसलिल
करालिपिम् विलासार्थं मणिमयं यद्भाण्डमण्डलं तत्र निपतन्वोयः कापिपायनरसो

श्री॰
व॰ टी॰
१२
12

मघंचरितांगरागसरतिनाथपार्थिवस्यकामचक्रवर्तिनः प्रथमंयदभिषेकजलंतद्भंगि
मवाप्तं सर्वथैवकामाज्ञामग्रहीदित्यर्थः १३ किमपीन्द्रजालमहहप्रसभंयाविदधेनया
सदाशिवामवद्यधाम् विनिपत्यसानवरतेहितुभ्यंत्तसंघकांतरेखायितवपुर्विधुमम् प्र
सभंयाहरयास्त्रीसभार्यांकिमपीन्द्रजालंहितम् तुभ्यकात् चरतद्विच्छिन्नेवचक्केस्यान्तःप
तितावाहितिधुमंदधात् अथचकालापात्रूपस्यचशाकस्यमध्येसंवत्सरस्यचषंस्यविधुमम
वरोदितितिविशेधच्छाया १४ प्रतिदीर्घयासरलयावहरंतोमधुधारयायिमणिकेलिकुंतल
म् भ्रमतःस्ववत्मनिदधेगनागुरोरवलम्बविद्रुमविलासयाहिता मणिमयेलीलावशाव
ज्ञावयस्यासरलयाहरतः पतितामधुधारयास्वर्गमार्गेसंचरतःकामस्यालम्बार्थमाधा
रार्थंविद्रुममयीप्रवालप्रकांतिविलासयाहितसज्ञावः कृतःमधुधाराबलेनकामस्यसर्वत्र
सार्वंसमवहितेत्यर्थः गुरुणाहेनभ्रमणेनसामर्थ्यंभावितम् १५ मदिरारसस्यविभ्रमतःप
रंवयंप्रणयामहेप्रकरवाङ्कचक्रमम् अपिपीयोनमोहितरुस्पामविद्वन्नाहिजमध्यजन्म
सखरसतया अतःपरमस्मादप्यनंतप्रकारवाङ्कचक्रमव्यक्तात्मसमतिवयंकिंप्रणयामहे

वर्णयामः अविस्मृतानि दीर्घाङ्गरावाचारयाहि तान्युयेद्विजदंता ब्राह्मणोक्तत्वमथ जन्मोत्प।
त्तिः ततस्तत्पदाजातनयेत्यर्थः रसज्ञया जिह्वाया अकारप्रश्लेषेणारसज्ञया स्वादानभिज्ञ।
या वयोन्नमादिर्वितः अपिविरोधोत्तवः नयामिति पाठे प्रतिपन्निगौरवं स्यात् १९ स्तव
पकानस्य सविधेयिकायिक प्रसवांकितं किमपिकापिशायनम् स्पृशतां वपुः सदसि पुष्प
पायिनां वततनत्वं शुभपरम्पराभवत् मधुपायिनां भ्रमराणां वत्ताश्रुयैतनत्वणात्।
शुभपरम्परामंगलपंक्तिः किमपार्थिवंत्यनतयाभवत् यतोसृत्वपद्मस्यानिकटे अधिकतरपु।
ष्पैः प्राणितम् मधुस्पृशतां पद्मपुष्पमदिरादिपरिमलास्वादलाभात् शुभपरम्पराप्रा।
प्तिः २० दीर्घिताः स्तनस्तवकशालिनी प्रानेरवलम्ब्य मंजुतरगीतिकेणेषु मधुपतमावरि
तवतत्पप्रख्येन तरुणेषु भृंगशतेन सार्धं कंवत्रः स्तनाय वभ्रमरान् गुणाणान् स्तवकास्तैः शो।
भिता दीर्घिता अवलम्ब्य मधुरगीतकेलिषु लीलास्तथा मधुमथ्यपुष्पारसस्पृता त्यवाति
तद्भावं ऊर्ध्वं न्यूनतरुणेषु भृंगशतं तवत्रसार्थकं सकलेषु वृक्षेषु पद्मप्रसिद्धिमगमत् भृंग
शहस्पाहिमावष्यौ प्रसि कौकार्मी भ्रमर स्वत वकामिनां तरुणानां भृंगनामासीत् उदाह

श्री
व. टी.
१२
13

मधुपानादिष्यमिंतानासर्वांश्यप्रातिपादकोभंगणाद्भूष्प्रासीत्. सार्थंकामित्यस्थायंविभक्तोत्पथ
यीभावः ११ परिपीयमानमदिरोन्मेलीलयाद्गतसाद्रेमानरजसोमरगोदृशाम् वदनाध
नाविविक्षुरंतरंभरात्मशरीरराग रसानिरेराद्व सशारोरामृतोरागरसप्रवाहास्वमगी।
दृशाम्रुद्रं मुखमार्गेण विविक्षुः परिपीयमानयमदिरोन्मूग्वः तदाजनेयतोद्गतं विगलि
तसाद्रैमानपवरजोयैः मद्यपानेनमानेनष्टेस्त्रियः सरागाजाताइत्यर्थः ११ नतपाम।
उत्पलवलयणोमुखाः युतंवलमानमग्रकरभाजिउत्तले सुततनोन्मुखोमरतरुवेरुपेयुषो
व्यथितप्रहातेणमिवांतिकेमधु पानायेमुपेयुषाः स्त्रीमुखेंदोमधुप्रहतेणमिववक्रे
यतोननहेमकारिकायाचापांतंनवचकेआवतेमानेमहतःप्रहतेणउन्नम् २ः ललना।
ननायहतसंगसंगलनत्यचनहारहृदयकमनोहरास्थेतिः वचकांतरागतवनोनदाम्बलां
बउलेनबालसहकारसंहाते ललनानांस्त्रीणामाननानाग्रेहनसंगंप्रविष्टेनदनमद्रव
णात्संगलान्निपततत्यचनेमहावीर्येषु ज्ञारहरकंनेनमनोहरोवणावांतः पात्रमध्योस्य
तियेस्यास्यानवसहकारपंक्तिब उलेनसदपणभवत्. बउलस्याहिस्त्रीगण्डूषेणसोगन्ध्यं

वेपथुकेनैवजायते सर्वं पष्पादितिभाष्यकारवचनात्व्यध्येन समासप्रतिषेधाभावः २१ क
रवीनापिहृचरनाविपारलस्मरगन्यासिन्युरमदक्षरामिव मदिरांसमेत्यवद्रुभृंगसंहति
निपपौस्फुरन्मधुरगीतानिक्कनम् समेत्यसंयुज्यभृंगसंहतिःभ्रमरमालाकामिपंक्तिस्फु
रन्मधुरोगीतानिक्कणोयस्यैवंकृत्वामदिरांपपौ अतःसम्भाव्यतेकरेणुरेवीनापिहृसिंदर
त्तस्यचरनातयाविपारलोयामदनमदहस्तोनस्ययामदस्तस्यक्षराप्रवाहस्तामिव २२
वेपथुकःसपौतिसमयेयुयोषितांबहिरणुपीमक्तमधुपीवरोरुवत्न् गरुडतनकराग्रपरिमर्दवे
कृतश्रूयमानचर्मकणसंगवानिव सपौतिसम्भूयपानेनतत्समयेबाहिरापेकारेकातोनि
पतनसमयेपारंवोलोकणवाह्यहिहृतनमधुकणस्पृष्टाकोभूत गरुडयन्तुकराग्रेयुयोषित्वा
णस्तस्यपरिमर्दस्तेनवेकृतंप्रकृतिश्रूयपावस्तेनश्रूयमानोचर्मकणसगोविद्यतेयस्यस
इव २३ वदनेविपान्मरगाहपांस्तुराभरःशुशुभेग्रसंगीवनभृंगसंहतिः श्रथरामरनासव
रसाद्भृतेतणश्रपयापुरोरुत्वपरंवहान्निव श्रयसंगिनोपुरावातिनीवनाभृंगसंनानेयत्रै
वेष्टोणामासंविपांडुराभराभावप्रवेष्णावसरेश्रथरामरतनमेवासवरसाद्भूतमपूर्वमचरास

श्री॰
व॰ टी॰
१४
15

त्स्यैतत्णं तेन त्वया पुरोभुवि परं वक्राक्षादनपदं वहन्निव शुभ्रशुभ्रे स्वधयामरतामित्यर्थः वसा
नम् अमरतामिवेत्यमरतामिति वोपमानादृदोषः न्यूनगुणेनाप्यासवेनाधरामृतस्य दूषणे
सजातीयत्वप्रतिपन्नत्वम् सजातीयाधिकगुणदर्पेनालज्जमानपरस्त्वतमधिकगुणद
र्पेनालसुखवेपरलेव हति प्रविशति २४ परिपीतसर्वं माद्विरावसोप्युह्योगणशुभ्रयाकन
कपोलकुंतलः परिपूर्णेन त्वाविरमान्निजाधरद्युतिसंलवोनस्वाविरंध्यशुभ्रत्वात् परिपीतो
न्निपीतः सर्वः समस्तो माद्विरावसः पीयुषरसोयस्मात्सोपिवलनकमयः कोलिकुंतलः क्रोञ
वणाकः प्रथमर्थान्माद्विरयापरिपूर्णं इत्यतोगणशुभ्रयया स्वविरं नध्यशुभ्रत्वात् इत्यर्थः यतो
विरमन्निवर्तमानोपिनिजधरद्युतिसंलवो यस्य उद्दृप्रभासंगान्माद्विराधोत्याशुभ्रययाव
क्वोनत्यक्त इत्यर्थः २५ प्रतिबिम्बपत्त्वथमसमापरत्वलप्रतिमलतां मधुनिलोवनरुयम्
स्वरशांतदेवचरमानश्रोणिमक्रमपोथ्यतत्रप्रावस्येरवध्यत मध्येप्रतिबिम्बितंयन्नेत्रद्वयं।
प्रथममर्थान्मध्यांतिवोधोतस्योत्पलस्यस्वधीमापतदृष्यान्मयपानात्क्रमेणवरमानः श्रो
णिमालोहितत्वंतच्छपयेदपितेवृंडम् मदवशाद्घूर्णनेत्रद्वयेवलौमवेपरभागाभावाश्चिरेल

ज्ञातामित्यर्थः स्त्रीणां मुद्दंशं प्रविशन्मधुकामस्येवाहरणं वहरणं दैवतनमस्त्रामिवावभीयतो मु
खराद्विरेफास्ते घाराणांतं तरुतते नाभिमंत्रितं तद्भूतसंस्कारं तथा रुह्यमानस्य खेडुनेति र
गेलास्येति येस्य मानहरामित्यर्थः मद्यपीते मानत्यागमापण्णो वाहरणात्रवेनोन्मीलितम्
क्षत्रवमंत्रितं भवति २९ मेखराद्विरेफवाणां ताभिमंत्रितं रुह्यमानं खेडुनानिरंगेलास्येति मे
दनस्य वाहरणामिवास्त्रमावभीयत हृद्यं विशन्मधुविभ्रमयवलक्षणाम् २२ नवहालयास्तत नवो
गमनस्मां प्रतिकामिनीभुवस्थलीभुवमस्यातिम् नटन्ग्रहेणा चरनो हि दोहिनां कुनसामरस्य
मयसंविड्म्भः नवा हया हाला मदिरा तया हतभूतया स्त्रियः सपत्नीभुवस्थलीभुवसम
स्यातिमगमत् सा लीवत्सपत्नी रपणामित्यर्थः नटन् ग्रहेण मदिराप्रसादेन सामरस्यं पा
नकरसवदनेकस्यैकात्म तन्मयीसंविद्विनीयप्रणात इह्रमोदोहिनां कुनभवति २८ प्रण
मंदथा वपत्रापिप्सतां यतो भुवमेवमोहपण्यमभमत्नतामिव हरुवेमदस्पवभूविभ्रमेकभूति
तिमध्यमेवगातिरेणावलक्षणाम् पण्यमं किंचिन्मद्यपाने स्त्रियोपभ्रांपिल्लुतालजां यतो यद
धुसुरममतिमद्यपाने वमोहपण्यमयन्नतामिवयदधुरनपणावलक्षणां मदस्य सम्बात्यनीम

श्री
व॰ टी॰
२५
15

ध्यमेव नायिकात्वान् वा तिबद्धगतिः ननु चेयं तोबद्धविलासैकास्पदम् २५ प्रथितं कुन्तलं तिलकि
तं च समस्तानां मधुमालतीमुकुलकैरलङ्कृतं प्रतिमाधुर्याकपरिलम्भलोभतः कृतसान्निध्या
नामिव नारकाकुलम् मालतीकुसुमलेखिलकवाहतसान्निध्यानामिव लतितम् कुन्तलाश्रि
तं मधुजनेन प्रतिबिम्बवंशालिंगनलोभा नानागणैः कृतसान्निध्यानामिव लाहितम् एतेन
मधुनस्तवकं स्तवितम् २ः प्रसरत्स्वमतस्तुतिविशेषपोषितः पुरयोर्मनोनां सकुलतां विद्यमेव
तो प्रतिमेघपत्मलदृष्टां दृष्टोहत्रातसान्निमेघतामिव हालिप्रियानयनं हालिप्रियामदे
रा प्रतिमेघपत्मलदृष्टां नाकिस्त्रीणां समवान्यमन्योहर्षोसान्निमेघतामिव हर्षादनयन् य
तः प्रसरतः सोल्लासस्वमतस्तुतिविशेषस्य पोषितोवर्धनान्तर्दृष्टिपुरयोः किं विनस्यकुलस्या
वे सम्पादयन्तीमदहृशोर्नानाश्रमवन्नित्यं प्रच्छः तितिमेघस्यान्निमेघवक्करणाडन्म्पाह प्रयोगः ॥ २१
प्रियपार्श्वावासवविलासयहृनादयिरोपितोबद्धलक्ष्मन्तुदः पदम् विरमावकान्ततरुणः
लदंतिकान्तदनन्तरं कुरवकस्पर्शोहदम् भवासवेन गण्डूषरूपेण विलासैर्हेतुभिः यह
नेनस्यान्प्रियायाबद्धलक्ष्मलवदानं संप्रापितः तरुणः तदनन्तरं तदन्तिकात्प्रियानिवर्त्तयन्

उरवक्षस्तटोहृदं स्तनालिंगनरूपं कांक्षितवान् ॥ २२ ॥ पाणिना: कलां परिगतां सखीं स्वरापूरित ॥
प्रसारितऊरुसमानतावहत् । अथ रोप्यमाणविशेषबोधनलेतां गामेतां स्फुरद्गामिव पृच्छप ।
त्रिणः सखीणां देव स्त्रीणां स्वरापूरितोथ प्रसारितऊरुसमां सपृच्छां वेङ्कलां कामेन प्रकटं वं ।
प्राप्तेतां सन्धीयमान प्रारंभवलेतामिवावहत् सन्निवेशकार्यकरणाभ्यामन्वसितोथां न
न् । पृष्ठपार्श्वेण इति नाम प्रक्रान्तानुगुणम् ॥ २३ ॥ मदनप्रतापतपनोष्मावेशवशात् विष्वपा
टलमणिरिव ऊहे जयटेपरिस्फुरितनवीनमालतीमुकुलैर्विडम्बितविशुद्धमौक्तिकैः । मद-
नस्य प्रतापः स एव तपनो ऽर्कस्तस्योष्मावेशवशः संतापो य इव तेन कृताऽद्रवीभूतां विश्वसर्वे
यपाटलमणयः पद्मरागास्तेषां इवायप्रवाहाय कृतानि पद्मरागसमायामित्यर्थः । परि-
स्फुरितिमदिरायां नवैर्मालतीकुसुमलैर्विरचितम् । विडम्बितानि शुद्धानि मौक्तिकानि यैः पद्म-
रागेषु मौक्तिकैर्भाव्यमित्युक्तिसंगतिः ॥ २४ ॥ वदनप्रभालववजितस्वर्णोतगौरबलाः कलां वि
वकरुः परिस्फुरितेति यतनतन्नामण्डलमालतीमिष्यात् वनस्थधाः सवनिवेशासिद्धये श्रुव
जितस्य वंशस्य कलामालतीव्याजात् स्त्रियोऽनूनं विविक्तिषुः । तस्य वंशस्य सुधारसस्य सा प्यां ।

महेशायां निवेशात्तासिद्धये मालतीयोगां महेशायाः रसः स्वथासमो भूदित्यर्थः २५ सदस-
द्विकल्पकलनापहारिणो मधुनः स्मरणोन्निद्रेकपालिनः वर्तमानवाद्रुववरसः कलस्व
रैरलयः प्रदाहेणमिव प्रतीतान्येरे सदसतोर्हितान्हितेन नष्टणां विकल्पकलनां विचारयहण
मपहरतः तथा स्मरणोपानिवाहिजयरहस्यं तत्र तयावैकपाणालतेन तस्य मधुनः प्रदाहे-
णमिव भ्रमराद्यङ्कः मधुरशाद्वैः स्वातिकराः पुष्पापुष्परूपानिर्थां रणो ज्ञातो पानिवेदो गुरोस्व
रोधाः स्वातिनि एवं प्रदाहेणज्ञवंति २९ वरितं यजे हेवतपानगोहेका स्वविरप्रभूक्रमपि
तस्यमस्मनः ललनानानाम्बुजकदम्बके तदाध्यतानिहेतुनवमधुद्वयोन्मवम् विरगुरु
मपिबलेण स्वरितमापानगोष्ठीजितवनीयम्नोणां गुरुवपद्मेषु नवं मधुमयं मकरंदस्व
नष्ट्यान्सव मकार्षीत् बाह्मणापद्मे हेवमधुद्वयः कृतो न तु गुरुवपद्मेषु स्वापानगोष्ठा
नं तु रवपद्मेषु मधुद्वयः कृत इति ब्रह्मनिर्माणजयः केवलाम्बुजपदे मधुमकरंदः स्वाननाम्बु
जपदे मधुमयम् ३० स्वकरोम्भोजं नलगुपांतवर्तिनं स्मयनेष्वियं प्रातिविलोलवदनः प्रति
बिम्बितामधुनेदं नमण्डलीनवमालतीमुकुलभंगिमग्रहीत् स्वकरेणमोधनः जं नलग्न

शाकोयत्रैवंहातासमीपस्थंश्रियंप्रतिलीलयाविधेयत्वदर्शनेनवास्यनेहासेसातिमधुनि
प्रातिमितादर्पानपत्रिमालतीमकुलावाङ्क्षिनिप्रापत् ॥२८॥ श्रियमयामथ्यङ्गनपुष्पसंसह।
तिः श्रमराणलीवलवकलाकुलादधे हरभीतिभंगुरमृतेमनोभुवोजलदुर्गंगतगतसैन्यावि
भ्रमम् ॥ मयामथ्येऽहयंनायापुष्पपंक्तिस्तस्याभ्रमरपंक्तिरतनपक्षसकलकलासतीहरभी।
त्याभंगुराभग्नामातिस्माहसबुद्धिर्यस्यतस्यमनोभुवःकामस्यसमवान्धिनोजलदुर्गगतास्मै
न्यास्तेषांविडम्बिनिदधौनावनेआगतेनाविनेत्रोसंदर्पपुष्पकोत्तीतिजलदुर्गप्रविष्टस्यका
मकटकस्यभ्रांतिमयासीतगतंनपुष्पवासिनोभ्रमराश्चकुः ॥२९॥ विनिमज्जयोयसरितिश्रवे
स्योहरहव्यवाहदवगुव्यथांजहौ । च्यवमानपाणान्हविनस्मु। लिंगतानानङ्गपातवंतमीनि।
यत्रापिघटपदैः मयानयांनिमज्जनंकृतांकामोहरनेत्राग्निदाहव्यथांत्यक्तवान् ॥ पीथ
सरितस्समीपमार्गेभ्रमरैःच्यवमानाश्रांसःशाकुवयःकृष्णवर्णायेनतस्फु।लिंगाहरान।
लोगस्तत्रावोयहापिश्रामः दृश्यमानेनयत्रमज्जतेनजांगारैभ्रांतम् ॥३०॥ परिपाटलमधु
निमालतीकुलेबवलेविवलाटसितालिपालिनि अनीयकं।नलमस्थवंदंनरोस्मवविन

श्री
व. टी.
१२
17

भिन्नैरितिपर्येष्ठमः पारिपाटलैर्हेमवर्णेन तथा तपनीयकुण्डलस्य सवर्णेन वपुषा कसमयूखै
र्दन्तैरेव्यासेन या सितैर्भोगवर्णादान्तं तथा पामैरलिभिः श्यामलैर्नितान्तथा मालतीकुड्मलैः श्वेते
मधुनिकामनोविचित्रभिन्नैरितिभ्रान्तिजाता अस्मिन्निति वा पाठः ॥ ७१ ॥ कनककलिकाशुपरिका ।
पिपाणिनादधती स्ववक्त्रपतद्दासवस्कान्तिम् अतनोदाव्यडप्रायोबिम्बकोरर ॥ प्रसवस्य
कुसुमामपरार्कमण्डलम् वक्त्रोपनतौ स्ववस्वान्तिमेयथा रायस्या स्वकाशनांकलकालु
कांस्तुवर्णकर्णिकां पाणिनाकरेण परिदधती स्वहस्तेन कर्णिकां गृहीत्वापि एवं नीत्यर्थः का
ष्ववेडूर्यथैय कर्णशीमण्डलं तदन्तरे प्रसरन्तीं विशन्तीं स्वकुसुमामा यस्मात्तदर्कमण्डलं यथा तत्कु
सुमानीति एणाङ्गस्य इवविशन्तीत्यागमः काविन्नापूर्णं वेदस्वकुसुमायाः प्रवेशमकरोत् अपरार्क
मण्डलमित्येकपदं वा योजनम् अपरौ भिन्नगुणत्वं पूर्णं वेदस्वकुसुमायाः प्रवेशनात् स्तव
र्णकर्णिका स्वयं स्वकाल्पतोपमानम् मुखं वदस्य समयथा तस्य कुसुमायाः ॥ ७२ ॥ प्रतियातना
शौभातिमेचकोत्पलकृतपार्श्वाभिर्विनिहितामिवाद्य मधुभाजनेषु मरवारयोषितां न
वसंसर्गकलकसंकरः स्वराक्षियामयवकेनत्साभिनीलोत्पलपत्रपङ्क्तिभिः प्रति

बिम्बवंडेनवासस्संस्तरं तस्य पेतोबहवोयेकलंकालेखा संकरोयोगः कृतः उत्पलपत्रपंक्ति
यः कलंककबाडुल्यनाथ्यवसितः ५३ नवमानकोलिकिलिकिंविनाविनाश्रुतमासवे
नस्तरावामलोचना इत्युनेत्रनीलनलिनं विनिमेममुखमेववापिदायितस्पर्कतलम् ॥
नवायायापानकेलिलस्यांकिलाकिंविविनेनविभ्रमविशेषेणशोभितास्त्रीस्वमुखमेवचषक
मकरोत् यतोमयेननश्रुतं पूर्णेन त्वावित्तीर्णनेत्रोत्पलं भर्तारंरागवशात्मधुगाइइव पाययि
तवतोत्यर्थः ५४ स्रवहद्युःकुवलयाग्रकेसरैस्वपदवेवेहतरागसंगमः परिचुम्बनान्
रंविलोमवक्रपीतंपानतैरिववसनाथमासवः इत्युरागाउत्पलकेसरव्याजेनसोकान्त
काःचुम्बनात्सवोवपदं नवलेः साहितावभौ ५५ मणिभाजनाग्रजवनिधानामपारस
विरुधः प्रथुबेरणवल्लघाम् करवीनापिहपारिपाटलस्मरांकुबकोयेमाणवरवीकरश्रवा
ममू रत्नवषके सातिजवंपततः स्वरारसम्पकणाः कोमलस्पर्शसिंहराहणयेवामद्दति
करकणास्ते वा विभ्रमंदधुः रत्नांशुभिररुणानस्तवनार्थं मणिग्रहणम्बू ५६ प्रतनोलिजा
लापिहितहालिंपयांविबधावरोधललनाव्यलोकयत् इववल्पमानविभवामनगेलं

श्री॰
वं॰ टी॰
१८
18

हालेमत्सरादेवकालिंदकन्यया स्वरांतःप्रसंगनाभ्रमरच्छादितांमहिरांयमुनयाहालेना
हेतुनामत्सराद्धवेनलभ्यमानोविभवोयस्यास्तामिवव्यलोकयत्यैप्रत्रासीत् नायभ्रमर
भरः किंत्वयमुनाप्रवाहएवेत्य --- त्यर्थः हलीहियमुनांदारितवान् अतस्तांस्थपाया.
यमुनायाविभवोलोपातिसंगतिः अथवाहलधरस्यमदिरायांयमुनावाप्रियातोयमु
नायाहालिनिमत्सरोहालिप्रियेतिसाहचर्यम् अवगाथललनेतिवसाभिप्रायम् स्वच्छर
हितमपत्नीछद्दैर्ष्यंनसंभावयति ४७ समममेघप्रोवाधाविप्रोघइत्यलेमदिरामसंस्तलियतं
मनोभवः अरेलालिपंक्तिकलयासितेनतरैहरगौरिवाद्विभिराहतेवयत् सएवंममशो
वयीविशोघोनित्यभेद इत्येवंनूनंकामोमदिरामसंस्तअरेलभ्रमरपंक्तिव्याजेनकलस
पैरिवरातितुकामैमदिरायदाहनातिधानस्यसपैरतोस्वरगौरित्युक्तम् ४८ अवसौरभ
भ्रमदालिप्रभावतोदर्पणनच्छदोभजादिवांजनाजेनम् मधुनारुणेम्रगादप्रांविलोवनेय
यत्रखसांद्रमदिरांद्रनामिव अवसौरभेणभ्रमतामलीनांप्रभावादर्पणच्छदेधृतांजना
जेनामिवप्रापत् मद्यपानेनरक्तेनेत्रेचवनंमदनेनरागद्रव्यविप्रोघणांद्रनामिवप्रापतः ४९

अथ तावयोर्मधुमदेन गण्डयोः प्रविलुप्यमानपरभागविभ्रमम्‌ अधरोष्ठलोहितकंड।
लेख्यथा स्मरणः अतोकनककर्णिकोत्रियः ततो मधुपानमदेनारुणयोः कपोलयोर्वि
वयेगतपरभागं पद्मरागकुण्डलं कर्णे त्रिवार्यं स्त्रियाः कर्णे स्वर्णकर्णिकामण्यां त्वपरभा
गार्थं रमणोकरोत्‌ ५० हठचुम्ब्यमानवदनाविलासिभिर्ललनास्तदामदनलघुहृदयः
मधुमध्याविम्बेनानिपीतप्रीतरुजन्यश्रीन्ययोगतस्वावकाम्पिरे हठेन किंविलजावषाः
तुम्बितनुल्ल्योतपववकामयोगपीहृत हृशोरामाः सात्विकभावावकाम्पिरेनः संभाव्यतेम।
धमध्ये एवं बिम्बेनोत्तिपीतोयः प्रीतरुकवंदरत्तस्पतनन्मूर्तिं त्ततुश्रोन्ययोगादेवतन्न
हत्त्वंवाव्यात्प्रियम्‌ ५१ तरुणाः प्रुरःपरिविततानवातसुसंमदहूर्णेनाकुलितकेलिवा।
ससाम्‌ अपियं मनोरथगतेरगोचरं तदवाप्रुरीतितनुमधीरवधूवाम्‌ प्रोवतेमानास्त
रुणाः परिविनावलभाः स्त्रीणां सम्बन्धि तदीहितमापुः नदप्रपात्रितरुण्यः यन्मनोरथ।
गतेरगोचरं मनोरथानां अपियत्रनाप्रास्नुवंतीत्यर्थः यतोनवमुतत्रस्तसतोलसतनासदेन
हृणेनंधमणेनाकुलितानि स्वस्यानाम्बुलितानिवासांसियासाम्‌ ५२ कादम्बरीऊह

श्री॰
व॰टी॰
११
१७

रसंगीतऊरंगभंगीतिभृंगाऊरंगकष्टणामाणांऊंनलेख कामप्रतापदहनद्रुतसांध्यवंशबिम्बोप
मायितस्तुधावससामरस्यम् मरगाढष्णंरत्नवघकेषुकाटस्त्रीमादिरास्वधास्ससप्तसामरस्य
साम्यमधिततधारयत् कामस्यप्रतापदहनेनद्रुतोविलीनोतः सान्ध्यसंध्याकालभवशु
डविम्बस्तेनोपमायस्याः नेयमादिराविंशप्रतापानिगलितः वडेयतोत्रप्रमरख्याजेनाक
म्पयोस्ति प्रतपवस्तुधास्वादेप्ष्यः ५३ देवीहृयंभगवतोगुवस्तुप्रसन्नानत्राजानिहितेयन्त
कंडितेप्रसन्ना यद्वैभवातदृप्फमपिप्रतिमुख्यमानंतोसुश्रवोन्जनगरुड्हेठतुम्बनेन नू
नंप्रसन्नात्तदाभगवतोनहुणोभुस्वयमप्राथ्येनयाप्रसन्नाजातायस्यावैभवात्स्वसाद्माहा
त्म्यात दृप्फमपिमानंस्वियोहत्वतुम्बनेनतान्तुनोनुजगरुड्ः प्रनुमरहोनवतः पाहितोभि
न्नेवापदम् ५४ वक्रेगतोवगोरेवस्ववलनेपदानोटह्याववेतासिवरागभरेषुपोवमाद्री
कस्तुपलदृशाग्नुपवीयमानेप्रेयोधरास्तनरससप्तुरस्परात्रम् माद्रींकंगोतन्नोसम्बल्य
मधंकादेस्त्रीणांगतोपंकमणोगोरिवाविवपदानोवरणानोशाह्यानोवस्ववलनेवक्रेस्त्री
णांटह्योववेनेवरागस्पलोहितस्यस्वेहस्वागस्यवभरेषुपोवप्रेयस्तानमधरारसस्पुरस्मर

तमग्रवर्त्तिनमुपनीयमानम् मद्यपानस्य पश्चाद्ग्रथमास्तस्य पानात् प्रथमास्तपाने
नवाग्रपेव स्खलनात् मनस्येव रागदर्शनात् ॥ ५५ ॥ निर्व्याजगण्डदृग्गोरोवद्गंनेव हंस्या।
भ्राम्यन्तश्च पाटलाविलोचनगण्डलेखम् कोपं विपत्तमधुपायनजायमानं तैव्यस्य शो
णगर्द्दशोन ग्रवा विवेद विपक्षः सपत्नी मधु पिबतः प्रयोजनं मधुपायिनं तेन जाय
मानं रामायाः कोपं तत्क्षणेनाजानात् यतः तैव्यस्य शोणः शोवायाः निर्व्याजमक्षोभिमंग
ण्डगोरः अस्य छवावः भ्रुवं भ्राम्यन्तश्च तथा पाटलाविलोचनगण्डलेखायस्तत्र हंस्याः
कोपप्रत्यायोग्यामिंलोगगण्डवदनताटीनोधर्मीणां साधारणत्वात् ॥ ५६ ॥ हृष्टाकाप्यग
मत्तसादपद्वीमपार्थितापि प्रियेण हैत्तप्रथमानमंत्तरपराकान्तप्रऊष्णाइनात् त
स्याः कावनसामरस्य स्तरणीनि लोचरोधावधूर्णितेभावविभागभाविरक्तरोत्तासामदो
पक्रमः मद्यपानात् एवं हृष्टापि तदन्नपार्थिता अप्रसादितापि कश्चिविल्लियेप्रसादमग
मत्त अपराहेतं विना प्राऊष्णऊपिनाकान्तमड्नोत् प्रतापयन् कान्तेन सहकलह
मकार्षीदित्यर्थः प्रथमानः प्रासेडोमंत्तः रोघायस्याः कावनरोघनाघराहेताप्रियावि

श्री॰
व॰ टी॰
२॰
२०

बव्यायां सामरस्य स्वर्णौस मरसात्मभागैस्तस्यैवं तां सां मदोपक्रमः तीव्रतारम्भे भावानां
कोपादीनां विभागं विभजनमाविरकरोत् ५७ रत्नं विनिहतकपोलफलकं गलत्स्रक्कैः
पाण्डुतां मीलितत्वां दृशोश्चावास्तमापत्स्व शौं काव्यस्व वंशक्रमः व्यन्तरवनजगाम गद्गदपरत्वा,
स च मौनाद्द्विशामित्वा सौदातिहृद्धिनोस्तगदृशां विदितमलल्मामद श्रान्तिहृद्धिनो मदात्वया
मदः तैव्यां विदितमलल्मा गलितावित्क्रोधत् पाण्डुतां गलत्कपोलफलकं गण्डाभोगो रत्नेव
मत्यजत् दृशोर्द्धौ चपलत्वमस्तमगमत् यतोमीलितत्वां प्राप्त पङ्कोवायामेरां गद्गदः पद
त्वासौ व्यक्तत्वं नागात् उत्तोमौनात् मदात्ययेन पाण्डुत्वस्यातिमीलनस्य मौनस्य चोत्पा
दनादन्ये चपलत्वमवचनगद्गदत्वादीनि मदाविक्रान्तिगलितानीत्यर्थः ५८ पंचभिः कु
लकम् क्रीडाकुरंगकहृतेन ममांकदं तं वेद दामि दायितानननिर्जितोपि नन्नेकवा
रितामितश्च चक्रान्तरेणकारागृहं चक्रकमेवावि धावियास्ये दायितानानेनमइमणस्तुवे
नानिर्जितोपि त्वं क्रीडाकुरंगक इति कृत्वा रणेन तदृणम् उत्संगमंगमभवेत्तदहासितत्वत
तच्चक्रान्तरेणान्येनाप्येनव चक्रेन कवारितं बद्ध चक्रमेव कारागृहं कारिष्ये यस्मात्

तोषु प्रत्युज्यमाने न ददाति स कारागृहे स्थाप्यते ५५ किं तेक स्मौव पृथिवि पृच्छको न्न ड्डपोा भूमिम
ध्ये क्रीडा बाहुत्र रण मसमूह तत्र ऊर्वन्तः श्रावं रीश ग्राया त्येन त्र नु नवकथ्येकार मास्मिन्नवस्मा
द्धि मध्ये त्र मधोफलल त्ठ साधे मज्जनस्यान्नाथ्येत्वम् हे श्रावं रीपाविला सानु गुणमा मंत्रणम् व
घकेन नड्डा डडनाये षीभूमे योमधुत्ते रंगास्तन्मध्ये क्रीडयाबाहुत्रर एं पारगमथ्या ऊर्वेत
स्ते किं वपुर्वि कम्पः श्रव दीक्ष स परैः क्रीडायेन मारव्यु स्पवा जलमध्ये कस्या युक्ताः नव्वी
फलमवुला न स्याल त्व त्व केन व बिम्बम् स्मिं मधुनि मज्जन स प्र डन स्यान्नाथ्ये त्वं समधु स्वेव
कथ्यं कार मक स्माद्धेतो विना याति ९· त्वं राजनं द्विजजनं नेभजसे तानि सगोत्र दत्वान्व यस्व व
भवां प्रथमः श्रणेता तद्युज्यते न व पापांक कथ्यं विलाप स्वर्क्षे हु षीभू व घ के भु न वा व गा·
हः द्विजानां न दत्त्वाणां ब्राह्मणानां वजने राजनाम ग्रव त्वं तेन सगो द्वज से नथा दयऊल·
स प्रथमो जनकः त्वम् तत्र स्माडाके हु षीय वोवपीन मघायेषी भुव घ काल हुवगाहः·
स्वानेन तक्कव्य युक्तः ९१ परिहर वत्तो र ऊरंग के नो मम व घ केत्व मधो स्वरो द्विजानाम् परि
णतमधु सौर भेन्न ग स्फांत वायेन यष्या त्रि दण्ड भे यो ग्भ घं ते द्विजानां न दत्वाणं वत्व मधो स्व

श्री
वं टी
२१
२१

रः ममवचकं पानपात्रं परिहरेनोहरं गच्छेत्यर्थः परिणतं संख्यांत्यं मधुसौरभं यस्तत्तामिवं कान्ये
देववंयोजनपुषांयनिंदां यथ्यानऊवाति ९२ स्तनंगफः परिसरलसत्प्राणनाथांकपालीलीलालो
लालसनतखपुलैःखपुलोखयंत्यः तैख्यव्यावल्गानततरलितापांगरंगात्तुकदातामध्येपुप्रति
मितमिति स्वैरमेणांकमूर्धः परिसरे तनिकटे लसंतो ये प्राणनाथास्तेषां स्तनगामंकपालीमालिं
गनं तत्र लोलालम्पटालालसनतरां वपुलैः खायसैवं ह्रतास्वैरांते संकोचं मध्यमध्येप्रतिबिम्बितं तं व
इंताः स्वियपवमूर्धः उद्वेल्लवद्भुहनं विदधते याः तातथा तैख्येणव्यावल्गानेनभ्रमणेन ततरलिता
पांगाः स्वपलाः कृताः यपांगा हृद्गंगतास्त्वपुरंगतः स्फुरं तत्कदादातायासाम् ९३ तिरवाधिमधुगाहीगौ
खादध्यगच्छान्नितिकातेननतरुएणः पोणतामानने प्रलभनतपरभागं येन तासां सरजं प्रव
णउत्कलये भ्याप्याशुनेत्रविभागः इत्येवं तिरवधियन्मधुगाहीसौहृवं पानक्रोडाहृद्यं तत
स्माडेनोः कांतेनसर्वासां तरुएणोन्नुवेपुरागंप्राप्तः रजं रजःसम्पाद्यमानः तासांवकदातःक
णोत्पलेभ्यः सकाशात्परभागं येनालभत यथा प्राप्नुवन् येन रजःप्राप्तिरितिवायोजना ९४
येनाग रगफलखेएडपुटे रपीण्यं ञ्यानन्तामधुविलासरसाद्यवानः तस्मात्केलाधरदल

साविविच्यमानेनेतत्प्रत्युदाहरणमयुक्तमेव वक्तुः विलासरसाद्धेतोः नागरंगफलानां व
एणास्येव प्रशाति बहुकालैः कारणैर्गवानो गन्धानतनारामां मधुपोऽयम् पिबंनी प्रयुक्त
वेतः नाह्विचार्यमाणं द्वियोधररसप्रत्युदाहरणं प्रागेव वक्तुः अथ रसापेतयानागरंग
दलमधुनोन्नगुणत्वात् एकांगविकलोऽहि प्रत्युदाहरणं भवति स्वादेवैकांगम् १५ का
प्यास्तास्तिमिनैव नवत्वकृतकार्तैर्व्यतणास्नवणा नत्कांतोऽपि परापुरुषसंभाविगलात्रैः शाव
शंकालत्वम् नाम्नाविर्भवदुद्भूतकथमपि त्वीवासितोवेत्य हंत्व्यस्यैवंकृतवांपरीक्षणमिति
ज्ञाकोपमंतव्यधात् हा तं कमभिनीतेयत्नतैर्वंतस्पदाणमासूत्रणप्रहवनंतत्स्मात्का
पोस्तिमितानि संदेवासीत् विगलत्रपगतः गतेः पोषः शंकालवोत्थानस्मान्मयंयत्रैवंकृ
तातीवत्वेनतुस्यानि स्वनतनगावगमात् नत्कांतोऽपि परामभुम्बत् अथ तीव त्वस्य नाति
कतादाविर्भवत्पुरुनाकृत्यस्पास्तां सतत्वांतोपमंतं विगतेर्ष्यामेवंव्यधात् अहं त्वपि
गीतणमेवमतयाप्रनाकृतवान् नेतीवासितोवेति १६ इत्थं तास्तांविलासालसवल्ल
वकरोत्सगमं संगीपानै प्रातेषु पापुण्यितासमनमथरदलाप्रातदंष्णावदंष्टोः पायंपायं

श्री
व॰टी॰
२२
22

निपीतेमधानिमधुरतायांगके ह्यावितसीत्नांवक्तं पीयूषवापेसदृशसिनकनवोप्येतेपाणिरस्य
मुग्धस्य विलासैहैतुभिरलसंभ्रुकुन्तावलिनानुयांपितानिकरोत्संगसंगीनिहस्तमध्यस्था
निपात्राणिवदकायदेवंकृतनाथरदलप्रामस्पर्शनाः चुम्बनान्येवावदृष्णालेस्तनप्राणशा
मधुपापाययेतामधूनिपीतापीतानिपीतेसतितासानतथुगावेषयामधुरताकांतिता।
सीत्नांवांतिंवक्तं पीयूषवापेसदृशसिकामसभायामधुमत्रोपिपाणिडत्यदशंवक्तं वटकेने
तिवागगोचरशोभाना तामेजायतेत्यर्थः ६१ पुलकोच्छेदसान्द्रविहृतानिरवाधियकेति
रागानुबंधः प्रोद्यत्स्तनांसांशविषयणावेदयामरगरदशामासाग्रांविभ्रमेन प्रत्यंगलव्धसंगः प
ठपल्लवकन्ननोमौलदुग्धलोललनेत्रात्कासुकेप्रागवामनाथरदलयदनोनिहेतेरंतरगाः प्रेक्ष
पुपद्मावियांसतिंसंगपुलकम् तथाविहृतः प्रकाशितोनिरवाधिरनेतावनतारागस्या
णलक्षणानुबंधः प्रहृतिर्येनतासांमाधायमुदरंप्रविषणप्रत्यंगलव्धसंगःसर्वनाडीव्यापि
तान प्राक एवंमेवावामानाथरदलयदनाञ्जेहपल्लवयोगोयेनसप्रीडः पुरस्तादेवस्वीरे।
मांवथारिणीः संज्ञवसुपलनेत्रानिद्रृतेः स्मरवसांतरंगाः प्रत्यासन्नासुकेप्रथममधूनिसमा

सोऽन्नाकाम्बुकव्यवहारावगतिः तत्पदेषु छोरौकामे सन्निः रागोऽभिषङ्गः आशायोऽभिप्रायः
प्रसंगलब्धसंगः सर्वांगालिंगनात् मेलन्नेत्रनेत्रन्तं श्रमवपणात् एतेन वक्ष्यमाणार्थोप ते
पः कृत इति भद्रम् ९८ इति श्रीपंडितनोनराजसुतजोनराजविरचितायां पानकेलिव
र्णनो नाम षोडशः सर्गः समाप्तः ॥ तां वारुणीपरिमलानुचराङ्घ्रिरेफकोलाहलाकुलित
नूपुरमञ्जुशिंजाः स्वं वासवेश्मविविशुर्मदघूर्णमानप्राणेशपाणिनिहिताग्रकरास्त।
रुण्यः मदनेन घूर्णमाना उग्रसंत्यताः प्राणेशाः प्रियास्तेषु पाणिषु न्यस्ता अग्रकरा यासां
ता दयितदत्तहस्ता इत्यर्थः तास्तरुण्यः स्वं लीलागृहं विविशुः अन्तर्वारुण्याः सुरायाः परि
मलेनानुचराः संलग्ना अंघ्रिरेफास्तेषां कोलाहलेनाकुलितानां संसादियोकृतानां नूपुरमंजु।
शिंजा मंजीरमधुरशब्दा यासां ताः प्राणेशसान्निध्यावपि तरुणीनां कान्तं वप्रसत्यमानेव स्व।
ति प्राधान्यात् एवमुत्तरत्र सार्धं प्रियैरिति व्याख्येयम् १ सांद्रोपकारकुसुमप्रकरोत्तरंगको
णे प्राग्रे: प्रथममेव मनोभवेन सार्धं प्रियैर्वनिताः स्वविलासमासाद्य केलिप्रायणीयनले
निषेदुः सांद्रोऽविरलो य उपकारकुसुमप्रकरश्चास्तरणपुष्पसमूहस्तस्मिन् तरंगप्रायास्तत्र।

श्री॰
व॰ यी॰
२२
23

मत्तपवसथमंतासांप्रवेशमार्गेवकामेनशरैः पूरितमिवातिमलीलागृहंप्राप्यक्रीडाया

ख्यायांताः प्रियैस्साकं निवेदुः २ स्निग्धातपणामणिमननंगभुजंगमेनातिमावृत्तंतिनवानि॰

त्वायिनोमिवाग्र वीनोतुरकटपटेरावितुस्वोलिदीपैर्विलासशयनोयतलानिरेजुः विरुद्धे

निकरेकेलथ्थंदीपायेषांतेवीनवस्वैलीलाशय्याःरेजुः अनःसम्भावयस्तपजरत्नाकामसपे

णशुन्नानवकंवुकोमिवबिधृतः केलिदीपस्यानीयाःपणामताःयः वीनवसुस्थानीयोयानि

मोकः ३ प्रक्रांतवेलहृरणोद्युपदृष्कपैवजस्तेऊरंगदृप्पंणरातिमंदिरेषु निदेहमानबद्धला

गुरुधूपपंजैस्तवासितनांप्रकातिरस्करणोनिवेशः प्रक्रांतमारवंवेलानामथांतोसम्ब

न्धिनांवस्त्राणांहरणंयेषुलीलागृहेषु निदेहमानस्यागुरुधूपमपर्वाणीभिरसितांशुकमथ्या

लिरस्कारिणापानिवेशोजातः ४ लीलागृहेविविहितानितवयेणनाभिरासीरधूमलहरीभह

देश्यहरमू मूर्त्तपाशुद्धहतेमपुवाल्भिपुनानिकेलिमुद्देलमानमथरसरुद्दमगनयेव वरसू

रोधकपूरधूमतरंगैर्हरमुन्नायकादितयानामन्मथरसरुद्दमगनयेवमूर्तपाभिपुनानिसौ

पुंसाः क्रीडामङवंन ५ मुग्धस्तसोरभसखोलिखवैस्वहृतगंडोपधानपटलैरवनतहृत्नल

म् सजीभवतु ॐ सुमवापरथ्यावषेषै स्वाक्षैरिवोन्मुखरनेमिभंगनानाम् सुमषलाः सौर
भसत्वानामलीनारवायै स्वेगं एव नूपे रूपधाने गं एव मसूर्येते प्रासिद्वेमू यो पाश्रयभू ने
त्तलं सं यष्टजे सजीभवं जयाथ्यं हतो योगस्य कामस्य रथस्य स्यावषोषैः सषाहै स्वाक्षैरिव ८
प्रोताहि वालिदलवेडकानि विभागाः सूत्रोविलेखरूपधानपयेष्टसूनानाम् जाम्बेडूमक
समयेबहुल स्पवर्गमंगेव हन्तरवपंवणरसवाणाः प्रोतानि स्वनान्याहेवालिदलवेट
कानिनागलनापर्णवेरकानिनैनैविभागाः सूत्रोवंणादिमध्यउपधानेषु रेजुः त्वरयायु
गपाद्वेडमनेकशरव्यवर्गबहुलत्पगणमंगोबिभ्रतः कामबाणास्व ७ लीलापवाराविषु
लोत्पलपलवाग्राममत्तालयो भवन भ्रमिभुजाग्रानिसंख विघामयतोरानिपनेरवाजेत्याव
ष्ठमात्नासिथेनवरवामिनवंागरताः लीलान्यास्वादि नान्तपकारोत्पलानां पलवाग्राणि
येत्तेमत्तालयोलीलागरहेषु जाग्रानिसजगाजे त्तावे घाम्यतः कामस्यगरहोनवरवालाः
पारोतास्व ८ प्राणेश्वराद्वे गुणबाहुलतोपधानलीलानिधणवष्टषाणगुप्तरिप्रियानामस्र
न्योत्तरीयचयनामदनात्तयेव तेनेविनानकमाणिप्रसरनैर्मसूत्रैः प्रियाणांद्वेगुणाभुजल

श्री
व॰ टी॰
२४
24

नाप्यवोपधानं न च लीलार्थं निषण्णानां स्त्रीणां मणिपरिवेतानरत्नांशुभिः हन्तरीयां न रक्षादनं
कामास्तयेवहृतम् ९ कान्तेषु कंचुकविमोचनतं च करे ष्वध्यनाबभौ ऊवनतरी वकुले तणानां
नवमल्लिकाकुसुमयन्नु घेट्यतीक घावभाणाय वणपक पारीव मिवाणु दंडैः त्रियेषु वक्षहरण
सत्तेषु ध्यनाः स्त्रीणां स्तनन तटीब भौतना कालहक्षुसुयन्नु घेका मायपराख्यातं रात्रिमेंदंयतीव
दृष्ट्वा बभाणायेत्यभिधानं सामिप्रायम् स्तनद्वयवांत्या कामो विलासिनो जितवानित्य
र्थः १० निष्पीडितं स्तनभरेण भुजाङ्कबन्धबन्धुसहेल हृतकाञ्चिहतद्वयहेव निष्ठं व्यकेन्दु
कमनथां विगतलोचना भिस्तनभरेण पटमवलम्बनं कान्तलोकः निष्पीडितो मरालिङ्गितः स्तनभरो
येन तथा हृस्फस्य बाहुबन्धनस्यालिङ्गनस्य बन्धुं तथा सहेलहृतः क एव ग्रहो येन नवकंचुके
निवीयं स्त्रीभिः स्तनभरपीडनादेस्तनकमेण स्यान्तेरियवगेः हृतः कंचुकेऽपि निवारिते स्तनमंद
हिके त्रियाप्रधुरित्यर्थः ११ चामीकरस्तम्भहृह रुहमलभूमिकासु हृष्टं कुचद्वयमधीरविलोचना
नाम् अधादनं गगस्तनारकनतेन नायशंकुं कंचुकं जवनिकाभ्रमणाव कार चामीकराणि सौव
र्णोत्यष्टहरुहत करमलानि कमलमञ्जलानि येषां भूमिकासु हृपग्रहणे कुहुकांवेश्मानत्त्री ।

णांस्तनद्वयंकामरसप्रवणारंवं तस्यनंतरं नानाविहृतमपिजवनिकासदृशंकंचुकंपुरस्ता
द्वारयत् गृहीतं तन्नतस्यभूमिकस्यजवनिकापसारणमुचितम् ८२ केलिप्रदीपलतिका।
प्रतियातनाभिनिच्छिद्रुकाः ऊवध्रुवोवध्दरंगनानाम् कंदर्पभूभुजिमनोभुवनंप्रविष्टेसी।
मंतितास्ववहिरणमयवेत्रदण्डैः कंचुकराहिताः स्त्रीणांस्तनप्रदेशानैर्मल्यालीलादीपप्रते
बिम्बैः वध्वः स्तनः संभाव्यतेकामभूपतोवितराजधानींप्रविष्टसतिस्वर्णवेत्रैः पार्श्व।
द्वयसन्निधानात्रद्विधाविभक्ताइवराज्ञोवराजधानीप्रवेशावसरेपार्श्वद्वयेवेत्रदण्डानां
सन्निधापनावितः ८३ ग्रन्थिंस्यकंचुकमयंसिचयेनपीड्यनेविडपतोनवद्युवैच्छुविविदार
यद्भिः नीरन्ध्रपीतनरसाऊवध्वः पुरस्तात्कोपारुणैवद्युवामिदृष्टग्ध्रोवधूनाम् नीरन्ध्रो
वनः पीननरसः ऊंऊमांगराभोयस्याः साऊवधूः कोपारुणैवद्युवामिदंष्ट्राकोपकारणं।
माहकंचुकवस्त्रेयन्नानेविडपतोबलेनपीडयिताऊवध्रुवनवोग्रैर्विदारयद्भिः पारप
द्भिः यस्यवस्त्रहरणादिकंक्रियतेसरोषेणगृह्णाणोभवति ८४ सत्योल्पपल्लवदृशांतद
वेल्पतंत्रंस्मेराननानापितनकरंपानकेनिरीयुः तत्कपंजोवलसमीरविधूयमानोदीपोपिति

श्री
व॰टी॰
२५
25

जिंगामिव तामिवावलम्बे तन्नेत्रं तनुमंदां देकं दृष्ट्वा सख्यः परिचारिकाः स्मेरेषु सहासेषु आ
ननेष्वर्पितकरं लज्जाभयासंगोपनार्थं न्यस्तहस्तोनिजेगूढः तासां सखीनां कपोलं वलस्स
मीरेणाविधूयमानः कम्पमानो दीपोनिगीच्छकामतामिवाश्रयत् तथा ताभिः क्रीडारथ्याय
ध्यानेनैव तनानामपिलज्जाजायते इति भावः अपिशाह्यान्नकेवलं सख्यो यावत् शृंगारोरी॰
पनोपयोगपोदीपोपि २५ तमोत्तिमंत्र गुरवः परिवेषयंतीं कंदर्पं प्रोवधिसनाम्भितितम्ब
बिम्बम् हस्तलोरगीमिव ततो गुडिः तिप्रियायाः काञ्चिन्मसारं रघानाद्गजमावकथं कंदर्पं
सप्रोवधिहेमकुम्भस्य सनाभिसदृशानि तम्बं वेष्टयंतीं समारंरघानामरकतमेखलापव॰
त्तेनाकाञ्चिदावकबोहृदवान् विरं तमोत्ते लीलाकथैव मंत्रस्तेनैव गुरुवरः हैमवर्णां॰
भांहस्तफालिनीमिव अन्यस्वगानडंमेवपठं हेमवरस्यां फलिनीमाकथंति २६ कांचीह
दापसरणाय करे प्रियेण न्यस्ते न्यदत्तदायें तात्रपयानिरोद्धुम् यत्पाणिपंकजमभूत्तस्स
रधृतेहस्तसंज्ञा प्रहृष्टानोरिव सैव परस्परस्य कांच्याघ्रपानयाहठेनबलेनापहरणार्थं प्रिये
णहस्ते न्यस्ते सतिकांचीरोढुं स्वीयस्वहस्तपद्मं यन्न्यस्तवतीसाकरन्यसनपरस्परस्यस्मरपव

धृतेनतस्याहरस्य संज्ञायथेंगितयागोपनीयोयोर्थः प्रकाश्यते तस्य हानिरिवाभूत् तेनैवकाम
उद्दीपोत्पत्तेः १७ वस्त्रेहरत्स्वविजनेष्ववारित्रचौरलीलेषु दूलमबला नवनस्थलानाम्
वीत्य प्रबोधसमयं रसपार्थिवस्य कांचीरवैः कलकलमौकलमाततान योषिन्नस्य वैभामनो
हराः प्रियास्तेषु स्त्रीजनसम्बन्धिवस्त्रं हरत्स्वनिवारयत्सु सत्सु रसपार्थिवस्य कामदेवस्य
प्रबोधयमेकाग्रतां वीत्य मेखलाविरावमकरोत् चौरेषु वस्त्रभयवशात् गुणीहरत्सरा।
तः प्रत्यवेवांदद्धापूत्कारः कस्याविडावितः १८ प्राणेश्वरेणावभसापप्ततोनरीयमेणीदृशो।
जघनबिम्बमपत्रपितस्तोः श्रयेस्रज नवनवद्युतिसंसक्तेनकस्याश्चन स्वायमिवावरणांत
राणे। प्रियेणावरापनीतवसने स्त्रियाजघनेनवनवकांति पट्टवयेणान्यानिवस्त्राणीव।
पर्यधात् यतोपत्रापितस्ताः सलज्जायाः १९ स्तम्भेनतिंदयानिपीडनाविलवानि शग्रव
पत्रविशेषाविस्खलितानि प्रेमाकुलं समचरन्नतनांगकानि सूनाकच्य वनामिथः परिरम्भ
नेषु सस्नेहमालिंगनेषु सूनाम गवानिस्तम्भेनलब्धनाशेनसात्विकेनभावेनहेतुना
कण्ठवनसंयुयुजिरेस्तब्धयोस्संयोजयितमप्यशक्यत्वात् रागवशात्निर्दयंनिविडंनिपी

श्री॰
क॰ टी॰
२९
26

अनेनाविज्ञातानिनिस्सहानि तथा प्रत्ययोनवोयेनवेपथुर्विशेषः कम्पाधिक्यं तेन विशृंख
लानि विसंस्थुलानि २० स्तनाविरिणांगुवातेभिः स्सह रागयोगात्प्राकसिद्धएव मनसोरविभा
गआसीत् स्तस्तनयोः स्पर्शपारैरिव हृष्टणते समतास्मिंक्षणेऽनुवपुषोरपिनोविभागः कान्त
कानांरामाभिस्सह मनसोरविभागोऽद्वैताभावः प्रागालिंगनात्पूर्वमेवाभिष्वंगात्सिद्धोन
तु साधितआसीत् तास्मिंक्षणेऽप्यालिंगनावसरेवपुषोरविभागोऽभेदोनदृष्टः तथानिविड
मालिंगितयोः शरीरयोरैकमिवाभूत् अतःसम्भावनेतकामशास्त्रैः समकस्स्तनयोःस्तन
योः हि नभवतिभेदः २१ रोमावल्यंशुकनन्तुयत्र भूतोपयुक्तस्तनांगारिणाः सुरतसंगमवीरगोष्ठी
म येषांसमंशेननरस्मरकंकपत्रैस्सुखकेपटं स्यादिवशुकवमंडलायैः रोमावल्यंशुकाइव
ननुयामिवकवचामिवबिभ्रतः तेषांशुकाः सुरतयुद्धेवीरभागयशः येषांकान्तकानांरूढ
यतीक्षणः कामशास्त्रैस्समंस्त्रीजनानांमण्डलाग्रेरापोपोपरोभागेः स्वस्वैस्वपटंवक्षेप्रवेशाः
हाताः वीरस्यवपुजगमनेप्राणानांविज्ञानांवत्सप्रवेशाः २२ अन्योन्यगाम्भ्रजबन्धन
बन्धुरमंसूनामगाहनतथापरिरम्भमार्गः जनेयणाटपुलस्हरलनापलानांवंदपंग।

न्यगजभूतिरजःप्रतिष्ठा २३ स्तनांतहृणानामालिंगनक्रमोन्मेषोबांऽभ्यांबन्धनेनेनबंधु
रंवानेविंवरवंतष्णाआपयथास्थूलानांहारमुक्ताफलानांकाममगन्धहारितेभूतिःरजोम।
एवनभूलेलस्तङ्गीरभूत् आलिंगनवशात् चूर्णीभूतानिहारमुक्ताफलानिकामंदीपयान्नित्यर्थः

२३

वणीत्पन्नोऽवतरीपकुयौवनोद्यमहारावलीवानिविडाजडिमप्रथाभिः नाभ्यामुरस्स्तस।
ममेवानेपात्यस्तनौपीनानतपक्ष्मपर्णामोजानेमन्मथस्य स्त्रीणांस्तननतरंबद्धयौवनत्रापंड
क्ताहारलतावजाड्यातिशायेनिभेराभूत् स्तनामुरस्सयुगपत्पातितानाभ्यांस्तननतरोहावव
लोभ्यांकामस्यपीनानतपार्श्वांत्रमस्यशांतिजानेनाश्रजनोतिजनेः हेतुणांजंनस्पल्लरिक
मेत्तीरूपम् २४ नीरन्ध्रमानपरिरम्भविजृम्भणस्य रम्भोरुभिः सहविलासेजनस्यकामः।
प्रोन्नविधात्रामिवचेतांसिरागसूत्रंरोमांवस्यविनेवयंत्रकुरीवकार स्त्रीभिस्सहानिविडंगर।
होनालिंगनविलासस्यतरुणलोकस्याविनेरागपवसूत्रंप्रोतंस्यूतमिवकर्तुंरोमांवपवस्तू
वयस्तीवनः नासांसमूहकामः प्रकुरीवकारस्त्रीभिस्सूत्रंसौख्यनेरम्भाधिकाऽरवोया
सामेतेविग्रह २५ वामभ्रुवांनिविडवंगपयोधराग्रेसंस्पर्शयंवसतिपोषशारप्रतापः नासि

श्री॰
व॰ टी॰
२२
27

नरः पतिविनेहितदाक्षुवानोवभ्रूस्थिरं वपुरूपोष्करूपश्रमाम्भः स्त्रीणां पीनोन्नतस्तनकोटौ
स्वयं कामप्रतापोनेत्रस्थितं वसन्ति हि यस्मादित्थं नास्मिंस्तनाग्रे तरुणानां वत्तो लग्नेसाते नरु
णाः शरीरं ये ये विनाशि शैवमं जलमथावयन्तु तापेनैवाहितमं जलोत्पातिः २९ प्रेमाकुलं यु
वजनेव नजेतृणानां तांवीक्ष्य याधररसास्वमावचाम् जीवाम येरतिपतेः पुनरुद्धवा।
मयाद्विश्रादसून्तमाननपूर्णं वंदः स्त्रीणां मोहरसमधुयुवानः प्रेमाकुलेत्वेह निर्भं वद्धमा
मजुराववामपपौय स्याधररसस्याविश्रमादसून्ते भुवेवंदः कामस्यपुनर्जीवनायोदगीर
त. प्रेहरसामृतपानेसतिकामः सजीव इवसम्पन्न इत्यर्थः २८ कांतावगूह्य वपुषस्तरुणो
जनस्यतानिक्रमांमरणं तांमाणिनानि जग्मुः शीलाश्रुकायदनुवादविधेयं गूढणामग्रेश
गेष्वध्वनंगरहस्यभेदम् कांतैः काश्वैरवगूह्य मालिंगितं वपुर्यस्य तस्य तरुणोजनस्य।
याणेनानि रतिक्षयजितानि मरणं तां श्रान्तिप्रियतं प्रापुः प्रातर्गूढणां पुरो येवां याणेना
नामनुवादो वभाषणं तादिये: प्रौढाश्चकाः कामरहस्यस्मरतं तत्रप्रकाशनं वक्रुः स्मरता
वसरे स्त्रियो यानि हसितानि पुनः पुनस्तथा वक्रुः यथाश्च वैरप्यधीनानीत्यर्थः प्रागेष्व.

ष्वयम् २८ लीलारतो यदनुपार्थिवसामरस्यलीनेषु प्रोषकरणेषु हठोद्गतानि सूनांययुवं
धिरकर्णपुटोपरासस्तात्पन्यमेव दृष्टिताजनसोल्लुतानि लीलापूर्वैरतस्तुरनेनयाड्रु
क्ष्दनुपार्थिकमहामन्त्रिमेयत्सामरस्यं तेन लीनेषु शान्तस्वव्यापारेषु करणेषु सत्सु दृष्टिता
जनस्य सोल्लुतानि बधिरस्य भ्रान्तिविकलस्य कर्णपुटे ऽपजापोनीवैः कथनं तस्य सापत्य
साम्यं यद्युः श्राव्यमाणत्वात् स्वरतस्तु वावाहितैःस्वकर्णैः सोल्लुतानि नश्चतानीत्यर्थः ह
ठेनोद्गतानि निर्गतानि २९ न्यस्तानि मन्मथरसालसमंगनाभिर्यूनां तनूषुबध्वाइन,
खचितानि शृंगारमत्तकरिणो गलितान्कवारसिंहरराजयइवाकुलितामदेन कामरसे
नालसं हत्वा स्त्रीभिस्तरुणानां तनूषु लालितवितानि सरसनखचितानि बद्धः अतः संभाव्य
ते शृंगारपवमत्तगजस्तस्य कवाच्छेकरेयाः सिंहरैरेखा इव यत्नो मदेन नाकुलिताश्चाङ्गैः
हृद्याः मन्मथरसालसामित्यनेन तरुणानां स्तनजमारतनुत्वं सह खचितम् २ गीर्वाणपाव
णनिशारमनानन्तानां वेतोविलग्नबणंगणाकुवस्थालानि श्रादेपानोरतिपतिहि
निपस्मसदाः प्राप्तः कठोरकरजोद्गतनपीडनानि पर्वणिप्रातिपत्यौणिमासं न रोभवःपा

श्री॰
व॰ टी॰
२८

28

वेणः पूर्णो इत्यर्थः आनीति पक्षान्ते भावकः पार्वणः पूर्णौ योनिपणारमणः पार्वणानिशारमणोव
त्पूर्णो वं इव वदाननं मुखेयासा पूर्णो वं इन्दुर्ख्ये स्वेर्यदृशते यावत् देव कर्णोलंकृवस्य लालिको
मे राजा तया कंठोरैरभंगुरैः करजैनैर्यानि दत्तानि व्रणास्यैः पीडनानि प्राग्रुः यत स्वेतोवे
लक्षणवने नमनोहरणो विज्ञानि विलक्षणकस्य च राजा तया शासनेयतत्र स्म ॥ २१ ॥ विश्वोपभोग
भूतिपत्रकनारसानां राजानिनायानियतं सुदृशां कपोलान् नेषु अलक्तपतनवशेषपालि
तोकैः तस्य स्वहस्तमनङ्कुमवर्णपंक्तिः ॥ रसानां राजा कामः कपोलान् सुदृशां विश्वोपभोगो
जगद्राज्यमेवाविश्वेये उपभोगास्तद्वदाभूतिवैनन्तं तत्रपत्रके शासनपट्टं तद्भावमनैषी
त् हि यस्मादर्ध्येनेषु नवैर्दोयितनावृतत्वैस्तस्य कामस्य सखाद्धिनी स्वहस्तेन मन्मथस्याभि
प्रायस्य तेऽङ्कुमनयो वर्णपंक्तिः हृद्यजयसाधकत्तमानां भयनां राज स्वहस्तात्तरसहिता
निशासनपट्टानि ददाति ॥ २२ ॥ प्रत्यग्रपुष्पशरविभ्रमसामरस्यं कांताजनः प्रणयकोप
सनाभिवक्त्रे यस्मिन् पुरः प्रियतमस्य ददर्श कृत्वा [illegible] दंनैः प्रसभदर्पणानि सम सनात् एवभु स्वैलो
कः प्रत्यग्रेषु नवेषु कामाविलासेषु सामरस्यं प्रणयकोपस्य सनाभिसमं वक्त्रे यस्मिन् सामरसे

तिसति पुरोऽथेऽस्येतस्य वल्लभस्योद्दंदंतैः करणैः सपत्नीजनस्य ताडवेभ्यः वैयायवैवं ह्यन्यादृशाति:
तस्रोगनिवोपेव सथ उअरं हंते स्वद्पांते २२ लज्जावतीपरिजहार रतप्रसंगप्रोतरयातपवस्तु।
खिराभरणोपरोधम् तस्याल्लशोबलस्माग्रुणपैशुनायजस्तेहत्वप्रविसृतः स्वकाक एव नादः २।
तिप्रसंगस्य प्रोत्तरयात प्रारम्भपववाविं मुखिराभरणानांरपानादीनामुपरोधं परिजहार तत्स्या
जयतो लज्जावतो ममस्मरत प्रागल्भ्यं प्राकाशज्ञासोहितिकां वीकंकणादीनत्यजदित्यर्थः।
तस्याः पुनस्समस्तप्रगल्भगुणानां सूचनार्थो निजः क एव नादो जातः यतो हठेन प्रविस्रतोऽति
गेनः विदग्धस्त्रीणां संभोगकाले क एव हृजितस्यावश्यंभावात् २४ तन्वीतयारतिपर्यायि।
रसाधिरूढा व्याजेन कापि पुरुषायितं तन्ते पुनाति स्वस्तोयघाटघ्नावि मर्दनं तयास्य जघ्नुथव
न्योपि नाविरतं रमं कि रतिस्म पुष्टैः रतिपर्ययेति रसमधिरूढाकापि तन्वी पुरुषायितेवि
परीतसुरतेनैपुण्यानि वैदग्ध्यैः तथा व्याजेन प्रकाशितवती यथा सुरतदोभववशाद्धुरू
महंभावेन त्यागायितलोऽतिजघ्नुः रबन्योपि पुष्टैरकिरत् अपिपाहादनिहसापि सर्वेतनेभः
पुष्पस्पर्शेहिः २५ कापिवित्तपावेकुंथ ... गरीयोधाम्नंदध्याराविपरीतरतिक्रियास्।

श्री
व॰ टी॰
२९
29

चेतोभुवो विहन्तुकामेव कर्मेतांनजंतेयथालकान्तेनेवनालहंतनम्। काचिद्देवस्त्री विपरीत
स्वरतारम्भेन तथा प्रागल्भ्यमावहेतन्। यथाकाचिदेवकर्मेणाधनुराकृष्टंएनन्तांतिः। खेदोविहः
तःप्रकाशितायेन तस्य चेतोभुवः कामस्याथान्तेस्याश्चलकन्तन्नवं तालहंतन्त्यजेनजंतेजाता
न्यमानाममलकमालां दृष्टुं तरुणीनां कामास्त्रं रमद्दीपोत्यर्थः २५ स्तंभगारिणोरथ्यामितःपरि
भ्रमन्नानि तस्यातन्वोगतिविभ्रमंतदेवदर्तं इव बिम्बे ग्न्योन्यमात्रवरत्नामकरध्वजस्य सर्वस्वस्य
तिसमुद्रपट इयेव परिभ्रमन्नानि मिथोन्योन्यस्यआतन्वतोः उर्वतो विलासिनो दृश्वा वक्षै
विभक्तैः मिथ्योन्योत्र स्मादेवभर्तेरितिवायोज्यम्। ग्न्योन्यमात्रागारहीतावरत्नासंघहोय।
यासाकामस्य सर्वस्वस्य संभृतिः संभारो यत्र तस्य समुद्रस्य पटद्वयीव समुद्रपटे इव दृश्येते
निपुणः पाठः २६ धानानि पदहावेरंभियके पापाशमाकृष्टमर्पितकराः प्रहवायितेष्ठ।
तस्य स्तथाप्रवनयोगाणितायथात्मसैन्यप्रधानस्तम्भराइतिमन्यपयेन धोनायेसिपहस्त
वदणं सन्निवेशाभ्यां हाविरंभियके पापाणां विपरीतरते ष्ठाक्रष्टन्यस्तहस्तास्तरुणपस्तथा
तस्यपेणामन्यपयेनस्वसैन्यमध्यप्रधानयोगा इति त्वगाणिनाः स्त्रीभिः प्रहवाणोके पापाणा

कथंचित्समये कामो ऽपि मोभवादित्यथैः स्वभयानां विद्धसंबन्धः ॥ ८७ ॥ काविद्धभारप्रहत्स्वाप्येन वि।
लुवांगी स्वेदोदकद्रवदलज्जवदंशुमूलम् ॥ आर्द्रत्वणाकाम्येवष्ठानं ऊपावहूलबालोयको।
लेपयसंस्पृशति हासहासेन प्ररूपाग्येते नाविलक्ष्यानि निःसहानुमाने यस्याः साकार्यं वेत्यादि
मूलं स्वेदोदकेन द्रवदलज्जकं यस्य तद्भावयते नवेदा रागौ द्योतितौ चेतः संभाव्यते प्राप्ता।
स्तो लताये कपावहूलस्य कामस्य बाणो यास्तैः कीर्णोयः पंथास्तत्र संस्पृशति सोमृ वरेणैव सा
हसंते नाङ्गीस्मरसाक्षिणो कः विस्मयस्य नादैव ॥ ८८ ॥ मौलाद्दिलो वनपुरः स्वारैतायघरौ द्यामः त्रस्य
स्थिरं स्मरगाढशः स्फुरतावसाने ध्यानं जपं च युगपत्प्रतिपद्य सम्यगाराध्यं त्र्यंबकमात्मनश्च मंत्र।
तं चैवम् स्फुरत्समाप्तो स्थियः संकुवत्तेयाः कम्पमानो द्यास्थिरं तस्यः चेतः संभाव्यते तत्पका।
लेध्यानं जपं च प्राप्यकामसम्बन्धि मंत्रं तेज माराधयंत्यः प्रसादयंत्यः इव नेत्राणो मौलनेत्र
रतरसानुभावात् ध्यानवषा स्थिरयत्राणो स्फुरणं दंतदंतनखक्षयाजपेनव ॥ ८९ ॥ स्फुरतविरतौ।
मौलत्रौ लोलातलप्रतिमेतेण दत्तापि भूननता प्रवोवाच्य प्रपववमतृह्वति कूननवक्त्रनोटंव
तयमं कराग्रहनानाम्यो गलादेव हठ प्रेमाप्युमरराजविलासिनाम् । संभोगांतरेसानुभा

श्री॰
व॰ टी॰
२॰
30

वासं कुर्वंति नीलोत्पलदलानि यानीक्षणानि नेत्राणि तैः पिशुनितेनास्यविता पूर्वांतमूता
वाच्यप्रपंचावतमणावाचमत्स्यानि यस्य उनाद्धेलासिनो मिथुनं यज्ञानानवा उदंवंत्योयायचमे ।
क्रूयाक्तासां वदनारुहेतोः हवेनात्यंतप्रेमणास्वेहेनगलद्विगलनवभौनेदंयमांभ्राकेंनाहिंस्वे
हरस्तपवेत्पथ्यंः ४॰ तासांमण्डलिनावलवण्डहर्यनाश्लेषप्रहर्षात् उच्चै रेजातेजलजन्कदा
यनहशास्वेदाम्बुनोबिंदुभि ः व्यावलग्नस्मदनानुगतवररति श्रोत्राग्रवेगस्खलन्मुक्ताद्दन्तुर
हेमकुण्डललिपेराहृष्वंतौधरम् प्रवेण्डलिविडंदर्पेनकान्तेकादाश्लेषान्मण्डलिनौमण्ड
लाकारौसमभौतासांकुवौचमेजलस्पर्शकणैः प्रभूभाते व्यावलाःश्रोडासंवारोप्योमदनल
स्यानुगतनवीश्रनूयायेनीपारलिप्तस्याः श्रोत्राग्रावेगेनस्खलत्पतन्मुक्तादंतुरेयहुमकु
ण्डलेनस्यालिपेह्वकस्यधरसाहृष्कवंतौ स्तवणेकुण्डलहशांवित्पथ्यंः उपमोमकमोत्पेले
यम् ५१ पद्मालिनहशोयमांभोभिर्विंमर्हवंवेपोपकावपुर्वितविस्पृतोतलकमेसाइंस्पुरतल
वोईयः इतिप्रवनयोमजंमजेरसेउपलस्मणाश्लिरमृत्स्वहेलावण्यप्रकुनानवधिंविथि
मू स्वरनवेदवर्णान्मीलत्त्रेत्रयन्मजलेहतंमसेनतिलकास्फ्मकमेपारीरेहृत्तास्फुरस्यलक्वो

२॰

भिः रोमांचोल्लासो यासां ताश्च वनितयो गाढवलक्ष्मणः कामस्पर्शे मज्जमज्जंति मज्जंतिमज्जत्पला
वण्यस्याविषयमियत्ता राहितं उत्तनवभ्रुः कामरसोध्रजले नाभेदेनाध्यवसितः मज्जंमज्जंइ।
त्याभीदृणाएमश्चोतिस्मम् ७२ तत्कालतुरंदत्तु हारफलकैरथासमानं वधूकेलीतल्पत
लेविचकुल्लेतत्तां गण्डोपधानं दृष्टौ शृंगारैकमयेप्रपोषसमये तास्मिवपत्याहीतं ता
रान्तः पुरसंदरीभिनतत्किं वइतेत्याचयम् वधूनां प्रौढप्रायेन गण्डोपाधानं कपोल।
स्थविरिकातत्कालेनतस्यानां तरगमनं किंदृष्टौ तत्कालेतुरतकलयेतुरंतिप्रकाशनेहार
फलकानितैरथासमानमध्यांतुपयांश्रीयमाणम् तास्मिंश्रृंगारैकप्रकृतौकामेभूमिम
वरुह्यतनाराषवांतः पुरांगनास्ताभिः समं वंशोविपरीतसुरतं किंदृष्टौ ७३ वेणीवंशोरति
रसहठहतोभाविस्वस्तबन्धः पारेस्कंदोव्याधितस्ताशोरोरत्नखंडः प्रतिष्ठाम् तासामुद्यानस्य।
सभस्तुरभिश्वासवतोपभोगोलोभात्रुपनतश्वानंगहकलोरगस्य रोभारसेनहतवनतोभः
कलहलेनाविखस्तः शोधिलोबन्धोग्रंथियस्य स्वोपवदीयंगात् दण्डः स्कंदस्यांसस्य।
पारेपश्चात्स्वान्तेष्ठांस्थानमकरोत् सहाशोरोरत्नखंडेनवनंनेयस्सः तासामुद्यानेगंछस्र

श्री
कं· टीं
२१
3।

सभमन्मथ्ये तु राभियं: स्वास्त्वात तस्योपभोगो लोभात्यागत: कामकृता हि भोग: शारीरामिव ।
शरीरे रत्नखेवं कृपणा रत्नस्थानीयम् ४४ ध्वंसे भजंगे रागो तेविड् ततरपारि ष्वगभंगि प्रसंगा न्
न्नोजाशोभरत्नाभरण परिकरो भूयया संभ्रमेण प्रीत्स्त्वकेशपाणा प्रोगमहितिस्तफलो भूयका
तोपभोगतदाकल्पो नगलीलाविथिष्वविधृतमालेलिंगानानाम् तेविडमालिंगनाव
गरागानशयत् सर्वेषां रत्नभूषणानां सामग्री बहुनातो मे नावोक्ते केपाणपाशस्तस्य प
वं कामक्रीडास्थितये व्युपयोगाडुपयज्यमाना नवान्यमलेनोभृत्वा वेप्राविधरत्ता स्वरूपनाशा ।
मालेलिंगावापत् ४५ वीणांपिश्चवणोत्पलेरतिरसारम्बोलसद्दूलभो प्रावारापहृतिर्द्रि ।
याजवारिस्येन्नामन्नाल्पाप्रुष: नेवं दर्पविलासितां तिहरन्ये ह्नेपि वलावलेकांतनाना स
दनेष्टविभ्रमगा मदीपा: कथाशोभनाम् रतेरसारम्भेनोलसंनस्सरसाश्नपर्थे: येवल्लभास्तै:
प्रावारापहृति:व स्त्रहरणं तेनतद्क्रियालज्जयाहेतुभूतयाप्रामन्नाश्यं स्त्रीभि: कर्णोत्पलेर्हते ।
नेपिदीपा: स्वल्पाप्रुषोनन्नामजवारिनेन शान्ता: तेदीपा: कामविलासैर्यो तांत: स्विदसस्य
हतये नेवारणार्थं वस्त्रावलेयिकाम्पतेविलासेनामावासेष्टकथा शोभनामगमन्नपाम्य

२१

त्रिस्पर्शैः प्रतनुशाक्तैस्समाप्तिः सुविता ९८ अथालीढक्रमप्राप्ताः प्रविष्टपगालिनालम्बनं अग्रिमक्रासखे·
न्यसंतो ऽपु रूपावेलासपायने स्मेरानने वीक्ष्यया कावित्पादनखांवलेन्नाकिमपि दमामाले
खेंतो ऽधरूः सखीउं वसाविभ्रमं वकामिनेत्रिखितेनिखातामवत् अमवशाद्दलनालम्बकयोरी
व्योः पादयोर्मुद्रासंस्थानसंक्रांतेः नासावेश्चीउशायने सहासंमुखं कनासावी ऽपुनः प्रन
देयांतिपंतो ऽपु सतो ऽपु सज्जावशाश्वरणेनखायेणाकिमपि सलज्जसविलासं वभूमिलिखंती
कावित्रिपस्याविनेनिखातारोपितामवत् ९७ पौनः पुन्येन पावितसाविरानंगकेलिश्रमाना
निरंभितस्मादिगुणनरुणीबाहुरगाढोपधानम् यदि स्ववयं वनजवरे प्रापवक्षपंयोध
स्तेषां योषित् जलगुरुरवो श्वासनाम् मूलतंत्रः पौनः पुन्येन वीक्ष्ययोपावितायवार्यंताया
नंगकेलिस्तयाश्रमस्तेनांतासंतोयेने ऽन्तस्मातेद्रूः कृष्यं द्विगुणास्तनरुणीबाहुरंडाप
वोपधानं गाढकोयत्र तेषां प्रभातपरहस्याश्रयोषित् जलगुरोः कामस्यसम्बन्धोनवत
श्वासनाम् मूलमंत्रः कृतसम्पन्नः उश्वासनात्समयश्रेशान्निग्रहस्तत्र प्रधानभूतो मंत्रः ९८
स्येम्भृंगारभृंगीरसमयसमयाविष्कृतोः किंरजन्या सार्धं नीहारधाम्नाम्स्तुरस्मचारिता वै

परोक्षप्रयोगः तस्मिन्न्स्ताह्निके लीशायनतलवलद्विग्रहे स्वग्रहीतुमारब्धा हस्ताविशेषेणेतनोमे
खकवपरे संडवज्रास्कालम्. एवं शृंगारमयप्रकाशनाड्याससमं वंड्गेणविपरीततरतप्रयो-
गः किंभूतः यतः सात्विकः श्रम्बुस्नम्भूमेप्सालितापरिवर्तमाना स्वसंडवंस्पस्तारकानलैचा
णिकनीनिकाष्ठ्यसतद्भावमग्रहीत्. तस्मिंस्स्वंदेश्रलाडिरेवक्रीडासशयनं तत्त्वावि घयेवल
लम्पमानः परुषायितेवृथः स्योविग्रहोयस्य तस्मिंसति पुनेन वराच्यावसनप्रकाशनम्।
रजन्याः सार्धमिति पठंति केचित्. एवं वक्ष्यावतते शृंगारभंगपारसमयस्याविच्छत्तोयं स्मार द
त्ति विशेषवर्णनतत्तनसत्वदृष्यानां मनतामिति भद्रम्. ४६ इति श्रीपण्डितभट्टजोनराजकृतगो
नराजकृतायां श्रीकण्ठचरितटीकायां क्रीडावर्णनंनामपंचदशः सर्गः समाप्तः ॐ श्रीगणेशा
वण्यशोयंमानमहांसि क्रीडालनामएव पेभूयः शैलश्रृंवां समरात्ते पतावातत्त्वतोन्वयह्न्म्।
इत्युत्साएवाभिन्नघरजस्साविवैवांवांप्रपंवैजंगसाक्षीशानवरास्वराविरग्रोः प्रत्यूषभाभा
वालिम्. वएडोशानुवरावंहिनसेषांतदेवतावमात् भगवतः प्रत्यूषेप्रातः भोगावलिका
लोविनेकाव्यमूढः तेः उन्नाएवः उद्धोभिन्नघरजः प्रभातेभवेनोरागस्तस्यसाविवैवांवांविल

रैः शोभितां शैवं ड्रप्रातः शोभ्यमाणमहामिनपुष्पन्नेजनास्मि सातिबोडालतामण्डपे विचयेभगवत्या
समेवारमेपतः प्रसादं जवंतः २ निद्रारूढ दारिद्रतानयदृष्णाधांने प्रभाते श्रिताः पद्मपंताः
परभागलाभ नानावाकाण्डपीठीरुचः किंवान्ययदसौ सुधांशुरुदयावासुरिवेतां नगेल
सवत्तहडाजडतेजसस्त्रडपमाहैराज्यमन्तरज्यते हेरुद्रवंदणांनिद्रांसंकोचंदारिद्रतांतो
णांवंनयाविनेवबातदृष्णांमितिबहुवचनम् यतस्वपद्मपधांनेतनमासिषंणनेसातिवक्त्व.ण्ड
पववतुंलतान्यींडीनस्यारुचः परभागोविजातीयसंनिधावुक्त्वं संपवलाभउक्तः पुवक्त
प्राप्तिनेनप्राप्तिमात्रं नांश्रिताः इदानींतमसोनिहत्यासातिपकाशेपणामांस्वाण्डप्रभाउन्म
जंतीत्यर्थः किंवान्यत् नकेवलंकाण्डप्रभातपवसंरतियावदिदानींमयं वंद्रःसमुद्रया
सुविनंहतनमतजंलेवुडनंयेनमयद्भवातिनननसवत्तहडाजडतेजसोभवन्मौलीदौ
रूपमेवहैराज्यमन्तरज्यतेगालितम् सार्हपूर्वाह्सातिद्वयोःस्पर्धियवातहैराज्यम् वंद्रेसंग
नेसातिनवत्तहलावंद्रपवशोभनेत्यर्थः २ मध्यंवारिविमनपवपाशाश्वद्दएण्डोरगपाण्डव
मानैवायाापिवरोविघातिलाकिनापूर्वोकठोरतिघः ननाहिवित्तणमांसलान्यनमसः

श्री॰
व॰ टी॰
२२
33

अत्यागतोऽप्रेयसामावासादभिसारिकामार्गगहणांनन्नेषयोमपः लक्षणः द्विराडो रंपिसङ्ःफेनगुल
वस्त्रस्यत्रमहंवस्तमान्त्रेत्यलक्षोपेपंवमोयम् फेनगुलकवस्त्रइोमध्येसम्बद्धं इति तः ।
कठोरान्तेषः सूर्यस्परशोविषाः सूर्यस्प्रतयाप्राचीपूर्वांदिशं नितलाके नाभूषितावंशोस्तंगतः सू
र्यप्रभापिनोदितेत्यर्थः ततस्माद्धेतोप्रेयसामावासात्संकेतस्थानात्प्रतिगहंप्रत्यागमने ।
विषये एष लक्षणः कालोभिसारिकासमधेयदृष्टपूर्णायोगपःप्रकाशाभावेनतासामलक्षणा
त् यतोऽष्ठिश्रायेलक्षणःश्वालकलास्तान्यावत् मांसलंचनमत्यतमस्तगाम्भोमोयत्रश्वतह
धेनमसावितिस्मरतात् द्विश्रेतिद्वावात्रयोवेतिविग्रहः बहुव्रीहौ संख्येयेतिडजंतः अभि
सारिकामार्गगहणामित्यपपाठः अभिसारिकादृष्टदृष्णामिति साध्यंकः पाठः दृष्टदृष्णा दी
र्घनेत्राभाविदर्शीन्याश्च र स्त्रियोंतीमाकथमाविगृहात्वेयमः संदरीणां वेतोदान्तपदम
पिपुरोगाहतेनाभिमतत्वम् दृष्टादृष्टांद्दृायेनवदनंभूयएवोत्सुकानामूहलम्बाऊलमध्य
नथ्यैवेहतेगात्रतंचम् प्रेयसोगृहात्संकेतस्थानात्स्त्रियोंतीनामभिसारिकानांवेतःकार्य
पकमापिपदं पुरोगेदान्तं संमुखत्वनगाहते ऋणोनिष्ठ ज्ञात्वा एवत्वात् कांतमन्त्वंदृष्टादृष्टांदह्या

म्भरांपि ग्रथ्योःकांतां प्रस्तुत्स्यकानां सोत्कण्ठानां तासां गात्रतंत्रमंगमंगमथ्यनथैवेहतेवेह।
नेपदमात्रमपि नदूदान्तीत्यर्थः ४ अम्भोधौ सलिलानि मीलति तमीनाथः पाथेयसमद्रा
कोत्का श्वासमयो वियोगविगमो कोकाननेवानिलः वाह्नेः प्रघटघनस्य पूर्वशिखरिरणुस्ता
म्हवीं दिवा वहत्येवं अमीनेवोन्मीलिते वनते भिन्नामेष्या मूर्तयः सम्यग्जलानिमील।
तीनि सलं गंभवति वंड स्पालप्रभवात्सस दाहेवानां पाथेयाग्नितमीनाथ श्वइ सेनिमी
लतितेष्वभो भवति कोकानां वक्त्राणां विरहवर्णाद्भुल श्वास प्रक्रान्तिवांयुः प्रघटघनस्य सू
पंकांते स्व वाह्नेरुन्मिषति ज्वलति पूर्वाद्रावुत्सो णुः स्फुरति ५ अहारावां नयनमार्गे ऽवौदि
दिवाद्यमिषतः दृगो गोवरे भगवतन् इत्यर्थः वनाश्रयैंतं वमूर्तयो ऽन्योन्यस्माद्भिन्नाः कासां
वानिमीलनात् कासांचिदुन्मीलनात् ६ दिशाशिवरूपां स्थाने स्थाने वनाबद्धनाण्सौर
जानि तमसां स्तोकस्तोमो मनागवशिष्यते उपक्रमालिनी हूलं नंगइथ्यां गगऊलांगनानय
न सालिलं यस्या प्रज्ञाक्रवालद्रष्टानिशा हेशावनं दृष्टाद्दृश्यपथ्येत्यर्थः अत्रापि स्थाने।
स्थानेवप्रपायाम्भसां स्तोकोल्पः स्तोमः पुंजो मनागवशिष्यते पांहिनीनतरे समीपे नंगयश्च

चक्रवाको नयनसलिलमसूयस्यानिशं मुक्तलोमस्यकवोल्लाटप्रणामुखलीनमकरोत् चक्रवाकी
वाक्ययोगात् पत्नीतोप्यवश्यणायऽलं समयन्न इत्यर्थः १ वंजनगृहाम्बुदे केकमलसरागपद्मा
करापावितितु लोलिताग्रपादः जाते प्रभातसमयेप्यगजाभ्रजगपमुखस्वापेत्ययमितोवि
धुरंतरेव्यः उदरेमध्ये कमलं मरागं पद्मं अंजनम् सरागायेपद्माकराः पद्मास्यांसितेनापि
वितिः संकोचः नचतुलोलितागृयपादाय समसाविधुसुंदरः प्रभातसमये जाते जाते सत्युदरम
ध्ये स्वापेति शेषं गत इत्यर्थः अथवा विधुर्विलसन्नत्यत्तकमलः पद्मालक्ष्मीः तस्याकरोहस्तो
ताभ्यामपावितिः अजातचतुलोलितावृयपादौ यस्य अपिशाहेन स्वापस्यासमयऽन्तः ८ स्त्रा
यलीलाभवनवलभीदीपकांतोभजंतेयाप्रत्यूवेदर्यितमतेन त्वत्कएठयाकबककएठ्यः।
पार्श्वेत्तम्भज्वलदभिनवोल्लासुरत्नैर्वानाम्नासांतवकेनकिलादेपास्यप्रकाशायरंते
स्नायंतीक्रीडाभवनेषुदीपकांतिर्यत्रनत्स्मिंप्रत्यूषेअतनुःकामः अतनुरयाल्पावोत्कृ
एठानयाहेन्नभूतयायाः कम्बुककएठ्यः प्रावेगलाः प्रियं भजंते तेनासांपार्श्वेस्तम्भेषुज्वल
तिपात्नलोप्युरत्नानि सूर्यकांताः तेर्हिणोपत्नोविनासप्रकाशाःकनवरंतेजाताःयाव

स्त्रियमालिंगं स्नावतस्वभावं जातमित्यर्थः ९ अथैनं नीराजितस्वनवाद्यमृथैर्यार्यमाणमज्वाल
नतैरयमुदयते वक्रवतीं ग्रहाणाम् यत्नो येभू इव भाति वदनोल्लेखसर्वस्ववैरोराज्ञो सोऽथ।
कृडातिज इत्युर्भूमिम्भल्वन्यरास्तु प्राम्यथैयैः सूर्यकांतज्वालाजालैर्नीराजितः कृतप्रणांतिको
पं ग्रहाणां वक्रवतीं सूर्य उदयते उदितः अथ सजडगः प्रणतांगभूमिम्भल्वकन्यरास्वस्ता इ।
गुहास्तकृडातिपञ्चैरगात्रैः सौम्यस्वरूपशोभासर्वस्ववैरः वक्रवतीं वहन् प्रणांतिकं नदंति वो
रवभयात्रैलोक्यते ९ स्विरमाविन्नतस्वलोकस्तीविसारितकौसुभप्रकारकराळैं नाराचक्रं प
दम्बरेऽऽहिमे सपदि समदायानन्ताम्यत्यतगत्तुरंगमस्वासितपवनासंगेनेव स्पदानदपा।
सते यन्नाराचक्रमम्बरऽऽहिमे दिव्यस्त्रीविसारितपुष्पशोभामवहत् समदायानेनताम्यं।
तः खिद्यमानायेपतंगतुरंगमाः सूर्याश्वाः तेषां श्वासितपवनस्तदासंगेनेव स्पदाइयात्तन्ना
राचक्रमपास्तेनिवार्यंते अयानमच्चाडम्बरंते केचित् नदीसमदेते पदमसंगतनम् ११ ऊ।
स्विदि श्लथगलतः स्वमणेः प्रयातो देवो धनाविजगतीदप्येतः स्वधांशुः प्रस्तोतिपाविह रह
कालमवेत्य सूर्यकांतोपि सम्प्राप्ति हठादनलप्रवेशनम् गलतो जलेस्रवतो नप्रपतः वस्व।

श्री॰
व॰ टी॰
३५
35

मणीश्चेंदुकांतोस्तन्क्ष्मावेंदुरश्मिजनगत्पादमध्येन घ्राह्लादकमातन्कामस्वेदतः अवत्तागतः यस्यवेंदु
सावेरहकालमवेत्यज्ञात्वा सूर्यकांतोनलप्रवेशं सूर्यसम्बन्धाज्वलनेङः खेवशादस्मोश्राशीर
त्यागं च प्रस्तौति आरभन्ते आपि ग्राह्येनाविपदत्वं स्तुवितम् ॥ १२ ॥ त्वच्छत्पंकजसौरक्ष्ममिकरदप्णाव
स्कंदनासादितपौष्फामोदमदस्सवाति सपदि प्रत्यूषवेलानिलः योषोवदनात्तणादात्तणाधिक॰
धनुर्दण्डस्य मत्त्रेयसी कंदर्पस्य ललाटतः प्रतिनगरि स्वेदोदिमामाचामति लक्ष्यंतिप्रफुल्लानियानि
नि पंकजानि तेषां सौरभ्यमिकरदप्णात्सवत्सवमनश्शक्तिशक्तौ तत्सानातादिनप्रशतेठक
नस्पदर्शणायाः अवस्कंदनमाक्रमणं तात्पर्येणानुकूलभजनं तेन हेतुना सादितः प्रोफुल्ल
सौरभ्येन प्रत्यूषवेलायाः प्रातःकालस्यानिलो वहति योवायुः कंदर्पस्य ललाटस्य प्रति
नगरे प्रति तरुणे स्वेदोर्मिमाचामति निवारयति अशेषस्य सकलो यः तरुणस्तरुणो रात्रिकालः
नवयौवनं धनुर्दण्डस्य मस्तेन श्रेयसीं प्रभूतम् प्राभाति वायुः स्पर्शाद्विलासिनां कामः प्रवर
पिपुरो हतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ पश्यापरोक्षमयं तिष्ठां परिहृष्टः सर्वैर्वरीश्वरैकैर्वां प्रतीत्य प्रतिवस्तु॰
वेगस्य लंदं प्रस्पंद्य संदनम् यस्यो गंगरथांगसंगावगलनत्यावायसंगहजसक्ततेव स्वान्तेन॰
दृ

ज्ञवेन नलिनीषण्डो यमुद्घाट्यते तं पश्य युयं निषण्णपरिहृष्टः प्रभापतिः पूर्वोयऽवंरीभूत्व
वंतस्याग्लौखामयग्र मारोकुं प्रस्तोत्थारभते सुप्रविनिवस्तोर प्रतीतानि ये वैगसस्तूलदं सव
हतेणं संदृनं रणं संदृयं स्थालयन् यस्परथस्योन्नेगयङ्ग्यांगऽत्संगेन विगलख्षणीभव
न्योग्रावायसंवहः शीलाऽलंन स्मात्तातं पाहुमिव स्कनायं नलिनीषण्डः पाश्चेनीगणो
ज्ञवेनोद्घाट्यतेऽन्मीलति १८ नीरन्ध्रोदयरागशीधुपापापात्खद्गुमवानुनतपीं विना तारा
लीऽस्तमोपकारगहने व्योमांगने यामिनी नक्तं नूनमसेवतासवरसक्रीडां प्रभाते हृणो
द्योतो यन्मदमास्खलति यत्सम्भ्रान्तपशोषाधस्तु नीरन्ध्रऽदयरागपवलोहितनगात्तषी।
धुमद्यं यत्रस्पाशाभृत्ताबिम्बयवानुनतघः पानपात्रं तेनांविनायामिनीनक्तं रात्रौ तारा।
वलेव ऽस्तमोपकारः षुष्पायनं तेन गहने व्योमैवांगनं तत्रासवरसक्रीडां नूनमसे।
वतयद्यतः प्रभाते सा सर्वंपश्चेषु स्खलति विवर्तते पततीति वक्त्रहृणद्योतनप्रवोन्मदक्षो
णेमामदरागो यस्याः १९ नलेस्खलोऽरुपरिवयं देवदेवोपकणठ क्रीडावापीपय।
सिऽरुहरेर्हिंदिरसंप्रदिवावः युन्मीलन्त्यस्पर्दिऽमदक्षेणयः प्रस्तुवंति तन्तोयांजलि

प्रथममेवाविर्भवदुद्दमलौघैः तंतल्पेपरिवयस्वल्पीऊरुशय्यांजग्रजेत्यर्थः यद्यतोमौलं
त्वोनिकटजलेऊम्रदपंत्नय: ऊद्दमलौघैः हेतुभिः तत्क्षोत्राणंमजालिप्रथममिवप्रस्तुत
वंत्पारभंतेऊहरेगर्भशंदिंदिराणांभ्रमाणांस्यंदिनीविलासश्रीलावाग्यासाम् १९ तत्तुत
त्तेतेवंदयावांगांसरात्रणमोतृणंऊटितिहरतेविश्वस्याग्रान्निरस्करणींदृशोः अपिवाम्रि
हिरोझावापस्रतेतन्तिमांत्रिकोहरिहरिदलेकारंसिंहासनोऊरुतेगिरिम् वंदयावांगा
वंडवांनानानत्तनुसिरात्रणानांनाडीव्रणानामावांकेनप्रवाहमाझेपणंरविस्तन्नुतेवंद
कांतानांघ्रोणतात् विश्वस्यदृशोरग्रानिरस्करिणींहरतेध्वांतरूपम् अपिवाकिंवग्रह्णवा
रस्यसमुद्रस्यापस्रुतिः तोभस्तस्यदृतौनिवारणेमांत्रिकः तोभानिवारकइत्यर्थः मिहिरः
सूर्यैरहंतिनंदइदृषणोलंकारंभूषणंगिरिमुदयपर्वतंसिंहासनोऊरुतेआदित्यादिप्रदेतद
त्यर्थः २० एताद्दिशास्त्रिदशनायकवल्लभायाः प्राप्तेपयोधरधुरामुदयाद्रिशृंगेदेवावलो
कयत्रविहितेनेपारानुमेरेखानवीनाकरजांकलिपिंपठंति त्रिदशनायकस्येंद्रस्यवल्ल
भायाप्राच्यांदिशः कांतानायिकायेनत्यवहार्यायाः पयोधरधुरांस्तनभंगिंप्राप्तेऽदय।

पर्वतांशोल्वरेपतायाविहस्यबालस्याह्निनेशस्यराशिमरेखानवीनानांसरसानांकरंकानांनख
दलतानालिपिरंकपरांतेलिपेस्वर्वर्णविन्यासरूपायाः पठनस्वावितम् १८ नियतमयम
नेहानातपनस्यैवरूपांहि इष्यतेश्चैवथाम्नांवामयेकात्मनोपि मुहुरिहाहिकवींद्राः जैह्व्यं
तत्स्वबोधात्करबदरामिवाग्रेविश्वमालोकयंति तापनस्यस्वरूपंसम्बान्धनोथाम्नस्तेजसो
रूपांहिमयमनेहाःप्रातःकालोयथाइष्यतेतथावांमयमेकमात्मारूपंयस्यवतस्यवथा
म्नोरूपांहिमवश्यंइष्यतिप्रातःकालोरविसम्बन्धिवांमयरूपंचाह्निवियंतेजःशश्वद्वांहृष्ठो
ऊरूतेरत्यर्थः बालस्यरूहनस्यतावस्वरूलणागात् ह्रियंस्मादर्थेजैह्व्यंजिह्वासम्बन्धियस्वत
त्वस्यप्रबोधात्कवींद्राविश्वंकरबदरामिवपुरः पश्यन्तिधामइत्यन्त्रैवाहिवत्वघःप्रबोधः १९
हिंमयोदयादेवताः परिणतधांतादयनेहसिप्रथस्नाखवखण्डिताश्वानिगलम्बाश्वेदुं
नयाः जीर्णांडारामिवाधुनाविदूयते तासामसौविहपत्रपुन्मीलनधामिकाभगवता
राविरूहोरस्ममयः परिणतेसक्रांतेधांतादयमन्यकारेकांयत्रसकलविभागास्तमया
त अनेहसिकालरात्राविन्यर्थः याहिंमयोहिमरूपात्स्यादेवताः दण्याहेनादयंप्रतिप

श्रीं
व॰ टीं
१२
३७

तत्र सुतनुम् । पद्मस्तानघ्राशते लोमेडनाः श्रीकान्तेनाहं वनिरालम्बानेराध्रुया इवैदूपंततनास्ता
मिव रात्रिरुद्गहो भगवतः स्तुत्यंस्य रम्ययोजीर्णोड्डारवेति हस्तपुनयोंजनाविहृधेतेयतो वि
हृपत्रयाभुवनत्रयस्योन्मीलनं धर्मे वर्ततियेव यथा मिंकान्ते त्रयो मुन्मीलयत्तु: प्रचारयंतो
देवतानां जीर्णोड्डारे उ॰ वेति ९ साहाय्यायतेनाप्रियस्यानेयतं राजीविनीनां जनोव्यादा
याम्बुरुहानं न्यानि काङ्क्षिते प्रस्तातिपातुं नमः तस्यां न चेष्टितावि शंकटाविपान्मन्त्रा लिमा
लाक्ष्कलाल स्यने हेसहस्रशास्तनरं नाम मे दन्तराशायः हिनपतेस्साहायका र्थेन्त्वने प ।
द्विनोवर्गः पद्या स्यानिव्यादायाविकारस्य नमः पातुं निगारितं प्रसौति विशंकथा विप्रान्तो
याश्वालिमालास्तासांव्याजान्तेर्भुक्तास्तद्रापायस्तमः पूरानस्य पादाम्बुजनीवप्रास्यां नः लक्ष्यते
श्रासंसारदम्भप्रह्वफ्नालिनी रागस्य पद्मपात्रनो गौरीकान्तविवस्वनः उम्बादिनो मन्वेन
वाम्बवधूः प्रकांताभिनवावगूहनविधानोस्मिंहि दीर्घैः करैरायानाम धुरालि योग ।
मापि सासंवोव मेवा स्तुते श्रासंसारजन्मकालादारभ्य दम्भप्रह्वफ्नालिनीनां रागो लौ ।
हित्यं यस्मात् रागो भिंबुग स्त दम्भप्रह्वफ्नो यस्य तस्याविवस्वनोभानोः उम्बादिनो नवाम्बव

२१

धूर्भवति इत्यहं मन्ये हे गौरीकान्त त्वामथ यतः पद्मपाणिनी पातिरिति स्मृत्यैः प्रसिद्धः अहं पुनरेवं
मन्ये उत्पाटितेनानस्यनवचधूरिति ह्रियं स्माद्दृश्यैः दीर्घैः करैः रश्मिभिः नास्मिन् सूर्ये प्रक्रान्त आर
ब्धो रवो वरमो वगूहनाविधिना लिंगनं येन तस्मिन् सति मधुरथमरयुक्ता सा सङ्कोचमेव प्रा।
प्नोति नवोम्भाव हस्ते भंते यो लिंगाति सति मधुराणां मालीनां योगं गतापि सङ्कुचति लज्जा
भवति २२ तरलजलबिंदुनं स्मिन् ध्यान वक्रप्रकरपुटकपङ्क्तिं व्योम वेशान्त वीथ्याः वितत।
करान् वेश्माद्रुद्रद्रनकं दंतीनयाति सकलासमग्रे वीणापि ह्यारुणत्वम् अर्कं पचदन्तोगजोग्रस।
र्पाणांपद्मानि वीनापि हंसैहृद्रस्तहृदरुणत्वं नयति तरलानि प्रभात प्रभावात्स्वपल्लवानि ना
नितारामान्ये वचर्णेसान्निवेश्याम्भोजलबिंदवस्लेरुद्रांसिनायाध्यान्त वक्रमेव प्रकरपुटक
पङ्क्तिनालेनीदलावलिता मृद्रुरन् व्योमैव वेशान्त स्मरस्त म्भागोन्नू वस्माद्धिनतायेकरा र
श्मयः करपुष्कर न सानिवेशान् २३ उर्वाणोतिनाखिलजगन्मूर्छालिनं मोहेन तिद्राल्मना।
ध्वान्ताडम्बर कालकूटगरलापीडोरुणग्राहिणः त्वन्मूर्तेन रमयं मालिगाति तं पश्यामहम्
नैयतोखिलाकातिकाइवाध्यिनालेनं भृंगा रुजंत्यधगान् निरूपेण मोहेन सत्ताभायेन

श्री
शं
38

जगत्संकुचितं कर्वाणेयोधानाकस्वरएवकालकूटाख्योगरलापीतविषपुंजोदिशोहणादुद्वांल
मव्याकारकालकूटमर्थसामर्थ्योगिलतित्वन्मूर्त्यन्तरं नवकालग्रसितुरष्टमीमूर्तिः यतस्तमोवि
षाद्विसत्वाःपतितः कालिकाश्चवभ्रमराःपक्वाम्बुधय्यं निरुढेर्भावकर्तृकत्वाभावात्कर्माणिष
ष्ठाभावात्कर्माणिषष्ठाभावः अथवा त्वंकाथहूल ग्रसितानवमूर्त्यन्तरमष्टमीमूर्तिः सूर्यस्त
मोविध्वंसनं निगिरति भोजनावसरे कणायतं नीत्रमूर्तेरिति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् २४
हंहन्तस्थलांभोरुह कहरहेवाकाविहरद्विरेफालीलामधुरतरगीतिस्फूर्तिधिया हन्तोर्मन्दम
न्दवहन्तहरिणीनाथिनलिनीसनीडंमतस्याभ्रुरभिमकरंदघस्मरमनः हंहेनत्रुतानिकफु
ल्लानिपंकेरुहाणि तेषांकहरेषुमध्येविहरंतीयाद्विरेफाली तस्यामधुरतरायागीतिर्गीतंत
स्याःस्फूर्तिधीः श्रवणेच्छा तयाहेतुभूतयानलिनेसमसेपीपत्रिनीनिकटेवाहरहेणमृगेणमं
दमंदंहन्तास्वमनस्तत्सकमन्यरिमलोयमामवहतिमंदोवहतीत्यर्थः कालस्वभावसम
र्थेमंदवहनंमृगस्वभावाङ्गीन लुब्धेनवाहमृगेनमंदंहरणमृत्यालितिप्रतीयमानोत्प्रेक्षेय
म् २५ शाधस्तमेदरमेदमंजलतलाकारेतमोङ्गंवरेङ्गागांङ्गीकृतमोदस्वंहरन्दृषदिधिस्तोष्णा

इहदिने अस्मिंश्चित्रशिखंडिनामपिगगनेतेजस्पृहोसम्प्राप्तिप्रस्फोटतिप्रतिसूर्यकोनशीखरं
वृक्षप्रसक्तिंशिखी मेरुरूपंनिविडंयन्मेघमंडलंतेनतद्रूपायस्यसम्राकारोयस्यमेघम
सैयकारप्रपंचेशानेमति आग्नीकृतनाम्नाहिः बृहत्पाश्चारात्दाशादश्वइकोनशिलाये
नयेनननाम्निवर्णाङ्गदिनेजलप्रवाहेनिवृत्तेपिचित्रशिखण्डिनांसमधीर्णांविचित्राणां
चतेजसिप्रकाशेदृर्येचाल्लगतेसतिसर्वेषुसूर्यकान्तेषुशिलीश्राग्निर्मयूरसृष्ट्वानृत्तेज्व
लनेनात्वेचप्रसक्तिंप्रस्फोटतिअपिशाहोविरोधघोनकः मत्तालोकोत्रदिनेमन्यमयूर
नात्वंचमयूरनृत्तहेतुः तदाभावेपिनातामिन्याश्चर्यम् २५ इतस्ततःस्फुरणसरोज
सौरभस्पृहाभ्रमद्भ्रमरभरस्समीरणः वहत्यसौदयितेदिवधूमभूमनतांप्रबोधनाइंवि
मणिजातवेदसः तरुणस्सरोजानांसौरदभरलंघिनययास्पृहयाभ्रमद्भ्रमरभरो
यत्रसवायुरितस्ततोवहतिअतःसंभाव्यतेसूर्यकान्तानामग्निज्वलनादर्थान्तस्य धूमेनधू
मतांदयादिवप्रज्ञाविकासयत्वात्वायुर्वहतीत्यर्थः २७ उमारमणनिद्रयाविजाहिहि
ततिचत्तगणविकासस्वगणमश्नुतासविरमत्रयामत्रयी भवंतमुपसीदिवंहिहांज

श्री॰
क॰च॰

लिख्यं नं पुरंदरगुरुस्मरस्मरजनो न नदीक्षते उमारमणेति प्रकृतानुगुणसामंजस्यम् नि
इयाचक्षुर्यांतानि संकोचस्तु विनिहितापि हि स्वप्ने त्रैपुधामत्रयी सूर्यसोमाग्निरूपा विका
सेन सत्त्वमप्रेतनं तामजनताल्वां सेवितं संजलीनां हृत्संनं प्रकाशनमेवाचिह्नं यत्रैवं कृत्वा रंह
मुखोदेवजनो वहि हृदीक्षते २८ त्वयि सृष्टेत्वण्दशायिनी वत्सनि छिद्यमानं स्निग्धहृ
र्दी सत्त्वगर्भालारत्नरेणुस्फुटाभ्यः युद्धे सिद्धानवधिविजयान्मेघनिमेषप्रपञ्चलिप्त
वनतापिशिरासु मोलमुग्रत्वदंघ्रे स्निग्धान्नक्तो दर्वी यथांते सृग्वरास्नेहांशि स्वारत्नानि व
ज्रेणानिछिद्यमानाननि नेपथ्यरेणुस्फुटाभ्यो यस्य सम्बंधिनो नेत्रदशाशानी त्रसेनाभीतिंभ
यावनामस्तराणां पिहितेभ्यः चूडारत्नेभ्य उत्थिताइ जससमहस्सं स्वात्न्यापिनेत्राणि भी
तिभंजंति नावं नो स्मरायेन हन्ता इत्यर्थाः युद्धे सिद्धे नवधिरियत्तारहितो विजयान्मेघ
जयो लासोत्यस्य सो निमेषाणां देवानां प्रहोग्रणी स्वदंघ्रेणनाशिरासिप्तनिवत्स्याधिसत्रि
धावाधिप्रथमसिंहनिवेदनं प्रसूयमानवत्सनिप्रधात्यात २९ स्वरकारिमदस्रोतः स्रोत
द्विरेफजटालना सह हादिदिवि चल्के स्वायस्य श्रयंति पदद्वये हविस्सवनाय श्रेणीयोगा

स्त्रिरोमणिशारतामिव सा निवसन्त्येशक्रोमनागनुगृह्णनाम् सरकिरणो मदस्रोतस्त्रिशो
नाश्चनुशाक्तायुद्धैरेफाभ्रमरालीर्जेहालनाज्जतामाहिनतानुन्मूह्यदिपरिचितेयस्यापदद्वये
हृचिसखिविपिशक्रमसंबंधिनोनखोस्निर्योश्रोणीनत्त्वयोगाद्विविषत्केशास्त्रसूर्धन्याः शिरो
मणिभिरिवशारतांदधतित्यक्तमौलिमणीनांप्रणमतांदेवानांनखरश्मिव्याजात्तुनरवि
मौलिमणियोगइवजायतेइत्यर्थः सोयंनमन्निञ्जनुगृह्णतांतृष्यतामित्यर्थः ॥ यस्या
स्तमानमुपथेविनिहीर्षयैवयांताविमानपदवीकत्तिनोमृणालाः ग्रावासतामरसाना
लमृणालवल्लीमास्वाद्यवेनरमयाचित्तमाप्नुवंति भक्तांचितनचचदिंतांज्जलिसंपुटंत्वं
मौतिसमस्तवाकिंतंभगवन्त्यशोभिः वाचात्रयीकविरयंतिरयन्नहूनंजीमूतनगर्जितनि
नादस्थराजहंसान् युग्मम् यस्यत्रस्नएणस्सम्बन्धिपिप्रक्षुंनिर्मलंमानसंचित्तंसरोभेदस्तु
तन्त्यथेविहर्त्तुमिक्षयैवयस्यविमानपदवींयाताः कत्तिनोमरालाहंसाः ग्रावासोर्थात्कुसु
णग्रावश्चयस्तामरसंपद्मंतस्यनालीमृणालवल्लीमास्वाद्यचर्वयित्वायाचितमप्रार्थितंवे
तनमयाद्विहन्तत्वस्यव्यातिमामनुवंतिसोयंभवीवेदत्रयीकविनाजीमूतानांमेघानांच ।

श्री
कं. च.

४०
40

र्जितं जयं त्यावाचां वाचां स्रोतियतो भक्तां वितं सभक्तिकं कृत्वांजलिपुटं च स्नानितन्नुल्पत्वा
इत्थरात्नहं सां स्थिरयत्रं न हिंतां कृत्वेन् यशोभिर्नवकिं न प्रसृतम् ३१ ३२ निष्काम्या
नमस्कृते पुंढ्ढ स्वयोर्मिमिस्कात्तं जायमाननवसंविदनुप्रवेशम् चत्वयि मुग्धभवपण्यकि
रीट नंलिप्तकृत्यदः किमपि पंचममुत्तमांगम् भवेति प्रकृतानुगुणमामंत्रणम् स्वप
ष्पणेनाकिरीटिनो मुकुटाद स्वष्ठ ब्रह्मणः संबंधि यद्यदः पंचममुत्तमांगं शिरो हृत्वा शिखिरां
सिकिमपि पृष्ठतियतो निष्पंदमानः सुधाहावीयो मुकुटीद्रव्यस्वयोर्मिभिस्त्रैक
हैनोः संजायमानो नवसंवित्स्नुतनायाश्चानुप्रवेशोयस्य तस्य संबंधि पंचमशिरस्कि
त्वाहरेणस्य किरीटस्यापि तपितिरस्यानि जीवस्यामृतसेकात्स्नेन स्नुतनाप्रविष्टेति तत्स्वगो
त्रमु एव तत्प्रथ्यं वा नोपृष्ठतीति वाक्यार्थः ३२ यः पलाद्यु चन्त्वं विज्ञाहमहस्तं नान
सीमंतिनां प्रागेवानुकलिंदजाजलपरीरंभादि वस्त्ववीन् सत्रैलोक्याविलंगनेकनिरय
स्साघोमघोनः सखाश्रीकंठप्रणतीं विरं चरणयोः पुलाति हसलस्तव हे श्रीकंठ संसारस
वलिबंधने एकान्तिरतानिमिलास्य चालोकवालेयस्यायनो मघोनः सखाशाकं कार्यमपि

श्री·
कं·चं·

त्वत्तनति च कौतुकमौ ३४ यः पौरंदरयति स्म तारकमुग्रं स्ववाहिनीनिर्गमस्पंदनेन निर्ग-
लेन च रणोत्साहिना शालिकस्य भूः अथाद्भूतः स भुजंगवैरिणमयं त्वद्वारि याति स्म वः सेवावा-
प्तिधियाक्षिप्तिं विकारेणेन स्कंदो मद्भक्तो यथा यः स्कंदस्तारकस्यासुरविशेषस्यानुभवं स्या-
नं मदोद्धं चयत केन स्ववाहिन्याः सुरसेनाया निर्गमस्पंदनेन हः सह हेनन याति रन-
लेन च संग्रामस्फारेण शाकिरायुधविशेषस्यैकाभूः सोऽयं स्कंदः कुमारो भुजंगवैरिणं मयूरं
रमानूभः पारिसवसेवालक्षणोन्वेषणो चक्रं चलः तद्वारि स्थितिं विदधते करोति मद्भक्तो
यथा हरिविजये नत्वा ते स्ववाहिनीगंगावेरणः पादः तारकाणामुग्रं स्थानं शक्तिः सामर्थ्य-
म भुजंगवैरिणामहमूम् ३८ अत्रैकादशधा विभक्तमपि नेत्रं पंभावानीचयोरष्टं तल्प-
मिवाद्रिवत्सलनया दत्ते दृशो द्वादश सोऽयं तारकनायिका कुचवक च द्वाल्मीकपंजोकुरश्रे-
णी लुठिकरस्त्ववाल्लभगवत्यास्तैच्चिरं वल्लभाम् ३९ अत्रास्मिन्नृते नाश्रितमेकादशधा विभ-
क्तेन च रूपमेकादशाहृत्लालक्षणं तथा भवानीस्तेहवशाद्युगपद्रुद्रमिव द्वादश दृशो
दत्ते सोऽयं तारकस्यासुरस्य नायिकानां कुचेषु कचतेऽथ वाल्मीकपंजोकुराः कुंकुमपत्ररव

तः सकलसत्त्वचरणयोः प्रणामं करोति यः कृत्स्नः खलु नीरंगं गां पादादसृजत् असृजन् अ

वि॰ न एव खलु गृहस्य निजशरीरस्य महत्त्वेन नानेनार्थान्तरं सकलेन सीमन्तितां विभक्ताम् अतः प्रागेव

प्रयागात्पूर्वमात्तः कालिन्दजाया यमुनाया जलेन परिरंभसंचयनया यया तामिव स्वमहिम

ख्यापनार्थं यः पादाब्जत्वचयं वान्तराङ्गं गां तिमवान्मा पादयोः प्रणमतीमिमत्यास्ते कल

41

भक्त्यतिशयो द्योतितः अथ येनांगेषु जगद्रंहत्नवनानौ नमाय ये ते मनस्यनागृहणानेन शु

भांतरंगपदवीं कृमीकृतो विग्रहः सोऽयं कौतुककंदलीजननयित्री चंद्रार्धमूर्धधनुर्धरा

रातिकुलोपिने चरणयोर्नारायणोऽलीयते अंगेषु जगद्रंहत्नवानाक्रमतृप्यत्वात् येन म

नस्यनारीत्मानयने मीनतृप्त्वेन नयने समसुद्रांतरागमस्यस्यनपाभिभावात् तथा शुभंसा

नरंगा शुभकारिणी पदवी प्रकारस्तु गृहणानेन येन विग्रहस्तनुः कृमीकृता कमलीकृतः

कौतुकमवोल्लासनस्वभावत्वात् कंदलीस्तस्याजननयित्री ननु वोदकोऽवि विग्रहरूपग्रहणात् ध

न॰ लारातिकुलेऽजिनारिवर्गोपिनारायणस्तव चरणयोर्लीयते अंगेषु जनमपदभेदेषु मनस्यानुगा

ननपरं तत्परायणाभावस्तथा शुभांतरंगपदवी गृहणानेन कृमिकृतानितरूपं मिर्यस्य स विग्रहः

नाः तस्योर्णीकोमलं दिलिंजनवैधव्ये समस्तिस्त्रीणामुष्मलोष्ठनुपपन्नत्वात्स्त्रीत्वेहर्षायविरमस्त्वक्र
मोरहिपानं कुर्वित्रितयर्थः ॥ ७ ॥ यस्मिंन्कुंकुमपंकपुंजकपुरामध्यास्समध्येलिकवक्रेपंचव
रयोस्तुल्यो लीलानमितं वपुः समस्तोहाहृदयेश्वरोत्रपुरनोहराननतास्त्वयनेसघः पप
गाननेनकरतः कीर्णैः पयः शीकरैः मध्येलिकं ललाटमध्ये कुंकुमपंकेनपुंजकं तिलकं
ऋतुरामध्यास्ताश्रितवयः पंचशरावरोधसहृष्टाः कामांतः पुरपुरंध्रेरनेवपुर्लीलानामितं
वक्रवैधव्यदाननिर्थसस्वाहाया हृदयेश्वरः प्राणेशोग्निर्भर्त्तमाहरानतोगणपतिनाकरस
कोशात्कीर्णैर्ललकणैः स्पर्शत्तिश्वग्रेहि जलकणस्पर्शो विरुद्धः ॥ ८ ॥ ज्वालामालाजटिलि
तवपुः पावकोसौ शरीरं विभ्राणमपि हि हमहसा त्वकृशानां ज्ञनोति तेयन सप्रवलवि
गलद्धर्मपाथस्तां गंगंगभंगांस्तरतरशिखातोपसारोपयंति सर्वेषामपित्वकृशानां वपु
रसौ पावकोमहसा तापनज्ञनोति यतो ज्वालामालाभिर्जटिलिपि वपुर्यस्त्वदर्शनपाप्तिः
हर्षात् तेत्वकृशानामपितत्तापवशात्स्वलितं विगलद्धर्मजलप्रवाहोऽस्यायेरंगं ज्वाला
भंगं समारोपयंति स्वरतरोतित्वालानंत्वेयस्य ॥ ९ ॥ भूतप्रह्वोजिह्वापटलचटुलीभूत

श्री. च.

वपुषं समीरो यं हृद्यत्वं विहरति पष्पस्तबकपदम् तत्रस्थेकापिकाजिरिद्धलितविल्लोवबसन्तौ वि
पटस्य समस्य तापि हि हरसेवारत विधि। यहो भक्तिवत्पात्रश्रोयं समीरो मनतत्त्वस्पदमग्रे हृद्यत्वं वि
हरति वलयति लिनानो जालकानां पटले तेन च ढूलीभूते वपुर्यस्य जिह्वापशे च ढूलस्य च स्थो गुरुः
यततस्यायोक्तलेकापिवराञ्चलनानिशयाहि विडहितरोगेन्या क्रान्तेः एवं वसन्त मनोसर्वांव पि
विषयस्य समीरस्य सर्वावि पदीनाभव तिवायुवशादग्निलज्वालीनित तत्र गौरीत्वाक्स्यति ततो वा
युक्तनोपकारपवमानितो भवतीत्यर्थः ५- यतो वसन्तानवथितिनिपिके तस्मात् सर्वान्भूतयाजाः क्री
डक्रीडाविहरणादगाः शोणपादांस्तपुंजेः वसन्ते तो विवरवयतिश्रतिन्स्त्र सिद्धरसुदंसह्वा कडावन
तव दनस्तांकवीस्त्व वेगि निपि मदेता दूतयाम्रा क्रोड कुहुं नस्तानि खं गाढस्त्रद्र वयथा संख्याति
भयो यस्यते सम्पादितवान्यः शोणास्मरक्तस्य पादस्माप्य पुंजैः करणैर्नरवसिंहटेकमिव करोतिरक्ता
चास्ताहतमलङः यतो निपि श्रद्धे शेषक्रीडाविहरणे संचारस्तेन विनस्तअंबरस्तानकोतिस्तोतित्वरा
स्वयमः शरोटयाम्रापि शाल्मे तेनस्पलोको सिद्धाभावः तो हितशुभ तिमध्वंदस्य वेदामिष्कृति ५१ स्पए
लोकाक्रमणाक्रियासमटिकेनहतो तत्वस्य काभंतयोनवहत्स्त्रवणाद्यदिकासोकस्रमेदकये

यः पत्नाल्तव दम्वे रापिः तनते ॐ म्भैर्निर्यीनीमिव श्लेष शोष विल्ला महारक्ष गुरुस्मे वर्मा सुन्ले सुला स्वानगा
रात्सत्स हे स्व गापिरा हे हरम्वत्पतगुत्म्बर्कं ॐ वेरविमानेतस्म शोते प्रतानां सुदगोव दिकानां हे माकि
किणीनांवाङुल्माने भर्तियो श्रमं कृंट मंकी गाता मं ढकयत्रा सूत्रयनयः पानुलय वगगनेपिनिमि।
ॐ म्भैर्यीगांक रो ज्ञिमते मक्षा क्रांतवे रस्मे वान्सुवोभव तिशोष विल्ला महारुक्षम ज्ञाणामो सुवलावटि।
कानियि ॐ म्भात्वे नो त्सुत्तिता: ५२ निमरोस्म्र मंगाव्यन्त्रिक रवाराल्ला विल्सम्रुविमनात्तशुप्तस्मिन्नपादित
नयेपमस्तृष्टदः भवंद्धारोपांतशणायंवतिद गाइंकि तकने प्रतीहारा पोवांद्व णामपजपंते दिविघट ;
मनाकृशुपटि विषदोदेवाग्रस्मिन्न्क्तट ष्ठ्रे प्रतीहारश्त्याघाशोकात्ता णासे वंते पतोनिसरी नाघ मंगुव्यति
कवकाराले मृज्ञ टिभीषणाम् गिवलंमविंपस्मातथामवद्धारापांतेप्रजयवांतमानस्नस्मिन् तथ्यादाइनाः
पुमेनांकितः करोयस्मतस्मिन् प्रतीहारंस्म वध मंगाटियोगः पस्मिहः ५२ पततेगरू कयकोभकेॐ
म्हदिनीनापार्यम्रुर्यन्नताल्ल शुपत्पघ शने रनग्रहहट शाभ ताल्लर ज्ञन पिस्मारस्मारमपारोलो घन
पिविंजल्लावल्लेहव्यापा हूवाटेव विमंस्यालै रव्यवेः कालः किलयायति हे ॐ म्भदिनीकांतस्य वं
दस्पार्थे मृर्थ नियस्मतस्यामज्ञाणाम् तमेतकोत्तकंनकपविमं स्यल्लैसेनैरवयवेः कालोयमोस्ला

श्री.
च.

४३

43

यन्निकदाचित्तस्मिञ्जाड्यमवाप्नित्यहमभक्तावरक्ते भक्तवत्सलेनयपि इमादृक् प्राप्यपतिमतिजनस्तु हीमा

हृ अपरायालोचनान्नेज्वलान्तदवृलेहेनव्ययातांस्मारेस्तनामस्तापुनरपि मोमाष्यीत्तीदृतिपमुस्स।

स्थानि किलेतिदाहपथ्याग्रस्नातन्वयातितं ४५ सक्तेहसनाद्भवदभिस्तु तिज्ञासवैडूत्यलोलात्कोल

स्यासौकल्पयभगवत्याउवोवाहवर्षी अतेंत्येवनुरागपहरयोःपाशोरगेंद्रंतेभीत्तभपघचक्रविरं

सम्भ्रमेणाउयापि भवतामस्तिस्मन्मत्र(वो)गमन्तेन शामस्तेन वैडूलंतेनलोलात्स्नात् संहताम

येनेऽोहस्ताम योत्पत्तेस्वरूपभावित्वात् पूर्वश्लोकोर्याद्धा हेतोः यमस्पहस्तात्तत्पाशबंधनहृपस्त्व

रगेंद्रमतभोक्तषाउवः जमारसमन्वेथीवाहमभूवतरगेंद्रपरिहरति अत्रपद्यमांचेतीवानशातन।

नस्पद्यश्रयतेपीञय:कान्तमर्पमपूरागस्म्भ्रमेणरत्नणातन्नाणाजनिनेनरूपंप्रियेन विश्वयसंत।

मासि पित्रमित्रमित्रत्वर्थप्रतीत्यर्थंपाशायहाम्। ४६ पायंसायमदेवदीपपरिषद्द्यलेमायाटि

शोयूनाराविकहेमपात्रपदेवीवाणाशिषामाऽलम् मायंतोयजलाधिदेवतमितः कंदर्पदर्पंदह :

कीर्तीः पश्यजपसनन्त्ययशाशिस्वेताः प्रचेतारूवंतंपश्यसोयंप्रचेतावरुणस्तवकीर्तीलप।

सनस्पयःसर्णायःशापीतहृकृतःकंदर्पसदर्पायद्रस्पतितस्पतोयजलस्पनयायिदृस्पस्याधिदेवतंतोपक

यतः त्रिसंध्यं त्रिमार्गस्य हूनितारापवपुष्पाणि येन तथा मरुवेस प्रातर्कालेन तस्य भावनाख्येग कलस्यधा
नश्चकाकृतव्याजेन शशिनिः स्नातरंभो येन तथा नमपतव्याजेन प्रशान्तः स्नातरंभो येन तथा नभ
वकर्पटे तश्च भारपस्कर्षव्याजेन प्रदीपं निदधत् तथा हरमानमितः न हि न कर्हि स्वमेव मम धीयेन श्र
जयितश्च पुष्पादित्ते यः त्रिपुरसिद्धः विभववनगस्येशति सा कृतमितिमदम् ॥ इति श्रीराजानकजो
नराजस्तनजोनराजकृतायां श्रीकण्ठचरितटीकायां प्रभातवर्णनो नाम षोडशः सर्गः समाप्तः श्री
गुरुचरणकमलपरागपुञ्जेभ्यो नमः अथ पमेचङ्गत्वकान्तितितल्लविम्बिताकं विम्बप्रतमप
तिन्नवरत्नपादपीठम् हृद्देवप्रविसमरामकृदरणिमजालैरुन्मीलन्नवलविताननपोनरुकवम् चा
कल्लकम् गत्वकेस्फटिकं तत्मयेभूत्तेप्रतिविम्बितानि यानकविम्बानि तैः प्रस्तमानिसमादि
तानिप्रतानवानिल्लोकोनरगाणि रत्नमयानि पादपीठानि यस्याम् तथा हूईदोस्तकान्तविस्र
मरेरक्षेरपिमजालैरुन्मीलद्वलयुमानं यवल्लिता नो वितानानोपोनरु तेरादि धामभवनं यस्यां ता
तथामतविरनवाद्धे रत्नेन प्रविशद्धरहस्कानं भ्रुकाए रकोशुभिर्दिशगणिता हेमवेत्रदण्डाय रू
मं वितानं तेरेणा कोशुभिनां प्रवेशदानाकारतार्थंप्रमयवकाशाजेयः तथातिबद्धभिंगेना

श्री.
च.
५५

शोहेस्त्र्यनतर्वं दिशाहम्म् तथा दिर्हत्तयाश्रमतां स्वगणां मोलिवलैर्थ माटेवश्च शपाङ्गरयलसम्पन्ना
पुष्पप्रकराम्म् तथाहर्षवशाद्वल्लसाङ्गिः कुमारवाहमयूरपिच्छेः हृत वितत्वीजगानवविशाम् न
तमिति क्रियापाठः न तु स्पंदनम् आचरमं प्रभातिकम यत्संध्याकर्मतन्त्रिदेगौर्यासा स्वयंद्दशपमा
नः संध्यायाः स्त्रीलिंगत्वात् तन्नंदनेन गौर्यासेर्ष्यितानाम् त्रिपुरस्त्रीणां लीलार्थं जं अंग ग श्चाले पांग्रा
खचेनमल्लिसन्नयोहर्तोहरः अस्यां नीसमोविण १२२५ वकालकुम विमाणावयुरहिमालिल्वमता
पेयत्सुमाममखिलगणोर्दिवादिसाराम आश्चर्यचरितमुदेवयत्र स्वर्वा सर्वाणीदपिस्तनमसस्याममवाप
त ५ अहिमालिफणाथवं वपुर्विश्राणाः स्लमः समारिणां तपोयेनसगौरीपतिसकलगणोसहितो
तथा दिक्षासौसारावत्तां समांदिवाश्रातरवापत् आश्चर्यमिमादिविरोधस्चकं अविषमानाहिम
सालिपक्षिर्यसमस्तमतापरश्लाघ्ये गणोर्भूवादिभिर्युक्तां दिवादिरेवयातत्रपाठश्चेदविशेषस्तारोयग
स्याश्लप्रवृत्तम दिवासंज्ञोवयंधातवीवके केचित्तदिवादिसारामित्येकपदं कृत्वापवंबावत्तते दिवादौस
गीटौसारामिति तनुनात्र्वाणिकं स्तदयंगम दिवतदितिदिः सोहस्योतनामेः यच्च स्त्रिवशाह्योक्तसमानोस्तिइति
तन्नतयामने दिवशमस्मतोकविमिरमभुकांते ५ समस्फारस्फटिकविरंचकोटिमांतः संक्रांतपणिफलनन्व बिम्बणेमन्नु

पातालस्थलमवष्टभ्य भूमिभ्मकेन तेन काल्लनमिषोद्यमान पादः समस्फालनविद्रावस्फाटि
कमयोटकः उन्नतभागो यस्य तस्य ॐ टिमसोतः प्रतिविम्बितेजलनजलैर्भक्ष्यैः कातानालंग्नो
नासततमपवेशानमसये पिधानमाणपादश्व ९ नेत्राग्निज्वलनविलीयमान चूडाखण्डेन्दु
स्रवदमृतेनोपजातजीवान् भूयोपि प्रभाषितमाविर्दोन्दमण्डकैर्वाणाः स्थापितविषाणकेक
णाहेः नेत्राग्नेः ज्वलनेन तेन विलीयमाना ग्लक्षवेद्वाद्रुवन्मृतेनोपजातोजीवः प्राणो येषां तान्
मणाद्यैर्वाणाः स्थापितविषाणकेकणाहेः नेत्राग्नेः ज्वलनेन तेन विलीयमाना चक्रचेङ्वाद्रवता
मृतेनोपजातोजीवः प्राणो येषां तान् मणाद्यैकपालपनेकेसूराहि विघ्नस्वामिन पुनरपि प्रत्यवेत
नाक्रवीणाः प्रतिषेमवालेकारः २ च्चिनानोहट्फल्लरमकापोफमारंपादाब्जद्वितयमिवाभ्र
जन्वंयाम् जीवायावलयामिवान्वनेद्ध्यानोदाद्दादण्डेष्विन विषमोमलमपम् ट्फतरंकृत्वा
होणांसर्वाणाम पोफोभारयेततवसम ज्ञातंजटबेपंविधाणाः पादपत्तट्फतरमप्युहोपो
फोभारोयस्य अिनंविषमयंमलपीवरंत्वद्रूपंयेन तेदोर्दण्डाद्ध्यानः ग्रीवापत्नेष्ठितंविषमास
लेत्सद्रूपंयस्य ८ वधाणांचण्डघट्टनामखीस्यमाणोनेत्रांतैर्दन्तमनमर्समागयाभ्रं सवीस्य।

श्री.
च.

नाथोऽयं प्रथममभोग्यपद्यतास्यावासीनः शिरसि विलासविष्टरस्य वज्रारिणांसखेदं दिनान्ह-
ह्रिंतिपत्रणामभंगुतिपयविलासासनस्य शिरस्यासीनस्तस्थौ ९ कुलकम् मावावेन्मरकतविष्टप
भागाभ्यंगाद्ननुस्त्रत्तनीलिमोऽहमानि सर्वांगाण्यभिनवभूतिभूषणान्यस्या सेड्क्ष्मोह चरतांगपूल
स्यालस्य मरकततामयासनस्यमीनांसमरकीत्यामतीलत्वोदयानि भगवतस्सर्वांगानि विभूति-
तान्यपिनीलमनकाटतटस्यसामास्यमापुः १० सिध्येवुव्यपिषततस्य पादपीठेसोत्कण्ठाः प
शितेश्वरोन्मुजिष्णाः नभ्राणां चिह्नत्रभराहि निर्जराणां नक्त्रस्य हगामनक्रमेणावक्रः पा
दिवविलसोत्कण्ठाभूजिष्णादासास्तस्य पादपीठस्य क्रमसंक्रमं वक्राः देवास्तत्पादद्वये योग्य
भानमतिष्ठन् ११ सावेगं कथमपि तस्य नोपशान्ते किंकटो विड्ध्वजस्य वामरागां चूडेंडवल
पन कृतो विशंकृपाचैलालाटज्वलनमकाण्डमाराडवस्य तस्य पशान्ते निकटे किं कण्ठामरा-
नि सावेगाममनन्दं कथमपिनाथवन् मौलिचंद्रस्तानि क्लाम्ये कालनालस्यभालाग्नि
पार्श्वे शंकित्वा यथमदं चामरागिणि धनीसोनेत्राग्निज्वलनेन चूडाचंद्रो विलीयत इति शंकि-
त्वामंदं चामरागिणी दास्योकस्मयत् १२ हेरोम्भोनिजपितराप्यज्वट कूटादे णार्के ॥

45

विनिद्रपदमदंतयाम्नि अर्पं गद्य ए षु तत्कृत्ज्ञानोऽयं स्पंते प्रकृतमपि यदत्तदत्तम् स्वपितृहरस
णटाचेद्दमवाप्य प्रकृतादृत्तस्यदत्तस्यस्यानेनिहितवान्द्वितीयदशनं प्रनिखितनकृतवान्गणे
शः तस्यचेद्दस्यराशिमयं किंनोमम्यकांस्यकृतमपि दत्ते प्रदंतं स्फुटतमकरोतीत्यर्थपदेनार्थी
स्तिः हस्तेनाश्रु मम्यकोणादेतमभवस्त्याति ॥ १२ प्राविनत्रयशानकैरत्तवेनवंतो विनयविनम्रतो
शिरोभिः सर्वेपि त्रिदिवसदानिवेद्यमानाः सावरण्ड किमपि शिलाट्टनेदनेन अकैतवेन निर्वाण
शिरोभिर्विनयविनम्रतोऽप्रकाशायत सर्वेपि देवाः शिलानंदनेनैदिनाकिमप्यत्तमर्थं सावत्तो
सावगाननेनिवेद्यमानाः कृतनिवेदिताः ४४ हरानेतदनुसंधेयं यसोविवर्यसंहत्य प्राणातिमशाम
लोचनाय त्त्पादौविरचयतो हिमालिभूमौ निभूमौ स्वास्मालीजगदपि पाण्डुकीकरोति तेषु
भाग्येभ्यो भोजनं येषांते संहत्य मिलित्वा भगवते प्रणतिं चक्रुः संहत्येति भगवत् देकप्रति पादन
म् यतस्तस्य भगवतः पादौ शिरसि कुर्वतां पुरुषाणां जगत्कृत्स्नान्मालीपाण्डुकीकरोति पा
दपीठानि कुर्वते चाङ्गुं स्युज्वल्लान्नन्तपारयाममयोप्यागां परि प्राणाविकीटमानाः हा
त्ल ख्यावनतव पुषा शिलामराणां सेचापमाडिमपारियहेवजरूः अपिशाहो भिन्नकमः प्र

श्री. व.

रिपुशल्यानसरोद्धृत्य: यामञ्जयीप्रकृतत्वोभगवतापिनाकिनोजम्भेस्तात्कालेवाद्भ्वानेभ्यंतापे
जान्संचनिवारयामासः भगवदृष्टिपातमात्रेणैवतापजातानिर्नितिजानेत्यर्थः वतेत्याश्चर्ये
चकम् सर्वेद्वग्निभिस्तापजातम्हरणंकथंभवतीत्यर्थः २९ ओंचित्पात्रिज निजमासनेभजे
तस्लेघ्रष्ट्वाःकशल्यमर्थेंड्येवरेण श्लघुत्रम विभिदादयःसर्वाय्याःसर्वथादिवमध्ये।
हमेवंवोभिः निजन्निजासनोपविष्टाभगवतोवित्याहूरागतः कशल्येघ्रष्टव्यश्रतिनयात्रलिन्वर
वत्सत्वपकाक्लेभिंकशल्यघ्रष्टानमविभिदादयःशक्राद्यास्तपापानादिवमध्येवैवोभिरे
वमवदत् ३० विश्वेषोपरिपरियत्स्तदेवशेषेविद्वद्भिः पुरुषइतिप्रतीयमेतत् किंत्वामृत्रितय
मयानपानदृष्टेसर्वत्तेजगतिपरोत्तममखिलवस्तु तंनित्यमेवपुरिशरियकेवतनुताविद
द्भिःसंपुरुषइतिप्रतीयमेयथाहुःकथ्यसेकदाचिमेतामेवपुरिशरीमाहाविश्वेषामितिब
त्वादिकोजातानाम् तस्मात्पुरिपुरिनिवासहेतोःयामव्यपुरूपतिदोषदृष्टेसर्वजगतिमध्येकिव
स्तुपरेभ्यमखिलसर्वमेवदृश्यमित्यर्थः एवंववनोऽपूर्वोतपवर्गम्याविपत्तवने नवेकं किमपिवि।
निर्मलंप्रकृतानवरूपंसरमविदस्वबस्तोति सेनोभिविभिरप्रकाराणामभिलहिशास्त्रकेनकमपि।

46

भावेनानिमीलं च किमपि भवद्रूपं प्रविशयति अथ यत्कारणात्मभिः हरिहरब्रह्माद्यैस्त्रिभिस्तैस्तै
भिन्नरूपं कार्यं कृतं केनेच्छया कृतभेदं प्रकाशयति त्रिमार्गाजलं च त्रिधा भिन्नम् १९ त्रिस्रू
ष्वावितथमदा सतत्वभावं भावैस्ते पुरुषत्वत्रिलोकभर्त्तः कस्मै चेत्सकृतिरियं करोति किं वि
चित्रं वल्लभवदाश्रयोऽहमेतत्वेत्ता पिं ईटायामसूष्का मोहाद्धृतवेतसः पुरुषान्नवोदासीन
स्वभावेतादृस्येवितथ्यमस्तत्वभावैस्तेन्याद्दिलाद्ध्यःयतः तव त्रिलोकभर्त्तः अथ यदि पुरुषा निरपे
क्षतया प्रकृतेरेककार्यत्वसमारोप्यते त्रिभुवनस्य सर्वयं विना केवलत्वं प्रकृतिः किं चित्करोति त्रिलो
का कार्यं सत्त्वेनोक्तमोदिनारणां च न मपि कर्त्तृ मपाक्यतिप्रतिपादनार्थं किं चित्पुरुष ह्रूणायते नमो
व्योमतो निराकृतम् तेहि सत्वरजस्तमः साम्यावस्थालक्षणायाः प्रकृतेः कार्यत्वं मन्यते २० किंमि
ष्याहरमहदादिषु प्रयुक्तलोको यं विक्रान्तिमयेषु तत्वशाश्वम् एकं त्वनिरुपाधिस्वरूपं स्थितः
ध्यानतत्वं पुरुषमभिपञ्चविंशः महदादिये षोतेषु तत्त्वमिति शाश्वमयं लोकः किं प्रयुक्ते माप्र
युंक्तस्पर्शः यतो विक्रान्तिमयेषु विकाररूपेषु निर्विषयि सर्वक्लेशदोषपरागरहितं स्वरूपं विभ्रत्त्वमेक
स्तत्वशाश्वतध्यानं विभ्रमभिपञ्चविंशतेः पुराणं पञ्चविंशं महद्ग्रहितत्वं मन्ताशाश्वतोयम् २१ किंक

श्री.
व.

हैतवश्चरतो यथ किंन्नु वक्ते शाश्वतामः स्तिति परराजन्मूर्ध्नशाखिन् त्वेरवोऽहंकचि दपिनो पदं व्यन्तिवैलो
कोऽपि निवश्यविवृति: हे कैलासवासिन् तवाग्रे वयं किं कार्तवक्ते वाशाकामः यत त्वम सवोऽ
पदेक्ष्यो दृषं पश्यकस्तास्मि शाहृवेतस्य स्वरूपमुपवते त्रिभुवनमसमप्यरिगामः एवंवत यो रेककं
देवयोः स्थितयो स्तवायेकि मस्माकं कार्यं वैवर्त्यर्थः २२ अत्रापि प्रतिहास्मिति तेनान्तरेते शाहृत
गणापदवीनवाति शक्ते इह तित्वमतिवनहिभाजनत्वंतिवाप्रा पीज्यमुपपतिसम्प्रदायः श्रु
तरित्वे कार्ये प्रतिहस्तिनिरोषं नैति शाहृत्वस्यातवित्तस्य शगात्वनातिपातेऽधिकतारात्वतुज
तिपर्वं शाहृस्य गणात्वे स्मिहृत गणास्य वशगणानिममेवायाक्षहृस्य गणात्वे जगद्यापकत्वमे तिद्धमेव
शाहृमूर्तिवस्मि जगति वा प्रा पीत्यमुपपदइत्यायस्य सम्प्रदायः २३ किंविदहितस्य पतिता
नाम्नाप्रभृ रिति विश्वकत्वे भावो नो वा इहे रापि भवतो भवतव्यमूर्तस्तः किंविहस्तकत्वे ज्ञाना
द हित पपति नेति चित्रहति स्रनेकरूपं तत्ज्ञानास्तस्तरति पृत्क्तानसेवकाः कत्वम्
भगवांस्त्वज्ञानस्वरूपः इति न्यायेन बोधेरपि विज्ञानवादि भिरपिजगत्वकत्वे
नवनातिरस्तम् २४ सूक्ष्मतैवेकापिनत्वक्कमेवत्र पंमा ॥ त ।

हृत्तानधिगमनीयहृदिकिंत्वात्मदृष्टंतवचपुस्तयावबोद्धास्त्वामेवकेनपरमार्थतोरणांति
तैःस्वभावादिभिर्भोर्थैस्त्वक्कमेवद्रूपंकर्मस्मूल्नेनाकपिकिंतश्च तिमूल्नमवात् माहेशैरल
हृमिरनधिगमनीयाश्रप्राप्याहृतिर्नानात्वयस्तत्कूर्मवौद्धैःकथितम् भगवतस्त्वम् तिस्त्रा
हृत्वाविहृत्मनाक्कूर्न्यतपर्थः पवंसातिमूल्नवादितोवोभात्वमेवनान्यपरमार्थेनत्त्वंवेति २५
वोभात्वमेवनान्यपरमार्थेनत्त्वंवेति २५ विश्वात्मत्मनवधितांत्वयीहजानेत्मानितिनयनसंवदे
नानि आत्मातेतवचवृश्चयोमिलोकान्मानत्वमितिचनाहतोलिहावोधस्वरूपेत्वयिश्रनवधि
तावोधस्वरूपत्वात्स्वावियिरहितंतेजानंतिश्रत्यानिदर्शनानिसंभवनापास्यानिभगवदेकानि।
लीनत्वात् योपिदेहप्रमाणमात्मानंमन्यतेहेतुपणाकःतेनापित्रैलोक्यलत्ताणशरीरंप्रत्यात्म
त्वायापकत्वमंगीकृतम् अव्यापकत्वागर्हास्तनास्तीत्यर्थः २६ त्रैलोक्यंविभजन्नियाविचित्रतां
त्रयंयस्माच्चप्रसरतिसर्वजीवलोकः चार्वाकास्तमिहवदंतियत्स्वभावंतद्रूपमनसिस्थितोवावरी
कृतस्तैः अनेकप्रकारंविजयघोविभजन्तिविभयोनावस्थापयतितस्यायस्मात्सर्वोपिजीव।
लोकःस्फुरतितंविचित्रवस्तुनिर्मातारंयत्स्वभावंवदंतिस्वभावंवदंतिस्वभावमेवनिर्मातारंया।

श्री.
च.

वदंतीत्यर्थः तदुक्तं श्रीशिवसूत्रवार्त्तिके निमीलनसमाधं गते स्वात्मीकैकत्वमेवाङ्गीकृतः ॥ २३ ॥ यां मायाकवि-
दनिरुध्यमानरूपानस्वच्छंदप्रभवतिनेतिनेतिसेतुः यस्मिन्स्वयंवस्तुतिमाचैरं नितंतोतात्पर्याउप-
निषदोविमोहयंति अनिरुध्यमानंरूपंयस्याःसामायायांनेतितयायस्मिन्नेतोनेतिनेति नैव
शरीरमितिमादिक्रमेणाभ्यवहरंतितेनामुपनिषदोवेदांतास्तामेव भमितिताःतात्पर्याऽऽवंति ॥ २४ ॥ प-
कं त्वं चिंतयन्रूपमेयिकत्वं ज्ञात्वा च विश्वभवनमीश्वरः प्रकाशः तादात्म्यविद्युतवर्त्ती विमर्शशा-
क्तिरेवेयं विश्वमयमितितेनभेददोषं रक्ताद्रिः स्यात्प्रिस्फुटक्रियेककृत्रूपं ववेसप्रमाणयविधायिनं वि-
गमं निष्फलान्तिकविहारस्य विस्वकर्तानंहृतंपिभवानपवदेविद्विः यस्मायामहृद्दिमिषेकः
तोयिमवैतादुपदवासितजाऽस्तांभजंते तस्मात्संस्तवजस्ततामदारयतः कारणादावनकपवनक-
पवनरूपेण कृत्स्नमाश्रमजिघ्नत प्रकाशांशागिघ्नकेयमश्ववेषणीवलोकः सा सर्गादिवि-
लजगद्विष्टनेवेधकारणाम्भवरभविषादपहृतिः वर्जेयत्नकस्मरजिन्यतिरस्त्रीतावर्णघीवं-
मत्मिन्जन्मनोवलावीः रथिनोहिमकरणोरवमसादः कोपावाक्वविदजनिष्ठोमहत्व-
इत्यादिलतिस्त्वेवेषुनिजेवेषणस्यवसंतनकृपारमातिरोका । तानिजेकपायितमिंद्रव

65
58

एऽच्युत: प्रोरेभेरभसुवशेवदैर्वशोभि: देवेष्ठोवमादिस्तत्साम्रवेरेष्ठसतन्त्वनवेल्लसत्करु
णोभगवान्सतवैर्वीकेरुत्ताल्देवान्वकमासे १५ प्राप्तानोसमसविर्यविभूतयेर्याचयासोविष्ठ्ल
मपल्लवेवनत्तिविस्मिघ्नंत्रिनमहसोमव्रोन्मिप्रहः प्रासेरजनिपत्तिविभ्रयत्ति मत्त्रिकटामा
गतानोवाहतुपेर्येयमवस्पाडस्लहसप्रदर्वहूवयातिपह्विगल्लविजेजसोवोमव्रोनिप्रभाति
केवेंडमनजवेंनिपाणुनिजानिडस्पर्धः १९ विस्तापम्हटभिवणोपिकिंभवनोवेस्कवयमन
विसस्पूलेननाः स्पयतसर्थिश्रुधनरसाविल्लच्यनेतेजवस्तुलयतिवाभवंहिधामसस्यापदेवगा
देवोगाःविसुस्तापम्रुद्भिषेजोनिवारकात्मपिभवंतः विल्कवलडःस्वशोनमवोःकिंस्कभा
वयहेप्रतापिभिःश्रयनगुञ्जतचरसोयेषांतेषामामेश्ररणाम् देमस्वलेष्पवस्तेजवेभवंतेजोव
करोतिविलंप्पदेमसिंत्पेकपादेवा २० ध्यानेनत्तिमितमतल मल्लयोनेरासीमत्स्वगणिह्नि
तदीतापिश्चिंतायाःपरिचयनेतेदेवसघःसाधिकाक्रममपिनापिकेपिनोगि ध्यानेनममा
पिनाव्रहहृष्ठोत्तिमितितनतमेतेचितापरिवयमत्तनाधिकनोत्तिशोणायत्ते महाविभिष्ठ
नपीशाभिवर्तते पाकडावेनसहितनमपिनापिकम् २१ मावेगगुपिवल्लानोद्विपापिरोमयेया

श्री. व.

५०

स्यायेममजनिमरस्य भागाद्भंगि: तच्चकेंल्कशिमवशेद्वायग्रिमार्शिस्मंचारंकिमितिस्मदिशेति
शेते मोक्षणादेरणोक्षरणो शहूणांशितेभिमरस्य भागाद्भंगि: यमाशनपाचट्टंकोयोस्यायेजाता
शहूणिरास्रियमाशनमागाद्समानिसमप्रज्ञातीत्यर्थ: कशिमवशेवदोल्याग्रिमार्शिस्तचारोयस्य-
नहिस्मेरापिवकेंकिमतिशेतेनिष्प्रभावदत्तानामस्मयमात्ते २९ यत्र श्रीरतिशिविनिदद्दकत्तहस्मेवि
श्रमस्मरतिन पंकाजाकरस्पसेकाणादिकिमितितिविशेणामोस्पदेहस्मंदेहमरूरिविकस्यनत्वनकि
नित्यविकालिनमहस्तहृष्टोयत्रविश्रांतिमाप्नुत्तरो: पत्रमरोनस्मरतिपद्ममरोविकामस्याने
कोतिकामान ५- चित्ताघत्रविशेमविशेषवाह्निरेशोबेविहतवेतामममारणानाम किंत्वेषाउ
नरापिजायतेमहह्निर्निष्प्राणेवनत्वममांसलत्वयोरा: अप्रत्तपूर्वजायमानकशोमाथिकममहिते।
रयोःतपलत्वणां भरतीयादेसंनप्रकाशयतोवाष्टनोमहाह्नि: नि:श्वसमितेवनलमतेवालरीमांसल
त्वेपिवत्तातयोरा:पुनरपिकिंनजायतेमखवक्रतेतयोरापीनस्मेरालितेऽ:खनि:श्वासकृतेपवमतांवालं
ते३मर्था. पिरितत्तपरिवितस्य जितअनापप्रावारेकिमितिनयावपु:दलाणो: अश्रांशुअमवदना:हिनाशि
याममानेकस्पश्रीयातिपथारोगताश्वा अनापपवप्रावार:हहकक्षसमंगितस्पकोर्पेनेतत्स्कसशारोयां।१८

रत्वेन तथापरिचितमिति किं यथा बाह्विं विनाचंद्रमा सूक्ष्म कुवलया एइगतः किमिदमिति तस्य तम् ५२
निःशेषत्रिभुवनघस्मरे ज्वलितत्वात दहे सूत्सह जम यक्षा तकातेजः दुष्कापं किं सपादि विलोकाते सहा
यिको कोस्य सूसितत संगमात्रु घोषः समस्तस्य त्रिभुवनस्य सत्कारादन शीला शौर्यस्यतेज जो वक्रो
मत्वा त्वापहृत गोपितम् अपि हीनतेजाः किंजातसमर्थः हा कष्टेयिं दिमायाम् अस्माकं तस्या
शोको स्मायेस्यु सितत संगत्वमाने शोषो यस्य सकथह घुपते मुग्ने सो घ्रागलितः दुःखोस्य सा मा
हृतपखदध्यपतदतितातरोधम् ५२ क्रांताभिः प्रति दिवसास्त शैलमौदस्यारोस्य धुतिभिर्विवस्वतः
प्रतीच्याः यस्तेजो उदराभिभवं वभारस्य घोसाशा क्लिष्टिशा विधूता भासित्वनक्ति क्रांता भिराक्रमे एन
स्वीकृताभिः प्रसह मस्ता द्रोसीदतः सा हास्तमयस्य वागिशोरम्यतीभिर्वयः प्रतीच्या ईस्वरोवरु
णो हराभिभवं तेजो वभारसा विधूता भासिमवाप्यायोदश्यो स्वाशक्तिं प्रकटीकरोति सवाधेषु
नेत्रेणावरुणाशाक्तिः प्रकाशितसार्थः ५५ अस्मे षां सवनप्रलिहामपि प्रयानः सभाद्यः कोनिज
तेजसाति रेकाः नीरं ध्यासुविस्तरमरान्मानिलोद्यैः किं लोकः कथमपि दीपवृक्षमेन म खेनृणां
मपि समाद्यः साक्ततः स्वतेजो महिमा कयातनीरं ध्यत्वाविस्तरमैरनिःस्वा सेस्वतेजो महिमा

श्री॰
व
40
50

दीपावलिं लीढः शासितः ५५ ईदृग्भिः स्मरभक्तैरेकमांत्रिकस्य बाह्यैरपुरुजनकल्याणचित्तपोऽस
निर्वेदाभिम्लखेल्लोचनैकथंचित्संवित्प्रत्ययानामवर्तत्स्य योनिप्पत्तमवनस्य रेमहानि स्मरप
वमेकारः स्मरस्य वामकरपल्लसैकस्य मांत्रिकस्य भावशमहोतोन्तरस्य ईदृग्भिस्तत्र हाभिक
क्तिभिर्निवारितकल्याणचित्तचिंताः अत एव निर्वेदेन दुःखेनानभिमतखेनिर्लोचना नियन्त्रे वेक
त्वाकर्ष चित्तखोत्पत्तिप्पत्तगादेवमन्त्रस्य: ५६ दृष्टोऽपश्च ज्ञातिकाविताप यातनादत्वार्थस्वनर
चनोचितैर्वचोभिः हेमानोरण्यपण्यवर्तिनाम् हृत्तैनवानोभयामि तिमादरेजयादञ्जातिकावि
तादेवो ब्रह्मामाद्द्रूरजगादपयोदनादस्मन्नितस्य अतपथी मवाकरोय स्वहृन्तुद्ववेनयाह्मणा
तैर्वचोभिः निजरघभञ्जनां हेमानां भीतिं जवं हेमाहिमेयद्दे षिणः ५७ सेतापकिमपि विघ्नाग
तेन केषांचिपादाः स्वादि विषमनोज्ञरसमयजचिन्तयनदुःसाह प्रमे पादेतयासिद्धवनशाच वस्त।
यस्य दिविषदां देवानां यामनोज्ञरसस्य पादाः स्वयं केषांन संतापप्रकाशयन्ति तेदेनयादेत्यासिपुरा
त्वामनयोद्दुःसाहप्रमेयागह स्वरूपाः त्रिभुवनवेविताः संति ५८ शोषयधमानियमादिसांमत्वाभिश्चे ष्टाभिः
स्वदिवमनीनिविल्लंघ्ययंतः संहृतस्य स्थगरनिश्चयेन तमेमामाराद्धे निरवधिते पिवेते पासि अयमम्नादिधेमेरहिता

पैर्मासलताभिर्यन्ताभिः चेष्टाभिः कर्मभिर्दत्तवीजं जयन्तः तेदैवात्स्येहृतस्य मिलितमाहितस्थिरनिष्ठा ।
येनमेमे वितैनिरवापितिष्ठारिक्कैटतंपोस्तितेपिरेचकाः तपः कर्मवज्रावादान्मनेपद्मम् ४९ त्रै
लोक्यंतपसिविशोकमेवतेषांकल्पांतज्वलनतनयेनबाध्यमाने निर्व्याजकनमदर्शनेपुरस्तात्ते
भ्योहेव्यनतरमनक्तरागरोधः कल्पांताग्निस्थापनतेषांतपसिनिभवनेबाध्यमानेसतिजातानव
रोधोहंनिष्कपटंतेभ्योदर्शनमदाम् ५० सेतमेवशोषयोमरेणउर्वैत्रिर्वाणवहनपतत्रिपु
चिवान्नेः साविगेपदुव्यदितोजलमूर्त्स्नांतानाविभूतनिजमूर्त्तिरितपोचम् ५० तपस्तमेशरी
रेवाहमूलहेसपद्मवायुभिस्तापकेदेजर्वस्वकदीहातमूर्त्तिःस्थहेकृतांजलीस्थानस्वेस्थूलैर्वि
तपोवाचम् ५१ संतष्टेनिर्णीनततपोविशेषमथावास्यावसकलमपीहगात्रतेयम् सुखभेवं
रमहमीभितेप्रदासेवत्साः खल्वविरचय्यतद्धतानि तोन्तायातपोहूपयावास्याऊकयावास
वोयिभवतासंप्रश्नयवस्तूलकृताः श्रद्धामिद्वेवांभवशोदास्यामितस्माद्धतानिपिरवयकृत्वाख
ल्वलम् वतोभ्योनिवर्तेभमितस्यः श्रलंखल्वावितिकाग्रतपः ५२ इदन्तस्प्रतततपःपाण ।
प्रपुत्रायंप्राणेविहतउग्रोदरात्रियाः स्य श्रयंतंकथयतत्रकायिमाभूदाशंकादिलिऊलमो

श्री॰
च॰
५१
51

लिमाग्नावः तपपवपणोगुतनिबद्धं येनत्तकृयोगेणाद्भ्र्येयमुक्तोल्लब्धं विहृताः प्रकटीकृताङ्गो
दरीकियमयास्मद्गुनुश्चवहराणां यैस्मैस्यभवथ यदज्ञकस्मद्दपोतम्पः कृत्यमित्यर्थः हेद्गितिज्ञा
लम्मौलिमाङ्गनाः तमर्थंव्रत तच्चाभिलषितेषिवस्तं शायोमाभूत मालनीइतिकृपिमाडीति
कतीरिपुइ ५२ इत्यौत्सिक्तिरमपिरोष्यकाणावीर्थीनेदीयः प्रमदरोसोहितेतणाणात्समामेवं विनय
मयावरांतं वंगाश्चन्मीलतमदमगटद्बिनग्रकाढम् प्रवणादेवणा विसृष्टीणीत्वाकाणिपवदवेषीताम
स्तद्द्वनमपिरोष्यप्रत्वेत्यर्थः नेदीयानिकटमानेदजलेनोत्तणांमेकोयषांतानीतणाणि येषां
तेरसोत्तणान्तणाइतिवापाठः नेदीयास्समटद्रसेनोत्तणात्तणासेकावसरोयेषांतेनेदेयाः विनय
मयान्सत्तराणि येषां तानि श्रांतरंगानि विवक्षितनप्रसाम्सद्यानिशोन्मीलंतिपादान्नियद्वैवमामवोव
नू ५४ प्रश्नः किं वरदवरांतरे रवामेरयवनकेपियैविशेषः तद्दकृप्रसन्नवचौम्रतोवल्लाभाद्दस्मा
केभवतप्रुवंचगितम्रस्तः हेवरदप्रलब्धैल्लब्धैर्यविवशेषतर्कषानमवत्तिनर्वरांतरेः किं ना
किंचिदित्यर्थः त्वन्मरवनिस्सृतवचनसुधाप्रवाहलाभादस्माकममृतस्य माणाभ्रुपात ५५ नेवदेवि
तवितमोसरोस्तिकाश्चिनिश्चिन्त हतामितरंवरंहणीयम इत्यस्मद्वनमयोक्षलप्यतेत्र प्राजामाङ्क

रिदमादराद्वोचन् इदमस्मृतं दातं कश्चिन्न समर्थः पृथ्यमन्यं वरं याव ध्यमश्च तसहस्राकं सादरं स्क
न्नाते भूयएवमब्रुवन् ५९ नैवं चेत्तत्ति स्पृहा ग तेभवान कस्मादस्मभ्यं इष्टफलं तपसापि निस्सहेभ्यः ततो
कोप्यपि विघ्नाशंशो दृष्टमाणास्सर्वेषां भवत्वमहे वमत्सवेन: दृष्टेनेनतपसापीडितेभ्योपि न स्त्वमे
वेनाद्धीकृतस्य तर्हि संग्रमे शत्रूणामप्रक्लितः शावएकाप्यवास्माकं सहैवाष्ट पंकेनमरगायास्त्व
प्रत्तां यच्छ्राव इत्यात्मने पदम् ५० मत्तस्त्वं वरमिति दीनमत्यम्भवन्तस्ते प्रत्यामतिमतिवर्तितं यम
स्पर्द्धी लोकान यच्च रुद्र्यकृपाफ्रिरोहेमनन्द्वाबातिघतनन्नयत्नासि हि स्म मस्तकाशान्तंवरंला
ध्याय मस्म मातिमेरणा विषयाङ्गत्वे लोचित त्रीणि भवनानि दृष्टकृत्यगाववीतं समन्त्रहान्तलर
स्यास्ति हि वक्रः नवीनोनूतनो नवः नूतनश्चेति कोशः श्रपवापि वेत्स्यसार्थे ५८ ततस्तु मातर
मवैष्णतत स्वर्णं रोप्यलोह पचस्मा विकटैः प्रकारैः तेभ्यः पृथक्कि पुजमत्नत्रपुरीवनलशि
ल्पविकल्पसमयस्सम्मयश्च कार नविजगदाक्रमणाद्वरणाल्लनाणमोनरमश्वतिभिन्नमपि
ततमवैमत्तानाभ यव शास्त्रे वाव यानते मितादिभिर्लिलितताभिमापन्नात् स्ववर्णरोप्यलोह
मयपुरनया विकटैविस्तीर्णैः प्राकारैः पुरीनिर्गमीति विभुवनेषु तेभ्यो देवेभ्यस्समयो विष्णु

श्री. च.

42

? 52

कर्मपुरः कृतवान् अनल्पशिल्पेषु विकल्पैर्निष्कम्पस्समयो मर्यादा यस्यां तत्तरं तपः प्रयुक्तवल्लभ
ह्यामिति व्याख्येयम् ५९ अरुणमणिगिरीयो गोपुरश्रीर्जिहानद्युतिनिवहनवीनोट्टंकिता न्येयवश्रम्
पुरवरमथ हैमं दैत्यनारीकपक्षैः उपवल्लयितगवाक्षं तारकाख्योप्यरक्षत् पद्मरागमयगरुत्तरश्र
द्वारश्रसतोगुभरसम्पादितनवाग्निमयप्राकारे तया दैत्यस्त्रीदृष्टिभिः संजातेप्सता कृत्वा गवाक्ष
यस्य तत्स्वादृष्णिनगरं तारकाक्षो दैत्यो धिनूप्रवान् वक्ष्यमाणयोर्नगरयोरस्मिंवाच्यैश्वाधिकरणत्वा
त्पदे शेषात्सौवर्णनगरस्य पाताले विधिः ६० धवलभवनयोगादात्मपर्याप्तसोम्यश्रिणि नभस्सिह
संस्थामहल्लसद्भिर्मयूखैः परिविकरमाधाद्राजतोहुल्लासबंधोस्यकश्चकमल्लात्ततः प्रक्रमो विक्रमस्य
धवलानि स्वधास्वातानि भवनानि गृहाणि भानान्तत्वात्तानि जलानि तयोर्योगात्सह शोभा सि
द्धिमभिमहसंयोगेन धाराजततोरोप्यमयोयं उल्लासः राजतारोजभावश्चतदुल्लासस्य बंधो परिचितायांन
गण्यामत एव निजपौरस्त्योल्लास इव कमल्लात्तो दैत्यः परिकरं बकार पर्यायेन भमस्मात्
स्पष्टीः श्रामानदधिकरणपूरितिवा व्याख्येयम् ६१ भवद्भवत्तोरणितल्ल
विस्तृतपाताल तिमिरस्थितारा भंगाने व स्फुरद सितनिः शेषवपुष्यम् ॥ ॥

न्याणो लोके कान्तायस्समयमयत्नाञ्जनपट्टं तत्रो विद्युन्मालीस स्निग्धसलिलधाराभिरसिंचत् भवे
णा हहहत्वान्नगारभवेणाश्चस्य तः स्फुटनःज्ञेणीतल्ला विजडेय्यस्माता तान्यकारतत्समंधीस्निग्धोय
स्तस्यर्कः नैव क्रमस्य प्रकृति कालायसमयं पद्यस्मायाजातिकुतेञ्जनपट्टं विद्युन्माली तिद्दे तो स्मीनां
सलिलं प्रमाविशेषस्नस्त धानाभिर्धाराभिरसिंचयापत् विद्युन्मालीमेघस्सलधाराभिस्सिंच
ति १२ तेषाण्यविषुरश्चधामध्यष्टयमलोकाक्रजेतः स्थिता दिव्यान्नानाशतात्रुतामपनमा दिस्वा
पम्दत्सुश्रियः यनान्नाण्यपियेताःस्फतिपटदेगीर्वाणावामभ्रवेगाहे ते तनवाति वेलपववोहल
ह्लताम्रोल्लदम् भूयश्चवनत्रयेराजधानीकरणाद्दनेन विप्रराणीति प्रसिद्धिं प्राप्यदिव्यानिवर्ष
शतायुत्वानि वर्धदशसहस्राः इयमभवत्तानिवाभमानाः स्थिता निष्क्रतेन पंथानाम्नापिदेवांग
नानोतनवसत्त्वेगावायुकल्पमानलतानीतिष्क्र यंतिनामापि प्रकाशकम्पते इसर्ग्यः १२ तापं
सचिंतातिमष्यावि वि धान्यपीडाविस्त्रस्यानवस्वोक्त पितालयलेश्रातत्वतेसपादिङ्सहम
निपाते तस्मिन्मिपजयदिभर्गीभवस्य समादः तापेङः स्वेपितसेताप चक्रविनितिं विक्रायता
मोजभोगाम् श्रन्नामदि विषयाभिलाषनिहर्तिं स्त्रेष्वकृतां चपीअंजनोपड्वातवातसकृताः

श्री.
च.

53

पीडाश्रयेऊपिताईस्तालवस्त्रप्रमाणानिति किमाश्रयैऊपिवात पित्तकफाश्वविजर्वतेन क्लिन्नस्रसहेम
न्निपातेवर्गास्तेऽस्त्तहाणांमन्निपातेवावातादिकोपेचभवतः प्रसादोभिघगागदेकारोभवति १९ या
क्रीडहिवुधावरोधनूपिनोरिक्षारार्ककांतावल्लजालातापल्लवावलेहमपिनोमथ्येदिनेसहिरेता
संतानकावीडयोविधुनितास्ततेनिकास्तामृतंदावाग्निदग्धदिनामध्ये ततितत्तोनीचावमानस्खलात
क्रीडेतियानिविवुधावरोधनानिदेववधूः तासांपरिष्वंगार्थंभूषणानिमनःकांताः तदग्निसंताप
स्पर्शमपियानमेहिरेतासंतानकल्लतास्तस्त्रस्रवरैर्व्याधितानीचावमानपर्वेज्वरत्तस्मादावाग्निर्य
दिरवत्तितिद्वाग्निर्विरंनतदैत्यावमानइत्यर्थः १६ पार्श्वेवह्निशिरोधराःफणाग्निमयेकंजतनाकिडुमा
स्कंदालानतल्लेषुदानमखिलावयाहिणोदिखिपाः नीतास्तेवजिरेषुयामयजतांस्वस्तेपिविश
मरामारेवीडनिपीडनेनदध्यतेह्नावनमेशिरः डंखनामांदेवहस्ताग्निस्कंदापवालानानिता
नलेषुसर्पमयेःपार्श्वेह्नग्रीवाःतेषांमदजलस्पावग्राहःशोषाग्निमयेषांडःखवशात्दैत्येरंगनेषुप्र
हरत्नलिताधापित्मादिरदांतिनोभूमारेसतपिपिशिरिहरनतंवहंतित्युनालेजयानममम १० किंवाम
नेतथाप्यत्रिनयनविनयातिक्रमाक्राऊविख्यातिःस्वास्वाधेनदीर्घीकृतत्तथ ॥ ॥

१२

मरमहस्सम्भ्रमाः स्वर्वधूभिः सर्वे निर्वीर्यमेवेतत्तलमस्य निलेये नाकिनां मन्यमानाः कर्तारो नूनम
स्मानिलेस्तुरिकरमविरानामसमाग्यावशेषमो ध्रमत्किमिव वर्णयामः अविरघेन स्विविस्यावदोक्त
ताभिर्नाकनारीभिः निःश्वासवृहल्लीकृतत्वमस्य वायवः ते दैत्याभूतले देवाममेघवीररहितेम
यमानानि स्थितमस्मात्तामस्यानामेकशेषां करिष्येति ४८ इत्थं प्रस्तावनायै विहृतवतिवृव
पमभूस्तत्रयारेतृणांविक्रमप्रसादप्रसरणावनिकाममृतोपास्महरम् क्रोधाख्यः पर्षदानां विद
षदपि मनोरंगपीठप्रवेशशैलूषोटहहस्तायसमविक्रतिभिस्तंगामंगीचकार प्रस्तावना
त्राम्रखेभाविवस्यपृष्ठे पस्तदर्थं वलात्पवस्तु वनान्तत्रयादेववोवदति विक्रमप्रसादप्रसर
णाज्जवनिकांतात्तृणांनिवार्यक्रोधे प्रवेशात्पर्षदानां मनप्रवेशंपीठेतत्रप्रवेशं ऊर्ध्वं प्रधाव्य:
शैलूषोहाहिहस्तादीनाम समाभिविहृतिभिर्विकारैस्संगामंगीचकारेतिभद्रम् ४९ इतिश्री
कण्ठचरितटीकायां पण्डितवंहुननस्तनुजोनराजकृतायां समादशस्सर्गः श्रीगणेश्वरच
णाकमलपरागपुंजेभ्यो नमो नमः ॐ श्रीवीजयति ॐ देसोदयास्त समवरसंवत्सरस्तव णान
तरमार्गोणानेगणगणाविनिपीतस्वतः राज्यादिलोचनकपोलनलाः सवल्लाद्विवाकंविलो

श्री. व.

48

54

लवलितसुविकं स्मूढः श्रवणोपयानन्तर्वंस्थयकाः तन्यथे तदैनोदयमेवास्वरांसंपीतवंतः तएव
स्वयंतिसरागाणिसमप्यमानानिनेत्रयुगलतलानियेषांते गाढसमूढाः स्ववलाङ्गिः किंचित्रिसार-
ङ्गिर्वचनैर्विलोलवलितेभ्रवोयत्रैवंक्लान्ताविकारंप्रतिभेदमूढावधः मधुपानेनवनेत्रादिरागसा-
भावः १ नेतिश्चवभ्रमिकरालतरालिकायमाणाग्निरेकरतलैर्यनमंसमूढम् यत्संभ्रमेण विदल
कैनकोपिन्मिकोतेवृकेरजः स्फुविलोचनकूजितानिरा प्रतिणीवभ्रवोवतन्दातिभवंभ्रयत्नरेति
साधुः तस्यभ्रमिर्धमणातयाउर्द्धशेललाटंतेगणानिजस्कंदं हस्तराजन्त्रिरेसांगकमेकस्त्रेसात्मने
पदम् यस्मिन्नाहनेनसमसम्भ्रमस्तेनविदलंसोयाः कनोकमिकाखणिबालिकासलतर्थरजः स्फु
नोनेटणाकूजितानि किंचिन्निमीलनानिचनेशिथिलतियाभिन्नेपदम् यक्कहस्थभिन्नपदीक्ता-
स्यर्थापृवावाख्येयः यक्तं विलोचनपंक्तिकायानिपातास्तोपसर्गाश्चयानवस्रुतितेचयः अने
काधभिवनेवेपादैसेषांतिदशेनम २ प्राप्यसनः प्रथमवीरजनः सकोपनिक्षिप्यमाणविवि
धाभरणाप्यस्थहर्षोः तद्दामदानवजनस्पशुरंथिरहेरसम्पाद्यायीभिवभलिभरंपर्वैव सकोपे
कान्तानिक्षिप्यमाणानां विविनामाभरणानांमयचूर्णैस्सकलंगणलोकोराजिभरमलिन

प्राप्य स्पृतो युद्धात्सर्वमेव दैत्यस्त्रीलोकस्य बाष्पाणामनलार्पमिवेति सम्भावनम् १ सायोपपाणि
मरदितस्य विलासमहारत्नोरेन्द्रनीलनिविशीमरणच्छटाभिः व्यानुञ्जकज्जनश्रेतरदीप्यमा
नकोपपदीपगल्लदंजनधूलिपुंजम् सायंपे मे स्तेरभ्यं पाणिभ्यामरदितकौषवशालिशो
यस्य विलासमहारत्नमञ्जनायायेन्द्रनीलास्ते श्यामानि विशीर्णाभिर्दीनाभिः रेणुच्छटाभिः हेतुभि
र्वोपि श्रुतवंतः दीप्यमानस्य कोपप्रदीपस्य सम्बंधी प्रोद्गल्लत्सोंजनपुंजः कज्जलराशिस्तेन
यानंजपिष्टानां रत्नानां धूलिः कोपदीपकज्जलमिति सम्भाविता ५ अमोघमेदनरयाद्वृदि
तासमोघानाश्रीभवद्विघ्नधूमशिखाग्रमेव कस्यापि पाणियुगलेस्व भजप्रतापवह्नेर्वि
निर्गमनमार्गमिवाचचक्षे मिथ्याममघनतान्ज्ञाततापतत्यारक्तीभवतत्या प्रकाशितधूमोत्वति
र्वकस्यापि कस्तद्वयं निजभुजप्रतापाग्ने निर्गममिवसूचितवत् अग्निनिर्गमस्य चतापारुणाल
धूमालिंगाम केनाप्यभजपततथा घृष्टपद्मरागचूडामणिनिविडपाणिविघट्टनाभिः नासी
घ्याल्हस्तितदजसिप्रसरू रोषाननारुणारुचः परभागलाभः निविडं कृत्वा पाणिना
वेष्टनाभिः कठिणभूताभिः केनापि महापद्मरागमणिस्तथा भग्नः यथा तस्य पद्मरागस्य

श्री॰
च॰

44
55

णामिमकरतिरोषलोहितायामखशोभायाः परभार्यालाभो नामीनवर्णितरमत्रिकर्णोपरभाग
ल्लाभो लाभमसम्भाव्य ९ कश्चिद्धिशांकटपट्टभ्रुकुटीकरालबालस्थलः किमपि घोरतरं वभाषे नी
तेऋषोकल्पषर्तां महद्वास्त्रवीरो वाचो कथनप्रकृषप्रसरं वनक भ्रुकुटिर्देशल्ललाटतटः को
पिकटोरमवदत् कश्चिदिति निर्दिष्टस्य सह इतिपरामर्शः कषाकल्पषतामथ साटन्नीतः सवाचा
मल्लाममपक्षमल्कसारमरोषवकुर्यव्यनः ऊविरोधक्षयापत्नेकार्यस्य कारणानर्गापहेतुः
कस्यापितस्मयसम्भ्रमहृद्दीर्णाजीर्णाब्रणाश्रणायिनीतेनरावभासेदृष्टैश्रवो रसमलास्यरहस
दीत्ताबीरश्रियाहातग्रावासपरम्परेव ततकालेसम्भ्रमेणहृदेदीर्णाः स्फटिताजीर्णान्युराणाव्रणा
शरप्रवेशखातानितेषां श्रणायिनीपरिवितानत्नः श्रुश्रुभेअनस्सम्भाव्यतेभ्रुवोः कोपवयानाष्टदि
वीत्तते ८ कोपानवंधयनवर्मविकीर्यमाणविस्तीर्णाद्रीर्णाजरफटजविप्रमेणकृपावली
विप्लवीररसः घतापं हतेहिषामिवचकस्तनमसचिकाय कोपयमनेनवनोयो।
चर्मिस्तेन पूर्यमाणानि विस्तीर्णानि
दीर्णानि स्फटितानि व्रणानि तद्याजनेचनयी ॥ ॥

ररश्माः कृपंपंक्तीः शत्रूणां प्रतापं शमितमिव संचितवान्॥ ९ शत्रूणां प्रतापं शमितमिव संचि-
तवान् व्यालोलतारकगतिर्विकसत्सरोजश्रीमध्यवर्त्मकृतानामवलम्बमाना कस्यापि
चित्रसहहस्यमाधिपस्य दृष्टिर्निशातमसिडम्बरमेव भेजे व्यालोलतारकयोः कनीनिक-
योस्तारकाणां तद्गुणानां च गतिर्यस्यास्तया प्रफल्लयापमश्रिया समं साहसेण परिचयस्ततत
इतीतथारुणतोशोणत्वमरुणाभावं वहतीति कस्यापि दृष्टिः निशितं तीक्ष्णम् असिडम्बरं
खड्गपंजरमेव सेवितवती अथ च विशेते निशायामस्मे सिनिशातमसिदृष्टिः डम्बरं विषयग्रा-
हणासामर्थ्यं भजंते ९ संदष्टफरीफमकरुणीभवदीनाणं तकांतिस्फुटद्यटनयाहृणामीन्न-
माणः श्रासन्नसंगरमहोत्सवशंसनाय सिंहध्वरमिव कोपि कियल्लपाणे संदष्टफरी-
फामदमेत्त्वलेनावसाय नैवंहमनालाणाम योल्लद्वीतमाणाः कोपदोषारुणानेचकांतिस-
म्पर्केणाहेतनासंग्रमोत्सवसूचनाय खेहे सिंदूरमिवाक्षिपत् तत्त्वे च सिंहलेपोपयुक्त ॥ ९९
दर्शितानाक्षिपत्तदिधन्नयांतनैत्रेषु संघटितपाटलिमोत्क्रमेषु माहात्म्यमेतेनकाविपोराखि-
लास्तेषां घटाग्रेयेहदृष्यश्ववक्षणमावभूवुः रोषवशात्नेषु जर्घटितः पाटलिमोत्क्रमः शोणत्व।

श्री. व.
५६
56

येषां तेषु मत्स्वडुशिञ्जितानामवस्त्रासिञ्जितानामविलासैर्नो विपत्तानां हि यन्नपादद्वयमिक्षयामभ
वतः स्वभावात्सश्रमाः प्रकटीभवदग्निमयट्टस्य स्वाभ्यङ्कं येनतकरिपोनितित्रक्रुतानन्तगणाम-
भियानम् भगवताग्रेयट्टपायमस्मदाहात् १२ कश्चिन्निशायपपट्टपाटलिमावस्मद्राहं ष्टिक्क
जास्ततत्स्वस्ववर्णिरेमंचत् वक्रेश्वरः प्रतिभ्रवामस्मभास्मनवविशुर्वजाटलतामिव दिंग्मुखानि
पटुनापाटलिम्नाशोणितेनावमस्पृहः स्पष्ट ष्टिक्कजाः स्ततः निपकाश्चिद्दैरिणामस्मभा-
निम्नुपितेदिग्मुखानि स्वनद्यायाविहृतः ताभिजाललतामिवानयत् रोषाक्रणात्पृष्ठ्योवर्णायमा-
कार्यैर्विघुतेनसम्भावितः पटुरिति वाभिवंपदम् १३ धन्व्यपरः प्रकर्षोषत्योनमोगंश्रेकोलको
लिमणिजालमुग्रमभेगणनिम्नेम्निनतिषतिवैरिकवंधलोकेमग्रहतालप्रदतामिववक्रविर
म् क्रूरोषभावेन शिरः कम्पयः कश्चित्कम्पमानकीशवलजालवाजेनदैमकवंपुवर्गीनि
नेतिषतिमतिम्रखे चंद्रसतालग्गललतामिवानैषीत् स प्रविवेश कार्याम्भोजाज्ज्वलकयोः तल्ल
त्वसम्भावनम् १४ आयतयन्करतलेनघनाम्भप्रपः कश्चिन्मदीमदितनूतनरंभ्रगुप्तामघोन
नो हिवमदाग्रभुजाश्रितानोद्वारेविकस्वरमोपर्गतयेपरेषां घनेरोषतः पाणिनाभूमिं चटयन्कश्चिज्जाननवक्षि

तत्रैकश्चिद्धारविहृतमकरोत् यतो मदस्याग्र स्फुरत्संश्रितानम् पतन्तोनास्तमशक्यायाभवंति १५
वीरोपरक्तिनयनानलचक्रःस्मरोधेम्नहेलल्लाटफलकेकरपंकजेनसंघोततनोदिवमगमद्दृष्टे रिपून
नलमास्फुरत्तलोन्नियेच निर्मेशपल्लवमिवनेत्रदशापिनूपुरम् हस्तेनवालस्यल्लंमध्येविनेत्रमेवक
कश्चित्स्फुरंतं दर्शनेत्रावसायया स्थिमश्रिंमणिपुवोलब्धमिवानन्तसमारद्विनयनानलचरइतिसाक्षतम्
स्वाकर्णानिर्णीयमरातिमतप्रधानानामयेहतोभिवानवक्त्रस्यहरोषकोटिम् विनेनवाप्युष्टतित्तिरूदे हा
वावकाशंकस्यापिप्रभृदयस्त्रवहफः प्रकम्पः शत्रूणांसंग्रमोयोगनृपाणांमत्तानांनिस्वयंपत्नोत
रनिदासेनस्यापनंस्कृत्वारोषमारोहताकस्यापिवित्तथैर्येणावद्धस्त्राहृतेनोवकाशमलब्धोवोद्दु
प्रकम्पोहृदयोभूत् तदाकस्यापिरोषवशाद्दष्टोप्रवचकम्पेनतभयवशाद्व्यदयमितपर्थः १ भूमं
कजात्रविकटभ्रुकुटीभृतस्यकस्यापिवेपथुमत्त्वोधरपल्लवोभूत् उग्रोग्रनिःश्वसितनमारतचवदना
भिःकोपानलस्यवल्गमानइवस्फुलिंगाःभूसरोत्वावल्लीघाणामत्रभंगस्यकस्यापिकम्पमानतोऽह
पल्लवोनिःश्वासवाताहतनैःकम्पमानकोपाग्निस्फुलिंगाइवाभवत् १ वर्षणाजस्तमसमसमस्त्रमवा
रिविंदुनाताम्रलोलनयनांतताडिताकुञ्जरः कश्चित्प्रनर्तयितमयकबंधकोकिलालोकंस्फुटंव्यपित

श्री॰
व॰
५८
57

दिव्यपर्वग्रहाय यत्र यमिजलकणान्वर्षन्त्रकणानेशोत्पवविभ्रतस्ताभिः कपिशाः कश्चिन्नवंधाय यवके
किनोमयूरास्तेषां लोकं नर्तयित्वे दिव्यपन्थोऽलोकोनरसचापसेंद्रचापस्य चमहणाया अभिलाषमक
रोत् सेंद्रचापो मेघो मयूरान्नर्तयति ११ कस्यापि कोपधूतमूर्धविलोलमौलिमाल्यात्पतन्मधुपशाव
पातछलेन घर्माम्बुति स्पदलिकस्थल हफलोलभ्रूवल्लरीन वहफलाबलिराविरभूत् यकोपे
न हेतुना धुतो यो मूर्धा तत्र विलोलं यन्मालिमाल्यं ततो भयवशादुत्पतन्तो यो मधुपशावाश्रमवकाम्ब्वा
जेन घर्माम्बुनाति स्पदान्दीभवद्यदलिकस्थलं तत्रजाता या भ्रूवल्लरी भल्लतातस्य संधिनो फलानामाव
लिः पंक्तिराविरासीत् अत्र भ्रमराणां बलानां फलत्वेन सम्भावनम् २ मधून्दिषः करयुगांष्टशुमनस्
र्तो मोभंगोर्मिकाकणामणोगाकलैर्ववर्ष विर्दूफगाद्धतवमत्सरनिर्झहान हव्याशना
यवथिभाङ्कस्फुलिंगम् बहुशोषात हस्तहयममोत्तमभनयोभंगवाल्लिकापमराग
रत्नस्पवेणांहैतभिः मत्सरएवनिर्जिहानो निर्गच्छन्योहव्याशनोग्निस्तस्याव्याव्रयान
मव्यवहितत्वं भजन्ते ये तान्स्फुलिंगत्वेनिव
ववर्ष हस्तं मंदमनबालिकापमरागा ॥ ॥ ॥

त्वगाढरोषाग्निस्फुलिंगत्वेन सम्भाव्यते २१ सांप्रतं वगाढरोषाग्नितत्वात्पाटलिमापदस्य प्रागाढवि
रात्तत्तदन्यभुक्तदीतमित्सत्वम् पश्चात्ततोपि विवकामनवाढहासज्योत्स्ना विषत्तेमुखपद्मनिरा
महेतः कस्याश्चित्कपोलयोपाटलिमास्त्राणं पूर्वं मेघ्येवाविरासीत् अथ भ्रूकुटीपवनामित्वेत्तमना
सीत् अतोपि पश्चाद्गाढहासपवज्योत्स्नाविवकामविपत्ताणां दैत्यानां मुखपद्मानि तेषां निराकृहे
तसंकोचकारिणी २२ पेत्तनवनातिनवम्रमवारिभिंहृनन्यसमसम्भ्रामविशेषभूदोभुजिष्ठ्याः
कोपश्रियातिवत्तवेगदयेयविशेत्यामस्कामगणिनिवाणावततहारस्तुयात् सम्भ्रमेणाविशेषेण
भ्रूकुट्यातिर्यघोतान्वभकाणाकास्यचिदुत्तस्तिदासादहस्तांशान्सम्भाव्यते हृदयेविशेत्याः
कोपलन्यात्सम्भ्रमच्छिन्नहारस्त्राणिमुक्तारत्नानीव अत्र धर्मकणानां मुक्ताफलोत्प्रेक्षया
स्यौत्स्ल्यप्रतिपादितम् अनपवमुक्तानां श्रुतः प्रवेशाभावः हारस्तुत्रानितिवापाठः हारेणास्तु
नत्पाटितान् २२ कश्चिदुद्भावपुनरुक्तविपर्यमानरोमावस्तु चिसविदंप्रथमप्रवीरः ततः
त्समीकयानपीतवरातिवक्रखणेकरोहमतत्तुमङ्गमिवांमगाम् पुनरुक्तमतदर्थविपर्यमा
नाजायमानायेरोमाञ्चालपवतोदोनहतयास्तूचियःस्त्रचिवमेकैकमगाकश्चिद्वहतः अत

श्री.
च.

45

58

सम्भाव्यते तेषु समीकशातेष्वनेकरणस्पीतचराः पूर्वैर्निगीर्णा ये विवेकविलोककराः तेषु महस
नं मग्नमिव प्ररोमोचाः खंडविखंडितेन सम्भाविता: २७ कस्यापि पाणिकमलेन ववारिले खाभ्र
वल्लरी च समहापलिके च कम्पमालिम्पत्स्व जटिला च मतिः परेषां मङ्गु स्वकम्पकलना स्ववया
स्वतीया कस्यापि हस्तेकरेटिकाललाटे च भल्लता चक्रमेतयः केवटिकाभुवमन्तरीया शातरणा
विशेषणाम् २५ आर्तः कृपामथ विधानधृतान्विबेधमहेपशुः दृष्टकृतः विभ्रकुटीजज्वालः केपूरलो
हिस्यकभाभिरणाहतेव विद्धेपि कस्य घनकोपविपाटलत्वम् मथविधानेरणकरेण धृतोन्ववे
षोव्यसनं यद्वैवं हृत्वाय हीतः नयोद्धेप शुरा या रथ्यतस्य हस्तस्य मकम्पत्वार्कं स्वमानः श्र
पवापाणिना ननननात् न ष्यात्कचिद्वैवश्च कुटीन याज्ज्वालः पि कस्यापि विक्षेप्य हृदपमरा
गांणीस्तुभिः कोपारुणत्वमिवाभजत् ज्ञापितस्य कस्यादि सम्भवः २६ दोर्दण्डहेतु निरस्त
मरेविद्ध्नां चक्रं विरंचल्लयति स्मकराम्बुजेन भुवं तमूर्तिक्रटटं किम्भज्ञोन रंगसंगास्येयेनन
वषोर्यमहार्णवस्य रिपूणां निघ्रहतं कश्चिन्करेणा चक्रमभ्रमयत् भुजाभ्यामभूतेनेत
रेणा संगो यस्य तस्य शौर्यदैर्यं यं तद्रूपं टंकितम २८ धाराजलन्कटपयाभि ॥

नवप्ररूढरक्तोत्पलव्यतिकरे वक्रपाणाले ल्वाकेनाप्यमंद स्पन्तरमहदृशपतमव्यमानरोषारुणाक
णानि रूक्षदृष्टिपातैः इतं क्षिप्यमानारोषातिरिक्ता अनियंत्रणाये नहदृष्टिपाताल्लैहेतुभिः के
नापि खड्गलेखाराजजलमनिगतविप्रभाविशेषः तद्देवजलत्वेनाप्यवसितेतत्तद्देवहृदः त
त्पथेभिनवःप्ररूढोजातोरक्तोत्पलाभांव्यतिकरोस्यासेवारच्यतहृतारोषरक्ताहृपातारक्तोत्पलत्वे
नसंभाविता २८ कश्चित्तथाप्रथितरोषभरकरेणावेगोद्धतोव्याथितजेठिमखंडनानि सर्वोयथा
प्रथितरूपितनवेश्मयोगाग्रामेनभग्नहृदयोवयसापिजज्ञे प्रथितोरोषभरोयद्वैवंकृतात्तथावेगेनो
हतंकृतवकाश्चित्तंटिमानांखंडनानितथावेगेनोद्धतंकर्षीयथासमयसम्पन्नवक्षिदयोगाद्भूमि
रपिभीत्यास्फुटितहृदयेवजज्ञेजा २९ कस्यापिवक्रमदयात्वपाटलाश्रमिश्रीकृतस्वमस्मिथी
द्धितिघोरणीभिः नापेक्षकपेष्वुनहतेहृदिघ्नतामकाणराहूपरागमिवकंदालयांचकार रोष
वशाद्दृष्टयंतीपरिपाटलाश्रीयस्यास्तथास्मिदीयितिरैघोरणीभिः रक्तप्रभापंक्तिभिर्मिश्री
कृतमवं यस्मात्तत्कस्यापिवक्त्रंनाशघोतनायाकाश्चेदिनादौराहूपरागमिवप्रकाशयामास २
ग्राकंदमावहदिवाविरतांतरालपारिप्लवभ्रमरवल्हहरिकंकृतेनघनसापिवीरकमलारहस्पं

श्री.
च.
59

कयेव कश्चिद्भंजनिजविभ्रमपुण्डरीकम् रोषव शार्कं क्षिप्तविलासमपमवागमस्फोटयत् अत
सम्भाव्यते प्रत्यर्थिनो वैरिणो येवीराः तेषां कमलाश्रीस्तस्याः हमावासत्वमिति शंकया सम्भावनीये
वा ननु एवचोतरालेपाविल्लवाचपल्लायाभ्रमरसंहतिस्तस्याः कठतेरु तंतेन हेतुना कंदं विह्वलं शोह्व।
विभ्रद्विव २१ कोपि प्रकोपितमतिः परं किं वदेत्याह एवं प्रमरस्तमस्त सिंहवीर्यः अग्रेतः समीकयात्कपी
नचवारि त्वेकधारामुद्यमभरविभ्रमतोववाम यद्येषां किं वदेतीवार्तानया प्रकोपितामतिर्यस्य सटं
स्याहवं हस्ति उद्दंतत्वमवेतम्प्रतं सिंहवीर्यंयस्य सकोपि चर्मणालव्याजातं तयमेषु शूर्द पीतेय पिवि
विं त्वेधारास्त्ववबामो दवमत् २२ कश्चिन्नृपोपि किरीतिस्स विमर्षमानहस्ते भिकोर्कस्यालाद्ध प।
नीयचूर्णैः उन्मूलमानपरिपंक्तिरमानिकेतपंपंकेरुहप्रकारकेसरे राजपंजाम् विमर्षमा
नोयोहस्तोर्मिकोकरः तस्मादुल्लसितपनीयचूर्णानिस्व गिरेणाववस्ते हस्तिभिः कोप्यतत्वमू
लमानउत्खनन्मूलो यः परिपंक्तिरमानिकेतपंकरुहप्रकाशो वैरिलक्ष्मी निवासप।
मसम्मूहस्तस्य केसरस्तत्पवरेणपुंजस्थानं जहस्तवालिकास्सथगिचूर्णानि
पद्मरागात्वेन सम्भावितानि २३ कस्याप्येवे पतवधः प्रनकरुकोटीपाअंलगा ॥ ॥

लदनजलधमिवाशिश्रासत्त्रमंगारमव्यस्तनान्तषंगाद्वीरश्रियेवहदत्तः परिरभ्यमाणाम् पुनस्तमेयुः को
पाटेपक्तेनाक्रलकस्यापिवपुर्गलदनर्गलं तिनिरोधं घमिवारियजैवं कृतनाकम्पतत्रासत्रोयस्सगार
मेयमस्सपदवर्धमानाम्बाइमसत्त्रवमस्तनेनान्तघगाद्देतोवीरश्रियाशीतात्रायिका तेनवदक्षतया
लिंगमानमिवयोषितालिंगमानमस्वगलद्दुमिणालकम्पते २४ घणमोड्डमङ्कूजटिपाणुतराढहाम
मल्लासिशोणितमस्त्वंवमस्त्वंपरमकोपश्रियः ममसिवारभसैजनाभिनामीरपीतस्वमैरन्नलोपके
लिम् शणमोड्डमंतीभजटिर्यस्तनपाविक्षिन्नताकृष्योटहासतयोल्लासिनः शोणितक्षोतणन्मस्यमस्व
समभिरूपेः कालरीकुदृष्टरुंजमरसैः कोपश्रियः वीरलस्पाङ्गसागासिदिमिवारब्धवत् २५ हरश्रमा
यभ्रनदाउद्युगांमस्वंवव्यादायकश्चिदघल्वमजनविप्रमेश्व ग्राहृष्यादिवलयतोविलवैविलोकाश्र
गतमारभतमैरेवशितत्रेव ज्यमाविलासेध्वजद्वयप्रमार्थमस्वंववृद्यिारायविकारस्यकाश्चिदिगेत
गहेविवर्गमाहृष्यमहाकालोपदेशनभोक्तषिवारथवान् २६ दीयहभीरजरढवजसंभुग्नमेजा
तमेल्लवमवाहपरः शरीरम् द्रोर्दण्डेयष्टिकृतमाद्रिपिशोधकीतिहस्याययातत्ततविभ्रमयं
जरलकश्चिक्षरीरंदीयेतः स्कंटतोगंभीरास्त्रराभाजदः प्रणम्येयणरंभुपंजसेघांसंजातमेस्सवो

श्री. ब.

६०

60

यस्मात्तद्वाहयक्करीरंदोर्दण्डोभुजःदण्डपत्यष्टिस्तत्रकृतसन्निधिसन्निताया शौर्यकीर्तिस्सैवहंसीता
स्याविलासपंजरभावमकरोत् पंजरेचक्रिडाणीभवंतिदेहस्सारोषवशाद्विदीर्णाबाणाङ्कितद्यपरि
वयोयोजातः तेनकीर्तिहंस्याश्चनेकच्छिद्रसंकुलंपंजरमिवजातं यत्रदोर्दण्डेवामस्यचाकारइत्यर्थः १२
तेषांविघ्नसैन्यमदोद्यगंधीदंतीद्रगण्डः तटप्रदेशश्चारः भालस्थलोसद्भ्रमरलोलवल्लकराल
भूवल्लरीभिरुद्भटप्रकटस्यतेपवतेषांगणानामुग्रविघ्नकोपउद्भटप्रकटयत्प्रकटाश्रिवोदन्तिपतत् भालस्य
स्थलेतद्भ्रमरभ्रमरतयलोलेःकृत्वावल्लेरपायाम्रवल्लयः ताभिः हेतुभिः भ्रुवः प्रकटत्वसम्भावनात्कोप
सचिह्नताप्रतीतिः विघ्नसैन्यएवमदांधगंधदंतीद्राः तेषांगण्डतटप्रदेशश्चारः क्रूरकर्मासिंह
स्तुगंधदंतिनोगण्डप्रदेशस्तपाटितः प्रकटभाण्डेतिजिटिलादिम्नूपम् १८ उन्मीलद्दर्पकर्णा
विघ्नमयमर्मविद्रदृढोल्लसत्कुम्भाटपदतिद्रुपधूमम् कोपाधिदैवतमिवार्चिचडस्थुशोणाभव
कृतलिप्तिर्वदनेनगणानाम् गणानांवदनेकर्तृकोपएवदैवतंतमाश्रित्यदिवातस्था
दिघ्नकोपवशाज्ज्ञानमानंयत्कोणत्वंलोहितंयततदेवरक्तबल्लयस्तेरुन्मील
तःस्फुरंतः श्रभकणाविघ्नमाद्यमर्मविद्वोयत्रहरमस्थल ॥ ॥

स्फुलसंतीभङ्गकटिपंठतिरेव भूमो यत्र कोथाप्यिष्टाम्रदेवतं वदनेनार्चितमिति वा व्याख्येयम् ४९
सव्यनम्भेसूटिनिवर्मजलेन चंद्रचूडमौला: सटस्फिकोपमतावेन निजरतस्य मिवोद्दहास: भगव
तस्तस्त्रभायें कोपस्तम्य हेणा यत्तभद्रोमितम् शवेलिट्यटितस्फरद्धर्मजलेनयत्र शेषवशादास्कन्न
यद्गुणतत्तंत्तदेवविस्मदा: तंभजते यस्य कोपसमङ्गस्पोद्दहासेनजनताशिविवासीत् चंद्रोदय
वसमद्दतोभउचित: ५० तेषांतयामिंषतउर्यरशोषतिग्मंजन्मस्तदा किमपि पाटलतामवा
नि शम्भोर्यथादितनुदंष्ट्रबैरकांडे संध्यानुबंधमिवृशोदवचंद्रखाड: अन्निषित: स्फुरन्त्यर्थ
रोयारोयस्लेनतिग्मतीक्ष्णाक्रान्ता तेषां मुखानि लोहितानि किमपि तथा जन्मयर्षयाभूगवतोमौलि
चंद्रस्तस्या: पाटलता या ग्रंथुभरै हैतोभिरकाले संध्यानुबंधमिव प्रापत् ५१ सस्फारस्फार सहि
तपुमरानुबंधभाजो थिकंकमपिटेकायत: प्रचारम् लोकस्यतस्य सरसोभिनवप्रकर्ष: चित्र
स्फुटत्वमनयत्नवकोपयोगम् स्फारप्रकोयस्मारोबलं तेन सहितस्य प्रसारस्यानुबंधे भजत: त
या थिकंकमपि लोकोत्तरं प्रचारमूहला संटकायत: तस्य लोकस्य सरसोरसमप्रकर्ष: कोपस्य वर्ध
मानत्वात् प्रकर्षश्चास्फालनरूपो नवस्य कोपस्य योगे सम्यक् स्फुटत्वमनयत् विश्वमिस्या।

श्री-
व-

६१

61

ख्रयर्पियोतक्रम् तत्पतोसरमोत्पदस्पप्रकर्षो नैर्मल्यादिल्लिसत्ताविकानां शक्तिनिविशेषाणाम
पयोगं स्फुटत्वेन नयति मस्फास्स्तम्भेभ्यो हं सेभ्यो हितोयः प्रसस्त्वदनुबंधं भजतेतथापि कांत
त्वे विघये प्रचारं टेकयतः ५२ अथो नानिदयविघेटनामवोछवगाढा अभिर्विहतकोपभरैरदाये
भक्तो विघ्नं प्रतिनिस्सलमसलदम्भोदम्भोल्लिटेतवबदट्टघपतपृष्ठदंतः अथोत्पनिद्रंदंष्ट्रोत्कृत्वा
विघ्नं दनाटपारवाण अफ्रागाम्बा ग्राज शो अथ यो याराये दांते रदायैर्दंताये: हेतभि: पृष्ठदंतोदम्भो
ल्लिमयावज्रमयादेताय स्पातद्दट्टघपतरो ष्वशात्तिमयोटेतानां विमर्दे पिहत्ते कादिम निहत्सभा।
वात् भगवंतं प्रतिभक्ताशेषदम्भस्य ५३ कोपग्रहोद्रुमरनिर्भरव्वमगर्भरोमांचकंडुकष्टपुष्ट
यष्टुप्ररोहः विघ्नक्कशीलमपि केसमाचतारमापीवरांगधुवम्भे ग्रिरटैर्विभाये कोपग्रहोणाख्यस्तो
द्रुमरपदामोचर्मीयेषुतेषुगर्भेषु षिपसंधिषु येरोमांचकं स्तपवदेहसस्पल्लवाभासनात्सष्टुंवय
पुप्ररोहः शोभोदयोयस्य सम्भ्रंगिरिटिरापीवरांगोमोसल्लेगाउइवाभातः शरीरं केकसमाउ।
मारं प्रस्पिमारटयटपि ५४ निघंजसोमालफलकाकिरनोहरि

त्वसेदाम्मसासरभसंकणगवकवालम. नागाननस्पजयचनेमलिलाकार

कीलिविनाप्यकरशीकरसंगीमार्गीः ललाटपट्टसंस्पर्दिस्वयंर्मकणासमूहंलिपतः राजमन्वे-
स्यान्तस्नानक्रीडांविनापिकरशीकरतर्जनमभूत् ५५ तद्धस्मनाशुमज्जलेनगजाननस्यतत्क्षण
क्षं फटिति सिंहरेणास्तदम्ब्रज्यतगण्डेविभेः श्रान्तश्चकोपनितोषमतत्जनस्यतत्क्षणंक्षकं फ-
टितिपाटलिमावभूवा अप्ययमानेनर्यमज्जलेनराजमन्वेस्यगण्डात्सिंहूरधूलिस्तत्सिताश्र
यश्रान्तयश्कोपजनितलौहित्यंतस्यगजाननस्यतत्क्षणंकान्तिहरकार्यक्ष्चभूव ५६ ॐॐमरु
त्सहचरस्यस्तपंचरत्नात्मचनिनिः स्मितडम्बरमग्निमाभिजन्मास्यवर्षशामान्तुष्टयते श्रुत्यु
प्रकोमोन्नतक्रियामहत्तवाहनवहिणास्य ॐॐमरुद्धाधिकस्यशङ्खोवातः तस्यसहचरेस
हपांतथापरत्वेनिः श्वासप्रपंचपंचनंक्षतालकणान्वर्षवज्जम्भारोवाहमयूरनाटमक
रोत् वातमिश्रंचवर्षमयूरस्यान्तहेतुः ५७ तामीभवंडरवेततित्वितितोकिंहांनमरंगभूम
लहरीविकरालिताशः तापंकिमयनमरंचिविभूतवापतजस्वकारणगुणान्वगुणामव
स्यामरोषवशादरुणीभवंमुखपंक्तिलथावितताततंजिहाराडत्रिष्टोनंतोयेभूभंगास्तपव
श्मल्लहर्यस्याभिविंकरालिताश्राशाडिशोयेनतथाकमपितापंभजेशिविभूंकमारः

श्री-
च-
62

सकारगणस्याग्रे: शगणानामनन्तरूपा समवसंप्राप्त अग्रेसरगणताद्दिकं शगण: ष प्राप्तकरालतर
वारिहठग्रहेणास्वच्छंदतामविरतं विवशेनववल्ला विद्यायविहिषड्वल्लटवग्रकीलिकेला।
लितोसह्कटकल्पनवीरभद्रः करालाङ्घ्र्यर्घायातरवारि:कंठरिकानस्याहठेनग्रहेणास्यान्ते
शपविवेशोर्ध्वान्कपोसाहठेनग्रहेणास्यांसेनसशपविवेशोर्ध्वान्कोपस्याविरतंववलाविकटम
स्वमत् विहिषनामरल्लटमेववग्रलचकेलिकलोलित:क्रीडोल्लसित: वीरभद्रो बाणागण:
प्राक्षर्यायाकल्पनरूपमात्रपसंख्येनाक्षतर्ष्यी विद्वशाहोदिरोयशेपानक:तत्पन्नेभईगणाज्जा।
तिविशेष:सकरालतगयावारिगजबंधनस्तम्भ:तद्धहठेनस्वच्छंदतां प्रपद्य काविताप्राप्तोति
ति अविरतंवलातिवग्रकेलिर्दनाघातक्रीडनयाकलोलोलितिश्च ४९ तान्त:पुन:पुनरकाण्डक
गभिघातघातंदिशाविधिथविभ्रमदत्वतंत्र:स्वस्याध्रुवनस्तल्लासरहसकेलेरुत्कलाटयन्किमपिर
तालमिवावभासे मदेनहेलनास्वभर्तुः:तथाविधविविधविभ्रम:पुन:पुनरकाण्डकरलाघव्याजातंदटंक्वाम
नगणोनस्तात्रामास्ंदद्रूपालासकेलिर्यथानमा:भुवः किमपितालमंचेटपञ्चिवावभासेभ्रमिघातबाजेनतालो
दंडनमनशगण्प्रश्नीनाथैहारावलीहठवियानबलोकपालमालानिवेशविपिमंततश्लेनेकेनप्रभ्रमस्ततमाविरभवत्तय

स्वकर्मसहसैवशिल्लाटस्सूनोः हावलीभिः हठेनविशंतोयास्वराणांलोकपालानांचमालत्वासो।
निषेधविघयेमंतंतंशील्लनंयविचयतंतेनाभ्यस्तभूत्वास्वकर्मभ्रमंदनमक्तेकेशेनस्वयंशिल्लाटस्र
नोनेदिनः प्रकटमभवत्॥ ५१ ॥ स्वापीठंदृष्ट्वमपिचेद्दयतोतिवेल्लमहेल्लमस्तररसलवमानहर्षः अ।
म्पासतोमसजवाटन् विभ्रमेष्वलोनेदिनः करतलंभ्रमभासमाद उद्वेल्लेवलातिक्रामीयोमत्सरः सप
वरसवर्वणाद्दसोणलममिरसस्तवस्तवमानाधर्मतीवादनविलासेषुभासात्रसात्रश्रांतम्॥ ५२ ॥ उद्वे
कृतोविहृतशेस्माविपत्तत्वेक्षधारजलास्त्रातिष्ठुकुत्तवबोनवंधितततहिंकार्यविशारदत्वयाघ्ररत्नाकेस्मा
यिवक्रमततनोत्यवनप्रकोममम्॥ विहृतंशेसंशितभावः तीक्ष्णात्वमेयस्तेषांविपक्षवेत्रनांधारा-
स्वासांजलेस्थितयः प्रभाविषेघोजलमेनाप्युवसितः तत्रास्वतयः स्वानितष्ठांत्स्वकातत्तद्दिकारै
स्वलोकगणावादिभिः विशारदत्वाद्दत्तवचोस्पनवंथंदर्कस्यापिमस्वेप्रथमंपवनस्यनिश्वासि
वायोः प्रकोपमकरोत्॥ अथचविहृतेशीतलत्वंयेस्तपुथाराजलेषांस्वतयः तासांत्स्वकातोतिस-
वानालैसैविकारैरंगाक्षुलादिभिर्विशारदत्वेनत्वात्तापस्थितिरघानिवंशोसिप्रत्नवभातिपवन
कोपपुः भात्वस्थलेसिकतिलेअकृतेस्सवीरलोकः पङ्कभूर्षिटिशेवलमांसलानि रोषवशा

श्री.
च.

६३

63

हठेन रभसेन हृतानि मानानि यानि माणिक्यभूषणानि रत्नालंकारास्तद्योषिहे तभित्तीरवगौललला
टेयर्मेनघाः प्रवाहास्तस्मिंकतानकरोत् पङ्कयाभृकुटीसेववर्णीसन्निवेशाभ्याशेवलंतेनमेभस्तला।
निरत्नरेणावस्मिंकाबालेनभ्रूभंगाश्च शेवलतेनघर्मनघास्सम्भाविताः ५३ मान्तस्वेदनदीस्वदोषिवि
काभ्ररंगपीठीभवाज्झालेपाटलतानिवोलकविशमोश्चगंडस्थलेइर्यंकपतिहपाडत्वनगाण
ग्रामेणानामेवभृत्तकूपोः करपात्रिर्घेटनशाताविभ्रमवगोष्ठीभरैः माईस्वेदनदीस्वेजशालेम्रप
वावयवास्पार्थानुसरणाद्वारेणनर्घास्नानदोषीभृजोयस्मातथाभ्रवोस्पंद ··· वनांटस्वप्रहृततान्न
दीतेनभतीनयोरंगपीठेतस्यन्नेभालेपस्पभ्रूभंगाकारिणीत्पर्थः तथापाटलतालोहितत्वंतद्वतिवो
लकोजवापनिकातोविशात्मोश्चगाङ्गणाऽस्थलेयस्मतस्मिन्नमध्यन्नमपेउत्वणायोगगणाग्रामः प्रथमस
मृहत्वास्मिन्नेवक्रुध्यतिसमितनस्पगणसम्भृहस्पभृयांभिकरपास्मिवेदनशानानिन्नस्पाटनाइनार
इनीत्नतेषांमाविभ्रमवक्तगोष्ठीभरेर्नेतेवाभवे ५५ रोहहारानावारवाणायटनास्तिकाभिवातन्वतोते
षांमृतिमजस्वधर्मविसरांसंव्येयनेदीयस्मिवीमाऊटिमपटनोघटनाणाञ्छायाक्जाविहृत।
मोप्यत्रेपरारयहाइवहठाटयेयवलान्कराः रोषवशादजस्रंचमेविसरोयस्पाः प्रतस्म्भा

यते ग्रसेतके मंत्रमे मतिरोहंतीवारुणीदेवतावारवारुणाय घटनाकववसम्यक्कौयस्यास्तामिवनू
त्रिमातन्वतांतेषांकरावीमयायैनः पुरोपनजं ढिमाणिभूभागनांघटनातांऽन्नेतयोघस्यरुणाया
स्त्वयास्कजातयाहेतभूतयस्यवि क्कृतः श्रीफस्यात्रेयस्यशारस्यग्रहोयैः खवावल्लान् अथयमिजलः
वारुणाकल्ववसेन भूताऽन्नजातमरुणांवाम्रेयघारवेनसम्भावितम् ५८ अनेतासंघटनायाजानिक
रत्नयोर्दंतद गाढ्यायायापांचवक्रेयरोहंव्यतंन्नतवमयाघंटनल्लेपारंयोः उप्यतेषांनिजांगम्यपि
विरमतृदत्ताघ्यदायस्यराणांकोपातेपोथमाभूत्कथमरिहतनानायकानारुजायै कोपस्याद्रो
पः श्वपंवस्तलतल्लयोर्मिपन्नाऽनायनातः अथरमोहृदंतदर्शनव्यथाभ्याः पादेचक्रेतथांघ्रेःपा
दचक्रेनथांघ्रेःपादस्पृष्टाऽन्नेनक्लेशमकरोत् तेषांगणायणांकोपश्रुपवसागत्यप्यथय
त् अथाले पेशत्रुसेनापत्नीतीनांरुजापेकथंमाभूत् दाऽरभूपिकयासिद्धेः ५७ ततश्रुपवसंदा
राचुलकितातेपानलप्रारभावमतामिवांढहसितजालावलीलीलया तेषांरोषकषायतेत्ता
गाश्रुटयाजेनवीरक्लियादीपानाटदिरैविचेतमभरात्मांयत्रिष्पायमिव तामत्तातामत्तुहवसंघा
रामत्तरणान्मूमिश्रचुलकितः पीतोयोभातिपतापानलप्रारम्भारोवेरिप्रपवाण्पान्निप्रपंचस्तामि

श्री ह.

सितज्वालामालाकुले नो हि रतां ते षां रोषारोषात्तणानेव्रजाजेतवीरनितस्मामयः कच्चः भ्य
यदैवनिशास्थानवेष्टदीपानिवारहन्‌ ५८ त्यसङ्कवलिकेह्वातिकारतरलेगाननैः अनिशी
दीप्तांकम्पे दिशांतः प्रतिपदमवनैः क्षांतः प्रतिपदमवनैः पार्ष्णिभिः घंटनेन नेगेको पिपरके
लयुसममयमिवानेकटंकाग्र्याविवशाङ्गभोवस्त्रजेतो हि षट्ग्राशुभिवाशेषतल्लेशशास नृप
नःस्तटस्मायाभूवल्लपस्लापवविनाशापिशुनलाकृतवः वेषांव्यतिकरेणातरलैश्वपलैर्ईविय
शीलत्यापार्ष्णिभिपाटतलेलस्ता उनेनभूवः कमेदीप्ता नियमपूर्वै यहणां दिशांतस्तथाकोपाक
णानैर्वैगपटनेकेषांसूर्यविम्बानामाविर्भावजर्वतेनगणास्तवेतोहि षतोऽप्रमेगलमिवा
सूचयन्केतुदर्शनेभकम्पोपुष्पदसूर्यदर्शनेचोत्पातनिमित्तसूचनात्‌ ५९ इतिग्रथितउस्सहा प
पवेप्रसिद्धासवशाङ्कृथांगणानांवणांतीविलासवलयमालात्यमव्विवितेमशाहेकलेतउनवस्या
दलीकेललाटैर्येले: पाणिभिःकवैः हेतुभिः चनधसनैविस्फुरैः कम्पमानादशावेस्वपोता यस्यातन्द्रा
वेनवस्त्र रम्भूराग्रापिवपललतजेनीकाभूवटहः ६० इत्थंमासाज्ञमापविगलटविरलस्वेदवारिप्रवा
हप्रोक्तांर्याभिषेकोभावेकिंकरोणांप्रकोपः सास्नूनेवाहणिखानरलितवितनभूलतावेतदंतदा

भोगास्पदस्तनतटमध्ये हरमस्तारितोभूत् विगलत्निष्कत्रविरलोनवरतोयस्वेदवारिप्रवाहः
तेन शेषफलो कोनरञ्ज्ञारब्धोभिषेको यस्य स भगवान्किंकराणां कोपजो पवंसा वाज्यमापयत् अ
श्याविततान्मञ्जुलतापदवेत्रदण्डास्तबल्लिताय चैवक्रबाहासस्येन प्रतीहारेणावाप्तनीस्तत्र लोहितसेत
दुर्तं प्रसादो निक्षालितो भूत् विशेषणबलाच्छाराजत्व प्रतीतो प्रसादस्थानत्वगणस्थानीयस्य
हरमस्तकरणामिति भद्रम् ॥ १९ ॥ इति श्रीकाण्ठचरितटीकायां पंडितभट्टोनराजप्रवरश्रीजोनराज
कृतायां राणशीभवणोनो नामाष्टदशः सर्गः ॥ अथ समे श्रीविनायकाय नमः ॐ आकृष्टश्रीमदिभ्यो
येभ्यः श्रियं ते कृतिकौतुकः । इथि मङ्गलामय्यामाख्य वक्र भ्रूवल्लि ज्ञैर्विना ॥ १ ॥ अस्य पूर्वोक्रपाः अरी
णां । वाको शान्तम्यः क्रियमाकृष्टं जगत् हलिनत्वपवक्रायाभ्रूवल्लयै मामप्य कस्यां विकान्तला
त्वयामास्त्रयमयत् ॥ ॐ चिकोल्लासेन कोशिभ्यो लक्ष्मीः कृषपते ॥ १ ॥ चूर्णिनाभरणास्वर्णमणि
रोगभवोर्मिभिः । नैः पुरस्ताद्धि चकोरपटवासाजपद्मियः । चूर्णिताः चूर्णीकृताः आभरणानि ये
स्वर्णमणयस्तद्गणाभरैः हेतुभिः पुरस्तात्पामेः पूर्वमेव जयलक्ष्म्याः पटवासः कर्पूरादितो दोविव
करेकीर्णः पिष्टरजोभिरेव वशीकृतेनत्वर्थः । किरतेः अरक्कुन्तामितिशणाहृते विवकरे ३ ।

श्री.
व.
६५
65

निरूपम् २ घंटयन्तत्कषायेष्व साटोपकरपंकजेन हस्तं समुद्दिभीतवेभित्तयोपिवक्त्रसिरे घंटय
न्त्येषघवशात्मात्म्यवंहस्तपंभरक्तात्मदक्तउद्यत्कमत्तनेषुभयेनवह्नस्सभायोभित्तयोपिकभिता
ज्वलता वह्निना शम्भो रथिल्लोयन वेदिकम् पराभिषेणानेतेषांचक्रेनीराणनाविधिः शम्भोः लो
कनभेववेविस्तरज्वलताग्निनाकथाते षांपरेष्वभिषेणानेसेनयागमवेसतिनीराजनाविधिः शांति
कमनतम् प्रतीयमानोत्वेत्तेयम् ४ दंतक्षतानितत्वानान्दृष्टशानकदेक्रोधयक्ति येवसातेषांवल्लभा
ममजायत न्दंष्ट्रेनोस्पंदमानेभ्रुवोयथैवंकृतोष्ठेदंतैः क्षतानि जर्वृत्ताक्रोधभूपाक्रियेवतेषामिष्ठा
जातापुनः पुनः क्रोधमक्तवृत्तिस्पर्धः वल्लभाप्रियानायिकावोष्ठेदंतक्षतानादिट्टदाति ५ कांतिसे
षांवतमकालहेलोहितायतिषोदशाः भ्रूदकाण्डसंध्येवा पापेषुनक्तंदिघाम् तत्कालेप
टयस्त्रवाणाममयोविषवणालोहितायंतीरक्तासम्पाद्यमानातवह्नियोत्सूयासेषांहशोका ।
तिरकालसंध्येवह्निघा विनाशात्पवनुहृद्दशम् तेषांनेत्राक्षणाबदर्शनात् वैविण्णाविनाशोनूः
मनस्त्वर्धः ६ प्रकोपपाटलकचक्तेषांभार्गवगुरोगणाः क्षतस्तानारवैस्तनमध्येरिहायिरक्ष
दः शेषाक्षणाः तेभार्गवगुरोभोपाध्यायस्यभगवतोगणाश्रीगणाकृतायक्तदस्यमध्येकृतस्तवाना

श्च दृष्ट्वा ॥ भार्गवशुक्रोविदितिसाकूतम् भार्गवशुक्रोविदितिसाकूतम् भार्गवोहिवेविवेकीनज्ञानवान्
कोपायसमरोत्साहशंसिनेचसंमार्जिते ॥ तेनरागगच्छदेष्टुर्योश्शाणिपात्रमिवादिशन् यमेवम
म्भः कार्यकारणव्यपदेशः तेनमार्जितेनत्संसिनेरंगरागमपवर्पटाःस्तेः हेत्र भिर्गणाः कोप
यष्टृताणिपात्रमारात्रिकमिवाद्धः यतोरागोत्स्ववस्त्वकायुतन्साहशंसीवपटादिनासंविभज्य
ते ८ श्रयदक्षिणमाभूयपाणिंप्राणितयैयभूः प्रमघानाम्नयीवक्रकोपकोल्लाहरलेहरः द
क्षिणां वामेनतदंदक्षिणांकृत्वावापाणिंकर्मायिनाभगवानारोषकल्लकल्लमल्ही वक्रेप्राणितं ।
जीवितंयेषं तत्तनदानहस्मकेहन्तनभूस्यान् ९ दृतांशुभिः शिरस्तियस्तोतोतरमयमेभिः ते ।
षामशेषतोरोषोदहनशामयन्निव शिरस्तिर्योगंगाधास्त्वानोनत्रमपवाहमप्यस्ससयम
भिःसामानशाणदेशनरश्मिभिः ॥ तेषांरोषाग्निर्निर्वापयन्निवजलेननसतेःशमअवितः १०
धामत्रयेननेत्रेषुदिप्यमानेषुनित्यता सोमसूर्यमेत्रतमदांतेजःसंविभजन्निव अन्तपसुस
हिवयेदित्यमाणपुनेत्रेषुज्वलताममन्तात् ॥ रक्तोरताधामत्रयेणास्सूर्यसोमवह्निलक्षणेनवः
रोणनमांम्भःप्रेमस्तादमेत्रषुमदांदेवानांतेजःसंविभजन्निवततः दिग्पातनेदेवानांतेजः ।

श्री-
च-

स्विनोजाताश्रयः ॥ २२ आतन्वजैर्घपर्जन्यगलितप्रतिनादिना स्वरेणाहतविरावाचमितिचक्षे
रमैस्स्यत आर्तीनादहीता: स्फलत्पूर्वेनिर्घोषो येन सपर्जन्यो मेघलस्मर्जितस्य प्रतिवादी मत्तशाले
नसैरेणोवंवाचमवोचत २३ तिलकम् वदनैस्स्त्र्युमानानां मकाण्डपरिपाण्डुभिः आचाम
नस्ते वः कोयंनवः प्रावेशाकीविधिः भ्रमसमयापाण्डुरैन्मवैर्तहस्यमानानां आवांयोकानां प्रावि
शिकीविधिचेतामनस्कः प्रावेशसमये गीयमानो भ्रूवाभेदः आचोत्रपाजस्यानीयाः प्रत्या
वर्तत्यमानानामित्रचितमस्तु चितस्य पाजस्य निर्गमः प्रवेशो वतिष्ठकम् २४ आचित्रूपमनुपो
क्षोपसंतापमथवोमनः कायास्तचिरमाश्रोतविश्रान्तिमसिवीस्यभम् प्रविशाके कंफस्यितं
धृतंडस्तमहतां पंवश्चितं खकल्लतानां कायास्तकांतिष्ठ विश्रामपत्रस्त्रयचक्षुभिद्रूफः आवावाधा
फेतोश्चनमेतापः कश्चिल्लनानां कायमानपप्रतिपन्निजातिष्ठुविश्रामापति अथवामनोनाय
कः श्रुल्ललशाण्डुभेगसी समयकान्तमंतापावीकल्लस्तणामभगनायिकाभ्रंशेनविश्रमंतिमेति २५
उपल्लवराजन्नव्रस्थितिमेतिकियच्चिरम् देशतेवाहणोत्वग्रक्षशायजलविप्लवः अहमाण्यस्तंवयिमो
दर्भाग्रणलकाणिकायत्रेशतेपेरवर्यभंजेतत जोपद्रवपण्यमलिनीकरणाद्गनः कियच्चिरंस्थि ॥

तिमेवितनतिष्ठतीत्यर्थः यत्रवज्रलतेनत्वरजः कथंस्थवतिष्ठतेअस्माणोदर्भीप्रजलभिंदयाताल्लमा
त्रेणोवेदैत्यानरूपंतीत्यर्थः १५ द्विपार्श्वमेतवेह्नातायदभ्रदहितापदम् ततिंकिनजकतेनिस्तो
देवीर्यमहितापदम् दिग्धीरेहेनुमेतवेह्नाताहेनेनोपायेनत्यर्थः यदिंहभ्रजवीर्यमहेर्वयाभ्र
रस्पवयातापधापकमस्तु जिस्मोरिंद्रमासमंथिनोदोषःभ्रजयोवीर्यमहितानांवैरिणामापदं
किंन्नजकतेसतीइहकिंभयमित्यर्थः १६ शाहूंस्थूलतयालीत्यमेजनेनंदकोहष्या: हरेः कथंवा
सहतेवीपितमरगावत्तुषाम् हरेस्त्वंधिशार्ङ्गचापंकार्तस्पृश्चत्स्त्रीणांभ्रवोरिवलतयोर्वल्यःना
सेकधमिवमहतेसन्निवेशावोर्यद्देषादितिभावः हरेसमंधीनंदकः खङ्गस्तासाहपारोजने
कष्यमिवसहतेवणिवीर्यहेषादितिभावः नारायणास्तमंथिनोर्थनुःखड्गस्तास्मोहेरूपारंजने
कथमिवसहतेवाणिवीर्यहेषादितिभावः नारायणास्तमंथिनोर्थनः खङ्गयोस्ततोः शत्रूणामम
रूपः कथमित्यर्थः १७ मनतोहरविस्तरसाभितशखासवेपथम् कथंतन्वतिनदेषिनात्मन्
वलिषु स्मितमिवासितत्वभ्रषणानांभ्रपशखामिरविसस्तानिविस्मिता। मृद्वाविस्त्रीणां।
शारीवलताम् रूपंकथंनवायवः अर्थेतिभजननादितिभावः! मनतोलताकमनस्ताभाव्या

श्री
च.
६
67

कर्मणोस्य संगतिः १८ तत्र तत्र भाषिसंतापमनंतमरिसमुद्भवा नयप्राप्नोति न कथं वह्निरिंगणयोर्भस्म
पाण्डुताम् शत्रुस्त्रीणां शरीरे संतापं खेदं ऊर्ध्वं च ग्निं च कान्तिं मार्गणयोर्भस्म संव्याप्ताण्डुरत्वं मस्मन
चापाण्डुतां कथं न याति जरतैव केशेष्वभस्मपाण्डुतादिकवर्णमविरतम् १९ सावेशमाणस्मामदा
नेस्वेदं तिगाण्डयोः दानेन यमस्य भेदं वृहदिदूष्य यत द्विषाम् वाल्मीणामवैत्रुसामवेद विशेषः न
यामस्वेदं तिगाण्डयो रेणवाणाकपोलयोः दानेन मदजलं तथा यमस्य दाण्डस्य द्विषां दिदिभेदमेका
मतामाभावं इष्टयमदहं करोति सामा माया अपयविशेषास्ति २० सभंतो भीमहोदेतस्ते जनस्य प्रलय
द्विषाम् सदंगल्लोहस्य नाहेरकाण्डजलदेविव अकालमेघे दिवायमकवर्वेराच्छादितगाश्चा
यते स्वथा सहोदेतस्य संहत्पद्विषां संहारे प्रकटयंतः अकालमेघाच्छादितवे भास्वतां महाव्यश्च
सेहा रसवकाः २१ अपि यदि शिशांशस्त्वं वायहेम हसांनिधेः प्रतापो हीयते सोयं वकताः केन मद्य
ताम् यस्य वकता स्यदिशि पश्चिमायामाशायामपि समत्वेन तेजः पतेरपि तेजसोयतिसोर्धं वकता
केन सहताते अस्यच वस्तुतमपि वकतोत्कर्षप्रतिपादनाय श्लोकोकृतान्यथा प्रतिपादित २२ वीरश्चीरस्य
त्वा नो कवंधनदत्ताण्ढवम् प्रसरात्मधनदोसारणीवनिलीयते कवंधानां रणाम्ववेक्षित्र ॥

शिवमांशुरुषाणांकस्य जलस्य वयस्याम् हस्तस्य हटताः एवं वाहव्यमाः एव नोटं तस्मात् दयति प्रव
वनाणि वीरललक्ष्मीमारणी स्तम्भ ऊर्ध्व विलीयन्ते कीदृशी धनदे ऊवेरेषु रः प्राग मेष्यायिक मि
मर्थः सारानरकाश्च यथा पुरस्सरा आज्ञाविधेयत्वादगाधानदाः सरांसि यस्येति वरणा विशोष
णाम् वनस्थाहिते धाम यिस्थिता २२ योऽत्र ते वानवेतस्समघः कौमीय मोहृदम् गतेपि मेवत
मलानि हानि ऊनवैरिणाम् युष्माकं चित्तेषु सघः कौमीय मविजिगीषुतात क्रोधदंनशुतान्
एवं गतेपि म्लानि यूयं मेवतम्यं वैरिणां हानि नाशे ऊरुत २४ गतवा यद्यपि ध्या नाश्रान्तो द्रा
ष्टारणा धर्मिकत्ति नासिल्लतामूले दीर्घ निद्रावसन्नातम् स्वरात्तथापि भीष्मस्य यौष्माकस्य भ
नोष्मणाः समोमस्य सततां न शोधाम्नाभग्धं विरोयिनः हे स्मरारणामार्गेधांत्वा विद्याः कलि
देवा युष्माक वेरलतामूले दीर्घनिद्रायामवाणास्यर मन्त्रमोक्षमाः श्वधाविवश्वलतामूलेति
द्राभ त्राधामा श्वधते भव द्विर्दैत्याय यापजिताद्वत्यर्थः तथापि भवद्गुणतेजसः कर्मभूतस्य
ममतेजसां भागोरी न्मसी वातेन्मपस्कृततामहाः श्वतियत्वि इति केमेपदस्य भज्ञोभवरा
हसबहौः केरः प्रश्वयत्ते स्वस्तो पुण्यम् २५ इत्याप्यायमायम्यहृति याहिणा तेजसा भ

श्री.
च.

६८

68

गवंतमवोचंते भूयपिंगयालिहः स्फटिकोपाकाणिभ्यंगात्रणोःसमभगावन तेजसा प्रभावेनवव

न रूपेणाप्पायमत्कर्षमाप्पप्राप्यतेहराः पुनरपित्वामवोचत् भगवद्वदनसमभावितावष्टब्ध

स्थितिग्राहेणाद्युतम् ३ यस्मातिमाकृतम् तेजसकथंप्रतिग्राह्यमप्यायकं च भवतीविरोधाभास

प्राप्येतंपूर्वस्यामेतेद्रूपम १९ स्वामिनलवनतेजो भवत्सेवनवेतनम् तदपूरः कवाटेस्वरूपे

रूपतिरस्कृतम् हेस्वामिन्भवत्सेवनस्यवाशास्यतावद्वेतनंभ्र विमलोत्तदेवनस्यजोस्तिनतस्यकी

येमिति प्रनाह्वेस्यामानत्पूर्शारणात्वस्यप्रतिपादनम् नरांसेवाविस्तीर्णाताकजाः पृथ्वोयेषांम

बलैरित्यर्थः प्रेर्दीनवविशेषेक्तउवत्सेववनत्रूपतेजोहरोतिरस्कृतम् १८ पुरेपृथुकवाठे

सूर्यादितेजस्तिरस्क्रियते अथवा नतेजोस्त्येवेति व्याख्येयं मंगलन्मलस्तद्भुतरंयत्कानुरोधा

त् २९ वलाश्वेत्रावलस्त्वष्टकालकामस्यतेवयम् शरणमाणेनचोयातो फुंपेनाप्तामहत्मह:

हेईयमनशरणमाणेतवमहः तेजस्तोस्कंवधंनश्रोपाः समन्ततो. यत्स्वलातेषांचलेनकरणभूतेनस्व

प्रोटव्यौ कालकामोयेनातिसहत्वप्रतिपादनम् १० अमात्मुदानचरितस्यमेहेवमहसि न पिसंरमते

दीपानिगाहंरायमीतमः हेतदानचरितत्तदात्तकर्मन् ननतोगृहेतोः स्वयंनतस्लाकमधेजनद्वावेनतान्स

राशिसंहृतमहंसि यत्नोदेकस्यात्माश्छ्योल्लमोहनैर्दीपोनमंरभतेतमोहसुंते ननेषां सर्वबाधक
तेप्रतिपादितम् अत्र यमिणादीपस्यापाद्यानतः प्रतीते नेप्यावाश्छिवीतमस्सेहाराहेतनासूर्य
णास्तहयर्वस्येश्वरस्यार्थमोपसमम् २१ तदा भुजङ्गहृयिष्वहहेतिभाजिहविभुजिश्वग्धेसविभज्यते
कामोयेनभूतिभिः प्रेहादीनाहेतीन्मल्लाभजतमोत्तेनेषामायुज्ञहूयिविधिवङ्शानिपत्नभूति
भिर्विभूतिभिश्वकाञ्जभोदिशः पुनर्पिपिपनसंविभज्यते २२ तेजसातेजमादेणासंगलन्महा
सोवयम् त्विताकोश्चसमस्केदीपसापन्भमाह्यम्: हेभुजनितसतेजस्तेजमिशासतीतिसंगल
नाहमोनगूतनेजस्काश्रकिंचिन्कृवाश्त्सपश्यः वयमीलितोभ्यस्तोनकोश्चसम्यकौयेस्नेषादीपा
नोसापत्लमामसः स्वयमनिधोदीपवद्व्यतवाग्रश्रास्वहश्मयः २३ तचकर्माणानिर्मोहेय
तमःसस्यचाहितमस्वजनेस्वयमायातिर्भगीमागिणातोहरिः अगाहितंसर्वलोकोपकारवत्वा
त्सहेत्वंविपर्ययेनमनतचकर्माणियत्नेनिर्मानंकाजमहासिपचकर्माणिस्वयमश्रेवितोहरिवि
लोमार्गिणातोयाचकतोयाचकतांतहूपशाप्पणपारंतांचे २४ नवोयोगांविधयांवंगांकृतश्व
ष्यावदाहकतिः उभ्रारेयदृशामेतिशर्वसर्वैयमवैरी नवोयोगविधेसतिञगीकृताश्व

श्री
चं.
८७

ष्यवती पुष्यवशेनोपलक्षितफलस्य कालाह्लानिस्तवं यथासेयं सर्वांभूक्तस्थे ईशाम्बगीतामवस्यामेति श्र
एचांगी कृतो गेहकृतार्थो गानयासम्पादितापुष्यवतोरर्के सोमसम्वेपि स्याकृतिर्धमाभूरुक्ष्येरयदा
णां महासंपन्नरूपत्वमेति पक्षपुत्रावपुष्यकौ दिवाकरनिशाकरावियामरः २५ पुरोडुवाणापुरुष
लोषाय पृष्टिं दुहृमे सत्कोलव्यग्गास्त हिस्ततः संजायते विधिः पुरोटानव विशेषाणां दाहार्थय
स्मिकृ पहे विस्फारितस्वपोरुषाग्निर्भवसितक्षितदपविधिर्विधानं सत्वरगुणो बहुस्माधिकगुणा
स्त विंतः स्वहुततो बहुमूलो जायते अथ वमलाङ्गा विशेषाडजंरेणाः तद्वणा योगः विधिः प्रजा
पतिः स्तत स्मार्त्यजायते २६ नक्षत्रत्विसत्रहे नियनायविरोधिनाम हस्ता हमभ्येति गिरिवा
पलतानव अत्यसत्रहे सति गिरिवायुक्ष्ये यवापलतानवेचापलतस्मत्वेजत्वं प्ररोहमभ्यति।
मभ्येति भवस्कोर्य गणवर्णान सामकोभावास्तर्वपवा क्षापलंड्जेतीत्यर्थः अथ च गिरिवेववा
पलतः मंदरपर्वतयन्नद्राडनो वंप्ररोहमेति मंदरस्थापद्रूपसम्पद्यते इत्यर्थः २७ वंप्ररोहमे
ति मंदरस्थापद्रूपसम्पद्यते इत्यर्थः तदिपुत्तानतनतोभेप्रतिपन्नदिश वनयाद्याकामेवद्रवणाभ्यणि
महानो जायते गुणः मतिपन्नाणो दैत्यानां दिदृत्तियादम्पनिक्षयातेयाहे तभूतयात यत्ततनतो भप्रवोणाः

टेश्वरस्त्वन्नयनकर्षी हीनो वैशिकेसोऽज्ञायते अथवा हीना निनेनामासत्यां कि गुणो मे बीजायते
किंच शार्ङ्गवसंहरस्येत्सस्वन्नहः कणः त्रिलोके हे महत्तेजस्त्वस्य कणो भाववत्केंभवदीयते
जोरिवस्त्वत्तवरिवसः परिवर्याया इति काव्य शार्ङ्गवसंहारेऽस्मिं सोल्लासे यतस्त्रिलोकाढ्यसह
रसवेकव्यवस्त्वत्तेजः परिवरालिनर्थः अथवात्वतेजस्येकमामयताम् १९ बावमस्त्रांजलिपुटे
वालेदमकटेषति इति वक्रोक्तिभिः हतामम्बुतादिविषक्षणः बद्धांजलिर्देवजनो भगवतेते प्रति
वत्स्यमाभ्यार्थस्तूचनाद्वक्रोक्तिभिराटतो वाचस्तवे ५० शेषांवचोमयीम्मूर्द्धि रत्नमणानां स्वपर्व
भिः पुनरप्यपयेथनाथोमनमप्यहृतात् ववनमयी माला पुनरपि भक्तावाजंघ्यो स्मितवान्
स्वपर्वभिर्देवैर्हर्षशास्मामोऽत्वं वेविवृ रत्नमणानाम् ५१ एवमस्तत्वत्तस्मो गारीयान्नरटीकृ
तः मयाप्युष्मा हिताधान सिद्धि शर्मणिकर्माणि एवमस्त्रयुष्माकं हिताधानसिद्धेः शर्मया
स्माभूमित्रचकर्माणि मयागारीयान्स्तां रमाप्यरीकृतो रहीतः ५२ स्तुतस्तुतस्त्रियं नृणाम्
वैवुर्यर्थरंसहा; कैलासशिवसंधत्तरयमसमभ्ररत्नमम् स्तुतेन सारथिनास्त्वनाम्बहूतानाश्री
यस्तत्पान्नैरप्याघोः त्वगांसावितेभयैपरंहययारपंहेसरा हृष्योवं सत्यनुज्ञातयववैला

श्री. च.

२०

सन्निव तत्पतेस्तं तेपामतं श्रहो विभीतकैः प्रयांय राश्मिर्यस्य ४३ ममवीरवृत्तो हरमास्कंदस्संदवत्यकं
द्विषांल्लल्यतोमाद्वैश्रमकुभंगकालिकाः स्पंदनस्यरूपस्यहं यह णमास्कं षकृत्वा ममवीरसौवै
रिणांल्ललाटाद्भृमकुभंगः कालिकाश्रणामिकामान्यविवारयन्नद्विषो हरं निमर्थः रक्तो जलं मसंदने
स्वतिमाप्यकालिकामार्षि ४४ स्वपर्वाणांपिजर्वाणाश्वणाचवक्त्रोजसावचोभिरितिभगीस्य बृत
पुनिस्त्वषो सिमिः तेजसाहेतनाशात्र वंवैरिवनमथिजर्वाणाः यराभवेताश्वसपर्वाणोदोवाति
स्तपोमिभिरनवलोलालसैवचो भिस्तनुः प्रयेः प्रसंहरेश्मानम् ४५ अमरत्तमितिनिपीयतेविम्ना
इक्षतिचुलकैः प्रस्तरंतेहरामृतानो ः अयिमतश्वनयापुनः स्वराम्याविहनत्फस्यितिमेनिदेमरा
वम हरएवगम्भीरत्वाङम्बराशिर्निर्गतवचोरूपममृतमेवपीत्वाबुधैर्यादेवा अमरभावंविष्टता
इफास्यितिर्यैनतन्मेनिदेश्दानीमेवयमरापताइतिमेनिदेशमर्थः ४६ तेषांप्रमोदमसदांषु
मदोनदानीमानीनयैर्यमथितम्पवचः प्रणः वक्तंमहोमन्द्रवामवदन्यदेवनिर्मक्तवेशसमय
नगिवावभासे तेषांभगवतोवचः ज्ञात्वाप्रमोदस्यहर्षस्यसदांपविचितानाम् तेषांदेवानाममन्
देवलोकोत्तरं महस्तेजः आमवतां देवानां निर्मुक्ताफक्तावेशसमयीविषादम ॥ ॥

दीर्घेण तत दिवाबभासे हरिः किं च कान्त्या येन तन्मुखे वैशं सतमो वेत्यर्थः ४७ तस्मिन्क्षणे मद
काहलनाकिलोककोलाहलप्रतिरवोऽकगभीरगर्भः ध्वाम्भोद्वीनभिषिषेणयिषोः पयोध।
मंगलशंखघट्टनां स्फाटिकाद्रिराजः तस्मिन्नवसरे प्रसादेन हर्षेण लेखनाकाहलः सेरब्धोयो
नाकिलोकः तस्य कोलाहलः तस्य प्रतिरवः प्रतिशब्दः मन्त्रकेयस्य सगभीरो गभीर्यस्य स
वैस्ताभोभगवतो मंगलो मंगलावहो यः शंखस्तस्य घट्टनामिव प्रघोषयतः अश्रीनभिषिषेणयि
षोः सेनया अभियातुमिच्छोः सेनतस्य शाहूताभ्यर्णं अंखेशसम्भावनम् ४८ प्राङ्द्भूवराविहरविप।
कलापसंतापपेशनविशेषविशृंखलानि प्रशांतरेणिचित्रदानवविष्टपेधूस्रधान्यरिष्टपटलो।
नविवेष्टितानि अविहरेनिकटेप्रापकलापो विपात्तमूर्हः तस्य पेशूनं सुवनमविहरसांनि
कटे पेशूनेन विशृंखलानि उच्छ्लानि यतो रिष्टपटलेन वक्ष्यमाणेन भूकम्पादिरूपनिमित्तम
मूहेनस्पृष्टनिर्हिष्टितानि चैत्यश्रेण्युपाङ्गवेभूवुः प्राङ्गशासनम् ४९ आसीदत्तदृशापदंरणाना
मथ संगसज्ज्ञयास्ताङ्गेत्यपि डनभीतिलोलभुजयी यान्ति बंधयदिष्टस्तस्मादितकम्पसमुद्रष्टपवना
वाकजअयणीअंभततीगतागतघातप्राप्तिथ्यामनुभूत् देत्यानामपस्वनार्थेसम्यादि।

श्री. व.

तामस्फसम्यग्स्यास्माभूमिः कज्ञकुंजराद्विजजालेषांश्रेणीपंक्तिस्तस्याक्रम्यतसःकृत्वातदा ;
नेषुकम्पवशाकृतागतानितैः शान्तिः श्रमः तेनवद्यामनवभूत् अवसम्माप्यनेआसीत् नसतीवंतीयो
मरुत्वापेटाऽरुगणानामंगाश्रमगः भगवद्धनदोऽरुणाभावान्नबंधस्नेनास्तपंनिविरुमाश्रेणेतस्याऽन्ते
ततोभीतिस्तस्यालोलः कम्पमानोयोभजगाधीशोवम्ब किलतदनवर्तमादिक्वास्तकिंहिम्भमेवाधारः
अतस्तत्कम्पसत्यायेयभूतामृरपिवकम्पइत्याशायः अथवाधीशानबंधात्याश्च सम्पदाप्रकृषेण
कुंजरक्तंजरक्रम्यतटेषुविश्रम्यते ५ विसरवेर्षदिनवाडुशरीरेषांषसंवादितानाऽडवानिबंधवल
त्कवेयम आसीटहरहरजवरिवक्रतामिहेतोरिवोद्रविमारिगभीरेश्रमराहोः शरीरंतस्या
शेषमपमृर्धकलेवरंतस्यसंवादीमहशास्त्राऽन्वनिवेयेननाऽसवमनेनवलेश्वलंयदितःकार्य
योयस्यतद्भवेविसंकउश्टेसमध्यस्यानेविमाविप्रसंगभीरमयार्थंरधंयस्यतदिवासीत् ऊतः
हरस्यकृत्वरीमन्नायावक्रत्वाभिः मावामोहेवः तस्मात् वक्रेहिमतेसरंथंभवति गीर्वाणाप्रतिपन्नलल
ताहशामंतोष्ठसंतंतिभिः योरास्रोयरकीधमाणाकथि रघोतोक्कजाभिन्नभि। नेवेधयवस्तनाभिनेवेधयवस्व
सनाभिमत्यस्तटवारेलेषिरेमतस्वानेरिवमांसकुंजमरेलेणाश्वसलिंगनेवोणाश्वलम्पस्तवकाश्रेभोपयामेवाले।

७१
३।

६६

यैरत्यिरस्रोतस्कजातानां विंदवः कणास्तैर्देवस्त्रीणामंगेषु स्तैवेने शोभितम् श्रुतस्स्माथते
बहुकालनिवासस्नेहाद्स्मरस्त्रीरवशोकाद्दाग्रहं शंतिम्लोकमालिंगनेऊर्वीणोवृंनऊंऊमरस्तैरियतो
श्वोथवेनभगृश्वोथसनंङ्ःखेतात्मिन्नाभिमखेतस्य स्तहृदःपरिचिताः तम्भांतातेनकवाहस्तैरिम
कल्लोलाद्यासितविभ्रमवल्लाद्यूलपतिवादिभिर्जनमनीभीहेतभिः केतभिः श्रोमाहृद्दयानहृगाय
दीमातृफवद्धिदिशामाणहृहृठमाधमाऊलतपाभिख्यक्रवेणिपिः स्वामिकार्यसाधनार्थसा
म्राज्यंस्तम्यमयदेतकवाहस्पैसेरिभस्यमहिषस्पर्शालेमहिषवनागः तेन तोभवशास्त्रहलासितनर
त्तिसद्याविभ्रमवम्योलाऊलःश्चकेतस्पर्शेतिवदिभिस्तद्वैषोस्तोजनमनंसा भीहेतभिल्लपाक्राक
शस्मघस्पान्कलकल्लोलदशाश्रयाद्भिः केतभिः दिशांस्त्रीलिंगतात्मैनेनव्यवहार्थीणांसम्बा
न्धित्वाहृठमाधमतातिमयेनाऊल्लातवेः त्मतनोवल्लोत्याः वेणालिपिभिर्गिराजहृपासा ५९
घावाभूमारपिपिदधनामस्थमशिष्युवाहेः टिपदाहेनाईमरितडिहृाद्यवाइकमेणा शंकेहृष्ण
त्वरपरिभवाविर्भविषाङ्गवानीनाम्यस्येपोविधिवेणाख्निनोनिममपूर्वरंगः महमितिशंके
जानेटिमदाहेनटिजलनेनहर्षपंनोहमायपरेदेषाखेषोपरिभवाप्यमाविर्भविष्यस्वकदीम

श्री.
स्त.
७२
72

विघ्नेभो भवानीनाथस्य भगवतः स्थेयाच्चिरं तेरोर्विशिखशिखीवाणाग्निस्तस्य पूर्वसंयोगेनाटका
टोपकृतात्संदेशकृतस्तबकेवस्तुनिर्ममेकृतःस्यावाभूमेणराकाशभूवोमध्येपिटपत्राच्छादयता
केनोद्गमवितडामरः कृतोयेनतद्विदथ्यवीश्वराज्ञः क्रमस्तेन इतिहन्ता स्तुपथः ५४ आसन्नेषु हरतेरन्धा
रणत्विषाणायस्वंगडुवीरैर्वीक्षुतमखशीविषस्तोमघनोपप्लवेषु हरोदंबसवकविपुलालोलल्लेखा
खोकरालोवारंवारंमुरिदयिपतिवोसरेष्वश्वकमे आसन्नेषु हरन्तुरंकुनाशुगाराते: हरसवाणाग्ने
रगन्स्फुरद्वुडुवीश्चौर्वीपुतस्तवोवाडवसहस्रसदृशः यः शिखीवहिस्तेनस्तोमघाणानिदाहास्तडुल
वेषांसन्नेषुमस्तहरस्वेदंचवेषाविपुलाः शलकसाहश्रणायाऽलोविलेखोमस्तरंगरेखोत्ताभिः कराला
भयवशाद्विपुलकंजायतेवारंवारंपुनः पुनर्दिनेपिस्मदस्त्रकमेस्तुत्तमे ५५ आशांकेवपिपासा
नमरपयेपातेहरेषभिर्यस्ववीक्ष्यास्येकान्नश्रियोनसमयेपेतः त्रिणेत्रान्तारकाः भूकलप्रचलास्तो
रहविद्गलन्मण्यलीपुत्तणांसांपंकणानीदलोदरपयोविद्भ्रमः पश्यप्रसरयमाकाशमार्गेपिपासत
च्छादविघ्नेनोहरेषोः हरेषुमाकाशपयच्छादकेसमस्तावाप्यः त्वमेपेकर्मणिपंचमीस्वसपातमा
शांकेवतिनोनारकाः प्रतिकालपेन गभियासमस्तगस्यवाष्पामकणाश्रयः तावितकिंद्भलाः हरेष्वकार्षेक

पातमाशंक्याभिषेवतियोज्यम् यामंतारकागणंनलिनीपल्लवसख्यास्थितवारिकणाश्रेतिबलाका
ह्वभूत्कम्पचपलास्तरीगगनमरकतरत्नभूमिषुपमिनीदलेषुहिमगणंलसमकम्पितेश्चतिनलिनीदा
लजलभ्रांति ५९ यस्याभ्रैःकटचीनपिष्टपटलीदिग्दाहजन्माहाचिभूरपङ्क्तिःकपरपीकणाय
तमयाकाण्डेचयस्याङ्गुभिः तस्यानरीलङ्गनिर्मितकवित्राङ्कुरनमाक्रामतत्स्रकेव्योममणिनेत्त
नैकटलिकालीलायितंकेतुभिः यस्याशिष्टहस्तिनःकटेकपोलीचीनपिष्टापटलीसिन्दूर
धूलोदिग्दाहजातादीप्तिर्भवतितथाअभ्रसमयपेतपङ्क्तिस्तारकेयंसाकरपीकणायितेकणालक
णवदावर्तितेतस्यकुम्भेभजलोनिर्नियंत्रणाशिष्टहस्तिनःकेतुभिर्धूमकेतुभिर्ग्रहभेदैः कद
लिकाध्वजपंक्तिस्तल्लीलयावर्तितम् काव्येतांडुभयत्रापिभावकः ५२ यत्रासिशरवक्तिना
प्रथममेवव्योमोत्करोविकीर्णश्चवपूर्विताम्बुपगतोघयापाथोधरःकरोधरूपिदैत्ययिलिमनु
डिम्भाण्डलक्ष्वे॥ उक्तचितागिरिवत्त्विनिर्मितापक्षैः प्रथमंसंधानात्पूर्वमेवहरशराग्निनाक्ति
मपूर्णमहत्त्वपाथोधरोमेघः पूर्णतामुपगतोघनःनैर्यैर्थितांभूमिंतत्रोयकाटयामास
ग्रथिलहठज्वलस्यसनडिम्बेडलविस्तृतामतस्यप्रत्वाण्डायाकविस्तम्पाकजाण्डवेनस्मरणेनत

स्री·
व·

णांविनिर्मितो यो हरिणासामान्यात्तु ततो पक्षवक्षादन्तेयेषां तेः तडित्स्फुरंतीषु तन्विनानाविधानां ते निर्मितानि
तानीसर्थाः ५८ तैर्नरसन्नस्तु पादावगलदविरलालजकोयानकारैरस्वामसारैरपावैः पिथदविव
स्थानमवदो भीतिभाजाम् पिंगपांशुणालाश्रविस्तमर्कविवर्कस्कोस्तरीतपादेस्मीलोचतानां
मपिवहन्तुरिवश्रोणायः शोणितानि हर्षवणान्नस्वन्नस्त्रजर्व मोमरस्वर्यमः तस्य पाकलत्रविरवोने
योलो जकोयस्लेमनजर्डुडिः अपावैरस्वामसारैः तयिरश्रवाहैर्मेघवस्त्रसिकादयतिसतिभीतिभाजां दे
त्यस्त्रीनेत्राणां पंकयापिंगरोदनवशाद्रक्तायेपंगनेत्रपोतालेभ्यः प्रविसत्मरीश्रसरंतीयाररुविस
यावर्कं कृत्वा रक्तं यदस्त्रवाष्पं तस्यरीतिभं गिलत्याहेत मृतयाशोणितानीवववृषुः विवस्वतस्त्रोत
तवातस्त्वचिमस्तुरिवापांगामेगावमूर्वैदिग्दाहस्माहायकवदच्यनभोहष्टषदम्याहमासीत् वर्णा
स्मायोभवदितिजमर्गाहपांपीडयामासनामाम भूस्तुपामपिवाविषावावापितेः श्रोत्रमूलम् मस्तु यास्
स्वीतमातवाताः प्रलयवायवःतविस्पर्शानेंद्रियपारमेगारमूर्तस्फुलिंगराशीमिवचित्तिषः अश्मिक
काणवषावांदकरितपर्याःदिशां दाहो ज्वलान्जबालतं तस्य माहायकं विधते यस्तन्त्वभो

॥ ॥ इत्यसमाप्तेतो हरदा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

७३

73

हः ट ह्विर्यणायेनतदासीत् दिग्दाहमिवा विष्मयमाकाशेवीक्ष्य हृष्योद्विंत इत्यर्थः वह्नेदृशि
र्यद्मयग्रथितेतस्याविस्मयमस्थितवारीयोगेथास्तनाममवशायत् द्विनेष्यमगलम्गालाहते:
काण्यपीउभ्त् अत्र चेवंविधे ष्ठहृत्रिमित्रेषुदृष्टेषु भोजनाद्यभावादेस्मनेंद्रियविद्यातोभूदात्रिम
सेवायेसमकालमगतवतो षत्रमत्तनामपिपृथासग्रोगानयोजनिष्ठेष्ठेर्वमृष्ठर्वहिषाम् सरि
ष्ठेष्ठतत्रुद्धकालज्ञसमनलालस्ववेहिषो सरिष्ठेष्ठतत्रुद्धकालजास्मोलालस्यवाभवत्तंकाल
पृविभक्तकालसमनः समेद्दद्दम्मायहः पृथाहेतानांसेवार्थंप्रगायदागतवतां षण्णाम्पृष्ठ
तानेकवनवपोनदेत्यानत्यायेयः पूर्वंजातः सउनिर्मितेषु हृत्सेषु ग्रकाव्भविकस्मायेतो सएव प्रवि
भक्तकालानामभिन्नकालेपनाभवेनीतिविभक्तः कालोयासौ तासांसमन्नसौ पृष्ठाणांसमये
वेनपृगयज्ञमायहोविकामोभवत् पूर्वदेत्यानांसेवार्थंचर नवोयातिपृष्ठाणांसमकालेष्वव
मयेस्मानितदातच्च्डनिर्मितवपणानिकसितानीत्यर्थः ११ पततदविरतत्रजवर्षविडवातिहृयनि
हृतविचववाणिपडे:जाटतिन्यपतयोरकालशमेवजनिनदेत्यपीयहस्तकम्पः देत्यानांपतिग्रह
पारेवारलस्याकालपृष्ठे:कम्पनजात:पतः पततदविरतमविच्छिन्नेरक्तवर्षितस्यविहेनाच

श्री-
च-

74

केणासम्मर्कैणानिकृन्तच्छादितश्चित्रुवर्णायेषांतानिपञ्चाणायेषांतैः १२ भृगुपतिविजयायेवाहगा
ध्याभियोगाः पञ्चिषुदितितन्तृजास्संववंतः समंतात् अथिवकथिरवर्षारम्भतस्तम्भृतास्त्रप्रविद्धु
रध्याहंषोणिततद्योणिकाम अथकिंकथिरवर्षारम्भात् समभ्यतामशरीनामसुरकोद्धोणीभृत्स्तानदै
त्याश्चक्रुः सर्वस्यैवजल्लस्यक्रमयत्वापत्तेः अतस्तम्भावतेभृगुस्तत्स्परासस्माविजयमनोगाध्याक्षि
न्नोभियोगातघरायेस्वपवेनिहेभृत्येतासहिताविघासेणोकविंशतिवराक्रमेरस्वस्तानवान् १३
आताम्ताकमिवोदकेनसिकतास्ततत्तारिमवराद्वालम्भ्याम्भृथरोस्त्राग्रमवध्मनवर्षेनजिराशिभिः
भिः यत्संगेनविनापिनिष्फलजलक्रीडाभूतिग्रमयोस्नानमन्थ्यवैरिकटकस्नास्यमाभेजि
रे रजोराजिभिः पांसवधाराभिर्वर्षमेघोम्भसाग्रमालम्भ्याच्छायुसिकताइवावमतः यतध्वटकेनताको
पीताः ओदनकिञ्जवत् यासोरजोराजीणांसंगानदेत्यराजाः पासस्तान्नमवाप्तुः कविनाहलिनांत्ता
नाटनेनरपांस्स्वानस्वभवत्सानिष्फलायनलक्रीडानभूतिः नयाञ्जमबेदत्नविनाताववतीरणोत्वहिः यवि
तायावत्स्यादैत्यहलिनांत्तानांसहमितथाः भल्लीभल्लीवर्षैरोरिहापिशूनानांडनिर्मितस्त्वहोहिभिरण्योरिहप्य
शुनोसेपकातिरेकभवस्यरुपहरितनलोवनभिरस्वरत्नीणामतीणोत्ताः नेताभवहुर्निमित्तनिमित्ताततेकोभियोगादि ६

।यैकैकस्मिन्नेकैकवङ्कुलतेमस्तपिदैस्ते। शोदर्शादर्शमव्यापिपल्लवनवज्ञास्मयध्यामाछितावकानाम्सेका।
स्मायिकैतिरेकैकवङ्कुलतेमस्तपिदैस्तेीणांगुणाः७प्रकाराः। ग्रीणाममहानभवत् यतोहरमस्तपथेमा
पूरितेलोचनेयाभिः ततःकोगुणाइस्माहबहुभिर्द्दनिमित्तैः हेतुभिः निमित्तोनिमित्तोनि
स्त्रिग्रातेकोडः खेतेनातिघोराडर्वेल्लादिपोदर्शादर्शेहृष्टाहृष्टाताभिरहरस्त्रीभिर्नवनवव्या
मव्यध्यास्माच्छितासास्वंनोऽभाषिषामाषदिदैतस्विपोरजोवर्षैणांपूरितनेत्रनस्त्रः ततोबा
ह्रनिद्र निमित्तुनिद्दष्टाससहस्त्रखेमनुभयेयितिपथः १५ ञतन्वन्नामप्रसंगमेगमविपिंबंदत्र
घोटतिणांस्त्रीगोचराक्रमणांक्रियामप्यनत्पेपूर्वार्धनारीश्वरः महारावनुगुणाश्रपंचितहृदेवी
रलीलायिटितिः कस्मोदानवविष्णुपेण किमपिग्राससाप्रयासंदधात वामेयतमेसवेतरः रूपभा
गाः तत्रसंगामविधिपक्रुर्वन् तथादृतिणांस्त्रीणाचस्याक्रमणांक्रियांकुर्वन्नपवापूर्वोस्ततपूर्वार्धना
रीश्वरः अर्धनारीश्वरोहि दक्षिणांगभागसेविचेवामेस्त्रीभागे अयंतुविपरीतइत्यपूर्वत
मेहारावनुगणांपल्लयानुरूपंप्रपंचितंविस्तारितंदेवीरलीलायितेयेनसकम्पदानवनगरेषुका
मपिलेभोतरेभीतिप्रकर्षमकरोत् १६ अहतैस्तुर्निमित्तैरितिणांप्रोक्तेतसंचारमपोश्रा।

श्री.
च.

७५

75

रेभेप्रस्तवानेदिविविमत्सैन्याहृतप्रपागम् किंचान्यत्तंचिकायद्दिदिवपदज्जघांसेरमा
वामवीवीमसघोवविस्मृततत्कुंभपिशुनहृहृन्मंगलालिंगनानि उक्ष्यहृतैः सम्पन्नैरमा
गलैर्दितिसुतनिकटनगरेसंचारवर्धामवरणानुबंधः प्रारेभे अत्र विपुलस्तनभाव
पुलवस्तैयहियत्सैन्यमापतोलंतस्पष्टसेहृतकर्मप्रस्तवानैरारभमाणैरिव किंचान्यत् त्रि
दिवेनाकेपषडषां वास्तव्यानामावासवेश्मस्तुगोवयिस्मृतनिविस्मृमानानितानिपुभपि
शुनानिहृहृत्तिमंगलानितेषामालिंगनानिमेचिकारयवभारदैत्यनननगरेषुकृनिमिता
न्यभूवन् सान्नारेषुपुनर्मंगलानिप्रादुरभूवन् आवासवीथ्यानायिकास्थानीयामंगा
लानोविरणा गमनादालिंगनमुचितम् एतेनवक्ष्यमाणार्थस्योपक्षेपः कृत इ
ति भद्रम् ९९ इति श्री पंडितवमटनोनवराजपुत्रजोनराजकृतानयोः श्रीकण्ठ
चरितटीकायोगणोषोगवणोनामैकोनविंशः सर्गः समाप्तः १९ श्रेयसे ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐ इमास्तरपाणपणापहारहेतोर्दिवाह्नीणभूतात्तत्तं त्वम् प्रवारयेप्रारभताजयत्नमथोर-
पंकत्तेममर्त्यलोकः प्रवारयेहरायक्रियया वा हैयूप इति वक्तृ यौरश्यैकत्तेस्तुरलोकः सय
त्नमारेभेधत्तमहीणं सम्पूर्णं महत्त्वाणां रथ्यायवयववविशेषाणां पासकानां वनंतस्वावेता-
प्रांक्रियायेनातः सम्भाव्यतेदमाः सदर्पायेस्तुरालेषां प्राणास्त्वपवपणो चूतादौ परिकल्प-
नजायालभ्यं धनादि तस्यपहारः सर्वास्ताहेतुः तस्मात्पणप्रातस्तूतत्वेनलभ्यते १ ततः
स्वयं तत्रसुरानुबन्धाद्दस्वन्यराहुवारितां प्रपेदे इयत्पयोडम्बरलम्बमानरम्भेमांद्रियस्तं
गभुजंगभोगान् सुराणामनुबन्धः प्रार्थना तस्मात् त्वयाप्राप पंचमी स्वयम्भूः इत्थभाव
मयहीत् डम्बरेण संरम्भेणलम्बमाना स्वैरपमयोवल्गात्तद्वत् स्त्रीयैषांतेनतः कमेधा-
रयः तांस्तुंगांभुजंगभोगां शेषफणाग्रधोधयतौ २ जहाणेरेतस्याल्लिस्तुगंदीर्घांजंयाप-
हेसंचारिताल्लारिन्यः सवेतनानेकरथ्यांगसंगाद्याः सततं कौतुकमेवतेनुः तस्यजंघास्या
नेसंचरितास्तरिन्यानयोज हाणेरेवप्रभ्रुः यानद्यः सवेतनस्यानेकस्यरथ्यांगस्यरथ्या-
वयवभेदस्य चक्रवाकस्य वसंगात्कौतुकमाश्चर्यं वभ्रुः रथ्यावयवानामवेतनत्वाद्विस्मयः २

श्री॰
व॰ टी॰

७६

76

परस्परं दिक्करिदानपंकयोगादिवाक्षेपविशेषभाजः ततः परीवारपथं रथस्य समं दिशश्च
प्रदिशश्च जग्मुः समं दिशो विदिशश्च रथस्य परीवारपथमुपकरणदृशो जग्मुः मिथः
आक्षेपविशेषं नैरंतर्यं भजंते यतः सम्भाव्यते दिक्करिणां दानपंके ऽयोगादिव ४ आस्कंद्यते
स्यंदनमिंदुमौलेर्व्वं रूपतां तारकसूत्थमागात् स पाण्डुकम्बलस्य बलाम्बितां गोनेभन्यथयहो
घ्यंतिमिवं बभूव तं रथमाक्रम्य ताराजलं व रूत्यः रथरदाण्यं लोहान्मेमयाव रणं तच्चाव मग
मत् यस्य तारकसूत्थस्य नीरं आभिदीर्यति तिमिरवलाम्बिनात्याक्रम्यादिना नंगानेयस्य सपा
ण्डुकम्बलीकम्बलसंवीतो बभूव तारादीमयः पाण्डुकम्बलते न सम्भाविताः पाण्डुकम्ब
लादीनि रितीताः ५ तस्यान्तकवंतपरिग्रहेण ग्रहैरुपांतास्थितैरावलम्ब डागवासवावा
सानिवासिनां तु ख्यलोकतापप्राप शुभानुबन्धाः अन्तकवीरस्याधःस्य दाहकतच्चाव ग्रहण
नग्रहैः तस्योपांते समीपे पकादशस्थाने वाष्येतिरावलम्बप्रामावासवावासस्वर्गनिवा
सिनां देवानां पुनरश्रेयाणां शुभानामनुबन्धोऽनुद्यगोरदूः तदुक्तम् सर्वे पुपांते शुभाः
कार्यकारणयोर्द्वै पाभेदादसंगतिः ६ धर्मार्थकामैः समुदायवद्धिस्तत्र विवेकस्योत्तिरम्भो

यि देवः परो यत्र शशांकमौलिः स्वयं च मोदप्रतिभूर्विभूषा समुदायवद्भिः समुद्दिते धर्मो।
र्थकामैस्तत्र रथ्यात्रिवेणीस्थितिः वेणीकेनृपत्रमालंलम्बप्रामाग्रथ्य च त्रिवेणीनायति वि
शेषाणां नास्थितिः अत एवोत्तरवाक्ये मोदप्रतिभूर्भगवान्विभूषा यत्र सद्यः श्रीसंगतिः भग
वता हि परब्रह्मरूपेण तेषां मोदो दीयते अनेन तत्त्वंगसान्निध्यानं रथ्ये प्रतिपादितम् २ ३
नस्तनस्तस्य गृहीतबन्धमध्यासनामावधयोर्यिजग्मुः प्रक्रान्तवक्रात्रियरात्रिराजते जाव
गर्भेरर्थिनृणां भासः गृहीतबन्धं हता इतस्ततस्तत्र प्रेवधयः अध्यासना मयिजग्मुः प्रक्रा
न्तारथ्यां वंशस्य क्रियारथ्यांगभावो येन तस्य रात्रिराजस्य वंशस्य तेजसा च गर्भेकालिंगनेनया।
यिनृणां कोत्पन्नाभा या सा ताः सवंशस्यो वर्धयितेगात् पत्यालिंगनावाप्ताथिनृणां ता स प्रवितम् ८
तस्मिं पतंगतारणदाप्य जंगो रथ्यागतास्संगतिमगृहीष्टाम् यद्वा प्रभावादेवदानवेंद्रा स्तापं च
नाडांच मतावभूवन् तस्मिंरथे पतंगतारणदाप्य जंगाव वैदूरथ्यांगता सप्रभावस्य संगति
मगृहीत् अभजताम् ययोरर्कं वंशयोर्भानां प्रभावादेवदैत्याः तापं खेदमाता पंचग्राडंका
यंडा एव तं शीतलत्वं च प्रापुः तयोस्सिमाहिमकरत्वात् ४ एकत्र पदे रजनीनामिवंतस्या प।

श्री॰
व॰ टी॰
77

रवात्तदिनप्रकाशः ताभ्यां समं भिन्नं तनुस्वलोकालोकाचलस्य स्थितिमाह रोह एकस्मिंण
स्थैर्यात्रितमो परस्मिंपार्श्वे दिनप्रकाशात्रात्मन स्यो ताभ्यां तमःप्रकाशाभ्यां संभिन्नाम्मे श्वां ते।
न्वयंस्य सत्त्वथोलोकालोकपर्वतस्य सारूप्यमापन्न लोकालोके एकपार्श्वे प्रकाशः अन्यथा।
स्थैर्ये तमोमयः ९ तास्मिलस्य घः संचरनेन तपन्नपदय्यज्ञानत्रुद्धवीणिस्मरादेः दिनस्य रूपं ज
नोविवेददिनं रजन्यश्चाविराश्वारेत्रम् स्मरारे स्तस्मिं ऊर्ध्वरीणिरथ्येपदेपार्श्वेपदस्यस्थानत्र
हानत्रयहणाइजनोदिनस्यस्वरूपं विराद्धिवेदास्तासीत दिनं वरात्रिश्चारिवं विराद्धिवेदत।
योजोवापि संचरनाभावात् अश्वव दिनरजन्यो नाप्येवानायकस्थानीयो तो वेपद्तपदय।
हारभिलाषितवस्तुसाधनल्लिवन्ध्यान्येण्या रूपपक्षे लं वबुद्धते इत्यपि लेषातोथ्र्यः ॥ तस्मिं
विरेजुः श्रुंगवत्समूर्तिमावर्त्तं संवर्त्तकवारिवाहाः उद्दूकयंतोनि विडं तडिद्भिरकाण्डपवे
नडम्बराः पताकाः श्रुंगवोद्धुस्कंदनिघ्नाः कावृविपाकः तस्यवन्म स्थाने यत्रस्थाने श्रुंग
शालेनशात्मना मूर्त्तिमावर्त्तं परिणमय्य संवर्त्तकवारिवाहाः कल्पान्तमेघा विरेजुः श्रुश्रु
भिरे तेषांश्रुंगवत्मोते मूर्त्तिबन्ध्योविर्त्यणान् तडिद्भिः हेतुभिः पताकाश्चध्वजानकाण्डपवर

णात्पूर्वकालप्रवाहैकपर्यन्तो वर्यन्तः १२ तथैवैतस्य दिवसो निशा च पूर्णौ उभयोरेतनावज
न्ते इत्यविरोधेऽपि वनाखिलानामन्योन्यमद्वैतमेवाविरासीत् दिने रात्रिश्च तथैवास्यैतापू
र्णौ एवं ज्ञाकेयोश्च चरतां संयोगजन्मेजातः एषां सर्वेषां विरोधेऽपि सति अत्यन्तमकान्तस्येतरेण
विघातात् तथामिथो द्वैतमद्वयोमेवाविरासीत् एकत्रानिवसनात्त्रिपुरसंहारदलतत्त्वस्य
सम्पादनाश्च द्वयोर्भावोऽद्वितीयाद्वैतमिति सर्वार्पणम् १३ विभक्तयोर्वा त्रिविलनोदलेऽपि सव
नेकाश्रैः स्वचारिचरेखा तथापि तेषां तदशेषतां हि युगान्तमेवान्तबबन्धरूपम् संवर्तका
श्रैः कल्पान्तमेघैः स्वचारिचसरेखामयाऽकत्थं विनोदलेगित्वनाकण्ठं विहितिनि तथापि तेषां
रूपान्तरग्रहणात् तथापि रूपान्तरग्रहणकाले तेषां रूपं कस्य युगान्ते तथा काहवि शेषकृता
दिपर्यन्तं वानबबन्धाशीर्षोच्चे यतः १४ तथापि विशेषयुगवत्सम्भाजा सुद्धान्तकल्पान्तमहा
घनानाम् वहूत्थनारामिरहरयोगाद्बलाद्धरीयः करकानुकारः युगवत्संस्यानानाकल्पा
न्तमेघानां सम्बन्धिन्योगले त्वः एतस्यो गरीयस्यो गुरुतरायाः करकावर्षोपलास्तदनुका
रोवहत्थरूपाभिस्ताराभिः नेकरवासात्यामाः करकात्वेन तारा सम्भाविता इत्यर्थः १५

श्री॰
व॰ टी॰

तस्य प्रशंसया युवतीजनपराधीनतयुतनन्मनन्मथाजे इत्यस्य प्रशोवलाढ्ढिः प्रलयाम्बुवाहैर्निर्भरज्य
मानेव नाडिंधकाराग्रैः तस्य हरस्य युगभावं प्राप्य घोरयुनतत् दुग्धोलयीतिपरस्मैपदम्॥
प्रथेस्थराड्ढिः कल्पान्तमेघः स्नाडिंधकाराग्रैर्विं श्चत्प्राणैर्भिरतुस्समानेव प्रम्बुवाहैर्माजेनानुग॥
णोक्तिः १९ तस्मिंविमाने मदनावरोधवैधव्यदीक्षागुरुलोचनस्य धृतिस्त्रमेधावबभूवषा॥
स्मासमपवक्त्रमेत्यास्थितिसन्निभिमाम् मदनावरोधारातेः तस्यावैधव्यंभर्त्तृवधः तदेवदीक्षा
तत्र गुरुलोचनं यस्य हरस्य तस्मिंविमाने स्थ्यास्थितिसन्नतिभिमामिलितापृतिर्मेधावषम्याव
भूववप्पाविपाषारुतानिहन्त्रथांकीलिकासीत् २० विडम्बयः श्वाम्बितविस्फुलिंगं धूमंभविष्य
त्पुरजिक्षराग्नेः विविधवमंतमियायतत्रतारावलीदंतुरमंतरिक्षम् भविष्यंभावीयः पुर
जिक्षराग्नेः हरबाणवह्नेः तस्यसातत्कणं धूममनुकुर्वद्तारितंतस्यरथस्याविविश्वताना
वर्णयश्च रक्षासन्नाहः तद्भावमापत् २१ फेनकलात्पीतवरंमुखेभ्योभरेणपीपद्यमिवोद्धि
रेतः शाक्षःप्रवेताधनदोयमश्चतस्मिंधृतिधर्यंतयाबबन्धः शाक्षःप्रवेतावरुणः धनदोय
मश्चतस्मिंरणेधर्यंतया स्वभावेनप्राधान्येनचधृतिंबबन्धश्रासन् पीतवरं पूर्वंपीतममर

तं येन स्वाजात उद्गिरंतस्य १९ विगाहमानस्य रथनमिं इस्माक्षानस्पष्टैः अवसाललेके यमो
स्वमूर्तिं दृष्ट्वा वेवाहवाहाद्धे वारो बकवायोतेन अप्यनंविश्रदिंइः सस्सस्पष्टैः अवसादष्टः
स्वजातित्वेन परिणामात् वाहम्भूतो वाह्यद्वेद् माहेषः तेनात्स्वमूर्तिं यमो रोव हूपेणाद्दष्टः वाह
द्विषाते सामिप्रायमभिधानम् २० ईशानं बन्धुं वैश्रवणं गेलाविंलोवनेर स्वस्वावीजनेन महे
स्वरस्पंदनधुयंनायेहं याहुतिः किंपुरुषाधिराजः महेश्वरस्य स्पंदनेधुयंनायेधूवंहनायै
हयहूपः किंपुरुषाधिराजो वैश्रवणः स्वस्वावीजनेन नाकिनरीलोकेन अवणांनेः कर्णानप्राप्ते
नेवैदंदृशो स्वसादृश्य प्राप्ते रातिभावः २१ सावतंमूर्तिं वहवाजिहान फणावलीफंदददंग
मंगमम् अपांपातिवांहननंबंभाररानिजाधिकारानुगुणं शरीरम् आवानो वाजिलतणानि
पयोधमास्व सावतंमूर्तिंयस्य तथाद्दपंवपुर्वहलंह तो जिहानउत्पद्यमानो यः फेनः
नेनावलीफंव्यामश्रृंगमंगंदधदपांपातिर्वरुणो वाहनतनुराधिपाशरीरंनिजाधिकारस्यतायै
स्वयंस्यानुगुणमनुहूपंबभार अपांपातिरिति प्रहणानुगुणम् २२ तेष्ठ्यवंवाहननुभव
स्सधुयंतासिजावधिकाभिलाषः शोभांगमप्यस्वस्यपंविधातेहयाननो वाकानिशावकांत,

श्री॰
व॰ टी॰

तेषु लोकपालेषु वाहनरूपेण परिणतेषु सत्त्वेषु हयाननो वाजिवक्त्राकृतिर्विस्मृत्य तं नरं शेषमंगमपि ह
यमयं एकत्वमाकांक्षयतो यं यं तत्सिद्धौ प्राधान्यात्सिद्धावपि साभिलाषः २३ ऊह्यः सिन्धोर्वाल्पथ
नवयोगरूपेण राकाकान्तमतो वनस्थः तद्दृष्ट्वा यं तत्त्वकोशानभूत्समष्टाङ्गिकयोः प्रयोगः,
ऊह्यः नष्टवंशामावस्यास्ति नो वा लीढ ह्व वंशराका पूर्णवंशपूर्णिमा श्रद्धमतोश्रसम्पूर्णोऽस्ति ।
पुनायोग रूपेणाश्व संयमनरज्वावेनतस्थुः ततोदर्पोपूर्णिमावस्यानानम प्लाङ्गिकयोः प्रया
गस्संगमोऽभूत् वकोराज्ञोऽन्यापायेपाहिणः व्यथयं श्रोणयं स्वतमोदर्पोऽनेकोऽन्यथान्योऽन्या
दर्शनात्योनिः पित्रामितियाविष्णुएवाग्रवोति रूपम् २४ निरत्ययोऽस्त्यतपोऽयंकमेमयेः स्व
यंराश्मिभिरावभासे साविप्रलम्भव्रतलोपहानिः कोऽसौ यावत्तन्नाद्दिष्टतोबभूव सत्यमविसंवा
दितानपः कृष्णादिरर्थः समाहिः कर्मोऽयं तत्ततानरूपैराश्मिभिर्वेलाभिरावभासेषु प्रभवि
प्रलम्भोऽविसंवादो व्रतलोपः कृष्णायकरणम् हानिरयं नाशः कोऽसौ यामालस्यम् तत्करो
वानवानामासीत् २५ प्रन्नरुह्वानेश्र हहाङ्ग्वस्यभास्वांरण्यः कोऽपि बभौ सतस्य राश्मिः प्रकां
देश्व तरात्मभिर्यः प्रकाशालक्ष्मीमलनात्तरेषु प्रन्नप श्लाड रोमं हत्वा हतेः स्थितेश्र हंकरो

त्रिस्तभवस्यकोप्यपूर्वः भास्वान्दीप्तो रथः शुभ्रुभेवतुरगाभिः श्वेतसंख्याकदेहेराशिमप्रकां।
डेष्वेष्वाभिर्वलाभिः पुरेषु प्रकाशालक्ष्मीं प्रासादिंयालवनानिवारितवान् अथ च भास्वान्सूर्यः
नायतेअन्नूरोररुणस्य वर्तेनचतान् वतुरश्वान्यादूपंयेषां तै राश्मिभिः पुरेषुनगरेषु प्रकाशा।
लवनानीत्यपूर्वंवचनम् २९ सवेपमानैः पवनोपदेशाद्धिः पताकासित्वयैर्वभासे उहीपना
यैर्ह्याशीवाशुगाग्नेरनेककल्लोलिततालहंतः पवनस्यमरुतः उपदेशात्कंपमानैर्ध्वजप।
ल्लवैः शुभ्रवेषयाणिबाणवज्रद्रीपदार्थैरनेकेबहवः कल्लोलितावीजितास्तालव्यजनानि।
यत्रसरवध्वजपल्लवाव्यजनत्वेन संभाविताः ३२ नवोनवं यादत्र नाशानायमस्तप्रसन्नस्य
इसनासपत्न्याः कमंडलुस्तस्य ववैजयंत्याः स्वांतेषु वैरिभ्यश्व प्रदत्तवम् निःशोषेणादत्त
न्याहः तहूपंचनंयदस्थानं तदर्थं सामान्यविशेषाभावे योजनान्यास्त्याथं मस्यप्रसन्नस्यांतस्यः
प्रसपेत्योयारसनाजिह्वास्तासां सपत्न्यास्सदृश्यः तस्यारथ्यस्यावैजयंत्याः पताकाः कमंडलुः
यवोस्येत्यनेशात्रुभ्यान्धेतेषुदानामिवावियमानस्यदेवेतान् निःशेषेणायतेशनैकमंसा
धनोवाणवेत्यादेलेः नचाहिभावेप्रकनेरिविकारकेशतेडयस्याप्यन्वहतेः नयाहदृप्यते

श्री॰
व॰ टी॰

नहं न हिंस्रां पृथ्वी द्विषो दोषैर मोचमेणां काशीं वेसपत्रम् अहरगं दैत्यकबन्धवाहिन्यस्य प्र
हृतेस्समयं प्राशंस पूणां काशीं वेस्य वंद्यमौलेः पञ्चरथ्यो भाष्यार्थं सूचक शास्त्रां किं तं भूजो दि
वदैत्यकबन्धा एव वाहिण्यस्य धान्यः प्रहृतेस्समयमहरगं निकटस्य प्राशंस अविरेणव दै
त्यकबन्धानां तेनारश्मिरथ्यं दृष्ट्वा न नैसौ न मित्यर्थः इन्द्रवापतनं ऽद्रिस्साहितं तत्याओं वंस
फलम् इन्द्रायुधविद्युद्विद्युम सूर्यं नाम हेतुः कालो जायते पञ्चवसमन्यं विशेषं कालांशस
ति २९ सोमाव हूलो यजमानमूर्तिरूपो रुद्रमेत्य भगवान् परेषु आसादितस्तोत्र शानो यस्य
स्तद्वेदिकाशास्त्रु सर्वांव कार सोमच्छन्दोवहूलं भूषणं यस्य स भगवान् स्तरथ्य स्य वेदिकां प्र
धानयोर्हृस्य स्थानं शास्त्रमयीं स्यपाशुपतां यस्तोवकारयतः परेषु दैत्याविशेष वृषडपो सो मनुः
बोधायेन नन्थायजमानमूर्तिरष्टमूर्तिस्तात्म रूपः आसादितानि स्तोत्र शानानि भक्त ज
नस्तन्त्रयोयेन अथ वा यजमानमूर्तिः स्वाध्येपोन्यायागकर्तायस्य यस्तस्य वेदिकाम् अन्तुही
पन स्थानं शास्त्रमयीं करोति तत्पदे सोमस्त्ववेणाविशेषः यत्तांगम् मनुयशः पुरेषु नगरेषु।
स्तोत्र शानानि सामकदम्बकस्तनयः २ः एक वनीतो दिशि शांकरस्यरथ्यैपरेस्कंदधरामममौः

यो ब्रह्मदण्डो न्यपतत्तस्य पर्वदैर्भ्यो भिन्नं नवव सा भुनीनाम् रथ्यैकस्यां दिशि देवैः परिस्कंदद
पूतो यो ब्रह्मदण्डः ब्रह्मणः शापपत्रात्स घ्न प्रापितः सपर्वपुरे भिन्नं नमपतत् ॥ २१ ॥ तस्मिं परिस्कंद
पदं वसाने देवस्य लिङ्गागाविष्टुः ब्रह्मणस्य अन्यास्तु काष्ठास्तु व कालरुद्र वत्सो ज्वरस्त्र प्रथयो बभूवुः ॥
अन्यास्तु तेः सर्वं भूदेव कालरुद्रो दण्डो ज्वरस्त्र परिस्कंद दण्डाः प्रापुः ॥ २२ ॥ गवां दध्यर्वां पर्णयामा
रतस्तस्यैकपार्श्वे प्राणयवबन्ध पुराभिचाराय महामयेगनो ऊर्वा निवापमा रुद्रवा स्वहोमम् ।
अथर्वा आभिचारिककर्मप्रधानो वेदविशेषः तस्य रथस्यैकपार्श्वे प्राणं परिवयं चकार ॥
हस्ते जस्तन्मयेगनो पुराभिचाराय दैत्यो श्चाप्तनाया स्व होमं ऊर्वा निव आभिचारे रुद्रहोम उवि
तः ॥ २३ ॥ तस्येतरस्त्रच क्रमरातौ तेन पुरस्मरेणाङ्गिरसा भुनीनाम् सुरद्रुहामैंद्रपक्षाय रोहेस
दैवयत्संततिरंतरायः सुरद्रुहामसुराणामैंद्रपदे इन्द्रत्वे येयरोहस्तत्रय संततिः बृहस्पतेः
अंतरायो विघ्नभूतः बृहस्पते देवगुरुत्वात् तेन भुनीतापुरस्मरेणाङ्गिरसा दहितीयं चक्रं रचि
तम् ॥ २४ ॥ पुरः पुराणैस्सह साथर्वणाभिः सामान्यसैर्वां सामान्यजवैवल्यः त्रिलोकयंत्र
सदसं स्वैनवज्राणोयं त्वस्वश्नोविधातः अथर्वभिः ऋग्वेदेन सार्धं तथा पुराणैः पंचल

श्री॰
व॰ दी॰

८१
81

वामैस्सह सामानि रथ्यस्याग्रे अस्तामाभ्यजवं बहुवेगं च बलात्ः प्रसूनः यंत्रत्वभूतः सूतभू
नस्य ब्रह्मणो मुखोनि प्रतिष्ठापरिवयनपशूंपतिवेदाहि ब्रह्ममुखोन्निरासन् २१ सहेतिस
सैश्च सहेति हासैः यज्ञं विसोऽइकवलद्धपूर्वं श्रेष्ठेप्रतिष्ठामातिपाध्यनस्यरत्ताभरत्नोतिस
त्विनभूद्भः हेतीनामानुधानां हासैः स्वरणं सहहेति हासेनवनैते ये स्तोरिति हासैः प्राहु
तैः सहनस्य श्रेष्ठे प्रतिष्ठामान्त्रेत्यास्येत्यायज्ञसंविरत्नारत्नणभैरयातांतिस्तत्सुखित्वस्वह
न् सोऽइकं सोत्कर्षं बलत्स्फुरद्दुपयें वांपतेनेतेचांनिर्भयत्वं प्रतिपादितम् २९ यासांश
रीरं पदमंतरात्मावाचकं प्रमाणपारिकमेमार्गः विद्वन्मुखालंकरणांसीरत्नाःसेचाविरेत
त्परिपाद्यं हान्त्रिम् पदं यासांशरीरं पदस्य प्रथमोपलभ्यमाणत्वात् शरीरत्वं वाचकं यासामं
तरात्मावाचकस्य शरीरभूतैः पदैर्व्यज्यमानत्वात्प्राधान्यात्सांतरात्मत्वं प्रमाणं यासां पारिक
मेमार्गः तस्याविचारहेतुत्वात्सद्विद्वन्मुखालंकरणभूतास्तावाचस्तत्त्वा वैभजन्निमाभजन् ३०
नत्वमस्माहायकसामरस्यं सारस्वतस्यावयवयोरसस्य श्रद्धं शांतत्वं वततं दर्शनादिप्रपद्य
त्ययावेदस्थपूर्वविद्याः सारस्वतस्यरसस्यवर्ण्यमाणत्वात्समरसावयवः पर्येतभूमयः व

तद्देशाविद्यास्व उद्देशां सदसां प्रपद्यतनवं तन्विमेघं निभिनपास्यमानतात् तत्कर्माणेसा
हायवंत त्रसामरस्यतुल्यां हां नि वक्तुः षंगानि वेदाश्च न्यायः मीमांसान्यायविस्तरः पुराण
धर्मशास्त्रं च वा विद्यापतासु तद्देशा ३८ पर्यंच सिन्धुं च महीधरं च मन्त्रा केलैकत्र सदायद
के यस्मिं मिण्यत्त्रीण्यपि कारणानि यद्यो सत्तस्य प्रणवो त्रुवेतम् पर्यंसत्रु इम महीधरमत्र
कैलासं स्यन्नायास्मिन्नेकस्मिं त्रीण्यपि कारणानि ब्रह्मादयोमिथ्यो न्यो न्यं यत्तेस प्रणव ।
त्तस्यापस्य तु स्वभावं गतः अस्य त्वकारोकारमकारा लक्षणात्रिसो मात्रा ब्रह्मादिरूपाः ३९
सितासितानगंलपत्रजाल क्रमेण रोहज्जवनात तस्यः पृथक् एकवत्सत्रिदृश्येमिवापेसंव
त्सरो मत्सारेण पृथेष्ठु पुलकं कुलावनगलैष्यो पवौ हिन पंचदशाकरूपो कालैकावेपो
बोपता: पत्राणीव तेषां जालं तत्क्रमेण रोहत उत्पद्यमानं जवनात तमंपस्य सेवत्सर
स्यागावरणात् पृथक् एकवच्छरस्य संवत्सरः पुराणेच्छापे सन्निहितः ४० वापेनदृश्यासनतो
विमेवयोव्याख्येयो भोग्यनया गुणस्य प्रागेवसेवाव्यपि नेवभावि पृथक् एकसोमज्वलन
प्रभावः धत्राविविधयेन स्य संवत्सरस्याध्यासननत्र्याच्छयमाडिमत्ररत्न गोव्यासमवायेनो

श्री॰
व॰ टी॰

गुणस्य शोणितोल्ललनस्य भीष्मतया व्यक्तत्वेन भाविनो भविष्यतो दृष्टस्य केशरे स्तमोज्वल।
नौत्ययोः प्रभावः शोणितोल्ललनः पूर्वमेव सेवामकरोत् ४१ श्रीनायकः सायकनामका
एव वेदण्डप्रयुधः खण्डशशांकमौलेः प्रागेव वाहाण्डजपतवेगगतोविरामप्रसक्त इवावलम्ब।
प्रकाण्डतमः तयाभावोपि वेदण्डप्रधानेन खण्डस्य हरस्याविलम्बः शरभावमयग्रहीत् अतः समस्ता
प्रतेपूर्वमेव वाहो योण्डजो गरुडस्तस्य पतेश्च वेगेन गतिगमनं तत्राविरामप्रसक्तपवशरस्य
हि पतवेगेन गच्छति प्रकाण्डग्रहणेन तस्य स्वात्मनो अतिपाटितम् ४२ पौरैः शरीभूतेन
वः परस्तात्त्रिमरतनमार्गे विभ्रंसं चकार विनिक्षतस्यापि हवात्मसुरं तिभरं प्रमाणमेव को
दण्डभस्य पारस्सम्पद्यमानो विस्फुरयन्निदिमम्भूलवने मानमार्गे नेदृध्वस्तात्मगोपनार्थं गो
पितस्यापि कोदण्डभस्य बलात्त्रियां नेदीमभ्रामेव ४३ स्फुरं परस्तात्पातनशः पारस्य स्वा
हदण्डम्बः परलेः शिवानाम् यात्राप्रसंगे व्ययिनेव शम्भोरस्याजनो रानन्वते हितानि ४४
सोमापि सोमो बहतः शरस्य प्रोहं कयामास निवासमग्नौ विलापिता नाभिस्स विधानि तथा
नात द्धामिराप्याय्यिन जीवलोकः शातपाः शातसंख्ये ज्जोलाकदम्बैः स्फुरन्नात्त योत्रावस्त

७

नीराजनवेलायां तानि शांतिकर्माणि वा अकरोत् ७५ सर्वाङ्गिमन्नाय विवर्धमान मग्रे विष्णुरेव
नवलोमकः सोमः नेत्रेष्वारः स्थूलकरस्य मन्त्रो पुराणां पूर्णां इति तामियेव अमन मग्रे था
यय नवलोमको धनः सोमस्त्र इायेन सस्थूलिनः श्वारोरोवः पुराणां दैत्यावि शेषां पूर्णां इति
भावं नोत्तमे छत्र अथवार्गिनां विभ्रद्दवलोमकः सोमस्त्रणा विशेषायेन समन्यो यस्ते पूर्णां
इति दृष्टान्ते ७६ विष्णुः स्वयं सायकनामियेवा वंशुष्ठ नस्याथ पुरोनिलिल्ये अस्यान्ते
ताभ्यां न कथं पुराणानि विधस्ततानां संस्तव मान्नु वंतु विष्णावेतः स्वयमपि अरितः शरभावं का
ल्पितवान् विष्णुश्च इस्तद्ग्रेनिलीनः ताभ्यां विधभ्यो नारायणोऽभ्याम स्तान्यवगाणि ता
नि पुराणानि विधस्त तया विधं सस्य विष्णुभ्याम स्ताव स्यव संस्तवं कथं नाम्नवं तु यो विष्णुभ्या
सस्तस्याविधस्तः कथं न भवति ७७ सर्गप्रसंगे जगदेकानि स्मो विंस्तोः स्थितिकर्म किल प्र
णीतम् अत्रो पुराणं वारिनत्रे तेषु यासो अपि संहार परःसरो भूत् किले त्यागमेरु ह्युपारम्य
पवहदेः स्थितिः वस्व व्याप्यो नाम् पुराणं वरिते पुनरहो अन्धुनम् सोपि स्थितिकार्यंपि
हरिस्तेषु संहारार्थं मयणीरभूत् ७८ यस्मात्ते वैकुण्ठ नया प्रासेदि हिस्तासिं पुरे पं वशां

श्री॰
व॰ टी॰
53
83

तकस्य वक्रेणापांगेन कृताशांतमेपानक्रियेव सुधारसेन यस्य प्रसरस्यैव कृपणतयावै
कृपभावेनाविकृपणेगोतोहतालज्ञावेन च प्रसेडितास्मिं हरस्य प्रारेवं ड्रेणकर्णेनिजाम्रतर
सेनकरणेन पानक्रियेव वक्रे जलेब्राडनेपानक्रिया कृतस्य वक्रशरादेरागेनेतापनात्पूर्वंपा।
नक्रियायुक्ता वैशाहः प्रसिद्धार्थः ४९ अद्वैतमूर्तैर्विशिवेनशम्भोः प्रतप्तस्य शीतांशुकृताश
नेन अतनुतानोत्साविरोधभाजो रेकत्रशीतातपयोर्निवेशः अद्वैतानिर्द्वन्द्वामूर्तियस्य
विश्वमयस्येत्यर्थः हरस्य बाणेन परस्परविरुद्धयोः शीतातपयोःर्निवेशः एकास्मिन्स्थाने।
कृतः यतः प्रतप्तमौलिर्वेशीतांशुरम्नीयनः ५० यस्यासिता श्रीरपि कण्ठपीठमाभाति मू
र्धाविधूतार्धचन्द्रः कथं तवापिहहं कृहेतितस्य विभोः किमस्त्वान्तरमिथंहेला असिता श्रीः एका
मापि भास्वरे: त्वमस्य भावः असितात तया श्रीर्यस्य कण्ठपीठे भवति मूर्धा वधूतार्धचन्द्रः।
परविशेषो नापि येन सश्राभाति तयोवांतिरतीयनेत्रे रोहं त्यो वहवोहेत योज्वालास्त्राय
धानेवयस्यतद्भवेतितस्य विभोरन्या स्त्वाध्यासनेन किम् ५१ ईदृशं कृदं वहविभजं वावि
भावरोपांवाविधायपपात्वम् मूर्धिनैरवा नैजेस्तपासावक्रीडदायः पुरुषोऽद्य मूर्तिः १८।

दोष्कावि भगवतः स्तुवतं स्वातं अमाह एवं नारायणादीन स्त्रीकृतस्यैवमूर्त्यंतरैर्निजाभि
रेवमूर्तिभिः सोक्रीडत अतः आद्यः पुरुषोत्तमूर्तिः ५२ कालं चक्राम वयस्याप्रसरकारे
लिनैरेवातिरस्त्वाकार एव कस्य लोकत्रितयस्य जेतुरस्वं तदानीं कतरद्भूव यद्ददिवति दिंद्रियं
तस्येति ताजि रोधहृते लिलाति कालेति ताले देवदर्थं कादेषः कणात्तपात मात्रैरित्यर्थः
कालं चक्राम वयातिरस्त्वकारान्तित वांसस्यकातरत्वं न किं विदित्यर्थः ५३ यस्यासहार्द्रे
रवविग्रहस्य लोकत्रयग्रासरसोपवेला निस्वः पुरस्तस्य पुरोपकत्तैकोनाम संरम्भधुराधिरो
हः महाकालरूपस्य यस्याविग्रग्रासोपहेला हेलासाध्यः तस्याति स्वः पुरो दैत्या विशेषा
न्नगरीत्रजेतंकः संरम्भोनवा स्त्वादित्यर्थः ५४ शिरोविरिंचस्य नालोवलेन मृणाललाव
किलयोल्लुलाव रविक्रीडत संदन वारवाणबाणादितेत्राक्रिययापुरेषु मृणालमूलमिव
ब्रह्मणः शिरोयोनखाग्रेणलूनवान्सवारवाणं वन्मबाणास्तदादिकरणेन पुरेषु दैत्येषु
क्रीडत दण्डामूपिकयापुरदाहस्यासिद्धेः ५५ ग्रथ्नासीनोरथमाविनष्टस्तोत्रंत्रयो
गप्रयाशेषाविदशावदनस्तनेत्रविभागः देवोरेजेनन्दनन्दनजधंसदोलेकसज्जीतांसं

श्री
व टी

८४
84

कालेशेष्वुरुत्सहिनीकांतलेखावचूलः रथमारोहं स्तथाग्रविनत्यास्यात्योयस्त्रेत्रतंत्रथा
नःप्रयोगः तेषुत्र्यग्राः संख्यायेषां त्रिदशास्तेषां वदनेषु न्यस्तो नेत्राग्निभागः अनुग्रहसू
चकः कराग्रपातो येन तथा दनुजध्वंसपवर्गे द्वानस्यपकसत्रीश्रनवरनदानावंस्मौलि
द्विदीपे ५५ भजनानित्याहितहवनंतिस्तनलक्षणमार्गेणानस्वीकारेण प्रसरतावितताकाण्ड
सारल्ययोगः पांसन्न रेतिपतननमनंचापदण्डनमथ मन्येतस्यात्रिभुवनगुरोः प्रांगं पाणी
ललाटे अन्यं मन्ये तस्य त्रिभुवनगुरोरग्रे हरिर्ललाटे यतो भजनानित्यमाहिता हवनानि दे
ण्डप्रणामः येन ततलक्षणमार्गेणानस्य शरभावस्य यावकानस्य वस्वीकारेणाग्रहणेन प्रस
तावितनतः अकाण्डसारल्येन वक्रत्वेनानभ्यत्वेन च योगो यस्य यतो नितरां नमनं नम्रत्वं तद्दे
ध्येन्द्रध्वजदण्डं वंपांसंस्तवन् मंदरःशैलामयोनमार्गमयातमार्गेण रूपेणानित्यभजनेन वन
नम्यते किंतु काण्डलक्षणताधायेनेति हरेर्ललाटे त्रिभुवनगुरोरिति सोत्प्रासाकूतमभिधानम्
अथेदृक्षवरिवक्रयोर्दिनकरणामा भुजंगो पारेन्यालालांकुन मित्र वाह भगवानाह रथधा
मत्रयम् यत्र नापि त्ररयस्यवदनादैकासलभ्यास्यं त्रैलोक्यापि निजयशो रवयिंतसो।

भ्रूर्द्दांविभ्रमः हृत्वरिणोरथस्य वक्रयोः पुरःस्फुरैर्हतत्याप्यपारेज्वालालाकन्नोगनिरितिथा
मत्रयंतेजस्तृयंस्यानत्रयवारं त्वभगवान्पदेवहन्तंचापिपुरत्रयस्यदैत्यत्रयस्यनगरत्रयु
स्यवनाशात्त्रयप्राप्तित्रिभुवनेपिप्रामस्यानेकत्वमेच्छादितिक्रमोद्भुतः पश्चान्मांनिथामत्रय
वहतेमपुरत्रयनाशात्त्रिजगत्स्यायेस्वयपणः कर्त्तुंकथामितिश्रतिवैविधम् ५२ देवस्पंद
नमिंडुष्प्रोवरमणिस्तंसोध्यरूदत्ततः सर्वांगीनभुजंगमण्डनच्छन्नायःकंकटोहूंकनः संग
तुंगत्तरंगसंगमाशेखागंगाम्बुपूराहितप्राडुर्भूतनाशीरस्त्वभंगीरथिकप्रक्रांतवीरव्रतः स
र्वांगीनास्त्रवींगव्यापिनोभुजंगास्तएवमण्डलानिभूषणानितैः कृतमयःकंकटस्यलोहक
वचस्योहूंकनेभंगीयेस्यतथात्वंगत्तरंगसंगतोयः शिवोगंगाम्बुपूरःतेनाहितोनिर्मितः
प्राडुर्भूतनस्यप्रकटस्याशीरस्त्वस्याशीरस्त्राणस्य भंगीहूंकोयस्यपनोयिकंप्रक्रांतमारब्धंवीर
व्रतंयेनसर्वंडशिवोवात्तोदेवोरथमयिदूरूढवान् ५८ श्रीहूक्कस्यडम्वाभिगानगरिमप्रस्यद
नःसंदनेबाणेनागनेमयात्मनारवायेत्तुभस्यावपोवांद्विषः दर्शोदशोमदर्शोदाश्चितज
नलंकालकूटंगलेलोहाराकृदर्पांकयाधनतवाडेकंपरद्रोहिणः दर्पोयोभिमानगरिमा

श्री॰
व॰ टी॰

तडुलासाडेतोः आग्नेयस्वभावेन स्वरेण पा स्तूत्रामसमात्रावशेषांकतैरथमाहरस्वतः पुराजि॰
तः कालेकालहृत्यवेधं दृष्ट्वा दृष्ट्वा सेवकजनो ऽह्रादीत् लोहोरक्षकदशति प्रांकयान्नायं कालहृ
टोऽपि नायसोरक्षकदशस्यज्ञालीत् अद्यप्रांदितिलुसराजितनणेवहृते रूपम् ५९ अतैवदत्तनृधये
हृतिरथिकावामोऽयरस्मिग्रतादासीदान्निविडाश्रेयं हतनटशप्रोक्षस्त्रजोऽडम्बरैः यः पञ्चवि
धृतग्रथैरथामेवाथास्ते सदा स्तूतनो स्तूते हृवीरणि प्रभो स्तमनत्तोनास्तोऽथ स्मृतीनाकाविः ।
योऽब्रलासदापञ्चैरथामेवाश्रयन्ति सस्मृतीनाकविब्रेला सहृतते सम्बन्धेनास्मिहरस्थे सार
थिभावमकरोत् अतैवींजैरदत्तनाथपोऽडतारुधयांसर्वं पञ्चभ्योऽन्नायसोहृतिं येस्यतन्यायिक
मानः ऽग्रस्मोस्तूयेयहोनस्यादासीदन्तीनिविडाश्रीः लक्ष्मीयेस्यतन्याश्रोयंतोयोरजोऽम्ब
रोरेण प्रबंधासैत्येना आवजिनाहृगपेनोतिपञ्चपदैरथपदैन अतैः रथांगैरदत्तनाथयां ।
णां वाहाणां हृतिं यंत्रश्रोः शोभारजोमकरंदः ६० कौतूहलं मनसि कस्य न सव्यथन्तु यस्मिं
पुरे भगवतः पुरशासनस्य गर्वं वहन्वदनतोऽधिगमेन भूयं पालीवसारथिरपि प्रथयां ब
कार सारथ्योमनसि कौतूहलं कस्य न व्यथन्तु सर्वेषामेवाश्चर्यमकरोदित्यर्थः यस्मिं हरस्य

रथ्येषु यत्र पालीवन्तु संख्यो काननश्रेणीवसारथ्यिश्रेण्यावन्तुसंसेवितासम्बन्ध्यदर्पमवदन् ९१ मि
त्रेणाविदग्धान्भाविजगरहेबाणाग्निणाबाणता प्राप्याये सरन्तामथाभिवहन्ते दण्डक्रिया साम
भिः नासीरत्वपरिग्रहेभिनवनालेभेषुराणैरहो तास्मिंविस्मयवेथसोभगवतः पञ्चेषुराणारिपोः।
मित्रेणाहितेन स्वदावारिदग्धावक्रावस्याशाङ्कं तंव प्रामाबाणस्यबालेहतस्यशरस्यवारि
णाबाणतांशरभावोगरहीतास्त्रयवर्तिनं प्रयुक्तामभिः प्रथमोऽर्पणायैवं दैत्यदण्डक्रियावसरं।
गवलककमंत्तयोर्पणायविधिस्त्रप्रारब्धापुराणैः पंवलत्वैः जीर्णस्त्वनासीरत्वस्याग्रेसरत्वस्याग्र
हणे सामग्रीलब्धापुराणारिपोः पत्रेरथ्येरन्तेसर्ववाकेषु योज्यम् एवं सतिविस्मयवेथसर
त्वावितम् ९२ कोपात्पाटलिमाकपोलयुगलेयः प्रादुरासीद्विभोस्तस्याग्निं जगामथामति
वनेभालाग्निनेत्रावीं धाम्नडल्लीधासितदंदष्टूकऊरेलस्फुजंन्फणासंवयैः किंवान्यन्न
कयोन्नकराभ्रकूरेयः सामान्यमानितार्पिरे हरस्यगाढयोः क्रोधवर्णालोहितत्वंयउत्पन्नंड।
ललाटाग्निमयनेत्रदीप्तीनांयनेतेजस्सिसतिव्याप्तिंनागतम् किंवान्यत् भ्रूकूटयोभूमं
गाडल्लीशभृताः शोरोवेष्टनभूताग्रसिताः कल्लायेदंदष्टूकासपांस्तेषांसम्बान्धिऊरेलं।

श्री॰
व॰ टी॰

कृतास्फुजेड्डुन्नमयनाणामण्डलं तैः सामान्यं सादृश्यमानिनुः पूर्वं ब्रह्मणामात्रजन्मरत्नवणे।
स्यान्नेवेणाक्ष्यं जननकारणम् ९३ अथ्रेतिनिवर्तने संवर्तकसलिलमुवः संदने संदनस्य प्रस्थाने।
विष्वक्तते विश्वपरिपरिस्रोवरोधग्रहेणाक्लिष्टसौवर्णकोणप्रतिभटनाण्डेनस्तनूतलाड
यमानाः स्तम्भगम्भीरमेरोपरिकरकरणेरन्तरंगीबभूवुः संवर्तके प्रलये सलिलस्रुवो मे
घाः ननुतलेणप्रस्थानावसरे ग्राहनयमानानां स्नतपश्चलभ्रंशात् प्राह्लायमानानां गम्भीराः भेघाः प
टहाः तेषां परिकरः प्रबन्धस्तस्य करणैः सादृश्यं तस्यान्तरंगीबभूवुः मेघाः पटहाः संभाविता
नाम्न्यर्थः किंभूताविश्वपाणिस्तजयानिपुराणि दैत्याः तेषां परिस्रोवाणां दाहार्थं रोधग्रह
लेनहेतुनाहरस्य प्रस्थाने नरथस्याग्रे संदने वलने क्लिष्टानाक्लिष्टानः सौवर्णकोणप्रतिभ
टाः सुवर्णमयपटहवादनलगुडिकाः समास्ताडिनो येषां ते पतनेन वक्ष्यमाणाल्योपदेपः।
कृतइतिभद्रम् ९४ इतिश्रीकाव्यविवरणटीकायां पण्डितभट्टनोनराजसुतजोनराजकृता
यां रथवन्धनो नाम विंशः सर्गः समाप्तः ॐ अथाभ्यमित्रीणमवेत्य शार्वरीः उडुस्खलेल्वा
भरणेगणावली इतस्ततः सन्नहनोद्यमक्रमादनर्गलव्याप्तनताममगाहत अथ हरमभि

यांशत्रुनभिगच्छंतं रद्धासन्नहनेसन्नहनेसन्नद्धवेउद्यमउत्साहस्तत्कमाङ्गणपांडरिनस्ततो
नगलेनिविलम्बव्यासृतनतांव्यापारमभजन् १ नकौलकंनाढिदलच्छवैरिणोभवस्सर्वोरै
यंदंवापिमंगलम् वङ्गार्थेनोनस्याहिसाजगत्यतेः सर्वोरभद्रादिनपवपश्चे भवस्सर्वोरैभ
टैःशत्रुजितामंगलंप्राप्तंयन्तत्राश्चर्यम् हियेस्मादृथ्येप्रभोस्मासेनादितोवैरिदलनात्सर्वं
मेवसर्वोरभद्रावीरभद्राख्यगणस्याहितावीराणांभद्रमंगलनद्यत्रावप्राप्येतापः सूर्वमेववी
रभद्रस्याहितस्यशत्रुजयेनवीरभद्रप्राप्तेः किमुच्यते इत्यर्थः २ परानपेक्षोविजयः पिन
त्यापिसंवमेयातिस्यभद्र्युः नमोश्रुमात्रेणाविनिघ्नतोरवेः पुरोकेकांतेरपिकिंनदोष्य
ते हरस्यविजयोयद्यप्यन्यंनैवापेक्षते सर्वैःप्राय्यंकुबलनानत्थापिहरसेनावमेणास्त
मनस्यत्पाशदूपेत्यादिनालिव रश्मिमात्रेणांधकारंवारयतः सूर्यस्याग्रेसूर्यकांतेरपि
किंनदोष्यते अपिनुदीप्यते इत्यर्थः पिनाकिन इतिविजयानुगुणमभिधानम् ३ अस्तमेतु
र्वैरिणोलोहवमंगगलोमहाकालइतीडुलक्ष्मणः विपांवरद्धजरैकांतिभिश्चाद्दिपंस
नाम्नोप्यपिकाथिवंदथो खड्गरश्मिभिस्तपायपोनवचवेनतथाविघरकपवक्रायाम्

श्री॰
व॰ टी॰

87

उदीयः तासामारंभेस्मिन्महाकालइत्यन्वर्थनाम्नोध्यधिकांदीप्तिंमहाकालोनामरहस्यग
णोवहतु ४ प्रायेणभेरीरवाणितैरेवस्वनैः स्फुटोर्मिभिन्नैर्यातेवाहवाहिणिपणोफटाम्फः श्री
रम्भरवोहतस्वमासनस्यैर्यंविशेषकोपालम् स्नातेनमसेः प्रस्थानानाकश्राह्वेवाहमस्पेन्द्र
तेऊर्वातिसतिध्वनदाम्भोविचलःशारम्भः उमारोनेजमासनेस्यैर्यंविशेषस्तत्रकोपालमव
शंयतु ५ कृतप्रयाणोग्रतएवगच्छन्नामभूदनार्थ्यायमतंगजाननः प्रचस्खलल्लोहितपद्दे
पदेगलन्नितांतंयदाननद्दर्पंकिलेपाश्चं ऋद्धार्थेगच्छन्नामयेशामिर्भयवानाहूतप्रस्थानश्वकारिव
वोगणपतिर्याश्चांयाभूत् हेयंस्मादर्थंनदीयोगजस्तुवेसमवन्ध्योयोदानद्रुदोमदप्रवाहः
तेनपवकवातिमार्गेतेगच्छतः स्खलितवंतः ६ नमस्पर्वानेष्टतनावजोमयप्रभोस्त्वगच्छउ
रसिन्युनंदनः सउन्मासिद्दरवदांउरच्छलादभूदेवायेधृतहस्तदीपकः प्रभोरग्रेगच्छन्सगा
गेपः कयसिंहरमूर्तिनदर्पणानाग्रव्याजाद्भुनहस्तकीपकोमार्गेसंदर्पनार्थंगरुत्मानोदीपा
येनसरस्वासांतू नस्पदीनेवनेसतिमेनारजोमये ७ वहंविलोलच्छ्रुतितालवृंदंतंतासमद
मत्तनमप्रदविंडभिः वभूवभृम्नानुसारिन्स्नेतोयनापार्थेप्रयाणश्रमवेषसांच्छेदे श्रीजेत

लौ नेरथ्यविस्तारदैर्घ्यं शांतालब्ध्रनेवीज ये विभूतकर्णपेते येन तद्भावं बिभ्रत्तथा वमथुः करणो
करः न जलकणैः समतं सम्यग्गतं सिंचेगांगे यो यतो गच्छत्तं भूम्यातिशायेन प्रस्थाने विरच्छेदा
याभूत् जलस्येकणजननयस्तौ पपाति पतनात् ८ विलोलकर्णो वलमारुतोद्धूतसद्धर्मासिंहू
ररजोविहाणेने सर्वाशितं वन्यं नदांतरांतराकथं विद्धन्मीलयाति स्मलोवने स्वभावाद्विलो
लश्चपलो यत्कर्णो वलः तेन मारुतेन नोद्धूतं यत्सद्धर्मासिंहूररजसा तेन संज्ञवेतन्ते च्चागज।
गुत्वोमार्गेमध्यमध्येन तंमीलयत् लिम्बसम्भावनया पातनभयाद्वित्यर्थः ९ करेगणानां क
रवालवल्लरीतानैः परेषामदिशाद्विषयाम् उपोष्ठ्वोजंगमतां नरांगितां हरस्य कण्ठा।
द्विवर्णमिसेहातेः गणानां हस्तेखेलतापातैः प्रगुणोविषवयोर्यामदात् अतः संभाव्य
तेजंगमतात् स्थावरत्वं प्राप्नुवती हरकण्ठाते गेतारापसमालेव ग्रथवाहरस्यकण्ठात्रगे
नां अपानेविषव्यथामिवश्रणमदात् येन विषंजीर्णेन सर्वं यत्किंद्धमेरस्यर्थः जेतम
नां प्रमागणानां हस्तेखेलपात्रारेत्यारेपः १० अनेककोलाहलकोलिविस्तरप्रतिश्रुतां
काहलतां जगाहिरे अपाल्लमोमाः प्ररतः प्रांढघोदिशाः प्रयाणेत्सवमंगलेरिव सैन्यक

श्री°
व° टी°
६८
४३

स्खलत्क्रीडाप्रबन्धप्रतिग्राहेन हेतुना दिशः काहलतां शाद्वायमानत्वमापुः अतः संभाव्य।
तेन रसप्रस्थानोत्सवगीतैः हेतुभिः सज्जमौन स्ववदानवभयात् स्त्रीव व्यवहारावङ्केदास्पूर्वं
तास्तां मौनमासीत् राजप्रस्थाने ववारनारीगीत सोत्वेन नागात् ॥ प्रायेण लीलावसरोपिना
किन्नोविहगवतीवेगात्रिरञ्जशात्दशाम् पुरः खमालौवस्तुपर्ववाहिनी वितनिस्वकोलाहलताम
गाहत पिनाकिनः प्रस्थानावसरे सवेगामवस्यास्वकाशयन्ती स्वपर्ववाहिनी देवसेना गंगा
वपुरोभ्रूरूपेवासंश्चवितकलकलतामभजत् १८ विलासपंकेरुहसौरभापतद्द्विरेफालस्खंगा
वालीभिर्विरेजिते बलसैन्यसारंगदृशोपिनोत्कसन्नपाणरेखैरिवपाणिपल्लवैः लीलापद्मे
सौगन्ध्येनागच्छन्तीभिर्विलोलाभिभ्रमरपंक्तिभिः हेतुभूताभिः सखड्गैरिव हस्तैः सैन्यस्त्रियो
पिहुतानाहीप्यंत १८ पदं वलम्बप्रतिबिम्बेनाविंभोर्वरूपेनी सास्फाटिकाद्रिस्सानुषु अयंस
राते लातेनारत म्यतः प्रभावतो नेकशरीरतामिव स्फाटिकाद्रिशोभवेष्व प्रतिबिम्बिता सा
प्रभोः सेनापदं वलम्बसादरं पस्पर्श अतः संभाव्यते अरातीनां प्राउणोदातं हे ननन्तवता।
रतस्यमन्तेवांछा ततो हेतोः प्रभाववशात् बहुमूर्तिमिव सेवमाना १९ तेनायमायात्त

सिन्धुनं ह्न्नोवनस्वसेनामपिदोस्पपद्गुतिम् नदीपमाज्ञायाहिदानसौरभं गजोविदश्रौ।
कुनकस्ययोधिनः मायन्मत्तमयोगजश्चलः स्वसेनामपिद्रवस्यतमनैषीत् । हियंस्मा
दर्थेकस्यनयोधिनः सर्वेषामेवयोधानांगजोहस्तीगजेंद्रमदसौगन्ध्यंघ्रात्वाज्ञनावेर
ज्ञोसर्वत्रैवपलायितः गजजातेगंजांतरगन्धोद्विपवान् १५ एवंलाभीयोयन्ननारबन्धु
नाशोखीविषणावस्यनरत्वमादधे पुत्राणाशोतामिवननत्तलंतत्तोद्विघवंबन्धाग्रो
न्नत्वमादधः स्थानेनतस्यरणेनपरहशाहेनाविषणवस्यउमारस्याशोखीमहोनरत्वमा
दधेअन्तत्यनत् यतः शोषाविनः शोतामिवप्राण्याद्विघनोकबन्धाग्रोपेन्नत्वमादधुः नन्नतः

१९

धृतारथांगैः स्फटिकारुणोपलप्रभाविभागात्तेषांभिन्नगाधस्तु रथाः परेषामपितत्र
भेजिरेविनिद्रपंकजाकमयारिनामिव हरादन्येषामपिरथाविनिनिद्राब्धदिनोपोवंद्र
कौउष्मयमारेवक्रेयस्यतद्रावमिवदधुः यतोरथांगैश्चक्रैहुताः स्फटिकानिवाहणोप
लाः पद्मरागास्तेषांप्रभास्तासांविभागपस्यातेषांभिः परिवितैः स्फटिकवक्रत्वपद्मरा
गवक्रतादवंत्वमितिप्रभाणांविभागः १८ ग्रहामहादैत्यजनाभिघेणनतगोम्बरस्यान्

श्री॰
व॰ टी॰

पमाश्रित्य ग्रथेरण्यांग मूर्तौ दिनकृन्निशाकरौ विस्त्वरे यस्त्वसरे ममजातुः त्रिपुरयात्रायां हर
स्य तेजोनुपेसामास्पराहंना ग्रांयेस्य नत्य प्रच्याविसरणशीले यस्त्वसरतेजःस्फारे वक्रकू
पौ वंशाकौ मगनौ ५८ उपर्यहोंह्यगोरिशास्यभूवणं वभौ रथान्स्यानवथावसन्यरा ग्रथाल
तत्पादरूपोंडुस्कूर्यंयोरहोनदाविस्वविपर्ययोभवत् ग्रहोनदाविष्वस्याविपर्ययोसोभूत् प
तउपरिस्थात्शोभआसीत् यतोहरस्यालंकारः तस्यशोभस्याधोरथकूपाभूमेः वंशाकेयोः
स्तत्पाददृष्ठारथचरणनम् सदाशोभधोः नहृधेभूः नउपरि वंशाकौ नदानन्नतथेतिविष
विपर्ययः ५९ हठाद्धिनिर्यंत्रथ्यकोपिमत्सराल्कराद्धिकृष्येणरश्मीशुभ्रांवलम् जवेनगता
पिमनाग्वतावशोबभूव्वोस्यावलिनाबकन्यरः संयम्यगमनमतिछ्छत्यायोपिनोहस्ता
स्ववस्थानंनीत्वाहठाद्विगंछन्त्याश्विनतोवेगेनकिंविकृत्वापिवीस्याया पौनःपुण्येनवर्ले
नातिर्यक्वहृतावकन्यरायेनसोभूत् यतोवशोगच्छमश्चान्तःस्तोहस्यरणेनस्वान्तंत्यानेरा
धात् ६० हठेनकयाकष्ठनकांतयारहः हृतावगृहः प्रतेम्प्राक्षिसेडये स्निमज्यनस्यपा
रसाम्रता हृदेवनोत्तरीतंसहसैवनाशकम् हठेनात्यथमन्काण्ठान्याठानयाहेतुभूत्।

याप्रतिमोचनार्थेस्त्रियाहृतालिंगनः कश्चिन्नसाः स्पर्शोरसप्रवाम्रतन्द्रदसहत्रानिमज्जमहसो
त्सुरोत्तंगनाभाकन् सहसैवेतिवचनंतत्पाणिनरेउत्तरणप्रतिपादनार्थम् २१ ववालकश्चित्प
रितोघविह्वलैः पदैः प्रवीरोधृतनयैयंविप्रघः स्ववल्लभायानिविडवगूहनामवाप्यपाण्य
मिवाधमामतम् धृताधैर्यंस्याविप्रक्र श्रेणोययातस्याः स्ववल्लभायानिविडंहूतालिंगना
त्पाद्ययंश्रग्रहणमिवोद्दामतंप्राप्यानंदसंधांतैः पदैः कश्चिद्रणायवलितः २२ विजितेवरः स
वरमेघविवेकिंवंनवेतुननौविघिदेवेस्तुसंस्तवः इतीरायेनातरलाक्येनेतत्पाणकथंविदाप्र
हुमिच्छेघवल्लभम् प्राप्ताविजयलक्ष्म्यचोद्यतेनदामंगलम् नवेत्संग्रामादेवितदावयोः स्व
र्गेसंगमः अनेनमरणेनव्यवसायः सूचितः इत्युक्ताकाचित्कथंचित्प्रियंप्रतिमोक्तुमै।
च्छत् २३ अपश्यनाकंकरवालवत्मेनासपवंनारीः परिरब्धुमिच्छसि नतत्सहेतेहामिति
प्रियोन्ययान्यरुध्यतेघ्नोकलुषात्तरैः पदैः खड्गमार्गेणस्वर्गंप्राप्यदेवस्त्रीरालिंगितुमिच्छ
सिनदेवयोषितालिंगनेनसंहे इतीर्ष्ययामत्सरेणकलुषाणिहृतात्पतराणियेषांतैः प
दैः करणभूतैः अन्ययाकयाचित्त्रिनरुः २४ रुरोधकाचिद्दयितंननतोस्त्रमैः पिधीयमानाउ

श्री॰
व॰ टी॰

ललोचनोऽभवत् उपांशुनिर्गत्य पयौ समं पुनर्नंतदंतरे वीररसैककिंकरः कांचित्प्रियमकरुण
न्ननोवाक्यैराकार्यमानउत्कलनेयास्ताभूत् नंदंतरेत्यके स्वकाले उपांशुप्रानैर्निर्गत्य संग्राम
यागतः पुनर्वीररसैककिंकरः अस्यामस्त्वकृतं दिननेत्रायागतं ममसमयइतिविश्वायेग
तः २५ हठात्प्रियांतं प्रियमंगनेननरावितुं चनीदैन्यसखेविलोचनेसितापांगतरंगितांशुभिः
जगोपरक्तेननवेनवर्मणा प्रियगमनेनसदैन्यनेत्रेऽभनर्मस्नेहवशात् किरतोकायंवरु।
ताक्षंनेवलभनवेनकवचेनेव जगोपरक्षितासितासितापांगतरंगितायै भावः नैयंतो
रक्तासान्तरागात्कयोत्कांतेव्याजादायसकवचामिवपर्यदापयदित्यर्थः २६ प्रशान्तव
त्सलरसेन राघ्नियां विमोक्तुमिंदीवरदीर्घदृष्टयः प्रतप्तवृषः साधसगद्गदैः पदैः कथाश्च
रायान्नपयोगिनोऽपि वल्लभान्सहसाप्रतिमोक्तुमसमर्थाः अन्यादयावशेनांक्षैः प
दैः संग्रामप्रस्तावान्नाविनाः कथाः प्रारेभिरे विलम्बकारणांमिति भावः २७ परः प्रिया।
याः प्रतिमुक्तिलालनाक्रान्तिस्थितोऽग्रे रुजरांतवेन स्वः स्वरूपमुत्तरवोनकपालतारास्येमभिः
रुपारुवापेवावियोगजंतमः विरहभयादीनविन्नायावल्लभायाः प्रतिमोचनेलालनायाः

वरणार्थं पुरःस्थितः काश्चिदुन्नतस्तनस्य कोणाग्निहतहंसस्य खड्गस्य रश्मिभिः हेतुभिः सद्रूपं रू
पसहितं विरहजमन्धकारमिवोद्वमन्तः अत्र खड्गप्रभा तमस्त्वेन संभाविता: २८ विले
पमानाननमोजसः कर्णेजयश्रियः संवननौषधैस्तांपास्थितरागवतां तत्पराः परः स्वयं
ग्रेयं वामरूपोनवव्रजः जयलक्ष्म्या वशीकरणौषधैरिवोजसः कर्णे वाप्यमानमुखं श्रियं ।
हृदयानुरागवते न त्वराः सक्ताः काश्चित्स्त्रियः स्वयंवलभमनुजग्मुः २९ सितातपत्रैः शबलं
विदिद्युते विशोकसैन्यासि विस्तरमहः रथीभवं तत्पांशुविशेषभूतैर्धूमैः सहैव पातालत
मस्समुन्नतम् प्राकृतेभ्यः खड्गेभ्यो निर्गच्छन् तथा श्वेतानातपत्राणि च्छत्राणि तेजोदिद्युत संभाव्यते ।
भूविरचय्य नृपायां स्त्रांपोशोभपर्णाभिः सहोर्थितं पातालाच्छकान्धकारमिव रूं वरूथिनी ।
वीरध्वजच्छविभ्रमो भवस्य बभ्रे धवलोद्यवारणैः अनेकनिःस्वप्राभगात्ति संस्तवाटकाण्ड ।
विस्तारितनवद्युरपटैरिव भवस्य सम्बान्धिनी अनीकिनी सेना सैव वीरुल्लता तस्यां सितच्छत्रैः
स्तवकभावः प्राप्तः खड्गखड्गप्रभा संगाहत भ्रमरैरिव गुच्छेषु हि भ्रमरैर्भाव्यम् ३२ प्रभोः पुरोहि
त्यवचोथिदैवनवनप्रणामानवनः पिनाकिनः गणैर्विविधैर्बद्धयातुललतणप्रकर्षस्थानवधि

श्री॰
व॰टी॰

क्रियात्मभिः दिव्यं वचः संस्कृतवाणीनआर्थि दैवतत्वतप्रथामपि स्कान्दं अंगरहीनवतोभग-
वतोयेगणाः टचलगोन्साहप्रधानत्वात् अनन्यसदृशास्यसेवालक्षणस्य प्रकर्षो बहुधा बहु-
भिः प्रकारैः विवक्षितः अनावधिरयत्नारहितात्क्रियारणानुगुणो व्यापारो यस्य स आत्मा
येषां तैः प्रथवगणैः भृप्रभृतिभिः बहूनां धातूनां यल्लक्षणं धर्मस्तस्य कर्षो विविक्षयने क्रि-
यासाध्यमानेकरूपावयेषां तैः दिव्यानां दिविनिवासनोववसि दैवतभावं गरहीनवन इ-
ति वाग्भव्यार्थे व्याख्येयम् ॥ २२ ॥ नवांनकभ्रू ३ भंगि संगीभिव्यलोके सेनानरवारिडम्बरैः
विवेहितेपनुरवेन्याबेभ्रुतोविभूषणकालभुजंगमैरिव यमभ्रूभंगसदृशैरेकधारवः
रूप्रपंचैर्हेतुभिः स्वामिनोभिप्रायं बुद्धाकुलसर्पैर्भूषणमेव ऊर्वनी सेनाजनेन दृष्टा अ-
ननरवारीणां भुजंगत्वेनोत्प्रेक्षणम् ॥ २३ ॥ मृगांकमौलेर्व्रजतोवसत्यधोरण्यां गतताभाजिमत-
गमण्डले प्रसरत्यनङ्गार्धिमभिरुल्लवारणं प्रपंचितं क्षायरुपयं पर्यभूत् वक्रद्रूपेर्कांबिम्बथो-
गतेस्तेननस्वभाभिहेरस्यकत्ररूपयुंपरिक्तनक्षायमभूत् उभेकांशुसंगक्षायायाउपवर्ति-
नम् ॥ २४ ॥ जगत्प्रभोः पाण्डुरगल्लवारणंकवात्किरीटाउपरिप्रान्तेहिया अदांशंबडेछंनयोप

गत्वरद्वितीयमूर्णेंडुधियाश्रितेविंडुना शुक्रयडुपरिस्थित्यादीप्यमानं तथा चेतं शुक्रं वंद्रेण
गच्छत्परं वंद्रयांत्या समन्तरमहाश्रीकिलेंडुनेति पाठः श्रीविंडुनेति पाठे द्वितीयमूर्णेश
ह्रोपन्यासस्यासंगतिः स्यात् ३४ एवमुवंद्रौ समसमकास्थितौ रथ्येव धायाधिकगवंडुर्थ
रः प्रारंभवन्मूर्तिमवेत्यश्रागीर्णं विधुनद्यो भूत्वनरुद्भवो द्रवः सूर्यंहरणवक्रतालत
णान्तल्पकार्यं करणान्परस्परं संगुवनयास्थितौ दृष्ट्वा राहुर्वंद्रगवेंणडुर्थराभूत् समसम
कास्थितयोरवैद्रौरुपरागसंभवात् विलंबाण तूपंदृष्ट्वा राहुः पुनरुद्भवद्भयंयस्सोभूत्।
विलोरेवराहोर्भयंशुक्रविशोषेणप्रारद्भपात् ३५ रथ्यः पथानाकसदाम्पदाकुलप्रतिहम
नः सापिनाकधनवनः वकारवक्रन्तज्जवोष्णहोशुक्रनियोगस्मृत्यंन पदं विवस्वतः स्पदे।
नवेगेनाकुलंकृत्वाकाशेन प्रस्थानकुर्वं सहरस्परथ्यः वक्रभूपस्यापि सूर्यनियोगेना
धिकारेणराहितं न पदमाकाशेनाकरोत् वक्रभूपस्याप्यर्कस्याकाशेनैवगमनात् ३६
श्रीरिहमन्यांकिमनोपिमरुपतो स्वराद्विवायहमनायसंगीति रथ्येविभोरान्तरथ्यांगभूप
योसहोदयोभून्नपनेणलक्ष्मणोः जनेनहैत्यानामनपदमंगलांकेमार्गविध्यतान् नभोस

श्री॰
व॰टी॰

तैरवेगरहीतवक्रहूपयोः सूर्येन्द्वोः सहोदयोयदभूत् ॥ ५ ॥ तदास्यदृक्संदर्नामिंडलश्मणः तथा
ध्यपेतानावधौदिवः पार्थे यथा गणानां रणतारतम्यतो मनोप पश्चात्परतामाशोश्रियत् ॥ त्र
तावधावियन्नारहितेन आकाशे हरिरथोवेगं तथाश्रयत् यथा यज्ञध्वजाधरमापि गणानां
वेनः पश्चाद्गमत् मनसोप्याशु रथोगमदित्यर्थः ॥ ६ ॥ रथांगवज्रांकंकराग्रसंग्रहप्रसन्न
शीलातपदैन्यहानये गणांगनानां हरपत्रपार्श्वयोः समपीनक्रमाः परिहृन्नयोभवत् ॥ वक्र
हूपयोश्चन्द्रार्कयोः रथमोतायोगेन हेतुना प्रसन्नौ यौ शीतातपौ ताभ्यां वैन्यतन्निवारणाय
हररथपार्श्वयोः परिवर्तनानि गणस्त्रीणां पुनः पुनरभवन् एकत्रपार्श्वे तालग्ने सति ग
णस्त्रियोन्यं पार्श्वमगमन् शीतदैन्यात्तातोष्णत्वातिकामित्यर्थः ॥ ७ ॥ अकाण्डनैविडुपानिपी
डनस्फुरद्विलासशुक्लासरस्तवेणुभिः मरुद्विकीर्णैः करकैर्णवद्वर्षांरजोसजद्व्योमगता
पिसावभूः ॥ अकाण्डे अकाले नैविडेन संकंकरत्वेन स्फुटं हृणीभवन्त्यो विलासशुक्लास
गोलीलाशुक्लादामतरजोभिः हेतुभिराकाशस्थापि सेनारजोसृजत् ॥ ८ ॥ सासामाधोरो
मणेरणांगनैः प्रागैः कृतालिंगनाभंगिंगापपनाकिनीरपवधूर्वेपथ्यवैमन्यमभूः ॥ आहऐ

रिवीरलोककदनानंताभियोगांनुकक्रीडावातलुलायसंहतिहन्ताभिख्यन्न शृंगाश्रियम्॥
अवीरलोकस्यकदनं मारणं तत्र ननताभियोगेषुदानेषु योन्तकोयमस्तस्य क्रीडावाहभूता॥
यालुलायसंहतिर्महिषपंक्तिस्तस्या हठेनाभिख्यन्नानांशृंगाणांश्रियमाहृष्टैः माहिषशृंगा
समैरित्यर्थः प्रांगैः कोदण्डैः हृतास्यदा रहस्यसनाथोभाप्रापत् अरिजनीनांशत्रुवधूनां
वैधव्येनभर्तृवियेनवैलक्ष्यस्यभूः स्थानम्॥ ४२ शाकुंतास्मि स्मयरसजन्यामदाशांतिंप्रगल्भ
मेवंसन्यामनन्स्तनवतस्तर्जनीवांतकस्य नवैकैकोगिरिपाकय्येकेपाषंडानांवरेषुप्रास॥
प्रासव्यसनगुरुतामासमासादद्विषत्तस्य तत्र हरसैन्येगणानांहलेषु कैकः प्रासः प्रायुध॥
विशेषोरिप्रवासव्यसनेगुरुतानुपदेशाकृतां प्रापभूयइः खेहृतवानित्यर्थः अतः संभा
व्यतेस्मयरसंदर्पं धारयतांत्रिपुराणांमदान्तूर्णंशांतिंनिर्वाणंकृतोस्मीति एवंसन्यांप्रति
तोऽवंतोयमस्यतर्जनीप्रदेशिन्यंगुलिः तर्जनीतिप्रकृतानुगुणमभिधानम् प्रासंशर
हैवारयोरुद्धुरित्यर्थः ४३ नासीरपांथेदर्भटेषु ततः प्रतालीलोलालीढतास्वषुहठा
दंष्ट्रस्कंदवान्सवामकृत्कः परपरेषुभवद्भकाण्डमग्नाधियेवनिजवाष्यजलर्द्धदेषु नासी

श्री॰
व॰टी॰

९३

रसेनानुबंधितत्रयेपार्थेदर्भरागुलायोधास्तेषुहठात्तबलेनप्रतोलीरथ्यामाश्रितवत्सुस
त्सुभीत्येवाद्येपुरनगरेषुस्त्रियोपितेनास्त्रप्रवाहमग्नाग्रभवन् एतेवीराश्चस्पर्दोयाभ्यन्तरेह
निष्पंतीतिपुरस्त्रियोनदृष्टिन्त्यर्थः ४४ वीरैस्तस्यप्रकृतिवपलैर्विस्पृजैत्रस्पशाम्भोर्विस्वाम्भ
स्यूवितनवनवोपप्लवेषुंतिकेषु द्वारास्त्रिद्वाररपुरतयाताःपुराणांपुरमणापत्यमीलनह
स्तवबभ्रभीतिमोहग्रहेन विष्वजैत्रस्पसर्वंजेतुःशम्भोस्सम्बन्धिभिर्वीरैर्विश्वम्भेणाने
भ्रयमास्यूवितनाःकृतानवनवाउपप्लवाउपद्रवायेषुतेषुंतिकेषुानेकरस्थानेषुसत्सुद्वार
स्त्रिद्वानिपिहितानिस्थरीपुजानिद्वार प्रद्वानियस्पतन्नावेनहेतुनानगर्योभीतिमूर्च्छां॰
पातेनसंकुचत्तहृदयस्वाबभुः विस्तम्भास्पृवितेतितयातिभंगोन्नप्रासानुरोधाद्संगोह्तनः ४५
शाक्रान्तस्वभरेषुभालप्राशम्भन्मौलेर्बलादंतिकचासोद्भ्रान्तापिधीयमानाविकरद्वारात्र
पहस्वनैः स्रोतालेतिमभ्रजायमाननत्तुभिः सीमंत्यमानाधजैरवाललाणमुदैरयत्रिवप
रःनानाकसंहैरिणाम् हरस्पयोधेषुहठात्समीपंजयत्सुसत्सुचासोद्भ्रान्त्याभयवर्कि
तवेनापिधीयमानानिश्चिद्यमानानिविकराणिपानिद्वाराणपहानितेषांशाहैर्हैतमि

१८

देवद्विषां नगर्यः स्त्रवल्लाणमुपडुवानिवेदवं प्राहमुद्देश्यनऊवेन हरमुत्साहेसामग्रतपवधु ।
जायमानाभुजसमास्तनवोमूतेयोयेषांनैधजैस्मीमंत्यमानाविभज्योविक्रियमाणाबालेना ।
दम्यमानाःवोनदिनभुजंपूतकरोति ७८ विशातिप्राषोकलाषीवस्मन्येविपुरपुरेषुभये
कदं नरेषु धजासिवयवयोपिवानश्नतोरसैभसामिवाध्यवसत्पलायनाय स्मस्यकरकेश
विशातिसातिविपुरनगरेषुभयैकव्यानेषु सन्नधजवक्त्रसमूहोपि पलायनार्थमिव त्वरामि
वाश्रयर्थेयत्तोवायुधत्तोवायुकाम्पितोपतेनाप्यस्वराणमानैमित्तंस्हावेनम् उपान्वथाना ।
मधन्तेसकमंयत्ते ७० प्राम्भोःसेनापटहराणितांडम्बरःकम्पसम्पत्तसम्पर्कोयजानिसत्वोहि
नप्राक्रियामादधानःयस्मिन्नन्तेविप्रातितादीतिप्रायसीनांनभूयःकर्णोहर्षक्षिप्रणयमुपुष ।
घनप्रोवरैदीवराणि हरस्यसेनायाःपटहरटितस्यानेकधरेराडम्बरःकम्पसम्पदस्सम्प
र्कोयाजनितेजातःश्रनवप्रवाहेसमकार्यंकारितंगटहतन्न यस्मिंप्रटलहशाह्नप्रबंधेनतुविंश
तिसान्तेदेन्यस्त्रीणांकर्णोद्भूकतंश्रवणकर्णोत्पलानिनागामन् हेमन्तेवोत्पलानांप्रवोहाभा
वः ७८ विशागिरिप्रासैनिकप्रतरपाणिहेलावलनकपाणकिरणकराप्रोहतसंजवंमूर्तेयः ।

पुरः सुरविरोधिनां ननाधिरेवचिरेणाननस्पृशां न्यस्ववनन्त्वणं क्षेद्येतेनिकरेणकालस्यनाः विशन्यो
येनरस्सेनावरा स्त्रियां पाणिषु हेलया वलन्नो वल्लं नेयेकृपाणाः खड्गलिखां किरणक्ष्कृतां भिः पिहि
ताक्षादिनासंक्रे चंनीमृर्तिलसन्नादैन्यानानगतः नन्त्वणं हृतानेनयमस्यसुखं विशन्यस्वड्ड
रिवंनकालस्येतिप्रकृनानुगुणं खड्गायुसस्पर्कोयमम्तव प्रवेशहृपत्वेनाक्षेतितम् ॥४९॥ सर्व
सेष्ववणायलं विजयतेरकंठदष्ठेकाक्वलीष्ठाभ्यांमणिकेलिक्रं जलयुगं विभ्रद्दूयंययो
ह्रंयदानवसुभ्रुवांहृरवमृनादक्ष्कतोयप्रथेत्रामेहेवभावच्छादत्ततरहहेदयच्चयोगपः क्रमः
देत्यस्त्रीणां कलोत्पलस्रसंकंठदेकवालीमुपसरोविजमेचतेष्वुनः रत्नक्रं जलहूयंकला
भ्यापतित्वा र्थेहूयमगामत् एवंहरसेनासिंहनादाकलेनदानवस्त्रीणांमयेनेवभाविस्वलतं
सम्पूर्णंयहेथयांतत्रयोग्यः क्रमोवस्थापप्रथेसमप्तः वैयक्षोहिस्त्रियः कर्णोत्पलादिपरि
हरंति ॥ ५० ॥ वाणीभूतसुरारिवैरिणीलसन्मारथ्थययथ्यास्थितिव्रसमणागतवत्समोठसहूछा
ङ्गांपपुरहेपिणिग्रासनेतदनीकिवनीपरिकरेसमामरङ्गोहिणां त्वमपमन्वामृदलज्ञः सह
रजोरोहत्तमस्त्राभवत् वालीभूतः शरत्पः सम्पन्नः सुरारिवैरीनारायणोयस्यतथालस

नीमारण्यपथ्यामागाभभावपथ्यानपेनाख्यातिर्थस्यसर्वस्यायस्पनास्मिन्हेरेप्नाख्यिता
ढेवरश्रागतवतिसतिनस्पहरस्पानीकिनीपरिकरेसेनाडंभरेश्रासन्नेसतिश्रसुराणां
स्पानंत्तुभंतिसत्वानिपाणिस्सत्वंचगुणायत्रतथादत्तसत्यिनंरजः पासुर्यणेष्ठुन
घारोहत्तमोंयकारोगुणेष्ठुयत्रनदेभवताहरिश्रस्मसंबंधात्सत्वाष्ठुक्तिसंगतिः पं
नजस्फुरत्स्फुरस्कस्फुपकेतुवैरिदुर्वारसैन्येजरजः परिभनेन नंदस्यलीषुशवि
हपसंदरीणांजनेनतनीगंविरहपांडिमपूर्वरंजः कस्पुपोमीनः सध्वजोयस्यसका
मः तस्यवैरीहरस्तस्यदुर्वारयत्सैन्यंतस्माजातमस्फुरत्स्फुटतिहयरजस्तत्रिपाततनषु
रत्नीणांकमोलोषुविरहेणपंडुत्वस्पपूरत्रंगोजातः पर हसंपसेनयपरिजीपरवरंजहि
तपाणेनाथस्पतास्मित्रामस्वेदानवानापुरोरिपरिवितनामासस्मादप्रमादः येनाको
दपकम्पार्थजिततनुलताः पारपारिस्रवाल्पस्तासिनेवोपभुक्ताः दधुरधिकनराखेदरा
मांचवर्चीम. गौरीपतः कटकेपवनिकटंप्रामेसतिपुराणांनगरेप्रमादः श्रमादः परि
वर्यप्रापत. येनहेतुनात्रासितभयेनेवोपभुक्ताः सर्वांगंव्यामानायकव्यवहारसमा

१० मन

श्री
कं॰ च॰

९५

रोमाञ्चमितास्तु कम्पव्याकुलदेहाः पीवरस्थियोषिकयोः स्वेदरोमांचयोस्तु चीमधरयारयन् क
तोपभोगास्तु स्त्रियः कम्परोमांचसहिताभवंतीति भद्रम् ५२ इति श्रीकंठचरितटीकायां
पंडितभट्टेन राजानकजोनराजानकृतायां एकविंशः सर्गः समाप्तः ॥ ओं नत्रिशाम्यपु
रवैरिणा बलं सर्वतोऽभिसुरस्मरः पुरीः मंदिरेषु सह हैमैर्वैजल्लीरिगाढरोषपरुषाः सम
हिषः ॥ पुरवैरिणो हरस्य तद्बलं पर्वतोपि पुरीर्नैगरीः स्त्रीलिंगत्वान्नायिका व्यवहा
रयोगणा अभिसुरङ्गरुष्टा स्मरारहे ष स्मरगाढकोपेन परुषाउल्लवनानानाः १ अप
पुष्पवति चंद्रशेखरे बाणमग्निमयमस्येत्यनलम् पूर्वमेव दितिजानिनक्रयाद्रूप
मानतवबेनाधिर दोर्पिरसेन हेतुनाभुजनद्वयं वीक्ष्यमाणेना हरेणाग्रेयं शरमारोप
त्यपि सति भागेयं देन्याद्र्यमानवपुषः क्रुधा मन् २ पश्यतां स्मयरसेन दोर्युगं विश्वि
नाक्षकृत्यस्य वन्मानि स्वहं अंह हठगलग्रहोग्र स्तकालपाशकराणि दर्परसेन हेतुना
भुजद्वयं वीक्ष्यमाणानां स्वर्गे हास्य रसमाणमसुप्रतिविंबितास्य भट्ट हठेन कंठरोधा
र्थमस्तु स्तां यमपाशा सर्पाणां सामस्यापुः न पमोपक्रमोन्मिलयम् ३ जृंभमानक

टकोशादारुणाम्निहरुणारुणामुखविह्विभोभवन् कालिनेहरशराग्निभीतितोरक्तचंदनविले
पनैरिव जृंभमानः कटुकृस्महायः कोपस्तेनदारुणाक्षिदैन्याश्रुरुणवदरुणमुपलक्षि
तोनिभवन् अतः संभाव्यतेहरशराग्निभयात्कालिनैरक्तचंदनांगरागैरिव चंदनांहिशी
नवीर्यम् ४ नैः कृतांनकरपाशापन्नगस्फारितस्फटफणागणान्मसृणशोणकान्तिह
नवाह्निवहयोहृदयोसमग्रविरेसिचाहिछ्व नैरसियाहिहृदयसमुच्चिरेमुक्ताः शोण
कांत्याकृतावाह्निवृहियाभिस्ताः अग्निवत्तखड्गस्महत्याशायः कृतांतस्यकरेपाशाय
मानैः स्फारितोयोसोफणानलीए स्मग्रान्मायामामितिप्रहर्तृभावत्वात्गुणपाद
तिशायभीषणीयत्वंप्रतिपादितम् ५ निर्गमोन्मुखरमाकुलीभवाह्विहराम्बुरुहस्तुं
भितारव विभिन्नारुणविलोचनामस्लदानेरवाहिषतखड्गायष्टयः निर्मलत्वाह्विवि
नाव्यरुणानिविलोचनानियासांताः खड्गायष्टयः नैरसोहैरवाहिषतम् अतः संभाव्यतेनि
र्गमेउन्मुखीयारमातस्याकुलीभवनस्यह्विहराम्बुरुहमासमुपमंतेन चुंबिनास्वल
त्पानिर्गमोन्मुखत्वभाविनाप्रयनाशेनभयात् ६ मकुटीपरिणतेरुपागतानिर्जिहा

श्री: क॰ व॰

नवङ्गपल्लवनाभिफवर्धमानहठ्येशेषतुर्यरसैः कोधाङ्गरवविरेमिवीहयः सुभ्रूभङ्गप्रतिबिंब
नात्रिर्जिह्मानाउन्यत्नार्थवः सावासयस्पनङ्गावामिवोपगनासैः क्रोधाल्वद्भु लतः कम्पिताः
वर्धमानेनहठरोषेणत्रुस्यैः ७ कस्याचित्करविचेठनस्फुटत्कुंठिमाग्रविवरंवरक्रुधः न
त्वतृणग्यसनलालसांनकव्यानुवक्रउहगायिनंदधौ वक्रकुंठः कस्याचित्करविचेटेनेन
स्फुटयत्कुंठिमाग्रविवरंकर्तेनन्त्वतृणग्रसनेलालसोयान्तुकः नेनयस्मात्तसहुतिनेवक्रउ
हुनहृदावरिनंदधौ ८ कोपिकोपनतरलाग्रपाणिनाचेटयन्नसहहंसमन्नलम् गंतु
मत्तकपुरं पुरः स्वयनिममेपटहताडनामिव कोपनतरलसुपलोयोग्रपाणिस्तेन
पुनः पुनः स्फंदमंत्रलंचेठयत्कोपिपटहताडनामानकध्वनिमिवस्वयमकरोत् पुरं त
कपुरंयमन्तगरंगंतुम् पुरंतकपुरगमनसमयेपुरः पटहस्वाद्यत इत्याचारः ९
नत्वयत्नरिकेरणकसुननवसुनायपरिपंथिनं वभौयात्मनोयमपथप्रवृत्तयेसज्जय
न्नवरथाक्रियामिवपरिपंथिनोवैरिणं वसुनायच्छेदार्थमरिचक्रुकारेणनत्वयत्कश्चि
हभौयतः संभाव्यतेयमपथेप्रवृत्तिस्तस्यार्थमात्मनोनवरथाक्रियांसज्जयन्संनीकुर्वन्नि

वं १० मुकुलाकरयुगं मिथोग्रथितं खड्गवाचितनधूमरेखया प्रापि कस्यचन बंधनोन्मुखैः प्रेतरा
प्रतिनष्टुं खेलादिति विः॥ कथः मिथः करयुग्मं मुकुलितो मध्यनः कस्यचित् खड्गवामथनज्वालनया धूमरे
खयाबंधोन्मुखैः प्रेतराजायमेन प्रहितायाः शृंखलानङ्गमः प्रापिप्रामः यमशृंखलावद्वयं
करीधूमरेखासीदित्यर्थः ॥ ११ कस्यचिद्वपुषि तत्क्षणाक्षतजच्छपूर्वकेन रछव्रणमुखजः सत्वरा
पसृतिसिद्धयेव ऊढहारविभ्रमम विभ्रत श्रियः॥ कस्यापि शारीरेन तत्क्षणं क्षतं तस्यो ऊर्ध्वछपू
र्वीनरछायाव्रणमुखनो वक्रहारागां तत्कंसमा हस्पं मर्पीरयन हारवत्त्राणेनां विहृतत्वमभू
दित्यर्थः श्रियो लक्ष्म्याः सत्वरममस्त्रवाणामित्यर्थो मिस्तुन्मेलणमव्रणनास्मात्तिनत्वं वीरर
सनितत्वेनांगानां विकासात् १२ मंडलाग्रमुखकोशकोटराकेन चिङ्गणारसेन कर्षिना कोला
स्तव्यदनेवतस्तन्मरीचिभिर च्यातात्मनः तरोन्महतः कोशकोटरात्परिवारात् मंडलाग्र
खड्ग कर्षिना केनचित वङ्काशुभिः करणै रात्मनः कालस्तुवयटेनवयमसत्र पानस्य वक्रनः
खड्गरश्मयो यमवाहस्तत्र वेन संभाविता इत्यर्थः १३ केचिद्विक्रमसितच्छमसाञ्जितेरंगरा
गवुसहाणेरिति सतः उक्तलङ्घिरधिराङ्गलिप्ताता पूर्वैरंगमसृणामिवाससृजन् स्वेदगञ्जितैः

श्रीच
टी·

गताङ्गैः हेतुभिः पतितैष्यतां रुधिरार्णांसुर्वर्वेगामिव केचिदहन्नन् १४ कोपि पाणीप्यतखेगातेनसानि
फैरैः हतानि विनिकृत्तानना मिहिका स्खलकवन्धशान्त्याभास्वतः कृतमधायव्माप्यतु पाणिना प्यतोय
स्वैः नतेतनसानिर्फैवैः प्रवाहैः हताङ्काद्रिततमुखैः कोपि मिहिकाम्भतस्यवाहैः कवन्धः शिरोहतकथ
नन्नभावनायाभान्ततस्तूहस्मकृतमध्यानतनेषभाव्यन १५ कोपि पाटालिमसंविभज्य तानेयमान·
श्वगणैरेस्वयाकस्यचिद्दहन्ततः प्रमासुवेगस्वमः व्यस्तणान्मोगलन कस्यापिनपाल्संने म
सेसलनप्रबंधेमलन पुरुसस्पृतेतगाणेरवायाकोधारणेहसंविभागेनीयमानस्वगणेरेवयाप्सौ
त्लिपतानापि काष्ठानोयथाभविभक्तः लतसापिगशनिवलेशानार्यैः १८ तेततेतापप्रापिनिहतिभि
रवैभमिः प्रकृतिसेवकाबभ्रुः नूतनानृपयवंनितानन्तस्मप्यप्रम्भविधानवधुवः तेमहृत्यमाव
काः कुसास्तेनार्थाकेकदेन्वभ्रुः नूतनस्मेनलेवसधवैसेचैः वनितांयजिमाड्रिसद्भमकाविणा
कालितस्त्रिवमयामयेप्पदेस्वर्ग्रहासमसवलेसंबधः किपधाटलानावायणलणां संवधः कोपण
दलोवाघाकणायाविलोचनद्वि· चप्रमातयादेतमनयावध्यपदाभावमिवापुठं· जिनवावारकः·
पदाहृतोवध्येहयतः लचारः १८ स्मृवाहमहिषस्पष्टेणायोवप्रकेलिचनकाईमेनिवलिप्यमानवधू

षमकाशिरेतैनरापसनन्तुव्रवाशिमभिः यमवाह्नमद्दिषस्मृंगवोलनरावातपंकेलैंकेकदाशभिलि
पमानागरवनेवभूः १९ नूलनाभ्रुरुवषोनिसननतसंगनानिम्यतल ह्रवमंभिः मत्तिरेषिमहमालवद्धिः
षांसलनयत्विभ्रजिनासिनद्विषः निम्पतैविस्वैलेर्लेहर्कंफटेस्लेगनालयानवमेर्चषणमारेरमाक्कत॰
यद्दिमहमातिभ्रगाहलाभानन्तः २० निसमस्मदत्रुमेषुसयतेसयतेद्धकवेचभुभामिषु भातिर्नीब्रुव
मतिंसविविष्टपेसमतेसनननयोविवसनः संवलानिवप्तानिस्वानिकवचा निषेलषुंसयतेसग्रामा॰
यतिसवत्सनिर्गंछन्नपमसभवेनेष्ववसतिवसद्धलनतद्धममन्त २१ स्रूलपद्मसषरिष्ठ॰॰ दे
वेभ्रंजेरवचसमरोंवनालिलभयन्सवारपितयक्तरालनवेंवलेविवसरह्मषांनुयदयोयच्छवदयुः
यस्यसववांयभेनसलकेंवलेनापषामनायेवतउविभ्रुतिंयननांयंलतसाग्रविरणोनायान २२
उखिनैरुपांवनाकावैरिगारत्नविवाइरवखिनेवपामत कामंरलितपापापवनापीरनषमक्षित॰
सवारलैः रयानामपदुनैः कलसहकालस्यमंरलितायेपाषामपालङ्कभारथेवत्नांवेंरम्यविसेद
नाक्तिनफणारवन्नपमंहमात्तिमूम २३ नत्तिरेत्रिषुवरानवाः षिवोरत्नभिक्विनव लम्वामवेःयाम्ब
वापउवाह्लनाषांसलवा — गिवषेसितयसलनोमेयः षिगोरवेषुप्रतिभिक्विषेः षुभुवामवेः हेदुमिःदे

गीत
टी

स्याहरशरणानाम्बवमेवनातमस्यवीक्ष्य यमानाः प्रमातर्वालिदिवान्माणिगरूपम् २४ पममगगम
लिकंम्भ्रमावितामुरचंकिरमिताम्यवहिषाम् प्रायमाकवनशीघुतनल प्रक्रियामहस्रधीमवलन:
पममगगवदिकापाथयाभिः श्यावितादेस्यानांकलाकुम्प्रमंयेमिवहरधीशा नघतेसरसनन्मोगति
दस्पनस्पमस्यमारकता शीघुप्राणाः येकंतनाम्ब्रस्यालतयक्रियामहितमतीपताकिनीनिलर
प्रतिभवांनदावमावन्तकांधहसितांविनवसा कोणावाङ्गिकरस्यंत्वाम्प्रियलाउपयलमंदडकं
भीत माधवितान्यततउदातः स्वनकन्दितान्युपनमत्यमवति:
पतस्यलगाभोपदहा `` ``` मिपयालवादनदारभुनैलाउ
यंतीमासेना `` टनि `` नानावकन्दितानिययतयततमनमंत्रीपुत्रुत्तितिः स्वामितविरस्पाः धसि
म नायिकामर्पयीया २६ कलतालवलनास्यमरतेन नाभिदर्दिवमोदोद्भनाः यंजघंतरवसंस
वलनिर्धेमपलनामम्भूप्रियः देसदंतिनकर्णतालकस्पाभ्यकः ग्रनसभाव्यतेदेनपुरतसनहलम
मेनिधिरशाः प्रियः वापलेयोपयंतरवपूर्वदेलितांदन्तहारण्णश्रीरवगानाक्षीदितोकिदासः तानेना
वायभोरविशेषः २७ दंतिनांमुक्तिपुटेरनकपोनमंमननृभिंयंतन्तनलाम्पतोइतनेतयागति

१४

अमारत्नैकस्य मयूखजालवृत्तता मत्स्यशङ्कसमानैः हालिनां कर्णपूरैर्यमस्यनवबद्धानन मावेद्यरहीनः घ
तेद्वार्थेनास्वाकृशोमाल्यवाजिनैः प्रखिनैर्गगनवत्सद्दृखिनैः दोग्धूर्यमस्य वाहुस्सेरिभयासवैशासमिवा
स्यधीयत टर्थ्वशारराकाशावल्मनिरुद्धेः हृखिनैर्द्वारगोधाणिभिर्द्धकृतिरद्दयमस्यवाहस्सद्विषायासः ते॰
नैवैशासमिवाकूमग्रस्यानां महिषस्मद्दृणास्यतिकविरोधायासवैशासम १० दीर्घिकां वमलावलीनथीदिति
श्लमाननमस्यवाहिवाजिभिः अनारस्य मट्टमालिरुष्मनः फरस्मानभिववीचिरंस्भसः वाजिभिरानन्दे
दी— णाकोवनावलीनाथी कविकानारश्मिभिसम्यद्भमवाहिश्रुतम अतस्सभ्यायते श्वेतरश्मीन्त वैं॰
तिनोमद्दूमस्तोनमोनीवेन्नमस्यवाशिस्फारैः स्फुरणमानमिवद्यतोनितेष्वनाम्येनराश्निरोभिस्यष्यतः।
वामिनां यद्गोणानाश्वयाभावात ११ वक्रोक्तियंदर्णलाविषाणिषारतकायध्वनद्दूस्तदीपकाः आगतः पिशु
नितासिवाः शिवावायोिनता निदिवशोखिनैर्निरोदिनेपिशिवा यादितानि चक्रः यत स्पवित्तामेगालावा
यांतीनाशिवानामसलाटरिग्नाला निर्गोष्ठ निः तिवस्वयातिः अतस्संभाव्यते स्मावनिर्गोस्तदग्निज्वाला
नाध्वनायमायगणरतनाहस्तदीपिकायामिलाः रथोधकावस्फारतिमार्गे दर्शनात १२ मणुश्रेयम
वक्रयिनीननुच्छवपंकिभिर्दिवद्ततानपाभरविस्रुतपतत्रमेव वकेः सेवकैः परिचितानभस्थली।

श्री·
च·टी·

हंसविरुतनानिपतन्तानि पत्रैः तैः सेचकैः कुसुमैः सवेकैरुत्पलकैः देवतभिः नमस्यन्ती वाविनानतपा मससमा·
शीतस्पर्शभ्यात्मेनयमवशिपिसाः पशुभिः कुलपंक्तिभिरेषा ११ मातराचिदशालकवैरिणांसविणांस·
वलितापताकिनो वंतितां शमुपमवदवताकं विमानकनकिंकिणीलिपिम् विपदासित्तकवदा·
नविसमतानमस्कुरवनवदावमित्तां चिता शविणांवतनाणादेसानोमासत्ताकवमानोकाकानावाधि
नवदितेविमलतेवदितेनेनथा ॥ शामीत विंधवमिनमसहवतानमते सकंवनः कनागणागायामंता
वाशितकवृणाः तामिवेवितंदाक्षिककमिराचितदक्षिपनोष्टक् १४ वंतितोकमवमसुदेवताको
विमानकनकिंकिणीलिपिम् शाश्विनेवपरमतामितमतमोएलैमवरनावववपत वंतितार्
मरामहदेवतानमस्का विमानकतीनो मवकनमयीनांकिंकिणीनांलिपिमाद्यपपासेः कंकि·
लानांकनवैववमितलता पतमसाभाविकसावयपाद्वयविदावेणमखवरतानुवधनम।
शुभमूवकम् १५ काकचूडमपिमकांतातदागाक्रमापदधिदेवपवाहितियनतेवपिहिता
वरदेवः सार्वरांनिनदोपिमप्रये देसमेनाः पकाकचूर्णकृत्स्नशविवेकतासोवदत्तषाः पप
याकामाप्यापिपदहृषाहेनप्रयितः काकचूडपितियेषादृषास्मतिको विरथः इतिह्रपम

६

वैमूंपृथकनलेनिरर्गला: पंक्रयोवलि भृ न्नां विवेनि

वा,पं,ने: ,उपद्विनयायकृनयोगो यंने कयमम ल्लम

निपा३कुलयय्रलोरमालानावथालिभृन्नाकाकाना

भुन्नावपं धकनलेलिहिनाभवानि १३ हेमवयमवि

श्री·
व·टी·
५
१००
100

सघपवयावलस्कुटाघस्यास्मस्त्रेमानावांहिनीमेनवेनदीशामनस्यथमस्पकीलिदोर्यिकालीलाभ्रूक्षु·
रिणोनन्नयमीर्थनांस्थो ५· न" कर्मतिधघनेनागाहिरेसवैशुभैरमिपञ्चयोगिनाम् मस्मांवेनदपिवे·
लरक्षिघस्पकिरेविरमुनारवेग्रहम् नेदैस्पोःस्पःयारीवैरमिपनस्यावहूनरकविशेषघस्पवग्रहंरूचकः ५१।
वकरकंकथितिकंकनाकितेःव" भिविघ्नतवैकृतोमेयः नेष्वनमस्परयिलिनायमेरलीवाविवाहमवणा
हेनफ्लवः श्रयनेनरयःस्याभृमिमियस्यमकसेणोधयिवाराभावानग्रहहणान् खेहमाएलीवावि·
घारधरान्मेक्ष्येनन्नस्नावेस्थानकामाश्रतिघ्रेपावाकवर्यनलशाहूनेखेकृयावानेमैलख्यवदावि·
णोघतः पकदस्फाकरमकाराष्ठितयेवीलायवेवदासलंरकितेवेशुभिः देनभिः हेहेर्विभूताःथको
विमावैकृतमेयः विकृतस्तदासाघेः सपकस्वठसानस्त्रपितम ५२ मापकुपादानविलावेनचितासा
वमरकृत्यवरत्रयाथिनोभिभृतीनलिरेलहुयानिषाकोपणावकुहमेनिकालिपिम ५३ वणा फु·
पादलैर्विलोवनसैलावस्नरतकवत हिहैपेघ्रनस्मभावेतविडशिवनसस्पाभासादेनभनयाको
पाद्रैंगवस्याकटिकासाम्पहूरतोसाहिलाद्रोमथोमद्धिद्रावभूपतितिलिपिस्मापशपम् ५४ शुष्टमिथुव
हणोपनायस्लेरयामवलिहावकाथिरेयस्थितापामपरेशुभाशुभामनेतानेतभाविकारव ५५·

तिष्ठा याम्तां ता वद्दवस्तुाणपंक्रयो निषंगमालायेषांते दैत्यादिदैत्यैर्ग्रन्तस्मस्माव्यते पुत्रं यमपुरे
विषयेप्रस्थितो गुरुः शर्वं निगताः पापभा ॥ काख ४४ वितरत्नवलयाम्बुयातिनैः कामुकेदेयापिरे
मह्यमः भीतितेदितिज भावनिद्धवकेत्वमात्तविगुधाप्युधा इव भारणभोग्यदयभाववस्थारनेके
नरदेहीननानाविधायुधाइवृदेयानननेरुष्णाकेष्ठारणेमृगाणिकेक्रुणाकिरणाम्बिवनैः पापैः ४५
तेपरस्मरविनसीनिदेय ॥ ष्मारमणीतिनैः काणाः मेमवेगाज्जलरक्षरोदपेपतितिगगनगणानदी
- पात् ४५ यामेनाद्देहविकयान्येन्ययाविमर्दलेनतिद्वंयत्र ॥ ४६ ॥ प्रभुषणमाणिभ्यवंरिते
निम्बतेक्रोणवहेत्वभिलदेशाज्पति ॥ णाः खिसतोपुष्यातिवादर्शायत् कद्दामेत्मरेणमेचमालोद
येमाहृष्टेवहिरवेयात्तभोग्यम् प्रहीयपाक्तिम्भेलिमकारः ४७ उपनतवृतिर्हेमुतवोधेकटाक्षुव
णोवेणास्मसपवाष्येः प्रतिपदमाविडवंवशनाशेः स्वयमिवतैरवशांभयारेरदि मेस्वजमाणावेत
णास्मृतयमानेवाममक्रयेषांतेस्वयमप्रवितिगिवनेरगेटिनतितेष्ठाणानिततवमत्सहेतेनर्शात्र
देहत्वयमेनकाद्यपरोधपामवतिस्मतिप्रतिस्थानमाविडेरर्शविरणांवंशनाशेपेषांतैः ४८ नेगाफ्र
णफुचटनपाप ॥ प्रकोपवज्ज्वाहितोवमरुवादिविषद्दिपताः सृष्टतनोस्त्वपुरातिभवकीर्यमणा

श्री·
क·ची·

सिन्दूरेणेव सविषाग्रे वचक्रराशाः गाफुगपुं भ्पशं चटमानेन वेषेणा रंसंवती रक्तासम्पयमानानेत्रकांतिर्ये
षांते मर्दिषदिशे भाविसंहा वस्त्र व व थाम्ब्रछन्न कृत्ताबपरंतेन निर्भरं कीर्यमाणेन सि" रचना मास·
हिताः स्ववपुः हर्षेमिन्दुस्य तेत पञ्चाचारः ४८ चैवस्मनभरपोरवलिप्यमानश्च यतिलावरच गायुगायत
दातीम् नेसपन्नीकृतधंगिरिशा विरोणन - यारत्य मवमिव पार्थिवतामनेषेः स्फारकंटाकरेणनाहते
नलिप्यमानाधुर्यावार्णैरत्नानाभिल्प्याकाष्ठश्वेवरं युगान्धरो चयषां ते दैत्यानि नरथं पृथिवीसयता·
सिवानिपुः यत्रेहतः स्वीकृतभूमिं गिरिविशांमेतम् ४९ निगाह्यमममप्यचिनोद्धर्षितम् तमप्रवेशान
पेयस्वदिषोणयमेतप्रमोविनाविष्टतमार्गमेघागयेय निजपुरस्याप्रस्थानमस्तम्य देमकुलस्य वामादि
शांकाकयन्कि रथ्याविशिनेवेतायतनस्य दैत्यकुलस्य विलीर्णमार्गं कृत्वा रसिाणदिशाप्रवेषायेय
मनवानिनाणमग्लालेव ५० चकन्दरुन्ममिवरचशेनरोधविन्नाति भिः करदिन्नो कारणाकरेवेः
तेषां चरर मिविपनतन हयानाड्ः रविविनंकि मपिनामकयचचार श्रांश्वेपोनतमरणांनांतेषांमे·
ना शोकयोरंयकिमिवनरकारमापटारशाष्टेः तन्त्रितवतीहमिनांकवणलकणेशदितवतीप्रा·
मेगलावहमेवसम्भावितमित्यर्थः ५१ किंविनिमीलदलसालमनेत्रतल्लारावेवढश्च मणिथि·

लाङ्कलभावहृतः मध्ये विशन्नशायनीयमहारी दीर्घनिद्रारसं तमिवन्नेवकूपाः अश्वोसः गंर्वागिमीलने
वन्नायक्कीरिंशिशियेलेवनपववहतोदेम्याविपुष्यासशार्ष्णायांविषयभ्रूनायांदीर्घनिद्रायांवमघास्पतभ्म
वमिवमुवितवंतः गाधनिद्रयोवर्मुमास्पाङ्क्ष्येतो ॥ यमीनिद्रावमेवनेत्रमंकवोप्रोध्यित्स्यादयेभवं
ति ५२ हर्मः वेलसेरमरव्रजमथहोलामहेतनवायामामायपदेवनेकुभयप्याप्यतेदभूवाम्रसःध्यः
यंष्यायमितिप्रकामविकमञ्छंवावदीरेन्मायः कविन्नवसनावयवङ्कुवेयोन्माहृदयेतिपगुः मावा
णयोरन्यतरस्वप्नोभाविभजानामितिनिश्चयः अतोवेमावयंदेवमन्महेवेन्मारयामः नदाणि
वंतमवश्यमग्नाप्यरनस्यानमपश्यमः प्राप्नमः प्रयत्नेनदेवमन्दृहेनवयंनार्याभिरेतदापिर्थक्ष्वरस
पववयंप्राणमस्तिवस्कनातिकामंततः स्कंदाशमामर्मयायेषांतेकेवियत्ना ॥ श्रुत्वैहानिशाम्यः ५३
उयस्मिविषशेवावर्हतम्नावामन्दाहिनीदृजिनांमाकोमेस्वरवन्मानिपकटितापमाः कवारेणिवे॰
वैयाकर्षणाकीलिसम्भमकर्णोमत्मोः भजानामिवश्मकाः पाशामहोरमालनतःस्तोथ्यावलितपस्त
ताः विधिनलवनकेगौत्यतमुखोस्लथाथ्यकावनानसनस्मनाहृदस्मिनोद्दूलाः स्मुस्मुभिरे ॥ नसमस्मा
धनेनैदमाकर्षिणोपाशामर्षादवनपिमविषाः मवनस्यमर्भवति ५४ योदुमावमाधिपत्यकामेकरा

श्री·
ह·वि·

णाग्रामणपनीकैः हूंठांना निर्गीनस्वंदखितायभरमालाकैषांदांवैरिणः संभाव्यापूतनरागामंपयिणतास्ते
क्याजवो – नैरस्वाघुर्यः पविवभिरमगिगयघास्थिविप्रभावाङ्गभिः कण्ठकैः सावंपद्मायनिर्गीनमनस·
पहवानिणानगायेगन्नभिंतिभुनेकरेणगलिलिंगिरयनापुनरागाममद्मामकोणधः ५५ निर्गाछ
न्मणिपघुप्रथनविपिपियालनवेन्द्रोव्यात्यासाम्भेरापनेतैः क्रपाम्कलतनजास्कंदिवानाकपंकः
नंतमेः प्रममानैरङ्गचमक्रकमदेपथूह्नेगघागाहधीः शागवेगांदधदिवनियनाहूनवेधव्याविक्रम
विधववलतणेदधदिवपार्वारेदानववाद्विघभो – वधागगीमवदधुः रणचिकीर्षयावह्नमधुविष्ठा
पत्मभयनाननखेरगलिनेःस्तूनङ्के – मेलथ्यकमवपास्तनिनः – घोणखहेलभिः ५६ दर्शांदर्शांसृवाणा
कटांकमभिविघाना: पुरीमेङ्कणेकमावेकनः पुरस्तोननगणक्लिनवनायन्दवावालयाला: गीर्वाण·
हेविणलेकन्वकानिनवृधोदरणेहरकेर्वकेगमीनपूर्वनियतमदवमन्येरिवीरघनापम तिः पांक
गनगीः प्रविशमानंदेवसेनेदष्टांदष्टामङ्कः स्वाभिः पुरस्तीभिः हातेनकेरनमशाहूगदहास्तदेसा·
रापदष्टाणकणेमिलैः देवभिः नूनधीनपूर्वशात्रप्रतापमदगि न वमनेवमशाहूभवति शत्पांपते
धागणभावधमरदननपिहृतसाहवनम्लिणनापनेपि – पामविघ्नासितक्षपालीकवालोस

– कातश्च सहस्रसटापराह्नवारस्य मालिनिर्मिंयोध्रस्फोरेणानल्पकल्पान्तपसमयमिलान्त्यानुवद्वलीर्ले
स। केनपणिमयशेषेतस्कन्धपंक्तिमाहितेनत्यावलेनमिलंम्योन्नेमेनेभीरोषंखवशत्कृमरेणाहेनना।
कल्पान्तकालमिलन्त्यागारख्यपंषामोणाद्रहत्नः ५८ इति श्रीकादम्बरीटीकायांपर्णोत्कंभयनने।
गजनेनणानवाणकृत्नायांश्चाविंशःसर्गः॥ श्रीगणाधिपतये नमः ॐ नमस्त्रयटानपत्ताकिनीपुष्पोत
दयुमिश्रः प्रयमानमम्सैःन्नमसृदस्वभटैर्मेहीनकटैः प्रकटितउवरंमगाक्रियम मरैम्नकटैस्सवाह
रभटैः प्रयोतंप्रकाटितोडवरासंयमाक्रियाकवणंयेवैह्नवानन्त्मंनोद्वयेममगाल १ मणिमत्यवप
मकालपवरामृतफणाविभ्रममस्यपृषोवः परितामरहिमाच्छमाणजालाविवभ्रवकोह्नपणाय
हेयः पौराणामत्रविविधिसृष्टेक्षतमहिमाधारोदिव्यसमणलेयामत्ताविकेषाक्षोषाकृत्ताःखंवा
लताविवभ्रः अननमेतनेमोणामरवामसमितिमविनायममाणामस्पकृणाइनियोविभ्रमोविषाहभ्र
मः नतस्यापानत्वपोनाः श्रश्वबाधफणाविलासमाहषेनछोनाःकालेनिवामावःकालाःकृत्ता :
१ प्रष्टभपिपश्चनतिमारचंतश्रमणलमितकशताःमरद्रहःस्मतषांरीणिणीधवोटयुविव
कालिमनवारुणाश्रुताम वैरविणिनश्चमेषविनष्पभिन्नपउभस्यामेरास्यपिपउनेसूचकेनिसः

व॰श्री

र॰॰ंयश्चमणलेतेनमिम्नाःशणापेषांतेदेम्नाःकात्विनवोकणोवकणामर्थ्येसंस्कृतनरश्रुःसावोयेस्तत्र
वमिवत्पुः वरणस्येजलदेवेतद्वाजलपारनामिवदश्रुविपर्यः किकतनभग्निश्वारेहंनेतम् जले·
हृवेविपवः ३ शिलिमपवशुषिग्रभाविनोविवनभधाविषिवोमिनाकिनः हिविषरमिमव।
श्रियः शृणमचमेमवमजरम्मामि भविष्यनेत्रिरूपाहूरम्पशरश्चीनारवाविश्रुरलत्मसलेखेइः·
पापावानिनिजलेषुंवेमेवममग्रः भीतानांनलामजनेषुजेविषाघनवेद्मेः ४ ग्रमरकदाककिंवः·
नाम्नावंश्वमनविशविनरूपैवधियाग्राधदयुवमिमनमहमपेषुववलभोननकाहलामिव ग्रमरमेना
रामानिःश्वामहविनरूपैववित्रेणायमापेषपुवकदाकमहलणेकाहलाभमेनानाद्धनार्थः श्रुंषेषा·
ह्मलामिवदश्रुः ५ नपणातिवलिणाकवनेतोभूवनगृवावभेयामीकृयोःधनरमेनदेवायमूलनाम·
शनवनाविननोपिमायकः भवनेषुमणेगुवोहेमसीपग्रामसतिहवामरकदाकधवोनुगवक
धेणादनमर्थ्येग्रननकलशरोमामावेग्रापमहनोहृष्टामधांनमतिमयमसत्रमाहनमत्लमहतायस्ता
दान्मुकिंलमनेषुवोग्रामात्पेचममपग्रामेलेकोनसविग्रावाधेशाक्षिपानाकेश्विदनसनपिमाने·
लभते ६ सरपावनिकेस्मारेतचत्तवपात्रलभोयपतनिग्रमम उपस्मरकनामवपाणागास्तदः·

१०३

103

वर्द्गीनकृत्नविभ्रमम् नवेनवडलतेभेपत्तीघेवंकृवास्ववेभेममरषावख्यानोङ्कवत श्रनश्चहेते
ङपनमरमवरकृपावणाघामदेयस्मानपवर्गीननामाविलामःश्वमवश्वनमतिपत्तीवाङ्कुस्थानीये
मरश्नतिवापाठः हेनापिंवमीपततिकमभिववापाठःसमातरवनकृपगरः पुलकितमूर्तिर्वेषावटिमा
तेःविरमणानिपवैरितिस्ततः पवित्रममरैरमेरेत्यवन्मगि दिविप्रमवणाशीलेःशवैःश्रनकृपगानिर्धावे
कृपापस्यमवणाइमोजाताः सर्वादिवाक्रिरमांवितनवानिर्दका श्रभिकरटाकमनीपनुष्मतामसुरिय
रम्यरमीरितैःपावै;उरमिविहृतवीक्षममस्तरः कवमृतलश्रणापाग्रहनता श्रमोम्पपरितेःशुरेममनाव
घवतितांधवकलावत्तमिविहृतावीक्ष्पापानः श्रुतंपघवंकृतावस्मरमः लवनकेमलाकाश्रणायपतिव
येग्रहनताप्रवेहस्यमचटिमस्पटितामहदिघावप्रवेषानमवणाह्ववमस्मरमःप्राभिःमनेघुमपेके·
पितघलायनस्थैः ८ मालभकृननघ्यापवेविपोर्विपुलाविसारितिमार्गांगणामम पापितस्वट
वापनयोघ्यापुरपितवकिलप्रवेषाम पनैवीरिपर्भितंविपुलाःविसारितामागणापवार्गला
यस्यरूनवाकरेपयाश्वसितमकस्याणावापुस्तुपुतःप्रवेशतेनाधापमवांणांसामरणीपापनरथैः ९
योवगानानायारानेववापोरपिप्रवेषामावः १० घरपलविचहामेष्ठलयहनगीवोकपेटनपासि

श्री·
व·टी·
१०४
104

णामोद्विषदमविद्यमाघकं कनाग्रयिविकमड्समनाःस्वावभूः यारमेणाविद्वानलामंतीनमाग्रे — ला
नं व्याणेनणावस्तणाकवचाग्रयिद्विषत्स्याणामसतणाथनपिललैणामानणिाद्वाःस्वावभूः ॥ एवमदस·
नयाभुरवयाहरमितिमय्रमलेमिलीमलेश्रणानिकिनमङ्गनविघ्नितविदयावधूनिविमवर्ण्यस्वः
वेणाङ्गेवबलामिप्रविश्याग्रेसातिप्रवमंतेतिर्यानोमवः प्राणपम्नसापियामहुनंवाविचितनतानविघ्नः
त्रिरशावधानिविंनेकृतवर्यरमालिंगंयस्यनस्यानन्तिममनः वत्तमः मरानृतिनम्रा — णामालिं
गनविघ्नः १२ कृतरमसवरमायकोमलेयानवदनसकृतावतोहतः पुनरपरवरांकरेणामग्रममपुः
घन्नरुरीशावत्तघाम चनारकोपलवयादलाविंतहानागणांपतेर्मलेशाद्भृणाकृतमयिरोहा
णमवधेनेघसमोमवराधारेशासदृष्टोनोमयोद्वितीयसदयानोकारस्पयनिश्रीतिकमकावत्
रंधासेप्सरस्यापिवद्भनामपिहृष्टीनांःस्तीवचत्वपाभियस्पृहणम् १३ नगमरवरवमूमतेनाना
द्विरवलवसमदंविषेहिस्वहनरुचिमवेतनस्पतरितनभूतिनविंनविद्वद्रुः दैत्यदंतिमदोतिव
दनस्यमदवणामफोवेतः नवमात्रसास्पनतमपराङ्गमसास्पमस्मायनयतिभावः प्रयतस्पवाण
पनवेंारसिंहरदातपेनापिताःसिंहस्यनांतकनात् १४ उपनतमसरत्नावग्रहादिवहपत :

पराचीनयिष्टताम् विधूततिविततास्त्व: केवलस्वरूपोऽमतविविद्विष: उपनत: सामयोऽस्यग्र।
मोऽस्त्व: नद्धुराहतोऽरिवपरायंल्लेवीनयिवंसिहरयोऽस्यनड्रीवंदधनीगाणपते: केवपवश्यारात्रुध
विशेष: विधूंतनिविदितात्वनावाचिधंस्फुरणेयेनमोघभान् तत्त्ववेसिदित्वाश्वंशोदितम् १५
त्रिगितावकेससहशिखि: पुर: कविदन्तोंचितघर्शमशनाम् सिद्धिस्वतपुरस्यवेशानेखननविद्व:
हलियत्रुध्याताम् विपिताव: पापाप्रवकसमत्रुष्ण्यमलामिवर्धिनाशातांधन्वधानोसिद्धिरस्वतपवेषु:
वैघातेयमनगरप्रवेशोविघ्नानांहतेहन्तेगाणपतिरकरे— निर्विलेस्यपाङ्कनवधीरिमर्थ: १८ हि
रहनवहवेणिगोवघाविघ्नमतमातहृहस्मेदहसा: तमपिकरवरामेकदानतादितिजभटास्महमे
वणाद्विरे गाणपतेणिगोवघाटेत्रभगाविघस्तनमेनत्रमामात्रप्राप्तोमहाहतेमादर्पेत्यातिर्ये
त: श्रमगालमूवनार्थमपरिकरदैत्याकस्मैंकरामत्वानातामहद्विसमहविरोधेमघामवपपपरा
भवतीयमातग्रस्थवाणीणिवेयतिपीतामपदेहतम्येतागाणपते: हिमदेदरानम् कूटस्थवेणादण: :
म्गणपतिंपतिप्रतिपदतनयाऽद्भुपाभावापत्त्वफवसाय: ९ हविकाविनविदेकुकीकसेस्वलि
ततेघातविपतमायकम् काववपतिवपानपेरतामघाणतम्पंपिरदेवशु: मंपिाद्विरेवाणावि·

श्री॰
ह॰वि॰

शेषस्य वपुरेदक्कवचग्रहणानेपेतयेमेपतागृहितवमनभनत यतेरुठनेतिसांचेकठिनातिपिटार्कि
स्वत्नानिकीकमामस्थीतितेभ्यः स्वलितानिषितास्थीताप्रपिशाक्रशावाघचतनेकीकमेरवेकेकल
कतमस्पशावरनिवाचरणास्पमस्पद्नानदेहवणाएनाद्विभ्यंविविटिरश्यिमाचषाशेवः १८ प्रतिकटाकभ
नान्धिपंकताप्रविसवचाष्ठपमुक्तिशुक्तिभिः चतरमपनर्यकेवेधतासननतचाद्वरवाद्धताद्ववम् वि
शोकदानिविषूटंपलानिष्प्रविसवेतिषक्तवंतिपानाशुपानितन्स्कृताशुक्तिभिः शाक्रसनाभजाकेवंयता
सपाशीरस्वनयस्तारगीणाविषोषत्तास्मविकलतताद्धवेविलाशितवान १९ चलकरशुगालक्रा॰
माहतद्विपकरताद्धितयेननान्दिमः किममरममवायतायनः शाशिशिरमवेशांगानतनेहर्षवणा॰
केरनलद्वपेरक्रमेणाहंतोद्रुपमस्वेधिकरदाह्विनयेगाद्दधयेयेननन्दिनाहास्पदनरंगयशेनरेना
नाक्रियाकरणांनरस्मरस्मेकिंवादितम् नेतनेहिमरनवादनमवितम् २० चतरातरतपाविरस्पता
नीरविषिरवानगतिलानितस्वनः प्रकाशितनतनुरंगिमभरभूक्षवरवमतः शुनरुद्रवमिव रतस्वनः शाक॰
गाताह्मानपेणानिवाघप्रकटितमुक्तिः क्रमारः शेवकामनकरुद्रवनिवामीनपारननामाहिक्रमारः २१ व
तितमपिकवेधमस्तनक्षकलितदेतितनक्रेतेपिरः श्रपिवतिजवलेमनकेनेरपनगाणापिपसंप्रायंदः

धौ पतितं ततो दैत्यसेनायामधिकं बंधं कबंधयोद्धमकलत्स्व– बहस्तिपाशीविकितं शिरद्वितीय·
गात्मत्वेनिमधात् २२ श्रवणपतविवतुनानिलश्रममत्वरश्रतिकम्ब– त्विरः द्विरदनवदनस्य·
पशेष्य स्वयमममकृत्तुयशंलवेवादनम् श्रवणपुटयोर्विवतनधूननंततानिलः तेनकरणोनक्र·
मेण त्वलम्बश्रयेकृतिशंलविस्वाभिनसंपालेथारिणेगाणत्वलसवद्धशः स्वपुनयशंलवादनं सिद्ध
त्रयमेतिशंलवेनायेश्यमावारः २३ पतितस्तिमितनवप्रजन्मनोम्हच दभोतडिर्जित्स्फजितनवमधि
रधियामसमस्मसंकृत्तपरितिं बभवांकवहिणः नतितदकुर्जेलेमशुभेजमयपस्पतास्मितमोखेल
प्रतिविम्बितेकृषपिणेणलोकवमश्रेवमकृषत्त् नवोमहिरेमवतरतिवज्ञाकृतातिवानरश्वमेव·
स्त्रपमिविस्वनाश्च २४ यदितिविरचितेस्मिलेखयापुलकम्यनाहमतोगालग्रहश्रमम्पथनि·
पोस्नामलः स्वभवजनोरुक्रवकतामगात् पुलकंगणविशांधेरामोचवविभमितयालेनूलत
यानापिकत्संपालीयथामारणनिमितवोगश्रुकोगतग्रहकतेसमिस्वभतालेकोमभेःशा
वेरमतमपारणोकामेनवधोरितः स्वुरुक्रवकतोयनरुपिरत्वमभिधंगावेत्स्मागमत् २५ अमनवसु
रभटोपिरूपवान्विवमपगुप्समेधेणावतवाः श्रवामपरितनेरोचपश्यतहिरण्णितमरप्रांसपांध·

श्री॰
वे॰ टी॰

१०६

106

सः यच्छ्रेयस्तद्विगतप्राणो ते दृष्ट्वा मातृष्वसृवान्मो दत्तभट्टाश्रमे सोऽभ्युत्थानतन्त्रोऽङ्गपक्षपक्षे देवन्तद्विगुणवे
पवमप्राप्यत् कथमयमस्मादभिजिग्मा हन्तोऽस्मद् पयप्राप्यामसमन्तादीभृगोःकृतेरिति भावः २९ स॰
सिद्धमिमत्वमनुजितामसुविन्दनुदपामस्तपल्लयवत्सहोग्रत्विल्वरतिपुत्रमवान्यवैविद्दपिरे॰
स्थिरमत्तरादृष्टाः समितिम — मेत्रभिमत्विकत्वात्तत्प्राप्यमाणतो देववत्पामवत्सरवद्देपम
रोपिस्थितितत्वेषाटृष्टपोनितिमाः कथमेते घतमन्ततयापि मनः देवत्वमहीनवंतरिति भावः २७
ममिरुपगामद्भसहोपद्धमत्समृहमिपनोषम भवः स्ववाणानिजनत्तनयित्ववापदग्रिभ्रवमरतात्कर्ण
ल्वानदृतिकत्तलम मोमितमग्रमस्यापगा मेतदृष्टमतेजसिशवीरेपृतदर्पभावः तयास्वनाकपि
रोत्तानृत्ता पुथः कस्मादेनिजनतनयितवग्रेमलो मवामायतशग्निहिमसिपामपगामोनोलम॰
तिपावीचेपृत्ततापः श्रमन्यमर्षकोधलः २८ पृत्वातिममनेविपापातामनुस्नुपादिभवेपुदेतिपु
समनतिमुरविन्दिपाममगत्वहहवाणयदवोदवाकिया शमनयमममपाशनापापाप्योवध॰
विपोषववमातनावटनवतित्याहत्विपुश्रामः पापीणात्मपर्यापत्नापुनकोरफलका
तांचमवपोत्वेपुमत्सदृष्टारक्रियानयपरानघविषधपदस्तनवेदमानाप्राणापणाहणाघ

पारभूता ४९ सकलादिगन्तबद्धमैत्रिकास्फुरद्रश्मिसंहतिविधिविनाननः दशास्यखपदवीसिवा
सरेहेवबलकस्य कृतेषु वेगामत सकलादशास्यादिगाशास्तस्थितानां मैत्रिकानां स्फुरत्स्य खेस्य
प्रतिबिम्बितस्य क्रोसौ सारहोकटाकस्य करणार्थमिव दशास्यखे दशासगात् दशास्यखेन रावणो
नहि वैकैलासंचालयता गणानांकस्पतत्पादितः १० स्फुरद्विविधिविशिखा सनीछनाचतरताणा।
गतकालिषाना घ्रवणा घ्रटा घ्रुगेनलेटाकस्य समघुघद्वदेवविनायकः घाकवाणार्पितीछता॰
वतंगतागतकैलासो भ्रमानेन कर्णोद्धयेन गणापतिः खेटकस्यापयसनस्य कसंसं विमस॰
घत खेटकस्य हि स्वखे रतामन्वखे थ्यापापाः ११ गणावदनरवायश्चेधनाशाकालितमूमिछ्रताकैवि॰
घ्रुत्पितस्या सनदंतस्फूर्त्ति संहतिरमः घ्रुनरूकतासगात गणास्यखेस्यदंतायश्चेपातयाश्यपाि
ततन्यघ्रुसेघ्रुकुपितस्यपमसदंतप ~ ~ प्रहशानरमः घ्रुरतकतामायत गणास्यखे दंताय
चेपातैनैववतकार्यकारणात् १२ सकलवधुकपोलसायकस्यतिकारक एषकमग्रतालवाना
वटनवरव स्वस्तेनाद्भिताः घ्रुनरभणात्तुणितापिकोपसूत ञातिपिवणावाकयतोपिकस्त्रितस्तः
गणानतत घतउसेततसेलायसेतपसाः रवकतरस्याद्धसकलवघुविधृतायेसायकासेलघांस्य॰

ञ

श्री·
वंदी·

निकरस्य मन्दरूस्य पवकाराद्यकालैर्भङ्ग्रैःपाटितैस्तालयस्य सतालनिपातस्य माघे हिमखरगतन मयिसिसं
स्यते २२ प्रथममगलतयोरुद्धङ्कैःक्रमश्रमसलिलेपङ्गुषितिप्रसद्विषः द्विषद्विषिद्युरनाम्नकस्यचि·
द्विस्तनमस्य गतिमललस्यत गायत्र्यादिवेणानथमेगतस्ताङ्क्रमेश्रमजलेयस्य तस्मिन्नमोरस्य·
शरीरे द्विलोप्रुयारच्चरानास्य मतोप्रुतिविर्गीतरक्तेनलतिस्म वर्गामनिविशयोयास्मरणपादितिभाव: २४
रक्तपिंतमिवहनताभियः कथमपि संधिकृतजयाश्रिया दिविषदस्त्रमैनायेषुषंविहृतगततापान
नभस्तनस्यत कथमपि कङ्कणासंधिकृतेतहसंकंतमिवजयलस्मारहारा मरकतककयोर्विघयमः
नयोर्विहृतेगतागतेषेनत रव:कृत: हतोहिगतागतानितिचिरं करोतितरणजयलक्ष्मीरेवपुर
गाव्याहरे घासीदित्यर्थः २५ वक्रपारकरशीकरावलीमविकरवालमदङ्क्तानिष्यारणाका
रिणिगलदनामनापरिसम्रेषणरवेधातविभ्रमः वहरव:पाणायपवकरशीकरावलीभिःसंचति
तस्मिन्नस्याकरवाला: वंगालवाणपरवक्रधावापवमहाबुक्षुजातदतिष्योतस्याणपिनिरणा
पवकरीतस्मिन्मुरवेघातोस्मिन्नरसवविभ्रमः शोभागललताभजनस्पशनाशामः २६ एवेमासमजक
रधालकविखड्गनाममध्येराष्पलक्षिकविवीरशेतोषावोभिः श्रामेयमनहामितिनाकिमध्ये:प्रयुक्ता·

१०६

107

मप्यागमात्तकथंविदृषिस्फरागम् । एवंयोग्रुस्तमोभगवंमंत्रनप्रतिवभोनयारक्तनंवेयोगुधलाभिर्भ
दतोप्यागमःश्मनेदेवयोधैः प्रश्नकमात्प्रयमण्यल्लेकथंविदृषिप्रकरोनेनापतत् १७ प्रंप्रुपलेवममम
वपचेगवानंघमल्लत्त्वंणंप्रयघुजेसन्नुलाघानेनोमेः सष्यानिपाव्रजनीचरभूतनानोमूर्वीचकारमम
ह्मतमवक्किकिमगम् । प्रमेःमैरयेहोग्निः प्रगुरूः मततलणामभवक्षेपलेमांमचमघः पचत्रिशाना·
दीनांमहरघालाग्निकणोयमंगीचकारमहनमसदशालेतिमालाकोपाः १८ वकणादहना·
जितब्रह्मादिसादिभिर्येनगानतिविश्रुतमोनदेवदेवमजातेः सयमहूकघनतस्यापवतेपिप्रयोगं
कथमिवविजयायातनमघगानिपात्रम् । येवकणाभिदवतेरमजातेरेनवीर्यंविहूतेप्रकाषि
नंतेपिवक्रणादयोसाममहजातोत्वयंप्रयोगामकार्पुलरत्नयमभावनाकथंसमीतेस्मकाप·
सुमात्रमपघावृनणादीनांमतिधापनमात्राददलाणांवीर्यंवंवतेप्रवेप्रेरितात्समिदयनमात्रा
दत्ताणांवीर्यंववनेयत्रेपेरितात्मसिदयतनेत्रकोजयमरेद्धरमर्थ्यः देवेनपाद्वःपुंलिंगनप्र·
सिद्धः १९ त्रिदिवभुवनिरुपतमस्यहाराक्षिमुखेप्रवमरमममनतमश्रेकहलितापिकिलवा
वंधीमंगावकारवाधिकरणमेवत्पालिंगनयांवनेव ऽयनामसपदावेनयूमेस्माभिमुखेनप्रव

श्री॰ वेरी॰

९०८

108

संतोसवः प्राणायष्ठतष्याकवेधोभ्रंनंकेविदक्ष्मगः तमानकीटपीग्रनत्पेप्तनयेर्मणारागेणकहोलि॰
ताचंवलोकृतापिकिंकृवानतमानप्रालिंगंनंशंवनेववपिकरंणाविभिनाधांवंणिवायतः शिरोरवि
नेकलेवरंकवेधः ५॰ वीरोरिशाह्लगदप्रवसावसेकेऽिभत्सिहृतिकिलवत्स्यप्यायथागात विं
वेष्ठलोकततनास्ततस्यानष्यामस्पृशारवत्सतिविभावदप्राभियाय श्रीरीणांशसेगलनासेणाव॰
सपाचावसेकेशीभत्साश्यितिवर्भादेवीरयप्यायथाचततष्यातष्यामवीरेनाकनावीपुस्पृरा॰
वमार्गेषिभावदशामालम्वकंबनगामस्पृगारवीभत्सयोर्विरोधाभिवत्वम् ५॰ संग्रमाभिमलिं
चितासवप्तरोविहृष्टेष्टेहाऊरु॑॑ रास्पेजितवीरलोकगानघेघाखंडयत्संडलमजोगीतनेपिना॰
पियस्यकिमपिद्रासायकृतवापुषः संग्रामेवंधहिविपुंबभ्रातृसंभावनम संग्रामसभाकवेधसं।
पिर्यंतेमविपुषः ऋरयः स्वभ्रातृः तस्मभावनामत्यायमेत्स्यंत्यकिमपिज्ञामायनत्तेपर्यवा॰
भितम जननभावेलिटतनकेनयोपुद्वत्सकगाणः क्रोधवपातत्सकापादंस्वस्यस्पेगलम
नितेवीरलोकगामनार्थमांवइयदभितव वीराहिंसेरासमस्पावेत्यकृपाणास्यंमंडले।
भित्वापरधामगविपातीतिस्मृतः दंष्ट्राकुवमुखवाराउ॑॑ मासहूर्योणाउत्तमिमत्पर्शः ५२

ग्रंगामे – गामतिमग्ननिम्नगाम्भसि मरन्नितितं हूनिदधानः कोपि न तन्न रतिं रागाद्धर्षैः दोः शतेरिव बवं।
धकवन्धः अतिमग्नाश्रुक्तिताम्लयानि म्लृच्छायेषामाश्चापृथग्विशेषाः मैलैन्दैं तविताकवालितातू
लिघस्पनदैंगमेगावल्कोपिकवहोरणानहृषैर्मतिभुजघातैरिवन्द्रनसक्तिचमविश्वनेकघामे॰
नन्नयहृमभूदिमर्थः दृष्टव्वनतनमचिन्तम ५२ ममरपरित्यतामेकस्यक्षिप्राकनधीमममज्ञनिव॰
तिकीलिः पास्वनलोममाञ्जः नदधरपरिपीनस्फीतमीष्ट्रवपृर्वेः पुरःपिद्विसमयोजीवितं वप्रप्र
दैसमरपरिचिताम्यामलाभ्रमवः शाणायेनतस्यकस्यविज्ञाकनापारतकेलिषम्नेनोहालासम्भ्रमाणा
संजातः द्विर्घस्मादर्थेनस्पानाकनापाश्रयवात्यरिपीतासंगताः स्पर्थः नथाविपाये स्फीताः पापू
वष्टग्रालेः पुनरपिजीवितत्वंजीवितसवीरेलोभेनाकनारीणांवीरकंके वभिलाषाः ५४ वामः
होतिभिरामवेष्टिम्नालीलावदेशः पेलैः मकाभिः कटाक्षमभिसृदपितालोकस्तवानलक्रविः किं॰
किंनेतमसिद्धाः इवनेतस्पधीलामेनिषणावारिणांमनोयप्रहितामनाअवघमसुवदार्यमागोरीतोः न
वतेनपयोमेघुवाम्काररमनंसंप्रहितायेदेवाम्लपावालेषुंसजापलादायमाणोविसामानेः हृदि॰ मिः
हेतभिः गवमानाकिंकिंनासिद्धतवैसिवचमितवर्थः ... प्रकारैणाकभिमवमभिवामः श्रम॰
स्य ति

श्री॰
व॰ टी॰

नार्थेनामवन्हिभिन्नयोर्महिःपर्यन्तेमंसैलीलासर्वमवदं योतरोत्तराचर्वणमकरोत्तस्माभिर्गंगाजाता।
भिर्वत्ताभिस्थदर्पिताल्लोकस्यस्खलनयाबलेहाभिर्भक्तिवेतुसमर्पिवागत्तमात्तत्रस्वावमवसन्निवेश॰ : ८५
ष्यतिषातनशारदारणलिनिहातनस्यंतिसैस्त्रिकष्मत्ताखिलिदिभा भेः उद्धारामाणपमवाम्युत॰
महानसाधर्म्यालीलिपिः करटिनामदहोकिंभेः करटिनाहस्तिनांकुवाटमपवराजनस्तस्पि
मष्यमानेष्ठियमाणयामहानमाधर्म्यालीनस्यालिपिः माधपमदंकिंराकिनः कीदृशोः स्निग्धाः
स्निग्धानःपार्वेन्दारणामपारानतेनिलिहानानितिर्गच्छन्तिमध्यत्कामिस्फुनानियानिमाक्किकानि॰
नयैर्नाशुविलासदिग्धिहस्त्याषैः यतमासिपीकेरणेषाछिमानंदधानेवितनमहिमभानिषु॰
मदेभाश्रयेणस्नमवरजनिकालेवमतापश्चिमिपश्चयस्नुरखिलवीरस्तवमपंजयमप्य श्रमिपरि॰
करेणाखिनामहस्देनतथापश्चोसनास्निमानामाश्रयणेनंतश्रमिवंपोछिमानंदधानेनयावि
स्योरासुहिमथावितारणवाग्ममयेसर्वैवीवाउयस्पतन्नैस्वमायापवपदीपासैर्वत्रुः प्र
तापेनपलधर्वनःस्पर्शः तमसितिमिरवभानांरवत्वाणांचाश्रयणापोन्नदेवदीपस्तवपरार्थो॥
हप्पते ५७ इत्थंकारंकरालस्यममरुवामालेदवासराणामवैवारामरसानिखिलमवरवामा

पूर्वैवस्मराणां अभ्यासेन्मुंडमेवेरपिपराणीणव्यातचातस्यतद्विः प्रसमस्मोसूक्ष्मोः प्रमलानिद
वनगन्नारिकेलीफश्रमस्मोषमस्मस्रयमः मरधंकारंवादालेभीषणोभन केषादेवस्मराणां
कोरयातांऊर्ध्वीरेयहस्मोसवैनसंवेंवंवतेयेयन्त्वातास्यमिस्त्वंवतेनरास्यमीरमानितिविलाख
त्वकयेपषामस किंकुर्वेनस्तांश्च हतोर्येमस्याधिपवीणास्मोग्रमदवग्रंदनः पचितोयानाकूलंति
यातिनारिकेलीपालातिनानिश्चस्मनूकैः शरद्यातेनप्रातास्यनक्षिमरारिषड्रैः कुर्वीणितिलहलोषा
— ह ५९ वालेरपस्येवंशिष्यश्चषायभ्यउतंसमीयारकोनयश्चीनिर्देवग्रथ्यितपरिवंवद्यतिकवेः॥ ह
हल्कोपाटेपमकलनविशेषास्यिस्तरस्कुरवत्वहृद्देवयमपिपुराणामवहान पिशुलैलोमात्र
स्वपाभ्यम्वनतेमोभूषणाघस्यतक्षिरायस्मतस्यस्त्वबल पंवरध्यति मति पुराणाद्यमपि
समगंधकथंहृदयतिस्मनिश्चराणाअघमपिसमगन्धकथंहृहृतः कोपदिपस्य प्रकरणेनवि
पोषुराणास्थिरनरक्षुद्रस्वहायवेवंदस्यः कैः हेतुभिः हेतुभिः जघुश्रियामितिषुभेणग्राथिताहतापा
वरिरमध्यतिकवाः तेः पचितेनिपाटः समीचीनः स्वस्मथाकथंचिद्रपितामिलङ्गिः षुवेलेराको
धाखत्रतेयमंभावनयामिललितामितपर्थः ५९ नेत्रन [illegible] नाशंनात्पतामेषद्विषल्मादिंस्मीस

श्री॰
कं॰टी॰

११०

110

वाररमाः प्रकोपविगलज्जन्माभिन्नत्रिभिः हीर्वक्केयापरिग्रहाम हतपाश्रीवंहरा सवल – लालेखा।
मवालमाहिमने लानलेपाखव प्रकोपनेविगलनः व्रमेलयघामांताभि त्रिभिलदेवनारेनः
भृत्ता गलैलेतानिवारिते यावहिदनमान्दिरे शुभ्रियसांचररमोवृले यततत्सोक्यातेदृ वैदीर्घका।
लस्याधीकेयाः धीउमलस्य पृथि यदेशमरूतया हेलभनयाधीवहृत्ताभि – नाभिः लोवदा।
हृयाममाहिनवृत्तावृहेतैलावलेपयेले ५॰ कालवंप्रकरीपुरपादीनस्फोटैभीष्मता भाना।
सममभमखटेतेस्मिपदेत्ते धावबंधक्रयाः श्रमोमाहितमंराक्रसोदहमग्र – लाधमोथ किन श्रीक
एठाघुगपालवृ धोमसमा मनिप्रभावादिवरोघवयाड्रीष्मतो मघानकवंभजतो नेघोघुवा।
णांप्रकृतीपुकालमंका – पमवंवातथादेनक्लृटरखवपशुक्कसलपावेतसप्रभरःनपः।
वदेवबंधयत्रहृश्येलाश्रमोन्नमाहितमंगैत्मिलितहैलसहिमग्र – लाथमैवित्रिसचेद्रायित्रिमि
रुधकितति स्नतायः श्रीकंठ शुगाःनसपातनेवेषासंमडःवेतसममामतित्रेकवंतस॰
भवादिविक्रमादीनामस्यष्पृतयामवलायाम मरुसवीयगार्वथ्यभ्रपिपाशिपाकलेतं॰
माविंधमतायवाचलैरसयवैः प्रतिपतविवपदीवर्वासवभितेयमा ःकृतकसालवे॰

निविनितालकोवेकेतविंत्रतास्लालीला .... स्तणपुटेशापवंतहितवम् नेदैर्ये
दिविषठगंस्त्व .. शशीरंत्यायसैविनलनः तिमैवृहतत्रैः प्पयिघतत्राञ्छादिनवंतः किमर्थ॰
मपिप्राशिशाकलोनेममहृरस्पविधंमनायनाशायापीतपिभिनक्रामयोय्यः कारवस्पाग्रत॰
पवरोहृत्सवोरीरांवयषोवित्रमाम्बघनदवनोदेमभूमावृनितालोकस्पवकेतालाःशसि
हालीलाग्रंतहिनवेशामविनष्टाःश्वरदाञ्छादिनमम्पदतहितमिमामधीम् ५२ हसेरत॰
हृदसैःप्रसत्तमरमिजेलनदएवेविंपाएउच्छैवकस्वाएफतस्फुटमविभिभिव्यमयोघात
वलि लीलारत्नकेवेधभमरकाखवेनेत्रंतिलावमचकेमगामोवींमरसेनस्पलगालद्मिद्न॰
जमकगे लोहयतजतार्जः श्रसोमवदलेःक्तेः हलेःस्तुवितयमेनयाल्लनदएउच्छतो
वहुहेनंखगेःप्रकरायोवललंततयलोलयावृत्ताकवेधाताभ्रमरकारवनैः पादेव॰
कादिलिनंतितमावतवकंयभसंशममरोलाङ्कयंतादत्रनापव मरगत्नानवागवंतिने॰
तिपाठ ५३ श्रमस्कनःपतोस्पलगालदसिच्छरपलेःपवीतेवीरागामृपहितरवीना॰
सवमदम नराग्रमग्रमेवीनतमावितेसोवदतपसमोचकांतावकादषकमाविध॰

व·री

१११

मविनोत श्रम– तमारकाश्रवाहेनयोतेशुरितेयस्यलतश्रगलतोप्रिवमराास्नषामसिक्षेरा
वरातोपरीतेव्यातसंश्रमोवीतेलमविवतेदीवरवलेनमेक्रविातोत्यलोपुश्रााश्रमतोवेवमदि
याश्रवाहेताकातस्यशुरितस्यातकचवकस्यथमपातभाजतस्यसाविष्यमाहवकस्यथम·
पपमविनोदेवत श्रतपववीाााणामयपृहितःक्षचतोवीतमाघमदोयनेतत स्यंलवश्रकस्यो
नीयमश्रमहमनास्यायीयम श्रसि– क्षेदाःत्दीवरहलस्यातोयाः ५१ श्रतस्मयामवीरस्थि
तिरपिविवमोइकेमेकावराणामर्वग्रपिमवहूतमगरहलाफ्सालहमाताक्तराश्रमहूहंमदर्थ
घतप्पनप्रनतातिविक्रियाविमयाश्रायः मेमवधीमममतिहिविछहावाहिकयाभूः।
श्रनुसंप्राभावीरस्थितिपंघामातस्याविहृत तइकेफमेकेघपातयाप्रमहलनुःपटालायश्र·
मराााकोवसालयामवस्याकामास्यायमालेवमातानुपेतीतथाहृहमेवृद्धिदर्शपेतीत।
यानुपरतातपेताजेविक्रियाघस्यामामताहूपीमरामवघहेशुश्रमूघांघमाताश्रकपेंव·
श्रतसंस्यामावीतांपविाामीरस्थितिःपलाघतेघयामाविभिश्वतिभिःहृततइकमेकयो·
स्यामध्यवाविातारराभूमियेसासास्थितिःघस्याःविहृमःतइकेााइपंमेकोययामाक

थमूभूमेः हिमेकोप्युक्तः यस्याः पदाहरणे समस्मातेवराप्रमालेवमानाकथमूपाहृदामाश्रनुपरः
नाकथमस श्चाग्रयास्तस्यभाभिवेनवरितपरीरभसनेभमाणांवारेवारेणा मंघदनानिपिहितापोह
श्रमभूमितस्य क्रोधानवेधकेयकस्याकयगाम्योमनिम्नयेप पश्च – रत्तवेघचानोद्धतकपिरभैवनिद्ध·
वहायवत्तेयुश्याकरणांभ्यमाग्रयामन्तदीभिभिर्यवेतानिविडः परीरंभुःसंश्लषयोस्तनदजनितयेजेभमा
णेऽर्वारेपिहिताप्रयोषासंग्रमभूमिर्यनान्तस्यकृधानुवेधनेकैदायकेदाकथातेनायेमेनिमेयपमा
नाःक्वारक्वायेरवलेनहृयःस्पितत्तस्यभैरैनिद्भवोपलापः वक्राङवाणवाङ्ववत्राकरणत्राभ्यामहः।
येनकपिरेणांसेमूहपानाग्रयवाकणास्लवपहूवहूतस्थिः ५१ इति श्रीकाराहवरितटीकायांप्रा
नमंथननोवालसुवनिन्वानकृतायायुष्टवणेनानामत्रयोविंशःसर्गः ॥ श्रीगणेशायनमः ॐ
क्रोधान्धकारादिविहिनिभुवानयेतघात्रयाणाश्रन्यामेताप्रकपयघायावनंमखेरखोहिवाडेरउलित·
पलितेकोयासंखतेखंगमेनिर्यांजाहलितकवीरीतिमासंवतीव क्रोधस्मात्मेकाद्यामूलानते
घांत्रयाणांदैम्यानाप्रन्यासतामेन्यासंख्यामग्रमस्थितियावनमूपयघोषाङ्लमगान् नलितंपलि
नेजनापोश्चयमेंनकेशंपरिवारेपरिवसोखोत्रस्पनिष्ठश्रमादक्षम्यामाजादसिनायाः कवर्याके·

प.वी. ११२ 112

यविशेषस्पृशीति मेगमामं चतीश्रापत्रस्वार्थेप्रियप्रामाचस्त्रीविरहन्मात्तपतितस्य तां कुसुमां कवरीं दधती
योवत्रमायाति ननुद्वीरप्रवरवरणश्रेष्मयावीप्सयानायानास्तस्मारणे भवितथामान्यनामिस्त्रवा
धः तत्रात्मा स्मात्कयस्मृपियथ्यामरस्समाक्रूणहस्याभीस्यावाणप्रकारकिंवणेधंथि नोनास्यतिष्ठन्
तेषां तेषां वीरप्रवराणां वरणेयहणेनस्यश्रेष्ठो वाप्राप्तमिक्षुयावीप्सयायानः शुणपनाप्सरसः स्मा
स्यतावाऽकस्यतयायानाः यथ्यानवगणेभविवंपिनोन्नावाणप्रकारस्यकिंवणेकथमपिनावेरनुकर्ष
स्याणहस्यापोह्वीवेधाह्नीत्यानसमानूवाणचूरवार्थः येक्रमाः तपमायाविकल्पेवावप्रवेतस्मिन्न
नीयादिवार्थेवतस्थयम् २ मन्याटिश्रितचमविरततिष्णमानाहतनन्दैः वांणगायोंकस्थाविमैर्द
येनारैः प्रवामिस्त्रस्नोस्मैश्चतपटावचोविमृवैस्त्रावबाधेनिस्तोननैनदपि कृतिनामनस्वायैवपुष्टे
यंडप्रत्यारनमाटषिमावबाधेतयाप्रविवतसंततहकन्यातिष्णमाणेरेहतनैम्नस्वेवभाधेतयाम
धोकृरेक्षा विमैर्दृश्यांवबाधेनयाप्रयपाहेकणान्वमायेमप्यान्यालसमेत्कायप्रतानिपदृतिवत्वामि
तेविस्तवास्मेलिकृतावबाधेतदपितयापिपंवाइंयेवबाधेइत्यर्थः पुष्टेकृतिनोवीराणांमनस्वायव
जातमवीरवादिभिः ३ रजोस्मिन्नहितमविरतोजंभमाणोपकारवजाभजेप्रबशांतमहतिष्ण।

मार्गोर्भेनानाम् संख्येर्ष्याणं पि हिरागानेकद्धितावंचनाके: मधोलीलासदनपदवीमामस्लाद्यंत·
कस्य संख्यस्यानेपहृम्रदेष्ठेताकस्यश्रीरागरहागतिश्रापमत्वेनवयमोभ्लेपर्थ: लीलायत्नहगुणा।
नाहस्लक्ष्मिन्नविनेतिहृश्वदिवकांतनयाशावयानेहृपेनातिष्यमानेक्षियमानेभेनानाम्रखयमै
भूषतनंभ्रमाणेनपकार: श्रमप्रकरयोवनषावानेवस्तैराछ्यादितकाशेहृत्वअवितातम् ४ नीर
श्रुय — यिनहरितामंतरालंककरालंवलेकोहयककविमयाकृमगक्रेतसित्वम् तस्याश्लिष्टो
वनवनावाम्नियर्थमलभोम्ववतीलाक्षीनननवृत्वशाभिस्यतिषापन्वीभूत वल्लिगीघाकाताप
करयि: त्वस्मकांतिस्तन्वीश्राहृतनियेस्पतन्त्यैमसंवेगप्रभान्यकारेनीरन्धं संकटानघाहृविता·
दिषामंतरालेप्यपितच्छादितवक्त्र तस्यावेगप्रभान्यकारस्यापकवभूयपरामाभूहितपर्थ: के·
ननवनवानावराणा सर्वासामपर्यामुलभतितेपथ: सर्वेकालीननपोरवेग: तस्यस्वेशाशितां
स्निग्धतामेतिषापकायोस्तनिहयधकायपत्तानिरामः ५ एकस्यानाकमशाविहृतास्ववै·
राभिमर्थदर्शादर्शात्रिगुरमसहै:स्यावेस्यस्येसमंसेन्यो भर्गमाभ्यर्थंनभिवस्तहूस्तत्रमसयभूय
दयो:सेवावनउपिरस: विहितपुलीवनानि एकस्यानस्याकमतोनविहृतंप्रकाशितंयदस्वे·

व॰टी

मनस्त्वं यदैवं तदमिपश्यार्थे तैर्हि सर्वमेव मेकत्वं स्थानमस्मत्कृतः एतदेव वेदप्रकाशनस्य कोशव्या·
द्विस्वच्छिदकालविस्मरणं भवति विषये रमवैरस्यं मरोषं विश्वरमृद्दले तपिता देवाः स्वं मृयवगयहृ·
वेदृशीः पुतः पुरूः तिमवतः यतवं विश्वरालणायेति भावमाम्यथं लमग्रायं नेश्रायं नामृभवाकृ·
तयगुम्म भिवेमर्षः १ रुपद्रुकभक्तिचविदितरोपलालाटानेश्चस्थावं धर्याणाक्रिय नघः ऊं खितस्य
वेनेनदमैस्तानानिजनगदगदंकरवारिश्वसीमामनवातिभ्यः समर्पिततात हृद्ये मिचमममम नमोदेवे
भेतरणादनत्वंसदृदः हृदयधीमित्रमात्रिमतितनमसे मृमर्पितमे हितवान केभ्योशानिभ्यः क्रिय·
यावेवादस्येरतिचनवींमत्यशोतरत्तिवतकस्यपनघः शावनेनकर्षणेतकंवि — श्रांसंकीदृशोनस्य·
तीकस्यमातावकाश्यायश्रद्धादिः नयाश्वहितादापंयदृतादनेत्रंतस्यस्यवां वधश्रमणाविपारिवितिमदेव
सानस्यविजगतः श्रगादंकरवारिवेधकर्मणिमा — पासानामीमाश्रवपिरणोहरस्माटंकव
इति कोशः १ वैरिट्टे वादपिविणातिसंदृह लावाणानायोवमाणक्षोविमतश्च वद — द्विधमः स
श्रभारणाम् श्रकप्रोतमवलङ्कृतभुतितिन्नेयोथमसोमोपल्मादमवमदयामसृणाः पर्वदंग्रम
शश्रेप्रतोनयः मवलोक्कृतभुगाग्रसवश्मिलस्तनैतिजस्कम्नयोधूमः पुरनारीणावैधव्यकारणा·

ब्याकृताः सर्वेरंगधीपिकामपुस्तादवुष्टत ऽनवृप्तेकस्मनेयज्ञार्थनात्साहविगणविष्टतः प्रक
श्रीकृतस्वभानोविभ्रपस्वकीरदशोवैरिभुद्धद्वारतां शरभावेपिपरिणतिगेहनाञ्चपमिन:
कमेवाणानाधावमपीमेनेनपेच्छः भूमाऽकस्मात्तः पुरस्थितोवैधेध्यात्स्वमेवाक्रममघ्यारिमुर्थः स्व·
मल्का स्रु इत्यवद्लत्तमाशायेवेचराणांघोलवतं यपिविस्तृतवान्यान्यपतललाव वाणांबमनिभु
वनगुरोशावहावेगापन्या सर्वेश्रिधमपिहृधाऽग्युमेच्छनवाणाम् मशाऽरूपन्याहहरिः तत्नावयुला
साबेष्ठ्रियंमपिदवंगुमेस्कृत हस्पवामनेधारभावहस्त्रावेनसकः योमपिपुद्देलवत्वविस्तृतवाव्य
काशितवानाणस्यानरतिशेषमापतवेधुवगीललायज्ञातपवाष्प्रयेमाङ्हलेवानन्पेशरबन्धंय्मा·
प्यवाणायतोल्हतः सबाणावेमाध्यामदहतीमासयमम् ५ येनदृस्लनोभमिस्वलेभेदिवाणाव
वेष्टलस्यामन्येनचपरिचिन्तामापयोदगङ्पादः वापीकृत्यत्रिपुरविषुणामत्थमानोतिहरंमन्ने·
लोकयाक्रमणचतिंनभूयपवपेदय महद्विभूयः पुत्रेवशेलोकाक्रमणोनवगणः स्यातः नयावेप्रेय
देत्रिपुरविशुणाहरेणकृत्यशरभावमापद्यत्वमृमानः येनाकाशेभूधत्तिमः सदाङ्गपादोद्दाभ्यकार
पादः श्रनचपरिचनोदष्याऽगलभावमामघोकिकान्तेलह्यामन्येमांलिंगणागमवेष्टदाङ्गपादेनधाति

श्रीः
वं·टी·

११४
114

नेमतिलकीवलिमहानाविशादित्यर्थः १० निर्मुक्तायामपवननवैध्यान्निभगैराहेनेरेकस्याग्र-
मक्कहकोमितहेतयुलाः प्रमक्तः याः पत्तेगृविहितवलनाः प्रोनरानात्तृमाणोप्रावनिद्यापटालयट्-
नापालिंगाः प्रराणाम् वापुमयपावेगाहेवागतिमाघापकस्याप्पिहितोकस्यामुथस्पताहेनयोधला
प्रमक्तः प्रपिविरोधपकहेतेनेवितिरहहेनिप्रसवणलवेणाभिरोपः पालनागणोप्रमतेविहितवलनाः
कुमवेष्टनाः प्रोनराजनेयमेनायमाणंभतगाध्येमरूस्पमानंप्रेविनस्वरतिक्तापदालतस्यलवमा-
गुः यमनिक्ताकतवंयुगासंधलाप्रकुर्वंनित्यर्थः ११ नापविभ्रस्यममविषाणावासंगानानेपमानेरयोग
गगव्यातिवारमघीमाटयानेवटष्टिम् हलेकैकादितिमतपतीन्द्वरक्तमास्वरस्त्रीवालिंगान्नीव-
दुरमकरोदाकुलानोहननेप्रमतमस्पविषाणावस्मपावस्यामगदकेकोधलादेत्यन्निहनेनेमामुमहनेना
थलान्हतमकरेत कीटपीतानापविभृतीपेपयेतीनथाकस्पमानेवैगायागामानमतस्पव्यतिकर
लम्मयोंटष्टिमादधानेवतयाहरमुक्तावन्द्वीगकाशलद्मीर्थयाप्रमरागणप्राप्तलिंगानीकोतास्मा
ममविषाणावकामस्पामेरानंनायाताभुकस्येवंरामस्माभिषंरप्यरपिष्टिक्रुर्वंतीवमक्रुवसालिरत्नीस
रोतनपुकुघानाकुलान्करोति १२ नेमुंदेतेर्योनैरमचरमस्पारमामायानः पूर्वंप्राणगकुनिमतनुनतंस्द-

रीनेत्रनीरैः वातीभतस्मविशिखाविशिखाबोधलजिह्वानटालविस्तग्निस्वग्रसतनरसिकादस्यातिवश्रपे
देवाग्निभतहरस्यमयायाग्निर्विस्वनमसत्यातविस्वग्रसनेनरसिकादकृतिर्यसनङ्वंप्रपेदैविस्वग्रामा
रम्भमकरोदित्यर्थः कीदृशः श्रतनाभिरतसैमनस्मरशीणांदैसैकानांतांनेयनीयसूरैः वाम्प्रवाहैः
पूर्वं प्राणाहृतिमाददानः किंकर्त्तुं दैत्यानकारमचारुमसारतामपास्थिभोततनोनेत्रमघेतधलजिह्व
भिर्नैटालभिजनाः स्थिताचानकानस्सलनेमताः पूर्वं प्राणाहुतिः क्रियते ९ धलादजः पुरपरिभवा
रम्भसंरम्भयोगलोलाः कोलाहलितककुभिमृदङ्गभर्गाख्यवक्त्राः नयोत्साहोत्सवतृहृदयपक्कोलः
तनक्रियायोगेनयमाः स्वस्वहवोवाहवविखलत्याः पुराणापरिभवारंभाश्च संरंभयोगेलले
लस्यमानाः स्वगलग्रधतादराज्योभिरेतः श्रतएवकोलाहलितानांकोलाहलवत्याः कृताककुभोदि
शोयेनाचेत्रमेनव्यमादोवोभाविविपुरसंहाराड्तत्स्वदलत्रतृहृदयपक्कोतारधानत्तक्रियायया
तस्याविस्खलत्याम्स्वबहुवोनेकवाहवरस्वतत्स्वैवहितत्तमवितम् १४ ततनाशामपाबलिताश
चविश्वपसर्गकोगतास्त्रिपकरणविधावात्रतिवीरमीतिसभाविहतइततरमपालंध्वरस्या।
स्फुणाग्निधलानानाताग्नजवनिर्वाणदंवयोलयलोकः सहयोपवषोलैषातमालेषांलोकस्वलंको

च.टी.

११५

115

दैत्यं यस्य न— नानानां त्वं नेदं वनवनिकास्थानपदीनां प्राविहत्वैतेत्सेशानां नारपैः क्रोधलोभादिभिः
प्रावलितस्मरहितः योविषाय मर्गनगाड्य इवस्यवकीग सानामवमस्तनास्मित्र्यक रणविधो दृष्टाकसु
कनाशवं धविणोध्रामानिर्वाहसामाममामधि येनेत स्मिन्मतिमानाः मेः स्पृहा रागादिभिः विद्विते नाख्याति
वेहिते मतिपाल्यावरणमंतवानाभ्यन्तवनिकाप्रवेशो युक्तः ।५ तेषां मेरोमरकतमणि प्रतेमन्यमया
गोर्बाल्क्रीडम रणामविवेकानवाधीमयणाम धूमेमलमाकलिताविकमाहिस्फुलिंगान्तमेराश्री
करणस्थानलमवबोधाववानमग्न्यास्फिमूतः धूमस्तोमनेत्रनेनाकलितोविकिरिते विस्फुलिंगे
गनमृगयः श्रीकण्ठस्थानलः तस्य मवबोधावा— लावण्येनलदितनंवनतर्यंशुः वध्रः कृतेतेषांदान
वानामगणस्तावत्मनाभावेहेतन्मव्यत्यानि मरकतमणिभिः प्रेमार्निपतन्मराणां स्वर्णमया
त्रिक्रीडमरणानिनन्नविवेकनकामरकनेवृमस्यपद्मरागैः स्फुलिंगानां मणीभवधीनोरश्मिंशला
नामान्हपणवलस्तितन्नम ।६ चोक्तारानाकुनिविकृतनां किरणान्वाछकानामन्धेषामाखिल
दिविषद्हरिणांवाणीयामः घेषामग्रेहतमवबलंकोलन्ना समन्येवाणाग्रेरव्यजनिसहमल्कोरस
मस्मत्र्यपेन शखिलमजगतः कण्टकानामुपद्रवकारिणां तेषां वोस्मा राहुतिः शांतनवाविस्तार

त्तोविकारवंतंकिमत्रहृष्टयामः ब्रह्मघोषस्यप्रथमंमात्मयेनपक्रांतस्यपश्याद्वृक्षोरेतिविशेषयो
र्यामः येषांमेघहृदयेननवेनवलेकीलतालघस्पृतस्यवाणाग्रेरपिचूर्णमेकस्यमहद्धिनामस्यैतैर्भ्यो
भयेनमिमभावितम् ९ सनलहानामपिपविकरवनमंयोषधीनांमेचीहास्यविनयनशारात्प्रमरोजा
नवेदाः गावेगावेपुष्पदमुहृदंतिर्दमे यहांसम्यानेर्नवृषकदिनदामंकरतानादैसलदस्यान् जिनयव
णारस्याग्रस्याग्रिधहामसिवध्यानेनत्वामीकृतवान् केसलदस्तांपुरुषीकमानांदासंकारवृपेता
दैःगावेगावेसंगसंगानिर्दह्लिनिकेनः किंकृत्वासनहानामग्निदाहाभावाभ्यरहीतानाग्रापिरन
मयोषधीनांप्रतिकंसमहंमोवीक्ष्य निष्फलतांनीमायायमंणवतणोपायद्यनादंधहामो
त्किः विषंवाष्पमरजनदमकुषद्वेजेमोभाजिस्पष्टीवक्त्रस्यमिदपचिताः कस्येयनपतापम
सोदर्थिनादिवधूतयनल्टेदयोः सनेषांवकेगंगशेरकृतवहोगाळमालिगनानिसशवाग्निले
घामयेगरगाळमालिंगमानिस्रवाग्निलेघाचकेयतोप्यतेचनत्वेहृनमस्वामाहिनयिगोघने।
सोदर्थवादिवमादमपादिवनदेवदर्शयातियद्धनेपेषांभस्मेथमोमाजितनमितेविसंवाष्पम
रुग्धरजन ब्रजवनमितिमप्रभ्रमपचितास्मनोयकस्यनापतापवकारिसर्थः ग्रामेनेत्प्रमे।

वे.टी.

११६

116

वमतिवाष्पनिर्यासो भवति अग्निः स्वमावेद्धितः पचितसंतापकारी विषाग्रमास्य म । १९ । योमेत्वया ·
मिरिष्याविशिष्टां विलिखेमानात्रिशूराक्ष्मतस्मनादिष्टिदिव्यानदासातपक्षे मलाबोः यस्मादसमन ·
न्यमनस्याः मसणेन व्यमा मनवेदिसीचवणाविविध्यायो महाशवेलावाः गिरिशविशिवेन ·
हिलेखमानः प्रस्पर्धवेन मथीयमानः अम्भिलस्य स्पृगनिशिवोमेः कृतावांताः नथादिशादिपि
सृताप्रमलेवोः प्रोत्सर्वेयो मात्सेनाप्य पृष्ठादितवमः प्रमलेवोः पञ्चादस्मृतीर्णां मस्रोतास्रामसन् प्र
मलेखानां हिविंधकार्येयो मास्सादतनमस्त नतनेचतस्वताभिः कमेणासम्पादितम् ध्यातपवमशण
मानांतास्ववन्दिसीणांवर्णागुलिविग्रश्चेया मयामहांतः स्पृवेलाग्राग्रचरूपकेमाहषपमवेपक्षा
र्धकल्पेणमसेवेधः चमिवेधनम् । २० । सेनाप्रलीनतमस्मितस्मिवास्मिपर्यापस्मि भाग्निभ्रानिसलवेभजन्ति ·
वणालेसवंतः विधवाणाम् तेषांपृष्ठेपरिस्थितमहताग्रह्यल्नमारेलाग्रस्थायानस्मिन्मदतिम
हमाधामंवक्त्रोमनेनपर्यं रस्थितिपृथ्वेभावमस्मद्दतांतषापुराणाथामनेनलास्मिनग्रामम
नमग्रम् । ९ । लंतीरपपती मडलाग्राणोष्ठायाकांतियत्रनास्मिल्मतिसनाधूलेवतमः तास्मि
मभस्मिविवयेशासिपर्यापिमजतितयाखेवराणादेवानागणावधाजिसंतदीमवेभजंतिपर्यर

स्यापि यस्य च वक्षो यथा समस्तालिखादिस पदे समागलेविविंबं लिचरा स्लारकाः ११ वन्दीभूतत्रिदिववनि·
ताकोमलनिःश्वासमगन्धापद्मालब्धनन्तपर्वताभ्यस्तशीतातपानाम् । येषां नास्त्रस्तलनचदाना·
भ्यां तथोदालवानाचित्रे तेषां प्रसमयसमसेध्यंवां सं गप्रतापः । येषां न स्पृहस्या स्वा त्रिसं बन्ध्यास्व·
तापः तेषां मंगा प्रसमसे यपि सवर्णकालेपि स्वतापे वामस्वान् । वन्दीभूता हंसगमना यास्त्रिदिववनि·
ताता सांशिकवशान्कमः किंचिद्स्वायतिः श्वासास्तेषां मेगेनस्नायव्यालब्धनन्तपर्वतस्वाम
रमनते रतनाभ्यस्ताशीतातपाद्यैः पतेन प्रसमयास्वैवं प्रताप्यवर्णान समप्रतापः प्रकृष्टतापः श्री
भयजनतोवानाच २२ हित्वा तेषां च नमपदं नं समस्तं करास्त्यानप्रेनानलमदवधुविश्वसाष
स्पलदाः संरंभज्ञमे चिरशिशिरे दववदानन्तवाप्य स्तानास्तिंकृ पुत्रपि स्त्राधी स्वस्पांवासंताम्
चनेकृत्वा संसरं वं कतास्त्र पांत प्रातायुनेतलतनमदवधुसतापमस्ववाणाप पवनमंगाहित्वावि
ष्णमा प्राज्वललक्ष्मीविरूपां गमंगपुनरपि स्वेवं भजे कोष्टमस्वविंरशिशिरे वागोद्वचतां नुदवाघ्रास्ता·
नमासिकमृदुश्वा च मंतसंत्पलेनतं वे सेवते २३ नृपालकोलापपालनजटिलाब्धाभूवनसमस्तताकुर्वीम
शूलिहरिभिर्मस्तपाघः शेरीरैः तनदीमाघपितितलकिमल्लंगाकैलासभूम — वाश्रेणीस्वरणास्व

गिरिं तेषु ध्रुवं कं करस्म तनुमताकीलापदलेन— लानालेन नटिलाश्राद्धतानतयाश्रलिहलहरिभिर्भस्मशे
राकाशव्यापिभिर्भस्मधेतैरितव्यैः शौरैरूर्वीव्याप्तवंतः तैर्दत्वासत्तासिलाभिपीमाभिनवंवेतीभि·
रंघाधिभिः जिनकिंतोत्संगः शोभितमध्यवैलासभूमतमस्पृंगश्रेणितमाः स्मरणसरणि
पंकुरम्यपुष्पन भस्मशोषणाणिधलानृत्तालिपुरपारीरागाग्निटष्टानलिनोषपिंकैरणामशैलंरवै
स्माहैदिव्यर्थः भिंमभिर्मनिषणतविशिखावक्रेपतिधापनवलेनोरैस्येहोलेसमरववभ्यावेदिप्तीष्णिधघो।
पि त्रैलोक्यापतयशामनमयेयम्मतन्नावपर्णाभर्तृनैगमस्मदजितेनतोवयतोवह्निकृत्पम् लि·
शिनाविशिखवेम्पातिपाशशाम्निनाभितेभिन्नष्टयतत्यग्गवेदिमार्गीयम्लेनतस्मत्रयोदैस्माव
ह्निकृत्पमपित्रिकार्येजयम्रः जयत्रैलोक्यापदः प्रथामतधह्नतोत्सममतंतोघतेकस्मापर्णाभर्तयेव
स्मदजितंह्तलिवमेपसामातनुयस्पयहेचत्रयोग्रघोवेदावे— हेपनस्पानेहलतिसवा।
जिननमोवर्णाभर्तरितियत्तनुगुणाम् २५ नयस्मानहृदरंववलहूसदणेह्जाभिहतंसवं·
त्यमस्तुकणिकाहिंसरवेधुस्कालिंगेः सिन्दूराभामत्वमत्वतपामोमभूवातिहाघोभंगेदृतावृत
ध्वपुरश्रीनलिमाम्बकार हैतावलाहलीवसोसभूवीतिहायग्रिभैरानाशं वकारकस्माः पुरश्री

लिप्तदलक्ष्मीरेव नलिनी पद्मिनी तन्स्थाः सिंहराभामत्स्वे सिंहशरीरसिमहद्धामत्स्वेभां रभो·
यस्मात्तद्गावनक्रीडशाः ववलेती भिवमदाग्रच्छजाभिडयन्दानद्भदोघस्यस्फुलिंगेरग्निकाणेकेर·
शीकरानिवगणप्रभुकिरन् हस्तिपतेस्मिन्द्रेशाणभायाः मातिमत्स्वेमाननं यस्येति विग्रहः २७
तेषां दैत्येयसमरमत्युदारे देशिनि वेशिसिं पताव स्येते देलानलमतलदंजोराघायसेल्यपाणाम् येः कूर्मे
वः स्थलतललिपित्वं नरी देविशिशिदेनि विलेयैकपननववद्वस्नम् स्थतिष्ठा तेषांत्रपाणां
सिंधुवारवच्छेनाउरस्रातस्मिंवाम्रनलमलभूतारजोराशायोदेनिवेयमः देवीयसमरसमत्य
दः पतिविताः पेरूपनमनवेयद्बललसदयत्तपावीननस्यन्तिष्ठाशिशिते ग्रवकूलेलावस्त
लस्पलिपिस्नातस्वंयस्यनास्मिंनंतरिदन्त्भमितरस्यं लवपस्तापवीतस्यैयमम् २८ भस्मस्ने
रोभितफलितनिभाविर्भवद्भुमदाग्निवंनन्मानोंजनजवनिकाविभ्रमां कालकूटम् नाला।
जातिस्सतिस्पद्धपरिधानकीलाकलापैर्यमोरेवाद्भक्तिमकरत्सोपकापिःचामेणयांभोःशा

११८

च·दी ११७

रात्रिः शंभोरेव मायामकोशत्रयत्नो भस्मनास्मेवयोवलः तथाश्रामितकरोगेनकृतस्यसर्पा
स्यवर्णाकातास्यानि भः श्रायिर्भधुमदरोगयस्यतथामाद्रायांत्र नत्र वनिकाकजलति·
रक्तविणोतहिभ्रमात्कालकृतंधेनन तथाललाटस्यान्तोपुनिभडवादिम्रोतर्थधगो
लाकलापोयस्यह्यामितोभ्ययस्मास्यकरोतित्रिवकावायमासः पत्तालामपनवधिमला
स्यप्रतापानलेनस्वर्गारीणांवतवपुर्मेलरंमहेशाणाम् विश्रुदीर्घक्रविमपिम्लकूपेत्रिगीर्थे
वशुष्काभूमौ — रान्कादकटुकाभोगिराज्ञः समल श्रनवधिमतापरिक्लेदेरहितेननिजत्र
तापाग्निनापकाणांचतथामेडशाणाव्धनानांमेरुस्विनांवाहराणांवपुर्मेतरम् दीप्तांकृविंशी
भिमस्थानाभिलाषेविभ्रदपिशुभ्राणित्रिरत्तिकटुकाम्पवाहा — मोक्षराम्यत्तरश्वानडमेरस्य
इयस्यस्हिकटुकात्मकोविपाकोभवमिन्द्रः त्रैलोक्यपरनवशाममयोत्साहस्याहात्स्यभाग्नोसर्वा
पानांविश्वम्स्यसितेनलाम्भंगिरिमंबरेषु तेषांसंगतावनपवनाडम्बरैःकीर्णमाणोभस्मसेतामलकृ

॥

नगोवास्मारवन्धर्वबला ।
नवूनस्पनवाधिकस्मपवनस्माहष्ट
रेलेषामंरानोधेसाण: हिण्मागामेस्तरा
शिविवह्लष्ठाष्टतवान् कोहशास्मर्वदिशंास्लखिष्ठविष्टता
प्रकटीकनाह्रसितलोसम्पभेगिस्माटपपयेनघतमैलाकास्पतपल
वांताशमस्लनदघनस्माह: नस्माहास्पमनेलीताम् नस्मोहहामोशकः नयानरुगो
यस्लमोवंतारस्लवावाम्युष्याविकामनस्वं्यः १० भेगिलेभेवतरमकताादिह्लविस्लायेमा
णेयेगीवांगाातिमवरवशुषांमंरिघद्रुनिलेशे: ततकेह्लालिनवरनगह्निस्लवातका
शंकसेकत्रिभुवनगुरुतविष्णमाणावताताम् वतरेणमकतारिहतकोयेपा
णैदेसंदहानामक्तिषद्भिभ्लिकनै: भेगिस्माटपपंस्लभकैषातनेक
लोलितवणः नलामितसूवांपर्विस्लवाः उस्कावाधक्षमना
निनेषांशंकनकस्पासंकोवनिवारणेनत्वोयहि:

श्री:
चं॰टी॰

११८
118

भुवनगुरुर्महेश्वरलेन विप्यमाणा
नामनलतानामन्त्रसमस्तानांनताल्लाशीनां-
त्रिभुवनगुरुविश्वगुणम् १० येन एकप्रकारकार
णिंयोमस्याबोधध्यानंतेनाविदिवकरिणांकिंचपुंशरभिणिं
दैवंद्वांगानलमलवनोऽइवबोधयोवृदिदतिमाहसमहमवमकम्भकवाल
क्रमेण प्रहमरमहामपन्नकम्भवालेतस्यक्रमेणक्रमेणनसर्वहरिहवतिमांसेवेद्वां·
गन्नामनलोग्रि:तस्पमलवजोतस्वेनभमसप्रपंच: येनस्याएकाः पिएरालस्वावारसकरः·
णिंमाहपपयोमकमस्तश्रीपतस्यविदिवकरिणांशृंगारभगिासिंह
माएनमाहपपथानजयलोकृतवान् आकाशव्यापीव
भवेत्स्थः ११ इत्थंसिद्धदितिजनविजयेपवित्रि
णाःपोलपृथ्वीभवेनिर्वितिनजगाद
भिन्नापपूलिकमेणा ॥

भूयोभूयः प्रसद्मदिग्यामगोष्ठीगरिष्ठैस्तत्तणाश्ववदिविषदनोर्गलैनेववलाः तेदिविषदः सुराः
श्रुतः पुनरपत्रणं ववल्गाननन्तः प्रमदद्दधिपवमदिग्यत्तस्याः यानगोष्ठीतयागरिष्ठैस्येतेनहन्तास्मि
विनाश्वकस्मिन्मतिहृदयारणाद्देमेविनयेपवेंसिद्धेनिवृत्तितः सम्पादितोजगदसिद्यायस्यववमुखेस
मतिरूपमशर्तिवमः शरणास्थितिः येनदीपस्यानियत्रणंविरमानि ॥ निष्क्रष्टायाः श्रियश्वगृहमभि
नमस्या ॥ लब्धाभ्यंगाश्रेणिः परनदस्यः स्वेवलाग्रेवेयस्याः तानिनगमुखदनुदनजाधीश्वराणां स
हेभ्यहलावेलाः प्रसदपदवीवीननाकिवम्यः पुराणांगरहेभ्यस्लाः नाकिनांवक्षहोवहूमानाथ
निर्ययुः कीदृग्यपः पदेषुनदंतीः प्रपः स्वेवलाः प्रेवयेसावाहयमः श्रेयोस्त्वताश्वरगहेभ्यः निर्वासिता
यालस्यागहहभूनेयदखजेनन्सागेन्यालुधायाभमपंक्तयस्लाश्ववहर्षमार्गोल्लासनात्कीडम ॥ ४
नामितवर्थः ॥ दैत्यधंसोतमवितमृडपक्रियायकमातामाहिवातास्ताः प्रकृति विकृतीकद्धलंसा।
यसिद्धेः श्रुत्वाविश्र॰ मलेणनव॰ लितपर्यलपाणाभूयोयापानिजनिजनववृक्षमात्त्वदनाकिला
कः साध्यस्यपुरवपस्यसिद्धेकद्धनोनाकिलोकोविनिनिनवयश्चाचाहृदपुरुक्वन्वपुनरपिसायत्नो।
रर्यलपाणादेवस्रातादानेनव॰ लिताभ्रलानायेननतास्मिन्मतिनालाः येषाभावापादनरूपाः प्रकृ॰

श्री.
व.टी.

१९५

118

नीरूपांतरां सं तो स्या त्वाकीयशीः देवत्वं सार्थमङ्कुमितिता गृहीता या स्ततो पाकियां स्वं गोपकारः तत्र प्रकृ
कमार्थमाताः पुरवपश्चहंत्वस्पृहस्या गानायेगृहीतायेइक्षिणानवावर्णाः स्वतात्र श्या दिमिस्त्वं भे
ध्यमभितप्यर्थः २५ श्रम – यो स्मवर्णि दिक्षुणाद्विष्यमाणाः श्रद्दीमेवंगैः – लापयलवटाना घटिः
नेपारिलकोः स्वमायास्वप्रहरणाभयोड्गंतदावाग्निर्नि मग्न – भः गोस्मरणा मरणिं कस्पवेतोवा
निम स्मरणितरक्षुणा पारेणा प्रतातिमो पश्चिमम स्वेइति यमाणा श्रादिनेयाविलोकेदेववेरि नः
सतायास्वाक्ष गरपकरणाभयेनद्वान्तस्मस्यांतो कपवरावाग्निमेग्रायः तास्य द्वेगागि विराणास्तस्य.
स्मरमरणिं स्मर्थेमागाणा स्वकस्पनेवेतेविस्पा स्वंवपवस्तावाग्निमग्नान्तर्वैतान्क्ष्म स्मकरिमर्थः कैःस्पृला.
यो गाहीपुर्वैगोः २६ नीत्वा तापं निरागदमहास्मसहे मेगृला श्रेरत्नेयांतः पयामिणा लर्धेस्ले
यस्त्र त्रश्यर्थेताः विष्वस्मिन्नस्यहृहमहूमावोधितानल्पपपे प्रांडस्मकानिकष्टपिलन्वयोगिताश्राद्रा
काशम् ३ स्महृमेणाला ग्रे त्वेस्यैद्विस्वा ग्रन्थविणा विलोकितापेड़ः त्वमातपवनीतस्मद्रणाले.
श्रालनास्त्रंतले अयः यथेरावी वाश्रादिला स्थ विस्वस्मिन्नपि प्रकाशं वा धाभाव माला लोकेव पाड्स्म कः
मवाटयामाम्ः मह्माते णा मानत्यायमालस्मीन लिनानि वयव्रतपात यानि कवधित्रुपाधिवा

त्रिलोकनाथभूमिनाम्नाशाः श्रीस्वयंभुवस्वयंभवैवंकृत्वाप्रलंबमानस्मादित्याः प्रकाशंकानयंतीव्याप्य
देवःसोप्यत्रिभुवनगुरुर्वैकृत्वे वारत्नेषु तस्मात् हरिविष्णुदनादंकरवारित्रमदः संतानैर्मार्गिकमधु
रिमेपोफवालामृत्तेननाहार्यावलनिकृतयेविक्रियासमत्रिभुवनगुरुर्देवेश्वरः नकुरनारवे
कृतंसंमद्वैनस्वयंम नैमप्रिकेनसहननमधुरिमोपाफवालानायेषांसनयमनुरश्मनर्थः सं
तःखेलानानिकारार्थमहार्थोकृत्रिमांविक्रियामभिनयनिमसनाइलूनवाथांथंकृत्रिमेविकार
ममितोयनसोमिहार्यामाधुर्यललतांसवभावमेवश्रुपयंतस्यार्थः १८ गीर्वाणानांनादृष्टतनामायह
र्षान्वंरावेंगहर्षदिपुलपुलकोपविक्रियामाकृतेतोमध्येकृत्यात्रिनयनमभिवकभक्तिप्रमक्रिया।
भामकन्यसवमयियाभूयपवप्रतस्यैः प्रहर्षस्यानवंगरोनदनन्दवक्रिरंगनैयुनाविपुलंनपुलके॰
नयोविक्रियायांशोविभ्रतीमादेवसेनाभिवक्ताभक्तिप्रमक्रिप्रसक्तिपदेवेवकृत्वाहरंमयेकृता।
हिवमानुतसहनेपुपियाभूयपवप्रतस्यैकनव्यालिछमामानन्दादेवसेनाखवरहानस्यलिप्रस्थितै॰
नर्थः १९ वमनिर्मदकप्राशागासिखिलसितेधनलालावलेहतभ्य—वीवयमविपुवपरिवयेने
वमं–नमोतिमसर्वनिर्वापयंतेनानिमनेनिकरिणामलिषयांनतीरैः प्रयाहृनापुलक्षीपिदधुर॰

श्री·
वे टी·

920
120

नकपिष्यमो मद्गं म वेन्द्रा: सर्वैं मद्रोद्गाद्योमस मुद्गा मा मोगं पिदष्टुक्ष्मारिलिंवं तः प्रनवापिप्रवाधिं वरिनं हृ
त्वा स्वकस्मितं ता मद्गलमन्दरणालै र्मा कलत्तीं प्रीतिस्त्री ऊवं कः प्रत्याहृता प्रत्यागता प्रद्वेत्ताने ता न स्व·
लिमद्गातिस्म को वा हर्षवाणा प्रिलस्य लिप्तिंत्तय म्बलाना लंतस्या वपद्हलातिग वाणं नेनत्व व्यंत्ता उ
वीरणां रमें नाविप्रताणापरिचयेनम ॥ तानाति त्रीलिपेस्सा: तानस्य वज्रैर्लिनिर्वापणाम् स्वरगागा
न्द्रश्चादेवल स्त्री ससमाप्नमदिमर्थ्यः ४· स्वर्षपरिहृफेरा हफपकपीतिक मे णानप्रादधोवदनस्वरघट्टाको
फलमवाङ्गमनवस्तुतिस चिरविवहान्तकाधिन्का विलासितत्वांभन व्यमितनिज स्त्रीविक्षेत्रा हुद्रमा·
मि विवांचितम् ॥ हेहेषेव पोनस्त्रवेसयां गफुल्लयमाभेदधाविनष्ठि: ॥ कृप पीनस्यल स्वेवाविशेष·
णाम् ॥ प्रत्यस्ता स्वविरविरहेणयदात्मल्पाधिकं वावान्क र्षमनतेहतनाविलखितेद्वनेगा स्वनेयव·
स्मितो यतायानिसोधा पीनस्याविस्वा एदेमिमितिविपाभितम् ॥ ४९ ॥ ध्यानविष्टवपंकेजे पुनरपिपर्कं
नगन्धोद्दतेनालिपन्दामदविक्रयांणाक्रनाउद्धानि विद्गृह्णिष: ॥ संगानामस्वकाननान्तव लता वेला
लिकानाम्भवन्माया ष्मरमान्द वंतलयेनादलोपिरफमनः ॥ प्रलम्णाप्रामनपयेपुनरपिप्राप्तानस्सा
रण्णवक्लेगालपनेदपतेंदबो ॥ दकाणिकानाप्रवाहेतिमातिसातिनरनवनलनानात्वतिपाद ।

कांतांभ्रमराणांमनसंभावयितुमभूत् तेषांब्रह्मसमनयेमसमरणालकस्यातोमोरभ्यसमानुबंधलयनताम् त
न्निनवनीतमोविनोपिभ्रमयाब्रह्मपद्मेगतोन्तमरसोगेधानुवेमेधिन्याःस्मर्यः ४८ तोमेनामसत्ताल्य
मान्यपगतासामुच्चलोकत्रयप्रतोप्रोतिहृदयतीतिदिविजनायत्मयीप्रक्रियामशैलःकेलिनिके
तनेभगवतेदेवसखेयंगिरिमिवमन्मथलमालिलिंगमालीसङ्घाश्रुभिःप्रस्तुभिःलोकेचयपोतात्रीतिर्य
त्रतयाहृष्टतीतिःप्रसिद्धियत्रैवकुमारैस्मराहप्रकृतिपतिशाक्रियातंत्रमस्यायोपवृत्तामसस्तात्यसाने
वानंतामेनोहारम्यक्रीगगयहेशैलःकैलासेराजतटाधीमसिमालिलिवेवंजानेसाहसमक्मानिष्ठमस्या।
लिंगनेपुरुमरसमयेवाङ्कस्यातीयाःसनोयाःसीतामादालिंगनोचितमप्रमोति ४९ सिसंख्यामस्म
त्यिमतिवशातरमासादनमादनोयद्देमोवध्यामितानःश्रमुरथ्यमसमटःसेमदोलगुनानःहृदयसंचे
किंरीजावलमणिमकरीचूप्ररत्नाग्रविपीठंवीकण्ठाःप्रसभित्तत्वणारमणाभ्याचतघाताकिलोका
न प्रणायरमतषामसेधारिणावलघारद्वाश्रीकवाःप्रभनाकिलोकात्यसंवत् प्रतिकृतवान
तिसंख्यनावजनामसमसमवनोदेवंपदिनायांतिसलतिवचनालितेग्रसमलसुसासादनामारवेलाप्
यरसोंचसेताध्यासितासाष्ट्रितानिम्रंगतियस्पतयाखमटःप्राभोयनहरंमेचवनेतासीभवमोयेकि

श्री·
च·टी
१२१
121

किरीटं चलाल्लित्पुमणिमकरं यत्तन्मया मकराकारण चना विशेषास्तामिर्वे हेमत्रिपीठं यस्मात् प्र·
तिमचेनावस्थे नमस्ते देवोक्षणा याम्यपादं ध्याय भ्यशति गुरुकर्णावित्यर्थः ॥ अथ च पञ्चाङ्गग्रन्थं समासे
संक्षेपे इति स्वनामस्य हृदां रूढ्यानि वचनेः अभिरमो चवर्णानेन स्वमास्मृत्युपकापानेक्रान्तवानिति भ
द्रम् ५५ इति श्रीपण्डितमंगलजराजानकनयनेनाराजानकृतायां श्रीकरचर्चिकाटीकायां त्रिपुरसुन्द
र्वर्णनो नाम चतुर्विंशः सर्गः समाप्तः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ इति मत्वा वर्णितं संसारमले भक्तिविभ्र
मैः जगन्नाथस्य नन्दकं सेवकः स्तुतिलीलया । जगन्नाथस्य महेश्वरस्य भक्तिरिच्छा भावना भक्तिः ।
इच्छाभावनारचनाचन हृदि भ्रमैर्वक्त्रेन कारिभूषणां स्तुतिलीलया मम सेवकाववैधत्रिपुरसुन्दरवर्णनं·
लक्षणं स्तुतिं भगवतश्चरणार्चनमकरेनश्राविनवानित्यर्थः १ नित्यानन्दरसः स्वेदस्वरूपोप्यमघत्र
हान्तेन स्य स्तुतिलता मार्ग्यवतया फलं संगृहीत नित्यः नीत्वानन्दः श्रीहिदिशिगृह्णन्त्यावरपुस्ति·
भगवतः प्रार्थना देवाकानस्य सेवकस्य भक्तिलताकृतार्थं संगृहीतवते स्या - यद्योनकम् दीम·
सिद्धिमयस्य नयाहस्तेश्वाणप्रश्नस्य प्रणयाहतायाराहस्त्रैरामा भूतायनन्तमरनलवभित्ता ३
यम २ स्वयं मौलीं दीपापूर्वपरैः सिकेवश्यस्तामरमनवादाश्च ववाक्रस्याम्यग्रमग्रहीत ३

मह्यवागनाकुले मरस्तत्संगरादिस्मयुक्तं नं वशोणीयत्नं वदात्व्यं मस्य यव विवष्टरत्नं वाग्रहीत
स्वयं मुक्ताट चेड्डामत नपूर्वमिके वस्तुत्म नणाम् २ प्रबं येनानगं थ्य यमपप्ल कापिना किनम् श्राख्ना
नन्नुं मनष रति मांनरविंनयत् श्रेह्यमिधुमः यमस्कर स्वती श्रीकंठवि, प्रवृं पेन मगावेन नयमप स्रा
कास्लना याम पवे यत प्रमोदमि मत्तमि विंतयत ४ श्रेह्यमोमिय पसे यं सम्कुरापि मर स्वती विना
श्रीकाप्यमम्य चनाव रश्माटाकारितामम् श्रेह्यग्रमिधयाः यमस्कर स्वती श्रीकंय विनाम यचाटकै
वितानाचवत् श्रीकेयमे वस्तु तिमकार्षीन्न इत्यर्थः प्रमस्त तिकेरण हेत मात्र स्वष्ठ दापि नयामः
वावाह्निकवयः सरस्वतीनाम नदीच श्रीकंठ रध्यन्त नपर विशेष मेवसे वते सरस्वती पते स्तस्कंदा खष्ठ
यार्थ्यानान्नैर सुना पह्नव श्रकापोत्यर्थः ५ महकेष्ठ मदेह्निना यच्छुवं सर्वतः स्फ्रुतिमगर्वा नवापिना
यिभते रणा स्पयतेनरः दुष्पवादम स्तुतिकृतः यणवती यः इति श्रैकैस्यात्स्व स्पष्टार स्तुमाय म्यव मसूह
यतिपतन्म हन्काण्मम् सर्वेतः स्फ्रुतिह्वंस त्पावपिवम नुष्णणा स्पर्यते ६ मानुष्य मन्मवैउ ई विवे:
कः काय चानुरी श्रीकण्ठाचारकाविन महाप्रुणए परसमा मानषं जन्मतथा विवेकस्तथाकाव्य
प्रुवारर्यं तयाभगावति स्तुति काविह मिसदे ाप्रुणापेत्राणि ७ पित्मकति सति यणां मारम्भपिमस्व

श्री
च॰टी॰
१३२
122

तिसंवृण्वतिसंततंवनपघाट्टकर्णा मभिः यत्र मनोहरमंदनायेषांवाणी रागनस्वति वनोभिरानखानेति
णांकरोतिनान्धिकोसरस्वतीनदीचअनपवमतवस्तेपमोनत्तावा ८ दृष्टिस्मावस्वतीभूरिरत्नाभि·
विरूपार्थिवैः वशीकृतामत्यंकवः कालस्यमपनते सरस्वतीदृष्टिवनकालछप्रमितिअत्रहेतुः व
हलवनगुणैः पार्थिवैरोभिराधनीकृतापार्थिवैतेपृथिवीसर्वाधिभिः वनोभिभूरिवहलंश्रीकान्तादृ·
ष्टिनेवकालछप्रमाराभावप्रामतीतिध्वनिः ९ किंवान्यकृतानपिवद्वापिरमवत्साति शंदिताकर्णा
धारेणामक्तिनादिवसीभति अत्रकिंवावदामइतिशेषः गुलेन्माधुर्यादिभिः वज्ञभिनद्वातथा रसः
शृंगारादि— लेचतन्मार्गेवद्वापिसती मूक्तिनो विवावसोदनि तत्रहेतुः कर्णधारेणश्रवेणाविवि·
केनचवंहिता १० वासीकरस्यमारस्यमल्लानिःमालतीप्रनाम श्रोत्रति— स्वरवंवर्णिमीणवंवि
धेः सवर्णास्यमोगेष्यतथामालतीमालानामप्रकाशः नयाग्रहेणकाव्यरणपतानिर्मल्य वले गुण
देषाभावस्यविधेस्यछति यागास्यमार्गस्यागचराः श्रोतकाव्यदोषदूषितरस्यार्थः ११ यत्किमस्य
स्तिमकानामसमाहूयंतमूक्तिषु नकस्कपयोगिभावपेशंधस्येवपुरे पिबुधः पुनकाव्यविषयामूका
णांसत्मराभावात्किंचिदस्तिमकत्रयोयुज्यतेतम्— णांविवेकादितिभावः यथालीवस्यसोधंपु·

रंध्रिं बुद्धोपपद्यते ५ विमलस्य बस्य विद्वांसस्य श्रुतावोर्ध्वयेतेगिराम् सन्देनेन हि वाग्वहीरं संपचलिपर्व॰
णि सम्समहितः तथाविद्वान्निवेकीवपुरुषः काव्यस्य श्रुतायदिच्चलतेनेन हि कागोवतापहरवाङ्क॰
ली प्रतिपर्वस्यानेरसं स्रवति वहीचलबरसं स्रववि १२ मेतत्स्फुतायशाः मंतिगोगिनाः सूक्तिभेदणम्
भूषणानि येन वैषा यष्टा तेसाजन्यने वितन्यते यस्माद्धि मन्नकेस्फाव्यस्य भेदमदोषतिवाणं मोजन्यनेहू॰
तेनानवैरङ्गाहितन्यतेयतुपबमभूषणासनाकाव्यस्यवानारहस्यासंतेगोणिनास्मृति सूक्तिभेन्नेभि
तिसतावदपोः नरूमेविद्वांमङ्काव्येदषामापियंतितमयजनणस्यमंतस्लमतमपिदोषं समर्थय
तेऽतिप्रतिपयमविभवममंजनशिरोमाणिनमयजनणस्यश्रुतिपादपित्रमाहू १४ मदग्रजन्मा
नः श्रीमङ्खकस्य सभाग्रहम् तेषामतेचविश्रेथास्माव्मा स्वमानमम् यथाविष्णलापुक्तहमा॰
मानमस्मोभेदमाश्रयं लितशातमतः मदग्रजस्य भावः श्रीमङ्खकस्य सभास्थानम १५ ततः
सापास्पनोत्थायपरिश्रमविक्रमाम् तेष्वास्यप्रबंधस्पनेषामितिकषाशमताम् श्रमप्रव
न्यस्य स्फुवणोस्थानीयस्यनदेवे सभाग्रहेऽपवीतायलनं नेष्यामि नपठ मंतमोकाव्यपरीक्षका
मित्यर्थः १६ पाश्चितेनेद्ाक्लोबधाहिश्रुक्षिममंरमम् हेपालवालवालपवाल्पैवी हविकूपः

श्री·
कं·टी·

प्रसमेरविभ्रुङ्कि: पाटिते केर्मरास्यां वै धाइवनाहते स्म रहती कस्यलता याहृषः मस्याद्दितः प्रातवा·
लवलयोयज्ञतत्लताभ्याश्च नलमहितमालवाला भवन्ति इति मे विंस्य मे तो षदेन्त रेणामवेतसा
तदयाविशालर्थ्यानकृता थ्यिस्या शतन्मनः काव्यपरी ह्रकलाभादानशूर्णेव वतमे निविनयिवाननः
प्रीलेककमभास्थानेमंवेकविरविशान् १८ प्रुगमम्प्रीवाहकवदिहगवाीकमलहंगाषिक्र
ये निवशितपथ्यध्रुरीवाविलमविरणम् ततस्तवषिवात्तमशृत्तामासमसंहृतेः प्रुवयनयना
तिथ्यपथ्यसतयवन्मनि प्‌ मृ यया सकलमेविणांश्रुरितथाश्रियसम्बं धीवाहवाहनेयक्रः
दीहस्लीतेनवत्तणः धृतोयवर्गोकंवलत्तमरूचे मस्मातिमथ्यैवलकंवनेविनसपथ्येदतथाप्रप्र·
तान्नृतनाय माभ्यसेघांसहृतेन्दोलिमणिंतयानयमार्गेपथ्यंत्सयसंतत्रमभास्वहे मनयनया
गतिथ्यप्राणपिबमनयत् १९ विनियेननमनयेप्रथापथैः स्थितोसहृतत्तानमोएवनेतेसमकथ
विकपाविशानप्रीलेककोनपुनः पुनःपाप वैयामानपोवेपार्थ्यमथितस्ममेवकविः समसे
नवितयेनेत्तदरामेनकथ्याविद्वपाविशाद् २· निस्पेन्नसहवाटवीमजीरोम्मरवेरेकचलातेशाश्व·
विंतास्वयस्यनिह्रादरिह्रिता निपेन्नसंसाभ्याग्रेभ्यासंवेधिनेमांजीरस्यपट्टभिरमोविवहत्तभिः पस·

शान्तविमर्शकेषु मन्मन्त्रैर्वैनियंजायते देवैविनिर्दिह भूतता २२ महाभूतानि पंचपि विविचे तविभेवता
यो वैभिवा – येरेवनिर्दिमेपरमाणाभिः तथाहेतानेमयत्र भूतसर्गे पंचापि पृथिव्यादीनि महा
भूतानि विभं वतापांचभौतिकं सर्गोऽर्ववेनेत्यर्थः विपिश्चया मां मयैरेव परमाणुभिर्निर्मितः पा॰
ष्मयपरमाणुनिर्मातो मच्छेमापत्र स्पप्रमास्पति २३ – नकानि किय कामे सोऽहते पेनणां सिय :
वेदष्टे लग्नकामसयेयाथाहृत्रसाहिणि क॰ ऊत्रखिकानि खितत्किय कांतं खिन्नयस्यणां सिते वे
कीरपपातिवे उष्टुपाणिइसलग्नकानि प्रति भूतानि कोदृशीभ्रनेयाबाह्या हेतिसाहिणि भ्रत्स्य न
स्तपाणिइत्ताद परस्य योगाभ्याहृतिवेताहशोनेव पाणिइत्यनयोगस्य हेतुतिथ्यवच्छेदः तस्माहिणि से॰
वमाहीयस्येति वाभ्रातिभूमाहिणोः ह्येयोपि मन्निधाने मत्ययत्नेव लचराति २४ भुवानमंलिकेत
स्यमर्थ्यमेवलवादिनाम विहत्संग – स्वेतत्रमतत्स्वमवेद्न तस्यश्रीलेकस्य समीपं प।
विरयन्त्रलेवादिनां प्रधानेमणिहितेन्द्वे तद्दने मतत्र दृष्टवान् २५ चहलकम आख्यामयस्य
वदनेरदंतां सुभिर्विहितपते श्राकर्षदिववामे व्यापानता मयमांचलम् ततेतयस्यम् खेसर खेस्याः
षेतपेयवस्यातमाकर्षदिवालवतेकैः धाहवाख्योमसमतीषुदंता षट्भिः सरस्वतीतन्मखेवक्त्रं

श्री॰ तमसि विधावेत्यर्थः यस्मादप्रमेयाकृते सततैवावतिष्ठते २६ अर्पयन्नक्रमपि समस्तं स्थास्नुः सारस्वतस्य

च टी॰ महसः यदेवं सर्वशास्त्राणामाकारमिवर्पितम् सारस्वतस्य धाम्नस्तेजोमयेः स्थानं नमस्यात्तस्मै वृत्तस्मै

वधाम्नः क्रमपि लेकेन तं स्पन्दमपि षण्मुखेन सेवार्पयन्स एव श्रीकण्ठकः सर्वशास्त्राणाम् तं

जीवितमिव भवति जीवितं च स्पन्दमर्पयति तेन समस्त स्थानं भवति २७ विशृङ्खलीयैर्लिखेश्वतं लेखेने

कांगुलीतलः यस्यैस्मर्यो स्मृविश्रान्त्यपि कामर्पयामिवायक्रतिस्त्रुवधानने मूर्वाकस्यतवीक्षया॰

मासस्वनरमावनुवलनेवंवष्टेते तं श्रीकण्ठकमालोकयमस्मिथंशुकमग्रहीत सोहार्दं यस्त्र्य

रमसतो मेवेदमगनेन यास्त्रानवद्दीतालेखनीलेखेवकाक्षेयेनताटवं शलीनलेयस्य शास्त्रा।

स्वाणां विशृङ्खलीविवर्णानि लिखति करोतीत्यर्थः अनन्तपेंतते ग्रस्येभ्यः शास्त्रेस्मोर्थस्य वाक्यस्य

धनस्य च विश्रान्त्यर्थं मुधिकाव सदशालेपांटदं दिवनथाय स्पकृतिश्रुविमर्शेनकस्यनतिरा

वष्टेन विवतन अग्रेसत्तामावसते योवेमोनलेवन सर्वेगणवलइने वेति ग्रावमस्य मलग्रस्य।

चवलननोवस्तविवह्लेतंत श्रीकण्ठकं टक्षामसंखेकविस्मोहार्दम सस्यवसतोमासंभदेसंत

नमस्कृतात यज्ञवहेतन्हृदयं गुरुं कंप्रियमिति २८ अलकम् यस्यानन्तकिकाधाययग्रहस्मारकायाह

वा नित्योपमासं — न्त्वेदान्तार्थरत्नाधरः यस्याधरः कृपापरत्वं समग्रहणमिव प्रकटयति क·
यापात्रं त्वत्र घातयाति त्वमत्रामेन प्रतिपादनत्वेसंज्ञातः सचरितवेदान्तार्थस्य वेदान्तत्वादिनो हि
काषायग्रहणमुचितम् ११ नीवासफलतीवल्ली रिष्टसिद्धिविद्रुमेणा ङ्कतीनांपश्चिशिष्य
येनकल्पद्रुमायितम् येनशिक्षाविषये कल्पद्रुमायितं कल्पद्रुमवदाचरितमिति भावः
अत्रश्रुतीनां वेदानांपादिष्यिइदेन्नः वल्लीनाववल्लीलक्षणान्येदान्तविशेषाणमफलमाकृतार्थनीनी·
नैइष्टसिद्धिवेदान्तार्थाप्रतिपादकशास्त्रविशेषंविद्रुमेणताविविवरणोतेप्रकाशायताकल्पद्रुमं
णावल्लीमफलत्वादिकरणमौचितम् १२ तिलघीकृतवैदेहे समयमात्मनः स्फुटयन्तेः स्फुटमणाति
पारस्परस्पदेवेनमहाने स्वयमात्मपर्यायोमद्भवणानिन्दोषीकृतयाए तस्याहृतेप्रमाणेतोषा
वस्यप्रमेणयोनेतेवस्पदेवेदेनचापप्रपत तिलकम् वाग्रीवतालिबीलीलाध्रतपवतिचातशी
म वदनोवक्रहृद्यस्यभाषा — रुद्रैयंस्पधियोऽते यस्यसमवलपग्नैसंस्कृतायां — — बाः वाक्·
वैतेवालिलीनयालीलमापुतापाः पद्दतेष्ठानवीमा अर्पयति यज्ञक्रमं संस्कृताः भास्कृतेष्मानवी
माश्रयति, तावैवप्रभूतलनीतकूवाननतेपि मागधीश्रावयतैषपावीदेशनेतिपत् यथापमेभु·

श्री.
व.टी.

१२५
125

मरीपततेस्यात्तरीतयात्मविभाषणाणामिन्यर्थः २४ खलानांयम्वेधेषु हृच्छहृत्सन्निवन्मसु प्रोद्यस्रो·
यमयाहेरङ्गिरिन्नाःश्वपश्चिताः हच्छाहृत्सन्निसेववन्मकवचोयेषांते शुतहसंधेखलमस्वेपितः।
प्रोद्यस्रोपपक्षतयःशरःअंघिनाश्वभ्रवेति २५ कतिचिल्लोष्टदेवसत्तसेतिभावतोरुद्देत श्रीले
काकेपनिशातचारुचारुश्वमा भिः नमलेष्टदेवस्पमत्वादितिवदमाणाः श्रीलेकाशतिप्रोतःचातःचा
-रमेयामांसाभिः श्रेकानस्तुणोन्त तिलकेगोभिःशुभ्रमेकसतिभिरनस्फतविभेलेककला·
यःशुद्विमावद्विना– महतेर्वेदप्रयाणपावनम् ममापायेयतिसदर्शितवतीतिसंग्रयमेकलोवा·
देवीमहितायतावकमत्वमस्येग्रहावेविधिःहलेककविम्मतिसेयकम्मेममपायदानेहेतमपत्र
मतिकलिकालेतिराश्रयत्वंदर्शितवतेकोदृशम् शुभ्रस्पतिर्मलस्पमस्पहृंगगादेकामतिर्या
भ्यलाभिर्गीभिर्वाग्भिरनुसृतेनयोस्पयस्याःश्रुतेनेमेलस्पमलोयायेहिन्नाविप्रालघामस्य
सतोमाश्वनिर्वेदेप्रयाडःखोभावकारणातयापावनम् वागदेवीमतितापश्रमस्यहरापवभि·
गोभिस्तहितनिराश्रयायकस्मैचिद्ग्रहावंददातिपवाहिमास्तेताः श्रुतिर्वेदावेदमहिताः २६
तीताष्टपुलदमयीगुरुतरगुणातिकेरमंत्रहृपया हच्छयतिसधर्मपठाम्बरमचिवादिहलेक·

१८

स्पमेति॥ यस्य मतिः धर्म एव परास्मं नीर्णवा लोहच्छयति टङ्कं करोतीत्युक्तः तीहणात्तथात्पस्थुल॰
हयङ्कस्वरूपकृतिः गुरुतरवाणीगुरुतिकरा गुणमोदार्यादिगुणगणानां संग्रहे व्ययानीहस्त्वादि॰
विशेषणमामास्यात्मनीवनी — तथा हस्थुपलोहं तन्मयी गुणानां स्वरूपाणां संग्रहे हेमरूपानीर्णव स्वट।
टछ्यति ४२ मर्तिटस्य मभानुनाङ्कतलिपेः ७ सातिगाछ्यानघाडुभावविसरत्वतीपरीपरिण
तिंपवेरु हृदहियाः तस्य तन्मस्व धीनतपोः प्राणपतेलंकरवामेवनागलन्कोपल पुत्रिकागुरु॰
परिम्फ्वंदमंसस्यन्ते मभामतनतास्तनाश्रङ्कनालिपियस्यतथायेकेस्तदेम्मः पापेभ्यो — जित
च्छीलनथाविधस्यघस्यमूर्तिः रत्नस्याङ्कभावेमस्यप्रकाशेनविस्तृतंत्वीपविणातिरसंबद्धातितस्य
त्वन्मस्वचवस्य प्राणघतस्मरस्वतीचइकानापुविकामहाश्रवाहरसंप्रसंतेमहभाननथास्तुयंमा॰
वेनवतते यामांश्रनपवाङ्कनलिपियस्यचन्द्रस्नतथापद्मश्रेहिणः स्मृतिगांछेमरतपेयूषैविर
त्वदीणतिप्रष्टातितस्यप्राणयश्चत्वकातपुत्रिकावसंमन्तेमवपतेपंकेतहेम्मः पमेम्मचक्रंहंसति
॰कांत्यापिकीभवतीतिवा यस्मामंजनशिखामरोणचभवतालेकनिंत्यस्ततामानीतेतानवकाघा
तोत्स्यदिवनाशीघाङ्कताप्रेत्रिहियिनेघाघानाविलिह्यमानराहनेतन्मकिंचवंतस्मैवेराशीभूतः

व.टी

गाधिशीर्षमथुनक्रमस्यः समभ्यसते हेमाम्बुतानां मोलिवल्लमनाघ्येरयकसमस्थावकाशरहितं स्वी
तः स्वत्रहतः स्वरयमलाविद्धेयमकसत्वेषांमाहृतां शिवमिरापीभूनरवमस्मनः स्वत्रपीयमा
नेत्वरीकयकाकारैमोत्मवेमामनभइनयमपिभजतेपरमक्रमवनमामध्यविस्वसपापोऽहमि
ति श्रीलेक उदपिद्येयमिश्रमामात्मविशिष्टं पदमासमेगुमएरेलचेरेगुमहाः स्वधानानितिवेषांन
घंवभजेमयप्यमामानम्म मरशेपदमनमरतउदपितस्याप्यहमपायः पापरहितमसतिविश्वे
बोधयमिश्रामामात्मनापतिरहितेपदमत्रुमवम्यसामतेनभद्रवद्धमेवान्यितेननयेभजतेसम्रपगः
नाथावच्छेदपितिकथं बोधयतिइतिविरोधाभावमः याहर्वाकविगार्वेयमदगातिबस्थाविपर्ये
तिनोस्पष्टयः परपुष्टमाष्टबद्धवाक्यक्रमेपुष्यति सा श्रीलेककमानमरजनमप्यानकाय
हृदयहितनातबाधिमंनितमः कृतेयथा समानानिम् यस्माविदुतायां वेदयातिसमिदानाद
रविपर्यये यातियानहर्वां स्वतपवककवींबार्वांवेहरूं तीनयापरयां पंदिनानां उहमोशवेहरंतवाकर
क्रमेयापुष्यतिमानवविद्वतांमानमारवेदधनासरहीतकंएवमापरमपीतेसर्थः यतमस्त्र
जोदधापामः सम्बलो मतेइतिसमाधिः विरोधमनकेणलेवीनांपतिसाहमानांमहहंवेतो

यक्ष्यानायिकायाः पदयाति: पाट्टस्यामेनृ विपर्ययेतिनख्याप्रवष्ट्र ष्वानां कोकिलानां मोष्वव्द्वंवाका
क्रमेयाप्रथ्यतिसामान्तिख्यास्तिंगोनो वि गतान वाग्रिमानायिकामेनतिप्रसनेयद्वाविदता:
पतेमावंग्रसवादि मार्गेपदस्यपविवाकाकयाग्रयानामानम्यवस्तनिवकलन्दलिनाप्रकः वा
हेवमालिवलेकल्कस्मिदेव्यासर्वाधिपमपदवीमपिरापिनोसि परष्यमसिटनावेमार्गेतथा
वाक्यानानकेयलंकाग्रयानांपायितेयामानस्यपलघदेमगोविहिलामिष्वकः भवामयथाराह्न
मकवाधिपत्यमपिरापितल्लयामरम्बमाचाधिपैपितः राजपदेमानघ्राःरेपाः पदमधिकारः
वाक्यामालयः श्रीमल्लंककम्पदिशांकसराधीयाघ्रलालाडलंधलाड्रेवरशमणाहृदवनला
स्यधंनोलिघेघो। वारहेवीरकेवतिस्यदस्वनाद्विंगैनसिक्रेमसाभाष्यकावरेमननलवविंवकय
विश्वास्यति विश्वजलाडदीव्याख्ववस्पयावोयम्रिवाधंतलमहाभाष्यसरस्वतीहल्लस्यकलया।
गादस्यनात्मेताकाध्यवसेनसिद्धेनवमलवेविश्वातिमेसिविषदग्राणेषमहावेयन्ननाभाष्यसाधे
लनपासीतमेहभाष्यमस्वरस्वतीस्यपामिकाकाव्यमिलेइवसलवेमभतेलपामारामाष्यमभो
धलनदित्यर्थः सातावाप्तमरस्वतीमरस्वद्वराजीवनालेनग्रलिष्यंकाण्ठकशिलांयेवशात·

च श्री

126
127

ग्यः प्रमानिषाणीततार तम्यप्रभिन्नममग्रपाललगहनग्रलगेताभहिपिश्री महेककिकलिः किलपं

हंसवेपा पिललंतह्ममः स्वाभायाालम्बनिर्मीतंताविचारकोशलेप्रज्ञातिप्रज्ञांसतत्त्वाभेनाक्राभायासर

स्वतीतस्या गंहघडार्गीवेनभालेतत्त्वमनःपुद्रग्राथकएकाभ्यः सितथेघदेशेनपालघाः तस्या

त्वम्भतोतीतत्वधाद्भिमासमसलर्पास्ताणाग्रतत्वहनयः सेयम्यात्मनि येथवभूभूतायापदेश

नेकलिसवभेलममयेः यस्मतीतंतंतनग्रयदेशातेनमकाते वाणापसः प्रवेयोऽल्कककतवपत्र।

लघ्वडवगाति विध्यातिकस्पनाप्रदयविविधसमस्पन्लिवेशेन वाएकाविलक्षतः प्रबंधः तप

चयाद्याामललममललवप्रवेघेडंलव्याप्येषुग्रस्याधायेषुगातियैनेवेविधैविविधाक्षसस

मभामनिवेशेनप्रतिष्ठयाकमनघदयविधातिलसह्नेकरानिवाणः प्रारम्भडंबलव्यापद्येः

पदैर्गतिगमनेयेन सविचितासमायासेनस्थानिवेशनकस्मनघदयभिनत्ति प्रारब्धाः।

शुभमेयमाचविचयातपावकोपकर्मश्रीमहेककापाकमाकलायितव्याप्रावचोवत्सनि

स्वियत्वात्रसहहवपूराभराडब्मीलयसामर्दभावकाः प्रगुणाशणावधुवसाभिहेननकु

वीते भावकालम्भवैधिनः गुणानिसंबधे गुणापाणिस्याहेपानगालक्ष्मीसमानांस्तुनाराः

दीनाममिहक्रकृतेकीदृशाः सुभामयाः प्रारब्धवृद्धियेषांतेषांपरिपक्वयात्मसिद्धंयावके·
पक्वस्यविशीकरणेहेतोःकिंपारंभमारभ्यः वचयोत्मकिंरूपाकेविग्रहेयथाः क्रिरांतियालि
पाज्ञाणिपाज्ञना तेषांसहस्रमराद्धिजनयनाः गुणास्तत्र्यगृगडमानांमधुरादीनाममिहते
कवैयेतेवैयस्नाममिधापरिवृपात्मावकेपयमत्तलतारंभमारोपयनः तथापकृतांसख्या
दर्पितंख्याः स्निग्धतापाज्ञाणभाजनतानांसहस्रस्पष्टरागादधिंज्ञविंनः इत्येतेलोहकलोका
प्राकृतानायसवकिस्फारीचैदैर्ध्यगुणाणिरः वाग्देवीवल्लकास्वपुष्टसन्निमाद्दीशम् वृक्षिप्रा
वक्रभावनेपक्षिद्धवस्त्रोवातिरिक्तमात्रेणतथातिदैर्ध्यगुणायस्यवावामाधुरीमधुरत्वेपसति
प्रद्वेगंस्तुतनेसर्वश्रीहृत्स्यवीणायारवमापिहिमधुरा द्विजराजेनभजताप्रभाकरकवित्र
हस्यापावकोणश्चितायनयामत्रयमपोस्थितिः येनद्विजराजेनप्रथावचस्पतेपुरमभा
कराचार्यप्रज्ञाभिताधकृर्वतापरिशीकरणेहेतुतापामत्रयसूपाश्रीस्थियैनश्रितानस
दृष्यमतोयपयमजोसूयणदृपाप्रदर्भगुणसरस्वंश्रीगर्भेहर्षनिर्भरः सदृष्यावदेवा गुणा·
मनस्मायस्यतंश्रीगर्भमंत्वेकविः दूषयणंस्कृतिमार्गपरिवपहृषाहृषाहृपामसपयत

श्री॰
व॰ टी॰

श्रद्धर्षादितिवहर्षोवितृष्णाः तिलकं चवर्तदर्पणापि यस्मात्तद्धिन्नरोणा स्थितो मतैः क्रमस्य भुवना।
वृविषास्थानानि शेरते चतुर्धयातिथास्थानानि शृङ्गनिवेदास्वतारे सोमा मासा मासायविसरः श्वा।
णांपर्वशणा सर्वविषा स्थिताश्चतुर्दशा यस्मात्तदर्थे शेरते द्विनराने भ्यः व्रतलतापुणाव भ्यः सका
णा स्थितात मलिर्षैन द्विजरामेन नराहते तव स्थितेन मतैः क्रमस्य वोढे यथा चतुर्दश भक्तानि शेर
ते मन्त्रं वमंति स्निग्धकं विलपाणिमस्य मध्ये दर्पावमत्ता वृत्तलपवो द्दमा येन मोह कन्समेतो मतिः
स्निग्धं तो ये कविलपाणिसेन तन्मयो यः सन्देशाः णस्नाक धणापं मतत्सामें योनवो लेपवमो द्दव
कन्यनि रूपमालाभे देशो मद्यामयमभद्विनघे क्रमाद्दत्तलिसाने स्थं व मसेव मलवः मलो श्रेगामि दे
णाढ्न लस्य णाणा यस्य वत्त वः श्रीगर्भस्य पदं समाप्तेन सत्ते व्रतपणाढ्यं क्रमात्ततः सोऽस्य रमे
नसे समुत्सवः तेनात्य पित निःशेष वेस्थीकेलि मयानि श्रीकराढ विहितानकरोठ यणे नृत्त्वन
न्नति समस्त वेश्मीकेलिसद्दे सोत्कारेमकामानते श्रीकरोऽहं पांमस्तवाकण मस्कातिनये
न्यादिश्रमम् कृतप्कृतिमधा मेकः स्वच्छेकामपि विभुति न्ये धर्मसाभिक रणाभूते हृप्तनक
णां स्तनमेकाय तः सोऽस्या क्षेकाश्रान्नपास मध्ये श्वकाये द्धिधारयंतितं गर्भेण चार्यमिः

सिवसर्कवीनां प्रधानं समपूजितवान् मदीयपत्नीत्यादि तिलकं समसमस्मार्गा वेरगगमानव।
स्मृविर्विविरम् मर्कवीनां तम प्रणाणोइंगोतेवापशितेवस्वयं विलापः संदिरपणा सविवरणं॥
नदेविसवारेणवाकुसवेधंमेदिराद्वेपाससमाश्रितयोऽस्तमेवविलसंभततबस्वयंहृष्टवान्
अनिरुद्धाश्चनवलश्राच्चदपेकलापकोयनस्वयस्यासंम्पतवात्स्यानिनागिरः अनिरुद्धमप्य
तमसतंलयहलेतनश्राच्चोयोदर्पसत्कलयांचिनयामाः प्रसेकोपनसकेविस्मयेनगाति॥
धेसगिरस्यातवात्सेनवतःस्वभावतयाताः प्रजित्वागिरः प्रमन् अनिरुद्धापश्वनहलपरमस
सेनोकिताश्च सपामधुस्मभिहिदैविनिलेकवाद्भिः प्रम्पाणोकर्णपोस्नस्यमश्रीहेवदरोपि।
नत् श्रवतमधुरेत्यिभः श्रीलंकाकसलातवचनेसस्त्रीदेवपरेसंखकश्रवणसमीपमप्रीणयत्
रभिःकाणेरायः कविसममविष्यतदग्चतसोकाणेनायनदपिविदधेचापलकलाम् श्लोकः॥
रवत्कैः प्रतिपदमिवद्धेयानिलवेयेदानीमनुकरणहरिणःप्रास्पतिममप्रापः कोविदा।
लीकिरसंविनसयोत्रिभिश्चाणैः परिछेदविशेषवरविषयत् वाणेनकविनातदनुरंधेनसपा
विदः रजितःस्वर्थः नष्टपितधापिचपलतासवेचितमकरोत प्रतिपदैर्निवद्धेर्भावसंधानैः

व.टी.

१२५

129

वैक्रवौरैतेभिः स्वदीयचेतेमगः संप्रतिपणस्यतिवाल्मीकिवाणाकथामृतांमधिकगुणंभवती॰
येकाव्यमित्यर्थः हरिणाभ्रकारेःप्रागविशेषेनाशेनशारेणविद्दोपिवापलंकरोतिवानिलवैगौतो
चोल्लयास्पतिवपलंतेत्यजंतिहरिणाहिंगीतरसिकाभवंति एकेस्त्रीयमिद्दयाशिवपतिका
रसीरसोर्धजंतेत्पापासितंवल्पितिविग्रहमलंकरंद्वितीयस्लमः भूमावःप्रथमेनयमगायतेहेवस्ला
वापितेनीतिमवेक्रनाथेतांप्रवचनैर्धाष्यपदेशाणामः कयर्षिगाणाकपमारभूमेरीतवधंमका
मूचेतेहेयमित्यर्थः नमकेश्रीनयदेवस्लमः तस्यश्रीजयसिंहदेवस्यमस्यदिनमेपिविग्रहमः॰
लंकरंद्वितीयंस्लमः तपोवायतेत्श्रीजयसिंहदेवनवपाषमभूभारोतितारिताः द्वितीयनलंकु
वेणप्रवनेर्व्याख्याभिः तस्यपोभाष्यपादेशनेश्रमः सहृतार्थतानीतइतिद्वयः सलताहेहद्वय
इतिभागवताचार्येदेवधरश्लोकद्वयम् वद्गशाइत्यादितिलकम् वद्गशाः स्रवणपस्फचिकर्के
षमीयूषीनाम्निवपूर्णतिघायाकामयपदशातशिघः वद्गयावोभूपकारेस्रवणेपास्वाक
णामविषयेनल्कषमायिकमीयूषीमामवतीतविरमिलोषवस्पनाताधरस्यनाम्निनायूवे
यथाकंसार्थकतांप्रमातिप्रकटायतिनागादेवद्गमववादरूशाः मृणंठतिनयापनीपदः

शोते: श्री: शोभाय स्मनागानां स्वपदानि वरणं वहवो भवंति यस्य पाणिनिवद्धेन वरफणं वित्त।
श्रियः यस्येनैकैकेन नेर ललमोणनादरिद्रतपाणिनिना चार्थेण निवद्धेन तथा वरफचिना: चार्थ
णक्रूविनाश्रीर्थ स्पतेनूलनणेन शत्रुशाश्रेणादरिद्रताव्यस्पते यथा पाणेहस्ने निवद्धेन तथा वण
रुचि: शोभाल यावित्तश्रिया केकरोन कदाकेनादरिद्रताव्यस्पते वयमोम मध्यमद्वपिगुणेवपिक
वाहकमनानां साहित्यविद्याया स्माविद्दल्लेतमेतत मध्यमवयमह्यपिसतिगुणेवपिकाहहसा·
हित्यविद्याया स्माविद्धलेकंचकिंनंरत्नकेनागमहष्टवान् दृष्टोपीत्यादिगुगलकम् तेषु श्रीशैला
केमालोक्यारच — दिंणांधुदियघोमद्भुरधिस्मस्यकार्मुकस्य समर्थमंताम् तर्कोरणां कांकेशप
नहछपरिवयोपिकविकमाणिक्ये गादरिसकोमलेकाठ्यप्रगल्भे॰ श्रीतलतानिनतस्य पुनलक्ष्मा
नुग्रहरेव भवतितत्तानितः॰ कृपाविलः सहिताकिकः॰ कविस्सीमम्महतोमस्पेआमग्रहणमथुक
मितितनातितपाहः प्रथमः विवरणावमश्वेयुक्तः॰ प्रथमाविवरणाभावप्रसंगात् सकृदेकरणा मव·
रणांधुविणायं श्रीशैलोकेंद्रस्याधिजपस्यधनुषः॰ मध्यमं तामारवंपयपोग्रणामेवकारोपर्श: वं
कर्हिणम्मितिपाठः॰ प्रथम सर्वमानानिविशेषेनविहिता सर्वनस्मनायोपिकार्यसिध्यति भोनिपोग·

श्री: व·टी·

नच्चैवेतस्मा भवति भूतिर्भूतिर्गुणानर्थमण्डाच्युतमवीप्सयादामदंदरदारावब्रह्मकंधवः सर्वथाप्यामा
नेनाहंकारेणभविकंनथाविभूतमखंगुणावनाहोकोत्वंतमधेतननखेतमापिकार्यस्यिति
दुर्योरामयस्यमभातिसर्वेभ्यतभ्यः प्रभवादिभ्यातिविकेननथाविहृतंप्रकाशितमपूर्वंशा।
स्थानष्टानजनितस्यपालस्यजन्मयेननेननिरागेनप्रवनख्याताद्रूपेणशास्त्रार्थेनापिकार्येभूमि
धेस्यतम तथानकेभूरिगुणैरनर्थवैरामाहंवरूसाः स्वतवानतास्मिन्नमयेशामीरनाग्रदरेणा

930
130

शिवस्यमोमहीनगुरुणा स्वार्थभावे
णेवतस्वतांसिभवतिपरेशपसंग्रहेष्वप्येलालसंतंपरिग्रहतांताप्रणमगणामिनेपवहंपरिहितमेकाए
यादृष्टवान आत्मविषयस्पृष्णाध्यापनेपादापमंगहेहेतः वामनेश्मादिश्रमम् हमनेयेनेनि
हृष्टतिःषोषकालिपांसनाभ पप्रभावान्नयदयमोजेनदीसता मनूतंक मलन्यापध वदंपरिवि
नेदृष्टाः नेववागीश्वरीकीलिकंडकंगिनुकंपयात् मंपस्याखानर्थमतथाप्रभाकरस्यावर्यस्य·
यनवपतेदेवमानसीतत्रनदीसनाङ्गशालतापनेच्छायतेश्नपवनियष्टाःषेणापितानिःश्वासा

लिंपासवोपने[illegible] यच्चनदीस्नापिनः चपांसतिर्मात्तनमविवम् नयामसृथ्यंनेशाभोनाचारंतयाक
मोगालधपरमृस्मपदंयनेतथामरंवतीकेलितकापपक्रीरुनकेंगािन्दकनामातेंदृष्टिगेवरेच
कारकनुकासचमृष्टवभनावतलमंक्रमलंधोत्वपस्ताचभवति पथावतीतितलकमपथावरा।
तिवकोगावापस्यवनेरेःपेदैः मरसैमेवतिस्मातमयतेवपदहिगम् मृकमैःरूवक्रिसोमग
रिमनुयानवःप्राम स्नोखेरगिरोनोवीयसकिमस्यदाम् श्रीमद्दानपुरीमपिविपरूसानियोगि
नमूपथानर्गाभिलंनरूणाविनयाषितेः पपवामरखतीचनाःपेदैःमुनिजातैःशाहैःकारण
भूतेवैमोगापमिद्धपस्यानातिरिकेतपथावरतानमंभावनेमरखैमपरहिगांकनेश्रवलेवपदति
तिचवक्रःपदुःसवैरखरगास्यामेःभवति

गमेपावेरोक्यःपदुःगनपोत्वेरेक्रिमस्मापडकपदृसर्थःगा
नपुरीरात्तमेपिविवप्रहापि कातिंगानलूणमविवयोक्तिभिःशृनितवान् पोवेनीयतीत्यादिपुरम
म् योवेनयतिमस्वारमसंवरांगाहालेःनकसमवपवपोक्तिवर्गाःपलेरिवाननम ७४ सतोपृ·

श्रीगीत
टी.

गास्यवर्णस्य रसमेवाणो नन्तालैः प्रबंधेषु क्षिवर्णौ कस्मात् घोषस्वरं रंजयति यथा यथापरौः नागवलताद
लैस्संतः शोभनाये युगाः क्रमकाः `` लिपिषां समं चरणो नित्यलैः पुनानमभिनवेकक्षत्यपाणिः
त्यपद्वलः निसर्गान्नसमान्विंशश्रीगोविंदसवन्ल्न आभिनवस्य वेपाणिस्सपवित्रषेतेविनयेन·
विंग्राभूषयंतं गोविंदं स्ववान्दितवान् श्रीमानन इत्यादितिलकम् श्रीमानलकदेतो यमनन्त्यका
वलिलिपुसपरिश्रमसर्वस्वस्यासमस्यसमन्वत काव्यगीतल्पिपुकविपुत्तल्पो ग्रायोत्सथ्या श्रीमा·
नपिविग्रहकालकदतो ग्रन्थणाग्रणीधंकल्याणमपरिश्रमः काव्यतेस्व सर्वस्वनस्यप्यामेदितेय
यांपत्ततवान् तथोपवस्करं येन नित्तवामयदर्पणाः विलक्षणप्रोक्तिमेक्रतो यथा योगतेस्यग्रही
त् येन स्ववामयादर्शः तथोपचस्करनमेल्पप्रापितः यथाभिलक्षणकेवर्गो प्रोक्तिः परार्थवाक
रचनेवाक्येवपराभिधानेनतन्मक्तोयपं यथा गृहीत् निर्मलेचदर्पणेवनमंकमतिनत दः
ढकथाकेलिपरिश्रमनिरंकुशाम नेपथ्यम यत्नं नकल्याणनामसमीमनत तायताःनायताः
यावदस्वकथामहाभारतादयः नस्यातिश्रमेननिरंकुशोतकल्याणं समस्मातितवान् यावाविस्मृत
तेस्मादिपुरमम यावाविक्रुक्ततावक्रमनमस्तनपुरात्वाम मदितनस्त्रक्तिटेष्टवकोशकाव्यकता

प्रियः ॥ ३ ॥ श्रीवत्सनामानो महीमहेन्द्रस्य शारीरिणा वाक्यैः जितान्वेतत्सादेः मादवंतावभावेन योभूत्
श्रीवत्सो महीपतिर्जितो मध्यचम्पननिलकांकितवक्षः एतत्संभावितेकाव्यलक्ष्मीकृतां संते मरवेः
वमुद्दितम् कविकृतसहितः भवतितामोमाने ब्रह्मचर्यतो महाध्यायिनो मधाध्येर्वैवनेर्भावितव
म् तीहेनात्वादिपुरमम् तीहेनासारस्वतमेगतिवनुमुतरमात्मनाङ्कतिभ्यालिङ्गितेमहिर्येसोलिः
पाकमेपुपी तीहेनासारस्वतंमोतिज्ञानंनेनानुमृतः माधितायथोमः श्रृंगारादिः तकूपणपाकलमस
नायमेमालिः श्रवणाभ्यांमेमनर्लेभ्यतेवङ्किनावसाधितस्वरमसवमधुरादेर्नेहेनमृषितम् तस्य
तर्कमहाम्भोधिकुंभभवसाविवत यथानेदाहिमयट— महीर्वेम्री वधाम भिः तर्कसमद्देगसंतर्कम
मेइमिवितंतेशणानेदंमनहेदर्षिनीलोत्पलमृग्भिः शृजितवान् पुरमम्उत्तितेमथिवेदभेकदेरपदक
णठकैः निसर्गलनितायस्यैवचवतितभारतीकठेरपदामेवकणठकाः तेवेहितमकमोलपदसहिते
वैदर्भ्यागुणामयत्नात्एवंविधेपथिभभावमकूमारायस्यवाणीचरतिकणठकरहितेचमार्गेम
कमाराताधिकाम्वैरंचरति शृङ्गवनिलमयाभूषितेकविवियथातेयमराजमयानमाहारविति
श्रुतिभिः तेयमरानंतिनवेषायाकविवियथाभूषितेममवेकोतिवीजमाहारेणतथाविनिया·

वै.टी

१३२

132

किमिव स्वनवत् शुभम् भाति केषां करोत्र्शेषायत्नपीयूषवद्गुणातपामनानन्दयानित्यमक्रमं स्वमंथ
या अधीशादिहितानिनदत्याग्रदीत्तत्रमनेवश्रेयकेषाकत्या प्रेमकेशानि शत्र यनयोति भाति श्रुतस्म·
भावतनेषामनेना इयामंत्र्ययाश्रामक्रस्वविषयविषयिभूताभां धुमवद्वकेशकरात्रसंपद्भया·
माचारतमस्यातित् प्रगृह्या हेतमततयायोपुमासदेशिकम् श्रीगतमद्भुततेदीतितततलंप्रति·
पयतन्नृहनीयभाकरयात्रतनस्वेबपिप्रगृह्यमततमायस्यापयामेदेशिकमपदेशारम् तेश्रीश
नेममांवकोपाछश्रमकृष्णात्मभाषत पिंयवीवरचारितोविद्यामित्रस्वत्रयीम् वोधावनद्यानमा
द्यावेनपुनातियः योविद्यामित्रस्वत्रयीमग्रियीपिंयमपंयमतपवद्विरचार्यैः तस्याः त्रय्याः
वैपावनस्ववोधंवरश्रुकथमेनद्यवामाद्यावेनयःपुनातिसपकलीकेशान् नकरोकोनिसर्गाणांबंजमदर्शकता·
म् ननद्यातामरयोस्यमामसाणिस्थितिग्रहम् निसर्गाणसद्गुरुकृतावेजमप्रकाशयत् अपियमानामुरा
श्रासवायत्समवक्रतांकोवदनाभोगः सामसिंःराजनेतर्षीलेस्थितिग्रहमवस्थानंनमगतिश्रयवसवक्रतांको
तोमवरवदनरत्नोदयोराजवभावरिमकतांयेनतसमसवानस्वायाश्रानिसगमःतस्थितिग्रहंनसत्तति स्व·
तेनःयास्वीयोश्रयमःसोमणीस्थितानाम् तस्मीदेवस्नमापीमिसनिर्भरमवीहृयत सलंतीयरःयास्वमा

गोष्ठस्वंतंचसलयासोमंमयेपिवंतितेषामापूलमाशीर्वादेरववयत् शुभमस्तु ॥ आख्याभिख्यामभाष्यस्यघोषायो
पक्रमेषुवर्षाविंशु एठतीपुयोष्ठुधानामिवपणामम् ॥ आप्समेवंथीषु यात्व्याभिख्यामयात्व्योषोभा।
मृत्युधानापरिरतानाम्हिष्टीभीष्मकारववनानिविष्ठाएठेयपायायागोयक्रमेषुयत्तनामिष्टीर्षागविशेषा
न्विभूएवतेततेजनकराजेनमड्डंरनश्रीणाधिरमाविनयाकृतेविनारघन्मस्ततः ॥ वनकिहष्टमामममाखे॰
यापवयोतौम ॥ नयेभिनवयुमस्यप्रकृटः॰प्रयमेगुरुः ॥ श्राख्योयाः मकरदमवैरूपापाः संवेयिभिरवे
वेवेहेनविरभिपवगप्रमस्तजेयेममम्मंतंपोष्यनकिंश्रभिनवयुमक्तापमीरावार्थवर्षः मङ्गभिन्वोलततवःगुमः
प्रयेतप्रवत्रः प्रयमस्मृप्रतेतामातरेवाभिनवगुप्तनयेपनकृताः ॥ तंनवांगमततेयशुभम्विमानेक्रया
श्रमम् ततः सकेतमरनयागालपसाभाष्यत ॥ श्रागमयाहृषुकृतनवाक्त्याममतथाप्राग्लेपकाश्रमम
मकल्पितवान् ॥ येनवानकपोत्राभिःश्रस्ततःकसमसरम ॥ विहृतानेततापसविहिनेलगानंकलेः प्रथे॰
वभिवगप्रमेशारसेषामापदनेः ववलेयनमानंदवनेशंभमहाकवेः जात्यपामकोश्यमनिरोधः
नरोतामिःकम्मातिपायऊंवतःनयाप्रकाशितवङ्कुडःलेसकलिप्राम्पाहोचतेयेनकृतनमानस्वव
नेशंभनाम्नोमहाकवेःशृंगमकलवैयवतामलितायायाहमरागीशरापमवर्नदेवेपस्मनड्वेनक॰

श्री
वं.दी.

९३३

133

मज्जर्वेतः मयाग्रीदं तपतस्थाने रम्यं ले वनमुपवासादिकं करोमि अथानेन गरभ्रकृतिस्था लवलान्याविं तुताभ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ग्रंमंएलेनस्पष्टोविद्धवेऽस्यगतोपत्नः समसप्तकेनात्मसमो लोकोन्तरः पश्चिमेनस्त्र्यवाम्याः पूर्वीक्रम
फलात् समफलःतेनवासिनः तस्येति मन्ततः प्रीतिप्ललयायपश्चिकोदिशात् याहृतोकायकेलीना
ममममस्यसमस्यया कायकेलीनो याथावेपृविघमानमहत्वस्पल स्पमंलेकस्यमलयायाग्नितःसरेशि
काःममस्यपावहमालनयाप्रीतिमदिशात् पक्षामममस्याघयापदैततरक्रकंवानकावक्लिंवांगाराजः
कृष्णाकःशिरश्छेदार्धविघतः प्रतीतिविनिपयमधावेदरलम् यातेवंशायमाभिःतेवदृश्यतोक्रोदिः
नस्यशिरश्छेदार्धशिरस्तदेयातथावभ्रनना ञ्वेतितत्क्षोलाः किरणापमतद्वेदरलविघत
प्राकाघातभिमममस्ेइतिभवति वातकूटःशिरश्छेदनचितः अप्रभागमालेषोऽइत मित्रमतासतास्
श्रागत्रिकपिवभ्रमिलेवतीभिर्विद्धृधामा सतापश्चिमानामध्यसमंकालामनस्पोमयापुरयत्
ग्रतःसभावतेचमल्कारवशाद्वलेतीभिप्रभिराविकपिवक्रवेताम् इतिममस्याधुरणाम् पक्षा
पिपुरमाश्चियानुगराभंसपोमकाष्ठोक्तितेसप्याश्रोश्चिरशाप्यनारकमिपाद्दनाम्मिशेबाध्यितिः
रतिममस्याधुरणाम् पतस्वरणावम् पक्षाविपुरमाश्राकाशालकीःमोपाःमेतयाकष्टालमत्वदिनः
क्तितमस्यपक्षाग्निःतास्मिदियस्पदिनस्पानुरणा कुलारकपाण्दस्मिशोबस्थितेलनाणमदृढः पक्षो

श्री·
च·टी·

१२४

134

प्रियसपसत्तृविंधनोत्तिनियोग्रनमवरणेक्रत्वार्थिशोभाजायते श्रविस्ततमवनत्वती मततीरवमात्रधिक·
गवतिन्भियेनेम् किदेवीरभत्तनाम् नविमत्ततननभीजनतमपतीरवयः तस्मात्मा दोयेधांतेषद्यलाये·
नमवस्वतीरमतनोतीताः मरस्वतीमास्थानीयावालाह्वियरम्राः स्थियः हीरंतपिवेतिम्रतोविरपोक्षाया
मेगराननमपायपायप्पायंतशुभमंत्तमाग्रथमन्कानपानशेततनवर्णाभिरंवितम् तेजोरागनमपापके
येप्गुमंचितेततम्रषाभिर्वरूकयाभिः प्रजितमनमाम्पेनमार्गेणाप्रणितवान् मत्कृतकम् क्वनपः
माधुवादेषुनृपाद्विनयानांशुभिः विद्वत्तततेमामाग्रेसमग्रानामभिषिंचतत्कतमाग्रवसापेमाधुवादा
वमरेसुवद्धिः रत्नरश्मिभिः हेतभिविंद्वततेनयत्नजेकारेः समग्रानांमामाग्रेसर्वोपिपयाभिषिक्तः ।
वचोभिनस्त्रीदंतघुतिश्रीविराठपाणुभिः वादिनोवादर्पोप्मायेनस्यर्पारकाधम येवादिमोवाद·
र्पेतोपमानुनदेवोरतः केषुस्पर्धारकाधमः अंअनप्रदेशाघुनंततनतिरेवश्रीवेरारस्तेनघातुभिः वचो·
भिः श्रीवेराउनवतायोद्धियते यंश्रीमदयशादित्यइतिग्रतप्रसिद्धयेप्रणिचायचनम्लायः कापमा·
त ``` ``रेणाघरः श्रीमदयशादित्यनामाअंऊणेम्रेरायेङ्तवार्थंकशमीरापिमरहवान् तेनश्रीतेव·
कारेठनमोकेरनमनवप्रताइतिमोपिकैवज्ञायतिदवयप्रगयतःतेनश्रीनेजकरेठनमोकेरांठप्रार्थयमा

११

नेन ग्रथिके वैशद्यं यत्रन्यायेनिरवद्यं पंचकृत्यनाम संवेकं स्म भाषितः निखिलविं चतनैवैकस्य श्रीमत्स्वकविताङ्
तम् स्तोत्रक्रियं स्पता स्तुत्य स्तविकीर्तनपापाग्निभिः एकस्यतवकविताकायमङ्गतमास्वर्यम् यद्वाकविता
ङ्गतमिमकेपरम् निष्कलाङ्घनिर्दिष्टम् यस्यततेक्रियस्तवस्तति कीर्तनपापाग्निभिः नमहः श्रसन्ता राजानः ।
नष्टो स्तितेर्कीर्तिनेन पापमानः पापानितेन महाकाविनापि भवतायद्गतत्व तितिङ्गतानाममार्यम् शितंतेभि
ततमर्वेव वर्यके मतशितितम् भितंकेतानिराकंतमखषविड्षामपि सर्वभितेरानस्तमादितामितांपाल
नाखिंशितंतेनपापुनरेकेनमसलपरित्तातांभितांकसं तिवारयितंशि ततम् सर्कोवं श्रीकाएठवितेल
तांएटच्छान्मेपिकवषः श्रीकाएठमेमेवेवाणीपुनंतीत्यर्थः संभेदाश्रीभंभमः केवलनविपमयंत्रमोद
मयमप्याभुमलेकसनतमप्यासिः नेकम्यनापितसर्वस्यविपङ्कंमलंकेवलेनताषायसिमोऽक्षमयमपि
मलंमवैषानापायमिश्रवन्देतमाहृतलत्मीभरस्वस्ये संभेदमंरागमः संभेदः मिथुसंरागमः तस्यवमलविला
पनमचितम् पापठीतस्यवसंस्कारभारगम्यचितम् सावेऽर्षीफलंयस्मात्परोपकृतेः परम् शितंते
मीवको पापमस्येवांगापशितान्वितः यस्याः परापोकारादत्यस्फलंताप्ति मावेऽषीभवतिश्रम्येयेपरोप·
कारंतङ्वैतितेशनस्वयकरानीविताप्यायंशितंते नृपवाऽस्कपामभ्यसलाद्दियंततनययपिसरस्वतीवि·

व·टी·

भेत्स्यदस्यती शुद्धमस्त्रियाम् रामस्तुति पाठेप्यलवमस्यमस्ते वंशपथिभीत श्वनप शुद्धिसंस्कारं दधत् सं·
ख्यापिदृश्यणानियेपंचसाःजाभिः रणस्तुतिकथाभिर्मासनुरदृशणयाः षष्टिनादृसमासदेकेकशानुयाम् श्रं·
माम्वनगृहपिपादेलभूतयतिपमध्यवमायो रामस्तुतिलतणेन दश्येत श्रुश्रीतस्यामः क्रमपा - मा।
ज्ञनाःशार्थ्यमानायकिनारेयंदष्यः श्रोत्रप्रशक्तिपुष्टेनेतिपीतानम्हाकाविक्रपः रमामदृगिरत्नश्च भक्ति
मत्ताफलसमम् श्रुतिशाफुलीमार्गेणानन्ववरविंपुन्मीतामूक्तामेवमुक्ताफलानितेषांमालामत।
देवमत मुक्तिमामेणाव्यालकाणमीलाममम्बेशमम्बकाफलानिद्धमतीतिमंवकवितास्वस्यमसद·
वर्मांभीर्थिप्रकाशितम् - दकेणापथ्याप्रयापिमतनंयष्ठाभिविद्धस्मनस्योरोपस्वकचौविदूर्वस्वकः
विशेषप्रयोगेमनानस्माद्भवतिमञ्जियभवतीनीत्तांतिमम्यावितारणापासेमशुष्मपार्थिवमनेत्य
द्विपरश्चथिनीवक्रेणप्रभिद्यश्रम्यानानिवेकेण पथायस्वयामितिम्बपारितचिस्मवलकायम्बाभि
यस्यपूर्वघामककवीनांप्रोक्तापाप्रयातस्यातस्यानमस्मनेवायत्मकरोचिततनमृदिशीत्तांकशश्री
पामेमाविनावमतः प्रकृष्टार्थिनीत्वमस्यराजषेस्समीपमभिराछयाहिवक्रेणपरावंचकेनपथ्यानिसं·
प्रयातिनिसंवपदाम्बरम्बारोःपरवाथनंकरोतिमहिम्प्रसेभाविनः शुश्रूषयीशुद्धिकरमभीतयातिपार्थिवं·

२२४
135

८४

स नैरीति शुश्रावानुगामम् तं खेचरो नन्तगात्रं यं के शुक्रस्यापरायाणो मणो विहितं संग्रमे शु पलायनवोनि षं दासिद्धा
तमध्यापितः उन्मत्ता मम सर्वेघास्तमदर्शा मत्स्य पच्छम श्विश्चितं विनयितं विविक्त विपिनानां गगमसाः
श्रिपाति नग्रद्रुमेपर्के न शुक्रस्याणो रववनात्तं वेगेन पलायनोपनिषदाम दर्शारहस्यानां नि स्युयंश
मुगोध्यापितः श्रुतःइन्मकांतकाश्रमममासवोमम स्तणः द्रुमाश तमम सर्वत्यिनी मर्गाणायनेतथासंमताः
पच्छमेवाहनःक मोयुन ममत वृंवृत्ति वर्गविनयनवनासंगचितंतथितं समामासिद्धाति यमुगुरुस्याणोपनिषः
दांमोवेषायशास्त्राणामि द्वांत मध्यापितः सत्यक्ताममग्रक मार्गः तथा समयकः पच्छम श्रीमाथावत्रम
येनमविनतं वितयितेगच्छतीति विन्नंयप्यदेकारेकाचनहवितशोणोनुपरशो वहेतेवराग्याद्विवि
ष्वतकाषायवमने श्व दायम्मासममास्तृदृदिवकिनायानि विषदं तत्रानां संमगादि वनवजगावल्कलम्
नः श्रुतिमयायवैतेक चितमम्कतेनारके तसंभाव्यते वैराग्यापुत्तेकाषायंकाषायमवसतयाश्मा
नेदृशावेकाः काश्चि दिनामावहेते श्रमाकाश्चितदैदिवा भाष्वरणपनामहमस्णोपवित्रपदं यानिकोहृष
जटः मेयताश्वाचा सलयावल्कलंतंभन्नादिकंतवदंविभ्रतःश्रुतसंभावतेतनानापदिवयाद्विवततांहि
जनमूलानिवल्कालेचचंविभाति वैपव्याचहतात्रतापतपनतसवद्वनषकांतयःकानामधमल धमाधं

व॰टी॰

१२६

136

भुवः प्रत्यर्थिवामभ्रमःशातनिर्भरबाष्पवारिविवलनज्ञातवालावलीमन्देहेमेववववर्यंतिविशदस्मत्त्वं यशः
कन्ये वैयथनेमावरोनपोहताः प्रतापपवनपनः सर्वेस्तनष्टच्छतीवश्रक्रांतिर्यामोतनाः कानाराक्षमदुर्गमः
मार्गेधपितच्यालधयत्नाधेमंतम भवोभूयः प्रत्यर्थिनांवैरिणोवामभूवः नवनिर्मलोलाभांकीर्तिंलतांवव
यंतिकैः निर्भरणोवाष्पवारिणाहेतुनाविवर्तंतियातिवैराणितालवेलवावसलत्समदैः आदिसत्तापि
नाम्बुभ्रः ग्रीष्महताः सकाधारैर्लितांववर्यंति प्रियान्वितिसेवालग्नाः कुर्वंतनवदविस्त्रियनमास्कधारकमा
न्विष्णुकवाः पिताऽदककियाम्। महपविमवाष्पप्रवाहाः दस्तन्नुललनाः त्यन्कप्यातिपापावशादिति
मावः हृदिपुत्रमाः प्रियाहातिपहृदनामेवनुहिष्णपिताऽदककियांकुर्वंतेऽस्वेदः क्रवाः पितारस्यानी
याः प्रस्कन्दकस्यानीयम्। भिनभूलतितनाज्वलेतपविततवक्रनोपसान्दयातिः स्वावमध्ममवारपाकि
मपरभोर्वर्यविभराततेन्दुवदातातिचंद्रपदनालेकस्यपोकामनेऽहिलाभ्याक्रनोगितीपुक्रकलतेदगतते
न्मातनेवरिभ्यस्वापतेश्रीस्वापतेऽलिवाऽस्वरिवनेयाविपभत्तविहतेप्रतस्मान्दयातिः स्वामापदकमवा
मातयाकरणभूतयापिनंभूणांवलनंतेनाज्वलेमवप्रवहननेशलिनेमतिवदरितामागणसप्टष्टिः
पोकशोलेहिमाम्बवाष्पनदीपुमत्तनेनम्रजोनेक्रतेवायापाह्णिमवलनेवाऽस्यदयेश्रुतिविवेकेनिपातनेऽ

तेपवाहरणागमीनयानिमत्तनिचोऽशनिव याचाममयेपितिरेवरगान्तस्मेरपस्पममन्दतोऽद्यविद्वेषिपिशिरो
गणोगुणाप्तरांजन्तेफलाभ्यस्यते: स्थापदरपरमाएरभिस्लरलितेक्वालक्ष्ममत्तांनयम्पर्भगस्पवकारणा·
यदस्पृणनपोनिकोलाहलमनदीययात्राममम्भवेतस्पर्शमेयदितस्पतपवर्त्स्वरगानेकुर्वहस्याववतस्पमैत्य·
स्पमेनेनफणागणेक्षणानेपिशोभस्पपकारदृयंनातममेत्यमन्दतापः पतितैरनभिः उचितमपिरेष्टि।
कालक्षेपोघपोनमप्रापत्तघात्याऽऽहेतंपरातिमिहनादंवयमापृणान्तनतः इति श्रीनैलकण्ठाख्यार्थमया:
कारिकाः श्लोकाः अथ श्रीकेककश्रुधिपपतिकृतश्लोकं वाणीस्पराख्यमहाकविविन्नमसमार्थ्यसंनंसंस्ततवा
न. ववि प्रसन्नेममकिंगुणोनत्वप्यप्रसन्नेममकिंगुणोनवकेचववेणानांमिथ्यैवनीपथ्यैविपोषभगिः य·
दिमयिबप्रसन्नः गुणाः किमर्थाः गुणोस्माप्यस्पप्रमास्नस्पसर्वपंसिद्दनात् अथतमप्रसन्नाः गुणाःकिं·
मर्थाः गुणामाप्यस्पप्रसादस्याभावात् पतयष्टान्तेनस्पष्टीकरोतिमतविरकोकिमर्थवेशः विरंगोवाकिम
र्थावेशः ५ नेत्रैकविमपाणिस्पमयेदयस्वाभेणायल्लोपादविलेवन्नमाश्वतमवेतत अथवान्स·
लेदिव्येकाभ्रपाणिस्पमयेनैत्रेदथानोयस्मात्वेनेममहत्वस्वरस्वतीमेवधिनेमागेहश्याव् वरनःपश्चि
माणांयस्पामस्पमेवतव्यः देव्याःकुशलेवेननजानस्वलितैःपदैःशास्त्रमार्गेमंचरतोमम्यमेवतद्वो·
प्रपालयपोस्परवः यस्मान्मरंवतीहलाबलम्भेनपदैःस्वमिरांतादिक्षिनस्वलितम् आविषमानदृष्टेन·

च.ही

स्यवहस्तावलंबेन पदातिनमवलंति मकरराकर्णनाद्यानि समग्र ग्रंथसंस्कृतेः इतिनस्यपदाः पदेरीगिरं विरमव·
श्रीपत ग्रंथ्यापमानन्नुतां महतिसमस्ताः मकरराकर्णानेनकेवारंश्ववणेनाध्यानाग्रधीनामसमग्रा ग्रंथ्यंमहति पंथेन·
तस्यपद्मपरिशिनस्यातिं मवर्षितवान उन्नसविकृतशान्ति वाकमन्त्रागुण्यवत कटाभवन्महाकाव्यको मवे·
हेतकर्ष्यितिः तस्मातेमरघः तेषांकृतार्थीति पेनमन्त्रागुण्यवत्सन्दरमविनसत्वपकृतितन्त्रसिद्धाको·
मेकटकथणामिथ्यो मेवतमसि भ्याग्रध वहस्पातिष्यां कृतशीतिचवामन्त्रागुण्यवेतः पातिमोक्षकेवृपचन·
देवव कस्यास्मिनिपेस्य आगमवोत्थापित्ह हिहृष्टे दाभिनिपाटम सन्तरामविरंदहेयुषां कलातपाक्षिनीन
श्रीलंककस्यमभावमेवेष्टामप्टांविकसितांतदावहतु विद्वत्वादविपिः तस्यषट्कोरमगाममभूः करणे·
पेष्यरमाहारानिरमकलतषट्कोरमस्यजन्मभूः पातिरतगोष्टीतस्यकर्णापथमोथवादिमयममकाल्पिता
हारमहपाः ममयः तस्याहिवानतनपथावमथ्योक्तिनेवीहस्ताग्रपुलकमखादिवबेधत्रैः दंताग्रभि :
पिहितापरोषः श्रीकृष्णकममथमंवगृतनभाव मरवनिवाभिमरंवतीहस्तस्थितेपुस्तकग्रान्मुद्धि·
वस्कृताहितेनवषिमभिः भाविनोषः श्रीकृष्णकः स्वयम् नममथ्योक्तवान श्रवापिताभगवतीमवतेव·
मनंपशामन्मस्ववनपानोमिंभिनक्तिदेवीयनेविनाप्यपिवमन्नाविकर्मगर्भमारमतत्वमिवपालम
भिव्यनक्ति वरूपपूर्वजन्म स्ववनपान प्रवन्धैः रेतभिः भवतेव मरस्वतीमेवितेति मत्पमू ग्रम्यामे·

विनेव भविकर्मपामवमोभवात्कर्ममारस्वतमिवप्रकाशयति यर्कायरमन्वपयानक्षिवेपनीयन्त्रामानि॰
कगंविशुतेभममप्यपितंनने नस्थाननंनागमितवाममिववमानब्रप्रन्निशाण्याफलकार्पाणेनवे निमगेन॰
विष्यतेनमयास्तुरमाशामतानीवातेनमंप्ययकाम्यरनंदंनतछाननामास्तंनशामितवान् यरमामास्तु॰
मनिस्मेवणाणाफलकंननिमिनपंनेनैपुणंतने नस्मोष्टनघवमनकाम्यकलाशारीरंनोनानवष्यमयमा॰
मयमभ्युपेति शान्त्रवादयोस्थतिमास्यगतिंन्नयोपितेयत्रधानवरवाविक्षुतमतिणः मोक्षेवसाष्ठ्येन्नयोशि
स्ययमनिकाषकलाशारीरंकर्ष्यमर्त्वमोहरेणपेतेगन्नानन्नशामोति पत्रशान्तिपुन्नय्यामांमहयेपि
तिचिकानामृमायत्रशारीरचाविक्रुतास्ययोघोवायारयसममासहरीरंयगोंनप्रामोति धर्मस्तुविगितेशि
तेशुद्धतिष्येर्येस्थिंतिमित्रत्रीनकापिमवपुःप्रमायतिवतीयणएवमंमिह्नयेमालंकरपुदापिकथतिगु॰
याम्रूमनरीनरमोमायोभोधैनगरोपितामगावतेवायीवतामनकी वक्रूतिष्येर्धागषलत्वयगक्षिभिरथ्येः य
नेस्थास्थितिदथानातथ्यापवित्रनार्थमवंःसर्वंतिः क्रूवानायामालंकारैस्मोममत्ववतभिः विसंभषणोस्वय॰
देस्समिरानारिभिः वर्योस्वरणोयोस्वपोपिकोधतिः संधिभूताक्रूपणामर्थंनस्वतिमामरस्वतीतंनभोय
नहस्वहिशयप्रतिपादितासम्बंधमः यच्छ्रीसंखकमण्येतोभगवतोहृदयनिविष्टितिमिः श्रीश्रीकण्ठमि

पं.री.

138

एवंविविधिभिः पथाकांक्षेस्तूपायितवता यत्रस्मिन्स्मिन्कदम्बिश्चाश्चिदविविधोपासीनविहृदयेनसंदर्शयतस्मसेवाऽहः।
ततःसंमानफलंततःकल्पता त्वत्पतिभिर्गिभिः अथयांगेसान्वेआम्रवत्तानयाश्रीकाण्डवीरताखेकाग्रयुक्तयाहृतान्ते·
तदस्यांसमभागोमानवयानपातरितायांसन्दर्शायतस्मकवचमफलेननस्तातिनन्द्यतामम् य̄ पापरिपा·
कवन्स्तानिवृन्तेतनदसमस्यान्विनीतानिःपोषाषिममानने स्थपमधिकेश्रद्धानुवदातिथिः वीरस्यखरिपुनना·
कलतनसेतेऽभ्यसेलाभच्छवेकरुणीलदमनैतीविवकातिपुरैःवादावमामत परिपकांसरसावमवदाचेमपश्चदस्मम
वगःस्ववशोऽस्वंचयतवमकांवववामवःपुनःपिरक्रस्यवपलकर्णाभरणाग्पलपत्रैः अतस्सभाव्यतेस्फुर·
त्तिहृतिववर्णातांहिरमनास्फुरंतिश्रुत्वावाकामसरारमाशायविरलनस्यशास्पृशोऽयंकिंचितकाष्ठे।
गणिपिरमामवाजितयक्ष्यः वाग्देवीकरिणीविस्मयमदस्रोतःकाणस्यवतामात्रैछेरिवगर्भछमसतव·
वातिधसारपद्मलवानम् भावत्तसश्रीकृष्णकस्पाटांरतनवचनस्कृवाकिंचित्रिस्मेणाधिरमाप्रकाशि·
तविनयस्मसंवेकसस्वरत्वमीहृमिलीमदजलाकणमसेवर्णौसमद्दितेप्रलकेविलासिनवान् तद्विला·
धवपलकंपतिविनंकोणोविवेदेवतामृषामेवकमोक्तिकैविवरणातिमेतगौरवैःवाग्दारेणापदंत·
गलविरूपद्वियपावधूनृपधानेधानेधानकृमाततनलदपक्ष्मसंकाशमयाकुलः मरस्वतीवणमनासि·

मैतेरमुक्ताफमुक्ताफलैरिवरभमाकृष्टदृष्टिभिरवैरस्महितं पुलकं विसार्यमाणनाङ्कलमतामतो मध्यक्रीडत्स्मर·
स्मीपुरंध्रियन्त्रधरशाहृमांतिक्रुतोत्रयाश्रीकएठचरितं मयत्विलवान् मर्कोद्येहृतादियवस्मानिविशास्मंनस
मंतोषनामा श्रुतहितमूवभूननविषिकामेरभिद्यनतलाम् तेषांतत्रकपोलमूलपुलकयानाष्ठवामस्क·
तल्लमीतबरायकाधनिवद्धवमकात्तरालीमिव धूतालोकिकमरणोनदीयकाबेस्कृतेर्मध्येमविषा·
तिमानिपिरङ्कस्येनेवमकारं भकापायनामस्यानांपुलकयाणेनश्रवाणपूर्वंपीतात्समहाकाव्यान्तरपं
र्थिमिवावमतं वारदेवीपदधूलिविक्षयरवधनकावरश्रेणायमा सनकव्यवर्णावरा: प्रतिपरकोङ्गहृलेन
निरेयाःमयःस्कृतिःत्प्रयत्ननिर्भताबामश्रवेषायपयोगनर्दानपुर्कणाननननयंस्तुघांसतामस्कृणाः स्व·
रवतीमुक्तिकाणाःस्वयमनवर्णाःतत्काव्यपुलकाःपंक्तयः प्रघर्षंवक्राःपाकृणमार्गप्रविष्टाहृष्टः।
हर्षास्कवाणानुदपादयन् उपद्वैपुनरीक्षिमोदरस्वरामारत्मास्वन्तर्णोतिघाष्तल सदृवस्कृतिपुटेसं
त्कु
मत्तसामामपेतेषामभिमिषितालमालसगानोरतांक्षिप्तगशानेवोनन्याकृष्टवमपीततनवटेमुक्ताफ·
लानांततिः विपुलसममारसनतेजसातिस्तेघः नकुचरमः श्रवणपुटैःस्कृतिमृवेःपीतः तेषांसभामरा
मुक्तिसंसांटङ्किपुक्तियंत्रो हर्षास्कयकीर्तिमेननपलपलितिर्वेटितामृश्नतास्वमसत्तस्वरधीनकलायो।
पामतत्कजपलामिहाप्यनयेवकस्यनमानानेतनेम्र्हतामृ श्रीमानावलमानसृवनितरानामित·

श्री.
वैदे.

चोदेवतामम्बकेवृतनिष्टया वकुमखेपतो द्वमे यातनः संतितष्टंता निवसंनतिलकाशीतियां·
मममेतोहतोऽस्व समस्तायादर्शनकलाहनकलाचतत्रयोपप्नी दर्शनमतियास्यास्म्यथ्थः दर्शने
पैवादोव योग्यास्तत्सकृयः सिद्धामियेयमयासन्नातिविकृतयाचवमर्धपातेन सर्वे यां मनोच
नमीतिनो ननिस्तः चमत्कारेणकम्पमानाष्टिरमिमाधुवर्गेमानिविष्णासरस्वतीयास्मवाद्भमः·
प्रवाहाम्ततेनोत वक्रेनिवेश्यच सिद्धार्थो स्ववटमाकरोति सप्ताज्ञोतविचारस्तत्विदृशातस्योत्सात
भस्मस्थितिः सख्याखेयघुर्यामहेश्वरकथावेधःप्रवेपोनम्भन मा— होलाविलीलंता त्रिनगतीशास्त्र
स्यय स्यायुक्तोदृष्टेवककतिथलपननातन्त्रास्कमन्त्राकीती विचारयन्तोमरीणांदत्तभाग्रातभस्म
मानलिश्वरागेचवितान्वरंगा। प्रबंधः काव्यसख्याखेयस्यमेहेश्वरस्यमामंप्रापन त्रिनयास्त्रमस्यत·
यावज्जायाःपरिचितस्ययस्यायुग्रुथ— हर्षास्कंगंगतरंगितनवमय्रहोम् वेश्वरस्वन्दंयोपारयति मार।
स्ततस्यमहमः अथमाशिखेवमामेखेकस्ययष्टमधुरिमूलिरेकादर्शयंस्वनः खेलन्तस्यकपोलराग
भेयपयापंतवचनस्विप्रास्तमेन्नः सरस्वतीनेजन्मिन्यायलेवसामेखेकस्यमक्तिः पारन्ननाविति
दद्युमिवमन्त्रशोक्तितनगतहरणोतव्यानाप्रिनेतेजस्वच्छपात ॥

॥ ॥ रामः ॥

139

इत्यादिभिः प्रकारैर्गौरवमस्य वाग्देवताया एव तन्निरूपयितुं शक्यम् । तत्काव्यमुपलक्ष्य यथामति
स्मृतं स्मैः शृङ्गारत्वात्रिनयनात्मीयगौरवं हरायणं परिलक्ष्यते यतः । शृङ्गारपरितरणमशृङ्गारसमोऽपरमेश्वरायक-
वंमेवस्यत् । इह स्त्रीरमणं निर्मलरसमेतोत्तमस्मृत्वा मनादाननिवानस्थापिका पिकमहात्मानकियाम्र·
कियाम् । तेनाग्रेनिहितस्वरावरगुरोर्व – भवन्नि भिः शाहृरौकृपितः प्रणामस्वमः प्राञ्छिप्रवन्धोपिनत
इशुरसवीरनिर्मलरसपरमग्रोतमः स्फुरणान्महात्मानमिवदस्मप्रवंधः यत्नीभवद्धेः शैवैः देवैर्भिः
कृतप्रणामः स्वमहेश्वरस्याग्रे निर्दिनः प्रपीणोयत । प्रमोपि शार्कराहीराभ्यां भगवतो महात्मानम्
इदेत्वगणमं स्वपीणयतिपितृडिं प्राणान् समन्वयविष्णुवीपारोपदर्वीनियोगेन मन्त्रपरमपरानेन ।
भ्रवणायाः प्रत्येयग्रमन्यायेनापिकविभूपन्माच्चानिवरङ्गमंमखैः सौख्यकिमपिप्रदर्यकन्दयति
महेश्वरलोकस्थंयस्यपितरानेयास्वमेक्षातयाविभुपलनेनेष्टीकण्ठचविंतकाब्धमगावतेनिवे·
यममलेकमानमिकमप्यानंस्पकामायति । कालेकलोविकमवोकिलमतोरानलर्काप्रयाज·
विहृनेभंजतेप्रयातिम् । अस्मादिवातुपट्टनासहितंमनायकामारप्लगानिश्चरमेवनेना संततोयं
निगुणोताबेमशोभनातेनिवापलकलामसमप्रष्टेनिःवांपतिस्यनतिचास्मकृताप्रवस्यांकीर्तिः·

श्री·
चं·टी·

तथंश्रपतिकस्मनगामासिद्धा श्रीकण्ठकाव्यविवृतिंविरनोप्पजनतानास्मतोनमतिपत्रसतिप्रति
ष्ठः इलामतवसलदधियत्नमकार्षमस्पादीयेपिलांध्यद्भरणानवणेस्ममक्षिम् ॥

इति श्रीकण्ठचरितटीकायांपण्डितजो·
नतबरपण्डितनराजनपश्रीज
नेराजकृतायांपंचविंशि।
पा: सर्गः ॥ समाप्त
म· ॥ शुभम्
नाराय
ण
य·
नौ
रामजौ

९८०
140

नं० ७५३-घ
श्रीकण्ठचरित टीका
पत्राणि २-६५.
कर्त्ता जोनराज:

१४३
+ १५७
३०० फि
- ५ पहले थे

२९५